Direnen Haliç

ROMAN

NEJAT ELİBOL

NEJAT ELİBOL

DİRENEN HALİÇ
I

MAYIS — 1988

Birinci Baskı : Mayıs 1988

İsteme Adresi :
P.K. 4 Kartal - Maltepe/İST.

Kapak Resmi İ. İrfan Ertel
Kapak : Remzi Oğuz Yılmaz
Dizgi Baskı : Ekim Matbaacılık

BİRİNCİ BÖLÜM

Sokaklar çamurluydu. Yağmur geceden beri yağmış, toprağı doyurmuştu. Ağır ağır yön değiştiren bulutlar sularını dökmüyorlardı artık. Tanrı Zeus tepelerde bir yere saklanmış, üflemişti onları. Islak görünümleriyle öylesine birbiri üzerine atılmış bir halleri vardı.

Derken hiç umulmadık bir anda güneş çıktı bulutların arasından Zeus, sevdalısı İo'yu, karısı Hera'nın öfkesinden koruyabilmek için onu ak bir ineğe dönüştürdü. Süt verdi toprak, buğday verdi, makine verdi. Tanrıça Hera olanları anlamıştı. Ak ineği istedi Zeus'tan. Başına da bin gözlü dev Argos'u nöbetçi dikti.

Güneşin sıcaklıktan yoksun ışığı, solgün yüzlü fabrikaların duvarlarını aydınlattı. Fabrikalar, bin gözüyle İo'yu gözleyen dev Argos gibi uzanmışlardı Haliç'in kenarına.

Bir haftadan beri yağıyordu yağmur. Yoruldu mu dinleniyor, sonra yine yağıyordu. Güneşin kısa süren ışığı çevreyi güzel göstermeye yetmemişti. Su dolu çukurların, ayak bileği yüksekliğindeki çamurların bir güzelliği olamazdı zaten. İnsan yükseğe çıkar, kuşbakışı, biraz da gözlerini kısarak bakarsa bir güzellik bulabilirdi belki. Fabrikalarla dolu bu sanayii bölgesi insanı duygulandırabilirdi o zaman.

Bin gözlü dev uyumuyordu artık. Zeus'un üstüne gönderdiği çoban kılığına giren Hermes kavalıyla güzel ninniler çalamıyordu ona.

Homurdanıyordu Haliç! Fabrikalar soluk alırdı böyle... Düdükleriyle harekete geçirirdi işçileri. Tıpkı tanrıça Hera'nın, ak ineğin başına musallat ettiği at sineği gibi. At sineği, İo'yu bırakmıyordu bir türlü. İo, ne yemek yiyebiliyor, ne de uyuyabiliyordu.

Haliç, İo'nun, Zeus'la olan aşkından doğurduğu efsanedeki Keroessa değildi artık. Üstünde toplanan kara dumanı saymazsak, ilgi çekici görünümü vardı biraz. Aşağıya indiniz mi üvey evlatlarının, onu nasıl katranımsı bir sıvıya dönüştürdüğünü görürsünüz. Kıyısına taş atsanız, kolay kolay batmayacağına yemin edebilirdiniz.

Haliç'in çevresinde yamaçlara ve tepelere kurulmuş evlerin estetik bir görünümleri yoktur. Üstüste atılmış beton yığınlarıdır hepsi. Fabrikalarla kucak kucağadırlar. Bazıları gecekondu tipi evlerdir. Yapılırken çağdaş yaşam koşullarının gereklerine dikkat edilmemiştir. Hatta hemen hemen hepsinde masraftan kaçınılmış, sadece başımızı sokalım diye bakılmıştır. Kısacası içiçe kümelenmiş bu evlerin bir ressamın renkli fırçasında, ya da bir şairin duygulu anlatımında bir güzelliği olsa bile gerçekte çirkindir.

Haliç'i iki yakasından paralellemesine takip eden taşlı yol, Haliç'in bitiminden sonra iki köprüyle düğümlenir. Bu iki yolun arasında Haliç değil, Haliç'e akan bir dere vardır artık. Baraja kadar gider bu dere. Dere de, Haliç gibi fabrikaların arasından geçer. Birinci köprü Silahtar'dadır. İkincisi köy meydanıyla bitişiktir. İkinci köprüden sonra Kemerburgaz'a giden dar asfalt bir yoldur. Bu yol küçük ve büyük kazan fabrikasının ve ortalarında kalan döküm fabrikasının önünden geçer.

Köy meydanı Alibeyköy'ün göbeğidir. Bu meydana açılan yol vardır. İş saatlerinin dışında tıklım tıklım dolu

olan kahveler, küçük dükkânlar ve lokantalar vardır bu meydanda. Meydanın bitişiğindeki köprünün hemen altında bir terslik belli eder kendisini. Yazları kokularını köy meydanına kadar ulaştıran hayvan mezbahasıdır burası. Kimi zaman derenin sularını kıpkırmızı kana boyar. Yazları, güneşte kurumaya bırakılan hayvan derileri sanki insanlardan intikam alırmış gibi kötü kokular yayar.

Kışın çamur, yazın toz duman olur ortalık.

⁂

Rüzgâr kuvvetli esiyordu. Biraz da soğukçaydı. Küçük teneke parçaları oraya buraya savruluyordu. Fabrikanın önündeki alanda bir sürü saç levha vardı. Onlar, rüzgârda kımıldamıyordu bile... Sadece üstlerindeki pas ve toz karışımını, bir bıçakla sıyırırcasına alıyordu rüzgâr. Saç levhalar üsüste yığılıydı genellikle. Bazısı da gelişigüzel atılmış, işlenmeyi bekliyordu. Tonlarca demir yığınının ortasında yükselen kazan fabrikası yutmaya hazırdı herbirini...

Birol, işçi ceketinin yakasını kaldırdı. Ceket kalın kumaştan yapılı olmasına karşın, soğuğun vücuduna dokunduğunu hissetti. Umursamamaya çalıştı. Saç yığınının yanına gitti. Bir süre baktı onlara. Sonra dalgın dalgın elini cebine soktu, tebeşir çıkardı. Öbür eliyle ise bilinçsizce ceplerini karıştırdı durdu. Sonunda buldu aradığını. Metreyle saç levhanın boynunu ölçtü. Boydan boya işaretledi. Bir an önce bitirebilmek için çabuk hareket ediyordu. Aslında bu rüzgârda olacak iş değildi ya!..

Elinde tuttuğu buruşuk kâğıda bir göz attı. Kâğıtta anlaşılmaz birtakım şekiller çiziliydi. Tekrar tekrar kontrol etti. Saç levhaları saydı. İşi bitince de doğruldu, az uzağında durmakta olan vince doğru yürüdü.

Vinççi dedikleri orta yaşlı idi. İriceydi. Giysileri di-

ğer işçilere göre daha az kirli... Birol yanına vardığında;

«Şu saçlar kesilecek!» diye işaret etti eliyle.

Cevap alamayınca az bekledi. Vinçci'nin söylediklerini duyduğuna emin olduktan sonra;

«Birkaç tanesini ayırıp altlarına taş koyacağız,» diye devam etti.

Vinçci boş bakışlarla baktı Birol'a.

Hoşlanmıyordu bu adamdan. Yağcının biriydi. Yüksekten bakardı herkese... Burnu büyüktü. Cevap vermemesi de bundandı. Ağırdan alıyordu kendini. Birol söylediğine pişman olmuştu. Ama zorunluydu. Onun konuşmasını beklemeden saçların yanına döndü. Geçenlerde bir arkadaşından, vinçci'nin gizliden gizliye ispiyonculuk yaptığını duymuştu. İçinden suratının ortasına bir yumruk patlatmak geçti.

Saçların köşesine oturdu. Neden sonra vincin çalıştığını, koca dev makinenin ağır hareketlerle, kendinden tarafa geldiğini gördü. Vinç iyicene yaklaşana kadar da kalkmadı yerinden.

Vinçci kafasını camdan dışarı uzatarak:

«Kancaları saçların kenarına geçir!» diye bağırdı.

Emreder gibi söylemişti. Her zaman böyle konuşurdu.

Son günlerde vincin koltuğundan bir kez olsun inip de arkadaşlarına yardım ettiği görülmemişti. Gören de çok önemli bir iş yapıyormuş sanırdı. Oysa fabrikada herkes kullanabilirdi vinci.

Vinçci Kâzım —şimdi bu takma adla çağırıyorlardı onu— işi olsun olmasın vincin başından ayrılmıyordu. Yeni gelen atelye şefi de, onun vinçci olduğuna inanmıştı. Bunda yağcılığının da payı olmuştu. Şimdiye değin herkesin kullandığı vince kimse binemiyordu artık. Böylece

Vinçci Kâzım ağır işten yakasını kurtarmış oluyordu. Başlangıçta vinçten iner, arkadaşlarına yardımcı olurdu. Şimdi ise kollarını direksiyona dayıyor, alaylı bir yüz ifadesiyle seyrediyordu çalışanları. Arada bir alt dudağını diliyle sıkıyor, büyük bir çaba harcadığını belirtmek istercesine vince manevra yaptırıyordu.

Birol gözleriyle zinciri aradı. Vincin yan tarafındaydılar. Yavaş hareketlerle aldı eline. Ağır zinciri sürüyerek yanına götürdü. Ucundaki kancaları kaldırarak saça tutturdu. Vinçci'ye pumu kaldırması için işaret etti. Vinçci onun bu hareketini görmemişti.»

«Vira!»

«.....!»

Daha hızlı bağırdı. Sonunda vincin çelik kolu, koca saçı kaldırdı. Saç levha olanca ağırlığıyla iki yana sallandı. Birol kenara çekilmek zorunda kaldı, bu herife güven olmazdı.

Beş altı saç daha kaldırdılar. Saçlar istediği şekilde dizilince tamam anlamında elini yukarı kaldırdı.

Kancaları sökmeye uğraşıyordu ki;

«Gel hele buraya dedi vinçci. «Az gel!» Yanına çağırıyordu. İstemeye istemeye gitti. Sanki çağıran işçi arkadaşı değil de şefti. Kendini ne zannediyor bu diye düşündü. Sanırım müdür! Sinirden dişlerini iyice sıktı.

«Bunun gibi bir zincir daha olacaktı. Gördün mü?»

Şaşkınlıkla baktı onun yüzüne.

«Ne zinciri, zincir falan görmedim ben.»

«Sen almışsın!»

Hatırlamaya çalıştı. Evet, geçen gün böyle bir zincir gerekmişti ona. Ama?..

«Geçen gün almıştım, ama tekrar yerine koydum. Sonra ne oldu bilemem!»

Sorguya çeker hali sıkmıştı Birol'u. Daha fazla bir

şey söylemeden uzaklaştı vincin yanından. Zincir yeniden eski yerine koyduğunu çok iyi hatırlıyordu. Hem yerine koymasaydı ne olacaktı sanki. Sinirinden yumruklarını sıktı. Arkadaşca soramaz mıydı? Benim yedek zinciri gördün mü acaba diye sorabilirdi. Düşündükçe daha da sinirleniyordu. Aklına getirmemeye çalıştı. Neyse dedi, boşver, kendi kendine. Bu adam elimden bir kaza çıkaracak!

Can sıkkınlığıyla işine döndü. Oksijen kaynağını eline alarak saçı işaretli yerden kesmeye başladı.

İşi buydu onun. Kaynak yapmak. Bazı gün olur, kesme işine verirler, bazı gün kazanları kaynatır, bazı da angarya iş düşerdi payına.

Fabrikada çalışalı iki yıl olmuştu. Fabrika kazan üretiyordu. Buhar kazanları, kalorifer kazanları... İkiyüz işçi çalışıyordu. Hemen yanıbaşında döküm fabrikası vardı. Onun da ötesinde Birol'un çalıştığı fabrikanın ana bölümü bulunuyordu. Ana fabrika daha büyüktü. Orada sekizyüz işçi çalışırdı. Ana fabrikada büyük sanayi kazanları üretilirdi. İki tarafın da işçileri birbirlerini tanımazlardı.

Üç fabrika da Haliç'e akan derelerden birinin kenarında kurulmuştu. Dere sapsarı kimyasal sularla akardı hep. Dere üç fabrikayı da bir çizgi gibi birleştirirdi. Daha da ötelerde boya fabrikası vardı. Ve dere rengini en çok o fabrikaya borçluydu. İşçiler derenin varlığından haberdar bile değildiler. Fabrikanın duvarları örterdi onun kirliliğini.

Kazan fabrikasının içi oldukça gürültülüydü. Balyoz sesleri, uzun boruları kıvıran makinelerin, torna makinelerinin, kaynak motorlarının sesleri, hep birbirine karışırdı. Atelyelerin çoğu birbirlerinden bir duvarla ayrılmamışlardı, fakat makinelerin ve yapılan işin değişikli-

ğinden, kendiliğinden ayrı bir bölüm oluşturmuşlardı sanki. Ve her kısımdaki işçiler kendi yaptıkları işlerden başlarını bile kaldırmazlardı.

Birol işine öyle dalmıştı ki, atelye şefinin başında dikildiğini farkedemedi. Bir ara canı sigara yakmak istedi, o zaman gördü onu. Uzun boylu bir adamdı atelye şefi. Mühendismiş(!) İşçilerle kibar konuşmaya çalışan ve onlardan insan üstü bir işgücü isteyen, şık giyimli, gözlüklü...

«Bu saçları öğleye kadar bitireceksin!»

Bir an ne dediğini anlayamamıştı Mühendis'in. Gözucuyla saatine baktı. Öğleye bir saat vardı.

«Öğleye kadar bitirmem imkânsız, ancak hazırlayabilirim. Hem...»

Daha da konuşacaktı ama atelye şefi fırsat vermedi.

«Anlamam! Öğleye kadar bitecek. Sabahtan beri yaptığın iş ne ki?»

«Kolay mı o kadar iş!» diyecekti. «Saçları elimle mi kaldıracaktım? Sadece dizmesi bir saatimi aldı. Üstelik rüzgâr da var. Kolaysa sen yap! Çıkan kıvılcımlar insanın ayaklarına hatta koynuna bile giriyor. Kesme lambası bu kadar kesiyor. Ben ne yapayım?»

Tabii hiçbirini diyemedi bunların. Tüm sözcükler dilinin ucunda kaldı. Mühendisin «Çok yavaş çalışıyorsun» demesini de duymamazlığa geldi. İçinde birazcık çalışma isteği varsa o da yokoldu. Moral diye birşey kalmamıştı. Bir düzine küfür mırıldanabildi sadece, onu da kimseler duymadı.

*
* *

«Mehmet, ayrılacağım işten. Bu işin çekilir bir yanı kalmadı.»

Buna kendisi de inanmıyordu ya. Öfkesini boşaltmak için söylemişti belki de. Öğle yemeğini yemişler, çay ocağında bir köşede sigara içiyorlardı. Mehmet hiç cevap vermedi onun bu sözüne.

Çok az konuşurdu Mehmet. Buna karşın fabrikada bir tek ona dökebiliyordu içini. Bir tek o anlıyordu onu.

Birol, Mehmet'in cevap vermesini beklemiyordu. Çoğu zaman olduğu gibi düşüncelere dalmıştı. Fabrikaya girmeden önce iki yıl boşta gezmişti. Azap içinde geçen iki yıl. Söylediği sözden biran korku duydu. Bağlanmıştı fabrikaya. Onu, ezseler de, küfretseler de, bağlıydı kalın iplerle... Bunu hissediyordu. Moral de neymiş? Bu karnını doyuruyor mu insanın? Buradan ayrılsa işi bıraksa, bir daha iş zor bulurdu. İyice bellemişti bunu.

Mehmet konuşmazdı. O da kaynakçıydı. Hem de iyi bir kaynakçı. Bu fabrikada çalışmazdan önce gemilerde çalışmıştı. Uzaklara giden gemilerde. Konuşmaya kalksa hep o gemilerden bahsederdi. Yeniden o gemilere binmeyi, uzak ülkelere gitmeyi düşlerdi. Gidemeyeceğini biliyordu ya yine de düşlerdi. Gemi işini bırakalı çok olmuştu. Neden bıraktığını açıklamazdı bir türlü. Bir kız sevmişti. Evleneceklerdi. Ve halâ evlenecekler. Birol ona sorardı hep; ne zaman evleneceğini. Ve her soruşunda «Yakında!» cevabını alırdı. Başka da bir şey anlatmazdı Mehmet. Birol evlenmenin pahalı olduğunu düşünürdü. Ev tutmak, o evi döşemek gerekiyordu. Sonra da aldığı az bir ücretle geçinmek. Güçtü bunların hepsi. İşgücünün karşısında alınan ücret yetmezdi bunlara.

Birol Mehmet'in ilk fırsatta denize açılacağını adı gibi biliyordu. Onun tekrar gemilere dönmek için birçok yere başvurduğunu da. Deniz tutkusu sarmıştı onu. Dayanılmaz bir hasretti. Onun bir yere bağlanabileceğini pek aklı almıyordu. Karaya bağlanması bu adamın sonu

demekti. Öyle bir sevgilisi olmalıydı ki onun, o denize açıldığında, yıllarca bekleyebilmeliydi. Döndüğünde ise yeni bir ayrılığa hazırlıklı olmalıydı. Deniz bu adamın kafasında adeta saplantıydı. Gemileri anlatırken gözleri dalardı. «Denizin üstünde olmak bambaşka bir şey,» derdi. «Okyanusun ortasında herşeyden uzaksın. Gemi ve arkadaşların ve sen herkesin kaderi birdir. Günler sürer tek bir kara parçası göremezsin. Sonra başka ülkeler, başka insanlar. Deniz her yerde aynı denizdir. İnsanlar değişir. Burada bu fabrikada bile değişiyor insanlar, insanları tanıyamazsın.»

Deniz güçlüdür. Seni zayıf yakalamaya görsün; yutuverir. Onu tanımak zorundasın. Tanıdın mı bir kez, korkma! İnsanları kolay kolay tanıyamazsın ama...»

Anlattıkça dinlerdi Birol. Dinlemekte hoşuna giderdi. Mehmet az konuşurdu ya, o zaman da sadece denizden söz ederdi. Onun deniz üzerine söylediklerine ses çıkarmazdı. İnsanlar için söylediklerine gelince, katılmazdı pek. İnsanları tanımanın olanaklı olacağını düşünürdü.

Mehmet hiçbir soru sormadı Birol'a. Onun, konuşmasının geri kalan kısmını söylemeden edemiyeceğini biliyordu. Beklediği gibi oldu.

«Yeni gelen atelye şefi hakkında ne düşünüyorsun? Şu mühendis olan?» diye sordu Birol. Ve devam etti:

«Onu tanımak zor olmasa gerek. Yükselme hırsı olan biri. Yükselmesi için de bizleri ezmesi olağan. İlkten bizlerle kibar konuşuyordu. Gönlümüzü alıyordu. Gün geçtikçe değişti. Şimdi emretmeye başladı. İnsan gücünün daha fazlasını istiyor, daha çok üretim! Anlamıyor ki işten. İşin ne zaman biteceğinden hiç mi hiç anlamıyor. Patronun gözüne girecek aklınca. İleride müdürlük falan düşünüyor olmalı. Bunun için de bizi ezmesi doğal. Farkında mısın? Bugünlerde seninle bana kafayı fena tak-

tı. En zor işlere bizi veriyor. Nedenini düşündün mü? Herhalde yağcılık yapmadığımızdan.»

Mehmet sonuna kadar içtiği sigarasını tablada söndürdü.

«Olabilir» dedi kısaca. Ve hemen ekledi arkasından:

«Böyle adamlar gemilerde de vardır. Her yerde, her zaman çıkarlar karşına. Ben aldırmıyorum. Sen de aldırma! O ne derse desin, sen işine devam et!»

Birol sorusunu yineledi:

«Ama özellikle ikimizi gözünden hiç ayırmıyor. Farkında değil misin? En ağır işleri bize veriyor. Sence neden?»

Mehmet hiç cevap vermedi. Sustu sadece. İlerde masanın üstünde duran gazetenin iç sahifesini kendine doğru çekti. Bulmaca kısmını buldu. Gazeteyi katladı. Cebinden kalem çıkararak bulmaca çözmeye başladı.

Birol, bazı bazı kızıyordu ona. Anlattıklarını önemsiyor mu, önemsemiyor mu bir türlü anlayamıyordu. Yoksa bazı haksızlıkları görmemezlikten mi geliyordu. Herhalde düşüncelerini kendine saklıyor diye düşündü Birol.

Can sıkıntısından kalktı bir çay daha aldı kendine. Bir sigara daha yaktı. Saatine baktı, işbaşına az kalmıştı. Öldüresiye çalışma yine başlayacaktı.

O sırada maymun suratlı postabaşının yanlarına doğru geldiğini gördü. Bu postabaşını tarif etmenin en kolay yolu onu maymuna benzetmekti. Gerçi maymunlar sevimli hayvanlardır. Ama gerçekten maymuna benziyordu. Yalnız tek farkı hiç te sevimli değildi. İnsan türünün en ilkel örneğiydi. İşçilerle patron arasında dolanır dururdu. Fabrikada ne olup bitiyor, kim ne yapıyor, kim çalışmıyor, bütün bunları bir sürü yalan da katarak fabrika idaresine iletirdi. Üstelik gizli saklı da yapmazdı bunu. İspiyonculuk hastalıktı onda... Şikâyet edecek bir ko-

nu bulamazsa, uydururdu yüzdeyüz. Ansiklopedinin (i) harfinde, ispiyonculuk diye bir sözcük yer alsa, postabaşının resmini koymak yeterdi. Sinsi sinsi dolaşırdı işçilerin arasında. Pis pis sırıtır, maymunumsu dişlerini gösterirdi. Yaşlıydı. Hafif bir kamburu vardı ve tek bacağı kısa olduğundan sola kaykılarak yürürdü. Herkesin konuşmasına burnunu sokmaya çalışırdı.

«Ne o? Bugün işbaşı yapmaya niyetiniz yok galiba?»

Mehmet postabaşına öfkeyle baktı. Birol, başka hiç bir zaman, böylesine öfkeli görmemişti onu. Sonra bulmacasına devam etti Mehmet. Postabaşı bir iki çevresinde dolandı. Bütün dişlerini gösterircesine sırıtarak:

«Yakında âlim olacaksınız anlaşılan.» dedi.

Mehmet sakin bir şekilde ayağa kalkarak, gazeteyi masanın üzerine bıraktı.

«Git bunu da efendilerine söyle! Mehmet işbaşı saatinde gazete okuyor de!»

Hırsla atelyeye doğru yürüdü.

Postabaşı arkasından, hayvanımsı seslerle gülerek:

«Olur!» diye cevap verdi. «Merak etme sen, söylerim.»

Az sonra mesainin başladığını bildiren işbaşı düdüğü çaldı.

⁂

Oksijen lambası kalın saçları jilet gibi kesiyordu. Başını kaşıyacak vakti bile yoktu Birol'un. Soluk almadan çalışıyordu. Atelye şefi her an tepesinde dikilecek gibi geliyordu ona... Sandığı gibi çok geçmeden geldi mühendis. Uzun uzun baktı yaptığı işe. Birol, her an bir şeyler söylemesini bekliyordu. Başını hiç kaldırmadı. Farketmemiş gibi işine devam etti. Saç levhayı işaretli yerden kesti.

Bittiğinde, kesilecek iki saç daha olmasına karşın lambayı söndürdü.

«Bunları bitirince, Mehmet'le birlikte duvarın dibindeki hurdaları ambara taşıyacaksınız. Ben akşama kadar yokum. Hurdaların hepsini bugün bitirirsiniz herhalde?»

Birol bozulduğunu belli etmek istemedi.

«Bitirmeye çalışırız.»

«Biter, biter!» diye tekrarladı mühendis. «Yarına hepsini bitmiş göreceğim. Zaten fazla bir hurda yok! İki kişi bitirirsiniz.»

Birol yüreğinde kabaran isyan dalgasını dindirmeye çalıştı. Yine de itiraz etmekten kendini alamadı.

«Kaynak mı yapacağız, yoksa hurda mı taşıyacağız? Hangi işte çalışacağımızı biz de şaşırdık.»

«Hangi iş olursa olsun yapacaksınız. Kaynak bittiğinde boş durmak yok! İş iştir. Hurdalarla uğraşmak benim işim mi? Mühendis olduğum halde işimin dışındaki şeylerle uğraşıyorum ben! Aslında benim işim de değil. Ama biz yapmazsak kim yapacak?»

Konuşmasını bitirir bitirmez çekti gitti. Birol'un canı lambayı yeniden yakmak istemedi. Cebinden bir sigara çıkardı ve yaktı. O koca hurda parçaları iki kişiyle taşınır mıydı?

«Sıkma canını!»

Döndü baktı. Torna atelyesinden gençten bir çocuktu: Zayıf, ince uzun boylu... Fazla tanışıklığı yoktu. Fabrikada ara sıra karşılaşıyorlardı, o kadar. Adını hatırlamaya çabaladı; çıkartamadı.

Çocuk geldi, yanına oturdu. Birol'un da konuşacak birine gereksinimi vardı zaten. Paketinden bir sigara da ona uzattı. İş biraz beklesin dedi kendi kendine. Çalışsa da yaranamıyordu zaten. Varsın böyle de laf işitsindi. Can

sıkıntısından ayakkabısını çıkardı. Lastiğe yapışmış kaynak artıklarını temizlemeye koyuldu.

«Yeni gelen mühendisle aranız iyi değil galiba? Her işe burnunu sokan biri.»

«Ha?.. Evet öyle.»

«Bizim atelyeye hiç gelmiyorsunuz. Uğrasanıza ara sıra.»

Güldü Birol. Gelmeye fırsat mı bırakıyorlar diye düşündü. Yine de çocuğun bu safça isteği hoşuna gitti.»

«Gelmek isterim. Ama vakit yok.»

«Herkes kendi halinde. Yanlış bu. Sık sık görüşmek gerek. Sorunlarımıza kendi başımıza çözüm bulamayız. İşçilerin sorunlarına kişisel olarak bakması yanlış.»

Çocuğun bu tarzda konuşması şaşırttı onu. Küçük yaşına rağmen akıllı lâflar ediyor diye düşündü. Dilinin altında bir bakla var ama açıklamıyor. Dikkatlice baktı çocuğun yüzüne. Bir başka gözle baktı; daha bir önemseyerek.

Çocuk devam etti konuşmasına.

«Bizim atelyedeki arkadaşlarla bir araya geliyoruz; fabrika dışında. Dertleşiriz, neler yapmamız gerektiğini düşünür, fabrikadaki durumumuzu tartışırız. Bizim semtte rahat rahat oturup konuşabileceğimiz bir kahve var. Kahveye çıkmaz mısınız hiç?»

«Seyrek. Eve gittiğimde yorgun argın olurum. Erkenden yatarım.»

«Nerede oturuyorsunuz?»

«Taşlıtarla'da.»

Çocuğun yüzü aydınlandı.

«Aynı semtte oturuyoruz sayılır. Biz de Sarıgöl'deki kahveye çıkıyoruz.»

Bundan bana ne diye düşündü, fakat çocuğu bozmak istemedi. Onun konuşmasını dinlemek hoşuna gitmişti.

Çocuk:

«Çevremizdeki tüm fabrikalar Metalurji Sendikası'na üye.» diye anlatmaya başladı. Kelimeler aniden dökülmüştü ağzından. Kısa bir süre sustuktan sonra konuşmasına devam etti.

«Çalışma koşulları en kötü olan fabrika bizimkisi. Sendikamızın bize sahip çıkmaması durumumuzu daha da kötüleştiriyor. Ve biz bir araya gelmedikçe böyle sürer gider bu durum.»

Birol'un ilgisi daha da arttı çocuğa karşı. Yakınlık duydu ona. Yine de çocuk akılsızca tehlikeli konulardan bahsediyor diye geçirdi aklından.

«Peki ama bana niye söylüyorsun tüm bunları? Ya ben patronun adamıysam?»

«Sanmam! Sizin onlarla nasıl sürtüştüğünüzü gördüm. Bazı işçiler gibi yağcılık ta yapmıyorsunuz.»

Bu son sözü hoşuna gitmişti Birol'un.

«Bak bu doğru işte. Ama yine de sendika gibi konular beni ilgilendirmiyor. İşimden olmak istemiyorum ben!»

Çocuk sustu. Birol da son söylediğine pişman olmuştu. Elinde değildi. Sendikadan söz açmak ürkütüyordu onu. Bir sene önce Sendikalaşma yüzünden iki işçi arkadaşın nasıl işten atıldığını anımsadı. Yok! Yok! En iyisi böyle konulara girmemekti. Saatine baktı. Paydosa üç saat kalmıştı ve Birol daha işe elini sürmemişti. Tüm vücudunu sıkıntı kapladı. Hurda işini düşündü. Umutsuzca yaktı oksijen lambasını. Lambanın alevi de düzgün yanmıyordu ki. Ağız kısmı tıkanmıştı. Aksilikler geldi mi hepsi birarada gelirdi. Lambanın ağzını temizlemek isteği duymadı içinde. Öylece saçı tavlamaya başladı.

«Birol abi arada sırada seni de bekleriz. Sarıgöl'ün aşağısında üç kahve var. Biz her akşam ortadaki kahve-

deyiz. Sarıgöl durağının tam karşısındaki yoldan yürüyeceksin. Gelirsen iyi olur.»

*
**

Günler geçti. Bir sabah vaktiydi. Bomboş yollar, uykulu gözlerle yürüyen insanlarla doluydu. Önce birkaç kişi, sonra birden yüzlerce... Sanki hepsi sözleşmiş gibiydiler. Hepsi aynı anda evlerinden çıkıyorlardı.

Birol evden çıktığında, paltosunu bile giymemişti. Hızlı hızlı yürürken bir yandan da giyinmeye çalışıyordu. Saatine baktı: İşçileri fabrikaya götürecek servis kamyonunun gelmesi yakındı. Yetişememek korkusuyla adımlarını sıklaştırdı. Bir gün evvel yine böyle geç çıkmış ve işe geç kalmıştı. Bu yüzden bir saatlik ücretini kesmişlerdi. Bugün de geç kalırsa kendisi için hiç iyi olmayacağını düşündü.

Tek odalı bir evde oturuyordu. Eğer kapı girişindeki boşluk da oda sayılırsa, iki ederdi. Evde fazla eşya yoktu: Bir divan, küçük bir masa, birkaç kap kaçak, ocak ve sandalyeler. En önemlisi de çalar saat! Çalar saat bıkmadan usanmadan, hep aynı zaman aralığında basıyordu yaygarayı. Saat çaldığında bilirdi ki kalkması için onbeş dakikası var. Çünkü yelkovan onbeş dakika ileriyi gösterirdi. Birol istemişti öyle olmasını. Çalar çalmaz kalkmak hoşuna gitmezdi... Bu onbeş dakika işe gitmeye alışması için gerekli zamandı. Bazen saat çaldıktan sonra geçen o onbeş dakikada uyuyup kaldığı olurdu. O gün de böyle olmuştu. Yüzünü yıkadıktan sonra kurulayamamıştı bile. Koşmazsa eğer kaçırabilirdi servisi.

Ana yola çıktığında gelmekte olan servis kamyonunu gördü. Rahat bir nefes aldı. Neyse yetişebilmişti. Yolun kenarında durarak kamyonun gelmesini bekledi.

Fabrikanın kamyonu, işçileri toplaya toplaya geliyor-

du. Kasası çadır beziyle örtülü kamyon yaptığı işi bilir bir tavırla geliyordu. On senedir aynı yolu aşındırıyordu. Neredeyse şoförü bıraksa, fabrikanın yolunu kendisi bulacaktı.

Birol yavaşlayan kamyonun arkasına her zamanki alışkanlığıyla atladı. Kamyon doluydu. Yine ayakta kalmıştı. O binene kadar doluyordu kamyon. Zaten oturacak yer azdı. Karşılıklı daracık iki sıraya az sayıda işçi oturuyordu. Birol da diğer ayakta kalanlar gibi, demirlere tutundu düşmemek için.

Kamyonun acelesi vardı. Bu yüzden süratli gidiyordu. Ayaktakiler tutunmasalar düşebilirlerdi.

Birol'un aklına kimseyi selamlamadığı geldi. Ne denli dalgın olduğunu düşündü. Hiç böylesine dalgın olmamıştı. Çevresine bakındı. Herkes kendi halindeydi. Pek konuşan yoktu. Onun kamyona bindiği bile kimsenin dikkatini çekmemişti. Sabahın altısında sıcak yataktan kalkmak kolay değildi. Oysa akşamları, iş dönüşü ne kadar da gürültülü olurdu.

Birol iki senedir halâ alışamamıştı sabahlara... Sabahları yataktan küfrederek kalkıyor, bozuk bir moralle çıkıyordu dışarı.

Servis kamyonu, fabrikaya işbaşı saatinden onbeş dakika önce varmış olmalıydı. Bu onbeş dakika işçilerin işbaşı giysilerini giymeleri için gerekli zamandı.

Yetişememek korkusundan olacak; kamyon, Taşlıtarla yokuşundan aşağı son hızla iniyordu. Aşağılarda Silahtar çukuru görünmüştü bile. Çukurda bir sürü fabrika vardı. Hepsi de yan yana. Sakin görünümleri içinde kendilerini harekete geçirecek olan işçileri bekliyorlardı. Fabrikaların üstünü Haliç'e doğru uzanan siyah bir duman kaplamıştı. Kara duman bütün ağırlığıyla evlerin üstüne çökmüştü sanki. Ortalıkta hiç rüzgâr yoktu.

Birol kamyonun en dış ucundaydı. Gözü ne Haliç'i, ne evleri, ne de fabrikaları görüyordu. Uykusunu bile açamamıştı daha. Gece de doğru dürüst uyuyamamıştı. Gözleri sabaha kadar yanmıştı. Korkunç bir azaptı bu... Gözbebeklerine binlerce iğne batmıştı sanki. Elektrik kaynağının parlak ışığından oluyordu böyle. Birkaç saniyelik bakmak bile, hele birkaç defa olursa, gözleri bu hale getirmeye yetiyordu.

Can sıkıntısıyla mühendisi düşündü. Asık suratlı mühendis sanki kaderiymiş gibi... İşi aceleye getiriyordu ve yardımcısız çalıştırıyordu mühendis. Saygıdeğer atelyeler şefi! Kaynak yapılacak parçayı tutmak zorunda kaldığında, diğer elinde kaynak pensesi, göz maskesini kullanamıyordu. O zaman da çoğu kere, yumsa bile, gözlerini kaynak alıyordu.

Gözlerindeki acı, günlük yaşamın sıkıcılığı, çevresindeki herşeye karşı ilgisiz yapıyordu onu. Düşünceler kafasında öylesine karmakarışıktı ki, kamyonun fabrikanın kapısından içeri girdiğinin bile farkında olmadı. İşçi arkadaşları onu çabuk çabuk iterek aşağı inmeye başladıklarında dalgınlığından kurtuldu. Buna rağmen acele etmedi. En son indi kamyondan.

İşçiler kart basma saatinin önünde uzun kuyruklar oluşturdular. Başka semtlerdeki işçileri getiren diğer kamyonlar da gelmişlerdi. Topu topu dört kamyondu ve hepsi fabrikanın önündeki alana sıralanmışlardı. Arkasından memurları getiren eski model otobüs de geldi. Derken fabrikanın işbaşı düdüğü çaldı.

Meydanda üstüste konmuş saçlar kesilip silindirlerde kıvrılarak, kazan haline gelmek için sıralarını bekliyorlardı. Vinç çalıştı. Kancalar saçları yerlerinden kaldırarak sürükledi. Şimdi alabildiğine hareketlilik vardı fabrikanın içinde.

Fabrikanın bütün günleri, birbirine benziyordu. Kaynak pensesi Birol'un kaderiydi. Başında dikilen atelye şefi de. Birol kaynak pensesini çoktan eline almıştı bile. Elektrot iki saçı birbirine kaynattıkça ilerliyor, Birol'un elinde bambaşka bir ustalıkla işliyordu demire. Bugün bir başka günse de onun için diğer günlerden farkı yoktu. Bir makinenin hep aynı düzende işleyen çarkıydı sanki. Ve makine çarkı için zamanın önemi, ne kadar iş üretileceği idi.

Birol birara başını kaldırdığında kendisini dikkatlice izleyen atelye şefini gördü. Şaşırmadı. Her gün böyle oluyordu çünkü. Hattâ kendi kendine saat bile tutmaya başlamıştı. Bakalım en çok başımda durma rekorunu ne zaman kıracak diye.

Mühendisin, işçilerin arasında sinsi sinsi dolaştığından, artık iyice emindi. İşi gücü çalışmayanı fabrika müdüriyetine bildirmek bunun, diye düşündü. Sinirli bir şekilde kavradı kaynak pensesini. Daha bir kuvvetle bastırdı demire.

Kaynak yaptıkça gözlerindeki yanmanın daha da arttığını hissetti. Aynaya baksaydı gözlerindeki beyaz kısmın kan kırmızısı olduğunu görürdü. Atelyeler şefinin yanından uzaklaşmasını bekledi. Sonra sinirlendi bu düşüncesine. Ne yani? Çekiniyor muydu yoksa ondan? Doktora ilaç almaya dahi gidemeyecek miydi? Mühendis mutlaka soracaktı ona nereye gittiğini. Bir sürü neden açıklamak zorunda kalacaktı. Gevezenin biriydi bu adam. Canı cehenneme!.. En sonunda dayanamayacak, patlayacaktı. «Benimle uğraşma!» diyecekti ona. Zor tutuyordu kendisini.

Sabredemedi ayağa kalktı. Sağlık odasının yolunu tuttu. Mühendise de hiçbir şey söylemedi. Mutlaka kensinin nereye gittiğini gözlüyor olmalıydı. Ne yapacağı umurumda değil diye düşündü. Yine kendisini müdüre

şikayet edecekti herhalde.

Sağlık odasına vardığında kapıda maymun suratlı postabaşıyla karşılaştı. Pis pis sırıtıyordu.

«Doktoru arıyorsan, yok! Kendi başının çaresine kendin bakacaksın. Hem çok hastaysan gelmeseydin, evinden çıkmasaydın hiç.»

Onu iterek girdi içeri. Odada yazıcı çocuk vardı sadece. Postabaşı arkasından söyleniyordu.

«Böylelerini niye işte tutarlar bilmem. Çürük bunlar. İkide bir, bir yerleri ağırır.»

Doktor olmasa da olurdu. Yazıcı çocuktan da alırdı göz damlasını. Doktora işi düşmediğine sevindi. Doktor bin dereden su getirirdi. Eğer herhangi biri hasta ise bir kaç ilaçla geçiştirirdi sadece. Ve sadece kalıplaşmış birtakım ilaçlar. Ne hastaneye gidebilmek ne de istirahat alabilmek mümkündü. Hastalanmamalıydı.

Doktor devamlı durmazdı fabrikada. Günün belli olmayan bir saatinde gelir, yarım saat kalırdı. Yazıcı çocuk masanın başındaydı. Ondan göz damlasını istedi. Bir sandalyeye oturarak bir iki damla damlattı gözlerine. Biber gibi yandı gözleri. Bir süre bekledi. Yanmanın gittikçe azaldığını ve gözlerinin rahatladığını hissetti. Bu işi de böylece halletmişti.

Halâ kapının eşiğinde duran postabaşıyı da umursamadı.

«Kızmıyorsun ya! Takılıyorum sana. İnsan birbirine takılmazsa vakit geçmez! Ne o kaynak mı aldı gözlerini?»

Birol'un cevap vermediğini görünce postabaşı, konuşmasına devam etti.

«Yoksa sen de Mehmet gibi benimle konuşmaya tenezzül etmiyor musun? Yahu ne var bende korkulacak?»

«Hiçbir şey!» dedi ve atelyeye doğru yürüdü. En iyisi Mehmet gibi yapmaktı. Bu adama fazla yüz vermemek

daha iyiydi. Bulaşık suyu gibi adamdı postabaşı.

İşinin başına döndüğünde mühendisin gitmiş olduğunu gördü. Fazla acele etmeden kaynak pensesini eline aldı.

Morali bozuktu. Aklına işsizlik yılları geldi. Çalışırken umutsuzluğa düşse, her seferinde işsizliğini anımsardı. Karnına bir lokma girmeden yattığı geceler çok olmuştu. Arasıra sağda solda, küçük atelyelerde iş bulmuştu da onunla idare etmişti. Bir daha o günlere dönmek istemiyordu. İşsizliğe katlanmak güçtü. Gerçi çalışmanın da zor yanları vardı. Öyle ya o kadar işsiz varken, o kadar iş arayan varken elbette yoracaklardı adamı, elbette terleteceklerdi. Sekiz saat boyunca durmadan çalışmak koymuyordu Birol'a. Onun gücüne giden başka nedenler vardı.

Birol, işe girdiğinden beri ne çok haksızlıklar gördüğünü anımsadı. İşçilerin hiçbiri karşı çıkamıyordu. Bazen bunun böyle olmasına öfkeleniyordu. Çalıştıklarının sonunda aldıkları para çok azdı.

Sözde bir sendikaları vardı. İşçilerin haklarını falan aradığı yoktu. Bir yerde duymuştu; böyle sendikalara sarı sendika adını veriyorlardı. Birol'un aslında sendikayı önemsediği yoktu. Ona göre sendika olmasa da olurdu. Öyle ya, aylıklarından boşu boşuna para kesiliyordu sendikaya.

Gözlerinin önüne şişko göbekli sendika başkanı geldi. Fabrikaya her gelişinde işçileri toplar konuşurdu. Birol bu toplantılara öylesine alışmıştı ki artık garipsemez olmuştu. Şişko göbekli, ne gibi sorunları olduğunu sorardı işçilere. Laf olsun diye! Dert o kadar çoktu kil Bütün işçiler susardı. Birol'da susardı herkes gibi. İlk baştan alışamamıştı bu duruma. Hatta konuşacak olmuştu. Mehmet uyarmıştı onu. Kolundan çekerek ona usulca hiçbir

şey sormamasını söylemişti. Mehmet'in davranışını anlamamıştı. Hatta kendisini susturmasına sinirlenmişti bile. Neden öyle davrandığını açıklamasını beklemişti Mehmet'in. Hiçbir şey sormamıştı ona. Mehmet ise o olayı çoktan unutmuş, o konu üstünde hiç konuşmamıştı. Bu yüzden bir süre Mehmet'ten uzak kalmıştı. Ama sonradan çok iyi öğrendi Birol: Sendika başkanı ile iki işçi tartışmışlardı. Birol daha sonra o işçileri fabrikada göremedi. İşten atıldıklarını duydu. Neden böyle olduğuna çok kafa yordu. Bu işte bir terslik vardı. İşte o günden sonra sendika ile ilgili olumsuz düşünceler oluştu kafasında. Daha bir karamsarlaştı.

İşten atılmak korkusu yakasını bırakmadı bir türlü. Önceki gün tornacı çocukla sendika üstüne konuşmaktan bu yüzden çekinmişti. Günler geçtikçe tüm haksızlıklara karşı büyüyen kızgınlığını içine atmasını öğrendi. Diğer bütün işçiler de böyle yapıyordu zaten. Hatta ve hatta çoğu öfkelenmiyordu bile. Onlara tüm bunlar olağanmış gibi geliyordu. Haksızlıklar karşısında hiçbir tepki duymuyorlardı.

Ücretlerin ayın kaçında ödeneceği belli değildi. Yemekler bozuktu. Bu durumdan en ufak hoşnutsuzluk gösterenler kendini kapı dışında buluyordu.

Birol, kaynak yapmak için kazanın iç kısmına geçmişti. Kaynak dumanından boğulacak gibi oldu. Dışarıda hava soğuk olmasına rağmen alnında biriken terleri sildi. Yorgun olduğunu hissetti. Elindeki kaynak pensesini yüz maskesinin üstüne bıraktı. Kazanın içinden dışarı çıktı. Maymun suratlı postabaşı karşısındaydı. Ondan yana bakmamaya çalıştıysa da postabaşı yakasını bırakmadı.

«Personel müdürü seni odasına çağırıyor.»

Gözbebeklerinde şeytanca bir ifade vardı postabaşının.

Allah kahretsin! Bu körolasıca herif, ya da atelye şefi kendisini içeri şikâyet etmiş olmalıydı. Dilinin ucuna gelen öfkeyi yuttu. Hiçbir şey demedi. Yüzüne bile bakmadı. Umursamaz tavrını takınarak, yalpalaya yalpalaya personel binasına yürüdü.

*
**

«Mehmet be... Şişko göbekli hakkında ne düşünüyorsun?»

«Hangi şişko göbekli?»

«Şu bizim Sendika başkanı?»

«Ha o mu?.. Üç kâğıtçının biri...»

«Düşündüklerinin hepsi bu kadar mı?»

«Bir de suratının ortasına bir yumruk indirmeyi düşünüyorum. Ama onu da buradan ayrılacağım gün yapacağım.»

Birol, Mehmet ile birlikte hurda taşıyordu. Fabrikanın arka köşesinde hurdalar bir dağ oluşturmuşlardı. İşin zor yanı hurda demirlerinin hepsi içiçe geçmişti. Öncelikle hurdaların içerisinden işe yarayanları ayırmaları gerekiyordu; bu da zorlu bir işti. Demirler soğuktu. Mehmet'in elinde yırtık da olsa iyi kötü bir eldiven vardı. Birol demirin soğukluğunu elinde hissetti. Bir yırtık eldiveni vardı; onu da dereye atmıştı; öfkesinden! Ambardan eldiven istemişti; kalmadığını ve veremeyeceklerini söylemişlerdi. Tam beş kez gitti geldi ambara. Sonuçta eldivensiz çalışmaya razı oldu. Konuşunca vakit iyi geçiyordu. Daha sabahtı. Ve koskoca sekiz saat vardı daha. Çalıştıkça üşümüyordu Birol. Üstünde ince bir kazağı vardı. Otururşa soğuğu hissediyordu ancak; soğuk da patrondan yana diye düşündü.

«Peki başka sendika yok mu? Hiç duydun mu? Fabrikada bazı işçiler sarı sendikaya üyeyiz biz diyorlar; bu

sendika patronla birlikte hareket ediyormuş, çevremizdeki fabrikalarda durum daha iyiymiş, Metalurji sendikasına üye olan işçiler haklarını daha iyi alabiliyorlarmış. Yine bazı işçiler biz uyuyoruz diyorlar. Sence de öyle mi?»

«Hiç düşünmedim bu konuda. Ama biz işçilerin ezildiği gerçek. Onlar güçlü ve bizi eziyorlar. Bizim de onlar kadar güçlü olmamız gerekir. Bana gelince kendimden başka hiç kimseye güvenmiyorum ben! Yaşadığım hayat böyle öğretti bana. Evet bu sendikayı başımızdan defetmek iyi bir şey. Ama kiminle yapacaksın? Hepsi korkuyor bunların. Hangisine güveneceksin? Tek başına da olmaz bu iş. Bir yolunu bulup kurtulacağım buradan. Kimin ne hali varsa görsün.»

İşte buna inanmıyordu Birol. Mehmet'in buradan ayrılmakla ezilmekten kurtulacağına inanamıyordu. Gemilere gitse bile, gemilerde ezmiyorlar mıydı insanı sanki?

Mehmet konuşmasına devam etti:

«Fabrikadan ayrılmayı düşünmeseydim; birşeyler yapmayı denerdim. O zaman ben olmayacağıma göre de sendikanın kötü olması burada çalışacakları ilgilendirir. Benim sorunlarım başka. Ama şu maymun suratlı postabaşıya ders vermek de boynumun borcu... Şuna yardım etsene azıcık. Biraz ağır. Takıldığı yerden kurtaralım.

İkisi birden çektiler hurda köşebent yığınını. Eski bir demir sehpaydı.

Birol umutsuzca sordu.

«Akşama kadar bitirebilecek miyiz bu hurdaları?»

«Sıkma canını! Bitirdiğimiz kadar. Bir iki parça daha taşıyalım oturur dinleniriz biraz.»

Dedikleri gibi de bir iki parça daha taşıdılar ve oturdular bir köşeye. Duvarın ötesinden derenin sesini duyu-

yorlardı. Duvarın öte tarafı boşluktu. İstenilirse dere tarafına geçilebiliyordu oradan. Ama oradan da öteye gitmek olanaksızdı. Yandaki fabrikanın yüksek duvarı başlıyordu çünkü. Yandaki boşluktan dışarı geçerek duvarla dere arasındaki toprağa oturdular. Birer sigara yaktılar ikisi de...

Mehmet: «Kimse göremez bizi burada. Rahat rahat içebiliriz sigaramızı» dedi derin bir iç çekerek.

Birol sigarasından bir iki yudum çekti.

«Hayret! Atelyeler şefi sabahtan beri uğramadı.»

«Haberin yok mu? Bugün gelmedi. Merkez binada işleri varmış.»

«Haa! Demek ondan. Anlaşıldı şimdi.»

Bir müddet hiç konuşmadılar.

Dere ne kadar sâkin akıyordu. Sarı renkli, koyu katranımsı bir sıvı. Kimbilir bu dere, kimbilir ne zaman önce suya benziyordu. Birol bu insanlar herşeyi bozmuş diye düşündü. Ruhunun da bu katranımsı sıvıya benzediği hissine kapıldı.

«Ben senin gibi düşünmüyorum Mehmet.»

Bu sözleri mırıldanarak söylemişti. Yine de Mehmet'in kendisini duyduğunu farketti.

«Yani, demek istediğim şu; atelye şefine kızmakla, postabaşına kızmakla bu işler olmaz. Yani git istersen şimdi ikisinin de suratına bir yumruk patlat, öfkeni yatıştır. Hiçbir şeyi değiştirmiş olmazsın. Sadece iki kişi değil ki onlar. Bir sürü... Hepsini yumruklamaya kuvvetin yetmez. Ayrıca onun da yumrukları var, o da sana vurabilir. Sonra başına üşüşürler sinek gibi.»

Mehmet dudak büktü.

«Yaşam böyle öğretti bana. Gemide aralarında anlaşmazlık olan yumruklarıyla hallederdi işini. Ama dediğin bir bakıma doğru. Gemidekinden çok adam var bur-

da dövülecek! İyi ama buradaki herkes gibi içimize mi atalım öfkemizi?»

«İster içine, ister dışına at! Söyle bakalım: Şişko göbekli sendika başkanı konuşurken neden mâni oldun bana? Niye ona da vurmayı düşünmedin? Düşünmüşsündür mutlaka! Ama yapabileceğini sanmıyorum. Peki müdürler? Postabaşına, atelye şefine kim emir veriyor sanıyorsun? Onların öyle olmasını isteyen kim? Oysa, bizim her gün karşı karşıya geldiğimiz kişiler, küçükleri. Büyüklerine de vurmayı düşünüyor musun?»

«Ya sen ne yaparsın ki? İyi konuşuyorsun, güzel konuşuyorsun da.. Sen ne yaparsın? O sendikacı çocuklardan öğrendin herhalde.»

«Yoo!.. Hiç görüşmedim onlarla. Hem onlar sendikacı değil! Sendika için uğraşmakla sendikacı olunmuyor. Yalnız tornacı çocukla bir iki laf ettim o kadar. Sendikalar hakkında ben de senden fazla bir şey bilmiyorum. Ama şu anda üye olduğumuz sendikayı sorarsan: İşe yaramaz! Daha iyi sendikalar olabilir. Çevre fabrikalarda bizden daha iyi haklar alındığını duydum. Fakat biz sendikamızı değiştiremeyiz. Çok zor iş bu. İşveren harcar hepimizi. Herkes sinmiş zaten. İşin doğrusu ben de korkuyorum. Tornacı çocukla da konuşmaya çekindim zaten. Ama bir yandan da kızıyorum kendime; böylesine korkak olduğum için. Yalnız bazı şeyleri görebiliyorum. Yapmaya cesaret edemesem de bazı şeyleri görebiliyorum. Sen ise böyle düşünmüyorsun. Kendi başının çaresine bakabileceğini sanıyorsun. Kendince bir çözüm arıyorsun. Bulabildiğin de yok ya!..»

Mehmet, Birol'un konuşmasına bir anlam veremedi. Ayağa kalktı.

«Hadi başlayalım istersen işe.»

Birol saatine baktı.

«Ooo... konuşmaya dalmışız. Neredeyse öğle paydosu olacak.»

Hurdaların içine daldılar yine. İkisinin de vücudu öyle kuvvetli değildi. Hatta Birol'un vücudu daha da çelimsizdi. Mehmet ise oldukça zayıftı. Ama kavgacı olduğu gerçekti. Bir gün Birol ile oturmuşlar, Mehmet ona gemiciyken yaptığı kavgaları anlatmıştı uzun uzun. Bir keresinde beş kişinin arasında kalmıştı. Tam yere yıkılacakken eline bir sopa geçirmişti. Uzun ve kalın bir sopa. Ondan sonra vur allah vur! Kedi gibi çevikti. Sopayı elinde döndüre döndüre dağıtmıştı beş kişiyi.

Lâkin onları uzaktan görenler, hurdaların içinde çırpınan iki nokta olarak düşünürlerdi.

Demirlerin ufak, elle taşınabilenleri bitmişti. Ağır olanları da yuvarlamayı denediler; başaramadılar. Çaresizlik içinde demiri itelerlerken Mehmet:

«Böyle uğraşacağımıza şu clark'ı neden çağırmıyoruz?» diyerek doğruldu. Eliyle ağrıyan belini tuttu.

«Sahiden» diye cevap verdi Birol. Kafasının içindeki düşünceler öyle karmakarışıktı ki hiç aklına gelmemişti. Mehmet'ten önce davrandı.

«Ben gidip çağırayım.»

Köşeyi dönüp de, iki binanın arasında yürümeye başlayınca kuvvetli soğuk rüzgâr çarptı yüzüne. Demek bulunduğumuz yer yine de rüzgâr almıyormuş diye düşündü. İşçi ceketinin yakasını kaldırdı. Rüzgârda uçuşan saçlarını gözlerinin önünden, elinin tersiyle çekti. İnşallah clark'ın başka işi yoktur diye düşündü.

Clark'ı bulana kadar epey dolaştı. Bu kez de sürücüsünü bulamadı. Neredeyse vazgeçecekti. Ona «clark'ın sürücüsü bugün izinli dediler, boşuna arama. Sen kullansana clark'ı, neden kullanmıyorsun? Nasıl olsa herkes kullanıyor.»

Önce tereddüt etti. Clark'ı kullanmasını biliyordu. Fabrikada öğrenmişti. Mecbur kalmadıkça sürmek istemiyordu. Bozulur falan, üstüne kalır diye korkuyordu. Sonra baktı olacak gibi değil, atladı üstüne çalıştırdı. Ağır ağır sürdü.

Hep gelmemesi gereken zamanda ortaya çıkan postabaşı onu clark'ın üstünde gördü. Sendeleye sendeleye geliyordu. Eliyle işaret etti. İstemeyerek yavaşladı Birol.

«Clark'ı herkesin kullanması yasak bilmiyor musun? Amma meraklısınız kullanmaya. Bozuyorsunuz ondan sonra da bırakıyorsunuz bir köşeye.»

«Şoförü yok! Hem yalnız ben kullanmıyorum ki. Herkes kullanıyor gerektiğinde.»

«Başka şoför bulamadın mı? Bilmediğiniz işlere burnunuzu sokmayın.»

«Bizim işimiz var. İstiyorsan gel sen kullan! Ben meraklısı değilim.»

Postabaşının dediklerini anlamak zordu. Bağırarak, elini kolunu sallayarak konuşuyor, konuşurken de ağzından tükürükler saçıyordu. Ne dediği anlaşılmaz lâflar söyledikten sonra topallaya topallaya uzaklaştı.

Birol ikinci vitese aldı ve hızla sürdü clark'ı.

Döndüğünde Mehmet yoktu yerinde. Telefondan çağırdılar onu, dediler. Birol da işi tek başına yapmayı denedi. Clark'ın tablasını demirlerin altına soktu. İndi aşağı, bir iki de kendisi yerleştirdi. Aynı işlemi birkaç kez tekrarladı. Mehmet'in gelmesi uzun süreceğe benzerdi.

«Hey, Nizam Usta! Yardım eder misin? Yalnız kaldım. İşin var mı?»

Nizam usta meydancıydı. Uzun boylu, güçlü yapılı, yaşlı olmasına rağmen dinçti.

«İşim var» diye cevap verdi.

Herkesin işi var, diye düşündü Birol. Ya biz ne ya-

palım. Bahse girerim ki hiçbir işi yok. Kaytarmasını iyi biliyor. Az sonra Mehmet'in geldiğini gördü. Giyinmişti.

«Hayrola ne var?» diye sordu şaşkınlıkla.

«Bir işim çıktı. Gitmem gerek. Müdürden izin aldım. Sen yalnız idare edersin artık. Bakarsın yarın da gelmem!»

Mehmet söylediklerini bitirdikten sonra beklemeksizin uzaklaştı. Birol ne olduğunu merak etti ise de Mehmet'in hiçbir şey söylemeyeceğini iyi biliyordu. Olduğu yerde kalakaldı, dalgın dalgın baktı arkasından. Sesinden, hareketlerinden hiçbir şey anlamak olası değildi.

Birkaç kez daha demirleri taşımayı denediyse de bu işi yalnız başaramayacağını anladı. Bu günlük bu kadar, dedi kendi kendine...

⁂

En ışıklı kahve ortadaki idi. Camları buğuluydu. Kahvenin içerisi seçilmiyordu pek!

Birol akşam üstü bir iki kuru şey atıştırdıktan sonra evde durmamış, dışarı çıkmıştı. Canı sıkkın yürümüştü sokaklarda. Hava soğuk, yerler çamurla dolu olmasına rağmen, oynayan bir sürü çocuk vardı. Soğuktan etkilenmiyorlar; üstelik çamurlarda yuvarlanıyorlardı. Koşan çocuklardan biri Birol'a çarptı. Sonra hiçbir şey olmamış gibi koşmasına devam etti. Kadınlar çocuklara bağırıyordu; eve girmeleri için. Bu bağrışmalar çocuklara ulaşmıyordu. Ve kadınlar onların arkalarından bin bir lanet yağdırıyor, ellerine sopa alacaklarına yemin billah ediyorlardı. Çocuklar da onlardan aşağı kalmıyorlardı. Oynarken birbirlerine korkunç küfürler yağdırıyorlardı. Kimisinin sümükleri akmıştı. Kimileri de yalınayaktılar.

Derken hava iyice karardı. Çocuklar bütün inatçılık-

larına rağmen evlerine döndüler. Sokaklardaki kalabalık iyice azaldı. Birol ise ne yapacağını bilemeden dolaştı durdu.

Canı neden sıkılıyordu? Anlıyamıyordu. İşyerinde işler çoktu, atelye şefi, postabaşı insanın kafasına ekşiyordu, para yetmiyordu. Bütün bunların hepsi birer sebepti ama canının sıkılmasının esas nedeni değildi. Kendine bile itiraf edemediği birşey vardı. Bir duygu. Ve o duygu onu yürüyüşe zorlamıştı. Aynı duygu onu Sarıgöl'deki kahveye sürüklemişti.

Kahvenin kapısını itti. Sıcak hava çarptı yüzüne. Yoğun sigara dumanını farketti ilk. Sonra bu sigara dumanının içinden oturanları seçmeye çalıştı. Önce aradığını bulamadığını sandı. Sonra gördü: İşte tornacı çocuk! Köşedeki masada oturuyordu. Yalnız değildi, yanında oturan birkaç kişiyi tanıdı. Fabrikadandı. Ya diğerleri? Diğerlerini tanımıyordu. Tereddüt etti, yanlarına gitmek için. O sırada tornacı çocuk gördü onu. Hemen kalktı masasından, yanına geldi. Ve onun gelişini gayet doğal karşılıyarak, elini uzattı.

«Hoşgeldin Birol abi. Ayakta durmasana. Gel masamızda yer var. Arkadaşlar yabancı değil. İkisini tanıyorsundur: Fabrikadan. Diğer arkadaşlar da semtin çocukları.

Önlerindeki sandalyeleri iterek yürüdüler.

Birol çekinerek tornacının kolundan tuttu.

«Ha sana birşey soracağım masaya oturmadan. Senin ismin neydi? Unuttum. Kusura bakma!»

Usulca söylemişti. Hatta söylerken kulağına eğilmişti hafifçe.

«Remzi» diye cevap verdi çocuk, kısaca.

Masadakiler onların geldiğini görünce ayağa kalktılar.

«Sizleri tanıştırayım,» diye konuştu Remzi. «Bu Birol arkadaş! Kaynakçıdır arkadaş.» Sonra Birol'a masada oturanları göstererek: «Bu arkadaş, Mevlut. Elektrik atelyesinden. Diğer arkadaş da Hüseyin! Bizim mahalleden.

El sıkıştılar. Birol önceleri sıkılgan davranıyordu. Derken Remzi bozdu sessizliği:

«Çayları tazeleyelim mi, ne dersiniz? Sen ne içersin Birol arkadaş?»

«Farketmez, çay olsun.»

«Çekingen davranma! Yabancı yok aramızda. Elektrikçi arkadaşı fabrikadan görmüş olman gerekir.

«Evet hatırlar gibiyim.»

«Fabrikanın büyük olmasından herhalde... Birbirimizi yeterince tanımıyoruz.»

Hüseyin dedikleri sözünü kesti Remzi'nin:

«Yok canım! Belki fabrika büyük ama bizim dünyamız küçük; asıl neden o...»

Birol söze girmek zorunda hissetti kendini.

«Aslında kahveye diye çıkmadım evden. Şöyle kısa bir yürüyüş yapacaktım sadece. Kahveyi görünce uğrayayım dedim. Geçen gün devamlı burada oturduğunuzdan bahsetmişti Remzi.»

«İyi yaptın! Biz de sen gelmeden önce bir konuyu tartışıyorduk» dedi Hüseyin. O sırada çaycı çayları getirdi. Hüseyin caycının gitmesini bekledikten sonra konuşmasına devam etti:

«Nerede kalmıştık. Yaşamımızın kötülüğünden bahsediyorduk. Yaşamla ilgili birkaç şey de ben söylemek istiyorum:

Bir arkadaşım vardı. İşinden atılmıştı. Bütün çabalarına rağmen iş bulamadı. Acı çekiyordu. İntihar etmeye karar verdi. Bıkmıştı bu hayattan. Ona göre bu yaşamda yer yoktu kendisine. Bunalım içindeydi. Bir gün

oturduk tartıştık. Bak arkadaş! dedim. Yaşam konusunda yanılıyorsun sen! Mutlu bir yaşantın olmadığını biliyorum. Ama unutma yaşam mutluluk demek değildir. Yaşam bir harekettir, bir eylemdir. Doğanın bir eylemidir. Ve bizim sorumluluğumuzdur. Tüm duygular, acılar, mutluluklar yaşamın bir, parçasıdır. Senin payına mutluluk düşmemişse bu yaşamın suçu değil ki?.. Toplum yapımızın bir bozukluğu bu. Ve sen asıl suçlu yaşammış gibi onu yoketmeyi amaçlıyorsun. Öldürmek düşüncesi, yoketmek düşüncesi yer ediyor içinde... Kendini veya bir başkasını... Git bozuk yapıdan sor hesabını.

Yaşamı suçlamak!.. Hatta hepimiz zaman zaman duyarız bu duyguyu. Belki en kolayıdır bu... Yani en basit olanı. Diğer çözümler karmaşıktır. Toplum yapısının bozukluğunu görebilmek ve onunla mücadele edebilmek tek bir bireyin gücünü aşar.

Ve biz bireyciliğin sınırlarını aşamazsak, gücümüz yetmez ise buna, yaşamın üstüne çullanırız.»

Hüseyin konuştukça yüzü heyecandan kızarıyordu. Kendisini konuya öylesine vererek anlatıyordu ki; bakışları, hareketleri anlattıklarıyla bir bütündü. Anlatırken konuya hakimdi ve ne diyeceğini biliyordu. Tümce aralarında gereksiz yere hiç durmuyor, kelimeler ağzından kolaylıkla dökülüyordu.

Geniş alınlı, büyücek kafasına rağmen çelimsiz bir görünüşü vardı. Yirmibeş yaşlarında olduğu halde, yüz çizgileri onu daha yaşlı imiş gibi gösteriyordu. Ütüsüz gömleği, vücuduna pek uymayan ceketi ve kararmış elleri ilk bakışta hemen dikkati çekiyordu. Sonraları alışıyordu insan bu görüntüye. Hele onu dinledikçe insan, bu görüntüsünü hoşgörüyordu.

Birol onun söylediklerini anlamaya çalışıyordu. Tüm dikkatini vermişti. Bazı tümceler anlaşılmaz oluyordu

onun için. Yine de az çok özü kavrayabiliyordu.

Hüseyin konuşmasına devam etti.

«İşte bireyci insan bu konuda güçsüzdür. Bireyci kötü durumun bilincine vardığında asıl nedeni bulamaz. Çünkü düşüncelerinin sürati birey sınırının ötesine geçmemiştir. Ve bu sınırlar içinde bunalır kalır. Yaşamı mutsuzsa, acı ve sıkıntılarla doluysa, bunun tek suçlusu yaşamdır. Bu sınırı aşmayı ancak toplumcu düşünce başarabilir.

Kendi varlığının ötesinde tüm bir toplumu görebilen insan, birey olarak sorumluluğunun bilincine varır. Esas gücü bulmuştur o. Birey olarak karşı koyamayacağı bozukluklara, toplum olarak karşı koyabileceğini kavrar. Toplumun bir parçası olduğunu ve toplumun ilerlemesiyle kendisine bir çıkış yolu bulacağını bilir.»

Sözlerini bitirir bitirmez masada oturanlara göz gezdirdi. Konuşmasının nasıl bir etki bıraktığını görmek istiyordu.

«Herhalde söylediklerime itirazı olan yok! Sanırım bu tartışmayı burada noktaladık.»

Masada bir sessizlik oldu. Herkes birşeyler düşünüyor olmalıydı. Remzi konuşmasaydı hiç kimsenin konuşacağı yoktu.

«Arkadaşlar, biraz da fabrikamızdaki önemli sorunları konuşalım. Fabrikamızdaki sendika sorunu en acil meselemiz! Başımızdaki sendika işçilerin haklarını savunmuyor. Bu sendikayı değiştirmek gerek! Birol arkadaş, sen ne düşünüyorsun bu konuda?»

Birol böyle bir soruyu beklemiyordu. İlkten şaşırdı. Ne diyeceğini bilemedi. Aklında ne varsa söylemeye çalıştı. Söylediklerinde bilimsellik yoktu, duyguları ağır basıyordu. İyice sıkıldığını hissetti konuşurken.

«Başımızdaki sendikanın kötü olduğunun farkında-

yım. Ama işin doğrusu ne yapabileceğim konusunda hiçbir fikrim yok. Hem sadece ben değilim bu durumda olan. Tanıdığım işçi arkadaşlar da aynı durumda. Herkes kendi başının çaresine bakıyor. Geçmişte iki arkadaşımız bu yüzden işten atıldı. Kimsenin umurunda olmadı. Sadece bir korku yerleşti yüreklerine; işten atılmak korkusu. Kimsenin yanındaki arkadaşını düşündüğü yok. Bulaşmak istemiyorlar bu türlü işlere. Çoğu ezildiğinin, haksızlığa uğradığının farkında. Karşı çıkmaya gelince; ben karışmayayım, bana zarar gelmesin de, kim ne yaparsa yapsın diyor herkes. Bana gelince, madem öyle! Kimse tehlikeyi göze almıyor. Herkes kendini kurtarma sevdasında, öyleyse ne halleri varsa görsünler. Ben de boşu boşuna tehlikeye atmam kendimi.»

Birol'un söylemek istediği aslında bu değildi. Yalnızca içinde birikmiş öfkesini dile getirdi. Söylediklerinin masada oturanların hoşuna gitmeyeceğini biliyordu. Yine de söylemişti.

Hayret! Masada oturanların hiçbiri kızma belirtisi göstermemişlerdi. Hatta söylediklerini kabul eder bir hava içersindeydiler. Konuşmaya başlayan yine Hüseyin oldu. Sanki oradakilerin sözcüsü durumundaydı.

Böyle düşünmen doğal. Ama yetersiz! Eksik olan; tehlikenin içindesin zaten. Her an işten atılabilirsin. Çalışma koşullarının iyi olduğunu da söyleyemezsin; bu bir! İkincisi; sen de ötekiler gibi bilinçlice görmüyorsun meseleyi. İşçiler söylediklerinden farklı davransalardı herşey hallolurdu kolaylıkla. Neden böyle davrandıklarını düşün hele. Bu toplumun değer yargıları sinmiş hepsinin üstüne ve senin de... Koşullar bile onları öyle davranmaya zorluyor. Aynı ortak kaderi paylaşıyorsunuz ve senin onlara ihtiyacın var. Üçüncüsü; yazgını değiştirmek istiyorsan, tüm işçilerin değişmedikçe senin de değişmez; sı-

nıfının yazgısı demek istiyorum.»

Ne yazık ki Birol bütün bu anlatılanlardan çok azını anlayabiliyordu. Fabrikada durumu hiç de parlak değildi. Bu parlak olmayan durumunu düzeltmek ise kendi başına becerebileceği iş değildi. Dinlediklerini böyle yorumladı. Sıkılganlığı arttı. Böyle tartışmalara alışmamıştı o. Bu işçiler şimdiye kadarki tanıdıklarından çok farklıydı. Değişik bir dilden konuşuyorlardı sanki. Ama sesleri güven doluydu.

Ayağa kalktı. Birden karar vermişti.

«Kusura bakmayın eve erken dönmeliyim.»

Kısa konuşmuştu. Tüm söyledikleri bu kadardı ve onu da zorlukla söyleyebilmişti. Kimse garipsemedi onun bu durumunu. Masada oturanlar onun sözlerine yürekten inandılar ve büyük bir dostlukla sıktılar elini.

Kahve ne kadar da dumanlıymış. Birol dışarı çıkınca temiz havayı ciğerlerine çekti. Kızdı, durdu kendine. Kaçarcasına kalkmıştı masadan. Yine de kızmamışlardı ona. Sonra kısa bir süre düşüncelerini toparladı. Niye acaba suçluluk duyuyorum, dedi kendi kendine.

Adımlarını hızlandırdı. Bilmediği bir çok şeyle karşılaşmıştı. Yüreğinde bilmemenin ezikliğini duydu. Adeta bir iş hayvanı olmuştu. Duyguları da körelmişti. Yaşadığı hayat, hayat değildi. Yaşamına küfretti. Yaşamına mı küfretti? Birden kahvedeki Hüseyin geldi aklına. Onun yaşam ile ilgili söyledikleri. Daha bir kavrar gibi oldu.

*
**

Mehmet fabrikaya birgün aradan sonra geldi. Bir gün izinsiz işe gelmediği için de cumartesi ve pazar yevmiyesini kestiler.

Mehmet gelmeyişinin nedenini söylemedi Birol'a. Birol'da bütün merakına rağmen soramadı. Sorsaydı da

cevap alamazdı zaten!

Eğer sadece bu kadarla kalsa Birol bir süre merak eder, sonra da unutur giderdi. Aksine Birol gitgide daha çok merak etmeye başladı. O günden sonra Mehmet'in davranışları değişmişti çünkü. Birol onun hiç bu denli kendini işine verdiğini görmemişti. Neredeyse hiç kaldırmayacaktı işten başını. Öğlenleri de yalnız bir köşeye çekiliyor, sessizce düşüncelere dalıyordu. Dalgınmış gibi bir hali vardı.

Mehmet'in bir sıkıntısı vardı. Birol iyice emindi buna. Bu adam bir sır küpüydü sanki. Birgün öyle bir olay oldu ki Birol dayanamadı; neden böyle davrandığını sordu ona.

Fabrikada müdüriyet binasının altında kalorifer boruları yeniliyorlardı. Bu kısma kazan dairesinden islim geliyor, müdüriyet binasının kalorifer tesisatına giden su bu kısımda ısınıyordu. Esenjörde ısınan su küçük bir motorla radyatörlere pompalanıyordu. Boruların çoğu çürümüştü ve değişmesi gerekiyordu.

Bulundukları kısımda onlardan başka kimse yoktu. Yalnızlıklarını, arada sırada onları yoklayan postabaşı bozuyordu. Geliyor, kısa bir süre başlarında duruyor, bazen de yapılan işe karışıyor, gidip gene geliyordu.

Bütün vücutları terden sırılsıklam olmuştu. Henüz kapatmadıkları boruların kaçak yerlerinden çıkan su buharı orayı hamama çevirmişti. Birol postabaşından istimi kapattırmasını istediyse de olmadı. Hava soğukmuş! Müdüriyette bulunan personel donarmış! Ya atelyelerde çalışanlar? Atelyelerin her tarafı kalorifer tesisatı mı döşeli? Üstelik kapıların altından, üstünden, kırık pencerelerden alabildiğine rüzgâr girer.

Başka zaman olsa bütün bunlara kızardı Birol ve küf-

rederek içini dökerdi. Mehmet de kızardı. Oysa, Mehmet'in umurunda bile değildi. Tek bir sözcük bile yakınmıyordu. Öğleye kadar çalıştılar, Mehmet bir dakika bile ara vermedi. Birol onun bu suskun halini görünce tüm öfkesini unutuvermişti.

Öğleden sonra işe yeni başlamışlardı ki, postabaşı geldi.

«Bu kaynaklar hiç olmamış, boruyu yanlış yerden çıkmışsınız. Bunu bu kadar dolaştırmaya ne gerek var?» Eliyle göstererek:

«Kim yaptı bu kaynağı?»

Mehmet: «Ben!» diye cevap verdi.

Postabaşı köpek dişlerini göstererek sırıttı:

«Bir de kaynakçıyım diye geçiniyorsun. Bu kaynağınla küçük atelyelerde bile iş bulamazsın sen. Buraya dalga geçmeye geldinse kendine başka kapı ara.»

Birol'un bütün sinirleri gerilmişti. Olacak olaylara hazır, bekliyordu. Tüm duyuları tetikteydi. Saniyeler ne uzundu o an. Oysa beklediği hiçbir şey gerçekleşmedi. Yoksa Mehmet hakkında yanılmış mıydı? Beyni yıldırım hızıyla düşünüyordu. Kaskatı kesilmişti sanki. Bunca hakaretten sonra Mehmet'in mutlaka birşeyler yapmasını bekliyordu. Başkası olsa sesini çıkarmayabilirdi tüm bu sözlere. Ama tanıdığı kadarıyla Mehmet!.

Bu postabaşı iyice delirmiş diye düşündü. Kavga çıkarmak istiyor. İşi gücü Mehmet ile uğraşmak. Bu adam aklını oynatmış! Sonra daha da şaşıracağı birşey oldu.

«Bundan sonra daha dikkat ederim,» dedi Mehmet.

Birol bir Mehmet'in yüzüne baktı, bir de postabaşının. Mehmet oldukça sakin görünüyordu. Yüzünde en ufak bir öfke belirtisi yoktu. Postabaşının da en az kendisi kadar şaşırdığına emindi. Postabaşının yüzünden bu-

nu anlamak mümkün değildi. O yine ağzından tükürükler akıtarak konuşmasına devam etti.

«Valla benim işim değil bu. Ekmek yediğimiz yer burası. Yediğimiz ekmeği haketmek zorundayız. Kaynaklı boruyu kesin yeniden. Duvar kenarından geçirin. Oradan çıkış yaparsınız. Elinizi çabuk tutun. Mühendis çok sıkıştırıyor.»

Birol, postabaşının arkasından baktı uzun müddet. O gözden kaybolana dek bakışlarını Mehmet'ten yana çevirmedi. Söze nereden başlayacağını bilemiyordu bir türlü. Postabaşı ile ilgili bir soru sormaya cesaret edemedi.

«Mehmet! Neyin var senin?»

«Bir şeyim yok!»

«Ne bileyim. Ben yanlış düşünüyorum herhalde. Dalgınsın bugünlerde. Kafana takılan birşey var gibi.. Söylemek zorunda değilsin. Yardımım olur mu? diye sordum. Yanlış anlama sakın.»

Mehmet hiç cevap vermedi. Birol konuyu değiştirmenin gereğini duydu. Belki de sevdiği kızla aralarında birşey geçmiştir diye düşündü.

Birol konuşmasına devam edecekti ama Mehmet kesti onun sözünü. Onun söylediklerini sanki hiç duymamış gibi...

«Tesadüflere inanır mısın? Binde bir, hatta milyonda bir bile olmaması gereken şeylerin tesadüfen gerçekleşmesi. Benim başıma gelen de milyonda bir bile olmaması gereken kötü bir tesadüf. Düşündükçe aklım almıyor.»

Birol söyleyeceklerini bir an için unuttu. Meraklanmıştı. Beklemeye koyuldu. Yine de zaman geçtikçe merakını giderecek hiçbir sözcük çıkmadı Mehmet'in ağzından. Sonunda dayanamadı.

«Bu kadar mı?»

«Bu kadar! Düşünmesi bile korkunç benim için. Nasıl söylesem bilmem ki. Boşver! Öğrenirsin nasıl olsa.»

İşte buna kızardı Birol. Kızdı da. Belli etmedi kızgınlığını. Kendisine de kızdı. Neyse ne? Bir de kalkmış merak ediyordu. Sanki hiç umursamıyormuş, merak etmiyormuş gibi konuşmasına kaldığı yerden devam etmeye karar verdi: Eğer anlatmak istiyorsa anlatır. Anlatamadığı için o sıkıntıya soksun kendini. Rahat bir şekilde konuşmaya çalıştı.

«Söylemek istemiyorsan söyleme. Yine de bayağı merak ettiğimi saklayamam senden. Ne olduğunu bilemem. Bilemeyince de yardım edemem sana.»

«Bilsen de yardım edemezsin zaten. Doğrusu çok karışık bir iş. Nasıl çözeceğimi bilemiyorum.»

Bu kez Birol kesti onun konuşmasını.

«Yalnız bak sana birşey şöyleyeyim. Ne olduğunu açıklamayacaksan hiç konuşma daha iyi. Biz de boşyere meraklanmayalım. Benim de sana söyleyeceklerim var. Geçen gün torna atelyesinden birkaç arkadaşla Sarıgöl'de bir kahvede beraberdik. Önemli bazı şeyler konuştuk orada. Bizim genellikle kafa yormadığımız bir konuyu dile getirdi arkadaşlar: Fabrikadaki çalışma koşullarımız kötü. Mevcut sendika da haklarımızı koruyacağına patronla işbirliği ediyor. Gerçi biz bunları zaman zaman konuşmuşuzdur seninle. Ama hep değişmesi güç bir olaymış gibi kabul etmişizdir. Dertlerimizi dökmüşüzdür sadece; sorunlarımıza bir çözüm getirmemişizdir. Oysa şimdi çok iyi anlıyorum ki, halletmemiz gereken en önemli sorun bu. Mehmet sana derim ki; sen de gel birgün Sarıgöl'deki kahveye. Kendi kabuğumuza çekilmiş duramayız.»

«Olur. Olur ama bugünlerde değil. Kusura bakma.

Bugünlerde dikkatimi hiçbir şeye veremem. Kafamın içi karmakarışık. Önce kendi sorunlarımı çözmem gerek.»

«Hiç de değil! Ayrıca kusura baktığım falan da yok. Ben kendim için söylemiyorum ki bunu sana. Özel sorunun nedir bilemem ama, anlattıklarım hepimiz için önemli. Tüm işçi arkadaşlar için.»

*
**

O sabah garip bir olay oldu. Saat yedi otuzda fabrikanın işbaşı düdüğü çaldı. Buraya kadar herşey olağandı. İşçilerin yıllardır yarım dakika ara ile iki düdük sesine alışık kulakları, bu olağanlığın ötesindeki değişikliği hemen farkettiler. Bir düdük sesi daha duymaları gerekiyordu; çünkü senelerden beri hiç şaşmazdı bu ritm; hatta saniyesi saniyesine... Yandaki fabrikanın işbaşı düdüğü çalmamıştı.

Fabrikada iş başladı. Ama herkeste bir merak vardı. Fabrikadaki yaşlı kapı bekçisine sorsalar: «Yirmi yıldır bu fabrikada çalışıyorum, bugünkü olayın bir ikincisi daha olmadı» derdi.

İki fabrikayı birbirinden ayıran, bir insan boyundan biraz yüksek, kalın bir duvardı. İnsan duvarın kenarına gelse, az da ayaklarının ucunda yükselse olan biteni kolaylıkla görebilirdi. Ne var ki o gün hiçbir fabrika işçisini duvarın yanına yaklaştırmadılar. İşçiler buna bir anlam veremediyse de iki bekçi duvarın önünde paydos saatine kadar nöbet tuttu. Fabrikada o gün bir değişiklik daha vardı: Ustabaşılar, postabaşılar devamlı, çalışan işçilerin arasında dolaştılar. Her zamankinden farklı bir disiplin uygulanıyordu o gün. Hatta bir ara fabrika müdürü bile dolaştı atelyelerde.

Bütün bunlar olurken Mehmet, müdürün odasına çağ-

rıldı. Birol'la birlikte çalışıyordu o sıra. Onların çalıştığı kısma fazla giden gelen yoktu. Birkaç günden beri uğraştıkları kalorifer borularını bitirmek üzereydiler. Sabahki düdük olayı Mehmet'in değil ama Birol'un dikkatini çekmişti. Nedenini öğrenemeden kalorifer işine başlamışlardı. Sonra da unutmuştu Birol. Bulundukları kısımdan hiçbir yeri görmek mümkün değildi çünkü. Bu yüzden ne müdürlerin dolaştığını, ne de duvar kenarında bekleyen bekçileri görebildiler. Ta ki bekçinin biri Mehmet'i çağırmaya gelene kadar.

«Ne yapacakmış beni müdür?» diye sordu Mehmet, bekçiye...

«Haberim yok, bana öyle söylediler. İster git, ister gitme! Ben haber verdim sana. Bana sorarsan hemen gitsen iyi olur. Müdür bugün çok sinirli.»

Birol'a soru sorarcasına baktı Mehmet, sen bundan birşey anladın mı? gibilerinden. İkisinin de bakışları boşlukta kaldı bir süre...

«Ne ola ki?» dedi Birol.

«Bilmem! En iyisi gidip öğrenmek. İstersen sen de bırak işi. Dinlen biraz. Ben dönene kadar git çay ocağında çay iç. Nasıl olsa tek başına yapamazsın.»

Müdür; iyi giyimli, kırmızı yanaklarından sıhhat fışkıran, güneş gözlüğü İngiliz malı olabilir, uzun boylu biriydi. Mehmet onun ayakkabılarında en ufak bir toz bulunmayışına şaştı. Sivri burunlu ayakkabıları daha çok dikkatini çekmişti; çünkü bakışlarını pek yukarı kaldırmamıştı girdiğinden beri.

Odaya ilk girdiğinde müdür pencere kenarında ayaktaydı. Pencere fabrikanın içine bakıyordu ve tüm atelyeler oradan kuşbakışı gözükürdü.

Mehmet kapıyı çalıp içeri girdiğinde müdür ondan

tarafa bakmamıştı bile. Mehmet ayakta bekledi. Sonra tüm heyecanını sindirerek:

«Beni çağırmışsınız,» dedi.

Müdür birşey söylemedi. Sadece dikkatlice baştan aşağı inceledi onu. Oysa yüzü dışında giysilerinde diğer işçilerden farklı bir özellik yoktu. Alelade, günlük, fabrikanın dağıttığı tek tip işçi elbisesi. Yer yer de kaynaktan yanmış, delikler açılmış. Ne ki müdürün onu incelemesi gerekiyordu. Bu otorite için gerekliydi. Ve biliyordu ki müdür; bu şekilde davranışı işçiler karşısında her zaman iyi netice veriyordu.

Bu işlem bittikten sonra, geniş, rahat bir koltuğa gömüldü. En iyilerinden bir Amerikan sigarası çıkardıktan sonra da sanki Mehmet'in odadaki varlığını yok sayıyormuş gibi pencereden dışarısını seyretmeye koyuldu.

Ağır hareketlerle pahalı sigarasından yaktı. Yüzünü bile çevirmeden:

«Mehmet sen misin?» diye sordu.

Mehmet başını salladı. İçinde hem bir merak, hem de yokedemediği tedirginlik duygusu vardı. Beyni son hızla çalışsa da buraya çağrılışının nedenini bilemiyordu.

Fabrika müdürü konuya hemen girdi.

«İşçileri kışkırtıyormuşsun!»

İşte o zaman Mehmet, hayretle baktı müdürün yüzüne. Ne diyeceğini şaşırdı. Müdürün ne dediğini de tam olarak anlayamamıştı zaten.

«Ne yapmışım dediniz?»

Müdür aynı sözü bir kez daha tekrarlamak gereğini duymadı.

«Senin hakkında şikayet var. İşçilere ücretlerin az olduğunu, fabrikadaki çalışma koşullarının kötü olduğunu söylüyormuşsun. Niyetin nedir? Kargaşalık mı çıkarmak istiyorsun?»

Önceleri kelimelerin üstüne basarak ağır ağır konuşuyordu. Konuştukça sesi sertleşmeye başladı.

«Karnınız doymuyor mu? Daha ne istiyorsunuz? Dışarıda aç gezmek daha mı iyi? Nankörlük bu yaptığınız.»

Sustu birden, ceviz ağacından yapılmış büyükçe masasının gözünü açtı. Eline aldığı dosyayı masasının üstüne fırlattı.

«İnceledim dosyanı. İşe gireli üç senen olmuş. İstesem hemen atabilirim seni işten... Hem de bir kuruş tazminat vermeden. Bunu da biliyor muydun?»

Yine cevap vermedi Mehmet. Bu şakayı kim yapmıştı kendisine. Bu kez dikkatlice baktı müdürün yüzüne: ciddiydi. Şimdiye kadar ne yaptıysa düşünmeye çalıştı. Yine de herhangi bir şey hatırlayamadı. İtiraz edecek oldu. Vazgeçti. Karşısındaki adam hiçbir şey dinleyecek halde değildi. Sadece konuşuyordu. Hayır, hayır! Bağırıyordu.

O sırada telefonlardan biri çaldı. Üç ayrı telefon vardı masada. Müdür telefonu açmak için bekledi bir süre... Derken açtı ve sakin bir sesle konuşmaya başladı. Sanki biraz önce bağıran o değildi.

Mehmet telefonun çaldığı iyi oldu diye düşündü. Aksilikler geldi mi hepsi üstüste gelirdi. Zaten kendi derdine düşmüştü. Bir bu eksikti. Birden her şey komik gelmeye başladı. Müdür bir tiyatro artistiydi. Kızmış, bağırmış, şimdi ise bağıran kendisi değilmiş gibi en yumuşak sesiyle telefonda konuşuyordu.

Bu piyesin sonu kötü bitebilirdi. Ne kadar kötü biterse bitsin Mehmet'in umurunda değildi. En fazla işten atılırdı. Bu da sevindirirdi Mehmet'i. Hele geçen gün başına gelenden sonra. Öylesine kötü tesadüf hiçbir zaman gelmezdi insanın başına. Şaşırmamam gerek diye düşün-

dü Mehmet. Böyle şaşırtıcı sürprizlere alışmış olmalıyım.

Ne var ki işinden olmadı Mehmet. Müdür ona bundan böyle dikkat etmesini, artık tüm hareketlerinin adım adım izleneceğini söyledi. İşten, çok mecbur kalmadıkça adam atmak istemiyordu.

Yanılmıştı; işten atılmamıştı. Garip şey! İşten atılması gerekiyordu oysa. Önceleri bundan çok daha ucuza sebeplerden adam atıldığını görmüştü. Bütün bunlara bir anlam veremedi.

*
**

Birol, müdüriyetin bodrum kısmından dışarı çıktığında gördüklerine bir anlam veremedi. Fabrika bekçileri duvarın kenarına beşer metre ara ile dizilmişlerdi. Mehmet'in müdürün yanına gittiğini unuttu. Gördüğü bu garip durumu anlamaya çalışıyordu. Farkında olmadan duvarın yakınına iyice yaklaşmıştı.

«Yapılacak işin yok mu, buralarda dolaşıyorsun? Müdür görmesin. Karışmam!»

Döndü baktı arkasına: Vinççi Kâzım. Bu adama da ne oldu böyle? Şef gibi davranıyordu. Vinççi Kâzım'ın kendisiyle bu şekilde konuştuğu hiç olmamıştı. Bu adamdan herşey beklenir diye düşündü. İlk şaşkınlığını üstünden attıktan sonra:

«Seni de mi görevlendirdiler burada? Ne zamandan beri sevinçten başkalarına da söz geçirmeye başladın,» dedi. Kelimeler ağzından öfkeyle dökülmüştü.

Vinççi Kâzım tavrını değiştiriverdi hemen.

«Ben arkadaş olarak söylüyorum. Müdür sabahtan beri boşta kim görse bağırıyor. Keyfin bilir.»

Müdürün de, arkadaşlığının da, senin de... Yerin dibine batsın diyecek oldu. Demedi. Farkındaydı. Bu heri-

fin birkaç günden beri davranışları iyice değişmişti. Hatta torna bölümünden bir arkadaş vinçcinin şeflikte gözü var demişti de inanmamıştı. Daha da demişlerdi ki; vinçci bugünlerde yukarıya yaranacağım diye ne yapacağını şaşırıyor. Hatta arkadaşlarını bile yukarıya ispiyon ediyor. Ona göre bu adama karşı ayağınızı denk alın. Doğruymuş. Bu adamdan her türlü pislik beklenir. Lağım fareleri, diye mırıldandı Birol. Bu tip adamlar için söylenecek en iyi sözdü.

Vinççi Kâzım uzaklaşırken arkasından baktı. İri yarı, şişko, bu adam acınacak derecede küçüldü gözünde. Bunun da görevi etrafı kolaçan etmek herhalde diye düşündü. Ve birden aklına sabahki düdük olayı geldi. Fabrika idarecilerini tümden tedirgin eden önemli birşey olmuştu. Duvarın kenarına gitmekten vazgeçti. Atelyelerin dışarısı boştu. Alanda tek tük işçi vardı. En iyisi yeniden bodruma inmek dedi kendi kendine. Kimsenin gözüne çarpmamak en iyisi.

Tam o sıra müdüriyet binasının kapısında Mehmet'i gördü. Çevresine aldırış etmeden, dalgın, yürüyordu. Birol'u bile farketmedi. Birol seslenmek zorunda kaldı.

Mehmet döndü baktı. Sonra da yürümesine devam etti. Birol koştu yetişti yanına. Yan yana yürümeye başladılar.

«Eee, ne oldu?»

Yanıt yoktu. Mehmet, iki elini de yan ceplerine sokmuş, gözleri kızgınlıktan parıl parıl, sinirli mi sinirli... Birol böyle anlarda onun üstüne varmaması gerektiğini, üstelik de bir yanıt alamayacağını çok iyi biliyordu. Bekledi. Sinirlerinin yatışmasını bekledi.

Bodruma indiler ve birer sigara yaktılar.

«Seni birisi müdüre şikâyet etmiş. Müdür bu yüzden

çağırdı. Öyle değil mi?»

Soru dolu bakışlarla baktı Mehmet'e.

O ise önce başını salladı sorusunu onaylarcasına, arkasından ekledi «Yalnız o kadar değil!»

Birol bu kez soru sormadı ama nedenini merak ettiğini, bakışlarıyla ve sabırsız davranışlarıyla alabildiğine belli etti.

«İşçileri kışkırtmak! Yalnız bu iki sözcük. Yani kısacası ben işçileri kışkırtıyormuşum.»

Birden kendini tutamadı Birol. Güldü, hem de kahkahalarla. Şu dünya ne garip diye düşündü. Sen ki kendinden başkasıyla ilgilenmezsin. Bir de kalkmışlar sana...

Denizlerin bütün öfkesi Mehmet'in üstündeydi. Bir sıtma nöbeti gibi en şiddetli öfkelerinden birine yakalanmıştı. Hiçbir zaman için dayanamayacağı bir şey vardı; o da birinin yalan yere kendisini şikâyet etmesiydi. Kim olursa olsun affedemezdi.

Bir zamanlar buna benzer unutamayacağı bir olay geçmişti başından ve acısı halâ yüreğindeydi.

«Beni kim şikâyet ettiyse bulacağım. Ve ona mutlaka gereken dersi vereceğim.»

«Diyelim ki, kim olduğunu öğrendin. Ne yapacaksın o zaman?»

«Suratının ortasına okkalı bir yumruk savuracağım.»

Birol bu saçma öfkeyi anlıyamıyordu. Mehmet'in tüm benliğini, insanoğlunun en ilkel, vahşi içgüdüsü sarmıştı. Bu vahşi içgüdü onun ta gözlerinin içinde parlıyordu.

«Öyleyse yumruklarını sıkı tut. Sakın kolun yorulmasın. Vurman gereken o kadar çok adam var ki... Bak sayayım istersen: Seni şikâyet eden adam; bir! Gerçeği öğrenmenden seni suçlayan ve seni kim şikâyet ettiyse

onun arkasını sıvazlayan müdür; iki!... Sonra döveceğin adamların illâ de sadece sana haksızlık etmeleri gerekmez. Bu fabrikadaki tüm işçilere haksızlık eden sendika başkanı: üç! Ayrıca ispiyonculuğu görev edinen bir değil iki elin parmaklarından daha çok kişi var bu fabrikada... Şimdilik bunları hallet yeter! Bunlar yalnızca bu fabrikadakiler. Sen önce bunları bitir. Sonra fabrikanın dışında da bir sürü adam sayarım sana...»

Kızgın bir bakış fırlattı Mehmet, Birol'a... Onun kendisiyle dalga geçtiğini sanmıştı. Birol çok ciddiydi oysa.

«Beni sadece bana karşı yapılan bir hareket ilgilendirir. Başkalarını da diğerleri halletsin.»

Karşılıklı konuşma tartışmaya dönüşmüştü.

«Katılmıyorum bu görüşüne... Öyle olsa bile müdürün hareketi sana karşı değil mi? Sanki sendika başkanı bizi işverene sattığında bundan senin payına hiçbir şey düşmüyor mu?»

Mehmet düşünmek zorunda kaldı.

«Müdürün görevi bu. O görevi gereği böyle davranıyor. Ama ya beni şikâyet eden işçi? O arkadaşlarına ihanet ediyor.»

Birol ustaca söylenmiş bu sözler karşısında hiç geri çekilmedi. Onun salt kendi yanlış ilkel duygularına mazeret bulmak için, gerçekleri inandığı şekile nasıl uydurduğunu açıkça anlamıştı. Onun söylediklerini sakin sakin dinledi. Bu yanlış düşünceleri çürütmek zor değildi.

«Söylediklerin bir bakıma doğru. Ama yüzeyde kalıyor. Sendika başkanını unutuyorsun. Onun görevi işçilere ihanet mi etmek? Oysa senin bu ihanete karşı kızmaktan öte kılının bile kıpırdadığı yok! Peki müdüre sana karşı haksızlık etme görevini kim vermiş? Gerçi bu-

nun cevabını kolaylıkla vereceksin: İşveren! Ya işverene?

Diyelim ki görevi onlara birileri verdi. Düşün ki, seni şikâyet edene bu görev müdür tarafından verildi. Hem de mükâfatlandırılarak. Ayrıca şunu unutma: Sana veya bana haksızlık etmek kimsenin görevi değildir!»

Mehmet, Birol'un bu tarzda konuştuğunu ilk kez görüyordu. Söylediği şeylere karşılık bulmanın olanağı yoktu. Birol'da bir değişiklik olduğunu hissetti. Gerçi Birol'un kendisi de farkındaydı bunun. Tornacı arkadaşlarla buluştuğundan beri, onlarla tartışa tartışa olayları daha bir açıklıkla gördüğünün farkındaydı. Ne var ki bütün bunlara rağmen Mehmet, Birol'un söylediği gerçeklere karşı geçerli bir kanıt ileri sürmediyse de, ilkel içgüdüsünün etkisinde kalarak öfkesinden vazgeçmedi.

Tartışmanın bir anlamı kalmamıştı. Düşünceler çıplak yumrukların etkisinde kaldıkça da yoktu. Yumruk çözüm getirse Birol'un bir diyeceği olmayacaktı. Hayvani tatminden öte ne getirebilirdi. Mehmet'i kimin şikâyet ettiğini gayet iyi biliyordu. Bunu onun bilmemesine şaşıyordu. O öfkesinden mantığını işletemiyor, gerçek cevabı bulamıyordu. Çözüm basitti. Birol bal gibi biliyordu ki onu şikayet eden postabaşıydı. Bu sonuca çok kolay varmıştı. Bunu yapabilecek iki kişi tanıyordu: Biri postabaşı, diğeri vinççi! Birincisi daha yakın bir olasılıktı. Postabaşının Mehmet'le arasındaki sürtüşme şikâyet etmesi için iyi bir nedendi. Yalnız, henüz mantıksal çözümlerden öte geçerli bir kanıtı yoktu.

Diyelim ki bir kanıt buldu. Bunu Mehmet'e söylemezdi; kabul etmediği bir saçma kaba kuvvet gösterisine sebep olmak istemiyordu. Nasıl olsa birkaç gün sonra unutur, öfkesi geçer diye düşündü. Belki ileride söyleyebilirdi.

Vinççi Kâzım! İnsan türünün en kötü örneği bu adam fabrikaya gireli dört sene olmuştu. Makine bakımcısı olarak girmişti fabrikaya. Gün geçtikçe onu tanıyan arkadaşları aslında bu işten pek anlamadığını farkettiler. Onun asıl özelliği, iş yapar görünmesiydi. Kimsenin yapamayacağı kadar ustalıkla becerirdi bu işi. Şeflere yağ çekmek konusunda uzmandı. Uzman olduğu bir başka dal daha vardı ki onu da uzun zaman kimseye belli etmedi: Çalıştığı arkadaşlarını gizlice yöneticilere gammazlamak, ispiyonculuk.

Örneğin başka atelyelerden olanlar onu iyi bir kaynakçı bilirdi. Oysa kaynaktan anladığı filan yoktu. Kimin kaynak işi olsa ona getirir, o da sanki kendi yapmış gibi kaynakçılara yaptırır, sonra geri verirdi. Görünüşte kendi yapmış gibi görünmesinin dışında, bu işin kötü bir yanı yoktu. Hatta işçi arkadaşlarına yardım ediyor gözükürdü. Ama o bu işi ustaca kullandı. Böylelikle bir sürü kişiyi kendine borçlu duruma getirdi. Onun iyiliği karşısında minnet hisleriyle dolu olan işçiler; bu arada onun kendini methetmesine, kendilerine emir verirmiş gibi zaman zaman da paylanmalarına ses çıkarmadılar. Onun birtakım yanlış hareketlerine göz yumdular. Bu yüzden vinççi, akşamları kart basma saatinin önünde sıraya girmemeye başladı. İlkten herkesten ayrı, kimin işini yapmışsa onun önüne geçiyor, sıranın arkasında olmaktan kurtuluyordu böylelikle. Sonra bu hareketini açıkça yapmaya başladı. Baştan ses çıkarmayanlar, sonraları da karışmak istemediler. O da iyice azıttı. Hem saati herkesten önce basar, hem de canı dilediğince patavatsızca konuşur oldu.

Bu adamın başka özellikleri de vardı: İşçi arkadaşlarına çamur atmak. Bu konuda da uzman sayılırdı. Çevre-

sindekilere iş yaptırmak en hoşuna giden uğraşlardandı. Bir işin nasıl yapılacağını herkesten önce öğrenir, şefler sanki o görevi ona vermişler gibi etrafına emirler yağdırırdı. Sonra da şeflerinin karşısına geçer, şu işi şöyle yaptırdım, böyle yaptırdım diye yağcılık ederdi. Bütün bunları gerçekleştirmesinde yağ bağlı, kalın, iri vücudunun da rolü vardı. Fabrikada eskidikçe konuşması bile değişti. Küçümsermiş gibi konuşmaya başladı. Kendini beğenme hastalığı alabildiğine arttı.

Fabrikaya büyük vinç geldiğinde, vinci herkesten önce kapmasını bildi. Gerçi ondan başka kimsenin böyle bir hevesi yoktu. Ama o öyleymiş gibi düşünerek daha sabahtan iş başlar başlamaz vincin içine kuruluyor ve mutlaka vinci gerektiren bir iş yaratıyordu kendisine. Vinci birkaç gün kullandıktan sonra ondan başka kimsenin kullanamayacağına kendisi de inandı. Neredeyse kimsenin el sürmesine bile izin vermez oldu.

Bir kuruluyordu ki içine... Direksiyonu döndürürken sanki dünyanın en zor işini, ondan başkasının kolay kolay beceremeyeceği bir işi yapıyormuş gibi bir tavır takınıyor, kuvvetlice asılıyor, dilini de bir karış dışarı çıkararak bütün vücuduyla abanıyordu. Oysa vincin direksiyonu havalıydı ve bir arabanın direksiyonundan daha kolaylıkla dönerdi.

Neyseki birkaç işçi sakatlanmaktan zorlukla kurtuldu. Hatta saçlar kaldırılırken bir tanesinin kolu yaralandı. Birinin de kafasına az kalsın ağır çelik makara çarpıyordu. Büyük bir rastlantı eseri başka birşey olmadı ve o vincin içinden, kolu sağa sola çevirdikçe işçi arkadaşlarının kendilerini korumaları için nasıl kaçıştıklarını zevkle seyrediyordu.

Vincin oturma yeri oldukça rahattı. Çevresi geniş

camlarla çevrili ve muhafazalıydı. Tam ona göre bir yerdi kısacası. Habire vincin içinden dışarıdakilere emirler yağdırıyordu: Yok onu ordan bağlamayın. Yok ucundan tutun. Eğer malzeme sağlam bağlanmayıp düşerse, işte o zaman veryansın ediyordu.

Vincin içinden çıkmaaylı beri şiştikçe şişti. Ayrıca yeni gelen mühendise de profesyonel olduğunu kabul ettirdi. Bu arada kendisi de bunu sağlamak için mühendisin özel arabasını yıkamayı ihmal etmedi. Bunun da yetmediğine inanmış olacak, yağcılık konusundaki diğer bütün hünerlerini gösterdi. Ve bir casus gibi işçi arkadaşlarını gammazlamaya başladı. Böylelikle kısa zamanda mühendisin en son adamı oldu. Eh! Bu kadar yorucu çabalarından sonra bir şeflik hakkıydı. Postabaşılıkta gözü yoktu. Çünkü bu onun için küçük bir değerdi. Daha yüksek lerine layık olduğuna inandırdı kendini. Buna inanınca da ne yapacağını şaşırarak delice çalışmaya koyuldu. Öyle sanıyordu ki; kimse kendisi kadar çalışmıyordu. Doğruydu da (!) Sırf çalışıyorum diye lüzumsuz işlerle uğraşmaktan, yağcılık yapacağım diye ter dökmekten bu sanıya kapılmıştı. Bu yüzden o güne değin gizlediği tüm pisliklerini açığa vurdu. Onu henüz bir yere şef yapmamışlardı ama kendisini şef sanmaya başlamıştı bile... Bunun için de uzman olduğu bütün hünerlerini gizlemeye gerek duymadı.

En iyi anlaştıklarından biri maymun suratlı postabaşıydı. Onları birbirine yakınlaştıran ortak özellikleri vardı. Yine de üstündü ondan ama..

Yandaki fabrikanın düdüğünün çalmadığı gün, ustabaşıların, müdürün telaşlı gezinmelerinin arkasında çok önemli bir gerekçe olduğunu düşündü. İşte kendisini göstermesinin tam sırasıydı. Gene de önce bu işin aslını öğ-

renmesi gerekiyordu. Bekçilerden yüz bulamadı. Bekçiler duvara kimseyi yaklaştırmamak için kesin emir almışlardı, onlar da uzun zamandır göstermek fırsatı bulamadıkları otoritelerini büyük bir zevkle kullanıyorlardı. Vinçci Kâzım onların bu tutumlarını değiştiremediyse de aklının bir köşesine yazdı; şef olduğunda hesabını soracaktı bunun. Fabrikanın içinde meraktan dört dönerken maymun suratlıya rastladı. Vinççi Kâzım'ın bir özelliğini daha belirtmeden geçmek kendisine haksızlık olur: Hiçbir zaman, ne olur ne olmaz, müdüre falan rastlarım diye eli boş dolaşmazdı. Elinde mutlaka ya bir makine parçası, ya da tamiri gerektiren herhangi birşey bulundururdu. Onu gören de bir işle uğraşıyor sanırdı. Maymun suratlıya rastladığında da elinde tamir edilmesi gereken bozuk bir motor parçası vardı.

Postabaşı oldukça sinirliydi. O gün her zamankinden fazla görev yüklemişlerdi ona. Bir sürü de laf işitmişti. Kaynak atelyesinde işler yavaş gidiyordu, üretim düşmüştü. Kaynakçılara ne kadar öfkelense azdı. Gerçi kaynak malzemelerinin hepsi kötüydü ama bu da bir mazeret değildi. Şansına küfrediyordu. Bütün ne kadar dik başlı adam varsa kendi atelyesine toplanmıştı. Onbeş yıldır çalışıyordu bu fabrikada ve halâ postabaşıydı. Şimdiye kadar müdürler önünde eğilmekten beli tutulacaktı neredeyse. Bütün vücudu nasırlaşmıştı. Hiç dinlenmeden, akşamları da hafta sonları da çalışmaktan derisi hayvan derisine dönüşmüştü. Çizgi çizgi olmuş suratı, yer yer çatlamış derisine bir de kamburu eklenince yaşlılığını iyice belli ediyordu ama kendisinden beklenmeyecek ölçüde çevikti. Genç işçilerin çoğu onun gibi balyoz sallayamazdı. Maniveleyi eline alır, kimsenin yuvarlayamadığı kazanları tek başına çevirebilirdi. Bir keresinde kocaman bir

kazanı fabrikanın tavanındaki güçlü vinçle askıya almışlardı. Ağır kazanı taşıyan çelik halat birden koptu ve makaralardan kurtuldu. Postabaşı kendini bir kedi çevikliğiyle yana atmasaydı, ağır demir yığınının altında yamyassı olabilirdi. Düştüğü yerden ayağa kalktığında, işçiler onun yüzünde en ufak bir heyecan göremediler. Başka bir defasında da fabrikanın on, onbeş metre yüksekliktekı çatısını onarıyorlardı. Postabaşının üstüne bastığı çürümüş eternit onun ağırlığını taşıyamadı ve postabaşı bir an için kendini boşlukta buldu. Nasıl olduysa eternitleri taşıyan kalın demir putrellere tutunabildi. O olaydan sonra işçiler onun dokuz canlı olduğuna iyiden iyiye inanmışlardı.

Bütün bunlara karşın postabaşı amirlerinin karşısında silik bir gölgeydi. Onlarla karşılaştığında kambur vücudu daha da iki büklüm olurdu. İşte o zaman tüm korkaklığı sırıtırdı yüzünde. Efendisinin önünde kuyruk sallayan köpekler gibi sinerdi. Yaltaklanmak için çevrelerinde dolanır dururdu. Ağır demirlerin altında ezilmeyen vücudu, efendilerinin önünde tüm ezikliğini duyardı.

Ters bir adamdı postabaşı. Yaşamının da ondan aşağı kalır yanı yoktu. Doğduğundan beri hayatı hep tersliklerle dolu geçmişti. Karısı yakalandığı hastalıktan öleli beş yıl olmuştu. En küçük oğlunu, doğduğundan iki yıl sonra kızamıktan yitirmişti. Şimdi kala kala bir kızı kalmıştı, o da deterjan fabrikasında çalışıyordu. Kızıyla arası hiç iyi değildi. İlgilenmezdi onunla. İlgilenmeye de vakti olmazdı zaten; daha fabrikadayken gizli gizli içmeye başlardı. Eve geç vakit vardığında sızıncaya kadar içmesine devam ederdi. Tam bir hayvana dönüşürdü o zaman. Damarlarında kan yerine alkol dolaştığı kesin bir olguydu.

Vinçci Kâzım yanına geldiğinde, tüm bildiği küfürle-

ri sayıyordu kendi kendine. Anlaşılan müdür bütün gün atelyelerde dolaşacaktı. Kolay kolay içki içemeyecekti bu yüzden.

Vinççi Kâzım:

«Kolay gele!» diye söze girdi. «Ne o, bugün çok sinirlisin? Ne oldu hayrola? Sabahtan beri herkes ortalıkta koşuşuyor. Onların heyecanı sana da bulaşmış anlaşılan.»

Postabaşı elindeki çekici bıraktı. İçini ona dökebilirdi. Sabahtan beri konuşacak biri bulamamaktan neredeyse patlayacak haldeydi.

«Duymadın mı olanları? Müdür öfkesinden ateş püskürüyor.»

İyice yaklaştı vinççinin yanına, yavaş sesle:

«Yandaki fabrikada işçiler işi bırakmışlar. Grev mi yapıyorlarmış ne... Müdür bizim kısıma da bulaşmasından korkuyor. Sabahtan bütün postabaşı ve ustabaşılarını topladı: İşçilerin arasında en ufak bir kıpırdanma olursa bana bildirin dedi. Bak bunu sana söylüyorum yalnızca! Şimdilik hiçbir işçinin haberi olmasın! Müdür, grev eğer bizim fabrikaya da sıçrarsa kendinizi yok bilin diye söylemişti bana. Kulağınızı, gözünüzü dört açın, işçiler bugün işlerinden başlarını kaldırmasınlar. Şüpheli olanları hemen bildirin bana, diye sıkı sıkı talimat verdi.

Vinççi Kâzım pür dikkat kesilmişti. Tahmininde yanılmamıştı. Bugün kendisini göstermesinin tam sırasıydı. İşverene iletilecek birkaç iyi haber hiç de fena olmazdı. Direniste neymiş? Bütün bunlar kendini bilmez birkaç işçinin işiydi. Şunun şurasında herkes ekmeğini kazanmanın gayreti içindeydi. Bir de işi durdurmak tam tamına nankörlüktü. Kesinlikle, çalıştıkları fabrikada böyle adamlar vardı. Üstelik üç beş kişiyi geçmezdi. Erken davranırsa fabrikayı kurtarmış, hem de müdürlerin gözüne gir-

miş olurdu. Şef olması daha çabuklaşırdı böylece.

«Bizim fabrikada da fırsat kollayan bir iki kişi var. Senin hiçbir şeyden haberin yok! Hem de burnunun dibinde... Ellerinden gelse fabrikayı havaya uçururlar.»

Sözlerinin postabaşının üstünde bıraktığı etkiyi ölçmek için sustu. Elinden geldiğince onu öfkelendirmek istiyordu.

«Senin saflığından da faydalanıyorlar üstelik.»

İstediği olmuştu. Postabaşı iyice meraklanmıştı. Vinçci Kâzım, çevresine bakındı. Yakınlarında birilerinin olmadığına iyice emin olduktan sonra postabaşının ancak duyabileceği kadar yavaş sesle konuşmaya başladı.

«Senin atelyede iki kaynakçı var ya!.. Birol! Diğerinin adı da Mehmet'ti galiba... İşte onlar işçileri kışkırtıyorlar. Bilhassa Birol! Tornacı çocuklarla sık sık görüşüyor, gizli gizli bir şeyler konuşuyor onlarla. Şimdiki sendikayı beğenmiyorlarmış. Benden söylemesi... Sen yanlarından uzaklaşır uzaklaşmaz işi bırakıyor, sohbet ediyorlar.»

Vinçci fazla uzatmadı. Sözleri etkili olmuştu. Yalnızca bir şey daha söylemeyi ihmal etmedi.

«Bizim gibi fabrikayı düşünenler olduktan sonra kimse bir halt yiyemez. Müdürler bunu iyi bilsin.»

Postabaşı, vinççinin söylediklerine şaşmadı. Zaten Mehmet denilen adamdan şüpheleniyordu. Demek şüphelerinde haklıydı, Mehmet'e olan öfkesi; dikkatini onun üstünde yoğunlaştırdı. Şimdi eline fırsat geçmişti.

İhbarcılık ve ispiyonculuk, postabaşında bir ruh hastalığıydı. Hele amirlerine şikayet edilecek bir konu bulduğunda, zevkten dört köşe olurdu.

En akla gelmeyecek, en basit konuları bile ispiyon ettiği olmuştu.

Vinçci Kâzım'a gelince, o geldiği gibi sinsice uzaklaştı. Olan biteni öğrenmişti. Demek yandaki fabrikada işçiler işi bırakmışlardı. Öyleyse kendine büyük görevler düşüyordu. Atelyeleri dolaşmalı ve bütün işçileri kontrol etmeliydi. İşi bırakmak büyük bir suçtu. Değil bu suça kalkışanları, düşünenleri bile tesbit etmeliydi. Kaynakçıları postabaşına söylemekle iyi etmişti. Büyük iş başarmanın gururuyla iyice dikleşti. Balinanın suyu yarması gibi ağır adımlarla, iki kolunu yanlarda sallandırarak yürüdü. Yüzünde alabildiğince sert bir ifade vardı. Adeta asık suratlı olmaya zorluyordu kendini...

Maymun suratlı postabaşı daha fazla sabredemedi. İşi bırakarak müdüriyet binasına doğru yollandı. Aradan bir saat geçmemişti, Mehmet'i Müdüriyet binasından çağırdılar.

*
**

Döküm fabrikasının düdüğü, ikinci gün de çalmadı. İşveren istemese de döküm işçilerinin işi bıraktığını, bütün işçiler öğrendi. Kimisi gizli bir merak duydu, kimi de bilinçlice sevindi. Bazıları da kızdı. Kızanlar, üstelik işçiydiler, öyle kızdılar ki, işverenler bile o derece kızmamışlardı. Birkaçı da hiç mi hiç umursamadı. Bu konu ilgilendirmiyordu onları.

Bütün bunlara rağmen kazan fabrikasını gizli bir heyecan kapladı. En azından alışkın oldukları monotonluğu bozmuştu bu durum.

Sabah saat 10.35: Birol'la Mehmet'in payına gene hurda ayıklama işi düşmüştü. Göze batmışlardı bir kere... Koca çanın içinde sallanan tokmağa dönmüşlerdi; her yana yetişmeye çalışıyorlardı. İkisi de çalışmaktan soluk soluğa kaldılar: Kaynak işleri, kaynak bittiğinde hurdacı-

lık... Mühendis onların üstündeki baskısını iki kat daha arttırmıştı.

Greve gizliden sevinenlerden biri de Birol'du, Mehmet'se umursamayanlardan. Onun kişisel kini saplantıya dönüşmüştü. Tüm duyguları nefretinde kitlenmişti sanki... Birol anlayamadığı bu adamın saçmalığına karşı hiçbir şey yapamıyordu. Onun ruhunda öyle bir fırtına başlamıştı ki dineceğe benzemiyordu. Mehmet bu fırtınanın nedenini bilemezdi. Bu saçma öfke Mehmet'in yüreğinde ona hükmeden bir yara idi.

O günden tam beş yıl, iki ay önce acı bir olay yaşamıştı Mehmet. Güney Amerika'ya giden bir tankerde çalışıyordu. Güney Afrikalı zenci bir arkadaşı vardı. Onunla yüzbin tonluk bir tanker, bir Kanada şilebi ve bir de Güney Amerika'ya giden toplam üç gemide arkadaşlık etmişlerdi. Çok az insanın onlar gibi sağlam dostlukları vardı.

Son çalıştıkları tanker Panama bandıralıydı. Küçük sayılmazdı. Depoları seksen bin ton mal alıyordu. Tayfaların kaldığı kısım geminin arka bölümündeydi. Kaptan ve yönetici personel ise ön kısımda. İkisinin de arasında ambarlar vardı. İnsanlar arasındaki ayrım denizin üstünde de hükmünü sürdürüyordu.

Onunla ilk kez karşılaştıkları gemi Kanada şilebiydi. Mehmet'in ilk seferlerinden biriydi. İlk acemiliği... Gemi eski bir yük gemisiydi. Mehmet'in görevi buharla çalışan vinci çalıştırmaktı. Sonraları ona çocuk oyuncağı gelen bu iş, başlangıçta oldukça zordu. Çelik halatı silindire iyi saramıyordu; halat ikide birde dolanıyor, istimin gücüne uyum sağlayamıyordu. Mehmet dil bilmediğinden, iş sırasında tayfa başının ne dediğini ancak el kol hareketleriyle anlayabiliyordu. Yabancı bir dil öğrenmesi için

zaman gerekliydi ona...

Afrikalı, usta bir denizciydi. İnce uzun boyu ve sevimli bir yüzü vardı. Az konuşurdu. Mehmet bir defasında çelik halatı zamanında saramamıştı. Yunanlı tayfabaşı ne dediği anlaşılmaz bir şekilde avazı çıktığı kadar bağırıyordu ona... Kuvvetli rüzgâr ise onun sesini geminin öbür tarafına götürerek duyulmasını engelliyordu. Duyulsa da zaten Mehmet'in, onun Yunanca dilini anlaması olanaksızdı. Çıkmazda olduğu o an Afrikalı yardım etti. Sonra da sessizce ayrıldı yanından. Bu gizlice gerçekleşen bir dostluğun başlangıcıydı.

Mehmet'in açık denizde, sigarası erken tükenmişti. Bu da onun tecrübesizliklerinden biriydi. Sigarasızlık hele açık denizdeyken korkunç bir olaydı. Afrikalı ona tam dört karton sigara verdi.

Yüzbin tonluk tankerdeki işi, Panama tankerindeki işi de Afrikalı buldu. Yıllardır denizlerdeydi Afrikalı. Tanımadığı denizci yoktu.

Karaya çıktıklarında körkütük sarhoş oluncaya değin içerlerdi. Mehmet İngilizceyi ondan öğrendi. Afrikalı aynı zamanda gemiciliğin tüm inceliklerini öğretti ona...

Bir keresinde Güney Amerika'da, Mehmet'in şimdi adını unuttuğu bir limanda, bir kıyı meyhanesinde, içki içerlerken kavga çıkmıştı. Mehmet'in üstüne iri yarı tam üç denizci saldırmıştı. Denizcilerden biri bıçak kullanıyordu. Afrikalı olmasaydı, Mehmet'in leşi Güney Amerika limanlarının çöp tenekelerini doldurmuştu çoktan.

En son çalıştıkları Panama Gemisinde kötü bir olay gerçekleşti. Açık denizdeydiler. Mehmet o olayı hayatı boyunca unutamadı. Afrikalı'nın kamarasının bulunduğu koridorda yangın çıkmıştı. Yangına koridorda bulunan bir teneke mazotlu üstübü sebep olmuştu. İçi üstübü dolu

tenekeyi oraya kim koymuştu? Kim yakmıştı? Belli değildi; Tenekenin içinde fazla miktarda mazot vardı ve yangın koridora yayılmıştı. Tayfaların yoğun çalışmasıyla zorlukla söndürülebilmişti.

Gemide on Pakistanlı, beş Cezayirli, on Güney Afrikalı, onbeş Yunanlı, toplam kırk tayfa vardı. Afrikalı'yı gemide yangın çıkarmakla suçladılar ve kamaranın birine hapsettiler. Kaptan Afrikalı'yı hangi düşünceye dayanarak suçluyordu? Ona bu bilgiyi kim vermişti? Belli değildi!..

Mehmet gizlice Afrikalı'yı görmeye gitti. Kamaranin önündeki Yunanlı nöbetçiyi ikna etmek onun için zor olmamıştı. Yunanlı mert ve dürüst, yaşlı bir denizciydi, kaptanın haberi olmaması şartı ile yarım saat görüşebilme olanağını sağladı.

Evet! Mehmet yarım saat boyunca Afrikalı ile konuştu. Ama sadece Mehmet, Afrikalı'nın ağzını bıçak açmıyordu. Afrikalı dünyaya, gemiye, her şeye küsmüştü. Denizden başka herşeye... Mehmet'in tüm soruları cevapsız kaldı. Arkadaşının hiçbir suçu olmadığına emindi Mehmet. Gerçi o saatte, yangının olduğu koridorda bulunan mürettebatın çoğu nöbetçiydi. Ama iyi biliyordu ki arkadaşı canından çok sevdiği gemilere ihanet etmezdi... Ve iyi biliyordu ki yangını söndürmek için herkesten çok uğraşmıştı. Afrikalı'nın gözbebekleri, en derin denizler kadar derine gömülmüştü. Onun gözlerinde ölümü gördü Mehmet... Korktu. Denizler onu çağırıyordu ve Mehmet buna engel olamayacaktı. Aslında biraz anlıyordu onu... Afrikalı'nın korktuğu ne mahkemeler, ne de hapse girmekti. Gemicilik lisansını elinden alacaklardı. O zaman da bir daha denizlere açılamayacaktı. Ağır ağır suya batan bir gemi gibi derin bir yara almıştı Afrikalı...

Günler geçti. Gemi Cebelitarık Boğazı'nı geçerek Afrika burnuna doğru yol aldı. Günler boyunca Afrikalı'yı kamarasından çıkarmamışlardı. Mehmet onun suçsuz olduğunu ispatlamak için çok uğraştı. Kaptan'la görüşmek istediyse de, bu düşüncesini bir türlü gerçekleştiremedi; kaptan kabul etmedi onu. Sonunda gerek de kalmadı. Bir sabah Pakistanlı nöbetçi sabah kahvaltısını vermek için kamaraya girdiğinde onu bulamadı; deniz almıştı onu. Koskoca Afrika'nın suları...

Ve gemi yoluna devam etti. Ümit burnunu dolaşarak İran'a vardı. Afrikalı'nın öyküsü de tayfaların dilinde İran'a ulaştı. Bu öykünün içinde Afrikalı'yı yalan yere ihbar eden ikinci makinist de yer alıyordu. Tabi bu gerçek hiçbir zaman geminin öndeki bölümüne ulaşmayacaktı.

Mehmet gemiyi İran'da terketti. Bu olayın hesabını ikinci makinisten soramadı. Ve bu yüzden kendini hiç affetmedi.

Bu Mehmet'in de son gemi seferi olmuştu.

*
**

Saat onbir kırkbeş: Öğle yemeğine çok az bir zaman kalmıştı. Birol işini her zamankinden erken bırakmış, doğruca yıkanma yerine gitmişti. Tam kapıdan içeri girdiğinde postabaşıyla burun buruna geldi. Postabaşının, onu görür görmez yaptığı ilk iş saatine bakmak oldu. Sinsice sırıttı.

«Hayrola, saat kaç? Ne zamandan beri bu saatte ellerini yıkamaya geliyorsun?»

«Git söyle, beni de çağırsın müdür. Mehmet'i müdüre sen şikâyet etmişsin.»

Bu sözleri öyle kesin bir tavırla söylemişti ki postabaşı bir an bocaladı.

«Söylememe gerek yok! Müdür biliyor zaten.» Sonra birden toparladı kendini.. «Hem sen nereden çıkardın benim söylediğimi?»

Birol küçümsercesine gülümsedi...

«Müdür söylemiş. Bir dahaki seferinde söylememesini hatırlatmayı unutma!...»

Birol konuşurken kendinden çok emindi. Postabaşı sinirle kapıyı çarptı. Cevap verememişti. Bu kısa konuşma Birol'un düşündüklerini haklı çıkarmaya yetti. Birol postabaşının oyuna geleceğini iyi hesaplamıştı. Başardığı işin mutluluğu gülümsedi dudaklarında...

Saatine baktı: On dakika daha vardı yemek saatine... Kalan vakti doldurmak için ağırdan aldı. Çok geçmedi, diğer işçiler de geldiler el yıkamaya. Birol, o sıra iki işçinin konuşmasına tanık oldu. İşçilerin ikisi de boya atelyesindendiler. Döküm fabrikasındaki direnişi konuşuyorlardı. İkisinin de üstü boyalara bulanmıştı. Birol yaşlı olan ustayı tanıyordu. Diğeri genç bir işçiydi. İşe yeni girmiş olmalıydı: İlk kez görüyordu çünkü onu.

Yaşlı olan:

«Grevden önce oniki kişiyi işten atmışlar. İşçiler bu yüzden işi bırakmış.»

Yaşlı ustanın anlattığı, Birol'un ilgisini çekmişti. Yanlarına yaklaştı.

«Selâm Salih usta! On iki kişiyi mi işten atmışlar? Neden?»

«Aleyküm selam! Nerelerdesin yahu Birol usta? Hiç bizim atelyeye uğramıyorsun.»

«İşten vakit mi kalıyor Salih usta. Bugünlerde çok sıkışığız. Bir şey soracağım. Yandaki fabrika ile ilgili konuşuyordunuz galiba. Neden atmışlar işçileri?»

«Sendika davası. İşçiler fabrikaya Metalurji sendika-

sını sokmak istiyorlar. İşverenin de işine gelmiyor.»

«Sen nereden öğrendin bütün bunları?»

«Bizim mahalleden arkadaşlar var orada çalışan. İşleri oldukça zor. İşverenin anlaşmaya yanaştığı yokmuş. Bizim mahalleden olanlar oldukça tedirgin. Anlaşma olsa da bir an evvel işe başlasak diyorlar. İşlerinden olmaktan korkuyorlar. Aynı kahveye çıkıyoruz. Ben de onlara, yaptınız bir iş, sonunu getirin diyorum.»

Onlara göre bu işe genç işçiler öncülük ediyormuş. Biz de onlara uymak zorunda kaldık, diyorlar.

Ben de dedim ki onlara: kafanızı çalıştırın. Yoksa hepinizi atarlar işten. Şimdiki sendikanıza fazla güvenmeyin. Metalurji Sendikası'nı fabrikaya sokmaya bakın; iyi bir sendikadır. Zaman değişti. Sizin yıllardır yapamadığınızı gençler yapmak istiyorlar.»

Birol bugüne kadar Salih ustanın bu yönünü hiç bilmiyordu. Konuşması hoşuna gitmişti.

«Allah kahretsin bu boyayı! Bir türlü çıkmıyor elden. Bizim çırağa diyorum yanında gazlı üstübü bulundur diye!.. Sağolsun çırağın sayesinde her gün boyalı ekmek yiyoruz.»

Genç çırak boyacı ustasının sözlerine güldü. Tatlı bir kızgınlığı vardı boyacı ustasının. Bağırır, çağırır, gür sesle konuşur, sövse bile kimseye dokunmazdı onun sözleri. Ruhu beyaz bir boya gibi temizdi.

Birol onun bu saflığını çok iyi biliyordu. Bu yüzden de onunla çekinmeden konuşabilirdi.

«Müdürler bizim fabrikaya da sıçramasından korkuyorlar.»

Salih usta acı acı güldü.

«Bizimkiler uyuşuk oğlum. Pantolonları elden gidecek diye korkuyorlar. Oysa ...leri bile gitti elden... Haberleri yok!»

İşte bu doğru diye düşündü Birol. İşçiler hazırlıklı değildi. Herkes birbirinden korkuyordu. Birol bile cesaret edemiyordu bu yüzden. Artık Sarıgöl'deki kahveye de çıkmaz olmuştu. En son gittiğinde, onu sendikaya çağırmışlardı. Onlardan başka birkaç işçi daha geliyormuş, Birol'a, ara sıra sen de gel dediler. Yakında üye kaydedeceklermiş. Birol'da daha erken diye cevap verdi. Gitmeye cesaret edemiyordu bir türlü. Ya sendikada toplandıkları, müdürlerin kulağına giderse?.. Böyle bir hataya düştüğünde işinden olacağını çok iyi biliyordu. Biliyordu bilmesine de, torna atelyesindeki arkadaşlarını yaptıklarına da yürekten inanıyordu. Doğru bildiklerini yapıyordu onlar. Hatta bir ara gitme cesareti buldu kendinde. Sonra kendini kandırması güç olmadı. Zaten aldığı zor yetiyordu boğazına. Bir de işsizlik çalarsa kapıyı... İşsizliğin korkusu dayanılmazdı. Bu korku gittikçe büyüdü. Bir yanda korku, diğer yanda öğrendiği gerçekler; ikisi de ruhunda kıyasıya mücadele eden iki duyguydu.

Salih ustanın elini yıkaması uzun sürmedi. Nasıl olsa çıkmıyordu boyalar. Çırağının omuzuna vurdu şakayla.

«Hadi bakalım! Yemeği hakettin. Çok çalıştın bugün! Şimdi yemekhanede kuyruk uzamıştır bile. Ne o Birol usta? Yemeğe niyetin yok galiba.. Boşver düşünmeyi... Hadi afiyet olsun! Sonra görüşürüz. Kusura bakma! Bizim çırak acele ediyor.»

Onlar kapıdan çıkarken Birol çoktan düşüncelerine dalmıştı bile. Yalnız hissediyordu kendisini. Oysa kendini yalnız kalmaya zorladığından haberi yoktu. Mehmet'le konumları aynıydı. Mehmet de gelseydi sendikaya, Birol yüreklenirdi. Oysa Mehmet'in umurunda değildi. Birol

onunla konuşurken isteğini belli etmiyor, kendi kararsızlığını gizliyordu. Olacak iş değil ya?

Birden yemeğe gideceği geldi aklına. Yıkanma yerinin bulunduğu kısımdan, atelyeye açılan kapıyı itti, atelyede kimse kalmamıştı. Demirler, koca kazanlar, makineler sessizce duruyorlardı yerlerinde... Hızlı hızlı yemekhaneye giden merdivenleri çıktı.

*
**

Saat öğleden sonra 13.30: Hareketler yavaşladı. Sabahtan beri dörtbuçuk saat çalışılmış, bir saatte yemek yenmişti. Çalışma temposunun yavaşlamasında dörtbuçuk saat yorgunluğun, yemekte şişen midenin de payı vardı. Postabaşıların kırbaçları yoktu ama ikide birde işçilerin arasında dolaşıyorlar, ayakta uyuklayan ya da rehavet çöken olursa uyarıyorlardı. Ne olursa olsun çalışma hızı aksamıyacaktı. Nasılki makineler durmadan çalışıyorlar; insanlar da makine gibi çalışmak zorundaydılar.

Mehmet günden güne soluyordu. Birol da bunun farkındaydı. Bu bilmece adamı çözmek zordu.

Hurdaların içinde boğuşuyorlardı. Sabahtan küçük parçaları ayırmışlar, sıra büyük hurda parçalarına gelmişti. Şimdi dört kişiydiler.

Birol birara Mehmet'le yalnız kaldıklarında ona usulca:

«Bu akşam sendikaya gidiyorum. Gelsene?..» diye sordu.

Mehmet yine duymamış gibi davrandı. Bu adam iyice tepesini attırıyordu. İçinden ona kızmak, bağırmak geldi. Aslında sendikaya gideceği falan yoktu. Yalnızca onun düşüncelerini öğrenmek istiyordu. Oysa bu soruyu kendisine de sorsa cevabını bulamazdı.

Daha fazla konuşamadılar. Onlara yardım eden iki işçi saç parçalarını götürdükleri yerden geri dönmüşlerdi.

O gün öğleden sonranın diğer günlerden farkı yoktu başlangıçta... Döküm fabrikasındaki yeni durum bile işçilerin arasında alışkanlık yaratmıştı artık. Alışkanlık, işçilerin hayatlarını değiştirmelerini engelleyen kötü bir huydu. Zaman zaman onlara hükmediyordu. Sonunda ezilmeye bile alışıyordu insanoğlu... Bu alışkanlık gözlerini köreltiyordu onların. Alışkanlıklarını yırtıp hayatlarını değiştirmeye kolay kolay kalkışmıyorlardı.

Makineler de böyledir: Dişliler, mekanik güçler! Hep alıştıkları hareketleri yinelerler. İşçiler de makinelere benzemek zorunda kalırlar. Ta düşünce sistemlerini kullanmayı öğrendikleri ana kadar... Düşünme sistemleri yüzünden makinelerden daha tehlikelidirler. Bu tehlikeli yönleri bilinse de henüz makinelerin yapamadıkları işleri başardıklarından onlara ihtiyaç vardır. Bu nedenle de sıkı bir şekilde kontrol altında tutulmaları gerekir. Bozulan makine tamir edilir. Oysa düşünen makineler farklıdır: Onları yola getirecek bir ceza sistemi gerekir. Üretimden koparmak, yani işten atılmaları en etkili yöntemdir.

Mehmet de, Birol da makinenin bozulan dişlileri olmaya namzettiler. Bir farkla: Mehmet bunu çabuklaştırıyordu.

Onlara yardım eden işçilerin ikisi de fabrikada meydancıydılar. Hoş kaynakçıların da meydancılardan farkı kalmamıştı ya...

Erzurumlu meydancı bir ara işi bıraktı. Cebinden çıkardığı sigarasını yaktı. Ve hiç kimse konuşmazken Mehmet'e doğru dönerek;

«Şu postabaşıyla aranızda ne geçti? Hep seninle uğraşıyor. Geçen gün seni müdüre şikâyet etmiş.»

Birol, Mehmet'in gözlerinde biran için öfkenin kendisini gördü. Arkasından şaşkınlıktan gözbebeklerinin alabildiğine açıldığını...

«Ne dedin? Nereden biliyorsun?»

«Bilmeyen kalmadı ki... Postabaşının kendisi söylüyor sağda solda... İşçileri kışkırtıyormuşsun! Doğru mu?»

Bu safça sorulan soru cevapsız kaldı. Ama Mehmet'in yüzü görülmeye değerdi. Önce korkunç bir fırtınayı andıran öfke dalgası!... Ve sonra şaşkınlık... Öfkesi artmadı, aksine azaldı. Tıpkı büyük dalgaların karaya vurunca kırılması ve giderek yok olması gibi... Onu gören ruhunun içindeki ters akıntıları kolaylıkla farkedebilirdi. Çünkü bir an için sakınmayı elden bırakmış ve ruhunun gizliliklerini dışa vurmuştu.

Dünya kendi ekseninde bir turunu yirmidört saatte tamamlar, güneşin çevresinde üçyüzaltmışbeş günde...

Bunun değişmesi insan gücünün ötesindedir. Aynı olay belli bir zaman aralığında gerçekleşecektir mutlaka...

İşte bundan sonra doğacak olayları da değiştirmenin olanağı yoktu. Birol bunu tüm duygularıyla hissediyordu. Koskoca gerili yay boşanmış ve oku fırlatmıştı. Şimdi geriye sadece olacakları gözlemek kalıyordu.

Mehmet uzun bir süre hiç konuşmadan olduğu yerde ayakta dikildi. Anlaşılmaz bir güç kıpırdatmıyordu onu. Bu güç büyük bir sırla besleniyordu sanki... Ve bu sır, dişlilerin arasına sıkışmış bir taş gibi hareketini engelliyordu. Zıt iki düşünce Mehmet'in ruhunda ters akıntılara yol açıyor ve anaforlar oluşturuyordu. Çaresizlik içinde yumruğunu alabildiğine sıktı. Şimdi harekete geç-

mezse, hiçbir zaman harekete geçemeyeceğini biliyordu. Afrikalı'nın sonu Mehmet'in şuur altında, dış çeperleri zorlayan, bir çıkış deliği bulamayan islim gibiydi. Kazanın içinde devamlı basıncı artan islim bir çıkış deliği arıyordu. Tüm bu zıtlıklar, vücudunu alabildiğine germişti Mehmet'in... Beyninde ve tüm sinirlerindeki elektrik akımı alabildiğine yükselmiş, dayanma noktasının son sınırına gelmişti. Sakin yaşamı olan birinin bu şiddete dayanması zordu. Mehmet'in yaşamı fırtınalı denizlerde dolaşan bir yelkenli gibiydi. Alışıktı bu güçlüklere... Bu güç onun ayakta durmasını sağlıyordu.

Müdürle görüştüğünden beridir öfkesini yüreğinde saklıyordu. Bu öfkenin içinde Afrikalı'nın da hıncı vardı sanki. İspiyonculuğu yapan kimse muhakkak ikinci makinistin soyundandı. İçindeki öfkeyi boşaltacaktı Mehmet onun suratına... Bunu büyük bir zevkle yapacaktı. Ne aptalım, diye düşündü. İspiyon edenin postabaşı olacağını düşünemedim. Ondan başka kim olabilirdi ki? Onun yerine başkası olsaydı, kolaydı.

Elindeki iş eldivenlerini çıkardı, duvarın kenarına koydu. Birol'a dönerek:

«Siz devam edin. Şimdi gelirim ben!» dedi. Sesi buz gibiydi. Birol hiç konuşmadı. Konuşmasının bir yararı yoktu. Atelyeye doğru yürümekte olan Mehmet'in arkasından umutsuzca baktı. Az sonra olacakları biliyordu. Engel olamayacağını da biliyordu. Elindeki demir parçasını hızla yere fırlattı. Bildiği fakat istemediği bir şeyin önüne geçemiyordu. Zaman durmuştu sanki. Elini kolunu görünmez bir güç bağlamıştı. Ona sadece olacakları beklemek kalıyordu.

Postabaşı büyük bir kazanın tepesindeydi. Elinde de büyük bir çekiç vardı. Bütün sinirliliği üstündeydi. Şu

döküm fabrikasının işçileri tüm yaşantısını altüst etmişti. Müdürler kendisini bir an bile boş bırakmıyor; içki içmeye fırsat bulamıyordu. Ağzına içki koymazsa barut fıçısına döner, tüm şeytanlar başına üşüşürdü. Birkaç akşamdır mesaiye kalmıyor, köşebaşı meyhanesinde alkolsüzlükten zehirlenen vücudunu ucuucuna kurtarıyordu.

«Fabrikada ne kadar işçi varsa, hepsinin canı cehenneme!» diyordu kendi kendine... «İlle başlarına bir çoban lâzım! Bir dakika bile boş bırakmaya gelmiyor; hemen kaytarıyorlar. Aslında elimde yetki yok,» diyordu. Bir gerekli yetkiyi verselerdi ona; bak nasıl çalışma olurmuş gösterirdi. «Gidiyorsun müdüre şu adam çalışmıyor, işçileri kışkırtıyor, diyorsun. O da sadece nasihat ediyor. Neymiş şu sıra adam atılamazmış. Şu sıra adam atmak tehlikeli olurmuş. Döküm fabrikası işçileri kötü örnek oluyormuş. Pöh! Bunlar mı karşı çıkacak? Hiçbiri birşey yapamaz bunların. Hele bir denesinler. Analarından doğduklarına pişman olurlar.»

«Memlekette o kadar işsiz var ki... İş bulmuşlar bir de nankörlük ediyorlar.» Nefret ediyordu, herkesten nefret ediyordu. İçki içmediği zamanlar kendisinden bile nefret ediyordu. Herkes kötü gözle bakıyordu sanki ona. Zararlı bir böcekmiş gibi... Bir fırsatını bulsalar öldürürlerdi onu. Bu kin dolu bakışlardan ancak içki içtiğinde kurtuluyordu. Gittikçe herkesten şüphelenmeye başlamıştı. Muhakkak bir açığını kolluyorlardı. Yoksa hemen bitireceklerdi işini. Ağzının kuruduğunu hissetti. En okkalı küfürlerden birini savurdu kendi kendine. Yaşamı da bir küfürdü sanki. Zaman zaman müdürlere de kızıyordu. Değerini bilmiyorlardı onun. Kendisi hayvan gibi sağa sola koşuyor, işçilerin gözünde kötü oluyor, yine de yaranamıyordu. Onlarınsa ellerini bile kirlettikleri yoktu. Ba-

zen kafasına böyle rahatsız edici düşünceler takılıyor, sonunda; cahil biri olduğu, yani doğuştan şanssız olduğu, görevinin de yüksektekilere hizmet etmek olduğu sonucuna varıyordu. Yıllardır kendisine hükmeden boyun eğme alışkanlığı tüm iradesini yönlendiriyor, bütün duygularından baskın çıkıyordu.

Tam o sıra çağrıldığını hissetti. Hükmedici, emredici bir ses adını söylemişti. Aşağı eğildi. Kaynakçı Mehmet'i gördü. Yanına çağırıyordu. Şaşırdığını belli etmek istemedi. Kazandan aşağı bir kedi çevikliğiyle atladı. Tam karşısına dikildi. Mehmet'in bakışları donuk birer camdılar. Hiçbir şey anlamak mümkün değildi. Ne öfke, ne sevinç, ne dostluk, ne düşmanlık!.. Hiçbir şey!

Mehmet'in sadece bakışları değil, tüm düşünce sistemi donmuştu. Donuk bakışlarıyla postabaşının kazandan atlayışını, yanına gelişini, pis sırıtışını izledi.

Olanca soğukkanlılığını korumaya çalışıyordu. Yüreğinde işinden olmak korkusu yoktu. Bir ara sevdiğinin gülümsemesini görür gibi oldu; sadece silik bir görüntüydü bu... Sonra yok oldu. Gülümseme yitmişti.

«Ne var? Söyle bakalım ne istiyorsun?»

Postabaşının konuşmasında belli belirsiz bir tedirginlik vardı. Bir şeyler olacağını sezinlemişti sanki. Mehmet'in tam iki adım uzağında duruyordu.

Mehmet alabildiğine donuk sesiyle;

«Beni müdüre şikayet etmişsin!» dedi.

Postabaşı dudak büktü. Hiç beklemiyordu böyle bir suçlamayı.

«Eee!. Ne olacak?»

Postabaşının umursamazlığı Mehmet'i sinirlendirmişti. Doğruydu demek ve açıkça yüzüne karşı söylüyordu.

Bir süre sessiz durdular ayakta...

«Eee? Ne söyleyeceksen söyle de, çek git işinin başına! Seninle burada iş zamanı gevezelik edecek değilim. Hem sana bir şey söyleyeyim, yumruklarını sıkmış bir halde karşımda dikilip durma!.. Tepemi attırıyorsun!»

Mehmet ne bir adım geri, ne de ileri gidebiliyordu. Bakışları öylesine derinlere dalmıştı ki... Sanki o an orada değildi. Sevgilisinin gülümseyen dudaklarını ne kadar uğraşsa bir türlü canlandıramıyordu hayalinde. Onun yerine üzgün bakışları gelip yerleşiyordu. Ve sanki elini uzatıyor, ona buradan gitmesini söylüyordu. Sevdiğinin yaşam dolu bakışları yoktu bu adamın yüzünde. Karşısında duran adamın hayvansı bir görünümü vardı.

Birden ikinci makinistin iğrenç suratı geldi gözlerinin önüne:

«Suratının ortasına bir yumruk atmayı öyle istiyorum ki...»

Bu sözcükler kendiliğinden dökülmüştü ağzından. Engel olamamıştı.

Postabaşı, belli etmek istemediği korkusundan bir an için kurtulabildi. Mehmet'in kararsızlığı onu yüreklendirdi. Yırtıcı bir hayvanın aniden atılması gibi Mehmet'in üstüne saldırdı. Mehmet boş bulunmuştu; böyle bir saldırıyı beklemiyordu. Birlikte yere yuvarlandılar.

Mehmet, içgüdüsüyle kendini korumaya çalıştı. Yumruklar göğsüne sağlı sollu iniyordu. Bilinçsizce postabaşının gövdesine sarıldı. Yerde yuvarlanırken bir ara koluyla onun boynunu tuttu ve olanca gücüyle sıkmaya başladı. İşte o an istediği gibi vurabilirdi; vurmadı! Postabaşının yumrukları etkisiz hale gelmişti. Sadece postabaşının başını kollarıyla sıkıyor, onun hareket etmesini engelliyordu. Vurmamak, bütün hışmıyla vurmamak için dişlerini sıkıyor, bir türlü yapamıyordu. Bir an kaçmak istedi. Yaptığı

işin korkunçluğu şimşek gibi çaktı kafasında... Kolları kısa bir süre gevşedi. İşte o an biraz soluk alabilen postabaşı, olanca kuvvetiyle Mehmet'in kolunu ısırdı. Büyük bir acıyla canının yandığını hissetti Mehmet! Kolunun acısıyla tüm ilkel içgüdüleri harekete geçti. Ve olanca gücüyle postabaşının karnına diziyle vurdu. Nefesi kesilen postabaşı, Mehmet'in kolunu bırakmak zorunda kaldı.

Tüm fırtınalar Mehmet'in ruhunu altüst etmişti. Postabaşının karnına vururken kendisi için çok değerli olan bir duyguyu kırmıştı sanki... Diş izlerinden akan kanın acısını bile duymadı. Nasıl olurdu da bu iğrenç yaratık, bu hayvan, ceylan gibi güzel bir kızın babası olurdu? Üstelik Mehmet o kızı seviyordu. Nasıl olurdu da bu garip yaratıkla boğuşmak zorunda kalmıştı? Nasıl vursundu? Nasıl kaçabilirdi? Tüm şuurunu kaybedecek gibi oldu. Dipsiz bir kuyunun karanlığına düşmüştü. Çevresinde kendisine bakan işçilerin yüzlerini gördü. Sanki kuyunun ağzındaydılar ve ona doğru bakışlarını uzatmışlardı.

Yediği bütün yumruklar etkilemiyordu onu; ruhunun acısı yanında yumruklar etkisiz kalırdı. Ruhu, bütün kıskançlığıyla bedeninin de acı çekmesini istiyordu.

Tek bir gerçek vardı gözlerinin önünde, hiçbir şeyi görmüyordu; kavga ettiği yaratık, sevdiği kızın babasıydı. İğrenç bir hayvandan farkı yoktu. Öldüresiye vurmak istiyor, fakat başaramıyordu. Tüm kasları kitlenmişti sanki. Yine de mani olamadığı içgüdüsü kendini korumaya çalışıyordu.

Göğsüne, nefesini kesecek ölçüde güçlü bir yumruk yedi. Tüm iradesini yitirdi. Bilinçsizce vurdu vurdu... Boşluğa mı vuruyor, yoksa bir gövdeye mi vuruyor belli değildi.

Derken, sırtının tam orta yerinde korkunç bir acı duydu. Aynı anda bir şimşek çaktı gözlerinde. Ve herşey

karardı... Kuyunun daha da derinliklerine yuvarlandığını hissetti. Buz gibi suya çarpan gövdesinin çıkardığı sesi duydu.

Postabaşı yerdeki demir çekici kavramış ve hızla onun iki omuz arasına vurmuştu. Herşey saniyenin onda biri kadar kısa bir zaman içinde gerçekleşmişti. Kaburga kemiğinin tok sesi duyulmuştu sadece!..

Mehmet, halâ karanlık, dipsiz bir uçuruma doğru yuvarlanıyordu. Herşey dönmeye başladı. Su korkunç soğuktu. İliklerine kadar donuyordu sanki. Karanlık bir boşluğun içinde buldu kendisini...

Kimsenin engel olamadığı bir olaydı bu. Kimse böyle bir şeyi beklemiyordu çünkü.. Olayı gören işçiler şaşkınlıktan ne yapacaklarını bilemediler.

Birol, atelyeye doğru koşan birkaç işçiyi, arkasından da hızla atelyenin kapısından içeri giren arabayı görünce iyice meraklandı. Ani bir kararla işini bırakarak atelyeye doğru koşmaya başladı. Uzaktan birşey görmenin olanağı yoktu. Sadece toplu halde duran işçileri gördü.

Heyecandan boğazına bir şey tıkandı sanki. Kan tüm vücudunun damarlarına öylesine basınç yapıyordu ki.. Merak, sinir, öfke, heyecan; hepsi, hepsini aynı anda duyuyordu.

Kalabalığı yardı. İlk olarak yerde baygın yatan Mehmet'i gördü. Postabaşı, üstü toz içinde ilerde, ayaktaydı. Ne yapacağını şaşırmış kalabalığın hayret dolu bakışlarını gördü. Çevresindeki her görüntüye kısa sürelerle bakıyor, bakışlarıyla olan biteni anlamaya çalışıyordu. Bir şeyler yapması gerektiğinin bilinciydeydi. Arkadaşının üstüne eğildi. Mehmet'in ağzından akan kan, yerde küçük bir göl birikintisi oluşturmuştu. Birol tüm soğukkanlılığını korumaya çalıştı. Bir yandan da heyecanlı bir sesle bağırıyordu çevresindekilere.

«Yardım edin! Tutun kollarından! Bir tarafını oynatmadan arabaya bindirelim. Hadi ne duruyorsunuz?..»

Bu emredici ses kalabalıktan birkaç kişiyi harekete geçirdi. Yerde yatan vücut, boş bir çuval yığınıydı sanki... Birol bir ara paniğe kapıldı. Kollarının arasına aldığı vücudun yaşadığından şüpheye düştü. Bilinçsizce eğdi kulağını: Nefes alıp almadığı belli değildi. En iyisi nabzına bakmaktı ama o anda bunu becerebileceğini sanmıyordu. Başka bir şey de gelmedi aklına. Dört kişi kavradılar vücudu.

«Hey! Birileri arabanın kapısını açsın. Yavaş! Yavaş olun!.. Oynatmayın! Baş tarafını koyun önce arabaya!.. Tamam! Boylu boyunca yatırın koltuğun üstüne şimdi. Allahın cezası bu arabadan başka araba yok muydu? Sarsıntıdan sağlam kemikler bile dökülür bu arabada be... Hadi! Bakacağınıza... Arabanın şoförü kim? Hadi çabuk!

Aslında herşey büyük bir çabuklukla oluyordu. Ama Birol öyle telaşlıydı ki, saniyeler bile yavaş geliyordu ona. Araba bir türlü hareket etmedi sanki... Üstünde işçi elbiseleri olduğu halde bindi arabaya. Araba çalıştı. Çalışır çalışmaz da öyle bir sarsıntı oldu ki; sanki kendi kemikleri sallanmış gibi bir his duydu içinde...

O sıra biri telaşla bağırdı arabanın dışından:

«Sigorta kartını aldınız mı? Hastanede sigorta kartı sorarlar.

Safça belirtilen bir uyarı idi bu. Gerçi uyaran bir ölçüde haklıydı. Kaç kişi sigorta kartı olmadığından gerisin geri dönmüştü şimdiye dek.

Birol ilkten durakladı. Sigorta kartını aramaya kalksalar gecikebilirlerdi. Fazla beklemeden kararını verdi:

«Ne sigorta kartı? Bir de kart mı düşüneceğiz? Adam ölüyor burda be!..»

Hızla çıktılar fabrikadan... Fabrikanın önündeki taşlı, çukurlu yoldan, sarsıntıyla gitmek zorunda kaldılar. Birol bozuk yola da bozuk yaşama da küfretti. Sonra öfke sınırını öylesine aştı ki, sonunda derin bir sessizliğe gömüldü. Hastaneye giden yol boyunca arkadaşının cansız gibi duran vücuduna baktı durdu.

Postabaşı körkütük sarhoştu. Şimdiye değin içtiklerinden iki kat fazla içmişti. Beşyüzevler'de bir meyhaneden çıkmış, yürüyerek evine gidiyordu. Yalpalıyordu yalpalamasına ama yürüyüşü ayık olduğu zamankinden pek farklı değildi. Bütün içki şişeleri bir araya gelse, hiçbirinin gücü onu devirmeye yetmezdi; içindeki alkolün yoğunluğu kanındaki alkol oranına erişemezdi.

Oturduğu ev uzakta değildi. Meyhaneden çıkıp sekizyüz metre yürüdü mü eve varırdı. Evin kapısının ışığı her zaman açık olurdu. O öyle olmasını isterdi.

Kapının önünde dört beş basamaklı bir merdiven vardı. Kolayca çıktı merdivenleri... Eliyle anahtar deliğini bulmaya çalıştı. Tam anahtarı deliğe sokmağa çalışıyordu ki, kapı açıldı.

Kapıyı açan ince yapılı bir kızdı. Sokak kapısındaki lambanın ışığı yeterli değildi. Loş ışıkta kızın yüzü solgun duruyordu. Üstünde kumaş paltosu vardı. Belli ki çıkmaya hazırlanıyordu. Adamın geçmesi için kapıyı ardına kadar açtı. Öylesine sakin bir görünüm içindeydi ki... Bu görünüm postabaşıyla tam bir tezat oluşturuyordu.

Postabaşı patlamaya hazır bir barut fıçısı gibiydi. Nitekim daha ayakkabılarını bile çıkarmadan bağırıp çağırmaya başladı.

«Saat kaç? Erkenden nereye kaçmaya uğraşıyorsun? Yok öyle yağma! Kolayca kurtulamazsın benden!..»

Güçlü pençesiyle kızın bileğinden kavradı. Kızın üstüne abanırcasına eğildi.

«Dur bakayım, kaçmış saat? Söyle kız, kaçta başlıyor vardiyan? Erken erken ne yapacaksın sokaklarda?»

Elinin sert bir hareketiyle itti. Kızın vücudu itmenin şiddetiyle hızla duvara çarptı. Canının acımasına rağmen en ufak bir ses çıkmadı dudaklarından. Bu davranışı adamı daha da sinirlendirdi. Hırsla çarptı kapıyı...

«Çabuk bana yiyecek bir şeyler hazırla! Dünden kalan içkiyi de koy sofraya... Sonra hangi cehenneme gidersen git! Ha!.. unutmadan söyliyeyim... Gece gündüz çalışacaksın bundan sonra! İşine sıkı sarıl! Artık evin yükü senin omuzunda. Benden hayır yok!

Sanki görünmez bir varlık onu daha da sinirlendirmiş gibi öfkeden kudurdu. Fabrikaya da, nankör hayata da ve daha o anda aklına gelmeyen bir sürü şeye küfretti.

Üstündeki kalın gocuğu çıkartarak divanın üstüne fırlattı. Masanın yanındaki sandalyeye çöktü. Elinin tersiyle ağzından akan salyaları sildi.

Kız büyük bir çabuklukla hareket ediyordu. Kısa bir sürede masanın üzerine, biraz peynir, ekmek ve zeytin koydu. Vakit geçirmeden içki şişesiyle bardağı getirdi. Bütün bu işleri bitirir bitirmez hızla sokak kapısına yöneldi.

«Hangi cehenneme gidiyorsun?»

Adam ne dediğini bilmiyordu, ne yaptığını da... Kız rüzgârın çabukluğuyla sokak kapısını açtı, gecenin karanlığında kayboldu. Adam sandalyeye çivilenmiş gibiydi. İçkinin verdiği ağırlıkla yerinden kalkamadı. Bir küfür daha savuracaktı ama vazgeçti. Bakışları, yarı açık, rüzgârda ileri geri oynayan kapıda kaldı. Sanki lanetlenmiş, yalnızlığa mahkûm ruhunun acısıyla kıvrandı bir

süre... Fabrikadaki yaşamında işçilerle arasında kalın bir duvar olmuştu hep... Bugün, yarın, daha sonraki günler bu gerçek hiç değişmeyecekti. İkinci bir duvarın da yönetimle kendi arasında olduğunu farketti. Birbirine doğru hızla gelen iki duvarın ortasında sıkışmış kalmıştı. İşçilere yaptığı kötülüklerden sonra işverenlerin katına sığınmaya çalışmış, onlar da tekmeyle karşılık vermişlerdi ona. Nankör hayat! Bardağa bile koymaya gerek duymadan şişeyi dikti kafasına...

Sönük ışık veren sokak lambalarının altında silik bir görüntüsü vardı caddelerin. Gecenin geç saatlerine yakın olmasına karşın, duvar kenarlarınca yürüyen karaltılar göze çarpıyordu. Bunlar uykulu gözlerle kendilerini fabrikaya götürecek olan servise yetişmek için acele eden işçi kızlardı. Bu kızlar, ara sokaklardan geniş caddeye açılan köşede, üçer beşer kümeleniyorlardı. Geniş cadde boyu sıralanan evlerde tek tük ışıklar vardı. Bacalarından yer yer dumanlar tüten o evler, sıcak bir yatak demekti. Oysa, gecenin ayazı hiçte ürtmüyordu insanı. İşçi kızlar içleri soğukta olsa kendilerini alacak olan, hiç değilse rüzgârdan korunabilecekleri otobüsleri sabırsızlıkla bekliyorlardı. Kimi, ısınmak için durduğu yerde habire zıplıyordu. Derken karanlıkta otobüsün ışıkları göründü. Bir gurup bindi otobüse.. Sonra başka bir otobüs daha...

Ateş'in bindiği otobüs üçüncü gelendi. En arka köşede her zaman oturduğu bir yer vardı, geçti oraya oturdu. Otobüsün içi, dışarısının sessizliğine benzemezdi; otobüsteki işçi kızlar yol boyunca gürültü ederlerdi. Ateş gürültünün aksine, köşesinde düşüncelere dalar, sessizce dışarısını seyrederdi. Sessizliğin kendisiydi sanki...

Babası, her zamankinden daha çılgınca davranmıştı bu gece. Bazan ruhu öyle isyan ediyordu ki. Yalnız hiç-

bir zaman isyanı, dış dünyaya açılmıyordu. Denizin üstündeki azgın dalgalar nasıl derinlere ulaşamazsa, onun ruhundaki fırtınalar da açığa çıkmıyordu. Asıl yaşam içinde gizliydi. Ve o yaşam pırıl pırıl el değmemiş güzellikte yeşil bir orman gibiydi. Günlük yaşantısı ise, her zaman katlanmak zorunda olduğu bir acıydı. Bu geceki kadar kötü olmasa bile bütün akşamlar buna benzerdi. Babasına duyduğu hisler, acıma ile karışık bir nefretti; asla karşı çıkmayacağı bir nefret. Bu nefretin içinde çocukluk günleri dururdu. Annesinin görüntüsü dururdu. Bütün bunların hepsi silik birer hayaldi. Bu hayallerle birlikte nefret, boyun eğmesi gereken bir yazgıya dönüşürdü. Anılar birer mutluluktu. Bir daha asla geri gelmeyeceğini bildiği bir mutluluk.

Nedenini anlayamadığı kötü bir his duyuyordu içinde.. Sanki kovmak istediği bir korkuydu bu. Kötü bir şeyler olmuştu. Bunu seziyordu. Sonra korku dağıldı. Sevdiği geldi aklına. Sığınacağı bir korunak gibi onu düşünmeye koyuldu. İçindeki korkuyu ancak böyle bastırabilmişti. Hiç unutmadığı bir öpücük geldi aklına. Kendi kendine belli belirsiz gülümsedi. Sonra sevdiğinin şu anda, belki de uykuda olduğunu düşündü. Olsun! Varsın uyusun. O gündüz çalışmıştı. Onun da kendisi gibi bir fabrikada çalıştığını bilmek sevindiriyordu onu. İyi ama? Şu koskoca şehirde, kala kala bir tek babasının çalıştığı fabrika mı kalmıştı? Keşke öğrenmeseydi bu gerçeği... sevdiğinin verdiği telefon numarasına telefon etmeye kalkışmasına, o günden beri kızdı durdu. Telefonda karşısına çıkan: «Buyrun burası kazan fabrikası, kimi arıyorsunuz?» diye sormuştu da hiç cevap vermeden susmuştu bir süre. Şaşkınlıkla dolu bir kararsızlığa kapılmıştı. Sonra güçlükle söyleyebilmişti onun adını. Telefon konuşması bitene kadar, hatta bittikten sonra da bir türlü

atamadı şaşkınlığını. Fabrikanın adını önceden bilmiyordu. Merak da etmemişti. O gün sevdiğinin sesini duymak için korkunç bir arzu duymuş, telefon açmıştı fabrikaya. Ve öğrendiği sırrı hiç saklamadan Mehmet'e söylemişti. Şaşkınlığını onunla paylaşmak istemişti. «Biliyor musun?» demişti. «Senin çalıştığın fabrikada babam da çalışıyor.» Belki o an şaşkınlığından kurtulsa söylemeye cesaret edemezdi. Çok iyi biliyordu ki, babası kendini insanlara sevdirmez. Ve babasının kim olduğunu söylediğinde düşüncelerinde haklı olduğunu anladı. Susmuştu Mehmet. «Beni bekle!» demişti. «Seninle konuşmam gerek! Her zaman buluştuğumuz yerde buluşalım.» Buluştular. Babası sanki kara bir gölge gibi girmişti aralarına. O ana değin sakladığı bir gerçek ister istemez sevgilerinin önüne dikilivermişti.

Ateş, bu gerçek üstüne hiç konuşmadı. Konuşmaya alışık değildi. Sevdiğinin de ondan aşağı kalır yanı yoktu. Buluştuklarında yeni durumu konuşacaklarına, sustular. Ne Ateş babasının bir hayvandan farksız olduğunu söyledi, ne de Mehmet postabaşına karşı beslediği kini dile getirdi. Çay bahçesinde iki saat boyunca önemsiz bir iki sözcüğün dışında hiç mi hiç konuşmadılar. Tek bildikleri rahatsız edici bir gölge gelip oturmuştu yanlarına... Ateş'in babasıyla arasındaki ilişkiyi anlatacak en iyi ad buydu. İnsan güneşli bir günde nasıl gölgesinden kurtulamazsa, babasının da konumu buydu.

Kafasındaki karmakarışık düşüncelerle uyuya kaldı. Otobüs ise onu saat yirmiüç vardiyasına, deterjan fabrikasına yetiştirmek için acele ediyordu.

*
**

Binlerce kutu gözlerinin önünden sıra sıra geçiyordu. Sabun kokuları sarmıştı ortalığı. İnsanın başını döndüren bir kokuydu...

Ateş'in bulunduğu kısımda onbeş işçi kız vardı. On beş işçi kız, otuz kol demekti. Sürekli hareket halindeki otuz kol... Kimi sıvı deterjanı kutulara boşaltan makinenin başında, kimi de dolmak için bekleyen büyük mukavva kutuların... Makine kolunun her iniş kalkışında sıvı deterjan küçük kutulara dolmuş oluyordu. Kol yukarı kalktığı zaman sıvının akışı biterdi. Makine ağzının kapanıp açılışı arasındaki süre o kadar kısaydı ki, sıvı deterjan sürekli akıyormuş gibi bir görünüm verirdi.

Küçük kutular hareket halinde bir ray üzerinde ilerliyor, ince uzun parmaklı eller onları yakalayarak aynı ritimle kapaklarını kapatıyordu. Makine kolunun hareketi, sıvı deterjanın akışı, kutuların gidiş gelişi ve insan hepsi mükemmel bir uyum sağlıyordu. Küçük kutular dolup kapandıktan sonra da ileri doğru hareketini sürdürüyor, oradan da usta eller tarafından büyük mukavva kutulara diziliyordu. Mukavva kutular, taşınmaları için özel yapılmış demir tekerlekli arabaların üstündeydi. Dolduklarında hiç bekletilmeden, erkek işçiler tarafından ambar bölümüne götürülüyorlardı. Bitmek tükenmek bilmez bir süreklilikti bu... Ambarın, büyük bir kamyonun bile girebileceği yükseklikte iki yana açılan geni şbir kapısı vardı. Küçük vincler, bu kapılardan gerisin geriye giren kamyonlara yüklerdi mukavva kutuları...

Ateş, bir hafta gündüz vardiyasına, diğer hafta ise gece vardiyasına geçiyordu. Fabrika üç vardiya halinde üretim yapıyordu. Ateş işe ilk başladığında, hele geceleri uykusunu getirirdi kutuların ritmi. Çoğu kızlar uykuyu yenmek için alçaktan bir türkü tutturuyorlardı. Bazen öyle olurdu ki; türküler birleşir, hep bir ağızdan

söylenirdi. Bazen türkü kutuların ritmine uyardı ve ne olursa olsun hareket yavaşlamazdı.

İki yıldan beri bu işte çalışıyordu Ateş. İnce uzun parmakları vücudunun tüm güzelliğiyle çelişkiliydi. Sürekli hareketten ellerindeki damarlar iyice ortaya çıkmıştı. Zayıf ve sinirli bir görünümü vardı bu parmakların. Vücudu yorgunlukla adeta bir savaş veriyordu. Yine de yorucu iş, öteki kızlar gibi bedeninin güzelliğini bozmamıştı. Oysa, bu yorucu iş şimdiye dek birçok işçi kızın omuz yapısını çarpıtmış kimini hafif kamburlaştırmış, çoğunun göğüs kafeslerini daraltmıştı.

Kutuların dünyasında çeşitli düşler kurulurdu. İşte bu düşler aşk türkülerinde dile gelirdi.

Ateş'in yanında üç kız vardı. Üçü de Ateş'in oturduğu mahalledendiler. Ateş içine kapanık bir kızdı; bu kızlardan başka arkadaşı yoktu. Onlarla bile fazla konuşmaz hatta onlardan uzak dururdu çoğu kere... Arkadaşları onun bu halini garip bulurlar, onun bir yabani olduğunu düşünürlerdi. Ateş ise hiçbir şey belli etmez, sevinse gülmez, sanki dili yok konuşmaya...

Ateş tüm acılarını kutuların içine koyar ve kapatırdı. Ama ona öyle geliyordu ki, pek çoktu bu acılar, kutuların sayısı bitirmeye yetmiyordu. Onun iç dünyasını kimse göremezdi. Öylesine derinlerdeydi, işte orada tüm acılar, sevinçler hep oradaydı ve kimse ulaşamazdı oraya...

Aynı mahalleden olan yanındaki kızın adı Fatma'ydı. İşbaşı yapalı tam yarım saat olmuştu: Fatma yarım saattir. göz ucuyla onu izliyordu. Ateş farkında değildi. Fatma'nın ona söylemek istediği bir şey vardı ama bir türlü cesaret edip söyleyemiyordu.

Fatma. Ateş'in sevdiği çocuğu tanıyordu. Akşam paydoslarından birinde Mehmet, Ateş'i fabrika kapısı

önünde beklemişti. O gün iş kartına Fatma ile beraber basmışlar, birlikte çıkmışlardı dışarı. Fatma meraklı bir kızdı. Meraklı olmak onun vazgeçemeyeceği bir özelliğiydi. Ateş'in o gün fabrikanın telefonuyla sevdiği delikanlıyı aradığını biliyordu. Telefon ettiği sırada, onun yüzünde beliren şaşkınlığı farketmişti. Tabii ne sorduysa cevap alamamıştı ondan. Bu durum çok garip gelmişti ona... Bu kız sevebiliyordu demek? Sonra öyle çok sorular sordu ki ona. Bu arada Mehmet'in çalıştığı fabrikayı öğrendi. Ateş'in babasının da aynı fabrikada çalıştığını öğrenmesine gerek kalmamıştı; çünkü tanıyordu ve hangi fabrikada çalıştığını o söylemese de biliyordu.

O günden sonra Ateş'le ilgili düşünceleri değişikliğe uğradı. Onun göründüğünden farklı bir ruh yapısı olduğunu sezmişti.

Ateş'le ilgilenirken, çalıştıkları kısma bakan şefin, yanına kadar gelmiş olduğunu farkedemedi. Kısım şefi şişman, iri yarı bir kadındı.

«Fatma, kutuları yanlış diziyorsun. Dikkat et! Yoksa ceza yazacağım sana...»

Şef kadının sesiyle birden irkildi. Öylesine aklı başına geldi ki, her zamankinden büyük bir hızla kutuları dizmeye başladı. Ancak bir süre sonra normal çalışmasına dönebildi. Daha sonra dinlenme saatinde Ateş'le konuşma fırsatı bulabildi.

«Bilmiyorum ne kadar doğru ama sana birşey söyleyeceğim.»

Ateş durgun gözlerle baktı onun yüzüne.

«Söze nereden başlasam? Sevdiğin çocuğun adı neydi? Mehmet'ti değil mi?»

Ateş'in göz bebeklerinde en ufak bir merak ifadesi yoktu. Fatma onun yüzünde böyle bir ifadeyi boşuna

aradı. Az sonra söylediklerini duyduğunda yüzünün ifadesinin nasıl bir hal alacağını çok merak ediyordu.

«Kazan fabrikasında çalışan bizim mahalleden iki arkadaş var, onlar söylediler. Sen de biliyorsun sanmıştım. Hayret nasıl haberin olmadı? Baban sevdiğin çocukla kavga etmiş. Yoksa aranızdaki ilişkiyi mi öğrendi baban? Eğer doğruysa çekiçle vurmuş Mehmet'e.

Ne kadar belli etmek istemese de, başı döner gibi oldu Ateş'in. Sanki bulunduğu yere düşüverecek gibiydi. Bütün deterjan paketleri gözlerinin önünde uçmaya başladı. Arkadaşının sesini güçlükle duyabiliyordu gitgide.

«Biraz fazla vurmuş olacak ki çocuğu hastaneye kaldırmışlar.»

Devam etmedi. Korkmuştu. Bu kızın böylesine allak bullak olacağını beklemiyordu. Ateş'in yüzü yeni sönmüş bir kül gibi grileşmişti. Onun bir gölge gibi ayağa kalktığını gördü. Sanki yürürken düşmemek için kendini zor tutuyordu.

Ateş o gece boyunca bir gölge gibi çalıştı.

*
**

Fabrika kamyonu, Birol'un bindiğinin farkında olmadı. Bu her sabah tekrarlanan bir olaydı. Birol ise ne servis arabasının geldiğinin farkındaydı, ne de arabaya bindiğinin... Çizgi gibi düz bir hareketin devamıydı bu. Göze çarpan hiçbir zikzak yoktu. Yalnız Mehmet'in hastaneye gittiğinin ertesi sabah bir değişiklik oldu. Kamyonun firenine basıldığında, içindekiler önce şöyle bir sarsıldı. O zaman herkes Birol'un kamyonda olduğunu ve arabadan inmekte olduğunu farkettiler. Bu alışık olmadıkları bir hareketti.

Birol, kamyonun durması için önceden şoförün arka kısmındaki cama vurmuştu. İnerken:

«Bugün fabrikaya gelmiyorum. Atelye şefine çok önemli bir işim çıktığını söylersiniz. Hadi size güle güle!..» demişti sadece. Sonra da kamyon şoförüne eliyle indiğini işaret etmişti.

Kamyon ağır ağır hareket etti. Arkadaşları onun hastaneye Mehmet'i görmeye gideceğini tahmin etmekte gecikmediler. Birol kamyondan Silahtar'da inmişti. Vakit kaybetmeden kendisini sigorta hastanesine götürecek olan bir minibüse bindi.

Hastaneye geldiğinde, ilk işi Mehmet'in yattığı kısmı öğrenmek oldu. Önce danışmaya gitti. Oradan hariciyeye gönderdiler. Hariciyenin kapısındaki aksi hastabakıcının içeri almaya niyeti yoktu. Ne var ki, arkadaşının hariciye bölümünde yattığını biliyordu artık. Yalnız hastabakıcıya öyle sinirlenmişti ki, kapının yanındaki kanepede oturmakta olan ince, zayıf görünüşlü kızı farketmedi.

«Bari,» dedi. «Hiç olmazsa nasıl olduğunu söyleyin.»

Hastabakıcı uzun açıklamalarda bulunmaya niyetli değildi. Nasıl olduysa zahmet ederek, bir eliyle kanepede oturmakta olan kızı gösterdi.

«Ona sorun!.. Şurada, bayana!..»

Birol anlamadığını belirtince yineledi.

«Şurada oturan... Az önce o görüştü onunla.»

Birol kanepedeki kıza merakla baktı. İlkten kim olduğunu çıkartamadı. Olsa olsa Mehmet'in herhangi bir tanıdığı olabilirdi. Birden bir ışık çaktı kafasında. Kimbilir, belki de Mehmet'in sevdiği kız buydu.

Kıza karşı ilgisi iyice arttı. Yalnız ilkten ne söyleyeceğini bilemeyince kararsız kaldı.

Yanına giderek:

«Adım Birol! Mehmet'in fabrikadan arkadaşıyım.»

Bunları söylerken ona elini uzatmıştı. Oldukça heyecanlıydı ve büyük bir güç sarfediyordu.

Bakışları sıcaktı kızın. Birol onun bir kızdan beklenmeyen bir güçle elini kuvvetle sıktığını hissetti.

Ateş ise yalnızlığını biriyle paylaştığına sevinmişti. Canının sıkıntısı bir an için olsun dağıldı. Az önce Mehmet'in yanından gelmişti. Mehmet'in kaburgalarının şiddetli darbeden fena halde ezildiğini, ancak kırık olmadığını söylemişti doktor odasındaki genç hemşire. Kuvvetli ve dayanıklı bir vücudu vardı. Böyle bir darbeden kemiklerinde kırık olmadan kurtulması bir mucizeydi. Birkaç güne kalmaz çıkabilirdi hastahaneden.

Mehmet'in yüzü solgun gibi gelmişti ona. Sanki, öylesine zayıflamıştı ki bir günde... Sadece nasılsın, diye sorabilmiş, hiçbir cevap alamamıştı. Yanında fazla bırakmamışlardı. Oysa soracağı öyle çok soru vardı ki...

Görüştükleri o çok kısa sürede az konuştular. Mehmet işe gidip gitmediğini sormuştu. O da gece vardiyasında olduğunu söylemişti. Babasıyla ilgili tek bir laf etmediler. Olayla ilgili konuşmaktan dikkatle kaçınıyorlardı. Kimden duyduğunu sordu Mehmet. Mahalleden birinden diye cevap vermişti. Hepsi bu kadar! Başka da tek laf etmemişlerdi.

Birol, kızın yanında ayakta dikeliyordu hâlâ .

«Mehmet sizden bahsetmişti,» diye söyledi kız.

«Durumu nasıl? Öğrenebildiniz mi?»

«Önemli bir şeyi yokmuş. Sadece kaburga kemikleri ezilmiş. Birkaç güne kadar çıkabileceğini söylediler.»

«Nasıl olduğunu biliyorsunuz o halde.»

Kız evet anlamında başını salladı.

«O körolasıca postabaşının yüzünden oldu,» dedi Bi-

rol. «İnsanlığın yüz karası kalleş bir heriftir. Arkadan vurdu.»

Birol, kızın gözlerinin kapandığını ve açılmadığını gördü. Hatta dudağını ısırıyor gibi geldi ona... Ne aptal herifim, diye düşündü. Boş yere kızı üzüyorum. Olayı dinlemekten hoşlanmadığı açık. Söylediklerine pişman oldu. Konuyu değiştirmek için tüm beynini zorladıysa da aklına hiçbir konu gelmedi.

Kızın yanına oturdu. Belli etmeden baştan aşağıya inceledi onu. İnsanı etkileyici bakışları vardı. Bakışlarından hiçbir şey anlama olanağı yoktu. Gözleri umursamaz bir tavır takınmıştı. Birol'a öyle geliyordu ki, baştan başa duyguydu bu kız; duygularını belli etmemesini oldukça iyi beceriyordu. Derken sessizliği hasta bakıcı bozdu.

«Boşuna bekliyorsunuz. Ziyaret günü yarın. Merak edecek bir şey yok! Bir şey olmaz, korkmayın! Birazdan başhekim gelir. Sizi burada görürse bana kızar.»

Görevini yapıyor adam, diye düşündü Birol. Gitmesine gidecekti ama, beklemeyi yeğledi.

Çok geçmemişti ki Ateş ayağa kalktı. Ayakta iken daha bir hüzünlü göründü Birol'un gözüne...

«Yapacak bir şeyimiz yok herhalde? En iyisi gitmek!»

Hafifce gülümsemişti konuşurken:

«Hı... Hı...»

Birol, kızın bir iki adım gerisinden yürüdü. Yürürken bakışları kızın ayaklarına takıldı bir ara. Sanki yere değmiyordu bu ayaklar.

«Yapmam gereken herhangi bir şey varsa?...»

Kız merakla yüzüne bakınca;

«Yani yardımcı olabileceğim bir şey var mı?» diye sordu.

Sıcak bir gülümseyiş belirdi kızın dudaklarında... Ve başını iki yana salladı. Hem hayır demek istiyor hem de teşekkür ediyor gibiydi...

Dışarı çıktılar.

*
**

Koskoca boş bir gün vardı Birol'un önünde... Yapmak zorunda olduğu hiçbir iş yoktu. Eve gidebilir, kitap okuyabilirdi. Okumak yeni edindiği bir alışkanlıktı. Son bir iki ay bütün gecelerini kitap okumakla doldurmuyordu. İlk kitabını tornacı arkadaşı vermişti ona... İlk kez tatmıştı böyle bir zevki. Bir tane daha istemişti. Okuduğu ikinci kitap: John Steinbeck'in Bitmeyen Kavga, adlı romanıydı. Elma toplayan mevsimlik işçilerin grev mücadelelerini anlatıyordu roman. Sanki kendi dertleriydi romanın içinde yaşayan, yapmak istediği şeyler vardı içinde. Sonra Ekonomik Politik'i okudu. Tabii ilkten çok az anlayabildi. Bilimsel bir kitabı okumak, roman okumak kadar kolay olmamıştı onun için. Zaman zaman umutsuzluğa düşüyordu bu yüzden. Genç arkadaşının bu konularda az çok bilgisi vardı. Birol'a elinden geldiğince yardımcı oldu. Bilmediği terimleri, anlamakta zorluk çektiği konuları bıkmadan usanmadan açıkladı ona... Birol gittikçe okuduklarını daha bir kolay anlamaya başladı. Üstelik başkalarının yardımına daha az gerek duyarak. Okudukça farklı bir gözle bakmaya başladı yaşama.

Tüm okuma isteğine rağmen vakti oldukça azdı. Bir de, vaktin azlığı yetmiyormuş gibi, çalışmanın yorgunluğundan olacak tüm kasları beyne isyan eder, göz kapaklarını kapanmaya zorlardı. Oysa, öğrenmesi gereken o kadar çok şey vardı ki...

Eve gidip kitap okuyabilirdi; bu düşüncesinden vaz-

geçti. Nasıl olsa işe gitmeyecekti. Bir sürü vakti vardı akşama dek. Grev yerine gidebilirdi. Orasını öyle çok merak ediyordu ki... Bir sırdı yüksek duvarın ötesinde. Gerçi yalan yanlış bir sürü bilgi edinmişti grev üzerine Kimisine göre grev bugün yarın çözülecekmiş; grevi isteyen topu topu birkaç işçi kalmış. İşveren fabrikayı kapatıyormuş yakında. Çok adam atacakmış. Birol bunların hiçbirine inanmıyordu. Çünkü böyle söyleyenler güvenilir kişiler değildiler. Bunlar işçilerin arasında tedirginlik yaratmaya meraklı olanlardı. Kimse kesin gerçeği bilmiyordu ya... Fırsat onlarındı. Herhalde fabrikada grev bitene kadar, duvar ötesiyle ilişki kurmaya izin verilmeyecekti. Duvarın yanına yanaşmak hâlâ olanak dışıydı. Paydosta herkes servis arabalarına binmek zorundaydı. Bir tek sonradan dönüp gelmek kalıyordu. Ona da kimse zahmet etmiyordu. Gerçi torna atelyesinde çalışan bir iki kişi gitmişti oraya; onlar da söylemeye çekiniyorlardı. Gidenlerin söylediklerine göre, ki yürekten inanıyordu Birol, grevdeki işçilerin morali iyidir, birkaç işçi katılmasa da.. Böyle devam ederse: İşveren ister istemez işçilerin isteklerini kabul edecek. Kafası tüm bu düşüncelerle dolu, greve gitmeye karar verdi.

Hastaneden ayrıldıktan yarım saat sonra, döküm fabrikasının yolunu tutmuştu.

***

İşçiler fabrikanın tam karşısında büyükçe bir grev kulübesi inşa etmişlerdi. Birol çalıştığı fabrikanın önünden görürler diye geçmek istemediğinden, derenin öte yanından çok uzun bir yol dolaşmak zorunda kaldı.

Grev kulübesi kalabalıktı. Çevre fabrikadan gelen işçiler de vardı kulübede... Yalnızlık çekeceğini sandı ilkten. Hiç te sandığı gibi olmadı. Büyük bir dostlukla

karşıladılar onu, kazan fabrikasından olduğunu öğrendiklerinde...

Kulübe biriketten, bir gecede yapılmıştı. İçersi oldukça düzenliydi. Ortada ufak bir masa vardı. Bu dekoru iki sandalye ve bir tahta kanepe tamamlıyordu.

İçerinin kalabalığında Birol, ilkten ayakta kaldı. Neden sonra ona bir sandalye getirdiler.

Ziyaretçi işçiler bir başka grevin işçileriydi. Boya fabrikasındandılar. Birol'un geldiği sıra uzun boylu bir işçi konuşuyordu. Birol onun konuşmasını dinledikçe bu kadar zamandır nasıl cahil kaldığına şaştı. Boya fabrikasındaki uzun boylu işçi; sınıf mücadelelerinin nedenlerini, dayanışmanın gereklerini açıklıyor, başarıya nasıl ulaşılacağından söz ediyordu.

Tüm bunları anlatırken sınıf olmanın önemini vurguluyordu. Dinledikleri Birol'a zaman zaman Ekonomi Politik'i anımsatıyordu. Bu mücadele sınıf çelişkisinden kaynaklanıyordu ve başarı örgütü gücün, üretici olan sınıfındı. Aynen böyle demişti.

Anlatılanların en ufak bir kelimesini kaçırmadı Birol. Boyacı işçinin konuşması bittiğinde döküm fabrikasından bir işçi başladı konuşmaya. Bu adamlar politika konusunda uzmandılar sanki... Konuşma kısa zamanda tartışmaya dönüştü ve önce iki işçi arasında başlayan tartışmaya giderek birkaç kişi daha katıldı.

İşin ilginç yönü, tartışmada genellikle karşıt fikir yoktu. Tartışma sadece gerçekleri öğrenmeye, doğruyu bulmaya yönelikti. Dinlemeye de seyretmeye de değerdi doğrusu... yavaş sesle konuşmuyorlar bağırıyorlardı sanki! İlk gören onları kavga ediyor sanırdı. Oysa, bu kavga değil, doğru uğrunda verdikleri bir savaş şöleniydi. Boyunlarındaki damarlar iyice şişiyor, elleri; anlatım-

larını güçlendirmek için havada kesin çizgiler çiziyordu.

«İlkin dünyayı anlamamız, tanımamız gerekir. Yoksa ne uğrunda mücadele verdiğimizi bilemeyiz,» dedi bir işçi... Kısa boylu, fakat geniş omuzları olan biriydi.

«Bunun için de genel bir dünya görüşümüz olmalı,» dedi bir başkası.

Birol nerede olduğunu bile unutmuştu. Tartışmanın havası onu öyle sardı ki... Adeta tüm duyularıyla bir tartışma evreninde buldu kendisini... Neredeyse yarım bilgisiyle kendisi de katılacaktı konuşmaya.

«Bir görüşe sahip olmak isterken bilimsel olmak zorundayız. Bize gerçek düşünceler gerekir. Yani dünyayı olduğu gibi görmeliyiz.. Unutmamamız gereken şey; yalanın bizim çıkarlarımıza uymadığıdır. Bir sürü yanlış bilgi işçi arkadaşlarımızın kafasını boş yere doldurmuştu. Bu yanlışları kafalardan silmek, yerine somut gerçekleri koymakla olur.

Doğada güçlü zayıfı ezer, yok eder. Bu bir doğa kuralıdır. Evet, doğru! Bu böyledir doğada... Bizi de zayıf olana benzetirler. O zaman bizi ezmek doğaya aykırı değildir.

Ama arkadaşlar, şunu söyleyeyim size: Doğa yasalarının değişmez gerçekler olduğunu ve insan aklının o yasalara uymak zorunda olduğunu kim ileri sürebilir? Örneğin biz insanlar doğadaki mikroplara karşı savaş veriyoruz. Taştığında ekin tarlalarımızı mahveden nehirleri barajlar yaparak disipline ediyor, enerjiye dönüştürüyoruz. Doğanın ilkel görünümünü değiştirmeye ve ona insana yararlı, estetik bir görünüm kazandırmaya uğraşıyoruz. Ama tüm bunları üretimde bulunarak yapıyoruz.

Toplum içinde bu böyledir. Güçlünün zayıfı ezmesi;

toplum çıkarına değildir. Bu gerçeği değiştiremeyiz demek yalandır! Hem de kuyruklu bir yalan! İçinde yaşadığımız doğa ve toplum, eksiksiz ve değişmez değildir. İkisinin de birçok eksiklikleri vardır. İşte bunu değiştirecek olan insan gücüdür. Doğayı daha yetkin ve üstünde yaşanılacak hale getirecek olan biziz. Bunu yaparken de umutsuzluk yerine güven dolu, boyun eğmek yerine mücadeleci olmalıyız. Doğada sürekli bir hareketlilik sözkonusudur. Bu hareketlilik içinde hiçbir şey değişmez değildir!»

Tüm bunları söyleyen boya fabrikasından gür bıyıklı bir işçiydi. Onun konuşması aşağı yukarı tartışmayı bitiren sözler oldu. Anlatırken, kendine tam bir güven içersindeydi. Fazla heyecanlanmamıştı. Buna karşın sesinde yaşamından doğan bir sertlik vardı.

Tartışma bittiğinde bir önceki görünümden eser kalmamıştı. Az önce birbirlerine bağıran, heyecanlarından oturdukları yerlerinde duramayan bu insanlar, şimdi birbirleriyle şakalaşıyorlar ve gülümsüyorlardı. farklıydı. Düşünce yapıları torna atelyesindeki işçilere benziyordu.

Sıcak tartışmanın sonu yeni demlenmiş çayla noktalandı. Çadırda bulunan hiçbir işçi Birol'un varlığını yadırgamamıştı. Hatta onu kendilerinden biri imiş gibi görüyorlardı. Boya fabrikasının işçileri çaylar içildikten sonra gitmek için hazırlandılar. Tek tek el sıkıştıktan sonra toplu halde yürüyerek fabrikalarına döndüler.

Kulübede az kişi kalınca Birol kendini yalnız hisseder gibi oldu. Eh! Gitmek sırası ona gelmişti. Tam gitmek için ayağa kalktığında, genç, sarışın bir işçi onu durdurdu.

«Otursana arkadaş! Nereye gidiyorsun? Böyle gelip

te hemen gitmek var mı? Daha tanışmadık bile... Hem içilecek çok çay var çaydanlıkta. Burası kalabalıktı, kusura bakma, yeterince ilgilenemedik!»

İçtenlikle söylenen sözlerdi bunlar. Ses tonu öylesine dostçaydı ki, karşı çıkmanın olanağı yoktu. Hiç de emredici bir tavırla söylememişti. İçinden gelen duyguyu en yalın biçimde dile getirmişti yalnızca...

«Hangi fabrikada çalışıyorsun?»

Birol eli ile işaret ederekten;

«Yanınızdaki kazan fabrikası,»

«Yaa!.. Öyle mi? Bu güzel işte!»

Az da olsa sevinç dolu bir şaşkınlıktı bu. Sarışın işçi birşey hatırlamak istermiş gibi eliyle çenesini sıvazlayarak:

«Hayret! Nasıl cesaret ettin buraya gelmeye?.. Müdür elinden gelse yola bile yüksek duvarlar ördürecek. Sizin arkadaşlar herhalde, mahallede bile kendilerini fabrikada zannettiklerinden olacak —sözünün burasında güldü; acı dolu alaylı bir gülümseyişti bu.— bizimkilerin oturdukları kahveye bile girmemeye özen gösteriyorlar. Sanki burada veba mikrobu var. Tabii bütün bu söylediklerim birkaç arkadaşın dışındakilere.»

Birol, onun birkaç kişi demekle kimleri kastettiğini anlamıştı. Kendini suçlu gibi hissetti. Utanma duygusu karışık bir suçluluktu bu. Biraz da sarışın işçinin konuşmasına kızmıştı. Suçluluk karmaşasından olacak ne kendini savunabildi, ne de onun alaylı konuşmalarına karşı çıkabildi. Kırgınlığını hiç belli etmediyse de, onu gören yüzünün çizgilerinden bozulduğunu anlardı.

«Sanki bütün suç arkadaşın, ilk kez geliyor çadırımıza. Bir de kalkmış arkadaşa yükleniyorsun. Hiçbiri gelmemiş de o gelmişse, bu onurlu bir davranış. Arkadaşı bu davranışı için kutlamalıyız.»

Dostça söylenen bu sözler yüreğine su serpti Birol'un. Boya fabrikasındaki işçiyle tartışan temsilciydi böyle söyleyen. Sarışın işçi ise temsilcinin bu sözlerine gülümsemekle yetindi.

Birol temsilciye dönerek;

«Yalan da değil!» dedi acı bir gülümseyişle. «Dediği gibi bizim arkadaşlar, buradaki işçilerin çok gerisinde. Alabildiğine baskı var bizim fabrikada. Sizin yaptıklarınızı yanlış bulan sürüyle insan var. Korkuyorlar çünkü. Ne bileyim, işçilerin birbirlerine karşı yeterli güvenleri yok!»

Sarışın işçi tamamladı;

«Kısacası güven duygusunu sağlayacak yeterlilikte örgütlü değiller. Bunu mu demek istedin? Bak arkadaşım! Deminki söylediklerim için sakın kızma bana... Öfkem elbette sana karşı değil! Ama sizin fabrikadaki arkadaşların ilgisizliklerine de kızmamak elimde değil! Aslında onların tüm suçu bilinçsiz olmaları. Bu söylediklerimi onlara söylemek isterdim. Senin oradan geldiğini öğrenince tutamadım kendimi. Sanki sen onları temsil ediyormuşsun gibi... Beni anlıyorsun değil mi?»

Birol başını hafifçe salladı. Az önceki kızgınlığı geçmiş, sıcak duygularla dolmuştu yüreği. İçini dökmek ihtiyacını hissetti:

«Benim bile işçi mücadeleleri konusunda bildiklerim çok az. Öğrenebildiklerimi ise son birkaç ayda öğrendim sayılır. Bizim fabrikadan buraya gelen arkadaşları tanırsınız: Remzi. Diğeri Seyfi. İkisi de tornacı...

Sarışın işçi Birol'un sözünü keserek;

«Ha, evet! En iyi arkadaşlarımızdır onlar. Sık sık gelirler buraya.»

«Bazı gerçekleri görebilmemde en büyük yardımcım

onlar oldu. İtiraf etmeliyim ki yine de işin başında sayılırım.»

Temsilci olan Birol'a elini uzattı, içten gelen bir duyguyla;

«Bundan böyle dost sayılırız,» dedi. «Aynı düşüncede, aynı duyguda olan insanlar birbirlerini tanımasalar da dostturlar.»

İkisi de birbirlerinin elini kuvvetlice sıktı. Temsilci olan sarışın işçiye dönerek;

«Ziya bak bakalım çay kalmış mı? Soğuduysa eğer biraz ısıtsan iyi olur!» dedi. Yeniden Birol'dan yana döndü:

«Ağzına gelen lâfı esirgemez Ziya. Bir şeye kızmışsa hele, hemen dile getirir bu duygusunu. Karşısındakini kıracağını hiç düşünmez; bütün buna karşın temiz bir yüreği vardır.»

Birol bu kadar sık çay içmeye alışık değildi. Çaydan fazla hoşlanmazdı çünkü. Oysa bu kez zevk duymuştu. Sigarasından çıkararak herkese uzattı.

«Greviniz hakkında bir sürü şey duydum. Bunların hepsi yalan yanlış bilgilerdi. En doğrusunu sonradan Remzi'den öğrendim. Sizin fabrikada iki sendika var galiba?.. İşveren istediğiniz sendikayı tanımak istemiyor. Bu yüzden arkadaşlarınızı işten atınca siz de greve çıktınız.»

«Aşağı yukarı doğru. Sekiz senedir yalnızca Demir İşçileri Sendikası vardı bu fabrikada. Buna benzer bir sendika sizin başınızda da var. Sarı sendika sözcüğünü biliyorsun herhalde? Nasıl olduğunu anlatmaya gerek yok. İçinde yaşıyorsun. İşte bu seneye gelene kadar, bizim fabrikada toplu sözleşmeleri bu sendika yaptı. Tabii böylesi öncelikle işverenin işine yarıyordu. Bu seneye gelene kadar diyorum; çünkü artık örgütlenme gücü

bulabildik. Bu dönem işçi arkadaşların çoğunluğu Metalurji Sendikası'na üye oldu. Derken bölge çalışma müdürlüğüne başvurduk. Eski sendikanın toplu sözleşme süresi bitmişti.»

Temsilci konuşmasını yarıda kesti. Aklından geçen düşünceyi toparlamak için kısa bir süre sessiz kaldı.

«Sarı sendika bu seneki toplu sözleşmeyi kendi açısından parlak bir sonuçla kapatacağını sanıyordu. Biz işçiler onlar için çantada kekliktik. Sonuçta karşılarında bilinçli ve örgütlü bir güç buldular. Şaşırdılar ilkten. Bölge Çalışma Müdürlüğü'ne itiraz ettiler. Sahte üye fişleri düzenlediler. Yine de tüm çabaları sonuçsuz kaldı. Sonunda yetkiyi biz aldık. Buna rağmen işveren yeni sendikayı kabul etmeye bir türlü yanaşmadı. Sendikayla beraber sözleşme masasına oturmak istemedi. Bir de üstüne üstlük arkadaşlarımızı işten attı. Tüm arkadaşlar bu durumu soğukkanlılıkla karşılamak zorundaydık. İşverenin amacı bizi direnişe sürüklemekti. Yasaları arkasına alaçaktı böylelikle. Oyuna gelmedik. Onun istediği direniş gerçekleşmedi. Ta ki, yasal süre dolup, greve çıkana değin... Sanırım sizinkiler grevimizin yasal olmadığını, kanunsuz direniş yaptığımızı söylüyorlar. İşten atılan arkadaşlarımızı yeniden işe aldırmak istediğimiz doğru, ama işi bırakmamız işverenin ister istemez katlanacağı kadar yasal bir grev.»

Temsilcinin sorunu akılcı bir yoldan ortaya koyuşu Birol'un oldukça hoşuna gitmişti. İşçilerin bu uğraşı; yüreklilik, bilinç, tecrübe istiyordu. Birol'a sorsalardı: Deselerdi ki; işveren arkadaşlarımızı işten attı ve biz direnişe geçtik. Birol bu eylemi haklı ve yerinde bulurdu. Şimdi görüyordu ki: bu her zaman doğru bir hareket değil! Önemli olan koşulları iyi değerlendirebilmek... Birol'un öğreneceği çok şey vardı daha.

Eğer diğer işçiler nöbet değişimine gelmeselerdi, vaktin ne çabuk geçtiğinin, neredeyse akşam olduğunun farkına varmayacaklardı.

O günün Birol için ayrı bir önemi olmuştu. Kafasındaki belirsiz düşünceler netleşmişti adeta. Bu netlik yepyeni bir güven duygusu veriyordu ona... Bu da gücünü arttırıyordu. Bu güç, yorgun olduğu halde geç vakitlere kadar kitap okuyabilmesini sağlayacak, anlıyamadığında umutsuzluğa düşmesini engelleyecekti.

Temsilci, sarışın işçi, gündüz nöbetini bitiren altı işçi ve Birol hep birlikte otobüs durağına kadar yürüdüler. Sonra el sıkıştılar ve yine görüşmek umuduyla ayrıldılar.

Birol yürümeyi yeğledi. Durgun bir hava vardı. Hiç rüzgâr esmiyordu. Kış gitgide gerilerde kalmıştı.

Yürürken daha iyi düşünebiliyordu insan. Birol Taşlıtarla'ya kadar yürümeye karar verdi. Bir önceki olaylar sanki gerilerde kalmıştı. Mehmet'i hatırladı.

Duygularını Mehmet'le paylaşmayı isterdi. Mehmet farklı düşünüyordu oysa! O soruna toplumsal açıdan bakmıyordu. Tüm arzusu güçlü olmaktı. Güçlü olamadığından ezilmenin acısını duyuyordu. Yaşamı boyunca hep ezilmişti. Tek başına mücadele vermeyi yeğ tutuyordu. Oysa, karşılaştığı güçlükler, öteki işçi arkadaşların, hatta tüm işçilerin karşı karşıya kaldıklarından farklı değildi. Yalnız bir ruhtu o! Müdüre şikayet edildiğinde, sorunu bilek gücüyle çözümlemişti. Ne geçmişti eline? Koca bir hiç! Postabaşını dövebilirdi, öldürebilirdi hatta! Bu neyi çözümlerdi. Postabaşı giderse vinççi gelirdi. O da olmazsa başkası bulunurdu. Bilek gücüyle tüm bunların hepsini ortadan kaldırabilir miydi? Önemli olan, diye düşündü Birol, önemli olan Postabaşı'na ve onun gibilere bu fırsatı vermemek!..

İçinde atamadığı bir eziklik vardı yine de... Mehmet'i yalnız bırakmıştı. Ona yardımcı olamamıştı. Ertesi gün, daha sonraki günler, Birol fabrikada çalışmaya devam edecekti. Kesinlikle işten atacaklardı Mehmet'i. Birol ise olan biteni seyretmişti sadece.

Sonra aklı duygularına üstün geldi. Durumu daha bir açıklıkla görebiliyordu düşündükçe. Mehmet sonucu kendi seçmişti, yöntemleri de. Onun seçtiği yöntemler Birol'a ters gelmişti. Hepsi o kadar!

Taşlıtarla'ya vardığında karanlık iyice bastırmıştı. Dükkânlar kepenklerini indiriyordu artık. Çamurlarda oynayan çocuklar bile kalmamıştı sokaklarda. Her akşam iş dönüşü eve kadar yürüdüğü yol boyunca rastlardı onlara. Onların konuşmalarını gördükçe yorgunluğunu unuturdu. Sık sık kavga ederdi çocuklar! O zaman bir hüzün kaplardı yüreğini. Yaşamlarının katılığı daha çocukluğunda yakalamıştı onları...

O sıra garip bir raslantı oldu. Önünden giden karaltıyı postabaşına benzetti. Heyecan dalgası tüm vücudunu kapladı. Yenemediği bir öfke büyüdü yüreğinde. Adımlarını sıklaştırdı. Gittikçe yakınlaştı karaltıya. Binlerce kişinin arasından tanıyabilirdi bu yürüyüşü: Sol yanına doğru yalpalayan kambur bir karaltı.

Birgün önceki görüntüler olanca netliğiyle canlandı gözlerinin önünde. Mehmet'in cansız gibi duran vücudu... Postabaşının ayaktaki hali; bana sataşanın hali böyle olur dermiş gibi...

Yüreğinde duyduğu ezikliğin nedeni de bu adamdı. O an için doğru bildiği tüm düşünceleri unuttu. Mantığının bastırdığı tüm ilkel duygular yüzeye çıktı. Karaltı amma da hızlı yürüyordu. Yetişebilmek için koşmak zorunda kaldı.

Karanlık sokakta yalnız ikisi vardı. Birol bu ada-

mın ne denli güçlü olduğunu anımsadı. Yine de korkmuyordu ondan. Sanki birşeyler ispatlamak istiyordu kendine karşı. Bu da düşüncelerinden yeterince emin olamayışından kaynaklanıyordu. Düşüncelerinin olgunluğuna ulaşamamıştı henüz.

Kafasını kurcalayan, onu rahatsız eden bir duyguydu bu. Mehmet kadar yürekli olamayışından mı kaynaklanıyordu? İşte buna emin olmak istiyordu.

Postabaşının yanına geldiğinde;

«İyi akşamlar! Nereye böyle acele acele?» diye sordu.

Duymamıştı postabaşı. Ya da öyle davranmak istemişti. Birol onu kolundan tutmak zorunda kaldı.

Hızla silkinerek kolunu kurtardı postabaşı. Garip garip baktı Birol'un yüzüne... Sonra yürümesine devam etti. Birol koşarak yetişti arkasından.

«Nereye kaçıyorsun? Seninle görülecek bir hesabım var. Azıcık dur hele!...»

Postabaşı sert bir el hareketiyle itti onu. Bu beklenmedik davranışı Birol'un az daha düşmesine neden oluyordu; gerisin geri giderek duvara çarptı. Postabaşı da dengesini kaybetmişti. Doğruca Birol'un üstüne yuvarlandı. Postabaşının yeniden saldırdığını sanmıştı Birol. Olanca gücüyle yumruğunu suratına indirdi. Yumruğun şiddetinden yere yuvarlandı, beklemeden üstüne atladı Birol. Bir kez daha vurdu; yalnız bir kez! Bir daha da vurmadı. Üstüste bir durumda, ikisi de yerde kaldılar bir süre. Postabaşı leş gibi içki kokuyordu. Yumruk vurmaya çalışıyordu ama hep boşa... Birol, onun kütük gibi sarhoş olduğunu anlamakta gecikmedi.

Ayağa kalktı. Yaptığına pişman olmuştu. Ayakta duramayacak kadar sarhoş bir adama vurmuştu. Çok geçmeden bu pişmanlığın yerini iğrenme duygusu aldı. De-

ğil mi ki, yerde yatan iğrenç herif arkadaşına demir çekici kalleşçe vurmuştu... Postabaşının kalkmaya çabaladığını seyretti bir süre. Sonra da daha fazla beklemeye gerek duymadı. Onu orada bırakarak, arkasına bile bakmadan yoluna devam etti.

Postabaşı ise bir müddet daha yuvarlandığı yerden kalkamadı.

*
* *

Ateş o gece işe gitmedi. Servis arabasının saatine yarım saat kala sokak kapısının önünde büyük bir gürültü koptu. Gürültüye neden, merdivenlerden aşağı yuvarlanan çamaşır kazanından başka bir şey değildi.

Ateş, sokak kapısını açtığında meridvenlerin dibinde ayağa kalkmaya çabalayan babasını gördü. Babası sarhoşluktan kazanı görmemiş, çarpıp devirdikten sonra yığılıp kalmıştı. Dünyanın tüm içki şişelerini devirmişti yine.

İlkten şaşırdı Ateş. Sonra çabucak toparladı kendisini. Şimdiye değin ayık görmediyse de, babasının bu derece kendini kaybettiğine rastlamamıştı.

Yerde yatan bu çarpık vücut, hayvanınkini andıran bir sesle inliyordu. Kollarından tutup, kapıdan içeri çekmek istedi onu. Kolları zayıf olmamasına karşın gücü, ağır vücudu sürüklemeye yetmedi.

Bir kez daha denedi. Eğildi, iki eliyle koltuk altlarından tutup kaldırdı. Tam o sıra babasının yüzünün kan içinde olduğunu gördü. Dudağı patlamıştı ve burnundan kan geliyordu. Fazla heyecana kapılmadı.

Sürüklemeye çalışırken, babası bir an için kendine gelerek, kızın kollarından kurtulmaya çalıştı. Neredeyse bu yüzden dengesini kaybedecek, arkası üstü düşecekti Ateş.

Umutsuzlukla bakındı babasına... İçeri geçip lambayı söndürdü. Kimse görsün istemiyordu.

Büyük bir çaba harcayarak, ittirerek, kolundan bacağından, neresinden olursa tutup sürükleyerek içeri taşıdığında soluk soluğa kalmıştı. Bir süre yakınındaki bir sandalyeye çöktü. Alnının terini sildi. Saate bakmak aklına geldiğinde servis arabasını çoktan kaçırdığını anladı. Saatinin camı kırılmıştı. Öyle üzüldü ki... Annesiyle babası birlikte, oniki onüç yaşlarındayken almışlardı bu saati ona. Dört köşe ve biraz büyükçe Nacar marka erkek saatiydi.

Ani bir hareketle kalktı yerinden. Saate üzülmenin sırası değildi. Odasına koştu. Büyükçe bir sandığın içinden kolonya şişesi ve pamuk çıkardı. Bolca, pamuğa döktü kolonyayı. Babasının yüzündeki kuruyan kanları silmeye çalıştı. Çevreye yayılan içki kokusu dayanılmazdı. Kuruyan kanları silmek oldukça zor oldu. Çok dikkatli davranması gerekiyordu. Babası arasıra kendine geliyor, işte o an onun yumruklarından tekmelerinden kurtulmak oldukça güç oluyordu. Başkası olsa bir sürü yumruk, tekme yemişti çoktan. Ateş'in tekmeye karşı çocukluğundan beri kazandığı bir bağışıklığı vardı. Korunmak için hafif bir eğilmesi ya da yana kaçması yetiyordu. Babasını yatağa yatırmanın olanaksızlığını anlayınca kilimin üstüne kadar yuvarladı. Adam şimdi iyice sızmıştı.

Bahçeye çıktı, birkaç parça odun aldı kucağına... Seri hareketlerle, oyalanmadan çabucak sobayı yaktı. Bir örtü örttü babasının üstüne. Başının altına da bir yastık koydu. Bir ara kuşkuya düşüp, babasının soluk alıp almadığına baktı. Belli belirsiz de olsa alıyordu. Ölse üzülür müydü? Bilemiyordu.

Odanın ortasında duran küçük soba, günün her sa-

atinde yanmazdı. Postabaşı'ysa eve geldiğinde evin mutlaka sıcak olmasını isterdi. Ateş sobayı babasının geleceğine yakın yakardı bu yüzden. Sobanın içindeki odunlar iyice tutuşmuş, odanın içine bir sıcaklık yayılmıştı bile...

Saatine baktığında işe gitmenin artık olanaksız olduğunu anladı. Aldı yüreğini bir korku... Puantör neden gelmediğini sorduğunda ne cevap verecekti? Fabrika idarecileri işe gelmeyeni hiç te hoş karşılamıyorlardı. İşe gelmemenin cezası Pazar yövmiyelerinin gitmesi demekti. Gerçi olan olmuştu. Üzülmenin anlamsız olacağını düşündü. Oturdukları evin salon yerine geçen bir giriş bölümü, iki de küçük odası vardı. Banyosu yoktu. Tuvalet dışardaydı. Kapıdan çıktın mı hemen, bahçenin sol tarafındaki köşede, küçük, tahtadan yapılı bir kulübeydi tuvalet. Kışın soğuğunda geceleri bahçeye çıkmak, hele yağmur da yağıyorsa, oldukça sevimsiz bir işti. Zemini mermer olan küçük mutfak aynı zamanda banyo yerine geçerdi.

Postabaşı bu evi sekiz yıl önce kendi elleriyle inşaa etmiş, eve biraz da kendi ruhunu yansıtmıştı. Üç beş kuruş biriktirdiği kadarıyla, evin önce yarısını bitirebilmiş, bir ara inşaat yarım kalmış, geri kalanını aradan bir sene geçtikten sonra tamamlayabilmişti. İnşaat sırasında ne banyoya ne de tuvalete benzer birşey yapmıştı. Tuvaleti bahçeye sonradan ilave ettiler.

Küçük odalardan biri Ateş'indi. Odanın tüm eşyası: Divan, sandık ve küçük bir masadan ibaretti. Soba giriş kısmında yanardı. Diğer küçük odalar da girişe açılırdı zaten.

Ateş babasının ayılmasının zor olacağını düşündü. Adam zorlukla ve mırıltılı bir sesle nefes almaya başlamıştı.

Başını kollarının arasına koydu. Hiçbir şey düşünmeden sessizce durdu uzun süre. Sonra birden aklına bir şey gelmiş gibi küçük odasına gitti. Sandığının kapağını kaldırdı. Ta diplerden kalın bir kitap çıkardı: Maden işçilerinin yaşamını anlatan bir roman. Ateş bu kitabı bir arkadaşından dört sene önce almıştı. Arkadaşı bir daha geri istememiş, kitap da onda kalmıştı. İkinci kez okuyordu.

Soba gittikçe sönmeye yüz tutmuştu. Odun atmaya gerek duymadı. Cebinden bir yüzük çıkararak parmağına taktı. Mehmet hediye etmişti. Kendi aralarında nişanlandıklarında takmışlardı birbirlerine. Gizlice öptü yüzüğü...

Bir süre sonra iyice verdi kendini kitaba. Az ötesinde babasının fazla alkolden hayatla ölüm arasında gidip geldiğini unutmuştu. Postabaşı'nın göğsü hızlı hızlı inip kalkıyordu. İkisinin de arasında aynı odada bulunmaktan başka hiçbir ilişki yoktu. Başka biri için bu durum çok garip sayılabilirdi. Oysa onların yaşamında olağan bir görünümdü. Postabaşı düştüğü bu kötü durumdan yalnız başına kurtulmak zorundaydı.

Ateş'in başı az sonra hafifçe öne eğildi. Okuduğu kitap elinden kayarak yere düştü. Bir düş görüyor gibiydi. Gördüğü düşte küçük bir bebek arabası vardı. Bir de gökyüzündeki yıldızlar... Bebek arabası sonsuz bir yolda ilerliyordu. Derken düş kayboldu, koyu karanlık bir uykunun içine daldı.

*
* *

Ertesi gün işe geç gitti Birol. Sabah uyanamamıştı. Aceleyle dışarı çıkarak koştuysa da servis kamyonu çoktan gitmişti. Birgün evvel işe gelmediği için Cumartesi Pazar yevmiyesini kestiler. Arkadaşlarının haber ver-

mesi geçerli olmamıştı. Yevmiyesini kesmekle de yetinmediler; yarım saat işe geciktiğinden bir saatlik ücreti yok sayıldı.

Fabrikada baskı alabildiğine artmıştı. Herhangi bir olay, baskıyı arttırmak için kolayca neden teşkil edebiliyordu. Fabrika yönetimi kavga olayını iyi değerlendirdi. İşçiler arasında kolaylıkla kavga çıkıyorsa disiplin daha çok arttırılmalıydı. İşçileri başıboş bırakmak tehlikeli bir durumdu. Bu yüzden üretime bile zarar gelebilirdi. Vakit kaybetmeden otorite sağlanmalıydı. Kavga sebep gösterilerek, siz bu katı disiplini hakettiniz, denmek isteniyordu işçilere.

Bütün bunlar yetmiyormuş gibi atelye şefi Birol'u en zor işe verdi. Birol işe gecikmenin heyecanı ile alelacele soyunmuş, henüz kaynak makinesinin başına varmıştı ki, atelye şefi onu odasına çağırdı.

Kazan dairesinden binalara giden kalorifer boruları kanalların içinden geçiyordu. Birol tek başına bu kanalların içine girecek, borulardaki delikleri kaynatacak, çürümüş olanları değiştirecekti. Kanallar ancak iki büklüm eğilerek çalışılabilecek genişlikteydi. Atelye şefine göre Birol bu işe hemen başlamalıydı. Havalar az çok ısındığından, bundan böyle kaloriferler yanmayacaktı. Mühendis işin uygulamasından fazla anlamıyordu. Bu iş birkaç güne kadar bitecek diyor, başka da birşey demiyordu. Birol'la mühendis arasındaki konuşma gitgide tartışmaya dönüştü.

«Bu işi tek başına yapmak olanaksız. Hem çabuk olmasını istiyorsunuz, hem de tek başına çalışacaksın diyorsunuz. Peki nasıl yapacağımı da söyleyebilir misiniz? Boruları hangi elimle tutacağım? Hangi elimle kaynak lambasını? Hangi elimle kaynak telini?»

Sinirli konuşmamaya çalışıyor, fakat başaramıyordu

Birol. Aklı almıyordu!.. Bu adamın söylediklerini bir çocuk bile önermezdi. Mühendis söylediklerinin saçmalığını anlamış olacak, bozuntuya vermeden terslercesine konuştu.

«Şimdilik öyle idare edeceksin. Elimizde fazla adam yok. İlkten borulardaki delikleri kaynat. Bunu da pekalâ tek başına yapabilirsin. Sonradan adam veririm yanına. Ne istiyorsunuz yani. Gelip ben mi başınızda duracağım sizin? Ben mi öğreteceğim işi size- Piyasada çalışmak isteyen bir sürü kaynakçı var.»

Birol: «Ya beton kapakları» diyecek oldu. Mühendis bu kez bağırarak konuştu:

«Git vinççiyi bul, vinçle kaldırın kapakları!.. Sen işe başlayana kadar öğlen oldu neredeyse... Üstelik işe zamanında gelmiyorsun!»

Birol öne eğdi başını. Yüzünün kıpkırmızı olduğu uzaktan bile belli oluyordu. Boyun eğmek zorundaydı. Birşey yapamadığı için binlerce kere küfretse de kendine, boyun eğdi. Bu boyun eğiş, Birol'un veya bir başka işçinin alışkanlık kazanması için yapılan ekzersizlerden biriydi sadece... Birol bunun bilincindeydi. Beynindeki düşünceler bozuk çizgiler çizmeye başladı. Öyle ya? Piyasada kaynakçıdan bol ne vardı? Mehmet'e hak verdi. Ve onun isyanına. Ama mantığı bu isyanı disipline sokmaya zorluyordu onu.

En az mühendisle yaptığı tartışma kadar sinir bozucu birşey daha vardı: O da vinççiden yardım istemek zorunda kalmasıydı.

Vinççiyi bulmak için hemen hemen bütün atelyeleri dolaştı. Postabaşı ile Mehmet'in işten atıldıklarını öğrendi o ara . Şaşmadı. Böyle bir sonucu zaten bekliyordu. Garip olan Postabaşı'nın da Mehmet'le birlikte atılmasıydı. İşçilerse bu duruma herhangi bir tepki gös-

termemişlerdi. Onlara göre suç kavga edenlerindi. İkisi de yönetimin daha sert tutum almasına neden olmuşlardı. Bu yüzden onlara az da olsa kızmışlardı. Vinçci Kâzım gibileri ise içten içe seviniyorlardı. Birol vinççiyi çay ocağında çay içerken buldu. Vinççinin suratı gittikçe şişiyordu. Asık suratlı gözükebilmek için nefesini tutuyor olmalıydı. Eskiden de gülmezdi ya! Artık hiç gülmez olmuştu. Çay bardağını bile küçümsercesine tutuyordu.

Yalnız ne gariptir ki vinççi Kâzım kendini saydırmasını iyi beceriyordu. Korktuklarından mıdır nedir çekiniyorlardı ondan. Bazıları bu saygıyı ileri noktalara vardırıyor, o ne derse onu yapıyorlardı. İşçilerin bu tutumu, yöneticilerin arka çıkması; işte onda alabildiğine kibirli bir görünüm yaratmıştı.

İstemeye istemeye yanına gitti. Kavga etmeyi yeğleyeceği bu adamla konuşmak zorunda kaldı.

«Kanal kapaklarını kaldırmak gerekiyor. Vinci çalıştır da alalım şu kapakları...»

Vinççi oralı olmadı. Neden sonra cevap vermek zahmetine katlandı.

«Vinç bozuk, çalışmaz!»

Birol üstelemedi. Vinç de, sen de yerin dibine batın, dedi içinden. Birini gammazlamak, kim olursa olsun ilkelerine ters düşerdi. Kendi başına halletmekten başka çaresi yoktu. Gitti clarkı çalıştırdı...

*
* *

Öğleye kadar kanal kapaklarını kaldırmak için uğraştı. Yardım etmesi için Erzincanlı meydancıyı ayarlamıştı. İkisi birlikte epey zorluk çektiler. Beton kapakları ağırdı ve kolay kolay kalkmıyorlardı yerlerinden.

yıllardan beri öylece kapalıydılar. Bulundukları yere kaynamışlardı adeta.

Öğleden sonra Birol, iki büklüm, elinde cep feneri ile kanalın içine daldı. İlerledikçe giriş kısmındaki ışığı yitirdi. Cep fenerinin cılız ışığının ötesinde içerisi koyu bir karanlıktı. Ayaklarını boruların aralarından sürüyerek güçlükle ilerliyordu. Yer çamurdu. Ayağında çizme bile yoktu. Borular iki metre aralıklarla askıya alınmıştı tavandaki köşebentlere. Birol'un buralardan geçebilmesi için ikide bir başını iyice eğmesi gerekiyordu. Bir defasında başını çarptı. Canı fena halde yandı. Cep feneri bozuktu: Sık sık tutukluk yapıyordu. Çamur tabakası bazı yerlerde ayak bileğine değin yükseliyordu.

Giriş ışığını iyice kaybetmişti, geriye dönüp baktığında... Hava almak gittikçe zorlaşıyordu. Vücudunun her tarafından su gibi ter akıyordu. İçerinin sıcaklığı gittikçe arttı; henüz sıcaktı borulardan biri. Buradan geçen islim duş yerlerine sıcak su sağlıyordu. Birol elindeki tebeşirle kaçıran yerleri tek tek işaretledi. Çamur tabakasının yükseldiği yerde dizlerinin üstüne çökerek iyice eğilip, öylece yürümek zorunda kalıyordu. Bir ara kanalın sonu gelmeyecekmiş gibi sandı. Beton duvarlar iyice sessizliğe bürünmüştü. Yanıbaşında bir tıkırtı duydu o sıra. Lambanın ışığını çevirdiğinde büyük bir farenin kaçmaya çalıştığını gördü. Neredeyse kendini fareyle aynı yazgıyı paylaşıyor gibi sandı. Boruların bazı kısımları iyice çürümüştü. Bu kısımların değişmesi gerekiyordu. Kaçak yerler çoğu yerde öylesine kötü, dar bir aralıktaydı ki kaynak yapmak oldukça zordu.

Oturduğu yerde sessizliği dinledi. Karanlığa ve boğucu havaya alışmaya çalıştı. Sonra gerisin geri döndü. Giriş ışığını görene kadar güçlükle yürüdü. Oksijen

hortumunu içeri uzatması için kanalın dışına çıkması gerekiyordu. Kanalın içinde uzunluk ölçüleri çok değişikti. Bir metre ilerliyebilmek için sanki bir kilometre gitmiş gibi geliyordu insana. Sonunda küçük bir ışık göründü. Bu ışık gitgide büyüdü. Derken ışıkla birlikte Birol'un yüzüne serin bir hava çarptı. Kısa sürede terinin soğuduğunu, vücudunun buz gibi olduğunu hissetti. Yine de hava akımı insanı büyülüyordu. Birol, geldiği yönden ayrı bir yöne, başka bir kanala yönelmişti. Sonunda fabrika kapısına yakın bir kapaktan dışarı çıktı.

Bir anda gözlerini kamaştırdı parlak gün ışığı... Başı döner gibi oldu. Sonra açık havada olmanın güzelliğini duydu yüreğinde... Yüzü yer yer siyahlara bulanmış, üstü başı toz içinde kalmıştı. Saat öğleden sonra üç falandı. Gözleri parlak gün ışığına yavaş alıştığında gördüğü şey onu oldukça şaşırttı.

Fabrika kapısında bir kız duruyordu ayakta... Hastanede rastladığı kıza benziyordu. Dikkatle baktığında yanılmadığını anladı. Üstündeki tozları silkeledi alelcale... Doğruca kıza doğru yürüdü.

Ateş, şaşkın şaşkın çevresine bakınmaktaydı. Öylesine dalgındı ki, yanıbaşına gelen Birol'u farkedemedi bile...

«Selam!»

Ateş birden karşısında görünce Birol'u şaşırıverdi. Böyle bir şeyi beklemiyordu.

«Hayrola? Hangi rüzgâr attı sizi buraya? Yoksa Mehmet'e mi bir şey oldu?» diye sordu Birol.

Ateş dalgınlığından sıyrılarak;

«Yo... Onun için değil!.. Başka şey için gelmiştim.»

Tam o sıra kapıdaki bekçi çağırdı Ateş'i.

«Babanızın hesabı hazırmış, gidip içerden alabilirsiniz.»

Birol yanlış duyduğunu sandı. Bir an için karmakarışık oldu kafasındaki düşünceler. Sonra düştüğü bu şaşkınlık içerisinde anlamadığı noktaları kavramaya çalıştı. Kafasının içine bir sürü sorular üşüştü. Babası!.. Bu kızın babası burada mı çalışıyordu? Gerçek birden bir şimşek gibi çaktı beynini içinde. Yoksa?..

Ateş onun aklından geçenleri anlamışcasına, başını öne eğip;

«Mehmet'le kavga eden benim babamdı,» dedi.

Birol'un o anda düştüğü ruh halini hiçbir kelime anlatmaya yetmezdi. Duygularını gizliyemeyecek kadar şaşırmış, kafasının içi allak bullak olmuştu. Sonra birden yaptığının yanlışlığını anlayarak, kendini toparlamaya çalıştı. Fakat başaramadı. İnanamıyordu. Gözlerinin önünde postabaşı canlandı. Bir de karşısında tüm soğukkanlılığıyla ayakta dikilen kıza baktı. Olamaz, diye düşündü. Karşımda duran Postabaşı'nın kızı olamaz! Bakışları baştan aşağı Ateş'in üstünde dolaştı. Kızın solgun güzelliği, Postabaşı'nın maymunumsu suratıyla tam bir zıtlık oluşturuyordu. Makyajsız yüzü ona öylesine doğal bir güzellik kazandırmıştı ki bir gün evvel gördüğü kızdan bile farklıydı. Şimdi çok daha çekiciydi sanki. Birol konuşmaya çalıştı, mırıldanırcasına...

«Özür dilerim, çok özür dilerim. Böyle bir durumla karşılaşacağımı ummuyordum. Bir an şaşırdım.»

Ateş: «Önemi yok!» diye cevap verdi. «Bu şekilde davranışınız doğal. Babamın bir aylık ücreti ve izin parası var. Onu almaya geldim. Babam gelemedi. Çünkü hasta.»

Birol onun söylemekten kaçındığı şeyi anlamıştı. Anlayınca da içinde bir ince sızı büyüdü. Bir önceki gece dövmeye kalkıştığı adam, bu kızın babasıydı demek! Babasının hasta olmasının asıl sorumlusu kendisiydi. Bir

an için yaptığından pişmanlık duydu. Farkında olmadan, sanki suçluymuş ta ansızın yakalanmış gibi bir adım geri çekildi. Onun bu haline kendini tutamayıp güldü Ateş. Birol komik durumunun farkına vardığında daha da bocaladı.

Ateş: «O... Yanlış anlamayın! Bu şaşkın bir de üstelik kömür ocağından çıkmış gibi simsiyah suratınızla öylesine komik bir durum oluşturuyorsunuz ki, sizi gören sirkin yolunu kaybetmiş palyaço sanır. Bunları söylediğim için bağışlayın beni. Ama halinizi görünce böyle düşünmeden edemedim. Niye o kadar şaşırdınız? Postabaşı'nın bir kızı olabileceği aklınızın köşesinden hiç geçmedi mi? Bana başka dünyalardan gelmiş, garip bir yaratık gibi bakıyorsunuz. Neyse! Parayı almaya gitmem gerek. Siz kendinizi toparlamaya bakın.»

Sözlerini bitirir bitirmez müdüriyet binasına doğru yürüdü. Birol o şaşkınlık içerisinde elinin tersiyle yüzünü sildi. Yüzündeki siyahlık eline de bulaştı. Herhalde çok komik olmalıydı. Öfkeyle yıkanma yerine doğru yürüdü. Ateş'e hak verdi aynaya baktığında.

Az önceki şaşkınlığı, düşündükçe Ateş'e karşı olan ilgisini arttırdı. Hatta kızın meydan okuyan tavrı, bilinç altında hoşuna giden bir duygu yarattı. Nedenini bilmeden ellerini, yüzünü çarçabuk yıkadı ve büyük bir sabırsızlıkla çıkış kapısına döndü. İçinde belli belirsiz bir heyecan vardı ve bu heyecanı saklamaya çabalıyordu.

Az sonra merdivenlerde göründü Ateş. İkişer üçer bir sincap çabukluğuyla iniyordu basamakları.

Birol'un heyecanı alabildiğine arttı. Saçma bir şey yapıyormuş gibi gereksiz bir korku duydu yüreğinde.

«Kızmadınız ya bana?»

Soru dolu bakışlarla Birol'a baktı Ateş.

«Kızmak mı? Neden kızayım?..»

Bir çocuk gibi davrandığını düşünerek sakinleşti Birol. Biraz olsun kendini toparlayabildi. Hatta bunu belli etmek için hafifçe gülümsedi.

«Alabildiniz mi istediğinizi?»

Ateş başını salladı. Bir süre ikisi de sustu. Birol konuyu değiştirmek gereğini duydu.

«Mehmet'i ne zaman göreceksiniz? Benden selam söyleyin ona. Fabrikadaki kaynakçı arkadaşın dersiniz. Herşey eskisi gibi deyin bir de... Kavga olayından sonra değişen bir şey olmadı. Hatta baskı daha da arttı.» Söylediklerine pişman olmuştu. Böyle söylemesi gerekmezdi.

«Yok! Yok!... En iyisi siz hiçbir şey söylemeyin. Sadece selam söyleyin. Oldu mu?»

Birol'un hareketi Ateş'in ikinci kez gülümsemesine neden oldu. Başka konuşacak bir şeyleri yoktu. Birol onu çıkış kapısına kadar götürdü. Ayrılırken Ateş sıcak bir gülümseyişle elini uzattı. Kuvvetlice sıktı Birol'un elini. Elini sıkarken Birol'a;

«Ben de sizin gibi düşünüyorum.» dedi, arkasından ekledi: «Hoşça kalın.»

Birol onun arkasından uzun uzun baktı. Ateş dönüp baksa göremezdi onu; duvarın arkasında kalıyordu. Birol'u derin düşüncelere iten Ateş'in son söyledikleriydi.

Çok geçmeden kaynak gözlüklerini takarak, sanki kaderiymiş gibi kanalın içine girdi. Birol için o gün kırk yıl düşünse anlıyamıyacağı bir gün olmuştu.

***

Döküm fabrikasındaki grev sekizinci gününü doldurmuştu. Grev alışılagelen bir olay olmuştu artık. Grev

nöbetçileri kimi dolaşıyor, kimi, kulübede günlük işlerle uğraşıyorlardı. Grev başlayalı beri önemli bir olay olmamıştı. İşçiler iş yerine çalışmaya gelir gibi grev kulübesine geliyor, grev tam bir disiplin içinde yürüyordu. Bir arada olmaya alışıktı işçiler aralarındaki iş bölümünü en iyi şekilde gerçekleştiriyor, kolayca disipline olabiliyorlardı. Her işçi sorumluluğunun bilincindeydi. Grev süresince uyması gereken kurallara hemen hemen birçok işçi uyuyordu.

Yalnız, güçlük çektikleri bir nokta vardı. O da yemek sorunuydu. İlkten çevre fabrikalardan işçi arkadaşların, getirdiği yiyeceklerle idare ettiler, fakat bu yeterli olmadı. Neyse ki, Metalurji İşçileri Sendikası bu sorunu çözümledi. Kulübeye düzenli aralıklarla, haftalık erzak göndermeyi üstlendi.

İşçiler grev uzun sürecekmiş gibi hazırlanmışlardı. Grevdeki günleri sandıklarından daha kolay geçiyor ve hatta eğlenceli oluyordu. Çevre fabrikalardan ziyarete gelen işçiler, hele bir de yanlarında davul zurna getirmişlerse, herkes bir çember çiziyor, omuz omuza kenetlenen bu insanlar tüm sıkıntılarını unutup halay çekiyorlardı. Hiçbiri kazan fabrikasının odalarından birinde kendileri hakkında yapılan konuşmayı bilemezdi.

Kazan fabrikası personel müdürünün odasında önemli bir ziyaretçi vardı. Personel müdürünün karşısındaki koltukta oturan bu ziyaretçi Döküm fabrikası müdürlerinden biriydi. Aralarındaki konuşmayı dinleyen bu iki kişinin ahpap olduklarını anlardı. İkisi de fabrika çaycısının getirdiği köpüklü kahveyi yudumluyorlardı.

Kazan fabrikasının personel müdürü kahvesini gürültülü bir sesle yudumladıktan sonra oturduğu koltuğun arkasına şöyle bir yaslandı:

«Dediğiniz gibi Cengiz bey! Bu grevin uzun sürmesi

iki fabrika açısından da zararlı. Sizin elinizde fazla stok kalmadığı bir gerçek. Bize gelince, işçiler ister istemez sizdeki grevden etkileniyorlar. Bu da bizim için ileride tehlikeli bir durum yaratabilir. Grevi sona erdirmek için mutlaka bir çıkar yol bulmalıyız.»

Cengiz bey başıyla karşısındakinin konuşmasını onayladı.

«Bildiğim kadarıyla işçilerin hepsi grevden yana değil. İçlerinde birkaç kişi var, diğerlerini de onlar peşlerinden sürüklüyorlar.»

Ayağa kalkarak pencerenin yanına gitti. Odanın penceresini, döküm fabrikasını ve grev yerini olduğu gibi görüyordu.

Personel müdüründen tarafa dönerek: «Umutsuzluğa kapılmış bir gürüh... Yasaları tanımıyorlar. Bunlar öylesine bir güruh ki, toplumu ateşe vermekten çekinmezler. Oysa ülkenin anarşiye tahammülü yok!

Personel müdürü masada duran sigara paketini aldı, Cengiz beyin yanına giderek paketteki sigaralardan bir tanesini ona uzattı.

«Bu gürüh bir araya gelmemeli,» dedi.

Bir süre konuşmadan pencerenin önünde durdular. Sessizliği bozan Cengiz bey oldu:

«Sendikanın verdiği üç beş kuruş grev aylığına daha ne kadar dayanabilecekler bakalım? Sendika bir türlü anlaşmaya yanaşmıyor. Sanki maddi konular önemli değil onlar için. Tutturmuşlar atılan adamlar geri alınacak!»

Personel müdürü sözcüklerin üstüne basa basa:

«Bunlarınki hak aramak falan değil. İdeolojik amaçlı bir grev bu! Bütün mesele: tahrikçi, anarşist, yabancı ide-

olojilere kapılmış devlet düşmanlarının peşlerinden gitmeleri.»

Öfkelenmişti. Bir süredir onu rahatsız eden bir düşünce geldi aklına. Ya bu grev, kazan fabrikasına da sıçrarsa. Gecelerce bu konuyu düşünüyordu.

«Bir an evvel bitmeli bu iş.»

Böyle kararlı konuşması gururunu okşamıştı. Güçlülüğün verdiği bir duyguydu bu. İdarecilik mesleğinde yükseleceği günleri düşündü.

O sırada yoldan bir araba geçti. Araba tam grev kulübesinin önünde durdu. Arabadan inen adam bir koli çay bıraktı grevcilere. Sonra tekrar yoluna devam etti.

Grev kulübesinde başkaca hiçbir değişiklik yoktu.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Tekdüze süren grev günleri, grevin dördüncü haftasında istenmeyen bir değişikliği yaşadı.

Saat 23.15'di! Artık geceleri eskisi gibi soğuk olmuyordu. Kulübenin önündeki üçyüz vatlık ampul ışığını geniş çaplı bir daireye yaymıştı. Nöbetteki işçiler içerdeki sıraları dışarı çıkarmışlar ve aralarında tatlı bir sohbete koyulmuşlardı. Işığın altında tam onbir işçi vardı. Bunların sekizi gece nöbetçisi, diğer üçüyse gündüzden nöbetleri olan fakat geç saate kadar kulübede takılan işçilerdi. Bunlardan biri fabrikanın ikinci temsilcisiydi.

İkinci temsilci altı yıllık işçiydi. Montajcıydı. İnce uzun boylu bir yapısı vardı. Güleryüzlü genç ustayı, arkadaşları greve çıkmadan onbeş gün önce temsilci seçmişlerdi. Fabrikada ona karşı olan hemen hemen yok gibiydi. Muzaffer usta temsilci olduktan sonra kendisini seçenlerin yüzünü kara çıkarmadı. Tüm uğraşı işçi arkadaşlarının sorunlarıyla uğraşmak oldu. Onların en küçük problemlerini bile küçümsemiyor, kendine dert ediniyordu. Onun gayretleri bir sürü grev sorununun çözümüne yardımcı olmuştu. Bu saate kadar grev kulübesinde bulunması oldukça olağandı. Çünkü o nöbetini belli saat aralıklarıyla sınırlamazdı. Grev kulübesi ikinci bir eviydi onun.

Evi fabrikaya yakındı. Muzaffer ustanın babası da aynı fabrikada aşçı yardımcısıydı. Çoğu zaman babasına

nöbet tutturmaz, onun yerine kendi tutardı. Karısı ikinci çocuğuna hamileydi. Hamile olmasına karşın, hem ev işlerini yürütür, iki yaşındaki kızına bakar, hem de kocasının yaşlı anasına hizmet ederdi. Bunu zevkle yapardı. Çünkü yaşlı kadın sevgi doluydu ve acılarla geçen senelerin verdiği olgunlukla oğlunun karısını üzmezdi. Muzaffer usta fabrikada ne kadar seviliyorsa aşçı yardımcısı olan babası da o denli sayılırdı.

Türkiye'ye bundan sekiz sene önce Yugoslavya'dan göçmen gelmişlerdi. Arnavuttular. Biraz birikmiş paraları vardı. Alışmaya çalıştıkları bu yeni yerleşim yerinde, ailece gece gündüz demeden çalışarak, küçük bir bahçe içinde sonradan ikinci katını çıkmak üzere tek katlı bir ev yaptılar. Önceden göçmen gelerek bu semte yerleşen dostlarının yardımıyla ilk işi babası buldu. Sonra aynı yere oğlunu da aldırdı. Zaten bu semte yerleşmelerinin nedenlerinden biri yakınlarının bu semtte oturmakta olmasıydı.

Genç Muzaffer usta son derece ilke sahibi biriydi. İlkeler, ruhunun temel direkleri olmuştu. Tabii ilkelerin kaynağı soyunun tüm özelliklerini taşıyordu. Dedesi Yugoslavya'da, İkinci Dünya Savaşı'nda partizanken dağlarda çarpışmıştı. Babası bile o günleri genç yaşta yaşamıştı. Ailenin içinde en yaşlı olanın önemi büyüktü. Dedesi, kardeşleri, yakınları hepsi bu semtte otururdu. Büyük kararları ailenin en yaşlı olanı alırdı. Bunun için de arada bir erkeklerden oluşan aile meclisi toplanır, aile ile ilgili tüm sorunları görüşür, karara bağlardı.

Muzaffer ustanın bir başka ilginç özelliği, son derece inatçı olmasıydı. Verdiği kararlardan kesinlikle dönmezdi. Herkes bilirdi ki o mücadelede yerini aldı mı, sonunda ölüm bile olsa arkadaşlarını yolda bırakmaz! Bü-

tün bu ciddiliğin ötesinde son derece utangaç ve çekingendi.

Başlangıçta temsilciler de öteki işçiler gibi sırayla nöbet tutuyorlardı. Yalnız, geceleri nöbete kalmıyorlardı. Bunun böyle olması, işçiler arasında sorun yarattı. İşçilerin çoğunluğu; grev yerinde temsilciler olmayınca, bazı geceler herhangi bir durum karşısında ne yapacağımızı şaşırıyoruz, diyorlardı. Oysa, temsilci sayısı azdı. Temsilciler genellikle grevleri gereği gündüz gelmek zorundaydılar. Neredeyse bu konu işçilerle temsilcilerin arasını açacaktı. Muzaffer usta bir çözüm bularak işçi arkadaşlar alışana kadar kendisinin kalmasını kabullendi. Dediği gibi de yaptı. Muzaffer ustanın nöbeti olmadığı halde geç saatlerde çadırda olmasının asıl nedeni buydu. Karısı her gece geç gelmesinin nedenini hiçbir zaman soramadı. Çünkü kocasının mutlaka gerekli olduğu için öyle yaptığını ve asla karar değiştirmeyeceğini biliyordu. Gereksiz bir harekette bulunmazdı Muzaffer usta.

O günkü gece nöbetçileri kendilerini şanslı saydılar. Buna sebep Muzaffer ustanın varlığıydı. Geç saatlere kadar hemen hemen konuşmadıkları konu kalmamıştı. Hele Muzaffer ustanın dedesinin ağzından anlattığı savaş anıları akıllardan çıkmayacak güzellikteydi. O ara tam üç kez çay demlendi.

Muzaffer Usta grev yerinden saat: 23.45'de ayrıldı. Havada yağmur sıcağı vardı. Gökyüzü bulutluydu ve sokaklarda lambalar yanmıyordu. Ancak tek tük beşyüz metrede ölgün bir ışığa rastlanıyordu. Muzaffer ustanın evine varması için önce köprüyü geçmesi gerekliydi. Bu köprünün hemen önünde hayvan mezbahası vardı. Gündüzleri mezbahadan, bilhassa sıcak havalarda dayanılmaz bir koku yayılırdı. Akan hayvan kanları bazan öyle çok olurdu ki derenin sarı suyunu kızıla boyardı. Muzaffer

ustanın evine varabilmesi için mezbahanın arkasındaki sokağı dönmesi ve üç sokak daha gitmesi gerekiyordu. Mezbahanın arkasındaki bu sokak, en karanlık ve dar olanıydı.

Muzaffer usta sokağa benzeyen bu aralıktan, kafası günlük sorunlarla dolu, iki eli de pantolonunun cebinde yürüyordu.

Birden beklenmedik bir şey oldu. Kuvvetli bir sopa darbesiyle yola yuvarlandı. Onun gibi zayıf görünüşlü biri zor dayanırdı bu darbeye. Vuruş çok kuvvetli ve aniydi. Darbeyi tam sırtından yemişti. Zayıf olmasına karşın eti sert ve sıkıydı. Düştüğünde bayılacak gibi oldu, fakat inatçı yaratılışı bunu engelledi. Güçlükle doğrulmaya çalıştı. Aynı anda karaltı üstüne doğru geldi. Karaltının fazla uzun boyu yoktu. Karanlıkta yüzü seçilmiyordu. Muzaffer usta kendine gelmeye çalışırken o an adamın elindeki metal pırıltısını tanıdı. Bıçak karanlıkta bile parlıyordu. Herşey saniyenin onda biri kadar kısa bir zaman süresince gerçekleşti. Aynı anda karaltı bıçağı rasgele savurdu. Bıçağın hızına eşit bir süratle yana attı kendisini Muzaffer usta. Bıçağın göğüs kafesine girmesine son anda engel olabilmişti. Karaltı bıçağı öyle kuvvetle savurmuştu ki dengesini kaybetti. Muzaffer usta sırtının acısını unutarak karaltının üstüne atladı. Bıçak tutan eli yakalamayı başarabildi. Böylece yerdeki çamurların içinde kıyasıya bir boğuşma başladı. Sokakta, az ötelerinde havlayan sokak köpeğinden başka kimseler yoktu. Muzaffer usta olanca gücünü harcıyor, tüm çabasına rağmen adamın elindeki bıçağı düşürttüremiyordu. Adamın hayvan gibi bir kuvveti vardı. Nerdeyse bıçağı saplayacaktı Muzaffer ustaya... İşte sokağı o sıra, bir araba farının ışığı aydınlattı. Karaltı ani bir hareketle itti Muzaffer ustayı... Süratle ayağa kalkarak sokağın köşesinde kay-

boldu. Araba caddeden geçip gittiğinde sokak yeniden karanlığa büründü. Muzaffer usta ayağa kalkmadan gecenin sessizliğini dinledi. Sonra ayağa kalkarak tozlanan üstünü başını silkeledi. Yüreğinde en ufak bir heyecan duygusu yoktu. Çevresine bakındı. Hiç kimse olmadığına emin olduktan sonra sokak boyunca yürüdü. Bu olay beklemediği bir şey değildi. Kendisini bıçaklayacak bir sürü köpek vardı bu dünyada...

Ertesi günü bu olaydan kimseye bahsetmedi. Arkadaşlarının moral gücünü gereksiz yere bozmak istemiyordu; başına gelen kötü bir olay olsa bile...

***

Muzaffer ustanın başına gelen olaydan tam iki hafta sonra bir ikincisi gerçekleşmeseydi, işçiler Muzaffer ustanın başına gelenleri öğrenemeyeceklerdi.

Jandarma karakolunun, beş altı basamaklı merdivenlerinde, bir grup işçi sıralanmış, sabırsızlıkla çağrılma sıralarının kendilerine gelmesini bekliyorlardı. Hepsinin yüzünden bir önceki gecenin heyecanını okumak mümkündü. Açık pencereden karakol komutanının odası görünüyordu. Odadaki masada bir subay daktiloyla yazı yazıyor, tam karşısında ise yaşlı bir işçi duruyordu.

Sabahın erken saatleriydi. Resmi işyerlerindeki mesai henüz yeni başlamıştı. Daktiloda yazı yazan subay oldukça genç biriydi. Daktiloda iki parmağıyla yazıyor, bir yandan da karşısındaki işçiye oldukça kısa sorular soruyordu.

«Adın ne? Kaç yaşındasın? Dün geceki olay nasıl oldu? Kısaca anlatır mısın?»

Yaşlı işçi önce duraladı. Duraladığı o kısa sürede bir önceki günkü olayın heyecanını yaşıyordu sanki... Derken olayı anlatmaya başladı:

«Gece saat on ikiye geliyordu. Grev kulübesine tam beş el ateş edildi...»

Yaşlı işçinin anlattığı gibi, olay hiç beklenmedik bir anda olmuştu. Herkes neye uğradığını şaşırmış, şaşkınlıkla kendini yerlere atmıştı.

Grev yerinin kurşunlanmasından iki saat kadar önce kulübe oldukça kalabalıktı. Briketten yapılma kulübe küçük bir tepenin eşiğindeydi. Tam önünden bir yol geçiyordu, yolun öte yanında ise döküm fabrikası... Tepenin yamacında ise yukarıya doğru sıra sıra dizilmiş gecekondular vardı.

Mutfak eşyaları üreten bir fabrikanın işçileri o akşam üstü grev yerini ziyarete gelmişlerdi. Çevre fabrikalarda dilden dile dolaşıyordu döküm işçilerinin grevi...

İşçiler biraraya geldiler mi, tartışmadan duramıyorlardı. Yılların suskunluğundan sonra bilgilenme açlığının şiddetle yarattığı bir arzuydu bu... Bir yandan yaşamı sürdürmek, bir yandan bilinçlenmek zorundaydılar. Bu yüzden diğer üniversite öğrencilerinden farklıydılar. Onlar için öğrendiklerini pratiğe anında uygulamak vazgeçilmeyecek bir zorunluluktu. Öyle bir zorunluluk ki; yanlış bilgilenme eylem içersinde anında sırıtıveriyordu.

Döküm işçileri bu konuda çevre fabrikalardaki işçilerden üstündü. Sıcağı sıcağına yaşadıkları eylem, bu üstünlüğü sağlamıştı onlara... Mutsan Fabrikası'nın işçileri sekiz kişiydiler. Üçü fabrika temsilcisiydi. Temsilcilerden biri bilinç yönünden, Döküm Fabrikası temsilcisinden hiç de aşağı kalmıyordu. Bu da tartışma çok hararetli geçecek demekti. Temsilci genç bir işçiydi.

«Fabrikadaki işçi arkadaşa sordum: Arkadaşım, dedim: Kitap okumanın önemi nedir sence? Ne dese beğenirsiniz? Ben hiç kitap okumam ki!.. Vaktimi boşu bo-

şuna harcamam. Kitap okumak bizim gibilere göre değil. Mürekkep yalayanlar yapsın bu işi. O öyle deyince ya ben ne yaptım biliyor musunuz? Kahkahalarla güldüm yüzüne baka baka. Evet, arkadaşım, dedim. Sana göre bir iş değil bu. O da kendisiyle alay ettiğimi sandı. Buna rağmen bir şey söylemeye cesaret edemedi. Bütün hırsımla kafasını kıracağımı çok iyi biliyordu. Bir kere yalan söylüyordu. Değerli vakti dediği, kahvede bütün gece kâğıt oynamaktı. Konuşmasına fırsat vermeden devam ettim: Şu makineleri görüyor musun? Bütün bir geçmiş vardır bu makinelerde. İnsan emeğinin ve üretimin çağlar boyu vardığı gelişmedir bu. Kitaplar da böyledir. İnsanların bugüne kadar olan bütün yaşamları ve serüvenleri vardır onlarda. Grevi biz mi icad ettik. İşçilerin binlerce yıllık geçmiş deneyimlerinin sonucu bu. Kitaplar yazıyor geçmişteki işçi mücadelelerini. Biz de onlardan okuyup deneyimimizi arttırıyoruz.»

Döküm fabrikası baştemsilcisi sabredemeyip söze girdi:

«Geçen gün sendikanın gazetesinde okudum. Dünyada ilk grev; İyonya'nın,..... neydi adı,... Neyse... İyonya'nın bir kentinde yapılmış işte. İşçiler ücretlerinin arttırılmasını istemişler.... Ha şimdi hatırladım. Miletos'tu galiba. Altı bin işçi işi durdurmuş ve sonunda almışlar haklarını.

Bizde binsekizyüzlü yıllarda Haliç'te tersane grevi olmuş. Gazete daha bir sürü örnekler veriyordu geçmişteki grevlerden. Mutsan'daki arkadaş doğru söylüyor. Kitaplar da makineler gibi... İnsanlığın bütün geçmişi onlarda yüklü. Makinelerde ve kitaplarda. Bizim grev kulübemizde ezilenlerin tarih boyunca verdiği mücadelelerinin birikimi var, kitaplardan öğreniyoruz bunu.»

Mutsan'ın temsilcisi devam etti:

«Zonguldak Kozlu madenindeki işçilerin direnişi. Gamak direnişi... Kavel Kablo Fabrikası grevi. Daha bir sürü grev.

Sadece grevler değil, kitaplardan öğrendiklerimiz. Ezilmemizin nedenlerini de öğreniyoruz kitaplardan. Ne yapmamız gerektiğini öğreniyoruz. Başka insanların yaşamlarından, başka ülkelerdeki işçilerden dersler çıkartıyoruz.»

Döküm temsilcisi bir an sustu. Önemli bir şey söyleyecekmiş gibiydi:

«Peki kitap okumayan bu arkadaşa kızabilir miyiz? Kızarız kızmasına da... Suç, büsbütün onun suçu değil. Kitap okumamamız için ellerinden geleni yapıyorlar Kimler mi yapıyor. Toplumu yönetenler kimlerse...»

Böylelikle her iki konuşmacı da birbirlerinin eksikliklerini tamamlamış oluyorlardı.

*
* *

Havalar gittikçe ısınmasına rağmen gece yine de serindi. İşçiler soğuğu hissetmiyorlardı kulübenin dışında oturdukları halde. Tartışmanın heyecanı onları çoktan ısıtmıştı. Yüzlerdeki mutluluğu, ilgiyi, kulübenin önündeki kuvvetli lambanın ışığında görmek mümkündü. Bazen bir araba geçiyordu kulübenin önündeki yoldan. Buna karşın genellikle ıssız bir yoldu. Hele saatler ilerledikçe artık hiç araba geçmez olurdu. İşçiler yola çukur kazmışlardı önlem olarak. Arabaların yavaşlamasını sağlıyordu bu çukur. Kulübenin önünde oturan herkes öylesine güven duygusu içerisinde idi ki, bir saldırı olacağı hiçbirinin aklına gelmezdi.

Uzun bir süre kimse konuşmadı. Gecenin güzelliği

ruhlarını dinlendirmişti sanki. Sessizliği Mutsan'ın temsilcisi bozdu en sonunda.

«Bakın aklıma ne geldi? Günlerden beri kafamı meşgul ediyor bu düşünce. Böyle bir şeyi gerçekleştirebilir miyiz acaba? Köy meydanında bir miting gerçekleştirelim. Bizim için çok yararlı olur bu. Sorunlarımızı anlatmış oluruz çevre halkına. Resmi makamlardan gerekli izni aldıktan sonra böyle bir mitingi organize edebilecek gücümüz var. Ne dersiniz?»

Bu yeni düşünce orda bulunan tüm işçilerin dikkatini çekti. Uyuyan işçilerin bile gözlerini açmasına neden oldu hatta. Şaşkınlık dolu bir bakışla baktı döküm fabrikasının temsilcisi, Derken elini çırptı sevinçle.

«Tamam! Niçin olmasın? Çok güzel bir düşünce bu. Daha önce neden aklımıza gelmedi? İstersek pekalâ başarabiliriz. Bakın nasıl yapalım biliyor musunuz? Önce ne yapacağımızı enine boyuna düşünelim, sonra da en kısa zamanda uygulamaya geçelim,» dedi. Düşüncelerinin heyecanı içersinde oturduğu yerde duramayarak ayağa kalktı:

«Yarın akşam burada, bizim grev kulübesinde toplanalım. Temsilciler kendi aramızda görüşelim bu öneriyi. Bu fikri diğer temsilci arkadaşların da benimsemesi gerekir. Bir de...»

Tam o sırada bir el ateş edildi. Arkasından dört kez!.. Bir anda herkes neye uğradığını şaşırdı. Bu şaşkınlık içersinde yaptıkları ilk hareket kendilerini yere atmak oldu. Kurşunlar sağlı sollu yanlarından geçip toprağa, biri de kulübenin duvarına saplandı. Tepenin yamacındaki gecekonduların bulunduğu yerden ateş ediliyordu. Bir şans eseri bir tanesi bile kimseye değmemişti. Şaşkınlıktan ilk kurtulan döküm fabrikasının temsilcisi oldu. Yattığı yer-

den hızla fırlayarak kulübeye girdi ve lambanın ışığını söndürdü. Bir anda bulundukları yeri karanlık ve sessizlik kapladı. Tabanca ile ateş edilmişti. Ateş eden ise gecekonduların arasında çoktan kaybolmuş olmalıydı.

*
* *

Tabii tüm bu olanları, yaşlı işçi ayrıntılı olarak anlatmadı. Ateş edildiği anda neye uğradıklarını, şaşırdıklarını söyledi. «Benle beraber herkes yere attı kendini,» dedi. «Ateş edeni göremedik. Zaten karanlıktı, görmemize olanak yoktu. Kurşunlar bir mucize eseri kimseye rastlamadı. Hiç ummuyorduk böyle bir şeyi.»

«Söyleyeceklerin bu kadar mı?» diye sordu jandarma subayı.

«Evet, bu kadar!..»

Birkaç şey daha yazdı subay. Sonra çıkardı kâğıdı daktilodan. Masanın üstündeki kalemi işçiye uzattı.

«İmzala şurayı!»

Yaşlı işçi çekingen bir tavırla masaya yaklaştı. Çalışmaktan irileşmiş elleri ile acemice tuttu kalemi. Kalem elinde kaybolmuştu. Kendisine uzatılan kâğıdı kararlarcasına imzaladı.

«Peki, gidebilirsin şimdi! Başkası gelsin.»

Olayla ilgili ifade alma, tam birbuçuk saat sürdü. İşçilerin hepsi ifade verirken çok az farklılıklarla anlatmışlardı olayı. Kimin ateş ettiği konusunda ise hiç birinin bilgisi yoktu. Mutsan'daki işçilere ise orada ne aradıklarını sormuştu subay. Onlar da arkadaşlarını ziyarete geldiklerini söylediler. Zaten hepimiz aynı köyden tanışığız dediler. «Arkadaşlarımızla sohbet ediyorduk o akşam...»

Silah seslerini çevredeki gecekondularda oturanlar da duymuşlardı. Hepsi semtteki fabrikalarda çalışan işçi aile-

leriydi. Silah seslerinin duyulmasından onbeş dakika sonra bütün herkes sokağa dökülmüştü. Herkes ne olduğunu anlamaya çalışıyor, birbirlerine sorular soruyordu. Bir noktada birleşiyordu çoğu: Grev çadırına ateş edilmişti. Ya ölü ya da yaralı vardı. Tepeden doğru grev kulübesine koştuklarında kimsenin burnunun bile kanamadığını sevinçle gördüler. İçlerinden biri, bir kilometreden fazla uzak olmayan jandarma karakoluna haber vermeye gitmişti. Grev kulübesinin önünde meraklı bir kalabalık oluştuktan yarım saat sonra bir assubayla iki jandarma eri geldi. Jandarmalar tüm çevreyi aradılar ama kimseyi bulamadılar.

***

Ateş, babasının son günlerdeki garip durumunu bir türlü anlıyamıyordu. Garip olan sadece babası değildi. Mehmet'in davranışları da yabansı geliyordu ona. Sanki tanıdığı herkes değişmişti. Ateş'in dünyası bir üçgenin köşeleri gibiydi. Babası, sevdiği ve fabrikadaki arkadaşları... Üçgenin köşeleri arasında dolaşır dururdu günleri. Değişmeyen yalnız kitaplarıydı. Maden işçilerinin hayatını anlatan romanını bitirdikten sonra, iki kitap almıştı. Kitaplar her zamanki gibi sıcak duygular içerisine itiyordu onu. Şimdilerde yaşamını dolduran bir tek onlar olmuştu.

O hafta gündüz vardiyasına geçmişti. Geceleri babası ya geç geliyordu, ya da şöyle bir uğrayıp, bazen yemek bile yemeden, yeniden dışarı çıkıyordu. Gece yarısından sonra dönüyordu. Fabrikadan çıktıktan sonra hiçbir işe girememişti babası. İşe girmek için uğraştığı da yoktu. Atıldıktan sonraki ilk hafta boyunca eve kapanmıştı; sabahtan akşama kadar içki içmekten başka bir şey yapmadan. Bazen oracıkta sızıp kalırdı. Ateş, babasının de-

lirecek gibi olduğunu sanmıştı bir keresinde...

Derken birden bire bir değişiklik oldu. Bir akşam iri yarı bir adam geldi evlerine. Adamın bakışlarından hiç hoşlanmamıştı Ateş. İri yarı adam babasıyla küçük odaya kapanıp tam bir saat boyunca konuştu. Ateş onların ne konuştuklarını duyamadı. Zaten fısıltıyla konuşuyorlardı. Derken adam gitti. Odadan çıktığında pis pis sırıtmıştı, Ateş'e yiyecekmiş gibi bakmıştı. Adamın iğrenç bakışları gözlerinin önünden hiç gitmedi Ateş'in. O günden sonra babası, bilhassa geceleri evde durmaz oldu. Ateş'in gündüz vardiyasına geçmiş olması hiç değilse babasıyla karşılaşmamasına yarıyordu.

Geceleri, babası dışarı çıktıktan sonra o görmesin diye sandığın en diplerine sakladığı kitaplarını çıkarıyor, onları sanki çocuğuymuş gibi okşuyor, okudukça bambaşka dünyalarda buluyordu kendisini. Bir gün maden ocağında çalışmıştı, diğer bir keresinde denizlerde sevdiği ile birlikte küçük bir teknede dolaşmıştı.

Yine öyle bir geceydi. Okuduğu kitaba öyle dalmıştı ki sokak kapısının hızlı hızlı vurulmasıyla korku ile sıçradı. Korkak biri değildi oysa. Boş bulunmuştu. Saate baktı; gece yarısını geçiyordu. Babasının evde olmadığı geldi aklına. Acele etmeden sessizce kapıya doğru yürüdü. Kapının aralığından baktığında babasının çirkin suratıyla karşılaştı. Kapıyı isteksizce açtı. Babasının üstü başı; yerlerde yuvarlanmış, birileriyle boğuşmuş gibi dağınıktı. Bir küfür savurdu kapı açılır açılmaz ve hızla itti kapıyı. Hırsını alamayıp kıza bir tokat savurduysa da, Ateş çevik bir hareketle bu tokadı savuşturdu.

«Allah belanı versin kız! Kaç saatte açıyorsun kapıyı?»

«Attığı tokat boşa gidince daha da sinirlenmişti.

Ateş babasının bu huyunu çok iyi biliyordu. Odanın diğer köşesine kaçtı. Adam delirmişti sanki... Ateş'in üstüne doğru yürüdü. Odada bir kovalamaca başladı. Fakat adam ne yapsa kızı yakalayamıyor, yumrukları boşa gidiyordu. Gitgide hırslandı. Nefes nefese kalmıştı. Burnundan solumaya başladı. Islaktı gözleri Ateş'in. Adamsa bunun hiç farkında değildi. O an yakalanırsa Ateş başına gelecekleri çok iyi biliyordu. Babasının boş bir anında odasından içeri girdi. Ve hızla kapıyı kapattı, kilitledi. Heyecandan kalbi küt küt atıyordu. Aradan uzun bir zaman geçtikten sonra rahat bir soluk alabildi ancak. Yanaklarından aşağı akıyordu gözlerindeki yaşlar. Birden derin bir acı duydu içinde: Kitabı yerdeki kilimin üstünde unutmuştu. Nefesini tuttu. Kapının ötesinde babasının hareketlerini duymaya çalıştı. Kapıyı kapattıktan sonra babası bir iki kere yumruklamış, daha sonra da sesi hiç çıkmaz olmuştu. Ev bütünüyle sessizdi. Ateş birkaç dakika daha bekledi, sonra açtı kapıyı. Sakin ve kendinden emin bir şekilde kilimin üstünde duran kitaba doğru yürüdü. Kas sistemi gerilmiş bir yay gibiydi. Babasının hareketini kolluyordu her an. Tüm kulak yapısı en ufak bir sesi bile duymaya hazırdı. Bakışlarını doğruca kilime dikmişti. Başına gelecekleri görmek istemiyordu. Eğildi, usulca aldı kitabı eline. O ana kadar birşey olmadığına şaşmıştı. Alabildiğine gerginleşen vücut yapısı gevşedi. Derken çevresine bakındı. Salonda yoktu babası. Derin bir soluk aldı. Parmaklarının ucuna basa basa babasının yattığı odanın önüne gitti. Kapıyı usulca araladı. Postabaşı çoktan sızmıştı bile...

Elinde kitapla doğruca odasına gitti. Her olasılığa karşı odasının kapısını kitledi. Kendi diktiği basit bir gecelik vardı. Onu giydi üstüne. Yatağına yattı ve yor-

ganı boynuna kadar çekti. Kitap okuyacağı için ışığı söndürmedi. Bir süre sonra romandaki konu ile gördüğü düş birbirine karıştı. Düşünde hep kötü adam çıkıyordu ortaya. Nereden geldiği belli olmayan iğrenç suratlı bu iri yarı herif herşeyi yıkıyor, öldürüyordu. Sonra kendisinin üstüne geliyor ve onu yere fırlatıyordu.

Birdenbire yüksek sesle bağırdı biri. Ateş, ter içinde uyandı. Bir kâbus görmüştü sanki... Kim bağırmıştı? Uykusunda kendisinin bağırmadığına emindi. Gördüğü kâbusta biri acı bir çığlık atıyordu. Odayı dinledi, hiçbir ses yoktu; pencerenin dışında hafif bir rüzgâr esintisinden başka... Yatağından indi, sofaya çıktı. Bir ses duydu, irkildi. Ses babasının odasından geliyordu. İnlemeye benzer bir sesti bu. Aralık kapıdan içeri baktığında babasının inlediğini gördü. Uykusunda bir o yana bir bu yana kıpırdanıyordu. Ateş ayakta donup kaldı öylece. Bakışları tek bir noktaya takılmıştı. İçinden bir şeylerin koptuğunu hissetti. Derin bir sızı duydu. Babasına karşı duyduğu korkunç nefret acıya dönüştü. Kapı aralığında ayakta durdu uzun bir süre. Ruhunun acılarıyla kıvranan bu vücut şu anda ne kadar güçsüzdü. Hiçbir zaman için ona yardımcı olamayacağını düşündü. Çaresizlik içinde kıvranmakta olan bu adam babasıydı. Ellerini başına koyup yere çömeldi. Babası o anda uyansa, onu burada yerde görse; bağırırdı, döverdi. Bir zamanlar annesine yaptığı gibi...

Yıllar önce yine böyle bir gece, Ateş, kâbus içinde uyanmıştı. Annesiyle babasının yattığı odadan gürültüler duymuştu. Bir kış gecesiydi. Alelacele üstüne bir hırka giymiş, doğruca sofaya çıkmıştı. Annesiyle babası kavga ediyordu. Bir ara tüyler ürpertici bir çığlık duydu, arkasından bir daha... Çığlıkların ardı arkası kesilmiyordu. Ne yaptığını bilmeden doğruca onların odasına

gelmişti. Kapıyı açtığında yerde yatan annesini gördü. Babası tekmeliyordu onu. Bilinçsizce annesinin üstüne kapandı; onu tekmelerden korumak istemişti. Tekmeler bu kez de acımasızca onun körpe vücuduna indi.

Uyuya kaldı. Ancak bu uykusu uzun sürmedi. Uyanır uyanmaz halâ kapı aralığında olduğunu gördü. Önce şaşırdıysa da çabuk toparlandı. Biraz sakinleşmiş gibiydi. Ruhundaki fırtınalar bir anda dinmişti sanki. Dış kapıyı açarak bahçeye çıktı. Gecenin serinliği tüm vücudunu ürpertti. Bahçedeki incir ağacı gibi olmak isterdi; ağacın korkunç bir dayanma gücü vardı. Ağaçlar, tüm bitkiler uykudaydı. Merdivenlerin basamaklarına oturdu. Mehmet'i unutmuştu. Onu düşündü. Şimdi şu anda ne yapıyordu acaba? Başını ellerinin arasına koyarak hıçkıra hıçkıra ağladı.

***

Ateş ertesi sabah çok zor uyandı. Fabrika servisini kaçırıyordu neredeyse. Yol boyunca uyudu otobüste. Arkadaşları onu uyandırmasaydı, uyanacağı yoktu.

O gün kısım şefi kadın birkaç kez uyardı onu. Kutuların kapaklarını düzgün kapatamıyordu. Birçok defa yere düşürdüğü bile oldu.

Fatma onun bu halini farketmekte gecikmedi.

«Ateş sevdiğin çocuk çıktı mı hastaneden?»

Sadece başını sallayarak cevap verdi Ateş. Mehmet hastaneden çıkalı bir hafta geçmişti. Bir hafta boyunca yalnız bir kere aramıştı. O da pek az konuşarak sessizce oturmuşlardı bir çay bahçesinde... Konuşacak konu bulamamışlardı nedense. Mehmet'in bakışları Ateş'i görmüyordu sanki. Çay bahçesinin önü denizdi. Oturdukları müddetçe gözlerini denizden ayırmamıştı Mehmet.

«Ateş... Çok dalgınsın bugün. Neyin var?»

«Hiçbir şeyim yok!»

«Sevdiğinle aranda birşey mi geçti?»

Cevap vermedi Ateş. Özel yaşamını anlatmayı sevmezdi. Başka kızlar oysa saatlerce nişanlılarını sevgililerini anlata anlata bitiremezlerdi. Ateş'e göre değildi bu iş. Duygusal konular onun için ortaya konmayacak kadar kutsaldı.

Fatma, bu kız kendini beğenmişin biri, diye düşündü kendi kendine...

«Dün gece hiç uyumadın herhâlde?»

«İyi bildin!»

Mehmet'le ayrılırken bir daha ne zaman buluşacaklarını konuşmamışlardı. Bundan önceki her buluşmada oysa mutlaka kararlaştırırlardı. Mehmet ayrılırken, sadece ben seni ararım demişti, o kadar! Bir hafta bir gün olmuş, aramamıştı. Bu duruma babası ile arasında geçen olay mı neden olmuştu? Sanmıyordu. Başka bir şey olmalıydı. İç güdüleriyle seviyordu bunu. Ve o başka bir şey yanındayken bile uzaklara götürüyordu Mehmet'i. Sormayı denediyse de Ateş, başaramadı. Karşısındakinin duygularını kendi duygularıymış gibi bilir, onu üzen şeyi hissederdi. Ama hiçbir zaman yardımcı olamaz, susmayı yeğlerdi.

«Ateş, dikkat et!»

Kısım şefi kadının uyarısıyla kendine geldi. Zihnini işe vermeye zorladı. Öğlen paydosu olmayacak gibi sanıyordu. Ritmik hareketler uykusunu getiriyordu. Sürekli bir şekilde kutulara kapak takmak yormuştu onu. Gözünün önündeki kutular bir dağ gibi alabildiğine büyüdü. İsyan ediyordu kolları. Oracığa başını dayasa hemen uyuyabilirdi.

Babası da bir işte çalışmıyordu artık. Evin bütün

yükü kollarındaydı. Bu kollar durmamalıydı. Sonsuza dek kavramalıydı deterjan kutularını. Gece uyumamış olabilirdi; isterse on gece uyumamış olsun! Yine de göz kapakları kapanmamak zorundaydı.

Kızlar türkü çağırdılar. Ateş, içinden gelmese de ancak kendisinin duyabileceği bir sesle onlara katıldı. Uykusunu önlerdi belki.

Fatma, bu kızda bir hal var, diye düşündü. Bir hal olmasa şimdiye kadar türkü söylemeyen kız niye söylesin? Öğle tatilinde onunla konuşmak istediyse de Ateş kaçtı ondan. Yemeğini yedikten sonra bir köşeye çekilip yalnız başına oturdu...

***

Öğleden sonra Ateş'i telefondan çağırdılar. Telefonla konuştuktan sonra daha bir canlıydı Ateş. Sıkıntıları biraz olsun dağılmış, uykusu açılmıştı.

Telefon eden Mehmet'ti. Akşama seni fabrikanın kapısında beklerim demiş, Ateş ise olur karşılığını vermişti sevinçle. Paydosa kadar saatler bir türlü geçmek bilmedi.

Gündüz vardiyası dağıldığında kalabalığın içinde Mehmet'i aradı. İlkten göremeyeceğini sandı. Sonra buldu onu. Bir eli cebinde, sırtını duvara dayamış.

Mehmet sıkıca kavradı elini.

«Selam!»

Dağılmakta olan işçilerden ayrı yöne yürüdüler yol boyunca. Ateş ilk onun konuşmasını bekledi. Her zaman böyle yapardı zaten. Mehmet'in ise konuşacağı yoktu. Söylemek istediği bir şey vardı da söyleyemiyordu sanki.

«Arayamadım seni bir haftadır... Bir iş peşindeydim.»

Sesi titrekti. Ya da öyle geldi Ateş'e. Yüz adım hiç konuşmadan yürüdüler.»

«Halledebildin mi bari?»

Ateş bu sözleri yarı sitemli söylemişti.

«Hallettim.»

Yüreğinin daraldığını hissetti Ateş. Hallettiği işin ne olduğunu soramadı Mehmet'e. Bildiği tek şey, uğraştığı iş her neyse onu unutmasına neden olmuştu. Yüreğine belli belirsiz bir korku girdi. Konuyu değiştirmeye çalıştı.

«Fabrikaya gittin mi?»

«Hayır! Gerek yoktu gitmeme...»

«Arkadaşın seni görmek istiyordu.»

Sen nereden gördün onu dermiş gibi, Ateş'in yüzüne baktı Mehmet. Öyle garip bakmıştı ki, Ateş açıklamak zorunda kaldı.

«Söylemeyi unuttum sana. Sen hastanede iken fabrikaya gitmiştim. Benim de bir işim vardı, —anlamlı bir şekilde gülümsedi— orada rastladım arkadaşına. Önceden seni görmeye gelmişti hastaneye; ama içeri sokmamışlardı.».

«Ya!..»

«Sana söyleyecektim. Seni görünce sevincimden hepsini unuttum.»

Sevdiğinin yanına iyice sokuldu Ateş. Bir şeyler olmuştu Mehmet'e... Onun vücudunu her zaman saran kolları şimdi sarmamıştı. Yeniden kendi başına yürümeye koyuldu. Ne olursa olsun nedenini sormayacaktı. Duygularını içine atmayı yeğledi her zamanki gibi...

«Hiçbir şey sormayacak mısın?» dedi Mehmet.

Ateş onun birşeyler demesini bekliyordu ama gene de şaşırdı. Soracağı bir sürü soru olmasına rağmen ancak, «ne gibi» diyebildi.

«Ne bileyim? Ne yaptığımı, hangi işin peşinde koştuğumu?»

Durdurdu Ateş'i kolundan tutarak;

«Bana kızmıyor musun?»

Cevap vermedi Ateş. Sessizliğe büründüler. Fabrikadan oldukça uzaklaşmışlardı. Az ilerde deniz gözüküyordu.

Mehmet eli ile işaret ederek:

«Deniz kenarında oturalım mı?» diye sordu.

«Nasıl istersen...»

Boş bir kanepe bulup oturdular. Denizde gemiler vardı, kayıklar vardı. Bir de dalgalıydı deniz...

«Ateş!..»

Döndü baktı yüzüne...

«Söyleyeceğim şey şu ki, ben gidiyorum. Bir gemide iş buldum.»

İşte bunu beklemiyordu Ateş. Gözlerinin kararduğını hissetti. Ta içinde bir şey yaralanmıştı sanki. Mehmet öyle bir tarzda konuşmuştu ki, uzun bir zaman görüşmeyeceğiz der gibi... Sesinin titremesinden anlamıştı Ateş güçlükle;

«Nereye?» diyebildi.

«Uzak ülkelere! Belki iki üç yıl dönmem.»

Dokunsalar ağlayacak gibiydi Ateş. Buna rağmen içindeki acıyı belli etmiyordu. Gerekirse dudağını ısırır, tırnaklarını etine geçirir; gene de ağlamazdı. Bir süre için konuşmadı. Sesinin titrediğini anlasın istemiyordu. Kıyasıya bir mücadele başlamıştı ruhunda. Ne olursa olsun hiçbir tepki göstermeyecek, güçlü davranacaktı.

Mehmet ise son derece heyecanlıydı. Konuşurken ilkten cümleleri bile düzgün kuramıyor, söyleyeceği şey-

lerin sırasını şaşırıyordu. Ancak konuştukça açılabildi.

«Bir gerçeği anladım Ateş! Karada yaşamam olanaksız. İşten attılar beni, ezdiler. Artık kolay kolay da iş bulamam. Nasıl olduysa, şansım yardım etti. Geminin birinde iş ayarladım. Denize gitmemde tek neden bu değil elbet. İçgüdüsel bir şey bu. Deniz çekiyor sanki beni. Hiç düşündün mü; deniz kenarına geldiğinde ruhumuz sakinleşir. Yuvamıza dönmüş gibiyizdir. Bana bunu kaptanın biri söylemişti. Tüm canların kaynağı denizdir demişti. Karadakiler denizden gelmiş, ona göre. Yani karadaki canlılar. Kitaplar böyle yazıyormuş. Asırlar boyu denizden kopmuş olsakta, içimizde yine de ona kavuşma özlemi varmış. Bazı insanlarda bu içgüdüler çok güçlü olurmuş. Denizde yaşamak bu özlemi canlandırırmış. Anlıyor musun beni? Seni seviyorum. Ama çok düşündüm. Gitmem gerek! Gidemezsem benliğim yok olur. Belki bir iki sene sonra dönerim. Senden bir şey istemiyorum. Ama seni sevdiğimi bil! Bir balık karaya çıktığında nasıl şaşırırsa, ben de öyle şaşırıyorum. Fabrikada çalışıyordum; yüzüme gözüme bulaştırdım. Sonunda bir hata işledim. Bu konuda bir şey söyleme. Ben de hatırlamak istemiyorum. Senden tek istediğim, bana kızmaman!»

Konuşması bitince Ateş'in bir şeyler demesini bekledi bir süre Mehmet. Oysa, Ateş hiçbir şey demedi. Sadece gülümseyebildi. Mehmet onun zorla gülümsediğini farketmişti. Kendine de, denize de lanetler yağdırıyordu içinden. Olmayacaktı. Biliyordu, ona mutluluk veremeyecek, karada yaşamasını beceremeyecekti. İşsizlik bırakmayacaktı yakasını. Deniz özlemi, dalgaların kayaları oyması gibi oyacaktı ruhunu... Aslında bunu çoktan anlamış olmalıydı. Fabrikada çalıştığından beri... O

zamanlar Mehmet bu duygudan kurtulmasını beceriyor, ruhunun derinliklerine itiyordu isteklerini. Bu duygu işsiz kaldığında tutkuya dönüştü. Başıboş dolaşırken yollarda ayakları istemeden limana götürdü onu... Derin bir arzuyla gemileri seyretmişti. Sonra, aklına ve duygularına egemen olan bir gerçeği kendinden uzaklaştırmak istediyse de, başaramadı. Limanda eski bir arkadaşını aradı, buldu. Arkadaşı ona yabancı bir gemide iş bulabilirdi. Bu bir şans mıydı değil mi bilemiyordu.

Mehmet'in söyleyecekleri bu kadardı. Bir an evvel ayrılmak duyduğu acıyı hafifletmek istiyordu. Ayağa kalktı. Ateş neden sonra farkedebildi onun ayağa kalktığını. Mehmet bir robot gibi hareket ediyordu sanki. Ayağa kalkması ve gitmesi gerektiğini düşünmüştü.

Korka korka elini uzattı Ateş'e. Ateş'in elini sıkmasını beklemiyordu; yine de uzatmıştı elini. Elini ilk kez hafifçe tuttu Ateş. Sanki avucunda bir şey yokmuş gibi.

Sonra uzaklaştı Mehmet. Ateş bakmadı arkasından. Uzun bir süre geçmişti ki kendine geldiğinde Ateş, onun gözden kaybolmuş olduğunu gördü. Denizin kenarına kadar yürüdü. Denize mi kızsa, Mehmet'e mi, kendine mi, bilemiyordu. Denizden doğru tatlı bir esinti çarptı yüzüne ...Kendi de isterdi denizlerde dolaşmak. Deniz onu da çağırıyordu sanki... Denizin dalgaları da yüreği gibi çırpınıyordu. Fakat Ateş'in gitmesine olanak yoktu. Üçgenin bir köşesi gitmişti; diğer iki köşesi ise fabrikada ile ev arasında olmak zorundaydı.

Sakindi... Yüzüğü çıkardı parmağından. Kısa bir süre baktı ona. Sonra hiç düşünmeden denize fırlattı. Koyu renkli deniz bir anda yuttu onu. Öfkesini yüzükten çıkarmıştı.

Artık geceleri babası geldiğinde yüzüğü saklamasına gerek yoktu.

*
* *

Eğer grev yeri kurşunlanmasaydı, Muzaffer usta kendisine yapılan saldırıyı unutacaktı. Bu iki olayın arderda gerçekleşmesi raslantı değildi. Bir plân sonucuydu.

Muzaffer usta kararını verdi: O günkü toplantıda bir önceki olayı mutlaka anlatacaktı. Bu saldırıların arkası gelebilirdi. Önlem almak gerekiyordu.

Toplantı, grev kulübesinin kurşunlanmasından hemen bir gün sonra öğle saatlerinde gerçekleşti. Altı temsilci ile oniki ünite temsilcisi kulübenin içinde oldukça sıkışık oturuyordu. Kulübenin kapısı kapalıydı; içersi sigara dumanı olmuştu. Temsilcilerin hepsinde içten içe bir heyecan vardı. Yalnız bir kişi hariç: Mahmut! O da şişman, fıçı gibi toparlak bir işçiydi. Onun heyecanlanmasına olanak yoktu. Çünkü böyle bir şeyi doğduğundan beri bir türlü öğrenememişti. Tam bir bitirimdi. Kendine özgü konuşması, konuşurken yaptığı el ve yüz hareketleri orkestradaki müzisyenlerin bir kompozitör eşliğinde aynı anda hareket etmesi gibi birbirine uyum sağlıyordu. Bu uyum ortaya öyle bir komedi çıkarıyordu ki insan onu dinlerken gülmeden duramıyordu. Sıkıcı konular, onun yorumunda zevkle dinleniyordu. Fabrika işçiliğine başlayalı iki sene olmasına karşın, serseri ruhunu bir türlü değiştirememişti. Ayyaşlar kadar çok içerdi. İçkiyi içmediği zamanlar aramazdı. İçkiyle de yetinmezdi zaten, arasıra esrar çekerdi. Kimseye belli etmezdi. Bu alışkanlıklarının nedenini yaşamına vermek gerekir. Görevini bir an olsun savsamazdı. Şimdiye kadar sokaklarda serserilik, kahvelerde kâğıt ve her türlü oyun, meyhanelerde günlerini içkiyle doldurmuş bu adam son günlerde kitap oku-

yordu. Bu şaşılası bir durumdu. Okuduğu kitaplar basit konuları içeriyordu gerçi, ama o bunu büyük bir merakla yapıyordu. Kitapları ona temsilci vermişti. Adından bahsederken bizim kocakarı diye andığı anası, yastığının altında birkaç küçük kitap bulduğunda «bu ne?» diye sormuştu, oğluna... O da: «Sen işine bak! Anlamazsın! Bunun içinde bize doğru dürüst yaşamayı öğretecek büyüler var.» demişti. Anası cahildi. Okuma yazmayı bilmezdi. Oğlu ne söylese inanırdı. Büyülerden de korkardı. Bir daha da el sürmedi kitaplara... Oğlunun geceleri ara sıra yatağında büyülerle uğraştığını görünce de hem anlam veremedi, hem de korktu. Sabaha kadar, oğlunun aklı başına gelsin diye dualar etti durdu.

Mahmut küçüklüğünden beri hep ezilmişti. Pazarcılık yapan babası öldükten sonra anasıyla ortada kaldılar. Sokaklarda büyüdü Mahmut. Anası da sağda solda küçük işler buldu. Mahmut küçük yaşta küfretmesini, kavgayı, sigarayı hatta içkiyi öğrendi. Soğuk gecelerde sıcak köşe bulabilmek onun için oldukça zor bir işti. Pazarlarda hamallık yaptı. Bir ara hatta, hatıri sayılır paralı adamların fedaisi bile oldu. En sonunda bu gezgincilikten usandı, kazan fabrikasına işçi olarak girdi.

Tabanca cinsinden olaylar asla heyecanlandırmazdı onu. Bu yüzden kulübedekilerin en rahat olanı oydu. Sandalyesinin arkasına iyice yaslanmış, arasına, peynir domates koyduğu ekmeği tıkınıyordu habire.

Baştemsilci soğukkanlı davranmaya çalışıyordu. Durum ciddiydi; grev engellenmek isteniyordu. Bu nedenle az kalsın işçilerden ölen olacaktı. Kulübenin kurşunlanması işçilerin moralini bozmuştu. Bir an evvel önlem almak gerekiyordu.

Muzaffer usta baştemsilcinin sağ yanındaydı. Dirseği-

ni masaya dayamıştı. Toplantı başlayınca ilk sözü o isteyecekti. Düşünceli düşünceli duruyor, anlatacaklarını kafasında toparlamaya gayret ediyordu.

Temsilcilerin çoğu genç işçiydiler. İçlerinde sadece üç yaşlı işçi vardı. Yaşlı işçiler tecrübeli olmalarına karşın genç işçiler kadar atak değildiler. Gençlerin yanlış yapmalarına engel oluyorlar fakat bazen de ani kararlar verilmesi gereken yerlerde geç tavır alıyorlardı. Herkes birazdan doğacak heyecan fırtınasına hazırlıklıydı. Toplantılar öylesine hararetli olurdu ki görülmey değerdi doğrusu. Gören, işçiler sanki kavga ediyormuş sanır, oysa hiç te öyle bir şey olmazdı. Gerçi düşünceler anlatılırken yumruklar sıkılırdı, sinirden yüksek sesle bağırırlardı ama bu onların kendilerini tartışmanın sarhoşluğuna kaptırmalarından ileri gelirdi. Düşüncelerini ancak böyle ifade ettiklerinde kabul ettirecekleri sanısına kapılırlardı. Bu sadece bir yöntemdi: Yaşam boyunca öyle alışageldikleri bir yöntem!

«Arkadaşlar susalım!»

Baştemsilcinin güçlü sesi herkesi susturdu. Baştemsilci fazla uzatmadan hemen konuya girdi. Zaten herkes konunun bilincindeydi.

«Arkadaşlar, önümüzde iki sorun var! Bunlardan biri: Önceki gece çadırın kurşunlanması bize bir gerçeği öğretti. Grev kulübesinde bundan böyle evimizde oturur gibi oturamayız. Grevin sürmesini istemeyenler bizi tehdide kalktılar. Tehditlerini bundan sonra da sürdüreceklerdir. İlk sorun: Kendimizi nasıl savunmamız gerektiğidir. İkinci sorun: İşçi arkadaşlarımızın moral durumudur. Bu saldırının diğer bir hedefi işçiler arasında moral bozukluğu yaratmaktı. Yapmamız gereken arkadaşlarımızın moralini yüksek tutmak olmalıdır. Onlara bu saldırının nedenlerini anlatmalıyız. İşçi arkadaşlar gerçekleri kav-

radığında hepsinin yüreklerinde korku yerine öfke büyüyecektir.

Fazla konuşmak istemiyorum. Sorun budur. Bundan sonra yapacağımız: Geceleri kulübenin çevresinde güvenlik önlemlerini arttırmak, gece nöbetçisi arkadaşlarımızı uyarmaktır.»

Baştemsilci sözlerini bitirince yerine oturdu. O daha oturmadan Muzaffer usta konuşmak için elini kaldırmıştı. Tam konuşmaya başlayacaktı ki, ayakta duran genç bir işçi:

«Bütün suç bizde. Kahvede oturur gibi burada oturuyoruz. Bunu yapan kimse bulmalıyız,» diye söze karıştı.

Diğer bir işçi; yaşlı olanı:

«Kansızın biri,» dedi bağırarak.

Baştemsilci müdahale etmek zorunda kaldı.

«Arkadaşlar, heyecanımızı bir kenara bırakıp akıllıca davranmalıyız. Böyle karman çorman konuşarak bir sonuca varamayız. Herkes teker teker sırayla konuşacak. Konuşmak isteyen elini kaldırsın yeter! Evet, seni dinliyoruz Muzaffer usta!»

Başlangıçta herkes, Muzaffer ustanın baştemsilciden farklı şeyler söyleyemeyeceğini düşünüyordu. Belki ekleyeceği bir iki şey olurdu; hepsi o kadar! Oysa, Muzaffer usta konuştukça, herkes dikkat kesildi. Soluk bile almaz oldular.

«Arkadaşlar kimin yaptığı önemli değil aslında. Önemli olan kimin yaptırdığı... Görüyorum ki sizler bu saldırıyı yapanı bulsanız bütün nefretinizi onun üzerine boşaltacaksınız.» Sesini iyice yükseltti: «Sorarım size; öfkenizi kusmuş olursunuz belki ama,» sakinleşerek: «Görülmeyen suçlu yine bizim zayıf anımızı kollamaktadır.»

Arkadaşlar, şimdi söyleyeceğim şey oldukça entere-

san ve şaşılası bir raslantı. Yok yok, raslantı değil; plânlı bir saldırının birinci bölümü! Önceki gece kurşunla saldıranlar ilk kez saldırmadı: Bu ikincisi!»

Meraklı bakışlar Muzaffer ustanın ağız hareketlerinde odaklaştı. Muzaffer usta ise konuşmasına devam etmeden önce sözlerinin bıraktığı etkiyi görmek için herkesi inceledi bakışlarıyla.

«Evet arkadaşlar! Bu ikincisi... İlki şimdiye değin kimseye anlatmadığım bir olay. Merak ediyorsunuz değil mi?

Bundan dört gün önce grev kulübesinden ayrıldığımda vakit epey geç olmuştu. Benim evin bulunduğu sokağın iki sokak berisinde, ben dalgın yürürken karanlıkta göremediğim biri sopayla sırtıma vurdu. Yere düştüğümde bıçakla üstüme geldiğini gördüm. Atik davranmasaydım şimdi burada olmayabilirdim. Sonradan bu olayı size anlatmaya gerek görmemiştim. Grev kulübesi kurşunlandığında yanıldığımı anladım; bu basit bir saldırı olayı değil! Temsilci olmam beni seçmeleri için iyi bir nedendi. Şimdi açıkça görüyorum ki o geceki olay saldırının birinci halkasıymış. Herhalde bu kez sonuncusu değil.»

«Vay be!»

Bu söz şaşkınlık dolu, öfke dolu söylenmişti. Bir de öyle yüksek sesle söylenmişti ki, Muzaffer ustayı hiç kıpırdamadan dinleyenler ister istemez başlarını o yöne çevirdiler. Bu hayret ifadesi duyulur duyulmaz toplantıdaki gergin hava yumuşayıverdi. Bakışlarını sesin geldiği yöne çevirenler Mahmut'u ilk kez bu denli sinirli görüyorlardı.

«Şu işe bak abi!.. Yakalayıp mengeneye bağlayacaksın bu adamları. Sonra da ibreti alem için kıvırıp kazanın içine cehennemlik yapacaksın.» Mahmut bunları an-

latırken sanki mengeneyi çeviriyormuş gibi dişlerini sıkıyor, arkasından da yüz mimikleriyle kazanın sıcaklığını hissettiriyordu. «Orada ben olacaktım, işte o zaman abi... Onun saladığı bıçağı alır, döndürür, onun bir tarafına... Yok abi!.. Kalleş bunlar! Vallahi arkanda gözün olacak.» Kısa bir süre duraladı. Aklında bir şey gelmiş de bulmaya çalışırmış gibi: «Hem sonra böyle adamları cezalandırmak bilimsel açıdan da doğrudur.»

Bunu öyle bir tarzda söylemişti ki kimse gülmekten kendini alıkoyamadı. Birşey daha söyleyecekti, eli havada kaldı. Hiç kıpırdamadan durdu öylece. Gözbebekleri şaşkınlığa uğramış gibi iyice açıldı. Şaşkınlığı geçer geçmez arkadaşlarını küçümseyen bir tavır takınıp Muzaffer ustaya;

«Yanlış bir şey mi dedim abi?.. Hani güldüler de... Kullandığımız kelimeler biraz ağır geldi arkadaşlara; anlayamadılar galiba.»

Bu tarzda konuşmasında son günlerde okuduğu bir kaç kitabın, kulübedeki dinlediği tartışmaların etkisi vardı hoş. Ama onun bilimsel konuşmaya çabalayacağım diye sözlerine yeni öğrendiği birkaç terimi eklemesi, hem de bunu çok ciddi yapması, gergin sinirleri bir anda gevşetmiş, herkesi güldürmüştü.

Ne baştemsilci ne de Muzaffer Usta onun bu sözlerine herhangi bir tepki göstermediler. Toplantının ciddiyetini dağıtmak istemiyorlardı. Mahmut bunun üzerine hiç bozuntuya vermeden yüz çizgilerini alabildiğine ciddileştirerek, bir eli de çenesinde konuşulanları dinlemeye koyuldu.

Baştemsilci ayağa kalkarak;

«Biz temsilciler aramızda karar aldık. Bundan böyle her gün gündüz nöbetine gelen temsilci arkadaş geceleri de kalacak, yani yirmidört saat nöbet tutmuş olacağız. Ay-

rıca geç saatlerde kulübenin önünde oturulmamasını öneriyorum. Fabrikanın önündeki nöbetçilerden başka devriye gezen nöbetçiler de olmalı. Başka bir önerim ise işçi arkadaşlarla ilgili. Önümüzdeki hafta tüm işçi arkadaşları toplantıya çağıralım. Bir araya gelmek ve konuşmak moral gücümüzü arttıracaktır.»

O sıra baştemsilcinin konuşmasının bittiğini sanan bir işçi söz almak istedi. Oysa konuşmasını henüz bitirmemişti baştemsilci.

«Bir dakika! Bir dakika daha bekleyin. Söyleyeceğim bir şey daha var. Bu öneri Muzaffer ustanın. Aynı zamanda Mutsan fabrikasındaki işçi arkadaşların da ortak isteği. Bu konunun da bugünkü toplantıda gündeme gelmesini istiyorum: Çevre fabrikalardaki işçilerle birlikte köy meydanında bir miting düzenlemek. Böylelikle günlerdir sürmekte olan grevimize çevre halkının ilgisini çekmiş oluruz. Ayrıca aynı gündemde bu sorunu diğer fabrika temsilcileri ile ortaklaşa yapacağımız bir toplantıda görüşebilme yöntemini de tartışmalıyız.»

Ortalığı bir uğultu kapladı. Herkes yanındaki ile konuşuyor, baştemsilcinin önerisi hakkında düşüncesini belirtiyordu.

«Benim söyleyeceklerim bu kadar!»

Az önce konuşmak isteyen işçi:

«Aslında saldırıyı kimin yaptığı belli. Bunun için uzun boylu düşünmeye gerek bile yok!» dedi sinirli bir şekilde.

Baştemsilci;

«Evet ama... Bilmek yetmez!» diye cevap verdi.

Derin bir suskunluk oldu. Orada bulunanların hepsi birbirinin aklından geçeni biliyordu sanki. O anda bütün işçiler aynı düşünceyi paylaştılar. Bu saldırının arkasında kimin olduğu, kimin çıkarına yaradığı ortaday-

dı. Bildiklerini söze dökmeye gerek görmediler. Gözlerinde yalnız nefret okundu.

Toplantı geç saatlere kadar devam etti. Temsilcilerin sırayla geceleri de kalması görüşünü herkes benimsedi. İşçi arkadaşlarla hafta başında toplantı yapılması kararlaştırıldı. Ancak miting konusunda kesin bir karar alınamadı. Bu konuda oldukça değişik düşünceler ileri sürüldü. Hararetli tartışmalar oldu. Baştemsilci en sonunda başka bir toplantıda görüşmek üzere bu öneriyi gündemden çıkardı. Nöbetçilerin durumuna gelince: geceleri ayrıca devriye gezen nöbetçiler konacak ve bunun gerekliliği işçi arkadaşlara anlatılacaktı.

*
* *

Uzaklaştıkça kanalın ağzındaki aydınlık küçüldü. Şimdi sadece cep fenerinin yuvarlak ışığı vardı. Borular solgun ışığın ötesindeki, sonsuz karanlığın içinde yitip gidiyordu.

Birol günlerdir delik yerleri kaynakla doldurarak adım adım ilerlemişti. Şimdi bulunduğu yer, öncekilerden biraz daha yüksekçeydi. En azından yere oturduğunda başını eğmeden durabiliyordu. Bu kısımda kanalın ağzından doğru gelen kuvvetli hava akımı, içersinin serin olmasını sağlıyordu. Nefes almak eskisinden daha kolaydı.

Oturduğu yerde bir sigara yaktı. Sigarayı yakabilmek için tam beş kez uğraştı; esinti çakmağın alevini hemen söndürüyordu.

Üstünde tam bir metre kalınlığında beton olduğunu düşündü Birol. Cep fenerinin ışığını tavana doğru tuttu. Beton tavan yer yer terkedilmiş örümcek ağlarıyla örtülüydü. Bu beton yığını onun dış dünya ile bağlantısını kesiyordu. Birol demir boruların yalnızlığını paylaşıyordu

sanki... Fenerin ışığını söndürdü. Şimdi sadece içine çektikçe büyüyen sigaranın küçük kırmızı ışığı vardı.

Bütün nefes alışlarını duyuyordu: Düzenli aralıklarla işleyen bir körük gibi... Dış dünyadan nasıl uzaklaşmışsa iç dünyasına o denli yakındı. Nefesini dinleyebildiği gibi ruhundaki duyguları da dinleyebiliyordu. Karanlıkta bir gölge gibi uzayıp giden borular ruhunun derinliklerine iniyordu sanki.

Neden sonra geçen günkü kızı düşündüğünü farketti. Onu düşünmeyi bilinçlice istememişti. Uzayıp giden borulara tutunup ta ruhunun derinliklerine indiğinde rastladı ona. Tatlı tatlı gülüyordu. Yalnız olduğunu unuttu Birol. Başını duvara dayadı. İçini sımsıcak duygular sarmıştı. Sonra bir acı... Ve korkuyla bu düşü, kafasından uzaklaştırmaya çalıştı.

İlkten yadırgadığı kanala neredeyse alışıyordu. Burada ne mühendis vardı, ne postabaşı!.. Hiçbiri, hiçbiri girmek istemezdi buraya. Dışarda orada burada sürünmektense yerin altında sürünmek daha iyiydi. En azından kendi dünyasıyla başbaşa kalabiliyordu insan.

Birden boruların sallantısını duydu. Çevresine bakındı; karanlıkta bir şey göremedi. Sanki birileri borulara dokunuyor da titreşiyordu borular. Birol cep fenerini yaktı; fenerin ışığı bir yere kadar gitti, yoruldu. Merakla beklemeye koyuldu Birol. Neden sonra bir elin bulunduğu kısma doğru borulara dokuna dokuna gelmekte olduğunu gördü. Gelen Remzi'ydi. Kafasını çarpmamak için elini öne uzatmış karanlığı yokluyordu. Birol şaşkınlığını gizlemeden:

«Hayrola?.. Ne işin var burada?!..» diye sordu.

Remzi fenerin ışığına vardığında hızlanabildi ancak.

«Seni arıyorum,» diye cevap verdi. İyice yakınına gelince ve arkasından ekledi: «Yahu ne berbat bir yer

burası!.. Tam dört kez çarptım başımı. Neredeyse seni bulamayacağımı sandım. Tam geri dönüyordum ki ışığını gördüm.»

«Ne yapacaksın beni?»

«Birol abi?.. Kahveye gelmiyorsun bugünlerde. Yapmamız gereken öyle önemli şeyler var ki... Görüşmemiz gerekli! Seninle konuşma fırsatı bulamadım dışarıda. Burada çalıştığını öğrenince en iyisi buraya geleyim dedim.»

Birol onu dinliyordu sesini çıkarmadan. İçinde bu çocuğa karşı dostça hisler doğduğunu hissetti. Ona ısınmıştı. Salt kendisiyle görüşebilmek için kanalın içlerine dek sürünmüştü demek?!.

«Abi... Bir şey soracağım sana. Fabrikada güvenebileceğin kaç kişi çıkar? Şunun için soruyorum: Önümüzdeki günlerde sendikada bir toplantı yapacağız. Bunu sendikadakiler istiyor. Yakında sendikaya üye kaydetmeye başlıyoruz. Bu yüzden güvenebileceğimiz herkese gereksinimimiz var. Elektrik atelyesindekilerle de görüştük. Oradaki teknisyen arkadaş doksan kişi kadar getirebileceğini söyledi.»

«Doksan kişi mi?!.» Hayretini gizliyememişti Birol. Hiç sanmıyordu sağlam doksan kişi çıkacağını. Yine de Remzi'yi bozmak istemedi yüreği.

Remzi bir kez daha sordu:

«Birol abi ne diyorsun? Güvenebileceğin birkaç kişi bulabilir misin?»

Öylesine saf bir duygu ile sormuştu ki... Birol cevap vermek için bir süre bekledi; reddedemedi sonunda.

«Evet,» dedi. «Bulmaya çalışırım.»

Fenerin ışığında çocuğun gülümsediğini gördü. Konuyu değiştirmek için;

«Nasıl beğendin mi burasını?» diye sordu gülerek.

«Sen gelmeden az önce hayallere dalmıştım. Burada ne yaptığımı kimsenin gördüğü yok. Arada bir kaynak yapıyorum.» Bir kez daha güldü. «Mühendis sorsa neler yaptın diye? İn aşağı da bak yaptıklarıma diyeceğim. Gelmeyeceğine kalıbımı basarım. Pantolonu beyazdır, gömleği de... Kirlenir» sözünü bitirir bitirmez gülmesine kahkaha ile devam etti. «Laf aramızda pek de fena yer sayılmaz burası.» Derken birden ciddileşti: «Bu işi başarabileceğinize inanıyor musunuz?»

«Başarmaya gayret edeceğiz en azından.» diye cevapladı Remzi.

Bu cevap Birol'u doyurmamıştı. Elle tutulur kanıtlar isterdi o. Genellikle sonucun, maddenin kesinliği gibi gerçekliğini göremezse eğer bir işe kalkışmazdı. Buna karşın içindeki garip bir duygu genç tornacı arkadaşına karşı çıkmasını engelliyordu. Bu duygunun kökeni Mehmet'in kavgasına dayanıyordu. Birol Mehmet'in yaptıklarını yanlış bulduğundan hiç karışmamış, bir kenara çekilmişti; böylelikle sadece kendisine zarar gelmesini önlemişti. Sonradan korkak olduğu sanısına kapıldı. Hissediyordu ki şimdi karışmasa bile; onlar yapacaklarını yapacaklar, belki de başaracaklar —ama hiç sanmıyordu— ya da yanlışlığa düşeceklerdi. Birol da onları bir kenardan seyretmiş olacaktı. İşte bilinçlice kavrayamadığı bu karmaşık düşünceler onun evet demesini sağlamıştı.

Kanaldaki esinti durmuştu. Şimdilik esintinin yerini boğucu bir hava almıştı. Boruların arasında eğri oturmaktan boynu da, sırtı da ağrımıştı Birol'un. Bir an için hep burada, yalnızca betonların daracık aralığında kalacağı duygusuna kapıldı. Bu duygu ruhunu öyle sıktı ki, rahatlıyabilmek için derin bir nefes aldı elinde olmadan... Kanalın içindeki bütün havayı ciğerlerine doldurdu sanki. Sonra saçmaladığını düşündü. Yanındakine:

«Hadi artık çıkalım mı dışarı?» diye sordu. Eliyle alnında biriken terleri sildi. «Allah kahretsin!» dedi kendi kendine. «Bu körolasıca rüzgâr kesilince içerisi dayanılmaz oluyor.»

Sürüne sürüne ilerideki ışığa doğru yürüdüler. Aydınlığa tam yakınlaşmışlardı, Birol çocuğa;

«Önce sen çık! Ben arkadan gelirim.» dedi.

⁂

Birol, o akşam paydostan önce üç kişiyle, paydostan sonra soyunma yerinde iki kişiyle daha görüştü.

Selim, boru atelyesinde kaynakçıydı. Birol ile aynı mahallede oturur, fakat pek sık görüşmezlerdi. Vücudunun iki yana sarkan iri, uzun kolları ilk bakışta dikkati çekerdi. Sanki bu kolları nereye koyacağını bilemezmiş gibi bir hali vardı. Belki boyunun uzunluğundan, belki de kollarının ağırlığından, hafif kamburumsu yürürdü. Yüzünün saf görünüşü bütün bu kusurları kapatırdı. Her an gülümsüyormuş gibi bakar, gülümsemesinin arkasında temiz arkadaşlık duyguları yatardı. Candan dosttu kısacası. Bütün dünyası kaynak ve borular olan bu adam, güvendiği biri oldu mu, hiç düşünmeden giderdi arkasından. Zaten Birol, O'na; «Akşam birkaç arkadaşla birlikte bir yere gideceğiz. Konuşacağımız bazı şeyler var,» dediğinde, nedenini sormadan, «Olur!» diye yanıt verdi. Birol'a güvenirdi.

Erzurumlu Hasan; Meydancı Hasan! Mert ve dürüsttü. Açık sözlüydü de. Sarı sendikanın pisliğini görecek kadar bilinci vardı. Aklına geldikçe sık sık küfrederdi. Yalnız, ne yapılacağı konusunda herhangi bir düşüncesi olmazdı. Birol, onunla konuştuğunda ilkten gelmek istemediyse de Birol'un zorlamasıyla ikna oldu.

Üçüncüsü ise boyacı Salih ustaydı. Onu razı etmek

kolay olmuştu. Bir de çırağı... Boyacı Salih usta, çırağı için: «Onu bana bırak, benim sözümden dışarı çıkmaz,» demişti.

Diğer ikisi işe yeni girmişlerdi. Söylediklerine bakılırsa, bu türden olaylara yabancı değildiler. İçlerinden biri daha evvel çalıştığı fabrikada greve çıkmıştı.

İşte böyle! Birol'un tanıdığı işçiler topu topu bu kadardılar. Akşam paydosunda altısı da değişik yollardan gelerek köy meydanında buluştular. Boyacılar ve Erzurumlu servis kamyonuyla, Birol ile marangoz yürüyerek gelmişlerdi. Yeni giren işçi ise sonradan geldi. Altısı da heyecanlıydı. Sanki yasak bir şey yapıyormuş gibi bir duygu içindeydiler. Fabrikadan birileri onları görecekmiş gibi, görünce de işverenin haberi olacakmış gibi alelacele bir minibüse bindiler ve olabildiğince çabuk uzaklaşmaya çabaladılar. Minibüs Aksaray'a varıncaya kadar da inmediler.

Aksaray kalabalıktı. Hepsi kendi halinde yürümekte, durmakta olan bir sürü insan... Altı işçi bu bir sürü insanın hiçbirini tanımasalar da bir türlü rahat olamadılar. Kalabalığın içinden biri çıkıp da yaptıkları gizli işi anlayacakmış gibi yanlış bir düşünceye kapıldılar. Ne zaman ki deniz kenarına geldiler, herkesten uzak kayalara oturdular; birazcık olsun güven içinde hissedebildiler kendilerini. Buna rağmen yoldan geçen insanların kendilerini gözlemediklerinden emin olabilmek için arasıra kaçamak bakışlarla çevreyi kontrol etmekten geri kalmadılar. Başlangıçtaki heyecanları ancak konuşmaya başladıktan sonra dağılabildi.

Birol ise ayrı bir heyecan daha yaşıyordu. Bir grubun karşısında hiç konuşmamıştı şimdiye değin. Konuşurken sesinin titremesinden çekiniyordu. Karşısındakilere söylediği şeylere inandırması, onları yönlendirmesi

gerekecekti. Bu zor ve güç bir işti. Hele böyle şeylere alışık olmayan Birol için...

Söze başladığında olabildiğince sakin olmaya çalıştı. Buluşmalarının nedenini söyledi ilkin. Sonra aslında kendisinin de tam olarak inanamadığı sendika değiştirme mücadelesinin nasıl gerçekleşeceğini anlattı.

«Evet arkadaşlar! Sayı olarak sadece bu kadar değiliz. Başka arkadaşlar da var. Onlar da bizimle aynı isteği paylaşıyorlar.»

Konuştukça heyecanının azaldığını, hatta düşüncelerini kolaylıkla ifade edebildiğini farketti. Başlangıçta söylediklerinin yetersiz olduğunu düşünerek yeniden başa döndü:

«Arkadaşlar, sarı sendikanın tutumundan hiç biriniz hoşnut değilsiniz. Fabrikadaki arkadaşların yüzde doksanı da bu durumdadır. Bu böyle iken sarı sendika bizim başımızda durabilme gücünü nereden alıyor? Bunun sebebi bizim dağınık olmamızdır. Birlikte hareket edebilirsek çok şeyleri başarabiliriz.»

Hava kararmıştı artık. Denizin rengi koyu bir griye bürünmüştü. Bulutlar dolmuştu gökyüzüne... Besbelli yağmur yağacaktı.

«Çoğunluğun iradesi istemiyorsa eğer bu sendikayı ve buna rağmen başımızdan gitmiyorsa, biz ona karşı mücadele veremeyecek miyiz? Buna cesaretimiz yok mu? İşten atılabiliriz. Bunu göze alamayan arkadaş var mı içinizde? Eğer varsa ve fabrikadaki kötü durumumuza itirazı yoksa gidebilir. Tabi burda konuşulanları unutması şartıyla! Yok eğer kalıyorsanız mücadelenin ilk adımını atmışsınızdır.»

Kararlı konuşması kendisinin bile hoşuna gitmişti. Yüzlerdeki anlam gerekli etkiyi yarattığını gösteriyordu.

Yağmur çiselemeye başlamıştı bile...

***

Yağmur yağıyordu. Bardaktan boşanırcasına... Su damlacıkları birbiri ardına odanın camını dövüyordu.

Gökyüzü sabahtan beri böyleydi. Ateş iş dönüşünde servis arabasından eve gelene kadar öylesine ıslanmıştı ki...

Babası evdeydi o gün. Tabi her zamanki gibi içiyordu. Gece saat onda sızdı kaldı. Ateş işten geldiğinden beridir tek kelime konuşmamıştılar. Evin içinde bir gölge gibi dolaştı durdu Ateş. Babası için, bugün herhalde dışarı çıkmaz diye düşünüyordu. Düşündüğünden farklı olmadı. Yüreği tetikte bekledi. Babası öylesine kendi dünyasında, öylesine ilgisizdi ki kızın farkında bile olmadı.

Babası nihayet uyuduğunda, Ateş ne yapacağını bilemeden pencerenin yanına gitti. Yağmuru seyretti. Yağmur onun yüreğinde her zaman tatlı bir ürperti bırakırdı. Şu anda denize de yağmur yağıyor olmalıydı. Mehmet gitmişti herhalde. Onun gittiği geminin oralarda da yağmur yağıyor muydu? Bu düşünceyi kafasından inatla uzaklaştırdı.

Uyumak istemiyordu. En iyisinin kitap okumak olacağını düşündü. Pencerenin yanından kalkarak doğru odasına gitti.

Az sonra okuduğu kitaba öylesine dalmıştı ki, evde olduğunu, yağmur yağdığını, hepsini unuttu.

Sokak kapısına hızlı hızlı vuruluyordu. İkinci defa, bu kez daha kuvvetli vuruldu. Ateş okuduğu kitaptan kaldırdı başını... Ne olduğunu anlayamamıştı. İyice kulak verdiğinde birisinin sokak kapısına ısrarla vurduğunu farketti. Önce bir korku duydu, sonra şaşkınlık, sonra merak! Farkında olmadan kitabı yatağın üzerine bıraktı.

Pencerenin kenarına doğru gitti. Pencereden kapının önünü görmek mümkündü. Perdeyi aralayıp da baktığında kapının önünde duran adamı tanımakta zorluk çekmedi.

Alelacele hırkasını giyip kapıya koştu. Açmadı yalnız. Yüksek sesle bağırarak kim olduğunu ve ne istediğini sordu dışarıdakine. Kapının dışındaki ses ondan Postabaşı'yı çağırmasını istedi. Bir an tereddütte kaldı Ateş. Bir kapalı kapıya bir de divanın üstünde yatan babasına baktı; kararsızlığı uzun sürmedi. Babasını uyandırmazsa başına gelecekleri çok iyi biliyordu. Onu omuzlarından hızla sarstı. Bu hareketini tam üç kez yineledi. Ateş'in tüm çabası sonunda adam sadece bir taraftan diğer tarafa döndü.

Kapı yine vuruldu, daha kuvvetle... Ateş umutsuzca yumruklamaya başladı babasını. Bu içki fıçısının başka türlü uyanacağı yoktu.

Postabaşı: «Ne istiyorsun kız?» dedi bağırarak.

Uyku sersemliği ile söylenmişti bu sözler. Ateş içgüdüyle geri çekildi. Babasının vurmasını bekliyordu. Ne var ki adam derin uykusundan kurtaramadı kendisini... Sonra daha çok yumrukladı onu. Tüm hırsını üstüne boşaltıyordu sanki...

Ve adam öyle bir kalkış kalktı ki, bir kâbustan uyanır gibi... Ateş hazırlıklı olduğu halde korktu. Babası sanki saldırıya uğramış da, birden fırlamıştı. Kendini korumak istercesine kollarını başına kapamış, sonra da şaşkın bakışlarla kızına bakmıştı. Ateş çaresiz bir şekilde «kapı...» diyebilmişti. «Seni çağırıyorlar...»

Adam okkalı bir küfür savurarak ayağa kalktı. Bilinmeyen bir güç, az önce top atsan uyanmayacak bu adamı bir anda kendine getirmişti.

«Açsana kapıyı! Ne duruyorsun?»

Ateş yağmurdan sırılsıklam olmuş, yuvarlak suratlı,

iğrenç bakışlı iriyarı adamı çok iyi hatırlıyordu. Daha önce de gelmişti bu adam. Babası işten atıldıktan sonra gelmişti.

İri yarı adam ayakkabılarını çıkarmadan, sanki kendi evindeymiş gibi odanın ortasına kadar yürüdü. Suları akan paltosunu sandalyenin üstüne attı. Ateş'in gözleri yer yer çamur olmuş kilime takıldı. İşten gelip de yorgun olduğu akşamlar evi temizlemek onun için oldukça güç bir işti. Babası adamın geç saatte gelişine en ufak bir şaşkınlık göstermemişti. İlgisiz bakışlarla adamın oturmasını bekledi. Adam oturmadı oysa. Tam aksine postabaşına, burada olmaz gibilerden: «Konuşacağımız başka bir yer yok mu?» diye sordu.

Postabaşı kızına bir şey söyleyecekti, vazgeçti. Aldı adamı küçük odaya götürdü.

İşte o zaman Ateş hiçbir zaman yapmayacağı bir şey yaptı. Kapının aralığından içerde olan biteni gözledi. Daha önce farketmediği bir şeyi gördü o zaman: Adamın elinde bir paket vardı. Gelişigüzel sarılmış bir paketti bu... Babası ile adamın konuştuklarını dinlemeye çalıştıysa da duymadı. İkisi de öylesine yavaş sesle konuşuyorlardı ki, anlamanın olanağı yoktu. Ateş yalnızca birşey görebildi. Görür görmez damarlarındaki kanın çekildiğini hissetti. Kâğıt paketin içinden çıkan bir tabancaydı ve adam tabancayı babasına uzatmıştı. Babasının sinirli bir hareketle tabancayı aldığını ve yatağının altına sakladığını gördü.

Ateş o gece kâbuslar içinde uyudu. Rüyasında iğrenç suratlı adam çıkageliyor ve tabancayı babasına doğrultuyordu. Tam ateş edeceği bir sırada Ateş'i görüyor ve namluyu Ateş'e çeviriyordu. Ateş korku ile sokağa kaçıyordu. Ayakları yalınayaktı. Koşuyor koşuyor, adamla arasını bir türlü açamıyordu. Derken yüksek bir duvar

çıkıyordu yolun sonunda. Arkasında adamın güçlü nefesini hissediyor, adam tam onu yakalayacağı sırada çığlık çığlığa bağırıyordu.

Ter içinde uyandı. Geceki olay gerçek değildi sanki. O da bir kâbustu. Kötü bir kâbus!

*
* *

Örnektepe'de Şark Kahvesi o gece tıklım tıklım doluydu. Kimisi kâğıt oynuyordu, kimi tavla... Çay ocağının yanındaki masada döküm fabrikası işçilerinden üç kişi oturuyordu.

Kahve oldukça gürültülüydü. Boğucu sigara dumanı içersinde insanlar, hiç umursamadan saatlerce oturuyorlardı. Köşede açık bir televizyon vardı; kimsenin seyrettiği yoktu oysa. Gürültüden sesi de duyulmuyordu zaten. Kahveci çayları yeni demlemişti. Çay tepsisinin içinde beşer onar dağıtıyordu herkese.

Örnektepe işçi semtiydi. Kahvede genellikle işçiler olurdu; günün yorgunluğunu çıkarmak isteyen işçiler. Oysa daha da yorulduklarının farkında olmazlardı. Aslında benliklerini unutmak istiyordu onlar. Tüm sinirliliklerine, yorgunluklarına karşın kahvenin gürültülü ortamına kaptırmışlardı kendilerini... İçlerinden hiçbiri az sonra olacakları bilemezdi.

Kahvenin isten kara olmuş duvarında asılı saat, gecenin onbirine geliyordu. Kahveci yeniden çay demledi. Oldukça heyecanlı bir şekilde kâğıt oynuyorlardı dökümcü işçiler... Arasıra birbirleriyle şakalaşıyorlar, kuvvetli elleriyle oyun kâğıtlarını masaya vuruyorlardı. Oldukça neşeliydiler. Üçü de bir gece önce grev nöbetinde kalmışlardı. Bir dahaki nöbet sırası ise tam bir hafta sonra idi. Bir önceki gecenin uykusuzluğuna karşın uykulu bir halleri yoktu.

Bayram usta ocaktaydı. Tam on yıldır döküm fabri-

kasında ocakçılık yapıyordu. Döküm kalıplarına dökülecek demiri eritmek onun işiydi. Cehennemin içinde çalışmak denirdi buna. Ergitme ırını elektrikle çalışıyordu. Elektrik enerjisinin gücü demiri kızgın lâv haline dönüştürürdü. Kolay iş değildi! Bayram ustanın kas ve beyin gücü her gün sekiz saat bu yanardağa hükmederdi. Güçlü, çelik gibi bir vücut yapısına sahipti. Gömleğinin yakasından, başını her çevirişinde boyun adelelerini görmek mümkündü. Boyun derisi yanıktı, kolları da öyle; iyice esmerleşmişti.

Bayram ustanın iki çocuğu vardı: Biri kız diğeri oğlan. Karısı altı sene önce tekstil fabrikasında işçiydi. İlk çocukları olunca ayrılmıştı işten. Arkasından ikinci çocuk. Ve gelen günler yaşamlarını daha da güçlendirmişti.

Fabrika greve çıktığında, ilk günler boşlukta hissetti kendisini. İçinde yaşamış olduğu cehennemden kopmuştu. Grev çadırına alışması uzun sürmedi fakat. Grevde gösterdiği disiplinli tutum, arkadaşları arasında daha da sevilip sayılır biri olmasını sağladı.

Erzincanlıydı. Memleketten geleli oniki sene olmuştu. Koskoca oniki sene... Fabrikaya girmeden önce ekmek fırınında çalışmış, sonra dökümcülüğe başlamış ve sonunda ocakçılığı öğrenmişti. Yüksek hararetli fırın yaşamının büyük bir parçası olmuştu.

İşinin dışındaki tüm alışkanlığı kahvede kâğıt oynamaktı. Yoruluncaya, uykuları gelinceye dek oynarlardı. Fırının cehennemi alevini unuturdu böylece.

O gece Bayram ustanın şansı oldukça iyiydi oyunda. Dört eldir kazanmıştı. Yüksek sesle kahkahalar atıyor, arkadaşlarıyla şakalaşıyor, hiçbir eli onlara vermeyeceğini söylüyordu.

Yanlarına şişman, başı kel, yuvarlak suratlı biri gel-

di, oyuna dalmışken onlar. Omzuyla duvara yaslanarak oyunlarını seyre koyuldu.

Bayram usta onu farkettiğinde, başını ondan yana çevirmeden;

«Otursana Feramuz!. Ayakta ne dikiliyorsun?» dedi yüksek sesle. Bir yandan da oyun kâğıtlarını dağıtıyordu.

«Sen beni düşünme Bayram usta! Oynamana bak! Ben nasıl olsa yer bulurum. Bakıyorum bu gece şansın iyi.»

Feramuz konuşmasını bitirince kendisine bir sandalye çekerek oturdu. Bayram usta ile aynı memleketliydiler. Oto tamircisiydi ve küçük bir atelyesi vardı. Bir süre oyunu seyretti. Fazla sessiz kalamadı ama...

«Ne oldu sizin grev yahu? Halâ bitmedi mi? Biteceği de yok ya!..»

Bayram usta oyundan başını kaldırmadan cevap verdi.

«Varsın bitmesin. Biz memnunuz halimizden.»

«Öyle deme Bayram! Bilmiyorum mu sanıyorsun? Aldığınız para yetmiyor. Grev sürerse daha, ne zamana kadar dayanabileceksiniz? İşiniz zor!»

«Senden borç alırız. Fena mı işte! Senin de katkın olur. Meraklanma, sonra öderiz. Nasıl olsa kazanan biz olacağız sonunda.»

Feramuz bozulur gibi oldu.

«Biz ciddi konuşuyoruz, sen işi şakaya vuruyorsun.»

Başını ondan yana çevirdi Bayram usta ve anlamlı bir gülümsemeyle;

«Yanılıyorsun. Ben de en az senin kadar ciddi konuşuyorum.» diye cevapladı.

Bayram usta hemşerisi Feramuz'u fazla sevmezdi. Feramuz tutucu bir adamdı. Feramuz'a göre grev mrev

boş şeylerdi. Herkes başının çaresine bakmalıydı. Aslında işçiler kendi başlarına kalkışmıyorlardı böyle şeylere. Onları kışkırtanlar vardı. Kendisi dört beş sene boyunca gece gündüz çalışmış, iyi kötü bir atelye kurmuştu. Çalışan herkes yükselebilirdi Bayram ustanın ikide birde terslemesine kızıyordu ama, sesini de çıkaramıyordu.

«Doğru mu duyduğum?.. Patron fabrikayı kapatacakmış... İşçilerin hepsini işten atacağı söyleniyor. Eğer doğruysa çok kötü!»

Elinde olmadan yapay bir şekilde güldü Bayram usta.

«Üzülür müsün Feramuz? Sevinirsin bana kalırsa. cezamızı da bulmuş oluruz. Ama sakın meraklanma, işten falan atılacağımız yok. Seni kandırmışlar...»

«Beni yanlış anlıyorsun Bayram! Ben sizin kötü duruma düşmenizi istemiyorum.»

Bayram usta yanıt vermedi. Onunla hiç ilgilenmiyormuş gibi oyununa devam etti. Masada oturan diğer iki işçi de onun anlattıklarıyla fazla ilgilenmedi Diğer iki işçi aynı fabrikada meydancıydı. Konuşmaya karışmıyorlardı genellikle. Zaten moralleri bozuktu. Bayram usta yeniyordu onları oyunda.

Feramuz, Bayram ustayı lâfa tutamayacağını anlayınca, canı sıkıldı, kalktı masadan. Hiç oralı olmadı Bayram usta.

Kahvedekiler yavaş yavaş evlerine gitmek üzere kalkıyorlardı. Bayram usta: «Şu oyunu da bitirelim, kalkarız,» diye söylendi.

Temizleyici çocuk yerleri temizlemeye başlamıştı bile... Kahvenin içinde yirmi kişi kadar ya var ya yoktu. Kahveci, sandalyenin üstüne çıkarak televizyonu kapattı. Sonra uykulu gözlerle ocağın yanına varıp, son çayları koymaya başladı.

Az da olsa gürültü dinmişti. Yüz kişinin sigarasının oluşturduğu sis tabakası yer yer dağılıyordu. Gerçi yine de az öncekinden pek farklı değildi.

Kahveci çaylarını dağıttıktan sonra onalt: onyedi yaşlarında, belinde tabancası olan bir çocukla konuşmaya başladı. Ne var ki tabanca oyuncaktı. Çocuğun üstünde; üstüne bol gelen bekçi elbisesine benzer eski bir ceket vardı. Oyuncak tabanca belini saran geniş bir palaskaya asılıydı. Belini sıkan palaskanın altında ceketin bir tarafı aşağı kaykılmış, öbür yanı ise yukarda kalmıştı. Çocuğu kahveye gelen herkes tanırdı. Aklı normal gelişme göstermemişti. Mahallenin bekçisi gibi olmaya çalışırdı. Kendi başına geceleri sokaklarda dolaşır, sonra da kuytu bir köşe bulur, orada yatardı. Yeri yurdu yoktu. Hammallık yapan babası çoktan ölmüştü. Sağda solda doyuruyordu karnını. Bazen kahveci, arasıra da işçilerden biri birkaç kuruş verirdi. Kimseye zararı yoktu. Kahveciler soğuk kış gecelerinde onun kahvenin içinde yatmasına ses çıkarmazlardı. Ama o bunun karşılığında asla kahveyi temizlemezdi. «Bu bekçinin işi değil!» derdi. Ona çaycılık yap dedilerse de kabul etmemişti. Bekçi olmak kafasında bir saplantı haline gelmişti. Bütün bu inatçı huylarına rağmen kızmazlardı ona... Bazen onu alaya alırlardı. O kendisiyle dalga geçildiğinin farkına varmaz, kendisi ile dalga keçenlere güya başından geçmiş bir sürü olay anlatırdı. Kimisinde hırsızları yakalamıştı, kimisinde onbeş kişiyle boğuşmuştu. Hikayesini anlatırken ara sıra heyecanlanır, oyuncak tabancasını çeker ve «dan! dan!» ateş ediyormuş gibi yapardı. Sevimli bir yüzü vardı. Bakışları zaman zaman donuklaşır, devamlı aynı noktaya bakar, öfkelendiği zaman kocaman alt dudağını ısırır, bakışlarını sertleştirmeye çalışırdı. Böyle olduğu zamanlar oldukça aptal görünüşlü ve komik olurdu.

Yine kahveciye komik hikayelerinden birini anlatıyordu. Anlattığına göre bir gece önce gece yarısından sonra, kahvenin önünde birini görmüştü. Kahve kapalıydı o saatte. Anlattığına göre adam karanlıkta cama başını dayamış, içeri bakıyordu. «Tabancamı çekerek ona saldırdım,» dedi ve devam etti: «Bunun üzerine adam bana bıçak çekti. Ama tam saldıracakken kaçmaya başladı. Tabancamı görünce korkmuş olacak.» Kendine özgü gülüşüyle gülerek: «tabancam olmasaydı yanmıştım,» dedi tabancasını okşayarak.

Kahveci onun bu anlattıklarına şaşırmış gibi;

«Afferin ulan sana! İyi iş becermişsin,» dedi.

Tabi bunları söylerken, uydurduğu bir sürü hikâyeden biridir diye düşündü. Kahkahayı koyverdi.

Onun kahkaha ile güldüğünü gören Bayram usta seslendi.

«Ne o Ali? Yine niye keyiflendin öyle?»

«Hiç!.. Bizim aslanın kahramanlıkları neşelendirdi beni,» diye cevap verdi kahveci gülmesine devam ederek...

O anda hiç kimse çocuğun yüzündeki ifadeyi göremedi. Görseydi eğer, gözbebeklerindeki tiksintiyi, kendisiyle alay eden insanlara karşı küçümseme ile baktığını farkederdi. O anda yüzünde oluşan ruh halini anlasaydı, bu çocuğun aslında deli olmadığına yemin billah ederdi.

Bayram usta: «Eh! Bu elde yenildiniz,» diye bağırdı yüksek sesle. «Dedim size! Bu akşam şans benden yana. Benimle oynamayın dediydim.»

Tam o sıra kahvenin kapısı hızla kapandı. Herkes öfkeyle, biraz da merakla kapıyı şiddetle çarpanın kim olduğuna baktı. Gelen hiç oralı olmadan masaların arasından doğruca kahvecinin yanına gitti. Başında büyükçe bir kasket vardı. Bir de çarpuk çurpuk vücuduna hiç de

uyum sağlamayan kara gözlükleri... Ceketinin yakasını iyice kaldırmıştı. Görünümü kara böcek gibiydi.

Oturanlar bir süre bu garip kılıklı komik adamı incelediler. Öyle acınacak bir hali vardı ki; bu da delinin biri diye düşündüler. Sonra herkes adamı incelemeyi bırakıp kendi havasına daldı.

Yeni gelen kahve ocağının önüne vardığında, kahvecinin kendisine aldırış etmediğini, işi ile uğraştığını görünce kararlı bir tavırla ocağın bulunduğu kısma geçti. Biraz küstahça kahvecinin kolundan tuttu. Ona bir şeyler sormuş olacaktı ki, bilmiyorum anlamında başını salladı kahveci.

Kahvede oturanların, ocağın bulunduğu kısımda olan bitenleri, ayrıntılarıyla görebilmelerine olanak yoktu; arada yarım boy yüksekliğinde bir duvar vardı. Duvarın üzerindeki cam, ocaktaki sıcak suyun buharından buğulanmıştı. Yabancının kahvede oturanlara arkası dönüktü. Kahveciye gelince; yüzünde beliren endişeli hal, az sonra gerçekleşecek beklenmedik olayların ilk habercisiydi.

Herşey öylesine birden bire oldu ki; hiç kimse çok kısa sürede birbiri ardına gerçkleşecek olayları engelleyebilecek gücü bulamadı kendinde. Hatta öylesine şaşkınlık içine düştüler ki; çoğunun davranışları bilinçli olmaktan uzaktı.

Büyük bir gürültü oldu bir anda. Kahveci, bardakların üstüne yuvarlandı. Masalarda oturanların şaşkınlığı henüz geçmeden, yabancı çay ocağından dışarı çıkarak elindeki tabancayı kahvedekilerin üzerine doğrulttu.

«Kimse kıpırdamasın!»

Bu sözler öylesine sert ve kararlı söylenmişti ki yerinden kalkmaya yeltenenler bile oldukları yerde kalakaldılar.

«Ayağa kalkana acımam! Gebertirim!»

Ocağın yanındaki masada oturuyordu Feramuz.

«Kalk ulan ayağa!»

Zavallı Feramuz korkudan nasıl kuvvet bulduysa kalkabildi ayağa.

«Bayram sen misin? Söyle ulan!»

Korkusundan ne dediği anlaşılmıyordu Feramuz'un. Kekeliyebildi ancak.

«Ha... Ha... Hayır! B... Ben değilim...»

Neredeyse adamın ayaklarına kapanacaktı.

«Ba... Bayram. Ora... Orada... Ben değilim! Ben değilim!»

Öyle çılgınca bağırıyordu ki; korkudan deliye dönmüş gibiydi.

«Bayram Benim! Ne istiyorsun?»

Adam sesin geldiği tarafa döndü. Bayram usta oturduğu yerden kalkmış sakin bir şekilde yabancıya bakıyordu. Korkudan eser yoktu yüzünde. Tabancaya dikmişti gözlerini. Tabancadan tam üç el ateş edildi. ve orada bulunanların gözleri önünde Bayram usta üç kurşunla delik deşik oldu. Bir adım bile atamadan!.. Bu güçlü vücut, bir an olduğu yerde sarsıldı, sandalyeyi devirerek masanın altına yuvarlandı. Ortalığı bir anda kan gölü kapladı.

Orada bulunanların hepsinin gözleri korkudan faltaşı gibi açıldı. Bu beklenmedik durum karşısında kimse yerinden kıpırdayamamıştı.

Çok geçmedi; kimse şaşkınlığını üstünden atamadan ikinci bir acı olay daha yaşandı.

Kendini bekçi sanan geri zekâlı çocuk yabancının önüne doğru fırladı. Aynı anda eskimiş yırtık kılıftan oyuncak tabancasını çekti.

Ve tabanca iki el ateş etti. Çocuk bir anda şaşkınlık-

tan ne olduğunu anlayamadı. Acı bir haykırış tüm kahveyi kapladı. Daha fazla ayakta duramadan önce duvara çarptı, sonra boş bir çuval gibi düştü. Bu onun son, fakat gerçek bir kahramanlık hikayesiydi.

Ondörtlünün namlusu sağa sola iki el daha kustu. Herkes kendini yerlere, kimisi de masanın altına atmıştı. Ateş eden son hızla dışarı çıkarak karanlıkta kayboldu.

Kimse saklandığı yerden çıkamadı uzun bir süre.

Bayram ustanın başı kan gölünün içinde kalmıştı. Onun az ötesinde gözleri açık cansız yatan çocuk ise anlıyamadığı bu dünyaya bir garip bakıyordu.

⁂

Ölüm haberi çok çabuk yayıldı. Kazan fabrikası, döküm fabrikası, o bölgedeki, hatta diğer yörelerdeki fabrikalar acı olayı ertesi sabah iş başlangıcında öğrendiler. Grevdeki döküm işçileri için o gün çok zor bir gündü. İnanmak istemediler. Konuşmadılar. Hiçbir şey söylemediler. Acıları büyüktü. İçlerine gömdüler.

Haberi öğrendiklerinde grev kulübesinin önünde toplanmışlardı. Sessizdiler. İçlerinden hiç kimse bundan sonra ne olacağını bilmiyordu. Onlar için zaman durmuştu sanki...

Öğleye doğru hemen hemen tüm işçiler gelmişti grev yerine. Tam tamına altıyüz işçi: Bu sessiz ve öfke dolu gövde, fırtınadan önceki durgunluğu andırıyordu.

Doğa da başka bir sessizdi o gün. Tek bir yaprak bile kıpırdamıyordu. Bulutlarla kaplıydı gökyüzü. Ve sanki doğa bile onlarla birlikte paylaşıyordu acıyı. Havada yağmur sıcağı vardı.

Öne eğikti başlar. Ağlamaklıydı yüzler, ama ağlıya-

mıyorlardı. Kızgındı yürekleri; fakat ellerinden bir şey gelmiyordu. Hiç kimse birbirinin yüzüne bakamıyordu. Saatler geçti oysa. Akşama dek yerinden kıpırdamadı işçi topluluğu. Temsilciler sabahtan olayı öğrendiklerinde, içlerinden üçü Örnektepe'ye, ikisi de morga gitmişlerdi. İşçileri çağıran olmamıştı. Kendiliğinden toplanan bu insanlar sabırla bekliyorlardı. Hiçbir güç onları orada toplanmaktan alıkoyamazdı. Sığınacakları tek yermiş gibi sığınmışlardı grev kulübesine. Sabahtan akşama ayakta dikilmekten yorulmadılar. Temsilciler ancak akşama doğru gelebildi.

Kalabalıkta bir kıpırdanma oldu. Temsilcilere yol verdi işçiler. Temsilciler işçilerin arasından kulübeye geçtiler. Bir şey söylemiyorlardı. Onların da yüzünden derin acıyı okumak mümkündü. Sessizce kulübeye girdiler ve uzun müddet dışarı çıkmadılar.

Kalabalık dağılmadı. Anlayamadıkları bir güç onları orada ayakta tutuyordu. Ta ki temsilcinin biri çıkıp ta konuşana kadar.

Bu sessiz bekleyiş içersinde ne kadar süre geçti bilmiyorlardı. Bir ara baştemsilcinin konuşmak için yükseğe çıktığını görür gibi oldular. İşte o zaman ilk defa başlarını yukarıya kaldırdılar.

Hiçbiri soluk bile almıyordu. Dikkat kesilmişlerdi. Herbiri baştemsilcinin konuşmasını bekliyordu.

Derken baştemsilci konuşmasına başladı.

«Arkadaşlar! Acımız büyük. Bu acıyı taşımak zor. Sizleri buraya getiren, sabahtan beri bekleten güç; ancak bu güç dayanabilir yaşadığımız acıya. Bu güç acının kendisidir. Yaşadığımız hayatın zorlukları vardır içinde... Güçlü mücadelemizin zorlu günleri vardır. Umutsuzlukları vardır. Ezilmişliğimizin tüm sarsıntısı yaşar içinde.

Ezdiler bizi. Şimdi öldürüyorlar. Acımadan kurşun

sıkıyorlar. Yeter mi kurşunları? Yeter mi yürekleri? Şimdi kim korkuyor? Gelsinler görsünler. Kimin yüzünde en ufak bir korku var?

Sabırla beklediniz sizler. Onlar ise boşuna beklesinler; bu öfkenizi umutsuzca kullanmayacaksınız. Başka çaresi kalmayan kudurmuşlar gibi sağa sola saldırmayacaksınız. Öfkeniz, mücadelenin doğru yolunu engellemeyecek. Ya da bekledikleri gibi sinmeyeceksiniz. Korkup da yenilgiyi kabul etmeyeceksiniz. Aksine dayanma gücünüz artacak.

Arkadaşlar, bugün grevin yirminci günü... Bu yirmi olmuş, ikiyüz olmuş, bizi yılgınlığa götürmez. Tersine mücadelemizi biler. Birimiz ölmüş, onumuz ölmüş, farketmez. İçimizdeki mücadele gücünü öldüremezler; o ölümsüzdür. Kaynağı onların erişemeyeceği bir yerdedir. Çağlar boyu tüm ezilmişlerin acısından, geleceğin cennetinin umuduna kadar uzayan büyük bir gövdedir. Sönmeyen bir ateştir: İnsanlığın sonuna dek yanacak bir ateş.»

Sözlerini bitirdiğinde hiç kimseden ses çıkmadı. İşçiler sözlerin gücünden büyülenmişlerdi sanki.

«Bayramlar ölmez!»

Arkadaşlarının arkasından yakılan bir ağıttı bu ses. Ve bir anda gönüllerden gelen bir türkü gibi kulaklarda yankılandı.

*
**

Montajcı Ali, güzel resim yapıyordu. Öyle köklü bir resim bilgisi var sayılmazdı, ama doğuştan gelen bir yetenekle, insan yüzünü kâğıda aksettirebilirdi karakalemle... İşçilerden biri, Bayram ustanın yaslı karısından, onun küçük bir resmini aldı: Bu eski sararmış bir fotoğraftı.

İşçiler hemen kollarını sıvayarak grev kulübesinin içini atelyeye dönüştürdüler. Montajcı Ali'nin çalışabilmesi için büyük bir masa hazırladılar. Bir de sekiz metre uzunluğunda amerikan bezi satın aldılar. Küçük fotoğraf, montajcı Ali'nin elinde büyüdükçe büyüdü. Montajcı o gece sabaha dek çalıştı.

Resim sabaha karşı tamamlandı. Resmi bitirmeye siyah yağlı boya ile kalın bir fırça yetmişti. Sonra resmi kulübenin önüne gererek astılar yükseğe...

Bayram usta korkusuz bakışlarıyla, kulübenin önünde bir bayrak gibi dalgalandı durdu.

⁂

Ateş için yine uykusuz günlerden biriydi o gün. Her günkü gibi...

Bir fabrika işçisinin günlük yaşantısı genellikle birbirinin aynıdır. Çünkü işçi her gün aynı şeyi üretmek zorundadır. Bu tek düze yaşamında bir değişiklik olursa eğer; bu kesin ve sert dönüşümlerdir. Ya bir ölümdür, ya işten atılma, ya da grevdir. Yani değişiklik ya üretimle ilgilidir, ya da yaşamındaki önemli bir olaydır.

Ateş için o gün hayatının dönüm noktasıydı; günlerdir kafasında çözemediği bir sürü soru aydınlandı. Öğrendiği korkunç gerçek, ruhunda yıkıntıya yol açtı. Bu yıkıntıdan kurtulabilmesi olağanüstü bir çabayı gerektirecekti.

Fatma, Örnektepe'deki öldürme olayını daha sabahtan, kazan fabrikasında çalışan arkadaşlarından duymuştu. Fazla ayrıntılı bilgi edinememişti. Buna karşın böyle önemli bir olayı hemen anlatmalıydı. Henüz işbaşı yeni olmuştu ki, konuyu açtı.

«Dün geceki olayı duydunuz mu? Korkunç birşey olmuş.»

Sözlerinin gerisini getirmedi. Arkadaşları meraklansınlar istiyordu. Bu yüzden onların, anlatması için üstelemelerini bekledi.

Çok geçmeden beklediği de oldu. Meraklanılmayacak gibi değildi. Hatta o ara deterjan kutuları kızların önlerinde birikti. Ama kısım şefi kadının gözünden kaçmadı bu. Anında uyardı. Bu uyarış Fatma'nın hevesini kursağında bıraktıysa da anlatmanın bir yolunu buldu yine; yanındaki kızlara, işini aksatmadan, şef kadının dalgın bir anında, biraz da kendisinden bir şeyler katıp anlatmasını becerdi.

«Kahve gece yarısına doğru kurşunlanmış. Herkes otururken içeri bir adam girmiş ve tabancasını ateşlemiş. —Heyecandan konuyu atladığını farkederek— adamın yüzünde kalın çerçeveli siyah gözlükler varmış. Tabancasını ateşlemeden önce herkesi ayağa kaldırarak duvarın önüne tek sıra dizmiş. Döküm fabrikasındaki işçileri sormuş. Kahvedekiler söyleyivermiş korkularından. Döküm işçilerinin başlarına dayamış tabancayı ve ateşlemiş. Dört kişiyi oracıkta vurmuş! Tam bir vahşet yaşanmış. Görenlerin korkularından dili tutulacakmış neredeyse. Katil işini bitirdikten sonra elini kolunu sallaya sallaya çıkmış gitmiş kahveden.»

İşçi kızlar olayı gözlerinin önlerinde canlandırdıklarında ürperdiler. Korkunç bir vahşetti bu ve orada olmadıklarına şükrettiler.

Ateş anlatılanları duyduğunda ilkten anlıyamadığı bir sıkıntı içine düştü. Olayın içindeydi sanki. Zaten günlerdir nedenini anlıyamadığı bir korku yaşatıyordu yüreğinde. Kötü bir şey olacakmış gibi geliyordu ona.

Birden nefesi kesilmiş gibi oldu. Yüzündeki değişimi orada bulunanların hiçbiri göremedi. Gözlerini yumdu

iyice. O anda yüzü korkunç bir hal almıştı. Yoksa?!. Olamaz, diye düşündü. Doğru olamaz!.. Kafasına takılan düşünceyi inatla uzaklaştırmaya çalıştı. Başaramadı. Uzaklaştırmaya çabaladıkça düşüncelerin hepsi birden yeniden üşüşüyordu beynine. Günlerdir merak ettiği konular gözlerinin önünden bir film şeridi gibi geçiyor, kare kare hepsini yeniden yaşıyordu sanki.

İlkin o iğrenç adamın hayali geldi gözlerinin önüne. Sonra babasının gece usulca eve gelişi. Adam ses çıkarmadan kapıyı açmış ve ayaklarının ucuna basarak odasına yürümüştü.

Ateş uyanıktı o sıra. Fazla bir gürültü duymamıştı. Gene de kapının açıldığını ve babasının geldiğini hissetmişti. Siyah kabzalı tabanca! Tabanca aklına gelir gelmez gözleri kararır gibi oldu. Neredeyse çay paketlerinin üstüne düşecekti. Son anda toparladı kendisini. Çevresine bakındı. Allahtan kimse ondan tarafa bakmıyordu.

Düşündüklerini kafasından uzaklaştırmaya çalıştı. Hiç hatırlamak istemediği Mehmet'i getirdi aklına. Tüm vücudunu bir titreme almıştı sanki. Başka şeyler düşünmeye çalışıyordu. Mehmet'le birbirlerini ne çok sevmişlerdi. Ayrılırken ne demişti ona Mehmet? Ne demişti? Ne demiş?... Bozuk bir plâğın iğnesinin aynı yerde dönmesi gibi bu soru kafasına takıldı. Bir türlü veremedi cevabını. Gözleri dolu dolu oldu. Deterjan kutularını bulanık görüyordu.

Olayları bir film şeridi gibi yaşamaya devam etti. Yüreğini korku sardı yaşadıkça. Sonra gerçek, bir şimşek gibi çaktı birden. Ona kâbus gibi gelen sahne gözlerinin önünde canlandı. Babası odasından çıkmış, yattığı odanın kapısı önüne gelmişti. Ateş usulca yorganı çekmişti kafasına. Uyur gibi yapmıştı. Adam kızın uyuduğuna iyice

emin olduktan sonra sokak kapısına yönelmişti. Ateş kapı aralığından görebildiği kadarıyla biri daha girmişti içeri. Karanlıkta içeri girenin kim olduğunu pek seçemiyordu ama gelenin babasıyla birlikte içerki odaya girdiklerini anlamıştı. Yüreği yerinden fırlayacaktı sanki... Tüm odayı kaplıyordu yüreğinin atışı. Vücudu yatağa kitlenmişti. Sanki bataklık içine çekiyordu onu. Kurtulmaya çabalarcasına yatağından kalkmıştı. Odanın kapısına kadar gidebilmesi için büyük bir çaba harcaması gerekiyordu. İçerki odada babası ile alçak sesle bir şeyler konuşuyordu adam. Ateş yalnız şu sözleri anlıyabildi:

«Birkaç gün ortalarda gözükme,» diyordu adam. «Seni tanımasınlar. Ver tabancayı bana.» Sonra onların kapıya doğru yaklaştıklarını hissetti Ateş. Ayakları birbirine dolaşırcasına yatağa atmıştı kendini. Nefesi kesilmişti. O anda masanın üstüne konmuş siyah gözlükleri hatırladı. Yatağının içinde, elinden gelse yüreğinin atışını da durdururdu. Sesini duyacaklarmış gibi geliyordu ona.

Derken derin bir uçuruma yuvarlandı. O denli yorulmuştu ki, uyuyakaldı. Hatırlıyamıyordu bundan sonrasını. Sabah uyandığında gördüklerinin gerçek mi yoksa kâbus mu olduğunu bir türlü ayırdedememişti.

Kısım şefi kadın onun bu durumunu farketmekte gecikmedi.

«Ne oluyor sana, hasta mısın?»

Duymamıştı Ateş. Şef kadın kalktı yanına kadar geldi.

«Hey, sana dedim! Nen var?»

Şef kadın yüksek sesle bağırmıştı Ateş'e.

«Bir şeyim yok! Yok bir şeyim. Başım döndü sadece...»

«Hastaysan viziteye çık! Çalışacaksan işbaşında dalga geçme. Anlaşıldı mı?»

«Evet...»

Ateş'le şef kadın arasında geçen bu konuşma çalışan diğer kızların da dikkatlerini çekmişti. İkisini de merakla izliyorlardı. Şef kadın onların işi bıraktığını farkedince sinirli sinirli bağırdı.

«Herkes işinin başına bakayım. Hemen birşey olmasın, kaytarmaya yer arıyorsunuz.»

Öğleye kadarki iş saatinde şef, çalışan kızların arasında dolaştı durdu. Öyle ki kız arkadaşları Ateş'le konuşamadılar. Sonra da bu olayı unuttular. Zaten Ateş yemeğini yer yemez, onu kimsenin bulamayacağı bir köşesine çekildi fabrikanın.

Ateş acıya dayanabilecek gücü buldu. Acılı yaşamı bu alışkanlığı kazandırmıştı ona. Ruhundaki fırtınayı kimse fark edemedi. Bu zayıf, ince kız çelikten bir ruha sahipti. Acısı ne denli derin olursa olsun ayakta durmayı başarabiliyordu. Oysa ağlamak isterdi. Doyasıya ağlamak. Küçükken ağlardı.

Akşama doğru izin aldı. Şef kadın önce biraz duraksadıysa da Ateş'in kötü halini görünce, onun hasta olduğu sonucuna vardı ve izin verdi.

Ateş'in kafasının takıldığı tek bir nokta vardı. Kazan fabrikasına gitmek, Mehmet'in arkadaşını bulmak!

***

Kazan fabrikası işbaşı düdüğünü çaldı. Fabrikalarda canlılık üretim demekti. Üretim ise insan yaşamı için gerekliydi. Bütün yaşam üretim üstüne kurulmuştu. Dev fabrikalar bunun önemini bilircesine heybetli görünümleriyle sıralanmışlardı Haliç'in kıyısına... İnsan gücünün

yarattığı fabrikalar, gene insanlarda hayranlık uyandırıyordu. Ama onlar bile içinde işçiler olmasa neye yarardılar? İşçiler ve makineler bir bütündü. Bunun bilincindeydi işçiler.

İşte döküm işçileri örneği. Döküm fabrikası şimdi boş ve işe yaramayan bir demir yığınından farksızdı. İşçilere gelince onların yaşamından bir parça kopmuştu sanki. Yine de onlar yıllar boyu çalıştıkları fabrikalarını bırakmamışlardı. Gece gündüz nöbet tutuyorlardı onun önünde. Bekledikleri, fabrikayı yaşama kavuşturmaktı. Bu kendileri için de söz konusuydu. Bunu hissediyorlardı içlerinde. Çalıştıkları fabrikaya bir zarar gelmesin diye onu gece gündüz korudular. Biliyorlardı ki fabrika olmasa onlar için yaşam yoktu. Fabrika da, o sessiz beton ve demir yığını da biliyordu bunu...

Kazan fabrikası işçileri üzüntülüydüler. Bilinçli de olsa, bilinçsizce de olsa döküm işçilerinin acısını paylaşıyorlardı. Belki kendileri de farkında değildiler, ama içlerinden çalışmak gelmiyordu. Yine de çalışıyorlardı. Atelye şefleri, postabaşılar, biran bile boş bırakamıyordu işçileri. İşçiler içgüdüleriyle, kendi arkadaşlarına karşı yapılan haksızlığa öfke beslediler. Ne var ki nasıl hareket edecekleri konusunda bildikleri bir şey yoktu. Her işçi öfkesini kendisine saklamayı yeğliyordu. Bu öfke bir boşalsa, bütün işçilerin öfkesi bir araya gelse korkunç bir güç oluşurdu.

Birol döküm işçisinin ölümünü, sabahtan daha soyunma yerinde iken öğrenmişti. O sabah işçilerin konuştuğu yalnızca bu haberdi. Birol işçi elbisesini giyerken, kollarındaki gücün kalmadığını, içinde bir şeylerin yıkıldığını hissetti. Güçsüzlüğünün ezikliğini duydu. Akşama dek çalıştığında, ölü bir ruhtan farksızdı. Bayram usta-

yı tanıyordu sanki. Belki de kulübede rastlamıştı ona. İşçiler anlattığında olayı yaşamış gibi oldu. O anın tüm vahşetini yüreğinde duydu. Olayı tüm ayrıntılarıyla öğrenmek istiyordu. Soruyordu arkadaşlarına; ne biliyorlarsa anlatmalarını söylüyordu. Birileriyle konuşmak, acısını paylaşmak istiyordu. Paydostan sonra grev yerine gitmeye karar verdi. O gün nasıl çalıştı, akşama kadar dayanma gücünü nasıl buldu kendinde bunu kendisi de bilmiyordu. Kanalın içine çalışmaya, zoraki girmişti.

Paydostan az önce kapıdan çağırdılar Birol'u. İşte o an Birol aklına asla gelmeyecek bir şeyle karşılaştı. Tüm sıkıntılarını unuttu bir anda.

Şaşkınlıkla baktı kızın yüzüne. Karşısında dikilmiş, ne yapacağını bilemez halde duruyordu ayakta. Kız ona elini uzatmasa, elini uzatacağı da yoktu. «Merhaba!» diyebildi.

Ateş fabrikadan çıktıktan sonra Birol'un çalıştığı fabrikaya yetişemeyeceğini sanmıştı. Öylesine acele etmişti ki, paydostan bile önce varmıştı. Ruhunda kaynaşan karmaşık duygulardan hangisinin daha ağır bastığını bir tür lü ayırt edemiyordu. İnsan hayatında bütün duyguların aynı anda çapraşık bir şekilde yaşanması çok seyrek bir şeydir. Belki de böyle bir şey yaşanmaz bile... Ama ateşin durumu o anda buydu. Bu duyguların içinde acı vardı, korku, bir de hepsinden baskın çıkan o anın heyecanı...

İşte böyle. İkisinin de eli birbirine kitlenip kaldı. Birol şaşkınlığından kurtulup da kendini toparlayınca;

«Mehmet'ten bir haber mi var?» diye sorabildi.

Ateş hayır anlamında başını iki yana salladı. Tepkisi çok seri olmuştu. Birol şaşkınlıktan henüz kurtulmuşken ikincisinin içine yuvarlandı. Öyleyse ne diye düşündü.

«Biriyle konuşmam gerekiyordu,» dedi kız.

Yok! Bu kadarı da fazlaydı. Sabahtan beri acılarla, sıkıntılarla dolu bir gün yaşa, şimdi de şaşırtıcı olaylarla karşılaş! Bu Birol'un gücünü aşıyordu. O kadar beceriksiz bir haldeydi ki, davranışlarının sırasını karıştırdı.

«Öyleyse oturalım konuşalım.»

Az sonra işçilerin dağılacağı aklına geldi Birol'un. Oturmaktan vazgeçti. Alelacele:

«Bir dakika bekle. Ben şimdi gelirim,» dedi Ateş'e.

Ateş'in yanından ayrıldıktan sonra koşarcasına soyunma odasına gitti. Giyiniyordu ki elini yüzünü yıkamadığı aklına geldi. Doğruca yıkanma yerine geçti. Aynaya baktığında birazcık düşünmek zorunda kaldı. Onu böylesine heyecanlı kılan neydi? Bugün sinirlerim yorulmuş olacak, diye düşündü. Yine de bu şaşkın hareketlerine bir anlam veremedi. Bir türlü anlayamadığı, içinden habire taşan duyguya da kızdı.

Ya beklemezse, gitmişse? Saatine baktı; paydosa beş dakika vardı. Sabırsızlıkla ellerini bir kez daha yıkadı. Bir yıla eşit zaman; Birol'a öyle geldi, geçmişti, işçiler yıkanma yerine doldular. Ortalığı bir anda gürültü kapladı. Derken çalan fabrika düdüğü o günlük işin bittiğini haber verdi. Şaşılası olaylar, birbiri ardına gelmişti. Hayal bile edemezdi bu olayları. Öylesine birbirini takip etti ki, ilkten şaşkınlığa uğrayan Birol, olayları gitgide olağan görmeye başladı.

Ateş bıraktığı yerdeydi. Yanına vardı.

«Bekletmedim herhalde?..»

«Yoo!..»

Fabrikanın kapısından dışarı çıktılar. Yanlarından herbiri ayrı yöne giden servis kamyonları geçti.

«Bizim servis arabalarımız bunlar,» diye eliyle gösterdi Birol.

Ateş ilgisizce baktı kamyonlara.

«Herhangi bir işiniz var mıydı?» diye sordu.

«Var sayılmaz. Grev yerine gidecektim. Sen de gelirsin olur biter. —Bir süre söyleyip söylememekte tereddüt ettikten sonra— dün gece döküm işçilerinden birini vurmuşlar da.»

«Biliyorum,» dedi Ateş, donuk bir sesle.

Yola çıktıklarında servis kamyonlarının gittiği yönün aksine yürüdüler.

«Biri ile niye konuşmak istiyorsun?» diye sordu Birol?

Yanıt alamadı. O ara Ateş'in düşüncelere daldığını farketti. Zaten grev kulübesinin yakınına gelmişlerdi.

Kulübenin önünde büyük bir kalabalık vardı. Olay gecesinin ertesi akşamıydı: Baştemsilcinin konuşma yaptığı, işçilerin sabahtan beri ayakta bekledikleri akşam! Sabırsızca bekleyen kalabalığın içine onlar da katıldılar.

Kalabalık öfkeli bir ruhtu sanki. Birol Ateş'in varlığını unuttu. Orada solunan acı dolu havadan öylesine etkilenmişti ki... Alabildiğine bir umutsuzluk sardı içini. Grev kana bulanmıştı. Uzun sürmeyecekti belki de. Oysa işçilerin umuduydu grev. Farkında olmasalar bile onlar çevre fabrikalardaki işçilere güç kazandırıyorlardı.

Baştemsilci yüksekçe bir yere çıkıp ta konuştuğunda, Birol'un umutsuzluğu, kıyıya vuran sert dalgalar ne var ne yok herşeyi nasıl, denizin derinliklerine çekerse, öylesine yok oldu. Orada bulunan altıyüz kişinin herbirinde, başlarını dimdik tutabilecek kadar güçlü bir elektriklenme olmuştu.

Birol ta içinde yepyeni güçlü bir duygunun doğduğunu hissetti. Evet! Herşey bitmemişti. Bu güç, yenik

güç yeniden ayağa kalkıyordu. Tüm inatçılığı ile, her zaman kendinde ayağa kalkacak gücü bulacağını anlatıyordu. Birol o gücün, şimdiye değin bilemediği, hissedemediği büyüklüğünü gördü. Evet, iki kişi ölmüştü. Birol düşündü ki; bu uğurda ölmenin bir anlamı var. Bu anlamın çok değerli bir şey olduğunu kavradı.

Koluna yaslanan vücudu hissetmeseydi Ateş'in orada olduğunu hatırlamayacaktı. Vücudunu tatlı bir ürpertinin kapladığını duydu. Bu duyguyu bilinç altının en derinliklerine ulaştırdı. Koluna yaslanan vücut neredeyse düşecekti. Omuzlarından tuttu Birol onu. Başka birinin zor farkedebileceği acının derinliğini onun yüzünde gördü. Kıza karşı arkadaşlık, dostlukla doldu yüreği. Kalabalığın dışına aldı götürdü onu. O dakikalar Birol için unutulmaz anlardı.

Kızın içindeki acıyı çözemiyordu. Birşey sormaya da cesareti yoktu. Mehmet geldi aklına. Karmakarışık duygular içinde... Yoksa ona mı bir şey olmuştu? Ben ne aptalım diye düşündü. Mehmet'ten çok daha bencilim. Ateş o anki zayıflığını, o akşam bir kez daha yaşamadı. Çevresindeki işçilerin acı dolu yüzleri, baştemsilcinin duyguyla örülü konuşması, onu derinden sarsmıştı. Tüm ruhu depreme uğramıştı sanki. Etkilenme çok ani olmuştu. Çevresindeki herşey döner gibi olmuş, farkında olmadan Birol'un kollarına yaslanıvermişti.

Uçmasını bilmeyen yavru kuşun yuvasından düştüğü anda duyduğu korkuyu, son bir çırpınışla dallara tutunarak kurtulduğunda sağlam bir yere basmanın verdiği güven duygusunu hisetmişti o an. Ani bir hareketle kolunu çekmişti. İşçilerin duyduğu acı kendi acısından daha büyüktü. Bir daha asla böyle zayıf duruma düşmeyecekti.

Birol, bu kızın kişiliğinin derinliklerine varabilmek olanaksız diye düşündü. Acıdan bitik düşeceği bir anda tüm benliğini dimdik tutabilmeyi başarabiliyordu. Kimi anlarda sığınacak bir yer arayan, şefkate ihtiyacı olan biri oluyor, sonra da birden yanına ulaşılması olanaksız güçlü bir kişiliğe bürünüveriyordu.

Hava iyice kararmıştı. Birol yaşadığı anda ne öncesini ne de sonrasını düşünebiliyordu. İkisi de bir taşın üstüne oturmuşlardı.

Hep bir ağızdan söylenen bir sesin, kendilerine kadar ulaşan güçlü titreşimlerini duydular. Gecenin karanlığından gelen bir haykırıştı bu... Bir anda yürekleri ışıldatmıştı.

«Bayramlar ölmez!»

Artık kimsenin içinden konuşmak gelmiyordu. Bu coşkuyu, bu büyüyü bozmak istemiyorlardı.

Ayağa kalkarak yola doğru yürüdü Ateş; yavaşça. Birol bir süre seyretti onu. Sonra arkasından koşmak zorunda kaldı. Ne olursa olsun diye düşünerek aynı soruyu ikinci kez yineledi.

«Birileriyle niye konuşmak istiyorsun? Söyler misin? Ve neden benimle konuş muyorsun? Heyecanlıydı sesi ve yüksek sesle söylemişti. Hemen bir cevap beklemiyordu doğrusu. Sadece içini döksün diye sormuştu.

Ateş sakindi. Kendinden emin bir şekilde cevap verdi Birol'a.

«Bilmenizi istediğim bir şey var.»

Ne olacağı kırk yıl düşünse aklına gelmezdi Birol'un. Tabii düşünme zahmetine katlanmadı. Sabırsızlıkla bekledi ama.

«Döküm işçisini vuran sizin fabrikadan atılan postabaşıdır.»

«Sen nereden biliyorsun?!.»

Şaşkınlığını gizliyememişti Birol. Çok geçmeden yaptığı yanlışlığı anladı. Bir türlü Postabaşı'nın kızı olarak düşünmeye alışamamıştı Ateş'i. Yanlışlığını anlaması pahalıya mal oldu. Kafasına ağır bir balyoz yemiş gibi hissetti kendisini. Kolay kolay ne konuşabildi ne de düşünebildi. Bereket versin ayakları sağlamdı ve Ateş'in gerisinde kalmıyordu. Ateş ise başka birşey söylemeye gerek görmedi.

Silahtar'a varıncaya değin yürüdüler.

Birol bundan sonra olacakların hiçbirine şaşmazdı artık. Sanki sabahtan bu yana uzun bir yıl geçmişti. Düşünmek istemiyordu. Olayların akışına bıraktı kendini.

«Söylemek istediğim şey buydu,» dedi Ateş.

Ya ben kime söyleyeyim, diye düşündü Birol. Taşıması ağır bir sırdı bu. Bir şeyler söylemeye kalksa, söyledikleri, beceriksizce söylenmiş birkaç sözden ibaret olurdu. Hoş aklına gelseydi söylerdi söylemesine; düşünce sistemi durmuştu oysa. Konuşmak için hiçbir sözcük bulamadı. Silahtar'da minibüslerin yanında durdular tam.

«Ben gideyim artık,» dedi Ateş.

Birol ne yapacağını bilemez halde baktı durdu onun yüzüne. Gerçek şu ki onun durumu kızdan daha kötüydü.

«Oldu!» diye cevap verdi sonunda. «Benim gideceğim yer yukarda.» Yürüyerek giderim.»

Orada bıraktığında onu, ne elini sıkmak aklına gelmişti, ne de iyi akşamlar demek! Arabaya binmesini de beklememişti. Seni eve kadar götüreyim demek inceliğini de gösterememişti.

Ateş'ten ayrıldığında beşyüz adım yürümüştü ki, bi-

linmez bir duygu gitmesini engelledi. Geri dönmek isteği duydu içinde. Belki de o akşam yapabildiği en akıllıca hareket buydu. Yavaş ve kararsız adımlarla geriye doğru yürüdü. En azından onun gidip gitmediğine bakacak sonra dönecekti. Aklı onda kalmıştı ve biliyordu ki eve gitse uyuyamayacaktı; içgüdüsüydü onu hareket ettiren.

Ayrıldıkları yere vardığında duygularının kendisini yanıltamadığını gördü. Oradaydı. Gitmemişti. Arabaların biraz uzağında, duvarın kenarına oturmuş, duruyordu. İlkten yanına varmadı. Arabalardan birine biner belki diye bekledi. Tam yedi araba kalktığı halde Ateş hiçbirine binmemişti. Sessizce oturuyordu orada. Gideceği de yoktu.

Gerçekten Birol'un tahmin ettiği gibi nereye gideceğini bilmiyordu Ateş. Bildiği tek bir şey vardı; o da eve gitmeyeceğiydi. Birol'u yeniden karşısında görünce gözbebeklerinde gizli bir ışık parladıysa da şaşkınlıkla;

«Niye döndün?» diye sordu yavaş bir sesle.

Omuz silkmekle yetindi Birol.

«Ya sen niye gitmedin?»

Gözlerini sabit bir noktaya dikmişti Ateş. Birol, sorusuna cevap alamayacağını anladığında, başka zaman aklından bile geçmeyecek bir öneride bulundu:

«Bak ne diyeceğim; dostça, arkadaşça... Eğer, eve dönmek istemiyorsan benimle gel!»

Ateş'in yüzündeki şaşkınlığı görünce söylediğine pişman oldu. Aralarında olayların sonucu doğan o güzelim arkadaşlık duygusunu zedelemiş olmaktan korktu. Öylesine safça söylemişti ki önerisini... Biraz da yeni arkadaşına karşı beklediği dostça duygular neden olmuştu buna... Beceriksizce kendini mazur göstermeye çalıştı.

«Yani demek istiyorum ki... Eve gitmek acı verebilir sana. Mehmet nerede? Çıkmadı mı hastaneden? Görmedin mi onu? Bu duruma Mehmet'le beraber çözüm bulana kadar!.. Yarın buluruz Mehmet'i... Bu gecelik benim misafirim ol! Ne bileyim, böyle bir şeyi önermem için çok az tanıştık belki. Yanlış anlama sakın! İstersen eğer, kalmak istersen, ben başka bir yere gidebilirim.»

Ateş'in gözbebeklerinde acıyı gördü. O an bir çıkmazın içinde buldu kendini Birol. En az Ateş'in içinde bulunduğu çaresizlik kadar, beyninin zonkladığını hissetti.

«Sabaha kadar burada oturamazsın ki?.. Bir şeyler söyle?»

Eğer, diye düşündü Birol: Bu kız eski Yunanlıların çağında yaşasaydı mutlaka sessizlik tanrıçası olurdu. Beni de herhalde sıkıntıların tanrısı yaparlardı.

Çaresizlik içinde iki elini boşluğa bıraktı.

«Peki öyleyse... İyi geceler!»

İki adım gitmişti ki geri döndü. Aslında iki adım, bilemedin beş adımdan fazla uzaklaşamayacağını biliyordu. Tutması için elini uzattı ona.

«Beni, seni anlamak isteyen bir arkadaş olarak kabul et!»

Ateş hiç beklenmedik bir şekilde Birol'un elini tuttuğunda, içinde hangi duygunun ağır bastığına henüz karar verememişti: İçinde bulunduğu çıkmaz mı yoksa karşısındaki saf ruhun beceriksizce fakat güven dolu sözleri mi?

Tabii hangisi olursa olsun Birol derin bir nefes aldı. Göğsünün içindeki hava dakikalarca dışarı çıkamamış, içeri sıkışmıştı sanki. Boşalmasıyla yeniden dolması aynı anda olmuştu.

Eve vardıklarında saat epeyce ilerlemişti. Hiç ko-

nuşmadan tepeye tırmanmışlar, oradan ana yola çıkmışlar, sonra yol boyunca yürümüşlerdi.

Zamanı durdurabilmek için ne yapmak gerekse onu yapardı Birol. Yanındaki varlık ona öylesine büyük bir mutluluk veriyordu ki. Bir kızla bir erkek arasındaki kurulabilecek en güçlü bir arkadaşlık duygusuydu bu. Birol o anı doyasıya yaşamaya çalıştı. Dakikalar bile elle tutulur hale gelmişti. Yaşamının hiçbir bölümünü böyle derinlemesine, bütün boyutlarıyla yaşamamıştı.

Ateş ise bir dönüm noktasında olduğunun bilincindeydi. Olayların akışı öyle gerektirmişti. Bundan sonra neler olacağına gelince: hiçbir fikri yoktu bu konuda.

Birol, evde yeni arkadaşına çay yaptı. Onu biraz olsun neşelendirmek istiyordu. Evin dağınık haline bir sürü mazeretler uydurmaya çabaladı. Sonunda baktı ki Ateş anlattıklarını dinlemiyor, vazgeçti. Arkadaşına kendince bir ad vermişti: Sessizlik tanrıçası! Ve bu tanrıçanın el değmemiş sessizliğini bozabilmenin olanaksız olduğunu anladı. Ne anlattıysa sessizliğinden kurtaramadı onu. Baktı ki olacak gibi değil, onu yalnız bırakmanın daha doğru olacağını düşündü. Yatağını verdi ona. Başka vereceği bir şeyi yoktu, bu yüzden Ateş elbisesiyle yattı. Birol bir ara kendi pijamasını vermeyi düşündüyse de çabuk caydı bu düşüncesinden. Bir arkadaşının evine gitmeyi de aklından çıkardı. Kızın yanında olmak, onu korumak istiyordu. Bu anlaşılmaz duygu nasıl yerleşmişti içine bilmiyordu. Belki de sahip olduğu bu güzel arkadaşlığı yitirmekten korkuyordu. Bunun için elinden geldiğince güvenini kazanmak istiyordu onun. Onu, gerçekten iyi bir arkadaş olabileceğine inandırmak isterdi. Bu duygular içersinde gereksiz ve beceriksizce davranışlarda bulundu. Örneğin; kendisinin kapı aralığında yatacağını

söyledikten sonra kapıda anahtar olduğunu ve içeriden kitleyebileceğini ekledi. Sandalyeleri kapı aralığına dizdi. Tam onların üzerinde yatacakken Ateş'in üstüne örtecek bir şey vermediğini hatırladı. Kapıya vurup söyleyebilmek için uzun uzun düşünmek zorunda kaldı. Neyse ki Ateş örteceği bir şeyler bulmuştu. Cesaret edip de seslendiğinde öğrendi Birol. Uzun süre en ufak bir gürültü çıkarmamak için kıpırdamadan yattı sandalyelerin üstünde.

Ateş, Birol'u iyi bir arkadaş olarak kabul etmişti bile. Yalnız kaldığında bu saf yürekli arkadaşın, yüreğini ısıttığını hissetti. Ve hayata ve insanlara karşı yitirdiği güvenin güçlendiğini...

Mantık, duygulardan sonra geldi.

Birol, sandalyelerin üstüne paltosunu atıp uzandıktan sonra gün boyu yaşadığı şaşırtıcı olayları anlamaya çalıştı. Kendine özgü bir mantık yürüttü bunun için.

Ateş, korkunç gerçeği neden kendisine anlatmak gereğini duymuştu. Bu soruya basit bir çözüm buldu. Olayın aslını öğrendiğinde Ateş'in işçileri uyarması gerekiyordu; babası için kötü sonuç doğursa bile... Mehmet'e anlatamaz mıydı? Birol kendini Ateş'in yerine koydu. Mehmet'in Postabaşı ile kavgasının üstünden pek çok gün geçmemişti. Kavga olayında zayıf davranmıştı Mehmet. Tabii, bana göre öyle diye düşündü Birol. Ama pekalâ Ateş de böyle düşünmüş olabilirdi. Peki Birol'u niye seçmişti? Aklına bu soru geldiğinde mantıklı bir cevap veremediyse de belli belirsiz bir gurur duydu. Gerçi bu duygu fazla sürmedi. Başka da konuşacağı kimse kalmıyordu Ateş'in. Birol düşüne düşüne, Ateş'in bildiğini ne Mehmet'e, ne de henüz hiçbirini tanımadığı grevci işçilere söyleyemeyeceğini, bu yüzden konuşacağı kişinin

ilk kendisi olduğu sonucuna vardı. Bu sonuç çok basit, gururunu okşamasa bile Birol için en inandırıcı olanıydı.

Bu iğrenç yaratığın yanında bu güzellik nasıl gelişebilmişti? Bunun biyolojik bir açıklaması olmalıydı. Birol'un bilgi gücü bu gerçeği açıklamaya yetmedi ama o kendine göre bir cevap buldu. Bulduğu cevap bilimsel bir yöntem değildi, düşüncelerindeki boşluğu doldurdu sadece. Uyguladığı yöntem; bir karşılaştırma, doğayı örnek alan bir benzetmeydi. Biraz ilkeldi ama aynı durumun doğada ikinci örneğiydi. Zaten ilkel ataları da çözemedikleri birçok doğa olayları karşısında bu ilkel yöntemi kullanmamışlar mıydı?

Birinci örnek ayçiçeğiydi. Birol, ilgisini çeken o ayçiçeğini ilk kez kanalın ağzında görmüştü. Kanalın ağzı betondu. Çevresi de parke taşlarıyla kaplıydı. Üstelik dolu dolu bir sürü yağ fıçısından akan yağlar o kısmı yağ içersinde bırakmıştı. İşte çıkacağı yeri bilmeyen ayçiçeği, türündekilerin kilometrelerce uzağında —ki Birol en yakın ayçiçeği tarlasının fabrikadan otuz kilometre kadar uzaklıkta olduğunu biliyordu— bulunduğu çevreyle inatlaşırcasına boy vermişti. Betonla parke taşın daracık arasına sıkışmış, o uzun boyunun ucundaki sarı çiçeği bir umut gibi güneşe yönelmişti. Öylesine canlı bir görünümü vardı ki... Birol onu gördüğünde birinin koparmasından, ya da üstüne basıp geçmesinden korkmuştu.

Düşünceleri düzenli değildi. Zaman zaman mantıklı yanı ağır basıyor, kimi zaman da duyguları çıkıyordu ön plâna. Öyle ki; Ateş'in durumunun ne olacağını düşündüğünde bu soruyu Mehmet'in çözümlemesine karar verdi. En doğru olanı da buydu. Ya Postabaşı'nın durumu? Zaman geçtikçe altında ezildiği ağır bir sırdı bu. Biraz

da kendi durumunu Mehmet'in düştüğü duruma benzetti. O da Postabaşı'yla hesaplaşmak zorunda kalmıştı. Hem de onun sevdiği kızın babası olduğunu bile bile... Gerçi Birol için durum farklıydı. Bir kere olayın boyutları daha genişti. Söz konusu olan işçilerdi. Onların mücadelesine yönelmişti Postabaşı'nın eylemi. Birol, gerçek olanı, işçilere söylemek zorunda hissediyordu kendisini. Tüm aklı, mantığı bunu kabul ediyordu. Gel gelelim bunu başaracak gücü kendinde nasıl bulacaktı. İşte bu noktada kafası karmakarışıktı. Mehmet'in kavga olayı basit bir denklemi çözer gibiydi bunun yanında. Mehmet ise denklemi yanlış sonuca ulaştırmıştı.

Ya şimdi? İşte şimdi Birol yanlış çözüme ulaşırsa, bir sürü insanı, onların mücadelelerini bir anda karalamış olacaktı.

Mehmet'i düşündüğünde, o anda aklına düşünce sırasını takip etmeyen bir şey geldi: Kavgadan sonra Mehmet'le Ateş ayrılmış olmasınlar? Olamaz! Ateş hastanede iken hiçte öyle bir hali yoktu yüzünde. Ya sonradan? Birol ortada hiçbir belirti yokken böyle bir şey düşünmüş olmasına sinirlendi. Bu düşünceyi kafasından uzaklaştırmaya çalıştı. İki arkadaşı arasındaki sevgi ilişkisinin biteceği düşüncesi Birol'u derinden sarsmıştı. Hayır! Asla böyle bir şey olsun istemiyordu. Sessizlik tanrıçası sevmeliydi. Kimsenin hakkı yoktu bu sevgiyi yok etmeye. Birol sanki Ateş'i daha önceden tanıyormuş gibi, onun arkadaşını sevmesinden mutluluk duydu. Daha önce tanıyormuş gibi... Garip bir duyguydu. Sanki bu varlık her zaman vardı onun için. Bir ideydi onun gözünde. Ona karşı duyduğu hisler, ötesindeydi bencilliğin.

Birol içten içe o gecenin sonsuza dek sürmesini istiyordu. Bilinçsizce duyduğu bu istekte Ateş'in evdeki var-

lığının büyük payı vardı. Bir de ertesi gün, daha sonraki gün kolay kolay çözemeyeceği bir sorun, Postabaşı'nı nasıl engelleyeceğini bilemeyişi vardı ki Birol gecenin bitmemesi arzusunu bu ikincisine bağladı..

⁂

Postabaşı eve geldiğinde Ateş'in yokluğundan habersizdi. Oldukça geç saatte gelmişti. Zaten uzun zamandır ilgilendiği yoktu kızıyla. İlgi sözcüğünün anlamı Postabaşı için değişikti. Eğer ilgi sözcüğünü, ifade ettiği anlam olarak değerlendirirsek; Postabaşı'nın doğduğundan beri kızıyla ilgilenmediği ortaya çıkardı. Ne var ki, sözkonusu Postabaşı olduğunda ona özgü bir anlam kazanırdı bu sözcük. Postabaşı'nın kızıyla ilgisi; öfkelendiğinde ona bağırması, birtakım günlük işlerin dışında ayak işlerini ona yaptırması demekti. Son zamanlarda onu çevresinde bile görmek istemiyordu. Hatta kızının varlığının kendisine engel olduğu inancındaydı. Yaptığı hayvanca işler, onu çevresinden soyutlamış, bu kişi kızı bile olsa, kimseyi yanıbaşında istemez olmuştu. Gitgide yabanileşiyordu.

İçki içmesi gerekliydi. Alkolikliğin sonucu tam bir iç ki fıçısına dönüşmüştü. İçki dediğinde parayla alınıyordu. Fabrikada köpeklik ettiği günler değildi artık. Gün geçtikçe köpeklik yanı vahşileşmiş, iyice saldırganlaşmıştı. Sirk hayvanı gibiydi. Yaptığı gösteriler sonucu para alıyordu: Gösterisi de öldürmekti. İçinde büyüyen korkuyu yenebilmek için daha fazla içmek zorundaydı. İçince de saldırganlığı artıyordu. Bir kısır döngüydü bu.

Korku! İlkelleştikçe korkusu artıyordu. Hele son olaydan sonra içindeki korkuyu yenemez oldu. Canlı cansız her varlık onu izliyordu sanki. Kaçabileceği bir yer

yoktu. Eşyaların bile gözü vardı. Şimdiye kadar hep köpeklik etmişti ama hiç adam öldürmemişti. Bir canlıyı öldürdüğünün bilincine olaydan çok sonra varabildi. Korkusunu ilk kez kahveden dışarı çıkıp koşmaya başladığında hissetmişti. Çılgınca koşmuştu sokaklarda... Tepeden aşağı ana yola inmiş, oradan Haliç'in kıyısına varmıştı. Sonra tekrar gerisin geri dönüp Beşyüzevler'e kadar yolu yürümüştü o gece... Karanlık yollarda rastladığı insanlar, onu yakalamak için fırsat kolluyorlardı sanki... O geceki duyduğu korkuyu bir daha da atamadı içinden. Büyüdükçe büyüdü korku. Öldüreceklerdi onu... Sezgi gücü söylüyordu bunu ona. Kapana kısılmıştı. Postabaşı eve, işte bu ruh hali içinde gelmişti.

Bütün kapıları kilitledi. Pencereleri kapadı. Kızının evde olması gerektiği gelmedi aklına. Normal olmayan bu durum yine de onda boşluk yaratmıştı. Bir şeyin eksikliğini hissediyor, içkili kafayla nedenini bulamıyor ve daha çok tedirgin oluyordu. Kızını şimdiye değin hep bir eşya olarak görmüştü. Eşyalar ise onun iradesi dışında kolay kolay yer değiştiremezdi.

Derken beklenmedik bir şey oldu. Bu beklenmedik olayı Ateş görse, birkaç dakika için kararsızlığa düşebilirdi. Birol ise, nefretle birlikte acıma duygusu duyardı. Mehmet ise böyle bir şeye asla inanmazdı.

O çarpık vücut masanın üzerine iki büklüm kapandı ve ağladı. Koyu bulutların kapladığı havada yağmurun birden boşalması nasıl olursa... Bu kurumuş ruhun yaşlar neresinden akıyordu bilinmez! Bunun anlaşılabilir bir açıklaması olmasa da kurak toprak gibi çatlamış yüzü gözyaşlarıyla ıslandı.

Yaşadığı bu anı Postabaşı'dan başka kimse bilemezdi. Ruhu fırtınanın tam göbeğindeydi. Fırtına, içinde hangi

duygu varsa yakıp yıkıyordu. Bilinci gitgide koyu bir karanlığın içine girdi. Dipsiz bir kuyu gibi korkunun içine yuvarlandı. Son kırıntıları kalan kişiliği de kuyunun göremediği duvarlarında paramparça oldu. Şimdi artık kendine bile inancı yoktu. Kendi varlığına boşlukta yer arar oldu. Şu koskoca uzay boşluğunda, onun vücudunun hacmi kadar bile yer kalmamıştı. Ruhunun sıkıştığını, patlayacak derecede sıkıştığını hissetti.

Şu da bir gerçekti ki ruhundaki fırtınayı estiren pişmanlık duygusu değildi. Değer yargıları bu duyguyu duyamayacak kadar ahlâk ilkelerinden yoksundu. Fırtınanın asıl nedeni salt korkuydu. İşte korku, uzun süre bilincini kaybetmesine neden olmuş, güçsüzlüğünün verdiği çaresizlikle ağlamaya başlamıştı. Aslında bu adamdan beklenmeyecek derecede şaşırtıcı olan bu olay, son derece basitti. Bu zayıf ruh üzüntüsünden değil, yenik düştüğünden ağlıyordu. Korkuya yenik düşmüştü. Ve şüphesiz delilik belirtilerinin ilkiydi.

⁂

Gün ışımıştı. Ateş ilkten kâbuslarla dolu, sonradan koyu bir karanlığın içine gömüldüğü uykusundan uyandığında şaşkınlık içerisinde çevresine bakındı. Ona yıllar kadar uzun gelen oysa bir gün kadar kısa bir sürede yaşadığı olayları hatırlamaya çalıştı. Sonra nerede olduğunu?.. Telaşla fırladı yataktan. İşe gitmesi gerekiyordu. Sabah ışığı onun için iş saati demekti. Giyinmek için arandığında elbiselerinin üstünde olduğunu farketti. Birden Birol'un evinde olduğunu hatırladı. Ama buraya nasıl olup da gelmiş olduğuna yeterli bir cevap veremedi. Düşünce yeteneği olanca çabukluğuyla içinde bulunduğu durumu anlamaya çalışıyordu. Birol'un evinde oldu-

ğuna göre o da burada olmalıydı. Odanın kapısını az açıp da aralıktan baktığında kimseciklerin olmadığını gördü. Yüreği azıcık hafiflediyse de yanlızlık ve şaşkınlık heyecanının alabildiğine artmasına neden oldu. Telaşla ayakkabılarını aradı. Alışkanlığından olacak yatağını toplamayı ihmal etmedi. Sonra heyecanının da verdiği bir hızla koşarcasına dışarı attı kendisini.

Kolundaki saat durmuştu aksilik. Bir gün evvel de işe gitmediğini anımsadı. Hernasıl gidecekse servis arabasına olan uzaklığı hesaplamaya çalıştı. Saati öğrenmesi gerekiyordu. Başkası için kolay olsa bile, Ateş yoldan geçen birine soramazdı saati.

Sokaklar kalabalık değildi. Koşarcasına nereye çıkacağını bilmediği ara sokakları birbiri ardına geçerken, günün henüz yeni ışıdığını bilmiyordu. Bütün bunları, saatin kaç olduğunu Taşlıtarla meydanına vardığında öğrendi. İşçiler, gruplar halinde; kimileri servis arabalarını bekliyor, kimileri de yığınlar halinde, adamakıllı dolu minibüslere binmeye çalışıyorlardı. Küçük arabalar inanılmaz sayıda insan alıyordu içlerine... Hesabı yapan ve minibüslerin kaç kişi alacağını bilen sürücüler üç kişiyi bir adam yerine sayıyorlardı.

İş saati henüz geçmemişti. Ateş yanılmadığını az sonra anladı. Meydanda bekleyen kalabalığın içinde saati olan bir sürü insan vardı ve bu insanların saatlerinin hepsi de gömleklerinin kollarının içinde saklı değildi. Uzaktan bakıldığından yelkovanla akrebin hangi noktada olduğunu görmek mümkündü. Açıktaki üç saat Ateş'in çalıştığı fabrikanın işbaşı vaktinin daha gelmediğini gösteriyordu. Eh! Üç adet saat herhalde yalan söylemezdi.

Birol çok erken kalkmıştı herhalde, diye düşündü Ateş.

Taşıtlarla meydanı olduğu gibi satıcılarla doluydu: Börekçiler, simitçiler, poğaça satanlar... İnsanlar midelerini kandırmak için üşüşüyorlardı başlarına. Diğer yandan da arabaların önünde bir boğuşmadır gidiyordu. Bu insanlar arabalara binmeyi başarabilirlerse makineleri harekete geçireceklerdi. Ve yaşamı... Verdikleri sinir savaşını kanıksamışlardı. Kötü yazgılarını çoktan kabullenmiş gibiydiler.

Nice çabalardan sonra arabalardan bir tanesine binebildi Ateş.

⁂

Birol o sabah erkenden uyanmıştı. Daha da uyku tutmamış, erkenden dışarı çıkmıştı. Ateş'le karşılaşmak istememişti; karşılaşırsa ne konuşacağını bilmiyordu çünkü. Epey bir süre meydan kahvesinde vakit geçirmiş; önce burnu, sonra da gövdesi beliren servis kamyonu görününceye kadar dört beş bardak çay içmişti.

Gördüğü güzel bir rüyaydı. Bitmişe benziyordu. O gün fabrikaya gitmemeyi çok isterdi Birol. Zorunluluk isteklerden güçlüydü çoğu zaman. Aklı evde kalmıştı oysa.

Ateş'le ilgili hiçbir şey bilmediğini düşündü. Ateş bir işte çalışıyor olmalıydı. Böyle bir şey duyduğunu hatırlar gibi oldu.

Gelir miydi? Bu gece de gelir miydi? Hiç sanmam diye yanıt verdi kendi kendine... Mutluluk bir gece sürmüştü. Gelmeyecekti. Mehmet'i bulmalı. Mehmet nerede acaba şimdi? Bu konuda en ufak bir bilgisi yoktu Birol'un. Yaşam öylesine hızlı akıyordu ki; olaylar insanı kıskacıan alıyor, nehirin akıntısında durmadan sürükleniyordu insan. Bir de bakıyordu ki nehirin bir başka kısmın-

da, tanıdıklarından ayrı düşmüş. Tanıdıkları şimdi kimbilir nerelerde sürükleniyor olmalı? Sürükleniş durmaksızın devam ediyordu. Geçtiği yerleri, gördüğü bir ağacı, bir kıyıyı hatırlamak istemesi gibi... Ve nasıl onlara yeniden kavuşmak olanaksızsa yaşamdaki dostları da kopuyordu hayatından. Boğulmamak için geçmişi uzun uzadıya düşünmeyi bırakıp azgın sularla savaşım vermek zorundaydı. Bir tahta parçası idi Ateş. Akıntı tahta parçasını Birol'dan yana sürüklemiş ve Birol ona tutunuvermişti bir süre... Sığınmıştı ona... Derken anafora kapılarak ayrı düşmüşlerdi. Çılgın sular şimdilik ikisini de uzağa atıyordu.

Fabrika idaresi habersiz işe gelmeyenlere sert cezalar uyguluyordu o sıra. İşçilerin üstündeki baskıyı habire arttırıyorlardı. Bu da çelişkiyi alabildiğine keskinleştiriyor, onların uzaklaştırmak istedikleri işçi hareketini yakınlaştırıyordu.

Sularda sürükleniş sürüp gitti. Birol tüm duygularını evde bıraktıysa da fabrikada geçirdiği saatler boyunca olanları unutmak zorunda kaldı.

Yalnız bir kez, yaşadığı birkaç dakika dahil değildi buna... Kanala girmeden önce, gövdesini çoktan güneşe dönmüş ayçiçeğini gördüğünde.. Birol onu sevgi dolu bakışlarıyla selamlamayı, doğaya karşı verdiği yiğit mücadelesini desteklediğini belirtmeyi unutmadı. Ayçiçeğinin sarı yüzünde sadece arkadaşının sessiz ruhunu değil, işçilerin yaşamını da gördü. Bu yaşam; zorlukların, güç koşulların arasında boy vermeye çabalıyor, bir umut olan güneşe yöneliyordu.

Kanalın içi işçilerin toplanma yeri olmuştu. Tüm elverişsizliğine karşın bundan güvenilir başka bir yer olamazdı. Remzi iki arkadaşını alıp da kanalın içine girdi-

ğinde, Birol delik borunun kaynağını yeni bitirmişti. Boruların sallantısının haber verdiği dostları tanımakta gecikmedi. Remzi'nin arkasında iki kişinin daha olduğunu gördüğünde gülümsedi yorgunluğunu unutarak. Bu çocuğun nereden aklına gelmişti onları buraya getirmek?

Fabrikada kolay kolay kimsenin aklına gelmeyecek bu görüntü oldukça garipti. Kanalın uzantısı boyunca birbiri ardına sıralanmış üç kişi. Remzi'nin kanala ikinci kez girdiğini hatırlarsak, diğer ikisi alışamadıkları bu değişik ortamda acemiliklerini henüz üstlerinden atamamışlardı. Hiçbir yana dönemeyecek durumda olmaları onları oldukça tedirgin etmişti. Tabii Remzi onların bu kötü hallerine hiç oralı olmuyordu.

«Kolay gelsin!»

«Sağol!» diye cevap verdi Birol. «Hayrola yahu bu ne hal böyle? Neredeyse bütün fabrikayı buraya toplayacaksın!»

«Azıcık konuşmamız gerekiyordu. Bundan iyi yer bulamadım.»

«İyi, konuşalım öyleyse. Benim de canım sıkılıyordu yalnızlıktan. Fakat pek rahat edemezsiniz burada. Suç bende değil. Söyle bakalım ne var?»

«Diyeceğim şu ki Birol abi... Yalnız önce sana arkadaşları tanıştırayım. Arkamdaki arkadaş: Elektrik teknisyeni. Kahvede beraberdik hani.. Diğer arkadaş da makine bakımcısı.»

Yanıt vermeye gerek görmedi Birol. Bulunduğu yerden arkasını kanalın duvarına verip, durumunu biraz düzelttikten sonra onları dinlemeye devam etti.

«Elektrik teknisyeni arkadaş sendikacılarla görüşmüş geçen gün. Bu ay içersinde kararlaştıracağımız bir gün-

de toplantı yapmayı düşünmüşler. Biz bir de senin onayını alalım dedik,» dedi Remzi.

Birol az düşündükten sonra;

«Bana göre biraz acele,» dedi.

Remzi toyluğunun verdiği sabırsızlıkla;

«Yani gelmek istemiyor musun?»

«Yo! Onu demek istemedim. Eğer bir toplantı yapılacaksa mutlaka ben de geleceğim. Şunu diyorum: İşçi arkadaşlar henüz hazırlıklı değiller. Bu iş birbirimizden kopuk oluyor gibi geliyor bana. Yanlış anlamayın. Kendimi bir kenarda tutmak istemiyorum.»

Remzi az önceki sabırsızlığını devam ettirerek:

«Tanıdığın birkaç kişiyi de getirmeyecek misin peki?»

«Gerekirse evet!»

Remzi'nin düş kırıklığına uğramış hali Birol'u üzdü. Düş kırıklığı biraz da Remzi'nin arkadaşlarına; o da bizden, sendikanın değişmesi için yaptığımız mücadelede o da var, demesinden; onu, atelyesinden sağlam arkadaşlar getirir diye tanıtmasından ileri geliyordu.

Fenerin küçük ışığında yüzü pek az seçilen elektrik teknisyeni söze karışarak:

«Makine bakımcısı arkadaşla birlikte ikimizin de sendikaya götüreceği doksan kişi kadar var. Ayrıca şunu belirteyim ki bu iş hiçte erken sayılmaz.»

Doksan sayısı Birol'un aklına yatmadıysa da sesini çıkarmadı. Öyle uzun boylu da itiraz etmedi. Biraz da merakından Remzi ile tartışmaktan ziyade dinlemeyi yeğ tuttu. Doksan sayısı Birol için az değildi. Aksine fazlaydı. Organizasyondaki eksiklikleri sezgi gücüyle hissediyor, tecrübesinin yeterli olmaması nedeniyle direnemiyordu ancak. İşi oluruna bırakıyordu. Sezdiği eksiklik-

lere yüreklice karşı çıkabilecek tecrübenin verdiği olgunluğa sahip değildi. Meseleyi fazla uzatmadı.

«Oldu öyleyse! Sizler toplantıya hangi gün için karar verdiyseniz ben hazırım.»

Birol'un bu cevabı diğer üç kişiyi rahatlatmıştı.

Remzi: «Birol abi? Bu akşam Gültepe'de, elektrikçi arkadaşın evinde toplanacağız. Eğer işin yoksa sen de gel,» diye konuşmasına devam etti.

Birol düşünmek zorunda kaldı.

«Yarın akşam olsa olmaz mı? Bu akşam biraz işim var da...»

«Olur! Benim için farketmez. Yarın akşam olsun.»

Bir şey dikkatini çekti Birol'un; genellikle konuşan hep Remzi idi. Elektrikçi ve diğeri çok az konuşuyordu. Bu onların çekingenliklerinden olabilirdi.

«Biz yeterli çoğunluğu topladık. Sen de gelirsen iyi olur. Gelmeyebilirsin de,» dedi elektrikçi olanı. «Bu senin bileceğin bir iş!»

Birol cevap vermedi ama elektrikçinin çevresindekileri küçümsediğini görmemezlikten gelemedi. Onun için kahraman olmak isteyen bir tip, diye düşündü. Kollektif çalışmadan uzak biri. Bu işi yalnız başına kotarabilecek kadar kolay sanıyor.

Remzi elektrikçiyle aynı fikirde değildi.

«Birol arkadaşın getireceği kişileri yabana atmayın. Az sayıda da olsa sağlam kişilerdir. Birbirimizden kopuk olmamalıyız. Bu işte hepimiz varız.»

Daha sonra pek konuşan olmadı.

Sonunda elektrikçi:

«Artık gidelim!» dedi. «Belki yokluğumuzun farkına varırlar.»

Remzi: «Anlaştık değil mi? Yarın akşam Gültepe'de

buluşuyoruz. Birol abi yarın paydosta görüşelim. Beraber gideriz. Evi biliyorum.»

«Oldu.»

Üçü de geldikleri gibi sürünerek gittiler. Doksan kişi, diye düşündü Birol. 'Fabrika ne haldeymiş de benim haberim yokmuş! Eğer kanalın içi aydınlık olsaydı, elektrikçinin böbürlenen yüzünü muhakkak görürdüm. Ses tonundan bile belli öyle olduğu...'

Birol bu düşünceler içinde çalışmaya koyuldu. Akşam paydosu yaklaştığında saatler Birol'un sandığından da çabuk geçmişti.

Eve bir an evvel varabilmenin heyecanıyla alelacele giyindi. Servis kamyonuna olabildiğince erken bindi.

Eve vardığında, Ateş'in gelmesini beklemediği halde, göremeyince onu, üzüldü. Geç saatlere kadar uyumadı.

Ateş gelmedi.

⁂

Ateş evin merdivenlerini çıktığında oldukça ürkekti. Bir gün ayrı kalmanın verdiği özlemle çevresine bakındı. Kapıyı açtığında odanın boynu bükülüğü içini burktu.

İçeri girer girmez kendini divanın üzerine attı. Boylu boyunca uzandı. Yorgun hissediyordu ruhunu ve tüm vücudunu... Gelmesine gelmeyecekti ama gideceği bir yer de yoktu. Birol'un evine gidemezdi. Çalışırken bile bütün gün düşünmüştü. Nasıl olup da daha henüz yeni tanıdığı birinin yanında kalabilmişti? Bunun cevabını veremiyordu. Gelgelelim duyguları yanlış bir iş yapmadığını fısıldıyordu kulağına. Bir önceki akşam güven dolu bir ortamda bulmuştu kendisini. Hayır, Hayır! Orada kaldığı-

na hiç pişman olmamıştı. Ama nasıl olup da hemencecik gitmeyi kabullenmişti, işte bunu anlıyamıyordu.

Aslında sorun bu kadar basit değildi. Hele farkına varsaydı Ateş, herhalde çok saçma bulurdu. Bilinçlice farkedemediği bir istek vardı yüreğinde: O anı tekrar yaşayabilmek! Bir neden ortaya çıksa da yeniden oraya gidebilse... Ama o bu garip isteğin anlamını bilmiyordu.

Ruhunun ta içlerinde bilinç altının en gizli köşelerinde yer alan bu istek gitmek için bir neden buldu sonunda. Nedenin ortaya çıkması için herhangi bir çaba göstermedi Ateş. Aksine olay onun dışında gerçekleşti ve Birol'u görmeye gitmesi için kendisini kandırmaya bile gerek kalmadı.

Uzanmış yatıyordu. Kalkacağı da yoktu. Aradan ne kadar zaman geçti, bilinmez. Çünkü zaman düzenli işleyişini yitirmişti. Derken kapının dışında bir ayak sesi duyuldu. Ateş'in kulağı böyle bir şey hazırlıklıydı. Çevresiyle tüm ilişkilerini soyutlamış olmasına karşın sesi duydu. Ani bir fırlayışla divandan kalktı. İlk aklına gelen odasına geçmek oldu. Yüreğindeki korku değildi; acı verecek bir gerçekle karşılaşmak istemiyordu.

Az sonra kapı tarafından yabancı sesle birlikte babasının konuşmasını duydu. Heyecanı öylesine artmıştı ki nefes bile alamıyordu. O her zaman duyduğu allahın belası ses yine karşısındaydı. Elinde olmayarak arkasına saklandı kapının.

Postabaşı kapıyı açtı o an. İçeri şöyle bir göz gezdirdi. Fakat Ateş'i göremedi. Birgün evvel farkedemediği bir boşluğu hatırlar gibi olduysa da üstünde durmadı. Ateş herhalde işten gelmemiş olmalıydı. Böylesi daha iyi diye düşündü.

Yabancı adam içeri girdikten sonra divanın üzerine

bağdaş kurarak oturdu. Postabaşı ise masanın yanındaki sandalyeye...

«Senin kız yok değil mi?»

Postabaşı başını hayır anlamında sallamayı yeğledi.

Yabancı adam o kendine has küçümser bir tavırla çevresine bakındı. Sonra sırf kendisine bir sigara çıkardı paketinden. Yaktı.

«Bu senin yapacağın son iş olacaktır!» dedi.

«Hastayım,» diye cevap verdi Postabaşı. «Yoruldum. Başka birini bulun.»

Pis pis sırıttı adam.

«Başladığın işi bitir. Adam vurma yok bu kez. Ama bu seferki esaslı. İşin esas belalısı: Döküm fabrikasının baştemsilcisi. Zaten bütün işler onun başının altından çıkıyor. İyi bir ders alması gerek. Yıldırasıya dövmek gerekir o adamı. Yalnız dikkat et! Çok uyanıktır. Dövüşten de korkmaz. Kuvvetlidir.»

«Benden paso!»

«Vallahi bilmem! Yapacaksın. Bu son. Öyle yarıda bırakıp kaçmak yok.»

«Hastayım dedim anlamıyor musunuz? Baksana ellerim titriyor. Bundan sonra bu ellerle adam dövemem ben. Sinir krizleri geçiriyorum günlerdir. İstemiyorum, içki de istemiyorum, para da.

«Ya polis ararsa?»

«Ne demek istiyorsun?»

«Anlarsın.»

«Polis nereden bilecek beni?»

«Biri söyleyebilir.»

Postabaşı'nın yüzü mosmor oldu. Hiç sesi çıkmadı. Adam oralı değilmiş gibi konuşmasına devam etti.

«Öbürsü gün!.. Yarın nöbeti var. İki gün sonra toplantı yapacaklar sendikada. Toplantıdan çıktıktan sonra eve yürüyerek gider. Esentepe'de oturuyor. Yapacağın iş basit. Bir iki tarafını kıracaksın o kadar.»

Sözlerini bitirir bitirmez ayağa kalktı.

«Hadi bana eyvallah. Öbür akşam Silahtar'daki kahvede bekliyorum seni. Saat dokuzda tamam mı?

Postabaşı'nın cevap vermesini beklemeden kapıya yürüdü. Çıktı gitti.

«Ateş!»

Aniden bağırmıştı postabaşı. Ateş'in evde olup olmadığına emin olmak istemişti. Hiçbir cevap alamadı. Bu kız hangi cehennemde, diye düşündü. Saatine baktı. Fabrikadan çoktan gelmiş olması gerekiyordu. 'Mahalledeki kızlardan birine gitmiş olmasın?' Gerçi her zaman evde oturur, bir yere çıkmazdı. 'Gösterirm ona ben,' dedi kendi kendine...

Yabancıya dediği gibi elleri titriyordu günden güne... Alkol istiyordu kanı. Ellerinin titremesini ancak böyle geçirebilirdi. Kapana kısılmıştı sanki. İğrenç hayvanlarda da sezgi gücü vardır. O da yazgısının düğümlendiğini hissediyordu. Koku alan köpekler gibi buldu içki şişesini. Ellerinin titremesini önlemek ve sonra daha da titremesini sağlamak için dikti kafasına, içtikçe içti.

Ateş, oda kapısının arkasına çömelmiş, başını dizlerinin arasına almış, kıvrılmış duruyordu. Donup kalmıştı sanki. Yerdeki bir noktaya dikilmişti gözleri. Saatler geçti öylece. Kendini toparlayabildiğinde ayağa kalkacak gücü ancak bulabildi. Kapının aralığından baktı. Divanın üzerinde ölüden farksız uyuyan babasını gördü. Sessizce sofaya geçti. Masanın üzerindeki artıkları topladı. Bu arada adamın üzerine bir şey örttü.

Sevgisiz bakışları bir ara onun yüzüne takıldı kaldı. Onun ıstırap çekermişcesine kasılmış suratını, suratındaki derin çizgileri gördü. Onu yabanileştiren, kötülüklerle katılaşmış yüreğini anlamaya çalıştı. Babası olan bu adamın bir zamanlar küçük bir çocukken onu, kucağına alıp almadığını hatırlamak istedi. Hafızasının uzanabildiği yaşlara kadar böyle bir olay hatırlamıyordu. Daha öncesi bebekliğiydi. Korktu. Bu adamın kızıydı. Onun soyundan gelmişti. Onun iğrençlikleri kendi vücudunda da mevcut muydu? Kötülüklerin sembolüydü bu adam. Ve o da onun kızıydı. Ateş, kendisinin de aynı soyun hamurundan yapılmış olduğunu düşündü. Belki de tüm kötülükler gizliydi ruhunda. Ateş'in bilinçli olarak göremediği; yaşadığı toplumun iğrençleri yarattığını düşünememesiydi.

***

Gültepe'nin ara sokaklarında küçük bir evdi. Yerde uzunlamasına bir kilim, iki sandalye, bir de divan. Çalışmaktan anası ağlamış kadın; bir yandan ağlamaktan bıkmayan küçük çocuğu susturmaya çalışarak yer sofrasını hazırlıyor, zayıf vücutları, biçare ruhlarının gölgesiymiş gibi duran iki erkek çocuk da aç gözlülüklerini saklamadan, yer masasındaki ekmeklere bakıyorlardı.

Elektrikçi, Birol ve Remzi çocuklara ve kadına karşı tümüyle ilgisiz, üçü de sedirin üstüne oturmuş, hararetli hararetli tartışıyorlardı. Elektrikçinin karısı onları dinleyecek halde değildi zaten. Kocası ona sofrayı hazırlamayı buyurmuştu. O da görevini yerine getiriyordu. Öfkesi burnundaydı. Bir ara çocuktan çıkardı öfkesini; yüzüne bir şaplak indirdi çocuğun. Tabii çocuk da ağlamayı keseceğine daha çok bağırmaya başladı. Kocasına da sövü-

yordu içinden. Bu adamları da nereden bulup getirmişti? Evde yiyecek yemek yok, kalk sen bu akşam fazladan masrafa gir; çorba yap, börek yap, olacak iş değildi. Allah vere de bu adamlardan çocuklara da yemek kalsaydı.

Çocuğun ağlamasına canı sıkıldı elektrikçinin. Kadına bağırdı: «Al götür şunu başka bir odaya,» diye. Ve kadın da sanki evin her tarafı oda doluymuş gibi aldı çocuğu yandaki küçük odaya götürdü. Elektrikçi rahatlamışcasına konuşmasına devam etti:

«Bütün arkadaşları sendikada toplamamız şart. Ben gittim görüştüm. Bizleri destekleyen çok sayıda arkadaş olduğuna inandırmalıyız sendikadakileri. Geçen gün onlarla konuştuğumda bana inanmamış gibiydiler. Onlara: «Sendika değiştirmek isteyen şu kadar adam var,» dedim. Onlarsa fabrikamızda yeterli sayıda bilinçli arkadaş olmadığını söylediler. «Daha zamanınız var. Örgütlenin. Fabrikayı boşu boşuna maceraya atmayın,» dediler. Bizler de onlara yanıldıklarını göstermeliyiz. Sendikacılar bir tek beni tanıyorlar. Çünkü devamlı ben görüşüyorum onlarla. Bu yüzden de toplantıda ben konuşmalıyım. Hem zaten en fazla işçi arkadaşı ben getireceğim. Getireceğim işçi arkadaşlar daha çok beni tanırlar. Bu yüzden benim konuşmam daha etkili olur. Yalnız...» sustu. Söyleyip söylememekte tereddüt ettikten sonra: «Yalnız, benim konuşma yeteneğim pek yoktur. Ezbere, akıldan konuşamam kısacası. Onun için de yazılı bir konuşma metni hazırlamamız gerek. Remzi sen bu işi iyi becerirsin. Bu akşam ne konuşacağımı yazıya döksek iyi olur.»

Elektrikçi konuşurken, Birol'un onun yüzüne şaşkın şaşkın baktığını göremedi. Şaşkın bakışlarda aynı zamanda bir hoşnutsuzluk gizliydi. Elektrikçinin karısı ye-

meğin hazır olduğunu söyledi. Üçü de çömeldiler yer sofrasının başına. Kadınsa odanın bir köşesinde çocuklarını doyurmakla uğraşıyordu. Konuşmaya yemek boyunca devam ettiler.

«Arkadaşlara nasıl söylesek? Yaptığımız iş anlaşılmasa...» dedi elektrikçi.

Sonra yine kendisi devam etti.

«İşçi arkadaşların gideceğimiz gün olsun haberleri. Bu görevi üçümüz üstlenmeliyiz. Bir de bakımcı arkadaş var. O da gelecekti bu gün ama işi çıktı, gelemedi. Herkese sendikada belli bir saat verelim. O saatte gelsin herkes.»

Remzi elektrikçinin konuşmasını keserek:

«Arkadaşlar sendikanın yerini bilmiyebilirler ama. Herbirine tek tek tarif edemeyiz. İşyerinde iken onlara belli bir yer söylemek en iyisi. Fabrikadan çıkar çıkmaz hep beraber gitmemiz yanlış olur. Dikkati çeker. Paydostan en az yarım saat sonra buluşmalı.»

Birol başlangıçta konuşmaya karışmıyordu. Kendini olayın akışına bırakmıştı. Söylemek isterdi: «Bu iş böyle olmayacak! Daha sonraya bırakalım» ama başlamıştı bir kez. Sezgiden ibaret olan düşüncelerinden de emin değildi. Baktı ki geri dönmenin olanağı yok;

«Arkadaşlara söyleyelim de herkes ağzını sıkı tutsun. Kimse bir şey söylemesin, toplu halde çıkmasınlar fabrikadan,» diye söze girdi. Ve devam etti:

«Sendikayı bilen varsa onlar doğrudan gelsin. Bilmeyenler de sendikaya en yakın yer olan dolmuş durağının oradaki kahveye gelsinler.»

Remzi önemli bir şey hatırlamış gibi;

«Birçok arkadaş oturuyor Silahtar'da,» dedi.

«Ya görürlerse?»

Elektrikçi: «Başka da çaremiz yok,» diye cevap verdi. «Başka da bir yer söyleyemeyiz ki arkadaşlara.»

Üçü de bu konu üstünde ciddi ciddi düşünmeye koyuldular. Çözüm için ilk yanıt Birol'dan geldi;

«Önce biz gideriz kahveye. Birimiz sendikanın kapısında oluruz. Arkadaşları kahveye geldiklerinde ikişer üçer yollarız sendikaya. En iyisi de bu.»

Birol'un bu önerisi diğer ikisinin de aklına yatmıştı.

Önlerindeki tabaklar boşalmış, onlarsa yer sofrasının başında konuşmaya iyiden iyiye dalmışlardı. Üçü de gerçekleştirecekleri konuya vermişlerdi kendilerini. Ne zaman ki elektrikçinin karısı sofrayı toplamaya başladı; yemeklerini bitirmiş olduklarını farkettiler. Üçü de konuşmayı kesmeden yeniden divanın üzerine kuruldular. Öyle ki konuşmaları kesintiye uğramamıştı.

Vakit ilerlemişti. Elektrikçinin karısı çocukları yatırdı. Derken kendi de onlarla birlikte uyuyakaldı.

Birol, Remzi'ye;

«Elektrikçi arkadaşın konuşacağı yazıya bir an evvel başlasak iyi olur. Saat epey ilerledi. Ancak bitiririz,» diye söyledi. Birol düşündü: Elektrikçi arkadaş kâğıttan okuyarak bu işi nasıl başaracak? Bir türlü aklı almadı. O anda toplantıda nelerle karşılaşacağı belli olmazdı ki. Ezbere konuşmasını beceremem diyen elektrikçi arkadaş. bir sürü sorularla karşı karşıya kaldığında cevap verebilecek miydi? 'Neyse' diye teselli etti kendisini Birol. 'Onun yapamadığı yerde biz idare ederiz.' Hoş Birol'un da bu işte elektrikçiden fazla tecrübesi yoktu ya!.. Yine de onun kadar değildi. Gerektiğinde ortaya çıkar, düşüncelerini yüreklice söyleyebilirdi en azından. Belki düzgün

cümleler kullanamazdı. Belki düşüncelerini iyi bir şekilde ifade edemezdi ama söylerdi işte.

Elektrikçi epey bir süre kalem aradı, kâğıt aradı. O arada gitti karısını uyandırdı: «Kalkta bize çay yap!» diye. Günün iş yorgunluğundan gözlerini açamayan kadın bir robot gibi kalktı yatağından. En ufak bir tepki göstermedi. Sızlanmadı, yakınmadı... Gitti ocağa çay suyunu koydu.

«İşte kalem!» dedi döndüğünde elektrikçi. «Kâğıtta buldum, başlayabiliriz.»

Bir süre herkesi düşünce aldı.

«Neler söylememiz gerekir arkadaşlara?» diye sordu elektrikçi. «İlk önce şimdiki sendikamızı kötüleyelim.» Sonra da Metalurji İşçileri Sendikası'na geçmemizin nedenlerini açıklayalım. Bir süre düşündükten sonra: «Korkacakları, çekinecekleri bir şey olmadığını söyleyelim onlara. Bu işin kolay olacağını ve kimseye bir zarar gelmeyeceğini anlatalım.»

Birol, elektrikçinin konuşmasını bitirmesini beklemeden sinirli bir şekilde:

«Hiç kimseyi kandıramayız. Yalan söyleyemeyiz; yanlış olur bu. Gerçeği ve ne gibi sorunlarla karşılaşacaklarını baştan anlatmalıyız onlara. Ancak sonucunu göze alabilecekleri bir işe kalkışsınlar. Açıkça demeliyiz ki: Bu işin sonunda işten atılmakta var. Sabırla dolu bir mücadele vermek de var. Hemen üye defterlerini imzalamakla bitmez iş! İşveren diretebilir. Bizimse ileri attığımız her adımı savunmamız gerekecektir. Bu da kolay olmayacaktır!

Anlatabiliyor muyum? Yani arkadaşlar çekinirler de böyle bir işe girmezler diye zorlukları söylememezlik etmemeliyiz. O zaman bu işin sonucu çok daha kötü olur. Karşılaşacakları güçlüklere hazırlıklı olmayan işçi arka-

daşlar işte o zaman ne yapacaklarını bilemez bir halde olurlar. Ve paniğe kapılırlar. İşin başında yenik düşerler. Eğer yazıyı böyle yazacaksanız yokum ben bu işte. Sonra işçi arkadaşların yüzüne bakamam.»

«Birol arkadaşa hak veriyorum,» diyerek Remzi Birol'un söylediklerine katıldığını belirtti. «Bu işin nasıl olabileceğini arkadaşlara tüm ayrıntılarıyla anlatmalıyız.»

Elektrikçi gönülsüzce de olsa kabullenmek zorunda kaldı.

«Eh, madem öyle, öyle olsun! Sizin dediğiniz gibi olsun. Ama bana sorarsanız arkadaşların gözlerini korkutacağız.»

Elektrikçinin bu şekilde konuşması, şüphelerinde haklı olduğunu düşündürdü Birol'a. Ama belli etmedi. Etmesi gerekiyordu; suskun kaldı.

Tecrübesizliği, cesur davranmasına, yanlışlara karşı çıkmasına hâlâ set çekiyordu. Demek oluyor ki doksan sayısı zorlama bir rakamdı. Demek oluyor ki doksan kişinin çoğuna sadece sendikaya gelmeleri söylenmişti.

Birol, bu düşüncesinin bile ne kadar iyimser olduğunu bilemezdi o anda. Ayrıca bilemeyeceği bir şey daha vardı ki o şey uğraşlarının daha başından ters gitmesine sebep olacaktı.

Üçü de tüm bunlardan habersiz, Birol ise içindeki tedirginliği bir türlü atamadan, yazıyı hazırlamaya başladılar. Bir buçuk sayfa tutan konuşma metnini hazırlamak bir saat sürdü.

Yazı oldukça kısa sayılırdı. Açık açık söylenmişti her şey. Giriş bölümünde toplantının amacına değinilmişti, sarı sendikayı değiştirmenin nedenleri anlatılıyordu. Daha sonra ise Metalurji Sendikası açıklanıyordu kısaca.

Nedenlerden biri daha iyi toplusözleşme yapmaktı. Çünkü çevre fabrikalarda Metalurji İşçileri Sendikası'na üye olan işçiler onlardan daha iyi haklar alıyorlardı. Buna birkaç örnek verildi. İkinci neden: İşgüvenlikleri yoktu. İşveren istediği gibi işçiyi işten atıyor ve her türlü baskıyı rahatça uygulayabiliyordu. Yazının sonunda —ki en önemlisi bu kısımdı— verecekleri mücadele işçilerin karşı karşıya kalacağı zorluklar anlatılıyordu: İşsiz kalabilirlerdi, şimdikinden çok daha güç koşullarla karşılaşabilirlerdi. Bütün bunları göze almaları gerekliydi. Yazı şu cümleyle bitiyordu: 'Arkadaşlar, bizi bekleyen; işsizlik, açlık olsa bile tüm bu zorluklara karşın yılmamalıyız. Çünkü içinde bulunduğumuz durum ve yaşadığımız güç koşullar karşısında bu tehlike göze alınmaya değer.'

Kendilerini yazı yazmanın heyecanına öylesine vermişlerdi ki bu arada elektrikçinin karısının çayları getirdiğini ne gördüler ne de içtiklerinin farkında oldular. Yazıyı bitirdikten sonra yapacak başka bir şey kalmamıştı. Gitmek üzere ayağa kalktı Remzi ile Birol. Tam ayrılırlarken toplantı gününü saptamadıkları akıllarına geldi. Ayaküstü konuştuklarında, hafta sonu olmasının iyi olacağı görüşünde birleştiler. Fakat yine de kesin tarihi fabrikada kararlaştırmak üzere toplantıyı noktaladılar.

Gecenin geç saatleriydi. Remzi ile Birol ikisi de içlerinde gecenin heyecanı, otobüs durağına kadar olan yol boyunca konuşa konuşa yürüdüler. Dışarının serinliğini dahi duymuyorlardı. Taşlıtarla'ya geldiklerinde ayrıldılar el sıkışarak... Gelen günlerde nelerle karşılaşacaklarını bilemezlerdi; bu yüzden tedirgindiler. Ama içlerinde kıpırdanan umut yüreklerini güçlü kılıyordu.

Birol eve kadar olan yol boyunca geleceğin kendi-

sine neler getireceğini düşünürken az sonra karşılaşacağı şeyi bilmesinin olanağı yoktu. Ona en yakın olan bir kaç dakikalık gelecek mutluluk dolu sürprizlerinden birini daha o henüz eve varmadan gerçekleştirmişti.

*
* *

Birol, birkaç yıldır gide gele, yolları, sokakları ezberlemişti artık. Gözü kapalı bile bulabilirdi evin kapısını. Genellikle yol boyunca kafası hep düşüncelerle dolu olurdu. Ne zaman eve geldiğini, ne zaman kapıdan içeri girdiğini bile farketmezdi çoğu kez. Kapının önünde çömelmiş duran karaltıya rastlamasaydı eğer, o akşam da diğerlerinden pek farklı olmayacaktı.

Herşey birbiri ardına gerçekleşti. Önce kapının önünde bir gölgenin var olduğunu algıladı Birol. Sonra görüntünün bir insan görüntüsü olduğunu farketti. Gölgenin Ateş olduğu en son aklına gelecek bir şeydi. Böyle bir şeyi gece gece ummuyordu çünkü... Merakla yanına gittiğinde, kapının önünde oturan gölgenin ondan başkası olmadığını gördü.

Şaşkınlığını hiçbir kelime anlatamazdı. Ardından derin bir merak içine düştü. Sonra da Ateş'in kapının önünde kaç saatten beri beklemiş olabileceği aklına geldi. Ve kendisinin bu kadar geç gelmesinin bu akşama rastlamış olmasına içten içe üzüntü duydu.

Onu gördüğünde herhangi bir sevinç belirtisi göstermedi Ateş. Yüzünde heyecanını belirten herhangi bir değişiklik olmadı. Birol'un geleceğinden eminmişcesine, onu gördüğünde yerinden kalkmadan yanına varıncaya değin bekledi onu.

Birol, merak etmesine karşın gelişinin nedenini soramadı Ateş'e. Onunla karşılaşması olağanmış gibi davrandı. Gerçi bunun için çok çaba harcadı. Ama başarabildi.

Ateş: «İyi akşamlar,» dedi ve gülümsedi. Dudaklarını yarı zorlamıştı gülmeye...

«İyi akşamlar! Hoşgeldin.»

Bir süre ikisi de kapı önünde kalakaldılar.

«Gelsene içeri,» dedi Birol. Kapıyı açtı. «Korkarım çok beklemişsindir. Bilseydim... Bu akşam arkadaşlarla toplanmıştık.»

Birol içindeki sevinci çabuk harcamak istemiyordu. Mutluluğunun tadına varmalıydı. Konuşmak bile bu büyüyü bozabilirdi sanki...

Bir köşeye kıvrılırcasına oturdu Ateş. Birol sessizce izledi onu. Dudaklarının bükülüşünü, yüz hatlarındaki kesin çizgileri, iki yana ayırdığı saçlarını gördü. Beceriksizce söze girdi.

«Eee? Söylesene? Ne var ne yok? Mehmet nasıl? Biliyor musun? Bu akşam fabrikadan iki arkadaşla önemli bir toplantımız vardı.»

Onun için önemli olan Ateş'i de ilgilendirir miydi acaba? Birol iyiden iyiye düşündü bunu... Anlamanın olanağı yoktu ama. Sonunda anlatacaklarının onu ne kadar ilgilendireceğini önemsemeden başladı anlatmaya. Arkadaş değil miydiler? Başından geçenleri tüm ayrıntılarıyla anlattı Birol. Anlatırken, Ateş'i izlediği anlarda, anlattıklarının onu ilgilendirdiği sonucuna vardı. Ateş, tüm dikkatini Birol'a vermişti çünkü. Hiçbir şey sormuyor, sadece dinliyordu.

Ateş'in ilgisini çeken, konunun öneminden çok Birol'un anlatırken duyduğu heyecandı. Derinden duyduğu güçlü duyguları, çok önemli bir şey yapıyormuş gibi kararlı ve kendine güven duyarak; zaman zaman heyecanlı, zaman zaman öfkelenerek bir anlatışı vardı ki bu görüntü Ateş'i etkilemişti. Bir ara geliş sebebini bile unuttuğunu, kendisini dinlediklerinin heyecanına kaptırdığını farketti.

«Bilir misin?» diye sordu Birol heyecanla. «Biz işçilerin ezilmekle geçen günlerimiz içerisinde, günün birinde mücadeleye karar vermemiz ve buna kesin kararlı olmamız ne hoş bir duygudur. Kişiliğimizi buluruz o zaman»

Bakışları Ateş'in ellerine kaydı. Onun da bir işçi olabileceğini düşündü ve safça sordu:

«Söylesene bana, hangi işte çalışıyorsun?» sorusunu sağlam bir temele dayandırmak istercesine: «Mehmet'ten duymuştum çalıştığını, yanlış hatırlamıyorsam.»

«Deterjan fabrikasında!»

Ateş'in önemsiz bir şeymiş gibi söylediği söz oldukça dikkatini çekmişti Birol'un. Heyecanla devam etti konuşmasına:

«Öyleyse sen de bilirsin bu duyguları. İşçilerin ezilişini sen de görmüşsündür. Yaşamışsındır. Buna karşı gelmeyi duydun mu içinde hiç? Mutlaka duymuşsundur. Her işçi duyar bunu ama ne yapacağını bilemez. Ve ne yapacağını gördüğünde, yani anladığında yenilmez bir güç olur yüreğinde... Duyduklarımı anlıyabiliyor musun? Şu anda bu duyguyu yaşıyorum işte.»

Birol'un anlattıkları Ateş'in ilgisini çekmeye başlamıştı. Hele her şeyden çok, kafasında ne kadar düşünce varsa hepsini safça anlatması, onu bir dert ortağı gibi görmesi, Ateş'in ona karşı sıcak duygularla dolmasına neden olmuştu. Ateş, buraya gelmesine sebep olan şeyi düşündü. Ona acı veren haberi nasıl söyleyecekti? Acısından nasıl kurtulacaktı? Kendi üzüldüğü bir yana, saf duygularla dolu bu arkadaşı üzmek istemiyordu. Gelgelelim söylemesinin dışında ikinci bir yol yoktu.»

Birol'un anlattıklarını bitirmesini sabırla bekledi. Üstelik zaman zaman acısını bile unutarak...

Derken Birol sustu. Anlatacağı başka bir şey kal-

mamıştı. Ayağa kalkarak pencerenin yanına gitti. Başka yapacağı bir şey yokmuş gibi dışarısını seyretti.

«Buraya sana bir şey söylemeye geldim ben.»

Ateş bunları söylerken oldukça sakindi. Zaten şimdiye değin olabildiğince çok heyecan yaşamıştı.

Birol merakla çevirdi başını. İki elini de cebine sokmuştu.

«Neymiş?»

«Yarın akşam bir arkadaşınız saldırıya uğrayacak.»

Birol hiçbir şey söyleyemediyse de gözbebekleri meraktan ve şaşkınlıktan koskoca açıldı.

«Grevci işçilerden: Baştemsilci! Yarın akşam sendikada toplantı varmış. Toplantı bittikten sonra...»

Ateş başka da hiçbir şey demedi.

«Yani?...»

Bu sözcük Birol'un ağzından bir nefeste çıkmıştı. Hayret, korku, heyecan doluydu. Gerisini de getirecekti. Gerek duymadı; anlamıştı. Karşısındaki varlığın nasıl güç bulabildiğini, bunları anlatmayı nasıl başarabildiğini düşündü. Bu güçlü varlığa karşı gizliden gizliye bir hayranlık duydu. Anlamıştı baştemsilciye kimin saldıracağını.

«Öyleyse arkadaşları uyarmak gerek yarına kadar.»

Konuşurken öylesine dolanıyordu ki odanın içinde kabına sığmıyordu sanki. Dökümcü işçilere Bayram ustayı öldürenin Postabaşı olduğunu söyleyememişti. Dili varmamıştı söylemeye. Bu durum onun yüreğinde korkunç bir azap olup çıkmış, gitgide büyümüştü. Ama şimdi susmak mümkün değildi. Uyarmak zorundaydı arkadaşları. Postabaşı'nın yaptıklarına engel olmanın başka da yolu yoktu.

Birden düşüncelerinden sıyrıldığında, gecenin bir hayli geç saatinde olduklarını algıladı. Gereksiz bir paniğe

kapıldığını düşündü. Olanak bulsa şimdiden gidecekti grev çadırına. Kimi görse anlatacaktı bildiğini. Ama gecenin bu geç saatinden sonra yarına kadar yapacağı bir şey yoktu. Yine de içten içe yetişemeyeceğinden, geç kalacağından korkuyordu.

Bu karmaşık hali uzun sürmedi. Toparlanacak gücü bir süre sonra buldu kendinde. Biraz da Ateş'in soğukkanlılığı onu utandırmıştı. Mantıklı olmaya çalıştı.

«Sağol Ateş!» dedi sakinleştiğinde. «Sen dünyanın en iyi arkadaşısın. Üzülme ama, elinden bir şey gelmez. Benim de... Yapman gerekeni yaptın sen! Biz istemedik bunun böyle olmasını. Suçumuz yok!»

Ateş teselli buldu bu sözlerde. Günlerdir yüreğini yakan acıların verdiği sızının, dindiğini hissetti. Ve gözünden yanağına doğru iki damla yaş aktı. Başını öte yana çevirdi; Birol'un görmesini istemiyordu. Öğrendiği gerçeği değiştirmek isterdi, yaşadığı her kötü anı değiştirmek isterdi. Oysa kabullenmekten başka yapacağı bir şey yoktu. Kalktı. Kapıya doğru yürüdü.

Birol onun gitmek üzere olduğunu görünce ilkten bir şey diyemedi. Konuşacak gücü bulamadı kendinde. Sonra bilinçsizce koştu arkasından. Ateş kapıyı açıp dışarı çıkmıştı. Yetişti ve yakaladı kolundan.

«Lütfen...» dedi. «Lütfen kal burada. Gitme!»

İkisi de gözgöze geldiler istemeden. Uzun bir süre gözlerini birbirlerinden ayıramadılar. Duydukları derin acı ortak yazgıları olmuştu. Birol elini Ateş'in kolundan çekmedi. Uzun müddet öyle kalakaldılar.

Ve Ateş boyun eğdi. Yüreğindeki boşluğu dolduran arkadaşlık duygusuydu boyun eğdiği... Arkadaşı karşısına geçmiş, öylesine duygu dolu, öylesine sıcak bakıyordu ki ona, gidemedi.

Birbirine açılamayan bu iki yürek, duydukları acıyla

sımsıkı bağlı ve farkında olmadan birbirlerine omuz vererek duygularla örülü bir gece geçirdiler.

Salon tıklım tıklım doluydu. Baştemsilci kürsüdeydi. Konuşmuyor haykırıyordu. Salt onu dinleyen işçilere değil tüm insanlığa...

«Bir aydır grevdeyiz. Bir ay boyunca grevin zorluklarına boyun eğdik. Bundan sonra da eğeceğiz. Bu sadece bizim başarımız değil arkadaşlar. Karılarımızın, çocuklarımızın da payı var bunda. Onlar geleceğin bize neler getireceğinin bilincinde olmasalar da sessizce direniyorlar. Yaşamlarını şimdiye değin bizimle paylaşan bu insanlar, bundan sonra da aynı kaderi bizimle birlikte yaşıyacaklar. Ta ki değiştireceğimiz güne kadar. Çocuklarımız sofradan doymadan kalktığında babalarının mücadelelerine katkıda bulunduklarını bilmeseler de, katlanacaklar. Karılarımız, biz geceleri nöbetteyken alışacak yalnızlığa. Bilecek ki kocaları bir umut için uğraş veriyor.

Hepsinin sorumluluğu bizim omuzlarımızda. Onun da ötesinde tüm işçilerin ve karılarının ve çocuklarının kaderleri bizim omuzlarımızda. Bu hal böyle iken nasıl olur da başladığımız bir işi yarım bırakırız. Tüm gücümüzü yitirsek bile mücadeleye devam etmeliyiz. Yenilsek de yeniden kalkmalıyız ayağa.

Daha bir sürü gün grevde olabiliriz. Hazırız buna. Tükenmez bir güç var yüreğimizde...

Bir arkadaşımızı öldürdüler. Acısını bir bayrak gibi kollarımızda taşıyoruz. Ölen arkadaşımızın karısının, çocuklarının umudu biziz. Bu mücadeleyi yarım bırakırsak onlara ne cevap verebiliriz? Ne diyebiliriz?

Arkadaşlar, içimizde umutsuzluğa düşenler olabilir.

Anlatmalıyız onlara: Umutsuzluğun sırası değil, durmanın hiç sırası değil.

Yenilgimizi dört gözle bekliyorlar. Bizim için dayanacak güçleri kalmadı artık diyorlar. Başımıza üşüşmek ve bizleri parçalamak için hazır hepsi... Grev biraz daha sürerse bunlar dayanamaz dağılırlar diye bekliyorlar. Moralimizi iyice bozmak için de içimizdeki bazı arkadaşları elde etmek için çabalıyorlar. Onların ağzından gücümüzün tükendiğini, temsilcilerin işçileri uçuruma sürüklediklerini yayıyorlar. Bu yalanlar sizlerin gücünü parçalamak için. Aranızdaki bu ayrık otlarını ayırdetmesini bilin.

Kulağımıza kadar gelen söylentilerden biri de: İşveren isteklerimizi kabul ediyormuş fakat temsilciler anlaşmaya yanaşmıyorlarmış. Bu doğruysa eğer gelsinler, biz işbaşı yapmaya hazırız. Fabrikadan atılan arkadaşlarımızı işe geri alsınlar, sendikamızı kabul etsinler ve bizlerle anlaşma masasına otursunlar; işte o zaman biz varız. Bu yalanları söyleyenler bir kere bile sendikamız ile karşılıklı toplusözleşme masasına oturmadılar. Bizim isteklerimizi kabul etmeye yanaşmadılar. Şimdi hangi yüzle konuşuyorlar?

Mücadele ateşimiz sönmedikçe başarı bizimdir. İçinizde yılgınlığa düşen varsa burada açıkça söylesin. O arkadaşı ikna edemezsek eğer, gidebilir. Bu mücadelede kimseyi zorla tutmuyoruz. Başarı hepimizin...

Maddi durumumuzun bozuk olduğu bir gerçek! Bu durum bundan sonra düzelecek demiyorum sizlere. Aksine daha da kötüleşebilir. Sizlere diyeceğim şudur ki: Dayanın! Sonuna dek!»

Bir alkış koptu salonun bütününden. Eller birbirine bilekler kırılırcasına çarptı. Kitledeki coşkunluk görülmeye değerdi doğrusu. Ayağa kalktı işçiler, ayakta alkışlamaya devam ettiler. Temsilcilerine ve mücadelelerine bağ-

lılıklarını belirttiler. Çınlıyordu salon. Etkilenmem mümkün değildi. Heyecanlanmadan duramazdı insan.

Birol, salondaki heyecana kendini kaptırmış, çılgıncasına alkışlıyordu. Bağırıyordu var gücüyle. Bağırmıyor haykırıyordu. Tüm acılarını unutmuştu. Ateş'in de o anda yanında olmasını öyle çok isterdi ki... O da yaşasaydı bu heyecanı... Yepyeni bir dünyada bulurdu kendisini.

Ateş o gece eve gitmeyecekti. Birol'un evinde kalacaktı. Birol ısrarla böyle olmasını istemişti ondan. Anahtarı da bırakmıştı ona. 'Sen hiçbir şey düşünmemeye çalış' demişti. 'Gerisini bana bırak. Eve gitme! Mutlaka buraya gel, eve. Ben döküm işçilerinin toplantısında olacağım,' demişti. 'Biraz gecikebilirim.' Keşke çağırmış olsaydı onu da buraya. Pişman olduysa da yapması gereken şey aklına geldiğinde tüm bu düşüncelerini unuttu.

Toplantının sonuna kadar beklemeliydi. Soğukkanlılığını koruyor, hiçbir şey düşünmemeye çalışıyordu. Yeniden Ateş geldi aklına: Ateş'le beraber olduğu gece bir şey daha sezmişti. Bunu açıkça soramamıştı ona. Ama sezmişti işte. Ateş, Mehmet'le görüşmüyordu artık; ondan bahsetmekten kaçınıyordu devamlı çünkü. Birol neler olduğunu bilmiyordu ama üzülüyordu bu duruma.

Baştemsilci konuşmasını bitirdikten sonra işçiler sıra ile söz aldılar. Herbirinde aynı heyecan, aynı kararlılık vardı. Belki duygularını güzel cümlelerle anlatamıyorlardı, hatta bu konuda oldukça beceriksizdiler. Bazen şaşırıp bocaladıkları oluyordu. Ama kimse onların yüreklerindeki mücadele ateşinden şüpheye düşemezdi. İnanmışlardı bir kere. Ve bu inançlarından onları geri döndürmek başarılması zor bir işti.

Toplantı başlayalı bir saat kadar olmuştu. Bitmesine yakın Birol oturduğu yerden kalktı. Az ilerde oturmakta

olan Muzaffer ustanın yanına vardı. Muzaffer usta, toplantıyı kendinden geçmiş bir halde izliyordu heyecanla.

«Muzaffer usta! Azıcık dışarı gelir misin?» dedi ona.

Muzaffer usta ilkten ne olduğunu anlayamadıysa da bu isteğe boyun eğdi. Salondan koridora çıktılar. Birkaç kez gördüğü fakat fazla tanımadığı kazan fabrikası işçisine merakla baktı Muzaffer usta.

«Evet!» dedi. «Seni dinliyorum.»

Birol beklemeksizin söze girdi:

«Söyleyeceklerim çok önemli! Lütfen bir şey sorma ve iyice dinle! Bu gece toplantı dağıldıktan sonra bir saldırı olacak. Baştemsilciye... Sana yapılanın aynısı. Bunu nereden öğrendiğimi sorma! Hiç kimseye birşey söylemeye gerek yok. Sessiz davranmalıyız. Güvendiğin bir arkadaş daha al yanına. Dövüşten kaçmayacak biri olsun. Bence baştemsilciye de söylemeye gerek yok. Uzaktan izlersiniz ona belli etmeden. Yanınızda sopa da bulundurursanız iyi olur. Ben iki tane getirdim; kalın ve kırılmayacak cinsten. Sendikanın yanındaki boş arsaya sakladım. Dışarı çıkınca veririm size. Anlaştık mı?»

Muzaffer usta, Birol'a yersiz sorular sormayacak kadar olgun biriydi. Birol onu seçmekle yanılmamıştı.

«Olur!» dedi yalnızca. Başka da hiçbir şey demedi. Ne kadar soğukkanlıydı bu adam. Sanki Birol ona hiçbir şey söylememiş, hiçbir şey olmamış gibi salona gitti, yerine oturdu. Aceleci bir hali yoktu. En ufak bir heyecan belirtisi görülmüyordu yüzünde. Yerine oturmadan önce uzun boylu bir işçiyi yanına çağırdı. Ona usulca birşeyler anlattı oturduğu yerde. Uzun boylu işçi dinledikçe onu, olur anlamında sallıyordu başını. Birol'un haricinde kimse o anda onların neler konuştuklarını bilemezdi. Ve hatta uzun boylu işçinin yüz hatlarının neden gerginleştiğinin,

dıdaklarının neden öfke ile kenetlendiğinin sebebini anlayamazdı. İkisi de kısa bir süre konuştuktan sonra hiçbir şey olmamış gibi toplantıyı izlemeye devam ettiler.

Toplantı en son yaşlı bir işçi söz aldıktan sonra bitti. Yaşlı işçi konuşmasında kısaca bu günlere nasıl gelindiğinden bahsetmişti. Fabrikanın en eski işçilerindendi. Kuruluşunu bilirdi fabrikanın. Bu günleri görmesinin verdiği sevinci öylesine güzel ifade etti ki gecenin en duygulu konuşmalarından biri oldu.

Derken toplantı bitti. İşçiler gruplar halinde herbiri ayrı yönlere dağıldılar. Baştemsilci ise bir süre daha sendikada oyalandı. Sonra Taşlıtarla'ya çıkan yokuşta yalnız başına yola koyuldu. Biraz uzağından iki kişinin kendisini izlediğini bilmiyordu.

Beklenen olay uzun müddet gerçekleşmedi. Muzaffer usta; kazancı işçi yanıldı herhalde, diye düşündü. Buna rağmen baştemsilciyi bir süre daha izlemenin doğru olacağına karar verdi. Uzun boylu olan onun bir adım gerisinden yürüyordu. Baştemsilcinin evinin yakınına vardıklarında izlemeyi bırakırım diye düşündü Muzaffer usta. Zaten bir hayli yol yürümüşlerdi. Ev de fazla uzakta değildi.

Karanlık bir sokağa girdiler. Gökyüzünün bulutlu olmasından olacak, biraz da sokak lambalarının yanmamasından, karanlıkta etrafı seçmek pek mümkün olmuyordu. Baştemsilci arayı açmıştı. Neredeyse gözden yitireceklerdi onu. Bir ses duyar gibi oldular: Sonra bağrışmalar!.. Durumun farkına vardıklarında koşmaya başladılar. Şimdi iyice görebiliyorlardı. İki kişi kıyasıya boğuşuyordu yerde; biri baştemsilciydi. Muzaffer usta hızla atılarak yabancının saçlarını kavradı öfke ile. Ve tüm nefretini kusarak adamı kendine çekti, karnına doğru bir tekme sa-

vurdu. Arkasından öç alırcasına suratına indirdi yumruğunu adamın. Uzun boylu işçinin kavgaya karışmasına gerek kalmamıştı. Baştemsilciye saldıran yere yuvarlandı yumruğun şiddetinden. Muzaffer usta kalkmasını beklemeden yeniden üstüne çullandı onun. Böylelikle ikisi de yerde altalta üstüste boğuştular. Baştemsilciye saldıran çılgınca savunuyordu kendini. Bir ara koca ellerini Muzaffer ustanın boynuna geçirdi. Canının yandığını hissetti Muzaffer usta. İşte o acı içersinde iken yüzyüze geldiler. Muzaffer usta bu hayvansı vücudu tanır gibi oldu. Postabaşı ise Muzaffer ustayı çoktan tanımıştı. İki düşman birbirlerine karşı öldüresiye mücadele veriyorlardı. Muzaffer usta tüm gücünü ve nefretini kullanarak boynunu sıkan pençelerden kurtulmayı başarabildi. Bütün hızıyla kafa attı onun suratına. Sonra birbiri ardına yumruklamaya başladı. Baştemsilcinin ve uzun boylu işçinin karışmasına gerek kalmamıştı ya, karışmak bir yana neredeyse ikisini de ayıracaklardı. Muzaffer usta Postabaşı'yı öldürecekti sanki. Hırsından postabaşının saçlarından sıkıca yakaladı, başını kuvvetlice vurdu yere. Postabaşı'nın kendini koruyacak gücü kalmamıştı. Bu öfkeye dayanmak olanak dışıydı. Muzaffer usta vurdu, vurdu...

Sonra ayağa kalktı. Öfkesini dindiremediğinden olacak, bir tekme daha indirdi yerdeki gövdeye. Hiçbir şey olmamış gibi üstündeki tozları silkeledi. Postabaşı yerde baygın yatıyordu. Acıyarak baktı ona.

Kavganın bittiğini gören baştemsilci, Muzaffer ustanın yanına gelerek:

«Tanıyorum bu adamı» dedi. «Kazan fabrikasından atılan Postabaşı bu. Lâyığını buldu.»

Uzun boylu işçi ise meraklı bakışlarla yerde yatana bakıyordu.

Muzaffer usta: «Bu hayvana bu kadarlık ders yeter,» dedi. «Bir daha da böyle işlere kalkışmaz.»

Uzun boylu işçi:

«Başka bir şey yapmayacak mıyız? Bu kadarla mı yetineceğiz?» diye sordu. Yola çıktıklarından beri ilk konuşmuştu.

Muzaffer usta yanıt vermek gereğini duymadan yürüdü yol boyunca...

Baştemsilci uzaklaşmadan önce onun anlamsız bir şekilde dudağını büktüğünü farketmişti. Çok geçmeden karanlıkta onun gözden kaybolduğunu görünce uzun boylu işçi, şimdi ne olacak gibilerden baştemsilcinin yüzüne baktı.

Baştemsilci: «Hadi gidelim. Yapılacak başka bir şey yok,» dedi ona.

Yerde baygın yatan Postabaşı'nı yalnız başına bıraktılar orada.

Sokak bomboştu. Postabaşı boylu boyunca uzanmış, bir külçe gibi yığılmıştı. Toprağa yapışmıştı sanki...

Birden beklenmedik bir şey oldu: Sokağın köşesinden, ufak bir karaltı yerde yatan gölgeye doğru yaklaştı; karanlıkta gölgeyi seçmenin olanağı yoktu. Ancak gölgenin uzun boylu biri olmadığı söylenebilirdi. Elinde bir şey tutuyordu.

Postabaşı, olacaklardan habersiz, güçlükle solumaktaydı. Kendine gelememişti hâlâ... Gölge iyice yaklaştı. Postabaşı'nın gövdesinin üzerine doğru eğildi. Bıçak vardı elinde. O sıra nasıl olduysa kendine gelebildi postabaşı. Tehlikeyi sezmişti. Parlayan bıçağı gördü son anda. Günlerden beri yaşadığı ölüm korkusuydu bu ve tüm gerçekliğiyle ve çıplaklığıyla karşısındaydı. Gözbebekleri şaşkınlıktan koskoca büyüdü: Çocuk ve bıçak! Postabaşı'nın

gördüğü en son görüntü bu oldu. Sonra hızla havaya kalktı bıçak ve gövdesine girdi. Bir daha kalktı, bir daha girdi. Defalarca inip kalktı bıçak. Korkunç bir acı duydu içinde. Vücudunun çırpındığını, bu soğuk metale karşı son kez direndiğini hissetti. Koyu bir karanlığa gömüldü.

Paniğe kapılmıştı çocuk. Tam üç sokak öteye koştu. Sonra kendisini kimsenin takip etmediğine inanınca soluk soluğa durdu. Bir duvara yaslandı. Elindeki kanlı bıçağı cebinden çıkardığı bir beze sardı. Terler vücudunun her yanından akıyordu. Önemli bir görevi yerine getirmiş gibi mutluluk duydu. Sonra geldiği gibi kayboldu karanlıklara.

Postabaşı dokuz canlıydı. Hemen öyle kolay ölmedi. Sabaha değin can çekişti. Sabah işlerine giden işçiler buldu onu: Kanlar içindeydi. Kaslarının son gücünü kullanarak çırpınıyordu. Karakol uzakta değildi pek. Haber verdiler: İki polis geldi. Polisler yerde yatan gövdenin üstüne eğildiklerinde hâlâ nasıl ölmediğine şaştılar. Polisin bir tanesi başını kaldırdı yerden; kendinde mi diye bakmak için. İşte o zaman kötü ruh son ama en son gücünü kullandı. Ve yaşamındaki son kötülüğü... Belli belirsiz bir şeyler mırıldandı. Polis, ilkten can çekişen bu vücudun ne dediğini anlıyamadı. Onun ağzına doğru iyice eğdi kulağını. Şu sözleri duyabildi yalnızca:

«Muzaffer usta... Döküm fabrikasından... Grevde...»

Son kötülüğüydü bu onun. Ondan sonra bu dünyada bir daha nefes almadı.

*
* *

Ateş henüz her şeyden habersizdi. Gün boyunca çalışmış fakat kendini bir türlü işe verememişti. O gün

akşama dek kayda değer bir şey olmadı. İçindeki merakı yenememişti bir türlü.

Gece Birol'un evinde geç saatlerde uyuyabilmiş, sabah erkenden uyanmıştı. Gece yarısından sonra gelmişti Birol. Ateş önce kapının açıldığını duymuştu sonra ayak seslerini... Yattığı yerde doğrulmuş, en ufak sese kulak kabartmıştı. Birol ise sessiz davranıyordu oldukça. Bir iki hafif gürültünün dışında başka bir ses duyamamıştı Ateş. Sabah kalktığında da göremedi Birol'u. Gece boyunca ne olduğunu sorup öğrenmek istemiş fakat bir türlü gerçekleştirememişti bu arzusunu. Belki de sonucu öğrenmekten korkuyordu.

İçindeki merak ateşi yanıp tutuştu bütün gün. Tüm merakına rağmen Birol'un evine gitmemeye karar vermişti. Beşyüzevler'e gidecekti.

Ateş için o gün düşüncelerle dolu bir gün oldu. Düşünceleri öylesine açıklık kazanmıştı ki şimdiye kadar göremediği bir sürü gerçekleri görebiliyordu. Gerçekler aklında birbiri ardına gün ışığına çıkıyor, onun için yepyeni bir güç kaynağına dönüşüyordu.

«Bu bizim suçumuz değil,» demişti Birol. «Bizim dışımızda olan bir şey bu.» Belki de haklıydı. Bilemiyordu Ateş. Hiçbir şey bilemiyordu. Sonsuzluğa dek uzayan deterjan kutularından başka bir şey görmüyordu gözü. Şimdiye değin bulunduğu durum buydu. Bilinmezliklerle doluydu her şey. Deterjan kutularıyla, evindeki odasından ibaret olan yaşamı, birinci kez Mehmet'e aşık olduğunda değişmişti. Bu değişiklik uzun sürmemişti ama. Sonra yine aynı tek düze hayat! İkincisi ruhunu temellerinden sarsmıştı. Yaşantısını da... Bundan sonra ise nelerin olacağını, yaşamın ona neler getireceğini bilemiyordu.

Şimdiye kadar farkına varmadığı gerçekleri gördü

o gün. Fabrikadaki yaşantısının ezilmekten ibaret olduğunu düşündü. İnsan değil bir makine idi. Daha önce hiç aklına gelmemişti bu. Makine gibi olmak isyan ettiriyordu onu. Ruhundaki canlı varlık; makineye benzemek istemiyordu. Onları harekete geçiren şef kadın; makinenin düğmesiydi. Düzenli işleyip işlemediklerini de o kontrol ediyordu. Kısım şefi kadına nefretle baktı. 'Seni makineleştirmelerine, ezmelerine karşı gelmeyi düşündün mü hiç?' demişti Birol. Böyle bir duyguyu duymuştu belki. Ama asla bilinçlice değil. 'Ezilmeye karşı ne yapabileceğini düşündü mü hiç?' Bu sözler Ateş'in yüreğinde şimdiye kadar bilmediği sıcak duygulara yol açmıştı. Birden çıplak gerçekle karşı karşıya gelmesi gibi bir şeydi bu. Ama öyle tatlı bir şekilde söylenmişti ki ona... Farkında olmadan etkilenmişti.

Aslında çalışmak hoşuna gidiyordu Ateş'in. Yaptığı işin önemini, maden işçilerinin yaşamını anlatan romanı okuduğunda daha iyi kavramıştı. Kömür üretiyordu işçiler. Kömür yaşam demekti. İnsan yaşamının devamı için gerekliydi. Kendi yaptığı iş o denli önemli sayılmasa da o bile bir işe yarıyordu. Binlerce, milyonlarca insan bu kutuların içindekileri kullanıyordu. Bir işe yarıyordu yaptığı iş. Ama neden, neden kitabı okumadan önce düşünmemişti bunu? Ona bu işi yaptıranlar, yaşadığı toplum; yaptığı işe önem vermiyordu da ondan. Onu kollarını hareket ettiren basit bir makine olarak görüyorlardı sadece... Hepsi o kadar!

Yaptığı iş oldukça basitti: Küçük kutulara sıvı deterjanı doldurmak, insanların onlardan faydalanmaları birbirinden farklı şeydi ilk bakışta. Ateş evde bulaşıkları sabunla yıkardı. Sıvı deterjan kullanmamıştı. Kullansa bile, o nesneyi; kendi gibi işçilerin ürettiği aklına gelmezdi. Yaptığı işe bu denli yabancılaşmıştı. İşte bu

yabancılaşma Ateş'in ruhunda olduğu gibi tüm işçileri robotlaştırıyor, onları otomatik işleyen mekanik insanlar haline getiriyordu. Ve ruhlarını, yaratıcı güçlerinin sonucu duymaları gereken onurdan, yoksun bırakıyordu.

Bu düşünceler zinciri içersinde Ateş'in bakışları ilk kez kendi yaşamına döndü. Kendi dahil herkes haksız davranıyordu ona. Kısım şefi kadın da vardı bunların içinde. Başta babası. Mehmet bile haksızca davranmıştı. Bir tek Birol'u ayırdı bir kenara...

Ateş'in ruhunda içten içe bir değişim yaşanıyordu. Kimse farkedemedi bunu. O gün tezgâh başında bir başka Ateş vardı. İçinde gittikçe mücadele duygusu büyüyen Ateş!

***

Akşam paydosunda engel olamadığı bir istekle kararını değiştirdi. Sabahki düşünceleri hiç böyle değildi oysa. Bir daha gitmeyecekti sözde... Gitmesi için önemli bir neden yoktu; aynı zamanda vardı da. Bu çelişkili düşünceler, sonunda onu Taşlıtarla'ya giden servis arabasına binmeye zorladı. Hem Taşlıtarla servisinin sabah ve akşam nerelerden, hangi saatlerde geçtiğini öğrenmek istiyordu. Arabanın şoförüne soracaktı. Ve bu yüzden ön tarafa oturdu. Otobüs hareket ettiğinde uzun bir süre camdan dışarı dalgın dalgın bakındı.

Taşlıtarla otobüs sürücülerinin semtlerinde olan bir olayı bilmemelerine olanak yoktu. Olayı yalan yanlış tüm ayrıntılarıyla öğrenirler ve öğrendiklerinde de anlatmadan edemezlerdi.

Anlattı sürücü: Bir önceki gece Taşlıtarla'nın ara sokaklarında bıçakla öldürülmüş bir ceset bulunmuş.

Bütün bunları duydu Ateş.

Kazan fabrikasında çalışan bir işçiye aitmiş ceset.

Ve söylenene göre grevci işçiler vurmuş onu. Ölen eskiden çalışıyormuş kazan fabrikasında: Önceden işten atılmış.

İnanamadı Ateş. Bir şey soracak, konuşacak halde değildi. Camdan ötesini göremedi. Bakışları donuklaştı. Dudakları titremeğe başladı. Ağlıyamadı. Büyülenmiş gibiydi. İyice sessizliğin içine gömülmüştü. Yol boyunca bakışları tek bir noktaya takıldı kaldı. Yaşayan canlı bir ölüydü sanki. Neye üzüldüğünü bile bilmiyordu.

Otobüs hangi yollardan gittiyse, aradan ne kadar süre geçtiyse belli değildi. Otobüs Taşlıtarla'da durdu. İnmesi gerektiğini düşündü Ateş. İnenlerin arkasından indi en son. Otobüsten indikten sonra gruplar halinde yürüyen diğer işçi kızların arkasından baktı bir süre.. İşçi kızlar yoldan karşıya geçtiler. Yolda arabalar vardı, insanlar vardı... Hayat herşeye rağmen devam ediyordu kısacası. Ateş, işçi kızları gözden kaybolıncaya dek izledi. Sonra bir taş duvarın üstüne oturdu. Saatlerce kaldı orada.

Artık üzülmüyordu. Yaşamından ona acı veren bir alışkanlık kopmuştu yalnızca. Boştu yüreği; inanamadığı bir şey vardı; İşçiler, grevci işçiler nasıl olup da tüm kötülüklerle dolu bile olsa, bir adamı öldürebilmişlerdi? Ve neden Birol hiçbir şey söylememişti ona. Yalnız bir şeye inancı kalmıştı, onu da yitiriyordu gitgide...

Oturduğu yerden ancak saatler geçtikten sonra kalktı. Birol'un evine doğru yürümedi; kırılmıştı yüreği. Beşyüzevler tarafına yöneldi.

Karanlık bastırmıştı. Öyle yavaş yürüyordu ki... Hiçbir şey için acelesi yoktu.

Eve vardığında kitabını sandıktan çıkardı. Yerdeki kilimin üzerine uzandı boylu boyunca. Başlangıçta okumak için kendini zorladıysa da sonradan daldı gitti kita-

ba... Uzun bir süre geçti. Kitabın son sayfalarına yaklaşmıştı neredeyse. Sokak kapısının hafifçe çalındığını duydu. Başını kaldırdı kitaptan! Bir an gelenin babası olduğunu düşündü. Boş bulunmuştu. Sanki rüya gibiydi, herşey yaşanmamıştı; gerçeği hatırlaması uzun sürmedi.

Birol'un sesini duydu kapının ötesinden. Şaşırdı. Onunla bu kadar çabuk karşılaşacağını ummuyordu. Üstelik Birol nasıl bulabilmişti burayı. Hiç gelmemişti ki... Neyin nasıl olduğunu düşünecek hali yoktu Ateş'in. Birol'un sesini duyunca kapının ötesinde acı ile burkuldu yüreği...

«Ateş, benim, ben! Birol! Konuşmalıyız.»

Kapıyı açmadı.

«Konuşacağımız bir şey yok!» dedi bağırarak.

«Lütfen, lütfen içeri gireyim. Seni anlıyorum.»

«Hayır, anlıyamazsınız! Hiçbiriniz anlıyamazsınız!»

Birol, kapalı kapının önünde ne yapacağını düşünmeye çalışarak uzun süre bekledi.

Ateş'in yüreği yerinden fırlayacak gibiydi... Kapının dibine çöktü. Ağlıyordu. Herkesten kaçmak istiyor, kimseyi görmek istemiyordu. Niye yalnız bırakmıyorlardı onu. Herşey olmuş bitmişti. Kimseyi suçlamıyordu Ateş.. Üzüldüğü de yoktu. Sadece yalnız kalmak istiyordu.

Birol kapıya bir kez daha vurdu umutsuzca.

«Ateş! Lütfen dinle beni. Çok acı duydum babanın öldürüldüğünü öğrenince. İnan bu işte grevci arkadaşların suçu yok.» Sinirlerinin gerginliğinden nefes nefese kalmıştı. Bir süre sustu. Ateş'in kendisini dinleyip dinlemediğinden emin değildi.

«Ateş beni duyuyor musun?»

Herhangi bir cevap alamadı. Sessizlik tanrıçası konuşmak istemiyordu.

«Dün gece geldiğinde bilmiyordum gerçeği. İnan ba-

na!.. İnan bana bilmiyordum. Grevci arkadaşlar da şaşırdılar. Onlar da gerçekten bir şey bilmiyorlar.»

İnanmak istiyordu Ateş. Fakat inansa bile açamazdı kapıyı. İçindeki yalnız kalmak duygusu öylesine kuvvetliydi ki, tüm gücüyle direniyordu.

Umutsuzca bekledi Birol. Suskunluğa büründü. Çaresiz kalarak oturdu merdivenlere. Başını dizlerine dayadı. Bir mucize olacaktı. Bir mucize olacak ve Ateş kapıyı açacaktı. Yanına gelecekti ve her şeyi anlatacaktı Birol ona. Uzun süre beklediyse de mucize gerçekleşmedi. Sonunda başaramayacağını anladı Birol. Son bir kez baktı kapalı kapıya. Ve geldiği gibi gitti.

Birol Ateş'in oturduğu semti fabrikadan öğrenmişti. Semtte iki kahve vardı. Ve ikisinde de Postabaşı'nın oturduğu yeri bilenler çoktu.

Birol gittikten az sonra Ateş yaşlı gözlerle açtı kapıyı. Direnci kalmamıştı. Dışarıda kimsenin olmadığını gördü. Dışarı çıktı. Yalnız başına dolaştı sokaklarda.

***

Ertesi gün Ateş işe gitmedi. Ateş'e karakoldan babasının ölüsünün hastanede olduğunu söylediler. Beşyüzevler'den Eyüp Hastanesi'ne dek yürüdü.

Hastanedeki görevlilere babasını görmek istediğini söylediğinde onu alt katta bir yerlere götürdüler. Bir rüya gibiydi. Dar bir koridor boyunca yürüdüler. Birkaç kapalı kapıyı geçtiler. Sonra hiç ışık almayan geniş bir odaya girdiler. Hastane görevlisi adam, Ateş'e beklemesini söyledi odaya girdiklerinde. Görevli, odanın ışığını yaktıktan sonra yandaki odalardan birine geçti. Derken bir süre sonra geri geldi. Gelmesini işaret etti Ateş'e. Ateş bu çağrıya uydu. Sakin bir şekilde adamın bulunduğu kısma geçti.

Bu kısımda bir insan vücudunun sığabileceği büyüklükte çelik dolaplar vardı. Ateş üşüdüğünü hissetti. Soğuktu içersi.

Adam her zamanki normal görevini yapıyormuş gibi elindeki dosyanın sayfalarını çevirdi. Sonra buldu aradığını. Her bir çelik dolabın üst kısmında sıra numaraları vardı. Adam en köşedeki dolabın önüne gitti. Ve açarak çelik kasayı kendisine doğru çekti. Sonra Ateş'in gelmesini bekledi.

Babası karşısındaydı. Başı ön tarafa gelmiş, ayakları içerde kalmıştı. Kolları iki yana salınmıştı. Çıplaktı. Açık duran gözleri, şaşkınlıkla sabit bir noktaya bakıyordu sanki... Vücudu mosmor olmuştu. Bıçak yerleri belliydi; delik kısımların çevresinde hiç kan yoktu. Bir insandan çok plastikten yapılmış bir modele benziyordu.

Görevli dolabı fazla açık tutmadı. Çoklarını görmüştü. Bayılanları, kendini kaybederek bağıranları... Alışıktı böyle şeylere. Kızın yere düşeceğini sandıysa da beklediği gibi olmadı oysa.

İnsanlar böyle şeyleri neden ille de görmek isterlerdi. İşte bir türlü bunu anlayamıyordu. Hem dayanamazlar, hem de görmek isterlerdi. Yalnız bu kız başkaları gibi davranmamıştı. Yere düşecek gibi olmuşsa da düşmemişti. Bakıp kalmıştı öylece... Görevli, kız hakkındaki düşüncelerini değiştirmek zorunda kaldı.

Ateş, kapalı çelik dolaba bakıp durdu bir süre... Görevli o anda onun aklından geçenleri bilemezdi.

Ateş küçük bir bebek arabasını gördü hayalinde... Üstünde yatan küçük çocuk kendisiydi. Bebek arabasının başında, babasıyla annesi vardı. Gökyüzünde anlayamadığı binlerce küçük ışıklar... Gezmeden dönüyorlardı. Babası kolunu annesinin omuzuna atmıştı. Onla-

rın bu mutlu halini hisseden çocuk ise rahat bir uykuya dalmıştı sonunda.

⁂

Döküm fabrikası işçileri, bir işçinin bıçaklanarak öldürüldüğünü duyduklarında, herhangi bir insan bu olay karşısında normal olarak ne tepki gösterirse öyle davrandılar. Başlangıçta bu olay onları fazla ilgilendirmiyordu. İşçi mahallelerinde bunun benzeri olaylar arada bir olurdu. Çok geçmeden unuttular.

Öğleden sonra grev yerine iki jandarma gelince döküm fabrikası işçileri bu olayı yeniden hatırlamak zorunda kaldılar.

Jandarmalar Muzaffer ustayı arıyorlardı. Nöbetçi işçiler, Muzaffer ustanın o gün nöbeti olmadığını, bu yüzden de grev yerine gelmediğini söylediler. 'Biz haber veririz,' dediler. 'Karakola mı gelsin?'

Jandarmalar bu cevapla yetinmemişlerdi. İşçilere Muzaffer ustanın oturduğu evi sordular. İşçilerse ciddi bir durum olduğunu sezdiklerinden Muzaffer ustanın evini bilmediklerini söylediler.

Jandarmalardan biri yanındakine;

«Adresi fabrikadan alırız,» dedi. «Boşuna vakit kaybetmeyelim.»

Döküm Fabrikası grevdeydi ama fabrika bekçileri görevlerine devam ediyorlardı. Jandarmalar bekçilerin yanına gittiler. Onlardan Muzaffer ustanın ev adresini istediler. Bekçilerden birinin evi Muzaffer ustanın evinin yakınındaydı. Adresi tarif etti.

Jandarmalar vakit geçirmeksizin yola koyulacaklarından acele ediyorlardı. İşçilerden biri onları durdurdu.

«Muzaffer ustayı niçin arıyorsunuz?» diye sordu.

Jandarmalar gittikten sonra işçiler, durumun acılı-

«Dün geceki cinayetten aranıyor. Hakkında ihbar var,» dedi. «Nerede olduğunu öğrendiğiniz anda karakola haber verin.»

«Olur» dedi işçiler. Şaşırmışlardı.

Jandarmaların esmer olanı doğulu bir çocuktu. ğını kavramışlardı. Hepsinin üstüne derin bir sessizlik çöktü.

***

Muzaffer ustanın karısı akşama sabaha doğum yapacaktı. Olayın olduğu gece Muzaffer usta, eve gece yarısından sonra geldi. Taşlıtarla'dan beri yürüyerek gelmişti. Eve geldiğinde karısı uyumamıştı hâlâ. Kadıncağız epeyce şişkin karnıyla kapıda karşılamıştı onu.

Muzaffer usta evde karısına hiçbir şey anlatmazdı. Karısını kendi işlerine karıştırmazdı. Bu başka bir ilkesiydi onun. Aileden gelme gelenek ve göreneklerine sıkı sıkıya bağlıydı Muzaffer usta. Kadın ev işleriyle uğraşırdı. Sokağa hiç çıkarmazdı onu. Karısı ile birlikte bir yere gitmek gerektiğinde bir taksi tutar, öyle giderlerdi. Evlenirken bile, ilkten, Belediye'nin nikâh salonuna gitmek istememişti. Nikâh memuru eve gelmeyi kabul etmeyince, bir defa olmak üzere bir araba tutmuş ve öyle götürmüştü karısını nikâh memurunun karşısına.

Severdi karısını. Doğacak olan ikinci çocuğu olacaktı. Muzaffer usta geleneklerine bu kadar bağlı olmasına karşın gerici biri değildi. O her zaman için topluma yararlı olandan yanaydı. Aslında böyle davranmak istemiyordu. Fakat ailesine, dedelerine ve onların isteklerine sonsuz bir saygısı vardı.

Karısını kapıda görünce niye yatmadı diye kızdı. 'Dinlenmen gerek senin' dedi ona. 'Beni düşünme!..'

Kadın korkuyordu. Kocasının başına bir şey geleceğinden korkuyordu. Yoksa kocası evde yokmuş, babası da eve geç geliyormuş; bunların hiçbiri önemli değildi. Eğer çocuk doğmak haberini verirse, yaşlı annesi ebeyi bulabilir mi, bulamaz mı onu bilmiyordu; bunların hiçbiri yoktu aklında. Soyundakiler nasıl kendi başlarına doğurduysa o da doğururdu. Bunları dert etmiyordu kendine. Ama ya kocasının başına bir şey gelirse?

O gece Muzaffer usta sabaha kadar uyumadı. Karısı onun durumunu farkettiyse de bir şey sormadı, uyur gibi yaptı. Kocasını kızdırmak istemiyordu.

Sabaha karşı gün daha yeni ışıdığında, kapıları kuvvetlice çalındı. Muzaffer usta alelacele fırladı yataktan. Merdivenlerden aşağı kapıya indi.

Gelen baştemsilciydi. Töreleri gereği içeri almadı onu. Eve yabancı bir erkek giremezdi.

Oldukça heyecanlıydı baştemsilci. Muzaffer usta ne var der gibilerden baktı onun yüzüne.

Gürültüye yeni uykuya dalmış olan karısı da uyanmıştı. Korkuyla sıçramıştı yattığı yerden.

«Çabuk hazırlan, gidiyoruz!» dedi temsilci.

Muzaffer usta onun bu haline anlam verememişti. Yerinden kıpırdamadı. Onun açıklama yapmasını bekliyordu. Sabahın bu saatinde bu kadar önemli olan neydi?

«Kaybedecek vaktimiz yok, çabuk ol! Yolda anlatırım.»

Sorsa bile bir şey öğrenemeyeceğini anladı Muzaffer usta. Demek çok önemli bir şey olmuştu.

«Bekle! Hemen geliyorum.»

Evin daracık merdivenlerini alelacele çıktı. Az sonra giyinmiş bir halde döndü. Bahçe kapısından sokağa çıktılar. Muzaffer usta, hızlı hızlı giden baştemsilcinin arkasından yetişmek için koşmak zorunda kaldı.

«Ne oldu söylesene? Neden telaşlısın? Bir yere mi yetişeceğiz? Yoksa bir terslik mi var?»

Baştemsilci bir yandan yürüyor, bir yandan da konuşuyordu:

«Evet bir terslik var. Dün gece dövdüğümüz adam ölmüş. Daha doğrusu öldürülmüş.»

«Deme?!.» Muzaffer usta olayın ciddiyetini anlıyamamıştı daha. Tam bizimle ne ilgisi var diyecekti, vazgeçti. Tehlike şimşek gibi çakmıştı beyninde.

«Yani bizden mi bilirler diyorsun? Yok canım! Bizi kimse görmedi. Yahu adamı öldüren biz değiliz. —Zorla gülümsedi.— Adam bir iki vurmayla ölecek değil ya? Öyle değil mi? Adamı biz öldürmüş olamayız. İmkânsız bu?

«Elbette biz öldürmedik; çünkü adamı bıçaklamışlar. Bizden sonra olmuş. Bu sabah evden çıktığımda gördüm. Zaten geceden beri yatmamıştım. Grev kulübesine gidiyordum. Adam bana, bizim evin iki sokak ötesinde saldırmıştı zaten. Gördüğümde çevresinde epeyce bir kalabalık vardı. Orada fazla oyalanmadım. Bıçaklandığını duydum. Aklıma gelen ilk şey sana gelmek oldu. Ne olur, ne olmaz? Bizim bir müddet ortalıkta görünmememiz gerekli.»

«Nereye gidiyoruz peki?»

«Mahmut'un evine. Tanırsın. Yiğit bir arkadaştır. Oraya varınca ne yapacağımızı kararlaştırırız.»

*
* *

Mahmut'un evi Küçükköy'deydi. Ortalıkta görünmemek için dolambaçlı yollardan gidiyorlardı. Küçükköy'e giden yola, köy meydanının oldukça uzağından çıktılar.

İlk gelen halk otobüsünü el işaretiyle durdurup bindiler.

Mahmut onları görünce şaşırmıştı. İçeri buyur etti. Baştemsilci ona kısaca anlattı durumu. Mahmut onları dinleyince;

«Burada emniyette sayılırsınız. Bugün bir ara grev yerine giderim. Ne var ne yok bakarım. Siz beni burada beklersiniz. Sonradan duruma göre gidersiniz.» dedi. «Yalnız dikkat etmeniz gereken bir şey var: Bizim kocakarı! Daha kalkmadı yatağından. Sizi görünce merak eder. Biraz çok meraklıdır bizim kocakarı! Durun hele! Bir çaresine bakarım ben. Onu komşulara yollamanın bir yolunu bulurum. Ne yapalım? Bizim işimiz de böyle.»

Dediğini de yaptı Mahmut. Anasını kandırmanın bir yolunu buldu. Eski bir dostları vardı Eyüp'te. Anasına 'Hadi' dedi. 'Hazırlan! İçimden geldi. Bugün seni Eyüp'e götüreceğim.' Yaşlı kadın oğlunun bu haline bir anlam veremedi ama Eyüp'e gideceğine sevindi. Baştemsilciyle Muzaffer usta sessizce bir odada otururken Mahmut'la anası evden birlikte çıktılar. Mahmut anasını Eyüp'e bıraktıktan sonra fabrikaya doğru yola koyuldu.

Jandarmalar geldiğinde Mahmut grev kulübesinden ayrılmıştı. Kulübenin az ötesinde bir kahve vardı. Orada oturuyordu. Grev kulübesinde tam iki saat oyalanmış fakat herhangi değişik bir duruma rastlamamıştı.

Kahvede otururken grev kulübesinden doğru iki jandarmanın geldiğini görünce merakla yerinden kalktı. Jandarmalar neden gelmişlerdi acaba? Öğrenebilmek için doğruca kulübeye yollandı.

Öğrendiğinde şaşırdı: Demek durum sandığından

çok daha ciddiydi. Fazla oyalanmadı. Olanca çabukluğuyla baştemsilciyle Muzaffer ustanın yanına döndü.

Muzaffer usta, Mahmut'un anlattıklarını soğukkanlılıkla dinledi. Korktuğunu belirten en ufak bir davranışta bulunmadı.

Hepsi birlikte yeni bir durum değerlendirmesi yaptılar. Muzaffer ustanın, işin aslı ortaya çıkıncaya kadar emin bir yerde saklanması gerekiyordu. Neredeyse eve dönerdi Mahmut'un annesi. Mahmut'ların evinde kalması olanaksızdı. Çözüm Mahmut'tan geldi: Muzaffer ustanın saklanabileceği başka bir yer biliyordu. Onu saklayabilecek bir arkadaşı vardı. Güvenilir biriydi. Sonunda Muzaffer ustanın orada kalmasına karar verildi.

Birol bütün dikkatini fabrikadaki mücadeleye vermişti. Postabaşı'nın öldürülmesi olayı ruhunu derinden sarsmıştı onun. Eğer işin içinde Ateş olmasaydı belki de bu olay onu bu denli etkilemezdi. Onun bir türlü aklından çıkmayan, Ateş'in içinde bulunduğu durumdu. Bütün çabalarına rağmen Ateş'le konuşamamıştı; o günden beri iki gün geçtiği halde aramamıştı onu Ateş. Birol bu durumu düşünmemeğe çalışıyordu. Bunun için de örgütlenme çalışmaları ile eskisinden daha çok uğraşmaya başladı.

Hafta sonundan bir gün önce, Remzi, elektrikçi ve Birol üçü bir araya geldiler yemek paydosunda. Fabrikanın tenha bir köşesinde toplantı gününü kararlaştırdılar. Toplantı için fazla beklemeye gerek yoktu. Hemen bir gün sonra yapabilirlerdi toplantıyı. O halde işçilerin her birine haber verebilmek için bir günleri kalmış demekti. Bu da yeterli bir zamandı. Aralarında görev bölümü yaptılar. Herkes ilişkide bulunduğu kimseye söyleyecekti; aynı zamanda dikkat çekmemeğe özen gösterecekti. Toplanma yeri önceden kararlaştırdıkları gibiydi.

*
* *

Ertesi gün Birol'un fabrikada geçirdiği saatler oldukça heyecan doluydu. Boyacıya, onun çırağına, daha birkaç kişiye yani güvendiklerinin hepsine haber verdi. Topu topu yedi kişiydiler. Herbirini tek tek çağırmak Birol'un epeyce zamanını aldı.

Bir gün önce sendikaya elektrikçinin gitmesi konusunda anlaşmışlardı. Birol elektrikçiye: 'Şimdiye kadar devamlı sen görüştün onlarla, senin gitmen daha doğru olur!' demişti. Ancak son anda durum değişti. Elektrikçi saat 15.00'de çağıracaklarının henüz yarısına bile söyleyememişti. Bu yüzden gitmek ister istemez Birol'un üzerine kaldı. Birol sendikaya gidebilmek için zar zor izin aldı işyerinden.

Birol'un sendikaya gitmesi, onu sevindirecek bir karşılaşmayı sadece geciktirecekti.

*
* *

Ateş o hafta gece vardiyasındaydı. Öldüresiye çalışma temposu içinde gözleri kutulardan başka bir şey görmüyor, elleri habire hareket ediyor, kutuların ritmine uyum sağlayan beyni düşünce dünyasında dolaşıp duruyordu. Delicesine bir çalışmaydı bu. Kolu kaldırıp indirmeyi, sıvı deterjanı aynı ölçülerde kutulara doldurmayı gözü kapalı bile yapardı. Kolları, kas ve sinir sistemi hep bu işe göre programlanmıştı. Düşünceleri ise zaman zaman hayal karışımı, bazen de duygularla örülü oluyordu.

Ateş'in çalıştığı kısımda tam onbeş kız vardı. Haftanın dördüncü günüydü. İşbaşı yapalı iki saat kadar olmuştu. Kutuların başında çalışmakta olan kızlar, birden kısım şefi kadının yerinden kalktığını, kızlardan üçüncüsünün yanına gittiğini gördüler. Şef kadın, kızın yanına geldiğinde o hışımla onun kolundan tuttu ve bağırdı:

«Çalışmayacaksan çek git!»

«Çalışıyorum ya...» diye şaşkın şaşkın cevap verdi kız.

«Deminden beri sana bakıyorum. Ağırdan alıyorsun. On dakikada kaç kutu kapattın?» Öfkesinden ağzı köpürüyordu şef kadının. «Söylesene?»

Kız, ilk şaşkınlığı geçer geçmez:

«Bana bağırmaya hakkın yok! İşimi biliyorum ben.»

Kızın kendine karşı çıktığını gören şef kadın bocaladı önce. Böyle bir tepki beklemiyordu.

«Senin suyun ısındı kızım, ne yaptığını, ne haltlar karıştırdığını biliyorum. İşçileri kışkırtıyorsun.»

«Kim söyledi bunu sana?» diye hayretle cevap verdi kız.

«Benden habersiz, gizli işler çevirebileceğinizi mi sanıyorsunuz?»

Kız, şef kadından çekinir gibi oldu. Demek oluyor ki birileri onun kulağına bir şeyler fısıldamıştı. Fabrikadaki işçiler geçen ayki maaşlarını alamamışlardı. Yemek doğru dürüst çıkmıyordu. Üstelik postabaşıların, kısını şeflerinin baskısı alabildiğine artmıştı. Bazı işçiler yemek boykotu yapmaya karar vermişlerdi sonunda. Bunlardan biri de Ayşe idi. Boykot kararını tüm arkadaşlara iletecekler ve en kısa zamanda gerçekleştirmeye çalışacaklardı. Gerekirse işi bile yavaşlatacaklardı. Bir iki gündür bu kararı yaymaya uğraşıyorlardı işçiler arasında. Biri ispiyon etmişti mutlaka.

Ayşe'nin sustuğunu gören şef kadın daha da kabardı.

«Anlaşılan senin gibilerin çalışmaya niyeti yok. Şunu bilin ki bedava ekmek de yok!»

Ayşe'yi bırakmış, tüm kızlara bağırmaya başlamıştı. Sonra yeniden Ayşe'ye döndü.

«Sana gelince: Sen kendini işten atılmış bil!»

Ayşe hiç sesini çıkarmadı. Düşünmeye, bulunduğu durumu kavramaya çalışıyordu. Babasının çalışarak kazandığı para geçinmeye yetmiyordu. İki küçük kardeşi daha vardı. Çalışmak zorundaydı Ayşe. Ondokuz yaşındaydı. Gelişmiş kasları hergün binlerce hareketi tekrar-

lamaktan kupkuru kollarından iyice belli oluyordu. Yaşı küçük olmasına rağmen gururlu bir kızdı. Boyun eğmenin bir anlamı kalmadığını düşündü. Nasıl olsa işten atılacaktı.

O sıra düşüncelere dalmış olan Ateş, hemen farkında olmadı olayın. Zaten durmasına olanak yoktu. Durması önünde binlerce kutunun yığılması demekti.

Bağrışmaları duyduğunda düşünceleri bir kül yığını gibi uçuştu. En son düşüncesinde bir gemideydi ve yanında Mehmet vardı. Ne kutular, ne de şef kadın... Denizden doğru esen tatlı bir rüzgâr vardı sadece. Kendine geldiğinde göz ucuyla kızlardan yana baktı. Anlayamamıştı neler olup bittiğini.

Şef kadının öfkeyle üstüne gelmesi boş değildi. Ayşe öyle düşünüyordu. Genç gururu henüz terbiye edilmemiş ruhu ayaklandı.

«Elinden geleni ardına koma!» dedi bağırarak.

Aniden bir tokat çarptı yüzüne. Burnundan soluyan şef, otoritesinin sarsılmasına tahammül edememişti. O her zaman hükmederdi. Tabi sadece emrinde çalıştırdığı kızlara karşı.

Bir anda kolların iniş kalkışı durdu. Sonra sadece bir kısmı devam etti harekete.

Şef çılgınca bakışlarla baktı çevresine: Bu bir isyandı!

«Herkes işinin başına. Durmak yok!»

Bir sürü kol itaat etmedi bu emre.

Ateş, korkuyla izliyordu olanları. Yıllardan beri çalışmaya alışık kolları durmamıştı. Farkında değildi o bunun. Kollar bilincinden kopuktu. Sıvı deterjan dolmaya devam etti kutulara. Ta önünde bulunan şeridin üstünde yığılıncaya kadar; kendisinden sonraki kızlar işi bırak-

mışlardı çünkü. Ateş ancak o zaman durumu farkedebildi ve durdu.

Son tehdidini savurdu şef kadın:

«Kim işine devam etmezse yarın işe gelmesin!»

Bu tehdit işe yaradı. Kollar önce isteksizce sonra alışkanlıkları gereği hızlanarak hareketine devam etti. Sabaha kadar da böyle sürdü.

Vardiya bittiğinde hiç kimse olayın heyecanından kurtulamamıştı. Soyunma yerinde sinirli bir hava vardı. İşten atılacaktı Ayşe. Herkes bunu adı gibi biliyordu.

Henüz hiç kimse soyunma yerinden çıkmamıştı. Tam o sıra Ayşe'nin arkadaşlarından ince, zayıf yüzlü bir kız Ateş'in yanına gelerek sinirli sinirli bağırdı:

«Niye bırakmadın işi? Belki de sen ispiyon ettin. Söylesene ha? Herkes bıraktığında sen niye çalıştın? Sen de baban gibisin. Baban işçi düşmanıydı. Etmediği kalmamıştı işçilere. Cevap versene? Benden mi korkuyorsun? Döküm fabrikasındaki işçiyi baban öldürmüş. Öyle söylüyorlar. Adamın iki çocuğu da karısı da perişanmış. Sonunda baban da cezasını buldu. O yapmadığı halde suçsuz yere birini tutuklayacaklar şimdi. Babanın yüzünden. Adamın yuvası var, çocuğu var, karısı da hamile. Babanın ölümü bile zarar veriyormuş işçilere. Abim öyle söylüyor. Abim döküm fabrikasında. Yalan söylemez!»

Duyduğu sözlerden büyülenmişti Ateş. Ne konuşabiliyor, ne de hareket edebiliyordu. Ne yaptım ben diye düşündü. Birkaç dakika öncesini bir türlü hatırlayamadı. Soyunma yerindeki tüm kızlar ona bakıyorlardı. Ateş ise hiç kimseyi görmüyordu. Baltayla kesiyorlardı sanki vücudunu. Balta darbeleri inip kalktıkça dayanılmaz acı-

lar duyuyordu ruhunda. Aklı tek bir noktaya takılmıştı. Ne yaptım ben diye düşünüyordu.

Kız bağırmaya devam etti:

«Ayşe'yi işten atacaklar. Sana da çok çalıştığın için ikramiye verirler.»

«Yeter!» diye bağırdı Fatma aralarına girerek. «Sadece o çalışmadı. Hepiniz çalıştınız. Ben de çalıştım, sen de çalıştın. Madem işi bıraktınız, sonuna kadar devam ettirseydiniz ya! Sonradan neden başladınız? Ateş neler olup bittiğinin farkında değildi. Duygularına kapılıp da kimseyi suçlamaya kalkma!»

Fatma'nın bu çıkışı susturmaya yetti kızı. Ama Ateş'in içindeki fırtınayı söndürmedi. Yalnızca onu kendine getirdi. Ateş neden herkes gibi işi bırakmadığını düşünüyordu. Bilmiyordu bunun cevabını. Kasıtlı olarak yapmamıştı. O an ne yapacağına karar verememişti sadece.

Başka biri olsaydı kendisine kızanlara karşı tepki duyardı. Ateş duymadı, savunmadı kendisini. Suçluydu Herkesin işi bıraktığı anda çalışmıştı. Kısım şefi kadın da böyle olmasını isterdi. Bu gerçek karşısında yıkılmadı Ateş. Bir daha asla böyle bir şey yapmayacaktı. Babasının yaptıklarına gelince; benim suçum yok, diye düşündü. Alabildiğine isyan dalgası sardı yüreğini. Hiç kimseyle konuşmadan kart basma saatinin önündeki kuyruğa girdi. Başını dik tutmaya çalıştı. Kişiliği bütün gücüyle başkaldırıyordu. 'Babama benzemiyorum ben! Hain değilim. Ben bir işçiyim. Tüm ezilen işçiler gibi...'

Sabaha karşı eve vardığında uyku girmedi gözüne. Birol'u düşündü hep. Onun mücadele heyecanını yaşadı. Yüreği özlem ateşiyle yandı düşündükçe. O gün akşama dek ne yapacağını bilemeden dolaştı durdu evin içinde.

Babasını aklına getirmek istemiyordu hiç. Gerçi evde büyük bir değişiklik yoktu. Şimdi daha sessizdi ev ama tedirgin değildi Ateş. En sonunda dayanamadı. Alelacele giyinerek dışarı çıktı.

Kazan fabrikasına vardığında bulamadı Birol'u. Fabrika bekçisi kaynak atelyesine giderek bir kızın Birol'u aradığını söylediğinde Remzi oradaydı. Remzi, bekçiye Birol'un izin aldığını söyledi fakat biraz da merakından Bekçi ile birlikte Ateş'in yanına geldi.

«Önemli bir şey mi vardı?» diye sordu ona.

«Yoo! Bir şey yok! Sonra ararım ben.»

Remzi, Ateş'in yanına yaklaşarak, bekçinin duyamıyacağı bir sesle:

«Sendikaya gitti Birol. Eğer beklerseniz paydostan sonra sizi oraya götürebilirim.»

Ne diyeceğini bilemedi Ateş. Remzi onun sustuğunu görünce;

«Tamam!» dedi. «Paydostan sonra beraber gideriz. Siz bekleyin.»

Ateş, orada anlayamadığı bir duyguyla bekledi Remzi'yi.

***

Birol, sendikaya geleli dört saat olmuştu. Küçük bir binanın ikinci katındaydı sendika. Daracık merdivenlerden çıkılırdı. Fazla geniş olmayan salon ve şube başkanının küçük odasından ibaretti. Salon boydan boya tahta döşeme kaplıydı. Giriş kapısının hemen önünde eski bir masa, arkasında kara tahta, işçilerin oturması için yirmi kadar da sandalye vardı. Sandalyeler üstüste yığılmışlardı.

Sendikanın şube başkanı akşamüstüne doğru geldi.

Şube başkanı iri yarı bir adamdı. Kars'lıydı. Başkanlık yapmadan önce buzdolabı fabrikasında işçi olarak çalışıyordu.

Odasına geçtikten az sonra Birol'u yanına çağırdı. Yerinden kalkmadı Birol odaya girdiğinde. Davranışları kalabalıkla nezaketin bir karışımıydı. Yorgun bir hali vardı.

«Otur hele arkadaşım. Hoş geldin. Daha önce karşılaşmadık galiba. Bu akşam toplantınız vardı değil mi?»

«Evet!»

Birol'un ilk izlenimi onun çok meşgul biri olduğuydu. Önündeki dosyalarla uğraşıyor, arada bir konuşuyordu. Bu aralardan birinde;

«Hasan buraya gel,» diye bağırdı.

Çok geçmeden Birol'un az önce birlikte olduğu adam girdi içeri.

«Arkadaşlara çay yaptın mı?» diye sordu şube başkanı ona.

«Fırsat olmadı başkan!»

«İyi yap öyleyse! Ağzımız ıslansın hele.»

Hele sözcüğü Birol'un garibine gitti. Şube başkanı bu sözcüğü çok sık kullanıyordu. Dikkatini çeken bir şey daha vardı Birol'un. Hasan sendika yöneticisi falan değildi. İlkten öyle sanmıştı. Böyle düşünmesinde hepten de haksız sayılmazdı.

Hasan odacıydı: Temizlik, çaycılık ve getir götür... Fakat on seneden beri çalışa çalışa sendikacılık konusunda oldukça bilgi sahibi olmuştu. Sendikaya ilk kez gelenler onun sınavından geçerlerdi. Sorardı işçilere: Sendikalar hakkında ne biliyorsunuz? Sonra da anlatırdı. Bilgece öğütlerle süslerdi konuşmasını. Kendisi görmüş geçirmiş biriydi. Yıllarca mücadelenin içinde yaşamış, bir-

çok dersler çıkarmıştı hayattan. İşçilerin mücadeleleriyle ilgili bu derslerin elbet bilimsel bir yanı yoktu. Kaynağını günlük yaşanmış olaylardan alırdı. Sendikaya yeni gelmiş işçilerin bilmedikleri bir sürü konu vardı anlattıklarında. Dinlendikçe işçiler saygıları artardı ona karşı. Sendikaya alışana kadar bu adamın önemli biri olduğu kanısına varırlardı. İşte bunun için, Birol'un ilk izlenimi diğerlerinden farklı olmamıştı. Şimdi ise kimin ne görev yaptığı konusundaki tahminlerini değiştirmesi gerekiyordu. Örneğin elinde taşıdığı siyah çantasıyla genç uzun boylu biri. Birol ilkten şube başkanı onu sanmıştı. Sonradan sendikanın avukatı olduğunu öğrendi. Akşama doğru şu anda karşısında oturan adam geldiğinde, onu da fabrikaların birindeki işçilerden sanmıştı. Kaba görünüşlü bu adamın şube başkanı olduğunu görünce çok şaşırmıştı. Oturduğu yerden merakla bakıyordu şube başkanına. Az da olsa heyecanlıydı. Alışık olmadığı bu ortam ilginç bir dünyaydı onun için. Bu dünya ile ilgili öğreneceği çok şey vardı.

«Fabrikadaki durumunuz nasıl?» diye sordu şube başkanı.

Bunun üzerine Birol düşünmek zorunda kaldı.

«Nasıl diyeyim? Aslında mükemmel bir durumda olduğumu söyleyemem, örneğin örgütlenme konusunda tecrübemiz çok az.»

«Nasıl yani?»

Birol anlatmak istediğini anlatamayacağından korkuyordu. Bu yüzden konuşurken çok sıkıyordu kendisini. O daha konuşmaya başlamadan şube başkanı kurtardı onu bu durumundan.

«Daha önce buraya gelen arkadaş fabrikadaki durumunuzun çok iyi olduğunu söylediydi. Hemen hemen işçilerin dörtte üçü sendika değiştirmeyi kabul ediyormuş.»

Birol şube başkanının bahsettiği kişinin elektrikçi olduğunu anlamakta gecikmedi. Şube başkanı kendisine değil de ona inanacaktı daha çok. Onu daha fazla tanıyordu çünkü. Kendi gözlemlerini anlatmasına gerek yoktu belki. Yine de gerçeği söylemeyi denemek istedi.

Arkadaşlar arasındaki örgütlenmemiz uzun zamana dayalı bir çalışma değil. İşin gerçeği bu. Evet, fabrikadaki arkadaşların çoğu eski sendikayı beğenmiyorlar. Fakat bu onların böyle bir mücadeleye hazır olduklarını göstermez. Fabrikada herkes birbirinden kopuk. Kimse kimseye güvenmiyor.»

Birol, şube başkanının anlattıklarını dinlemediğini farketti. Önündeki dosyaya vermişti dikkatini Başkan. Uzun süre sustuğu halde başkanda herhangi bir değişiklik olmadı.

Odacı Hasan girdi o sıra içeri. Arkasından birkaç işçi daha. Bu işçiler bölgedeki diğer fabrikaların temsilcileriydiler. Birol onların içinde döküm fabrikası baştemsilcisinin de olduğunu gördü.

Başkan Birol'u unutmuş, yeni gelen temsilcilerle konuşmaya dalmıştı. Odanın içindeki kalabalık yeni gelenlerle birlikte gitgide artıyordu.

Birol o kargaşalıkta döküm fabrikasının baştemsilcisini bir kenara çekip usulca sordu:

«Ne oldu? Muzaffer ustanın durumunda bir değişiklik var mı?»

Baştemsilci umutsuzca başını iki yana salladı.

«Hiçbir değişiklik yok. Aynı!.. Muzaffer usta adam öldürmez.» Sıkıntısının şiddetinden dudaklarını iyice sıkarak: «Bunu nereden çıkarıyorlar anlamıyorum. Avukatla konuşacağım. Sizin de toplantınız varmış galiba?» Bir süre susup çevresine bakındıktan sonra: «Avukat buradayken en iyisi konuşayım onunla. Bakarsın gider.»

Ona başka soru soramadı Birol. Baştemsilci, Birol'un yanında daha fazla durmayarak avukatın yanına gitti. Birol bir süre izledi onu. Avukatla hararetli hararetli bir şeyler konuştuğunu gördü. Üstüste yığılmış sandalyelerden birini alarak oturdu Birol, onları izlemekten vazgeçerek. Saatine baktı. Fabrikadakiler neredeyse gelirdi.

*
**

Gelmesine geldiler de!.. Gördükleri karşısında Birol'un ağzı bir karış açık kaldı. İnanamadı. Büyük bir hataya düştüklerini anladığında iş işten geçmişti.

İlkten boyacı girmişti içeri. Sonra elektrikçi! Birol'un tanımadığı birkaç kişi daha... Sonra?!

Sonra vinçci girmesin mi!.. Hangi yanlışlık eseri gelmişti bu adam? Boğazına bir şeyler tıkanır gibi oldu Birol'un. Aynaya baksa yüzünün mosmor olduğunu görürdü. Çakıldı kaldı adeta oturduğu yere. Vinççinin arkasından girenleri de tanımıyordu. Yalnız onların güvenilecek tipler olmadıklarına emindi. Elektrikçinin adamları bunlardı demek. 'Vay anam vay! Şimdiden yanmışız,' diye düşündü. Derken Remzi'nin arkadaşları girdi içeri. Remzi henüz yoktu. Kalabalığın arasında elektrikçiyi seçebildi. Şaşkın şaşkın bakıyordu çevresine.

Gelenler aşağı yukarı kırk kişi kadardılar. Bunun için de kendi çağırdığı yedi, beş de Remzi'nin arkadaşı; geri kalan doksan kişinin yerine gelmişti herhalde?! Kırk sayısı doksana yeğlense bile, güvenilir toplam on onbeş adam vardı ancak. Elektrikçi yanına geldiğinde öyle bir somurttu ki Birol, adamın gülümseyişi yarıda kaldı. Sinirli bir ses tonuyla:

«Remzi nerede?» diye sordu ona.

Elektrikçi, onun bozuk halinden tedirgin olduysa da umursamamaya çalıştı.

«Bilmem,» diye cevap verdi yutkunarak... «Biz gelirken o da geliyordu buraya doğru. Bir kız vardı yanında.»

Birol duymadı bile onun dediklerini. Moral bozukluğu içersinde hiç birşey düşünecek hali yoktu. Gizliden gizliye sırıtan vinçciyi gördükçe tüm cinleri tepesine çıkıveriyordu.

Kırk kişi daracık salon için fazla sayılırdı. Tıklım tıklım dolmuştu içersi. Adım atmak bile zorlaşmıştı.

«Herkes birer sandalye alsın otursun!» diye bağırdı odacı Hasan.

Bir gürültüdür koptu. Karma karışık hareketler içinde sandalyeler dizildi; kimi oturdu, kimi ayakta... Bir grup kapı önüne sıralanmıştı. Ancak kapının açılmasına engel oluyorlardı. Kapının dıştan zorlandığını anladıklarında, azıcık kenara çekildiler. Gelen Remzi'ydi, yanında da Ateş.

Birol göz ucuyla Ateş'i gördüğünde başını başka tarafa çevirmesiyle ondan yana dönmesi aynı anda oldu. Bakışları Ateş'in gülümseyişiyle karşılaştı. İkisinin de arasında işçiler vardı birçok. Ateş, başıyla tatlı bir selam verdikten sonra; benimle ilgilenme gibilerden, ellerini göğsüne kavuşturup çevresini incelemeye koyuldu.

«Hoşgeldiniz arkadaşlar!» dedi şube başkanı.

Odasının önünde dikilmişti ayakta. Yol verdiler. Masanın yanına kadar geldi. Yıllardır alıştığı sözleri heyecansız bir ses tonuyla söyledi:

«Arkadaşlar! Hepiniz buraya aynı inançla gelmiş bulunuyorsunuz. Sizden önce birçok arkadaşlarınız bu yolu seçti. Ne kadar doğru bir karar verdiğinizi ilerde göreceksiniz. Benim söyleyeceklerim kısa ve öz: Burada işçilerin verdiği kararlar sözkonusudur. Patronla bir yakınlı-

ğımız yok! Ben de işçiyim ve seçilerek geldim buraya. Üye olduğunuz sarı sendikadan farklı burası. Bundan sonra geleceğiniz hakkında siz karar vereceksiniz. Biz, sizlere ancak yardımcı olabiliriz. Mevcut toplusözleşmeniz çevre fabrikalardan oldukça düşük. Sizler şimdiye değin yapılan sözleşmelerde söz sahibi olamadınız. Haklarınızı aradığınızda karşınıza sadece işveren değil, sendika da çıktı.

Metalurji İşçileri Sendikası, sınıf ve kitle sendikacılığını benimser. Bizler sendika olarak işçi haklarının baş savunucusuyuz. Görevimiz: Sizlerin mücadelesini bir adım ileriye götürmektir. Toplusözleşmeleriniz yaşama koşullarınızı bir parça olsun iyileştirme amacına yöneliktir. İnsanca yaşamaya yeterli toplusözleşme yapabilmek, kendi sendikanızı seçmek sizin en doğal hakkınızdır. Bu hakkı anayasa tanımıştır size. Sendika seçme özgürlüğü kısıtlanamaz der anayasanın ilgili maddesi.

Ben şimdi sözü arkadaşlarınıza bırakıyorum. Sizlerle daha ayrıntılı konuşamayacağım için üzgünüm. Bir fabrika ile ilgili toplantıya acele yetişmem gerek. Sendikanın avukatı bilmedikleriniz konusunda sizleri yeterince aydınlatacak. Mücadelenizde başarılar diliyorum şimdiden.»

Başkan sözlerini bitirdikten sonra işçilerin arasından kendisine yol açarak odasına geçti. Orada avukatla görüştü. Bu ara salondaki gürültü oldukça artmıştı. Kimisi yanındaki ile birşeyler konuşuyor, kimisi de çevresini inceliyordu.

Elektrikçiyle Birol —başkanın odasının yanıbaşında tuvalete giden bir ara vardı, orada— kendi aralarında tartışıyorlardı. Birkaç kişinin dışında kimsenin dikkatini çekmemişti bu durum. İkisinin de arasında geçen konuşmalar salondakilerin beklemelerine neden olmuştu.

«Konuşamayacağım!» diyordu elektrikçi. «Becerememeyeceğim bu işi...»

«Bunda zor bir iş yok!» diye cevap verdi Birol. «Kâğıttan okuyacaksın. Hem sen değil miydin konuşmak isteyen.»

«Başka biri konuşsun. Remzi nerede?»

«Olmaz! Remzi küçük. Etkili olmaz.»

«Alışık değilim. Bocalarım...»

«Ver kâğıdı bana,» dedi Birol sinirli sinirli. «Daha önce söyleseydin ya bunu.»

Elektrikçi bir süre arandı. Ceplerine baktı. Yazılı kâğıdı bir türlü bulamadı. «Nereye koydum acaba?» diye kendi kendine söylendi.

Salondaki sabırsızlık iyiden iyiye artmıştı. Birol, öfkesinden deli olacak gibiydi. Baktı ki kâğıdı bulamayacak, beklemeyi bıraktı. Konuşmak için masanın başına geçti.

İşçilerin çoğu tanımıyordu Birol'u. Onun konuşma yapacağını kimse ummuyordu. Hatta o söze başladığında kimse gürültüyü kesmedi.

«Arkadaşlar susalım!»

Bağırmak zorunda kalmıştı Birol. O an herkes sesin geldiği yana çevirdi başını. Sessizleşti salon. Sonra yeniden başladı gürültü. Bu kez daha az. Çekilen sandalyeler, alçak sesli konuşmalar...

Başlangıçta etkileyici değildi Birol'un konuşması. İlkten fabrikadaki durumlarının kötülüğünden bahsetti. Sarı sendikanın namussuzluğundan... Yavan bir konuşmaydı. Kendini sıkıyordu, heyecanlıydı.

İşçiler, kimisi dinliyor, kimisi başka şeylerle uğraşıyor, bir kısmı da toplantı bitse de bir an evvel gitsek diye bakıyordu. Birol'un bildikleri bir şeyi tekrarlaması onları sıkmıştı.

Vinçci alaylı alaylı bakmasına devam ediyordu hâlâ. Birol, onun gözlerindeki kurnazca parıltıyı görüyordu. Öf-

ke duygusu gittikçe kabardı içinde. Mücadeleleri başlamadan bitmişti. Bu umutsuzluk öfkesini arttırdı Birol'un. Bıraktı kendisini sıkmayı. İşçilerin çoğu onun konuşmalarına kulak vermek zorunda kaldılar.

Birol artık konuşmayı bırakmış, adeta bağırıyordu. Çıt çıkmıyordu salonda. İşçilerin duydukları kararlı ve heyecanlı bir sesti. Gözdağı veriyordu. Vinçci bile biran için ürktü.

«Bu bizim ekmek mücadelemizdir. Aramızda ekmeğimize göz dikenler olabilir. İşverene gidebilirler. Haber verebilirler bu toplantıyı. Güçleri yetiyorsa yapsınlar.» Konuşurken öyle bir coşkuya kapılmıştı ki söylediklerine yürekten inanıyordu o an. Nasıl olacağını bilmiyordu ama dediklerini yüzdeyüz gerçekleştireceğinden emindi. Daha da bağırarak:, «Onlar şunu bilsinler! Bu hareketleri ekmeğimizi elimizden almak demektir. Hiçbir zaman karşılıksız kalmayacaktır. Ben!.. Burada, yüzünüze karşı söylüyorum! Böyle birşeye yeltenen olursa ilk olarak ben soracağım hesabını. Mutlaka soracağım!»

Ateş, Birol'un yaşadığı heyecana kaptırmıştı kendisini. Onun ağzından çıkan tek kelimeyi kaçırmamak için nefes bile almıyordu sanki. Salondaki gürültüden eser kalmamıştı. Birol'u tanıyanlar, ona değişik gözle bakmaya başladılar. Akıllarında sessiz sakin biri kalmıştı oysa. Tanımayanlar ise hatırlamaya çalıştılar; bu adam kim diye? Herkes ister istemez etkilenmişti bu sözlerden.

Birol konuşmasını bitirdiğinde kimse yerinden kıpırdamamıştı. Gözleri bir ateş kıvılcımıydı sanki. Konuşma bittiği halde ateş dönmemişti. Nasıl bir öfkeydi bu? Birdenbire patlamıştı. Onu harekete geçiren güç neydi? Belki güçsüzlüğü... Adımını atmıştı bir kez. Mutlaka başaracaklarına, yenik düşseler de mücadeleyi terketmeye-

ceklerine inanıyordu. Ruhunun gücü, yılların suskunluğuydu. Yıllar boyu ezildikçe karşı çıkmalarını önleyen suskunluk! Bu birikim maddeleşmiş, insanları harekete geçirecek, olayları yönetecek güce dönüşmüştü.

Ateş, bu güçlü ruhtan etkilendi. Güçlü ruh bir alev gibiydi. Bu alevin karşısında durmak mümkün değildi. Bu öfke karşısına çıkan engeli yok edeceğini söylüyordu. Bu güçlü ruhun arkadaşı olduğunu düşündü. Yüreğinde anlayamadığı duygular kıpırdandıysa da üstünde durmadı. Arkadaşını çok seviyordu. Arkadaşlığını yitirmeyi göze alamayacak kadar. Aralarındaki bağın bir kızla bir erkek arasındaki ilişkiden farklı bir yönü vardı. Güçlü bir arkadaşlık duygusuydu bu. Gözbebeklerinde bir ışık parladı Ateş'in. Çevresinde işçiler vardı, işçilerin arasında arkadaşı...

Kalakaldı olduğu yerde. Uzun zamandır tatmadığı bir mutluluktan başı dönmüştü. Bu geceyi hiç unutmayacaktı.

Az sonra sendikanın avukatı konuşmaya başladı. Ateş, düşüncelere dalmıştı. Avukatın konuştuğunu gördü, fakat ne dediğini anlamadı.

Odacı Hasan üye fişlerini getirdi. İşçiler sıraya girerek teker teker doldurdular üye kâğıtlarını. Sonra dağıldılar.

En son Remzi, elektrikçi ve Birol kaldı, bir de Selim usta. Avukat da gitti. Konuşmadan oturdular uzun süre. Çok geçmeden elektrikçi de gitmek istediğini söyledi. Odacı Hasan sandalyeleri toparlıyordu.

Ateş, bir köşeye çekilerek sandalyelerden birine oturdu. Oturduğu yerden onları izlemeye koyuldu. Birol, Ateş'in varlığından habersiz gibiydi.

Remzi: «Bu işi beğenmedim,» diye söylendi. Canının sıkkınlığını gizlemiyordu.

«Büyük bir hata yaptık. Pazartesi günü hepimizin çıkışı verilecektir.» diye düşüncelerini belirtti Birol.

Herkes iyice karamsarlaşmıştı. Selim yanlarına gelerek;

«Yahu, şu vinçci denen adamı kim çağırdı? İşverenin bir numaralı adamı. Dört beş kişi daha var onun gibi...» diye çıkıştı ikisine.

Birol sıkıntısından bir sigara yaktı.

«Evet! evet birkaç kişi daha var onun gibi. Pazartesi ilk işleri bizi işverene ispiyonlamak olacaktır. Allah kahretsin!»

Kaynakçı Selim: «İşinize karışmak gibi olmasın ama yanlış adamlar çağırmışsınız.»

Birol eliyle yüzünü ovuşturdu. Bir çare arıyordu. Beyninin tüm sınırlarını zorluyor, umutsuz olan bu durumdan bir çıkış yolu bulamıyordu.

«Hadi artık gitmiyor musunuz? Beş dakikaya kadar kapanıyor sendika,» diyerek onları uyardı odacı Hasan.

«Direniş yaparız!»

Öylesine ani ve yüksek bir sesle söylemişti ki bu sözleri Birol, marangoz da Remzi de hayretle baktılar onun yüzüne.

Birol, geri dönmenin olanaksız olduğunu biliyordu. Mutlaka bir şey yapmaları gerekiyorsa aklına ilk gelen fikir bu olmuştu. Diğer iki arkadaşı sözlerinin gerisini nasıl getirecek diye merakla bakıyordu ona. Konuştukça düşüncelerini toparlar gibi oldu Birol.

«İçimizden birkaç kişiyi atmaya kalkarlarsa, işte o zaman işi durdururuz. Direniriz!»

«Kim direnir?» diye sordu marangoz.

«Direniriz. Başka çıkar yolumuz yok!»

Birol söylediği fikire inandıramadıysa da onları bu

çözüm yolunu çok beğendi. Nasıl başaracakları konusunda en ufak bir bilgisi yoktu oysa.

«Pazartesi'ye kadar önümüzde iki gün var. Bir iki gün içersinde olayı tüm ayrıntılarıyla düşünürüz. Bizim yapacağımız şimdilik beklemek. Soğukkanlılığımızı korumamız gerek. Direniş yaparız. Evet, mutlaka fabrikada direniş koyarız.»

«Biraz zor!» diye mırıldandı Remzi. «İşçi arkadaşlar yanaşmayacaktır buna. Direniş koyacak kadar örgütlü gücümüz...»

Birol sinirli bir şekilde yarıda kesti onun konuşmasını.

«Remzi! Şimdi beni iyi dinle. Daha önce de bu işe erken başladığımızı söylemiştim ben. O zaman da gerekli olan örgütlü gücümüz yoktu. Ama başladık bir kez. Şimdi sürdürmek gerek. Artık bu noktadan sonra ne yapmamız gerektiğini seçme olanağımız yok. Eğer tek tek veya gruplar halinde, ikisi de farketmez, işten atılırsak yapılması gereken tek bir şey var: O da direnmek! Ama başarırız, ama başaramayız. Başaramazsak bir şey kaybetmiş olmayacağız. İki türlü de işten atılacağız çünkü. Denemek zorundayız.»

«Evet beyler! Benim işim bitti. Sendikayı kapatıyorum. Bundan sonra dışarıda konuşursunuz!»

Üçü de Hasan'dan yana çevirdiler bakışlarını. Toplantının heyecanından olacak, acemiliklerini üstlerinden atmışlardı. Fakat ses çıkarmadılar.

«Oldu öyleyse,» dedi Birol. «Yavaş yavaş çıkalım.»

Birol işte o sıra Ateş'i unuttuğunu farketti. Oturduğu yerden kalktı. Ateş'i bir köşede otururken görmüştü. Kafası o anda karmakarışık düşüncelerle doluydu Birol'un.

«Ateş! Bağışla beni, canın sıkılmadı ya? Bu gece öyle sürprizlerle dolu oldu ki...»

Ateş'in dudaklarına sıcak bir gülümseme yayıldı.

«Yo! Aksine... Değişik bir gündü benim için. Tebrik ederim seni. Başarılıydın.»

Bu söz Birol'u mutlu etmeye yetti. Onun karşısında yeniden utangaç halini aldı.

«Geldiğine sevindim.»

O sıra Remzi geldi yanlarına.

«Biz çıkıyoruz. Gelmiyor musunuz?»

«Geliyoruz tabi! Hadi Ateş gidelim!»

Dördü de birlikte sendikadan çıktılar. Marangoz da Remzi de bir süre hepsi birlikte yürüdüler. Sonra Birol ile Ateş'i yalnız bıraktılar. İyi geceler dileyerek ayrı yönlere dağıldılar.

Birol, Ateş'e:

«Geç oldu,» dedi. «Seni ben bırakayım eve.»

«Yoo! Gerek yok buna.»

«İtiraz istemez. Oldu mu benim sessiz arkadaşım? Şimdi en yakın yerden minibüse binelim.»

Ateş itiraz edecek güçte değildi. Sevgi duyduğu varlığın arzusuna boyun eğdi. Aslında gönüllü bir boyun eğişti bu.

Birol yol boyunca konuştu. Tüm düşünceleri açıklık kazanmıştı. Güven duygusundan ileri gelen bir şeydi bu. Ama bilinçaltında cevabını veremediği, vermekten de kaçındığı bir soru vardı. Bu soru onu şimdilik tedirgin etmekten uzaktı. Önünde koskoca iki gün vardı çünkü. Sorunun cevabını iki gün sonraya saklıyordu. Yanında yürüyen sevgi duyduğu varlığın heyecanıyla doluydu şimdi. Gurur duyuyordu. Ateş'in bu gece sendikaya gelmesi ne kadar iyi olmuştu.

Birden hiç düşünmediği bir şey takıldı aklına. Ateş'i eve götürecekti. Ve o evde yalnız olacaktı. Bana gelse, bende kalsa diye düşündü. Arkadaş değiller miydi? Söyleyip söylememekte kararsız kaldı fakat.

«Bundan sonra yalnız olacaksın,» dedi Ateş'e. Bir süre sustuktan sonra ekledi: «Belki böylesi daha iyi.»

Cevap vermedi Ateş. Doğrusu ya hiç yalnızlık hissetmiyordu. Aksine şimdiye değin olmadığı kadar yalnızlıktan uzaktı. En azından kendisini anlayan, yanında sımsıcak duygularla dolu olduğu bir arkadaşı vardı.

Derken bir arabaya bindilr. Ateş arabada otururken hafifçe yaslandı Birol'a... Tüm evren içine sığmıyordu Birol'un. Kolundan doğru gelen ürperti tüm vücudunu kapladı. O anda böylece yüzyıllar boyu kalabilir, bir daha uyanmamak üzere uyuyabilirdi. Arabanın gürültüsü tatlı bir müzik gibi geliyordu ona. Bu durumda ne kadar kaldılar belli değildi. Rüyalarından, gidecekleri yere vardıklarında ister istemez uyandılar.

Gece sokaklarda kimseler yoktu. İnsanlar uykuya dalmışlardı. İkisi de yavaş yürüyordu oldukça. Yolun sonu gelmesin istermiş gibi... Ne kadar yavaş yürüseler de evin önüne vardılar. Birbirine dost bu iki yürek ayrılmanın üzüntüsü, yepyeni bir mutluluğun sevinciyle birbirine bakıştılar. Bu onlara yetti.

⁂

Muzaffer ustanın kolu kanadı kırılmıştı. Dışa karşı karısına ilgisizmiş gibi gözükse de yüreği gerçekte öyle değildi.

Tam tamına beş gün oluyordu, Mahmut'un arkadaşının tek odalı evinde kalmaya başlayalı. Başlangıçta zor gelmişti ona. Gerçi evin sahibini doğru dürüst gördüğü

yoktu. Adam tam bir lümpendi. Gece yarısı eve geliyor, bazen de gelmiyordu. Öyle pek konuşkan değildi adam. Tek odalı evde bir divan vardı, bir de yer yatağı. Adam ilk gece Muzaffer ustaya divanı göstererek; 'Sen orada yat!' demiş, başka da bir şey dememişti. Kendisi de bir köşeye kıvrılmıştı. Kafasının hoş olduğu belliydi. O gece uyumamıştı Muzaffer usta. Daha o geceden karısını özlemişti, evini özlemişti. Sigara üstüne sigara yakmıştı. Adam top atsan uyanmayacak cinstendi.

Lümpenler daima ilgisini çekmişti Muzaffer ustanın. Toplumun en alt kesiminde yer alan bu adamlar toplum kurallarının dışındaydılar. Genellikle ezilenlerin yanında yer alırlardı. Değişik bir ahlâk anlayışına sahiptiler. Kendilerine göre ayrı bir yorumlayışları vardı, erkeklik ve mertlik duygusunu. Muzaffer usta örneğin. Mahmut'ta gözlemişti bu durumu. Mahmut işçi olmasına rağmen lümpenlik yanlarını henüz bırakamamıştı. Lümbenlikte kendisine yapılan bir harekete karşı aynısıyla karşılık vermek bir esastı. Yalnız bu karşılık verme kendilerinin seçeceği bir tarzda olurdu. Mahmut bir gün atelye şefine kızmış ve gizlice onun arabasının lastiğini patlatmıştı. Sonra da yaptığını anlatmaktan zevk duymuştu. Fabrika müdürüne kızsa, makinelere zarar vermekten çekinmezdi. Bir fabrika işçisi böyle düşünmezdi oysa.

Mahmut gibileri en ufak bir nedenden kavga ederler, kıyasıya kapışırlardı. Grev mücadelesinde bazen bu yönleri iyi işe yarardı. Ama onları devamlı aynı çizgide tutmak olanaksızdı. Kafalarına eser, karşı tarafa geçerlerdi. Hem de bu yaptıkları erkekliklerine halel getirmezdi hiç. Fabrikadan, sonradan grev kırıcılarına katılan yarı lümpen bir işçi tanıyordu Muzaffer usta. Nöbetine üstüste iki kez gelmedi diye temsilciler, üç gece nöbeti ile cezalan-

dırmışlardı onu. Disiplin, lümpenlerin asla uyuşamadıkları bir kavramdı. Bu yüzden kızıp, grev kırıcılarıyla birlik oldu. Üstelik yaptığı hareket onun inandığı delikanlılık kavramına ters düşmemişti. Hem başkalarının da nöbete gelmediği oluyordu. Onun gibi bir delikanlıya yapılır mıydı bu? Gelgelelim bu insanlar genellikle kendilerinden yüksek birinin karşısında iki büklüm olmaktan kurtulamıyorlardı. Bu insan çok bilgili biri olabilirdi, bir fabrika müdürü ya da sendika başkanı... Yaşamlarının verdiği eziklik duygusuyla saygı duyuyorlardı onlara karşı. Bu karşısındakilerin niteliğinden çok onların üst düzeyde olmalarından ileri geliyordu. Bu yüzden de kolayca kullanılabiliyordu lümpenler.

Muzaffer usta, yanında yatan bu adamın kendisine bir zarar vermeyeceğini gayet iyi biliyordu. Değil mi ki evine almıştı; bir kanun kaçağı da olsa!.. Zaten böyle bir şeyi yadırgamıyorlardı.

Muzaffer ustanın sıkıntısı tanımadığı bir adamla beraber olmak değildi. Karısının özlemine, evinden ayrı kalmanın acısına da dayanabilirdi. Onun asıl canını sıkan; karısının yakında doğum yapacağı düşüncesiydi. Yaşlı anası ebeyi zamanında çağırabilecek miydi? Gerçi babası elinden geleni yapar, her bir şeyi düşünürdü. Gene de içi rahat değildi Muzaffer ustanın.

Bu sıkıntıyı içinden bir türlü atamamıştı Muzaffer usta.

İkinci gün baştemsilci gelmişti. Anlattıklarına bakılırsa durum hiç içaçıcı değildi. Polis Muzaffer ustayı devamlı arıyormuş, hergün geliyorlarmış grev yerine. «Bizi de sorguya çektiler» dedi baştemsilci.

«Ne sordular?»

«O gece senin nerede olduğunu. Ha... Söylemeyi unuttum. Anlaşma oldu. Grev bitti.»

Muzaffer usta bir anda oturduğu yerden kalktı.

«Deme yahu!»

Kalktığı yere külçe gibi oturdu. Kolları iki yana sarkıverdi.

«Demek bize nasip değilmiş grevin bittiğini görmek.»

Ne söyleyeceğini şaşırmıştı.

«Sen bana bakma! Sevindim aslında. Sevinmem gerek. Ama ne bileyim... Keşke fabrikada olabilseydim.»

«Olacaksın. O kadar karamsar olma. Senin suçun yok bu işte. Ne yapmak gerektiğini ben de bilmiyorum. Tek bildiğim bir süre daha saklanman. Belki bu zaman içinde gerçek ortaya çıkar. Bunu yapanı elime geçirmeyi çok isterdim.»

«Ben de!.. Ne söylesek boş. Kapana kısıldım bu kez. Bırak şimdi bunları. Nasıl oldu da bitti grev onu söyle.»

Baştemsilci susuyordu. Atılan kişilerin tekrar fabrikaya dönme olanağının kalmadığını söylemek istemiyordu. Sendika ağırlığını maddi olanaklardan yana koymuştu. Eskisinden daha iyi haklar almışlardı. Muzaffer usta onun bu durgun halini, bir şeyler sakladığını farketmişti.

«Ne oldu söylesene. Atılanlar fabrikaya döndüler mi?»

Baştemsilci, başı öne eğik:

«Hı... hı...» diye mırıldandı.

«Biliyor musun, yalan söylemeyi hiç beceremiyorsun.»

Başını kaldırıp Muzaffer ustanın gözlerinin içine baktı.

«Hayır, fabrikaya dönmediler. Fakat bunda onların da rızası var. Yani tazminatlarını almayı kabul ettiler.»

«Peki tüm uğraşlarımız boşuna mıydı?.. Niçin çıktık biz greve?»

Cebinden cigarasını arandı. Paketi çıkarıp sehpanın üstüne koydu. Omuzları iyice çökmüştü.

«Bak Muzaffer usta! Biz sadece arkadaşlarımızı aldırmak için çıkmadık greve. Daha iyi haklar almak istiyorduk. Bunu bir ölçüde başardık.»

Muzaffer usta dinlemiyordu onu artık. Cigarasını yakmış, bakışlarını pencereden dışarı çevirmişti.

*
* *

Beşinci gündü. Muzaffer usta gün geçtikçe dayanamaz oluyordu. Arkadaşlarıyla fabrikada işbaşı yapacakken, eli kolu bağlı durmak koyuyordu ona. Ne kimseye bir şey sorabiliyor, ne de bir haber alabiliyordu. Meraktan ölecek gibiydi. Beşinci gün hava kararıncaya değin odanın içinde dolaştı durdu. Sabahtan beri bir lokma koymamıştı ağzına. Sonunda kararını verdi. Ancak gece olmasını bekleyecekti.

Beş günden beri ilk kez dışarı çıktığında sıkıntıları bir an dağılır gibi oldu. Biraz olsun rahatladı yüreği. Ancak onu ne gecenin güzelliği, ne de günlerden beri sokağa çıkması ilgilendiriyordu. Gecenin karanlığında hızlı hızlı yürümeye koyuldu.

Eve vardığında önce etrafı kolaçan etti. Sessizdi ortalık. Eve varıncaya dek hep arka sokaklardan yürümüştü. Tanınmamak için ceketinin yakasını hafifçe kaldırmış, başına da bir kasket geçirmişti. Beş günden beri traşsızdı yüzü. Sakalı iyice uzamıştı.

Bekledi. Evin arkasına dolandı. Yukarki odanın penceresinde ışık yanıyordu. Küçük çocuğu o odada yatardı. Her zamanki gibi perdeler kapalıydı; bu yüzden içersini görmenin olanağı yoktu.

Kararsız kaldı bir süre. İçinde kötü bir his vardı.

Ancak merak duygusunu yenemiyordu. İstediği şey birkaç adım ötesindeydi. İçerde birkaç dakika kalır, sonra dönerim diye düşünüyordu. Bu kadar... Korktuğu için kızdı kendine. Amma ödlek oldum bu günlerde diye söylendi. Derken kapıya yürüdü. Kapıyı çalmadan önce durakladı elinde olmadan. Sonra yavaşça çaldı kapıyı: İki defa...

Kapı şimdiye dek karşılaşmadığı iki adam tarafından açıldı. Tanımıyordu ikisini de. Ne yapacağını şaşırarak kalakaldı olduğu yerde. Derken kavradı durumu. Kaçmak düşüncesi geldiyse de aklına artık çok geçti. İki adam onu hemen buyur ettiler içeri.

«Gel bakalım Muzaffer usta. Biz de seni bekliyorduk,» dediler. «Otur şöyle!»

İki adamın da bellerinde tabanca vardı; ceketinin altından gözüküyordu namlunun ucu.

Karısı gözüktü merdivenlerde. Karnı iyice şişmişti kadıncağızın. Acı vardı yüreğinde. Anlıyamıyordu tüm bu olanları.

İki adam da uzun boyluydu. Üstlerinde sivil elbise vardı.

«Beş günden beri seni bekliyoruz. Neredeyse vazgeçecektik artık. Söyle bakalım, nerelerdesin?»

Hiçbir karşılık vermedi Muzaffer usta. Başını bile kaldırıp bakmadı yüzlerine. Gözlerini yerdeki bir noktaya dikti.

«Hadi bakalım gidiyoruz.»

«Çocuğumu görmek istiyorum.»

İki adam birbirine baktı. Bir tanesi neden sonra başıyla, gidip bakmasını işaret etti Muzaffer ustaya, o merdivenlerden çıkarken de peşinden gitti. Muzaffer ustayı kapıda bekledi.

Çocuk uyuyordu: Mışıl mışıl... Muzaffer usta uyandırmaya gerek görmedi. İki yanağından öptü usulca...

Yaşlı anası ile babası uyumuş olacaklardı. Hiçbir şey sormadı karısına. Merdivenlerin başına geldiğinde, karısı hâlâ ayakta dikilmiş duruyordu orada. Bir süre gözgöze geldiler. Kadın gözlerini yere indirdi sonra. Ağlamamak için kendini zor tutuyordu. Ağlarsa, kızardı Muzaffer usta.

«Gidebiliriz,» dedi.

Kolundan tuttular Muzaffer ustanın. Bahçeye çıktılar. Muzaffer ustanın temiz havaya ihtiyacı vardı. Güçlü bir nefes çekti yüreğine.

Bahçenin bir sokak ötesinde yabancı bir araba duruyordu. Gelirken ters yönden geldiği için görememişti. Arabanın arka tarafına bindirdiler onu.

İki evin arasından ikinci katın ışığına baktı. Işık hiçbir gece sönmezdi; çocuk karanlıkta yatmaktan korkuyordu. Araba hareket ettiğinde başını çevirip son bir kez baktı ışığa...

***

Kazan fabrikasında, Pazartesi sabahı beklenen olay gerçekleşmedi. Hiç değilse başlangıçta böyleydi. İşçiler her zamanki gibi soyunma yerine geldiler. Neşeliydiler. İçlerinde birkaç kişi hiç konuşmuyordu. Bir şeyler olacakmış da beklermiş gibi bir halleri vardı. Buna rağmen soğukkanlılıklarını korumaya çalışıyorlardı. Fabrika yöneticilerinin davranışlarında herhangi bir değişiklik yoktu. Birazdan makineler harekete geçecek, hergünkü üretim başlayacaktı.

Birol, sevinsin mi sevinmesin mi bilemiyordu. Belki de sevinmek için henüz erkendi. İşverenin daha şimdiden haberi olmamış olabilirdi. Ya da haberi olmuştu da harekete geçmek için uygun bir zamanı kolluyordu. Sürprizlere hazırlamalıydı kendini. Ne olursa olsun!..

Birgün önceden buluşmuşlardı: Remzi, elektrikçi ve Birol. Pazartesi günü aksi bir durum olursa ne yapacaklarını kararlaştırmışlardı. Elektrikçinin oldukça heyecanlı olduğu Birol'un gözünden kaçmamıştı. Kaytarmaya bakıyordu. Birol, onu o geceki konuşmada sıkıştırdıkça sıkıştırmıştı.

«Bana bakın! Eğer içimizden biri atılırsa diğerlerinin anında haberi olacak: Bu birincisi. Kim atılırsa atılsın fabrikayı terketmeyecek: Bu da ikincisi. Ve böyle bir şey gerçekleştiği zaman ilk yapacağımız şey arkadaşları toplamak olacak. Onlara direnişe geçmelerini söyleyeceğiz. Anlaşıldı mı?»

Bakışları elektrikçiye takıldı.

«Sen pek anlamadın galiba?»

Zaten kızgındı ona. Kötü duruma düşmelerinin nedenini onda buluyordu.

«Başarmamız zor,» diye cevap verdi elektrikçi.

Bu gerçeği biliyordu Birol. Yine de bunu onun söylemesine öfkeleniyordu. Adam düpedüz korkuyordu. Şimdi kalkıp dese ki ona: 'Tamam bu iş burada biter, işten atılır atılmaz ceketimizi alıp gidelim. Bir an bile düşünmez onaylardı; yenilgiyi çoktan kabullenmişti çünkü. Bir serçe kadar bile yürek yoktu onda.'

«Başaralım başarmayalım deneyeceğiz!» diye cevap verdi sinirli bir şekilde. «Bunu iyice sok kafana.»

«Birol arkadaşın söylediklerine katılıyorum,» dedi Remzi. «Böyle bir şeyi başarmak çok zor olacak ama tek çaremiz de bu.»

Birol: «Sakın yarın gelmemezlik etmeyesin?» dedi alaylı bir şekilde elektrikçiye.

Cevap verecekti elektrikçi; veremedi. Bocaladı durdu. Sanki aklından böyle bir şey geçiyordu da suçluymuş gibi yakalanmıştı.

«Güvenmiyorsanız bana açıkça söyleyin?» diyebildi.

«Yoo. Öyle bir şey demedim. Yalnız halinden öyle anlaşılıyor da... Çekingen davranıyorsun.»

«Çekinseydim kalkışmazdım bu işe.»

«Bütün mesele de burada işte. Bir kere kalkıştın ve yanlışlıklar yaptın. Hiç getirilmeyecek adamları getirdin sendikaya.»

«Nereden bilebilirdim ki ben? Belki de sen yanılıyorsun.»

«Kimin yanılıp, kimin yanılmadığını yarın göreceğiz. Tedirgin olman için bir neden yok o halde.»

«Tartışmayı kesin!» dedi Remzi. «Yarına halletmemiz gereken bir sürü sorun var. Siz kalkmışsınız birbirinizle kavga ediyorsunuz.»

Birol: «Haklısın,» diye cevap verdi.

«Bakarsın sabahtan çıkışımızı verirler. Fabrikaya bile sokmazlar. Ya da akşamı beklerler.»

«Ne zaman olursa olsun, farketmez! Atılma haberini fabrikaya anında yaymalıyız. İyice anlaşalım: Çıkışı verilen arkadaş o saat atelyeleri dolaşacak, bu arada bize de bildirecek durumu.»

Ayrılmadan önce her konuda kesin anlaşmaya varmışlardı...

*
* *

Birol, Pazartesi sabahı soyunurken geceki konuşmalar aklından hiç çıkmıyordu. Güvenmiyordu elektrikçiye. Sessiz sedasız atelyeye geçti. Uzun uzun baktı makinelere. Ne de olsa eski dostlardı.

İşçiler teker teker işbaşı yapıyorlardı. Makinelerin gürültüsü duyuldu çok geçmeden.

Öğleye kadar hiçbir değişiklik olmadı. Atelye şefleri,

postabaşılar her zamankinden farklı davranmıyorlardı. Postabaşılar, iş dağılımını sabahtan yapmışlardı. Kalın saçlar silindirden geçiyor, kaynakçılar kaynak yapıyorlardı. Torna atelyesindekiler de harıl harıl çalışmaktaydılar. Meydancılar atelyeleri temizlemeye koyulmuşlardı bile...

Postabaşı o gün Remzi'ye öyle çok iş vermişti ki bitecek gibi değildi. Tornadan geçmesi gereken bir sürü parça vardı. Remzi tehlikeyi unutmuştu bile. Korktukları kadar değildi demek ki!.. Hiçbir şey olacağı yoktu. Eğer kendisini işten atmayı düşünselerdi ona bu kadar çok iş verirler miydi? Hem niye beklesinler? Belki de işçilerden hiçbiri ispiyon etmeye cesaret edememişti. Olamaz mı? Birol'un son konuşması korkutmuş olacaktı onları. Birol hesabını soracağım dediyse sorardı. Öğleye doğru en ufak bir tereddüt kalmadı yüreğinde. Rahatlamıştı. Birol'un endişelerinin yersiz korkular olduğuna iyice inandı.

Elektrikçi, her an bir şey bekliyordu. Ne yapacağını sorsalar yanıt veremezdi. Doğrusu şaşırmıştı. O böyle bir sonucu düşünmemişti. Sendika değiştirmek olağan birşeydi onun gözünde. Üye defterlerini doldurup, Bölge Çalışma Müdürlüğü'ne bildirdiler mi; bu iş olmuş bitmiş demekti. İşverene de kabul etmekten başka yol kalmazdı. Hele yetki alındıktan sonra kolay kolay adam atamazdı işveren. Ona bu kadar basit gelen şey şimdi iyice karmaşıklaşmıştı. Bu yeni durum onun bilincini aşıyordu. Direniş veya ona benzer başka bir şey işin başında aklına gelmemişti. Çoktan pişman olmuştu bu işe kalkıştığına. Ama artık işişten geçmişti. Neredeyse işverene gidip, pişmanlık duyduğunu söyleyecekti. Nasıl olduysa, tuttu kendisini.

Öğlen paydosunda üçü de biraraya gelmekten kaçındılar. Birol, vinççiyi sabahtan beri görememişti. Bu adam

nasıl olur da ortalıkta görünmez diye düşündü. Nerelerdeydi acaba?

Ateş geldi aklına. Bunca kargaşalıkta onu unutmuştu. Postacıbaşı'yı düşündü. Geride kalanlar onu aratmıyordu hani. Kaynağı kurumamıştı çünkü. Postabaşı'yı kimin öldürdüğü bilinmiyordu. Ama işçiler, Muzaffer ustanın öldürmediğinden emindiler. Muzaffer usta, ne zamana kadar saklanabilecekti acaba? Fabrikadaki sorunlar yüzünden epeydir gidememişti döküm fabrikasına. Grevin bittiği, işçilerin işbaşı yaptığı söyleniyordu. En kısa zamanda gitmeyi düşündü. Derken işbaşı düdüğü çaldı.

İçinde heyecan kalmamıştı. İşverenin haberi olmamıştı herhalde. Yemeğin verdiği ağırlıkla isteksizce işbaşı yaptı. Bir sürü ağır iş onu bekliyordu.

*
* *

Ne olduysa ondan sonra oldu. Öğleden sonra saat üç'e geliyordu: Giriş kapısında duran bekçinin telefonu çaldı... Kapıda iki bekçi vardı. Telefonla konuşan, konuşmasını bitirdikten sonra dışarı çıktı; personel binasına gelmesi söylenmişti kendisine...

Bekçinin personel binasına gitmesinden yarım saat sonra atelyede olan biteni başlangıçta kimse anlıyamamıştı.

Üç bekçi de aynı anda atelyelere dağıldılar. Biri doğruca elektrikçinin yanına vardı: Ona usulca bir şeyler söyledi ve fazla beklemeden kapıya doğru götürdü.

İkinci bekçi boyahaneye gitti: Boyacı işiyle meşguldü. Ona işini bırakmasını ve kendisiyle birlikte gelmesini söyledi.

İşçiler bu garip duruma anlam verememiştiler. İki işçinin de az sonra giyinik bir halde fabrikadan dışarı çık-

tıklarını gördüler. İşten atıldıklarının haberi fabrikada neden sonra yayıldı kulaktan kulağa.

Remzi, bekçinin bulunduğu kısıma doğru geldiğini gördüğünde, haberi yeni öğrenmişti. Fazla şaşırmadı. İnanamadığı asıl şey işten atılan arkadaşlarının en ufak bir direnme gösteremediğiydi. Gerçi onlara böyle bir fırsat tanınmamıştı zaten. Diğer işçilere gelince; onlar bu durumu şimdiden kabullenmiş gözüküyorlardı. Bütün bunlar Remzi'nin umutsuzluğa düşmesine neden oldu. Ne yapacağına bir türlü karar veremiyordu.

Fazla düşünmesine fırsat kalmadan bekçi yanına geldi:

«Seni personel binasından çağırıyorlar,» dedi.

Remzi'nin yerinden kıpırdamadığını görünce;

«Zorluk çıkarmadan gel!» diye çıkıştı sert bir sesle.

Remzi bu emre uymak zorunda kaldı. Zaten atılan diğer iki kişi de aynı şeyi yapmışlardı. Remzi o sıra atelyedekilere göz gezdirdi. Herkes işinin başındaydı. Onlardan yana baktıkları bile yoktu. Bekçinin yanısıra yürüdü.

Birol, üç kişinin işten atıldığını duyduğunda, başından aşağı kaynar sular dökülmüştü sanki. Düşündükleri gibi olmamış, sessiz sedasız atmışlardı üç kişiyi. Her şeyin bittiğini düşündü. İş yapmak gelmedi içinden. Sıra kendisine ne zaman gelecekti? Korkunç bir bekleyişti bu. Hem de hiçbir şey yapamadan, eli kolu bağlı. Böyle olacağı aklına gelmemişti hiç. Gerçek bir tokat gibi çarptı yüzüne. Kaynak yapmayacaktı. Nasıl olsa işten atacaklar, dedi kendi kendine. Yenilgi bu kadar basit miydi? Hiçbir direnme gösterememişlerdi. Allah'ın cezası herif şikâyet etmiş, diye geçti aklından. İsyan edesi geliyordu. 'Neredeyse şikâyet etmediğine inanacaktım. Büyük bir yanılgıya

düşüyordum. Allah kahretsin! Elimden hiçbir şey gelmi yor. Vinçci keyfinden sırıtıyor olmalıdır! Ne kadar kolay yenilgiye uğradık.'

Fabrikanın içindeki görünüm değişmişti. Müdür, postabaşı, mühendis fabrikanın içinde dört dönüyorlardı. İşçilerin bir araya gelmelerine kesinlikle izin vermiyorlardı. Başlarını kaldıracak halleri yoktu işçilerin. Tüm bu görüntü kısa bir sürede gerçekleşmişti; önceden plânlanmıştı her şey! Üç işçi işten atıldı diye üretimin durması bir yana daha da fazla çalışılıyordu.

Bir şeyler yapmalıydı Birol. Ne olursa olsun bir şeyler yapmalıydı. Düşünce gücünü alabildiğine zorladı. Koca bir denizin içindeydi ve denizde hiçbir kıpırtı yoktu. Birol, üflese denizin birkaç santimetre karesinde dalgalanma olurdu, o kadar! Üç kişinin işten atılması kimseyi etkilememişti sanki.

Birden beyninin içinde belli belirsiz bir ışık parıldar gibi oldu. Kısa bir an için umutlandıysa da düşündükçe karamsarlaştı. Aklına gelen fikir şuydu: İşçileri harekete geçirecekti. Bir kişi değil, ama birkaç kişi bu sessiz gövdeyi yerinden kımıldatabilirdi. Karamsarlaşmasına neden bu birkaç kişiyi nasıl ikna edebileceğiydi. Yine de bu düşünceyi tamamiyle çıkaramadı aklından.

Avucuna birkaç civata aldı. Bir de çekiç. Atelyede devamlı dolaşan şeflerin gözüne çalışmıyor gözükmek istemiyordu.

Montaj atelyesine vardığında gözüne çarpan ilk kişi Erzurumlu meydancı oldu. Yerdeki demir artıklarını topluyordu.

Erzurumlu'yu kazanın arka tarafına görünmeyecek bir yere çekti. Erzurumlu'nun ilk sözü:

«Kimsenin umurunda değil,» demek oldu. «Diğer atelyelerde de aynı mı durum? Kimseden ses çıkmıyor mu?»

«Hayır, çıkmıyor!»

Birol bir süre hiç konuşmadan dikildi ayakta, bir elini de kazana dayadı.

«Ne olacak şimdi?» diye sordu Erzurumlu. Sorunun cevabını yine kendisi verdi: «Bir şey olacağı yok!»

«Henüz herşey bitmiş değil. Bir şeyler yapabilecek vaktimiz var daha...»

Birol konuşurken gözlerini duvardaki bir noktaya dikmişti, dalgındı. Henüz tam açıklığıyla göremediği bir düşünceyi aklında oluşturmaya çalışıyordu. Vakit o kadar azdı ki düşündüklerini hemen uygulamak zorundaydı. Bu yüzden ne yapması gerektiğini uygulamalar sırasında keşfediyor, sonra da aklına gelen yeni bir düşünce ile değiştirmek zorunda kalıyordu.

Erzurumlu'ya herşey bitmedi derken, Birol da bilmiyordu neyi nasıl gerçekleştireceğini. Aklına takılan tek bir nokta vardı: O da direnmek. Onun için tek umut ışığı buydu. Aynı zamanda tek hareket noktası. Ayçiçeği nasıl direnmişti doğaya; taşların, mazotun içinde upuzun boy vermişti, yaşamın kendisi de bir direniş değil miydi?

Erzurumlu'nun merakla kendisine baktığını görünce;

«Direneceğiz!» dedi. «Asla boyun eğmeyeceğiz!»

«Biz ikimiz mi yapacağız bu işi?» diye sordu Erzurumlu şaşkınlıkla.

Sorular gittikçe cevap buluyordu Birol'un kafasında.

«Elbette ikimiz yapmayacağız. Sana diyeceğim şu: Akşam paydosunda mutlaka benimle birlikte Taşlıtarla servisine bin!»

Daha fazla durmadı onun yanında. Bundan sonra ne yapması gerektiğini düşünüyordu. Tanıdığı bütün işçileri hatırlamaya çalıştı. Yaşadığı anın heyecanı ile hiçbir şey düşünemediği oluyordu bazen. Saatine baktı: Paydosa tam bir saat vardı.

Az ilersinde duran mühendisi gördü. Ona görünmemek için yön değiştirmek zorunda kaldı. Kaynakçı Selim'i görmeliydi.

Selim'i hiçbir şey yapmadan oturur buldu. «Selam,» dedi yanına otururak.

«Ne düşünüyorsun Selim usta? Durum kötü değil mi?»

«İyi sayılmaz!»

«Ne dersin? İşçilerin birşey yapacağı yok mu?»

«Baksana suskun herkes. Herkes .....»den korkuyor. Böyle işçiyle hiçbir şey olmaz.»

«Bu onların suçu değil Selim usta, bizim suçumuz. Örgütlü değiller. Örgütlü olmayınca da işte böyle şaşkın oluyorlar.»

«Biraz yürek ister. Yürek yok bunlarda...»

«Sende varsa yeterde artar bile Selim usta.»

Selim usta şaşkın şaşkın Birol'un yüzüne baktı. Onun ne diyeceğini merak eder bir hali vardı. Birol sözlerine devam etti aynı kararlılıkla.

«Henüz yapacak bir şeylerimiz var. Bu akşam sendikada toplanacağız. Yalnız daha önce yapmamız gereken bir şey var: Bu akşam ayrı ayrı servis arabalarına bineceğiz. İşçilerle mutlaka kamyonlarda konuşmalıyız. İnandırmalıyız onları. İşçilerin en çok bulunduğu iki servis kamyonundan Taşlıtarla kamyonuna bineceğim Erzurumlu'yla ben. Sen de Örnektepe'ye gidene binersin.» Selim ustanın kararsız kaldığını görünce; kelimelerin üstüne basa basa: «Meraklanma Selim usta, başarırız. Sanıyor musun sadece üç kişiyi atmakla yetinecek işveren. Yarın, öbürgün biz de atılacağız işten. Peyderpey! Şimdilik gücümüzü deniyorlar. İşveren, sessiz kaldığımızı görünce; cesaretlenecek. Toplantıda olanlarımızın çoğunu bırakmayacak fabrikada.

Baştan birşey yapamazsak, sonra hiç yapamayız. İşveren de biliyor bunu. Bunu sakın aklından çıkarma. Görmüyor musun müdürleri? Saldırılarını sinsice yapıyorlar. Birşey yapmamızdan korkuyorlar. Bir an bile yalnız bırakmıyorlar işçileri. Müdür bile zahmet edip, sabahtan beri dolaşıyor atelyelerde.»

Bir süre sustu Birol. Selim ustanın birşeyler demesini bekledi.

Selim usta: «Peki ne konuşacağız işçi arkadaşlarla?» diye sordu.

«Ne olup bittiyse. Bildikleri herşeyi yüzlerine vurmalıyız. Kabuklarına çekilmekle kurtulamayacaklarını söylemeliyiz. Dilimizin ucuna ne gelirse söylemeliyiz.»

«Yine kılları bile kıpırdamaz bu heriflerin.»

«Olsun be Selim usta? Denemekle birşey kaybetmeyiz. Tamam değil mi?»

«Dediğin gibi olsun. Bakalım dinleyecekler mi bizi?»

«Dinlettireceğiz. Zorla da olsa dinlettireceğiz.»

Küçük bir umut ışığı parlamıştı. Birol, bu ışığa var gücüyle sarıldı. Çaresizliğini yenmişti bir ölçüde. Direniyordu, direnecekti; tek kişi kalsa bile. Bu düşünce hoşuna gitti. Böyle düşünmesi, yenilginin acısını bir ölçüde hafifletiyordu. Tek kişi kalsa bile fabrikanın ortasına dikilecek, basbas bağıracaktı. Haykıracaktı: «İşte ben direniyorum; yaptığınız tüm haksızlıklara karşı. Üç arkadaşımızı işten atmaya hakkınız yok. Sizden korkmuyorum. Durmayın beni de işten atın! Söyleyin bekçilerinize. Fakat şunu bilin ki, ancak sürükleyerek çıkarabilirsiniz beni dışarı!»

Gülümsedi. Hiçbir zaman boyun eğmeyecekti. İşçileri işten attıklarında duydukları zevki tattırmayacaktı onlara. Henüz işten atmamışlardı onu; pişman olacaklardı. Ne bekliyorlardı? Atsalardı ya!.. Çok geçmeden bu merakını gideren olay gerçekleşti.

Paydostan on dakika önceydi. Yıkanma yerine gidiyordu. Kapıda personel müdürüyle karşılaştı. Onu görmemezlikten gelmek istediyse de personel müdürü yolunu kesti.

«Yarın sabahtan benim odama gel!» dedi soğuk bir sesle.

Hiç şaşmadı. Zaten bekliyordu böyle bir şeyi. Duymamış gibi davranarak yoluna devam etti. İçinden; «Yarın görüşürüz,» diye söylendi. Dakika dakika yaşayacağı yirmidört saat vardı önünde.

*
* *

Paydostan sonra kamyonlar her zamanki gibi hareket etti. İşçiler suskundular. Hiçbir değişiklik yoktu. Kamyonlar dakikası dakikasına kalkmıştı. O günkü olayı henüz unutmamıştı işçiler. Ama çok sürmez, ertesi gün normal yaşantılarına dönerlerdi. Az sonra beklenmedik olayların birbirini takip edeceğini bilemezlerdi. Çok farklı günlerin onları beklediğini de...

Taşlıtarla'ya giden kamyon Esentepe'ye varmadan umulmadık bir şey oldu. İşçilerden biri ayağa kalkıp:

«Arkadaşlar! Bir dakika beni dinleyin! Size söyleyeceklerim var,» diye bağırdı.

İşçiler biraz da meraktan, hayret dolu bakışlarla ona baktılar.

Birol, konuşmasını soğukkanlılıkla sürdürdü. Kamyonun gürültüsünden bağırarak konuşuyordu.

«Bugün üç arkadaşımızı işten attılar. Bu demek değildir ki sadece üç kişi atılacak! Bir sürü kişi daha var sırada. Şimdi sesimizi çıkarmazsak tek tek hepimize sıra gelecek demektir bu.

Böyle susacak mıyız? Karşı çıkmayacak mıyız? Hiç

birinizi etkilemedi mi bu olay? Etkilediğini adım gibi biliyorum. Fakat sizler ne yapacağınızı bilmiyorsunuz.

Bir önerim var: Bu akşam hep birlikte sendikada toplanmalıyız. Sendika buraya yakın. Fazla uzaklaşmış sayılmayız. Şimdi hep birlikte inip gidelim. Ne diyorsunuz?»

İşçiler hiç ses çıkarmadan baktılar onun yüzüne. Bir duvara söylenmişti sanki bu sözler. Kararsızdılar. Bir an için umutsuzluğa düştü Birol. Düştüğü başarısızlık soğukkanlılığını yitirmesine yol açtı.

«Niye cevap vermiyorsunuz?» diye haykırdı yüzlerine. «Arkadaşlarınızın işten atılması sizi üzmedi mi? Hiç duygu yok mu sizde? Cesaretin kırıntısı da mı yok? Neden korkuyorsunuz? Yıllardan beri eziliyorsunuz, horlanıyorsunuz... Daha ne kadar sürecek bu? Bir parçacık düşünsenize: Sizler birlik olunca işveren hiçbir şey yapamaz! Güç sizin elinizde, üretimi yapan sizsiniz. Döküm fabrikası işçilerini görmüyor musunuz? Onlardan ders alın biraz ve işçiliğinizden utanın. Siz birlik içersinde hareket ederseniz işveren hiçbir şey yapamaz. Anlayın artık bu gerçeği.»

Kamyon durdu. Her akşam o noktada iki işçi iner, sonra yoluna devam ederdi kamyon. Şoför aynadan baktı: İnen hiç kimseyi görmedi. Tam hareket edecekken kararsızlığa düştü. Arka camdan kasanın içine bakmaya çalıştı. Cam kirliydi, göremedi. O sırada Erzurumlu kamyondan aşağı iniyordu. Şoförün yanına kadar geldi indikten sonra;

«Bir dakika bekle! İşimiz var!» dedi sert bir şekilde.

Kamyon şoförü: «Olmaz öyle şey, arabayı bekletemem!» diye yanıt verdi. İşçilerden birinin kendisiyle böyle konuşması sinirlendirmişti onu.

«Bekle diyorum sana!»

Ses öyle kararlıydı ki, şoför olduğu yerde kıpırdamadan durmak zorunda kaldı.

Herkes oturduğu yere çakılmıştı sanki. İşçilerin hiçbirinde en ufak bir kımıltı yoktu. Sanki kendilerini harekete geçirecek bir mucize bekliyorlardı. Oysa mucizeyi onların yaratması gerekiyordu. İşte bundan haberleri yoktu.

«İnsenize ne duruyorsunuz? Hadi karar verin, sendikaya gidelim bir an evvel. Diğer arkadaşlar da gelecek sendikaya.»

Kamyonun en köşe ucunda küçük boylu, ufak tefek bir işçi oturuyordu. Ambarcıydı. Birol, hızla onun yanına giderek yakasından tuttu. Öfkeyle haykırarak:

«Ne bakıyorsun yüzüme? Hadi insene!»

Adam korkuyla Birol'a baktı. Sesi titrekti konuştuğunda...

«Bir tek benimle olmaz ki!.. Herkes insin, ben de ineyim. Bir ben miyim?»

Birol sinirinden delirecek gibiydi. Umutsuzca bakışlarını diğerlerine çevirdi. Hepsine tek tek sorsa aynı cevabı alacağından emindi.

«Sen kendine bak! Başkalarından sana ne? Sen inersen onlar da iner.»

Ambarcının yerinden kıpırdayacağı yoktu. İşte ne olduysa oldu; Birol kendini tutamadı, adamın yakasından tuttuğu gibi silkeledi. Yüzüne tükürdü.

«Yazıklar olsun sana! Karını da satarsın sen! Arkadaşlarını satan karısını da satar. Cevap versene ha, yalan mı?»

Ambarcı gözlerini kaçırdı Birol'dan, suçluymuş gibi... Fakat kalkacak cesareti bulamadı kendinde. Korkuyordu; hiç anlamazdı böyle işleri. Evden fabrikaya, fabri-

kadan eve çalışmaktan başka bir şey bilmezdi. Biri kalkmış yaşamlarını değiştireceğini söylüyordu. Hiç anlamadığı bir şeye nasıl inansındı?

Birol, hepsinin kolundan tutup zorla getirecek değildi ya. Duvarla konuşsam beni daha iyi anlardı, diye düşündü. 'Hattâ kamyona söyleseydim şimdiye kadar iknâ ederdim belki.' Bir şeyyapabilmenin olanaksızlığını anladı. Yarım saattir konuşmuştu. Ve yarım saattir kamyon olduğu yerde kalmıştı. Baktı olacak gibi değil, hepsini kararsızlıklarıyla başbaşa bırakarak kamyondan indi. Öfkeyle 'ne haliniz varsa görün' diye bağırdı. Onunla beraber bir tek Erzurumlu inmişti arabadan.

Şoför bir süre daha bekledi. Sonra baktı ki fırtına yatışmış, arabayı çalıştırdı.

Erzurumlu'yla birlikte tepeden aşağı indiler. Birol kızgınlığından söyleniyordu yüksek sesle. Bu hali sendikaya varıncaya kadar devam etti.

Elektrikçiyle Remzi önceden gelmişlerdi. Ağızlarını bıçak açmıyordu. Birol o öfkeyle yanlarına oturdu. Birol'u sinirli bir halde gördüklerinde hiç sesini çıkarmadı ikisi de. Uzun müddet konuşmadı hiç kimse.

Şube başkanı içerde oturuyordu. Bir süre sonra kalktı yanlarına geldi.

«Üzülmeyin çocuklar,» dedi. «Bu sizin ilk tecrübenizdi. Elinizden gelen bir şey yok.»

Konuşmadılar yine. Birol devamlı yumruklarını sıktı durdu. Kendi kendine söyleniyordu: «Bitmedi daha,» diyordu mırıldanarak. «Direnmek gerek!»

Çok geçmeden kaynakçı Selim de geldi. Onun da yüzü bir karış olmuştu. Geldi oturdu yanlarına...

«Ne oldu?» **diye sordu Birol.**

«Yok bir şey! Ruhları donmuş bu adamların. Ne söyledimse tınmadılar. Bu iş burada biter.»

Birol ayağa kalkarak dolaşmaya başladı. Uzun bir süre dolaştı böyle. Sonra diğer üçünün yanlarına giderek:

«Bitmez!» diye başladı konuşmasına. «Adamlar uyanık. Arkadaşları sessizce çıkardılar fabrikadan. Herhangi bir şey yapmanıza fırsat tanımadılar. Ama bakalım yarın ne yapacaklar? Bu kez boş bulunmayacağız. Bu kez biz onları şaşırtacağız. Bu defa ilk hareket bizden gelecek.»

Heyecanla bir sandalye çekti yanlarına oturdu.

«Şimdi onlar kendi açılarından bu işi hallettiklerini sanıyorlar. Kendi güçlerinden eminler. Eh, böyle düşünmekte haklılar. Bugün işçi arkadaşların halini gördükten sonra bu şekilde düşünmeleri normal. Yarın sabah hiç beklemedikleri bir anda, hiç beklemedikleri bir şekilde şaşırtacağız onları. Bizim için en uygun fırsat: yarın sabah. İşçi arkadaşları sendikaya getiremediysek de, onlar bu akşamki konuşmayı unutmayacaklar. En azından kafalarında bir iz bıraktık onların. Yarın sabahtan fabrikaya geldiklerinde bu heyecanla dolu olacaklar. Arkadaşlara bir şeyler olacağı izlenimini verdik. Yani konuşmamız boşa gitmedi. Yani hiçbir şey olmadığını sandığımız bir anda yine de bir şeyler oldu.»

Bir süre düşündü. Düşünceleri gittikçe tam bir açıklık kazanıyordu.

«Bu akşam yaptığımızın aynısını yarın sabah da tekrarlamalıyız. Hem de daha değişik bir şekilde. Remzi sen Örnektepe servisine bineceksin. Selim usta, sen de benimle birlikte Taşlıtarla servisine!..» Remzi'den tarafa dönerek: «İşten atılan siz değilmişsiniz gibi normal bir şekilde bineceksiniz servisinize. İşçi arkadaşların kararlılığımızı görmeleri gerekir. Yeniden konuşacağız onlarla: Gerçeği anlamaları için gücümüzün yettiği ölçüde! Servis kamyonları fabrikanın içine kadar giriyor. İdareciler sizi gördük-

lerinde şaşıracaklar. Kendilerini toparladıklarında soyunma yerine varmış olursunuz. Birkaç kişi de olsak, sizleri götürmemeleri için var gücümüzle direneceğiz. Arkadaşların da bize katılmalarını sağlamalıyız. Bu arada ana şalteri indirmemiz gerekiyor. İşbaşı düdüğü kesinlikle çalmayacak. Eğer bekçiler sizleri götürmeyi denerlerse, çevrenizde çember oluşturacağız.

Ne o, niye sustunuz? Niye konuşmuyorsunuz? Remzi konuşsana, birşeyler desene şunlara.»

Remzi: «Niye olmasın?» dedi. Heyecanlıydı.

Birol sevindi. Anlamıştı dediklerini Remzi.

«Mutlaka başaracağız. Bundan hiç şüpheniz olmasın.» Bu sözlerini birkaç kez tekrarladı Birol. Arkadaşlarının iyice inanmasını istiyordu.

Remzi: «Tamam, varım ben bu işte!» diyerek heyecanla ayağa kalktı.

Diğerleri suskun oturuyorlardı. Birol, onların kararını beklemedi. Kendinden emin bir şekilde;

«Anlaştık!» dedi. «Selim usta, yarın sabah mutlaka Taşlıtarla servisinde ol. Remzi, sen de Örnektepe servisinde ol mutlaka!»

Elektrikçinin kafasındaki şüpheleri yok etmek istercesine;

«İşbaşı saatinde fabrikada olun yeter! Gerisini bize bırakın.» diye ekledi Birol.

Konuşacak başka bir şey kalmamıştı. Konuştukları sırada yanlarında duran Erzurumlu'nun varlığını unutmuşlardı. Erzurumlu, konuşmanın başından beri sessizce izliyordu onları. Hepsi de onun varlığını ancak konuşunca farkettiler. Birden girmişti söze:

«Benim de aklıma yatıyor Birol'un söyledikleri. İşçi arkadaşlar kolay kolay kaçamayacaklarını anlamış olurlar.»

Servis kamyonundaki işçilerin korkak davranışı Erzurumlu'nun ağrına gitmişti. Bu onun mertlik anlayışına sığmıyordu. Erzurumlu öylesine duygusal bir kızgınlıkla konuşmuştu ki onun söylediklerine gülümsedi Birol. Gülümsediği o anda gözlerindeki parlak ışık: Kararlılık doluydu, inanç doluydu.

Sakin bir şekilde;

«Şimdi artık dağılabiliriz. Yarın fabrikada buluşuruz. Yarın herşeyin başlangıcı olacak. Bundan eminim.» dedi.

***

Herbiri ertesi sabah buluşmak üzere ayrıldığında, uzun bir gece duruyordu Birol'un önünde... Sabaha dek uyuyamayacağını biliyordu. İçinde taşan bir sevinç vardı ve bu sevinci paylaşmak istiyordu. Duygularla doluydu yüreği... Alabildiğine heyecanlıydı... Sanki bu heyecan tüm varlığını kaplıyordu. Hani insan küçük bir kuşu alır ya avucuna; onun kalp atışlarını, heyecandan titrediğini duyar ya yüreğinde; Birol'un da ruhu öyle avucundaydı sanki. Havanın ciğerlerine dolduğunu bugünkü gibi hiç hissetmemişti. Yere, toprağa bastığının farkındaydı. Gökyüzüne baktığında koskoca evrenin bilincine varıyordu.

Evren, başının yukarsında koskoca ve büyüktü. Ayaklarının altında, içinde, heryerde... Binlerce yıldızlar vardı gökyüzünde... Üzerine bastığı dünya, canlılar... Ve insan! İnsan ve doğa!

Kimseler yoktu sokakta. Yıldızların ışığı ne kadar aydınlatırsa o kadar aydınlıktı sokak. Birol, ayakkabısının çıkardığı sesleri duyuyordu.

Yumruklarını sıktı. Gökyüzüne kaldırdı başını. İçindeki duygunun büyüdüğünü ve korkunç bir güç kaynağına dönüştüğünü hissetti. Her şeyi birden algılayabiliyor,

duyguları, düşünceleri tam bir açıklık kazanıyordu. Ruhunu böylesine canlı tutan güç neydi?

Yumruklarını o kadar kuvvetli sıktı ki parmak kemikleri birbirine geçecekti sanki. Sese dönüşmeyen bir haykırış yankılandı kulaklarında. Duyulmayan bu ses dalgaları tüm evreni dolaştı: Direneceğim! Direnmeli!.. Benim gibi düşünen tüm insanlarla beraber.

Doğayı değiştirmek gerek. Bozuk toplumu değiştirmek gerek! Şakaklarından ellerine kadar kızgın bir sıcaklığın yayıldığını hissetti. Öyle bir duyguydu ki içindeki varlığın hacmi tüm evren kadar büyümüştü sanki. Nasıl yürüdüğünün; konuşuyor muydu yoksa, zıplıyor muydu coşkudan; farkında değildi. Vücudundaki gerilim öylesine yükselmişti ki..

Bir insan böylesine büyük bir heyecana yalnız zor dayanırdı. Birileriyle konuşmak istedi Birol. Sabaha kadar konuşmalıydı. Tüm duyguları özgürce dolaşıyordu bilincinde. Ateş'i görmeye karar verdi. Arkadaşı ile paylaşacaktı sevincini. Aynı heyecanı o da tatmalıydı. Yaşadığı an bir gerçekti. İnsan olarak direnmenin, direnecek gücü bulmanın zevkini tadıyordu.

Derken gittikçe duruldu düşünceleri. Yavaş yavaş oldu sakinleşme... Yine de soluk soluğaydı Birol. Kalbinin atışları yavaşlamamıştı henüz. Düşünceler çağlayanından kurtulduğunda yolda yürümekte olduğunu farketti. İki elini de cebine soktu. Yerdeki bir taşa vurdu ayağıyla. Dönerek gerilere baktı. Upuzun yokuşu çoktan tırmanmıştı. Beşyüzevler'e doğru yola koyuldu.

*
* *

Ateş, şaşırdıysa da belli etmedi onu bu halde görünce. Onu görür görmez farketmişti ondaki değişikliği. An-

lamıştı bir şeyler olduğunu. Birol, kapının önünde ayakta durmuş ona bakıyordu.

«Merhaba! Seninle konuşmak geldi içimden.»

Bir süre ne yapacaklarını bilemeden baktılar birbirlerine. Ateş yanaklarının kızardığını hissetti. Ve o anda gülümsemekten başka hiçbir şey gelmedi içinden. Birol'un bu saf haline hayranlık duyuyordu. Dobra dobra konuşmasına da... Onu buraya getiren nedeni merak etti.

Birol'un ruhundaki canlılık Ateş'i de etkilemişti. Bekletmeden içeri aldı onu. O andan itibaren dert ortağıydı onun. Sanki yüzyıllardan beri birbirlerine alışmışlardı. Hiç yabancılık yoktu aralarında.

«Nereden böyle? Dur, otur önce, sonra anlatırsın. Sana bir çay yapayım. Kitap okuyordum sen gelmeden önce.»

Mutfağa koştu, çay suyu koydu ocağa. Sonra geldi karşısına oturdu Birol'un.

Ateş'in sevinci Birol'un hoşuna gitti. Kolay kolay şaşırmıyordu bu kız. Ya da belli etmiyordu şaşkınlığını.

«Yarın büyük bir gün,» dedi Birol heyecanla. «Ne olacak biliyor musun?»

«Fabrikayla mı ilgili?»

«Evet! Sesimizi duyuracağız yarın!»

«Anlat öyleyse! Meraklandırma beni...»

«İşveren üç kişiyi işten attı bugün. Yarın da beni...»

Bir an için üzüntü duydu Ateş. Ancak soğukkanlılığını korudu. Birol'un ne dediğini pek anlayamamıştı. İşten atılmasına sevinmesinin anlamı neydi?

«Biliyorum üzülmem gerek. Şu anda öyle düşünüyorsun. Ama üzülmüyorum. Direneceğiz çünkü.»

«Nasıl olacak bu?»

«Bak anlatayım. Sendika'daki toplantımızı biliyorsun.

Sen de vardın orada. O toplantıda işveren yanlısı işçiler de vardı. Onların, oraya nasıl geldikleri ayrı bir konu. Yine de anlatayım kısaca: Bir arkadaşımızın tecrübesizliği sonucu... İşverenin haberi oldu o toplantıdan. Bugün de üç kişiyi işten attı. Beni de atacak.»

Ateş kesti onun sözünü:

«Seni de atacağından nasıl eminsin? Atacaksa bugün niye atmadı?»

«Atacak! Çünkü söylediler. Bugün söylediler. Hemen atmadı; çünkü birçok kişiyi birden aynı anda atamaz. İlkten gücümüzü kıracak, bizden, karşı bir hareket görmeyince yeniden saldıracak.»

«Direnebilecek misiniz peki?»

«Mutlaka! Sahip olduğumuz bir tek güç var. O da direnmek.»

«Diğer işçiler de seninle aynı fikirde mi?»

«Aynı düşünceleri paylaştığımıza eminim. Ama aynı cesareti gösterecekler mi bilemem...»

Ateş'in yüzünde beliren umut ışığı kayboldu yavaş yavaş. Yüzünü bir karamsarlıktır aldı. Birol, ondaki değişimi anında farketti. Kendi de farkında olmadan elini tuttu.

«Bütün mesele de burada ya! Biz onların cesaret duymalarını sağlayacağız. Güvenecekleri bir şey gerek onlara. Direnmekten başka çareleri olmadığını söyleyecek ve kararlı davranacak bir güç gerek. Biz işte bu gücü yaratacağız.»

Ateş, yeterince kavrayamadıysa da arkadaşının anlattıklarına yürekten inanıyordu. O öyle diyorsa öyle olacaktı.

Ocaktaki suyun taştığını duydu. Heyecandan ne yapacağını şaşırmıştı. Elini, Birol'un avucundan kurtarıp bir türlü gidemedi bakmaya.

«Yarın başaramayabiliriz,» diye devam etti Birol. «Bugün bizi yendiklerini sanıyorlar. Yarın da yenilgiye uğrayabiliriz. Ama önemli değil bu! Önemli olan hiçbir gücün bizi sindiremeyeceğini göstermiş olacağız. Bana gelince; işsiz kalabilirim. Umurumda değil! Direniş olursa ne kadar sürer bilmiyorum. Bildiğim tek şey; var gücümüzle dayanacağız. Bu kez yenilirsek bir dahaki sefere yeniden, bu kez daha güçlü başlayacağız mücadeleye...»

Ateş, herşeyi unuttu. Ocaktaki taşan suyu da... Dudaklarına tatlı bir gülümseme yayıldı. Karşısında, heyecan dolu yaşamını tüm gücüyle savunan bu güçlü varlığa sevgi dolu bakışlarla baktı. Onun heyecanını ta yüreğinde paylaştı.

«Diren arkadaşım! Benim için de... Bir şey söyleyeyim mi sana: Direnişteyken ya da işsiz kalırsan, ben çalışıyorum. Elimden geldiğince destek olurum sana.»

Birol, elini öyle kuvvetle sıktı ki, canı yandıysa da aldırmadı. Ateş, arkadaşının duygularını paylaşmak istiyordu. Sevinçle taşan bu yüreği anlamaya çabaladı. Bu sevinç bambaşka bir şeydi. Yıllar yılı ezilmenin sonunda başkaldırmanın, bilinçlice karşı koymanın sevinciydi bu... Ve bu sevinçte tüm işçilerin gizli duyguları vardı.

DİRENEN HALİÇ
II

BEŞİNCİ BÖLÜM

Şişhane'den kalkan Alibeyköy otobüsü yarım saattir Silahtar'la Alibeyköy arasındaki dar yolda beklemekteydi. Önünde iki taksi bir halk otobüsü, bir de kamyonet vardı. Tıkanmıştı yol. Büyük bir kamyon yolu kapatacak şekilde fabrikanın kapısına yanaşmış demir boşaltıyordu. Arabalardan inenler, korna sesleri, bağıranlar... Bir gürültüdür koptu. Sonunda kamyon fabrikanın içine girebildi de, ancak öyle açılabildi yol. Otobüs demir yüklü kamyonu geçtikten sonra su dolu bir çukura düştü. Bir yığın su sıçrattı etrafına. Yere çarpan arka gövdesinin tek sesi duyuldu. Sonra hiçbir şey olmamış gibi devam etti yoluna.

Meydanda hemen hemen tüm yolcularını indiren otobüs, kısa bir süre daha gittikten sonra Kazan fabrikasının arkasındaki son durağa vardı. Şoför yorgun bir hareketle motoru durdurdu. Arabadan iner inmez, kontrol memurunun bulunduğu kulübeye girdi. Az sonra kulübeden çıkarak, durağın tam karşısındaki kahveye doğru yürüdü.

Otobüsten iki yolcu inmişti. Az ilerde, derme çatma yapılmış bir tahta köprü gözüküyordu. Pek köprüden sayılmayacak bir şeydi bu. Yer yer yıkılmıştı hatta.

Enkazı andıran bu köprünün ötesinde uzayan toprak yol, büyük bir fabrikanın yanından geçiyordu. Büyük kazan fabrikasıydı bu. Suların sesi olmasa fabrikanın gürültüleri derenin bu yakasına kadar uzanırdı. İnenlerden

biri tahta köprüyü geçip, toprak yolda kayboldu. Diğeri çevreyi bilmiyor olacak, şaşkın şaşkın bakınıyordu. Bir süre ne yapacağını bilemez bir halde kararsız dikeldi ayakta. Neden sonra gerisin geri dönüp, otobüs durağının yanındaki memur kulübesine vardı.

Zayıf yüzlü, kara görünüşlü memur, «tam karşıda!» dedi. Sonunda önündeki defterle meşgul olmaya devam etti. Kazan fabrikasını soran kişi, memurun dikkatini çekecek kadar gürültüyle kapattı kapıyı.

Adamın tam karşıda dediği yer, köprünün öte yanındaki fabrika olmalıydı. O tarafa doğru yürüdü. Tahta köprünün üzerine geldiğinde geçip geçmemekte tereddüt etti ilkin. Sonra başka çaresi olmadığını anlamış olacak, dikkat ede ede geçti köprüyü.

Dereyi geçer geçmez başlıyordu fabrikanın duvarları. Duvarların üstünde, sonradan silinmiş, duvar yazıları göze çarpıyordu. İşçilerle ilgili yazılardı bunlar. Yazıların bazı kısımları ise kireçle kapanmıştı. Bu yüzden tam olarak okumak mümkün olmuyordu. Köprünün otuz adım ötesinde demir parmaklıklı bir kapı vardı. Kapının hemen arkasında büyük bir vincin altında koca bir kazan duruyordu. Bitmiş görünümdeydi. İçerdeki küçük bekçi kulübesi kapının hemen sağındaydı. Daha da içerlerde karşılıklı birbirlerine bakan atelyelerin geniş kapıları görülüyordu.

Demir parmaklıklı kapıya yürüdü. O koskoca fabrikanın önünde kaybolmuş gibiydi. Bütün bu geldiği yerler, her birinin içerisi koyu karanlık olan atelye binaları; İbrahim için kaybolacağını sandığı bilinmedik bir şeydi. Fabrikanın idare binasına nereden gidebileceğini sordu bekçiye. Tâ yan tarafı dolaşarak gidebilirdi.

Bula bula bu tanımadığı yerde iş bulabilmiş olması-

na içerliyordu. Gerçi iş bulabilmiş olması iyi bir şeydi. Ama önünde koskoca bir bilinmeyen olması sevincini gölgeliyordu. Hatta şimdi inandırıcı bir neden bulsa gerisin geri dönebilirdi. Yalnız kalmış hissediyordu kendisini. Şimdiye kadar çok az duyduğu bir ezikliğin yüreğini kapladığını, ruhunu sıkıştırdığını hissetti. İşe girmeyi hem istiyor hem istemiyordu. İşinin olması için en ufak bir gayret gösteremeyeceğine karar verdi kendi kendine... Oysa az sonra bu kararın tam tersine hareket edecekti. Belki ihtiyacı vardı o anda.

Büyük bir kamyonun girebileceği kadar geniş bir kapısı vardı fabrikanın. Kapı kapalı tutulurdu hep. İki yanında iki küçük bina!.. Sağdaki binanın kapısı dışa açılırdı. Dört beş basamaklı merdivenle çıkılırdı buraya. Kapısında, üstünde müracaat yazısı bulunan küçük bir tabela asılıydı.

Diğer yandaki bina idare amirliğiydi. İkisinin de tam karşısında müdüriyet binası bulunurdu.

Müracaat servisinin kapısından girdiğinde üç kişi vardı içerde. Kapıyı yavaşça kapattı. Pencere yanındaki masada oturan adam ne istiyorsun der gibilerden baktı yüzüne. O ne denli sıkılıyorsa adam o denli ters ve yüksekten bakan bir tavır takınıyordu. Adamın sormasını beklemeden «İşe girmek için geldim,» dedi.

Adam bıkkın bir tavırla «İşçi alınmıyor kardeşim. Daha sonra uğrayın!»

Kararsızca dikeldi ayakta. Ne söyleyeceğini şaşırmıştı.

«Kardeşim duymadın mı?» diye yineledi adam.

Adamı daha fazla sinirlendirmemek istermiş gibi alçak bir sesle: «Daha önce başvurmuştum.»

«Öyleyse çağırırlar.»

«İşe başlamam için haber göndermişlerdi.»

Ne yapayım gibilerden baktı adam. Ancak bu kez yanıtı farklı oldu. Bıkkın bir tavırla;

«Şu karşıki binaya gir. İkinci kata çık. Sağdan birinci kapı.

İçe açılan kapıdan fabrikanın içine girip karşısındaki binaya yürüdü.

İbrahim işe başlıyalı iki gün olmuştu. Ana fabrikanın az ötesindeki küçük fabrikaya yollamışlardı onu. Küçük fabrikada boru atelyesi... İbrahim hayatında ne işçilik yapmıştı ne de boru kaynatmıştı. Boru atelyesindeki kaynakçılardan birinin yanına verdiler. Aynı zamanda meydancılık da yaptırıyorlardı ona. Demir boruları taşıyor, akşamları da diğer işçilerle birlikte atelye temizliğine katılıyordu. Yorgunluktan beline ağrılar girdiği oluyor, tüm kasları acıyordu.

Fabrikanın onda bıraktığı ilk izlenim çok büyük ve karmaşık olduğuydu. Şimdilik sadece boru atelyesini tanıyabilmişti. İşçileri hiç yakınmadan çalışır gördükçe şaşırıyordu. Şaşkınlığından uzun bir süre kurtulamadı. Kendisini herkesten daha çok çalıştırıyorlar gibi geliyordu ona. Postabaşılar soluk almasına bile fırsat tanımıyorlardı insanın.

İşten anlamadığı için bir sürü hatalar yapıyordu İbrahim. Boruları hep eğri kesiyordu testerede. Kaynak makinesinin açılıp kapanmasını, borulara diş açmasını, anahtar tutmasını, daha bir sürü şeyi bilmiyordu İbrahim. Hele oksijen kaynağının başında dururken öyle çok korkuyordu ki... Kaynak lambası kimi kere tıkalı olurdu ya da ayarsız yanardı... Bu yüzden tehlikesiz ama gürültülü bir şekilde patlardı. Bu da çok korkuturdu onu. Bir keresinde kaynak ustasının yanında kaynak yapılan

boruyu tutuyordu. Kaynak lambasının ağzında küçük bir patlama oldu. Boruyu falan attı elinden. Kaynak ustası güldü onun bu haline. Alaya aldı onu. İbrahim de kızdı ama bir şey diyemedi.

Öğle paydosunda herkesten en önce çıkardı yemekhaneye. Yemekler masalara konmuş olurdu önceden. İşçilerle memurlar ayrı kısımlarda yemek yerlerdi. Memurların ve müdürlerin yemekhanesi daha düzenli ve güzeldi. Tahta sıralar yerine deri kaplı sandalyeler vardı orada.. Masalarda tuzluk, peçete, bıçak ve çiçekli tabaklar bulunurdu. Müdürlerin masasında çiçek bulunurdu her zaman. İbrahim gıpta ile bakardı o yemekhaneye.

İbrahim her zaman acıkmış olurdu. Yemekten daha sonra da uyku basardı nedense.

Alışamadığı bir sürü şey arasında bocalayıp duruyordu. Asıl kişiliği bir kabuğun içine çekilmiş oradan bakıyordu dünyaya sanki. Postabaşının bağırmalarından, beceriksizce davranışlarının işçilerde uyandırdığı tepkiden, daha yüksekteki kişilerin küçümseyici bakışlarından, ancak böyle kurtulabiliyordu. Toplumun en alt tabakalarında bir yerde oluşuna isyan ediyordu. Bir hayvan gibi aşağılandığını hissetmek acı veriyordu ona. İş elbiseleri hemen de kirlenivermişti. Avuç içleri işe başladığının üçüncü günü su toplamıştı. Demirler su toplayan yerlere dokundukça acıtıyordu. Sanki herkes, herkes yöneticiler işçiler bile onu eziyor haksız davranıyordu ona.

İşçilerden biri onun bu halini görünce «Daha önce çalışmadın mı fabrikalarda?» diye sormuştu. Sonra da İbrahim'in cevap vermesini beklemeden «Alışırsın, ilkten zor gelir. Gözünü açıp öğrenmelisin herşeyi... Postabaşı-

nın gözüne girmeye bak!» demişti. Aynı işçi bir kere daha konuşmuştu onunla. «Senin gibi dalgın birini görmedim yahu. Sanki bulunduğun yerde değilsin. Dikkat et! Postabaşının gözleri senin üzerinde. Ne biçim adamsın sen yahu? Azıcık gel de şu boruları içeri sokmama yardım et!»

Bu adamdan uzak durmayı başaramıyordu bir türlü. İkide birde yardıma çağırırdı İbrahim'i. Sonra da işin en ağır kısmını ona bırakır giderdi. Adam acemiliğiyle alay eder sindirirdi onu.

Bu durum birkaç hafta sürdü. Her iş günü paydos saatini zor ediyordu. Saatler geçmek bilmiyordu bir türlü. Paydos düdüğü çalar çalmaz kabuğundan sıyrılabiliyordu ancak. İş elbiselerini çıkarır çıkarmaz kaybettiği güveni kazanırdı yeniden. Ezikliği fabrikada kalırdı. Atelye şefini de postabaşını da unuturdu. Gitgide fabrikadan sonraki saatler de kurtulamadı bu duygudan. Yapacağı bir şey yoktu. Sesini çıkarmaya korkuyordu. Koşmak gerekirse koşuyordu. Yine de yavaş olmakla suçluyorlardı onu.

İşe girdiğinin üçüncü haftası bir kaynak işçisinin yanında çalışmaya başladı da sıkıntılı durumdan biraz olsun kurtulabildi onun yanında. Kaynakçı Selim fazla konuşmuyordu onunla. Dört köşe güleç yüzünde. Saf bir anlatım belirirdi çoğu zaman. İbrahim'in acemiliklerini hoş karşılıyordu Kaynakçı Selim.

Bir akşam üstüydü. Paydosa doğru boru atelyesinin postabaşısı atelyesindeki tüm çalışanları topladı. Paydos düdüğünün çalmasına on dakika kalmıştı Postabaşı sinirliydi ya da öyle gözükmek istiyordu.

— Dün müdür bizleri topladı. Müdür bey işlerin yavaş gittiğinden şikayet ediyor. Bana laf gelmesin, ben de

size birşey söylemek istemem. Burda hepimiz arkadaşça çalışıyoruz. Niçin bu fabrikada bulunuyoruz? Çalışmak için. Elimizdeki işleri yetiştiremiyoruz bir türlü. Bizden istenen de işlerin bir an evvel bitirilmesi.

Kimseden en ufak bir ses çıkmadı. Azar işitmiş çocuklar gibi başlarını öne eğdiler. Sanki bütün bu sözlere katlanmak zorunda olduklarını bilirmiş gibi bir ifade vardı yüzlerinde. Duruşlarından canlarının bir hayli sıkılmış olduğu, bu konuşmayı bir an evvel geçiştirmek istedikleri belliydi. Postabaşı Nurettin konuşmasını sürdürdükçe sesindeki öfkeli hali biraz daha azalttı. Aslında başından beri sert gözükmek istiyor fakat gerektiği gibi beceremiyordu. Kızmak ve bağırmak için biraz fazla sıkıyordu kendisini. Bağırırken bile işçilerin yüzüne bakmıyordu, yere dikiyordu bakışlarını. Dolaşırken olduğu gibi konuşurken de iki elini iş önlüğünün cebinden çıkarmıyordu. Kendisini olduğundan olgun göstermek istiyordu. Orta boyluydu. Sivri, üçgen, ucu bıyıklarının üstüne kıvrılmış bir burnu vardı. Bıyıkları ağzını kapatacak kadar gürdü. Gözleri ufacıktı ve çevresine kendini kabul ettirmek gibi bir kaygı taşırdı. Geniş omuzlu değildi fazla.

Kaynakçı Selim «Biz elimizden geleni yapıyoruz.» Birşeyler daha söyleyecekti ki; postabaşı fırsat vermedi konuşmasına.

— Ben size çalışmıyorsunuz demiyorum. Ama daha çok gayret göstermelisiniz. Bu yetmiyor.»

Artık daha makul bir ifade vardı sesinde. Konuşmayı bir an evvel tamamlamak istiyordu.

— Size karşı sert davranmak istemiyorum. Beni bir takım sert tedbirler almak zorunda bırakmayın. Bundan sonra paydos düdüğü çalmadan işi bırakmak yok. Bana

verilen emirleri yerine getirmek zorundayım ben. İş saatlerinde sohbet etmeniz yukarının dikkatini çekmiş. Bundan sonra daha dikkatli olun.

Uzun süre bir suskunluk oldu. İşçilerden bazıları konuşmanın bittiğini sanıp dağılmaya hazırlandılar.

— Hiç kimse takımları toplamadan soyunma yerine gitmeyecek. Ahmet sen Selim'le birlikte mesaiye kalacaksın bu akşam.

Tam bu sırada paydos düdüğü çaldı. İşçiler biran evvel soyunma yerlerine gitmek için sabırsızlanıyorlardı.

— Buralar temizlenmeden kimse soyunma yerine gitmesin, diye ekledi postabaşı.

İşçiler huzursuz olmuşlar, bir kapıdan bir postabaşından yana bakıyorlardı. İsteksizce takımları toplamaya başladılar. İçlerinden «Otobüsler kalkacak, bu adam bize takımları toplattırıyor» diye söylendi. Sesini fazla yükseltmeden fısıltıyla söylemişti. İbrahim büyük bir telaşla yerde dağınık duran oksijen hortumunu toplamaya koyulmuştu. O sıra postabaşıdan başka kimse kaynakçı Selim'in soyunma yerine doğru gittiğini farketmedi. İbrahim, sinirli bir sesin «koş Selim'i buraya çağır» dediğini duydu. Postabaşıydı bu. «Söyle geri dönsün.» Bir an için ne dediğini anlayamamıştı onun. İlkin ne yapacağını bilemeden şaşkın kaldı. Gitmek içinden gelmediği halde koştu Selim ustanın arkasından.

— Selim usta, dedi heyecanla. Postabaşı seni istiyor. Selim'in öfkeli halini görünce; seni çağırıyor, diye yineledi.

— Paydos düdüğü çaldı duymadın mı? dedi Selim.

O an İbrahim'e kızmanın anlamsız olduğunu düşünmüş olacak:

— Hadi sen git! Gelmeyecek de. İşim var benim. Başkasını bulsun mesaiye.

İbrahim onun arkasından bakakaldı. Sanki kendi zor duruma düşmüş gibi bir korku duydu içinde. Kötü bir ürperti geçti içinden. Gerisin geri döndü alelacele.

Nurettin postabaşı burnundan soluyordu. İşçiler takımları toplamayı bitirmişler, soyunma odasının kapısına yollanmışlardı. Otobüslere yetişme telaşı içindeydiler.

— Hasan! diye seslendi postabaşı, sen kalacaksın mesaiye.

Hasan dönüp bir şey diyecek oldu, diyemedi. «Olur» dedi.

***

Bir düdükle başlar çalışma. Bazen sesi acı gelir insana. Sabahki düdük 7.30'daki koşuşmanın başlangıcıdır. Yanyana dizilmiş fabrikalar çoğu kez birbirinden habersiz, kabuklarına çekilmiş çalışır dururlar. Kazan fabrikası da böyledir. Değil fabrikalar arasında, fabrikalardaki atelyelerin bile birbirinden haberleri yoktur. İşçiler kendi hallerinde çalışırlar. Ustabaşılar, postabaşılar; ister bilerek, ister bilmeyerek işçilere göz açtırmamak için ellerinden gelen gayreti gösterirler.

Öğle saatlerinde birkaç kişilik gruplar oluştururlar. Her grup atelyelere göre bölünmüştür. Hiç konuşmadan paydos boyunca oturdukları gibi konuştukları zamanlarda ise genellikle açık saçık konulardan, futboldan bahsederler. Birbirleriyle şakalaştıkları da olur. İçlerinde şakayı bilhassa kaba şakaları sevenler daima vardır. Hep aynı şakayı tekrarlar durur bunlar. El şakası, ağız şakası birbirini izler boyuna. Büyük bir çoğunluk sessizce izler onları. Çevresinde olan bitenleri değiştirme kaygıları

yoktur çoğunun. Hatta zaman zaman bazen de mecbur kalarak onlar da katılırlar bu gürütüye. Kimisi bir köşeye çekilip yorgunluğunu üstünden atmaya çalışır. Oturdukları yerde kestirirler biraz.

Hasan'ın morali çok bozuktu. Karısının hastalığı artmıştı iyice. Bir gün önce mesaiye kaldığı için eve geç varmıştı. Kadın ateşler içinde yatıyordu. Gece doğru dürüst uyuyamamıştı. Sabahı zor etmişti bu yüzden.

Ancak nasıl izin alacağını bilemiyordu şimdi. Gece hiç düşünmediği şey fabrikaya gelir gelmez sorun olmaya başlamıştı onun için. Büyük bir sıkıntı içindeydi. Sıkıntısının nedenini tam olarak bilemiyordu. İzin kâğıdı imzalatmak zoruna gidiyordu. Bir sürü laf dinlemek zorunda kalacaktı. Karısının hasta halini düşünüp yüzdeyüz haklı olduğuna, izin almak zorunda olduğuna inansa dahi o içini daraltan can sıkıntısından kurutulamıyordu. Evet evet izin almak için çok önemli bir nedeni vardı. O günlerde izinlerin yasaklandığı söylentisi daha da moralini bozuyordu. Ama ne kadar haklı bir nedene dayandığı aklına geldikçe biran evvel izin alıp gitmek için sabırsızlanıyordu. Tabii içindeki sıkıntıdan kurtulamamıştı.

Postabaşı; 'Ben vereyim, farketmez. Ama biliyorsun bugünlerde izin vermiyorlar,' dediğinde sesini çıkaramadı. Diyemedi birşey. Büyük bir rahatsızlık duyuyordu o anda, fakat ne için duyuyor, ne yapması gerekir bir türlü bilincinde olamıyordu. Postabaşının elinde birşey yok gibi gözüküyordu. Elinde izin kâğıdı, kararsız, bir müddet dikildi postabaşının karşısında. Şaşkınlığı olmasa vazgeçip gidecekti işinin başına. Böyle bir meselede izin alamayacağını düşünememiş olması şaşırtmıştı onu. Kararsızlığı işine yaradı. Postabaşı ilgisiz gözükerek kâğıdı im-

zaladı. Yarın mesaiye geleceksin demeyi de unutmadı. Yarın mı? Yarın diye birşey yoktu sanki Hasan için. Böylesi anlar olur insan yaşamında; çok önem verdiğimiz bir şeyi düğüm noktası yapar, bütün yaşamı o noktaya bağlayıp sanki o mesele hallolursa, ondan sonrası için mesele kalmayacakmış gibi hareket ederiz. Postabaşı çekip gittiğinde, içinde tamamlanmış berbat bir duygu vardı Hasan'ın.

Kararsız bir şekilde müdüriyet binasına yöneldi. Biran evvel bu işten kurtulmak istiyordu. Merdivenlerden çıkıp nefes nefese kaldığında hem cesaretini toplamak için bir süre dinlenmesi gerekti. Şimdi de yüreğinde birşey sıkışıyordu sanki. Ve bunun merdiven çıkmayla alâkası yoktu.

Kapısını çaldı müdürün. Ses alamadı içerden. Bir süre bekledi sonrası açtı kapıyı. İçerde müdürün yanında birini görünce kapadı hemen. Soluğunu bile tutarak bekledi kapıda. Az sonra açıldı kapı. Tanımadığı biri çıktı dışarı. Kapının aralığından müdürün telefonla konuştuğunu gördü. Girip girmemekte tereddütte kaldı bir süre. Sonra nasıl olduysa girdi içeri. Kasketini eline aldı hemen. Ortaya giderse boşlukta kalacağından korkmuş, kapının olduğu duvar kenarından ayrılmıştı. Bekledi ayakta.

Müdür bağırıp çağırıyordu telefonda. Hasan hiçbirini duymuyordu bunların. Yere bakıyordu devamlı. Ne düşündüğü sorulsa; hiçbir şey düşündüğü yoktu, yanıt veremezdi. Karmakarışıktı kafasının içi. Çekingen olduğu yetmiyormuş gibi daha da çekingen davranır gözükmekte yarar umuyordu.

Müdür telefonu bırakmadan çağırdı yanına. Saygı ile karışık korkuyla yanına gitti. İzin kâğıdını olabildi-

ğince nazik bir hareketle uzattı. Ağzıyla birşeyler mırıldandı ama ne dediğini kendisi de anlamadı. Zaten müdürün onu dinlediği de yoktu.

Müdür bir eliyle telefonun kulaklığını kapatıp; eş, ana, baba için izin yok kardeşim! dedi sinirli. Kendini daha da sinirlendirerek «acil durumlar dışında kimseye izin vermiyoruz!» diyerek izin kâğıdını fırlattı masaya.

Hasan şaşkınlığı sıkılganlığından baskın çıkmış bir halde:

— Ama efendim, eşimi hastaneye...

Bağırarak sözünü kesti müdür;

— Kendi gitsin hastaneye. Bunun için gelmeyin bana.

Sustu kaldı Hasan. Ne yapacağını bilemeden kâğıdı geri aldı. Personel müdürü birşeyler söylüyordu telefonda. O ise geldiği gibi usulca çıktı dışarı dışarı. Elindeki kâğıt düşmekle düşmemek arası...

Odadan çıkar çıkmaz ne yapacağını bilemediği kâğıdı düzgünce katlayıp cebine soktu. İşte o anda, birdenbire uğradığı haksızlık üşüşüverdi kafasına. Hayret ediyordu. Bunca korkmasına, bunca çekingen davranmasına, müdürün odasına çıkıncaya kadarki yüreğinin sıkışmasına hayret ediyordu. Kızıyordu kendisine çok kızıyordu. Karısının hasta hali çocuklar, evdeki bütün zorluklar, hatırına geldi. Gece geçirdiği zor ve sıkıntılı saatler.. Becerememişti. Sanki suçlu gibi davranmış, ağzını açıp tek kelime bile söyleyememişti. Bütün bunlar niye aklına geliyordu şimdi. Bunun için daha da çok kızıyordu kendisine. Sanki en çok kızılacak kendisiymiş gibi.

İbrahim Selim'le birlikte çalışıyordu yine. Bir ara kaçamak bir bakışla işçilerin arasında dolaşan postaba-

şına baktı. Sonra bir daha kaldırmadı başını. Elinde olmayan bir sıkıntı içine girdi. Postabaşı Nurettin yanlarına gelip Selim'le sürtüşecek sanıyordu.

Gerçekten beklediği gibi oldu. Postabaşı dönüp dolaşıp geldi yanlarına. Bir müddet hiç sesini çıkarmadan kaynağı seyretti. İbrahim, kaskatı; tüm dikkatini önündeki işlerine veriyor gözükmeye çalışarak olacakları tetikte bekliyordu.

— Selim usta mesaiye neden kalmadın?

Kızmaktan ziyade canı sıkılmışa benziyordu. Postabaşının, Selim'in tavırlarından hoşnut olmamış bir hali vardı.

Selim: «İşim vardı,» dedi. Kendini sıkıyordu konuşurken. İşten başını kaldırmamıştı halâ.

— Müdürüyete bildirmedim kalmadığını. Yukarısı çok kesin davranıyor bu konuda. Mesaiye yazıldın mı kalmak zorundasın. İşler bugünlerde çok sıkışık. Bu akşam mesaiye kalıyorsun, haberin olsun.

Selim öfkesini oksijenin alevine vermişti sanki. İbrahim onun yüzünün kızardığını, boynundaki damarın iyice ortaya çıktığını görüyordu. Boruyu eriten alevin gücü değil öfkeydi adeta.

Nurettin postabaşı uzun süre kaldı yanlarında. Selim'in bir şeyler demesini bekledi. Selim konuşmamakta inat edince, bir süre daha bekledi, sonra ayrıldı yanlarından. İbrahim ne diyeceğini bilemiyordu. Merak içinde Selim'e bakıyordu; birşey desin diye. Selim'le postabaşı arasında sürtüşme çıksın istemiyordu. Baktı ki Selim konuşmayacak;

— Ne düşünüyorsun? Kalacak mısın mesaiye, diye sordu.

— Hayır! Allahın belası! Taktı kafayı bana. İnsanın

kalacağı varsa bile kalmak gelmiyor içinden. Bakma onun yumuşak davranmaya çalıştığına. Böylelerini iyi tanırım ben! İnsanın yüzüne karşı gerçek niyetlerini belirtmeye cesaretleri yoktur. İkide bir de ellerinden birşey gelmediğini vurgulayıp dururlar. Yukarı gidince çok başka türlü konuşurlar. Yazarsa yazsın. Kalmıyorum ben.

— Kalsaydın, ne bileyim kalırsan daha iyi olur belki.

Tatsız, cansıkıcı bir duygu gelip yerleşivermişti İbrahim'in içine korkuya benziyor ama değildi. Ürkek ürkek bakındı çevresine. O anda fabrikanın içi ona soğuk ve alabildiğine yabancı geliyordu. Sanki kendisi bir sürü demir yığınlarının arasında terkedilmiş, şimdiye kadar hiç tanımadığı bir yerdeydi. Tüm fabrika onu bir anda yutuverecekmiş gibi bir duygu duyuyordu içinde. Makinelerin gürültüsü o kadar çoktu ki ne kadar bağırırsa bağırsın, sesi o gürültülerin arasında boğulur giderdi.

Kaynakçı Selim sendikalaşmak için fabrika dışında toplandıklarını söylemedi İbrahim'e. Gelecek günlerin neler getireceği belirsizdi ikisi için de...

ALTINCI BÖLÜM

Sabahın ilk saatleri.. Taşlıtarla kamyonu Esentepe yokuşundan aşağı iniyordu. Görünmeyen bir el işaret vermiş, tüm hayatı harekete geçirmişti sanki. Haliç sakindi, fabrikalar sakindi.

Servis kamyonundaki yüzlerin çoğu uykuluydu. Sabahın sersemliğini atamamışlardı üstlerinden. Aradan geçen yirmidört saat, bir gün önce işten atılan üç işçiyi unutturmuştu kazan işçilerine.

Kazan fabrikası işçilerinin çoğunun, o gün gelişecek olaylardan haberi yoktu. Çalışmanın yorgunluğu vardı yüzlerinde. Yorgundular.

Bir de bunun üstüne çoğu gece yarılarına kadar kahvede kâğıt oynamıştı. Kahveye gitmeseler de zaten yorgun olan bu insanlar yaşamlarına boşveriyorlardı adeta.

Birol servis kamyonunu kaçırdı o sabah. Yola çıktığında kamyonun uzaklaştığını gördü. Delice koşmaya başladı. Sanki fabrikaya koşarak yetişecekmiş gibi. İçindeki heyecanın yerini öfke ve umutsuzluk aldı. Lanetler yağdırıyordu kendine. Sonra birden bir umut belirdi. Büyük kazan fabrikasının servisleri geçmemiş olabilirdi. Bu düşünce aklına gelince sakinleşti biraz. Yola baktı bu büyük umutla. Neden sonra uzaktan fabrikanın servis arabasına benzer bir kamyon gözüktü. Telaşla önüne çıktı. Kamyon alışık olmadığı bu yolcuya isteksizce durdu. «Kazan fabrikasındanım, dedi Birol, bağırarak. «Küçük kazandan. Arabayı kaçırdım.» Sonra atladı arabaya. Kendisi-

ne garip garip bakan işçilere aldırmadı. Kamyondaki yüzlerin hiçbirini tanımıyordu. Kısa bir an belli belirsiz bir düşünce geçti aklından. Küçük fabrikadan üç kişinin atıldığını söylesem mi onlara diye düşündü. Cesaret edemedi buna. Küçük fabrikanın önünden geçerken atladı arabadan.

Birol, fabrikaya girdiğinde Taşlıtarla kamyonu yeni giriyordu fabrikaya. İşbaşı düdüğüne on dakika kalmıştı. Onun ardından üç kamyon daha geldi. Bir sürü işçi indi arabalardan. Fabrikanın içi bir anda kalabalıklaştı. Arabalardan inen işçiler soyunma yerlerine yöneldiler. Buraya kadar diğer günlerden farklı olan birşey yoktu. Ama birden beklenmedik bir durum çıktı ortaya.

Bir kargaşalık oldu. İdare amiri koşarak soyunma odasına gitti. İki bekçi koştu onun peşinden.

Remzi soyunma dolabının önünde dikilmiş duruyordu. İşten atılan diğer iki kişiyi göremeyişine canı sıkılmıştı. Gelmemişlerdi korkmuşlardı demek!

Genç idare amiri hışımla Remzi'nin üstüne geldi;

— Derhal dışarı çık.

O öfkeyle Remzi'nin kolunu tuttu. Kapıya doğru sürüklemeye uğraştı. İş elbiselerini giyen işçiler durmuş, onlara bakıyorlardı. Kimse çalışmaya gitmemişti.

Remzi silkinerek kurtuldu idare amirinden. Tam o sırada fabrikanın işbaşı düdüğü çaldı. Uzun bir düdük sesiydi bu. İşçileri işbaşı yapmaya çağırıyordu.

İdare amiri bağırarak:

— Hadi herkes işbaşına. Durmayın. Hadi! Birşey yok. Toplanmayın.

İşçiler kararsızlık içindeydiler.

Atelyenin kapısı soyunma odasının hemen ötesindeydi. Kapıyla soyunma odasının arasındaki boşlukta işçilerin iş kartını bastıkları saat vardı. Soyunma yerinden çıkan işçiler sıraya girerler, kartlarını basarlardı.

Saatin önünde sıraya giren kimse olmadı. Tam bir kargaşalık olmuştu soyunma odasında.

Arkadaşımızı yaka paça atmasına seyirci mi kalacağız? diye bağırdı Birol.

Remzi o kargaşalık içinde atelyeye kaçtı. İdare amiri peşinden. Diğer işçiler de arkasından. İş elbisesini giyen, giymeyen herkes! Makineleri harekete geçirecek şalter yukarı kalkmış, atelyelerin tüm ışıkları yanmıştı. Hatta birkaç makine gürültülü bir şekilde çalışmaya başladı bile. Biri şalteri indirdi. Işıklar söndü birden, makineler sustu.

İdare amiri çılgına dönmüş, ne yapacağını şaşırmıştı. Gürültüye personel müdürü de geldi. Ne olduğunu anlayamamıştı. İdare amirinin bir işçiyi kolundan sürüklediğini gördü. Birgün evvel atılan işçi değil miydi bu? O da yapıştı Remzi'nin kolundan. İkisi birlikte, Remzi'yi dış kapıya sürüklemeye çalıştılar.

Birol idare amirinin üstüne atıldı. Vücudundan kavradı onu. Çılgınca karşı koymaktan başka birşey düşünmüyordu o an.

Personel Müdürü Remzi'nin beline kollarını dolamış, bas bas bağırıyordu.

— Birisi şalteri kaldırsın. Bekçiler! Atın şu adamı dışarı!

Birol, idare amirini Remzi'den uzaklaştırmayı başarabildi. Kaynakçı Selim ne olup bittiğini anlayamamıştı, ama o da karışmıştı kavgaya. Remzi'nin üzerine gitmek isteyen idare amirini ittirdi bir kenara. Zaten uzun zamandan beri nefrêt ediyordu bu adamdan.

Erzurumlu, personel müdürünün sırtına vurdu bir tane. Fazla hızlı vurmamıştı. Öfkeyle müdürden çekinme arasında sıkışıp kalmıştı duyguları. Sonradan kendisi de böyle birşeyi nasıl yaptığına şaşırmıştı.

Remzi, personel müdürünün bir an bocalamasından faydalanıp kurtulmayı başarabildi. Bekçiler şalteri açmışlardı. Doğruca şalterin yanına vardı. Hırsla indirdi şalteri. Tam bir kargaşalık hüküm sürüyordu. Diğer işçiler ise bu kargaşalığın çevresinde çember oluşturmuşlardı. Personel müdürü çılgına dönmüştü. Hiç ummadığı bu durum karşısında nasıl davranacağını bilemiyordu. Sanıyordu ki Remzi'yi kolundan tutup atacak, sert bir şekilde bağırdı mı işçiler işbaşı yapacaktı. Bağırıp çağırıyordu bu yüzden. Belki daha soğukkanlı davransaydı sonradan çıkacak olaylara engel olabilirdi ve belki herşey yatışır, böyle bir harekete kalkışanlar da cezalandırılırdı. Ama olmadı.

Remzi yerden uzun bir demir çubuk kaptı. Demir çubuğu tehdit eder gibi savurarak avazı çıktığı kadar bağırdı.

— Yaklaşmayın, yaklaşanın kafasına indiririm. Kimse çalışmayacak anlaşıldı mı! Kimse çalışmayacak. Çalışanın .....

Öyle yüksek sesle bağırıyordu ki, öfkeden ağzından köpükler saçılıyordu. Gözbebeklerinde öfkenin tüm şiddetini görmek mümkündü. Çevresini görmüyor gibiydi. Onun bu durumu bir an için herkesi etkiledi. Kimse kıpırdayamadı yerinden. Makinelerin başında duranlar bile makinelerin yanından ayrılarak şalterin önüne geldiler. Kararsız bir andı bu. Bekliyordu herkes.

Birol: — Arkadaşlar, çalışma yok bugün. İşten atılan arkadaşlarımız işe alınıncaya kadar çalışma yok!

Personel Müdürü: — Herkes işbaşı yapsın. Emrediyorum, herkes işinin başına, diye bağırarak Birol'un söylediklerini bastırmaya çalıştı. İdare amiri ise bir köşede sıkışmış korku dolu gözlerle izliyordu olanları. Gelişen olaylar onun boyutlarını çoktan aşmıştı.

— Kimse çalışmayacak! diye bağırdı Remzi. Elindeki demiri fırlattı attı bir kenara. «Yetti artık! Herkes çalışsın da istediğiniz gibi bir sürü işçiyi daha atın işten. Yağma yok!»

Birol, işçilere bağıra bağıra:

— Üç arkadaşımızı işten attılar. Kırk kişilik daha liste var. Hele bugünkü yaptığımız hareketten sonra topumuzu işten atarlar bunlar. Korkuyor muyuz —Eliyle personel müdürü ve idare amirini göstererek— Bunlardan mı korkacağız? Şimdiye kadar bize neler çektirdiklerini unuttunuz mu?

Peronel müdürü, işler sarpa sardığında bağırmaktan vazgeçmişti. Yumuşamaya, alttan almaya çalıştı. İşçiler, bağırıp çağıran tehditler savuran müdürü bu halde görünce cesaretlendiler. İşçiler olaydan öylesine etkilenmişlerdi ki durumun farkında değillerdi. Makinelerin başına gitmemenin bir direnişe yol açacağı söylense onlara o anda inanmazlardı. Acılarını boşaltacak birkaç dakika bulmuşlardı sadece, o kadar. Az sonra bu oyun bitecek ve fabrika çalışmaya devam edecek düşüncesindeydiler.

Elbette işçilerin çalışmasını engelleyen nedenler bu kadar değildi. Şaşkınlık içindeydiler. Ne olup bittiğini anlayamamışlardı bir türlü. İşi bıraktıranların kararlı davranışı, sinmiş ruhlarını harekete geçirdi. Kimse cesaret edemedi çalışmaya. Olayın heyecanı onları ruhlarındaki baskıdan kurtardı o an. Yüreklerindeki eziklik birkaç dakika için yokoldu.

Susmanın herşeyin sona ermesi demek olduğunu düşünüyordu Birol. Hiç ara vermeden konuşmalıydı. Susarsa personel müdürü konuşacaktı. Onlar üzerindeki otoritesini kurmaya çalışacaktı yeniden. İşçilerin yüzünde bir kararsızlık okunuyordu.

Bir taraftan personel müdürü, diğer yandan Birol. Remzi konuşmaya başladı. Bazen öyle oluyordu ki hepsinin konuşması birbirine karışıyor, ne dedikleri anlaşılmıyordu.

— Biraraya toplanalım, diyordu Birol. Birlik olursak hiçbirimize birşey yapamazlar.

Personel müdürü:

— Bu yaptığınız isyandır, diye bağırdı.

Derken bağırmaktan vazgeçti.

— Mehmet! Git takım odasını aç, Cemal siz de tornanızın başına geçin. Vinçci Kâzım nerede?

— İzine çıktı o, dedi birisi.

— Personel müdürü vinççinin izinde olduğunu hatırlayınca «Allah kahretsin» diye söylendi kendi kendine. «İzne çıkmanın sırası mıydı şimdi.» Müdür de yoktu fabrikada, üç günlüğüne İzmir'e iş görüşmesi yapmaya gitmişti. «Bütün bu belalar benim başıma kaldı» diye düşündü.

Personel müdürünün sözleri, birkaç kişi üzerinde etkili olmuştu. Bazı işçiler kalabalıktan ayrıldılar. Makinelerinin başına gitti kimisi. Ama hiç kimse şalteri kaldırmaya cesaret edemiyordu.

Remzi yüksek sesle:

— Fabrika müdürü gelsin. Sizin bir yetkiniz yok. Sorunlarımız halledilmeden kimse çalışmayacak, diye bağırdı.

Personel müdürü alaylı bir öfkeyle:

— Sen kendi adına mı konuşuyorsun, arkadaşlarının adına mı? Herkes senin gibi mi düşünüyor?

Remzi: — Tüm arkadaşlarım adına konuşuyorum, diye yanıt verdi. Sonra orada bulunan işçilere dönerek:

— Öyle değil mi arkadaşlar?

Bir suskunluk oldu. İşçiler o anda cevap verselerdi eğer, yanıtın ne olacağı bilinmezdi. Hatta olumlu cevap verecekleri şüpheliydi.

Tam o sırada atelyenin geniş kapısı gürültüyle açıldı.

*
* *

Sekreter kız telefonu telaşla müdürün odasına bağladı. Küçük fabrikanın işletme şefiydi telefondaki. Beklenmedik bir haberdi bu. Müdürün yüzünün ne alacağı hali düşündü. Küçük kazandaki işçilerin direnişe geçtiğini oradaki santralcı kızdan öğrenmişti. Müdür birazdan öfkeyle çıkardı kapıdan. Neşesi kaçtı birden. Birkaç güne kadar senelik izne çıkmayı düşünüyordu. Yazlığa gidecekti nişanlısıyla. Direniş olursa müdürün izin vermeyeceğini düşündü. Tüm morali bozuldu. Fakat aklına gelen bir düşünce canının sıkıntısını biraz olsun yoketti. En fazla birkaç gün sürerdi direniş. Ondan sonra herşey eski haline dönerdi. İşçiler birkaç gün direnirler sonra ister istemez çalışmaya başlarlardı. Birkaç kişinin canı yanardı sadece, o kadar. Masanın üstündeki mecmuayı kaldırdı. Müdür görür diye. Az sonra kapı hızla açıldı. Müdür öfkeyle çıktı dışarı. Sekreter kıza küçük fabrikaya gideceğini, tüm telefonları not almasını söyledi.

Ana fabrikanın müdürü, genç görünüşlü, uzun boylu biriydi. Bütün davranışlarından kendine fazlasıyla güvendiği anlaşılıyordu. Ona göre bu durum basit bir kargaşa-

lıktı. İşçilerin içinden birkaç sivri zekâlı birşeyler yapmaya kalkmış, küçük fabrikanın yeteneksiz personel müdürü de bu birkaç kişiyi susturamamıştı. Halbuki böyle şeyler her zaman olurdu. Fakat yetenekli ve tecrübeli bir yönetici her zaman bunların üstesinden gelebilirdi. Böyle bir yönetici, akıllı bir konuşmayla isyancı işçilerin arkadaşları üzerindeki etkisini sıfıra indirebilirdi. İşçiler genellikle ince düşünmezlerdi. İnançlı bir şekilde ortaya çıksalar da bir topluluk karşısında konuşmakta zorluk çekerlerdi. Usta bir mantık, böyle bir isyancıyı arkadaşlarının önünde küçük düşürebilirdi. Bu düşünceler içersinde arabasına bindi.

Sekreter kız, müdürün gittiğinden iyice emin olduktan sonra masasının gözüne koyduğu mecmuaları çıkardı. Bulmacalarını doldurmaya başladı. Şu müdür de iş saatinde mecmua okumama neden kızar ki diye düşündü. Neyse gittiği iyi oldu dedi içinden. Hazır müdür yokken nişanlısına telefon etmek geldi aklına.

Nişanlısıyla konuşamadan, telefona cevap vermek zorunda kaldı. Telefondaki kazan fabrikasının sahibi Selimoğlu'ydu. Ana fabrikanın müdürüyle görüşmek istiyordu. Fabrika müdürünün, küçük fabrikadaki direnişe gittiğini söylerken, sanki mecmua okurken yakalanmış gibi telaşla kaldırdı mecmuaları sekreter kız. Selimoğlu hiçbir şey demeden kapadı telefonu. Selimoğlu'nun sesini her duyuşunda kötü bir ürperti hissederdi içinde. Buz kalıbına benzerdi bu ses. Donuk ve duygusuz. İyi oluyor bunlara diye düşündü. Biraz uğraşsınlar bakalım. Selimoğlu nasıl da haber almış hemen dedi kendi kendine. Müdürlerin karşısında iki büklüm olan işçiler geldi aklına. Genellikle müdürün odasına girerken iki büklüm ve zavallı bir hale dönüşürlerdi. Sekreter kızın gördüğü işçiler hep bu tip-

lerdi. Postabaşılar da vardı bunların arasında. Atelyelerdeki işçilerin de hepsinin bunlar gibi olacağını düşünürdü. İşçilerin nasıl olup da direniş yaptıklarına akıl erdiremedi. Selimoğlu'yla konuştuktan sonra nişanlısıyla konuşmaktan vazgeçti. Böyle bir istek kalmamıştı içinde.

Küçük boylu, yaşlı bir işçi geldi o sıra. Üstü başı yağ içindeydi. Müdürle görüşmek istiyordu. Daha evvel de gelmişti bu işçi. Sık sık gelirdi. Yine birilerini şikayet edecek, diye düşündü. Bir keresinde müdürle konuşmalarına tanık olmuştu. Atelyesindeki bir sürü adamın aleyhinde bazı şeyler söylüyordu. Bir tiksinme duymuştu bu işçiden. Fazla uzun boylu durmadı bu olayın üstünde. Sonra işçilerin çoğunun böyle olduğu sanısına kapıldı. Sırf bu yüzden, idarecilerin onlara sert davranmasını haklı görmeye başladı. Küçücük gözleri vardı adamın. Sanki her tarafa dönüyorlardı. En az üç günlük sakalı, çalışmaktan kararmış elleri vardı. Konuşurken kibar olacağım diye ne yapacağını şaşırıyor, siz sen diye karıştırıyordu birbirine. Kasketini de eline almıştı ya, üstü açık kafası bembeyaz çıkmıştı ortaya.

Müdürün olmadığını söyledi ona. Adam tam giderken onunla konuşmak, düşüncelerini öğrenmek merakını duydu içinde.

— Ne o, dedi. Siz de direnişe geçecek misiniz yoksa. Biraz alaylı bir tavırla söylemişti bu sözleri. Adamı epey şaşırtmıştı. Adamın şaşkın hali hoşuna gitti. Devam etti konuşmasına.

— Belki de direnişe geçeceğinizi söylemeye geldin müdüre.

Adam, korka korka, «benim ilgim yok böyle şeylerle» dedi. Sonra kaçarcasına çıktı odadan.

Adam gittikten sonra, direnişle falan ilgilenmeyi bı-

rakıp moda mecmualarını çıkardı yeniden. Sayfalarını çevirip, birbirinden güzel elbise modellerine gıpta ederek baktı.

*
* *

Ana fabrikanın müdürü atelyeden içeri girdiğinde, işçilerin durumu belirsizliğini koruyordu. Çalışabilirlerdi işçiler ya da direnişe devam edebilirlerdi. Anlaşılmaz bir gücün etkisinde kalmış gibiydiler. Bir ürkeklik vardı hallerinde. Tedirgindiler. Dikkatli bir gözlemci onların bu durumunu farkedebilirdi. Personel müdürüyle idare amirine gelince onların telaşlarından, bir şey farkedebilecek halleri yoktu.

Birol'un boğazına birşey düğümlenmişti sanki. Zorlukla nefes alıyordu. Yüreğinden taşan heyecan, nefesini zorlaştıracak kadar büyüdü bir anda. Başarması gerekiyordu. İşçiler işbaşı yapmamalıydılar. Birşeyler yapmalı, işçilerin işbaşı yapmasına engel olmalıydı. Öyle kötü bir andı ki o an; herşey olabilirdi. Müdür, konuşmasıyla işçilere tesir edebilir, çalışmayı başlatabilirdi. O ana kadar iyi gitmişti herşey. İşçilere baktı. Ne yapacaklarını bilemez halde bakınıyorlardı sağa sola. Makinelerin olduğu taraf bomboştu. Kimse gitmemişti o tarafa. Ne gerekiyorsa yapmalı onların makinelerin başına gitmelerine engel olmalıydı.

Vücudu gerili bir yay gibi titriyordu. Müdürden tarafa bakmıyordu. En ufak bir tereddüte düşmemeliydi. Zayıf davranmanın sırası değildi. Güçlü olmalıydı, zorunluydu buna. Birşeyler yapmalıydı, bir şeyler yapmalıydı, ama ne?

İşçiler, büyük fabrikanın müdürünün geldiğini görünce gayri ihtiyari saygılı bir hal aldılar. Yaptıklarından piş-

man olmuş gibi, suçlu gibi bakışlarını kaçırdılar müdürden. Hiçbiri müdürden yana bakmaya cesaret edemiyordu.

Müdür oldukça soğukkanlıydı. Kendinden emin, rahat tavırlar içinde. Duruşunda bile otoriter bir hal vardı. Yıllar yılı alışkın oldukları bir otoriteydi bu. Yıllar yılı bu otoriteye boyun eğmek zorunda kalmış bu insanlar için ondan kurtulmak kolay birşey değildi. Birol için bile farklı değildi durum. Bu otoriteye karşı çıkmak için zorlanıyor, tüm aklını ve iradesini haksızlığa karşı durmaya kullanıyordu.

Müdür işçilerin karşısına geçip sanki hiçbir şey olmamış gibi tatlı tatlı azarladı onları.

— Niye çalışmıyorsunuz? İşi bırakmanızı gerektirecek kadar önemli ne oldu? Bu yaptığınız işin kanunsuz olduğunu biliyor muydunuz?

Kimseden en ufak bir ses çıkmadı.

— Sorularıma cevap verecek kimse yok mu? Kim başlattı direnişi. Saat kaç oldu? Bu saatte işbaşı yapmış olmanız gerekmez miydi?

— Üç arkadaşımızı işten attınız. Bir sürü kişi daha işten atılacak. Bir de işi bıraktıracak kadar önemli ne olduğunu soruyorsunuz.

Konuşmalıydı. Ne olursa olsun konuşmalıydı. Konuşurken kendini sıkmıştı oldukça. Ok yaydan fırlamıştı bir kere. Bundan sonra durmak olmazdı. Konuşmadan önce Ateş'i getirmişti aklına. Fabrikadan atılacağını.. Belki de tutuklanacağını.. Belki de bir sürü dayak yiyecekti ve kolundan tutup fabrikadan dışarı atacaklardı onu. Bütün bunlardan kötü daha ne olabilirdi? Konuşmaktan, karşı durmaktan başka çıkar yolu olmadığını biliyordu. Konuştu, sonrası kendiliğinden geldi.

Müdür, ondan yana bakmadı bile. Birol yerine diğer işçilerle konuşmayı tercih etti.

— Bu kadar çok heyecan bize fayda yerine zarar getirir. Sorunlarımızı kavgayla çözemeyiz. Dikkafalılığın gereği yok! Bizler medeni insanlarız. Meselelerimizi konuşarak halletmeliyiz.

— Biz mi medeni insanlarız?

Müdür, Birol'un dediğini hiç duymamış gibi konuşmasına devam etti.

— Hepiniz yaşını başını almış kişilersiniz. Böyle sorumsuzlukların fabrikaya ne kadar çok zarar vereceğini bilmeniz gerek!

— Bizler medeni insanlar olduğumuz için mi kolumuzdan tuttuğunuz gibi atıyorsunuz dışarı? Atılan arkadaşlarımız hırsızlık mı yaptı? Nedir suçları? İşçileri metalurji sendikasında örgütlemek! Karşılığı ne? Medeni birer insan gibi işten atılmak. İşsizliğe mahkûm edilmek! Aç karnına da medeni insan olunmaz!

Sinirlendikçe gücü daha da artmıştı. Kelimeler kendiliğinden çıkıyordu ağzından.

Yüzü sıkıntılı bir hal almıştı müdürün:

— Benim haberim yok kimsenin işten atıldığından.

Konuşmanın havası elektriklenmişti birdenbire. İşçiler şaşkın bir haldeydiler. Birol'un bu şekilde konuşması tuhaflarına gidiyordu. Kararsızlık içinde yuvarlanıyorlardı adeta. Birol'un inatçı karşı çıkışı, müdürün kafalarında bıraktığı etkiye ağır darbeler indiriyordu. Boyun eğme ve karşı çıkma arasında, bu iki duygu arasında gidip geliyorlardı devamlı. Sessiz ve hareketsiz gibi görünüyorlardı ama inandıkları herşey sarsılıyor; bocalıyorlardı bu yüzden.

Tam o sırada elektrikçi yardımcısı; kısa boylu, sıska

biriydi, söz aldı: «Bizim kötü bir niyetimiz yoktu efendim» dedi. «Biz sadece arkadaşlarımızın işten atılmasını istemiyoruz.»

—İşten atılan arkadaşlarınızı aldırmaya yetkim yok. Bu konuyu müdürünüz gelince kendisiyle konuşabilirim. Halledilmeyecek birşey değil bu. Böyle bir karardan benim haberim olmadı. Bu konuda çaba harcayacağım, ancak size söz veremem. Verilmiş bir kararı geri aldırmak oldukça zor bir iş. Arkadaşlarınızı tekrar işe aldıracağım desem yalan söylemiş olurum. Ben buraya sizlere dostça uyarıda bulunmaya geldim. Bu şekilde bir sonuç elde edemezsiniz. Kendinizi zor duruma sokmuş olursunuz sadece. Yazık değil mi? Çoğunuz işsiz kalacak! Direnişiniz ancak bir iki gün sürer. Ondan sonra da size bu aklı verenler bırakır giderler sizi. Sorunlarınızı halledebilmeniz için çalışmanız gerek önce. Sizin fabrikada olanları ayrıntılarıyla bilemem. Birtakım hatalar yapılmış olabilir. Ancak şunu bilin ki bir fabrikayı idare etmek kolay iş değildir. Bu fabrika hepimizin. Hepimiz ekmek yiyoruz buradan. Ekmek yediğimiz yeri niçin yıkmaya uğraşalım.

— Zaten sizlerle konuşma fırsatı bulabilseydik, bu olaylar olmazdı, dedi elektrikçi yardımcısı.

Elektrikçi yardımcısıyla müdür arasında başlayan diyalog birdenbire havayı yumuşatmıştı.

— Sendikamız bizlerin sorunlarıyla hiç ilgilenmiyor. Halledilemeyen meselelerimiz çoğaldı gitgide.

— Sendikanızın hatalarını fabrika ödeyemez ki. Bunun hesabını sendikanızdan sorun. Bu fabrikanın son durumunu biliyor musunuz? Son bir senedir zarar ediyor burası. Fabrikanız kapanmak tehlikesiyle karşı karşıya.

Yavaş yavaş ses tonu değişiyordu müdürün. Artık işçileri azarlar gibi konuşuyordu. Birol ise zor tutuyordu kendisini.

— İki saattir bu fabrikada kimse çalışmıyor. Bu iki saatin memlekete nelere malolduğunu biliyor musunuz? Öyle aklınıza estiği zaman işi bırakmaya hakkınız var mı?

Fikirler ve sözler çarpışıyordu. Söylenmemesi gereken bir şey bir anda değiştiriyordu havayı. İşçilerin tecrübesizliği, konuşamamaları kaybetmelerine neden olacaktı. Sözcüklerin olağanüstü bir gücü vardı o anda. Konuşma hakkını kullandığı an meselenin en can alıcı noktasına değinmeliydi. Söyledikleri başka bir anlama gelmemeliydi. Daha da öte kafaları etkilemeliydi. Yönlendirmeliydi. Çıplak gerçekten bahsetmeliydi. Herkesin yaşadığı, fakat kavramakta güçlük çektiği gerçeği dile getirmeliydi.

Müdürle elektrikçinin konuşmasını dinlerken sabırsızdı. Söylenmemesi gereken şeylerin tartışmanın yönünü değiştirdiğini görünce daha fazla sabredemedi. Öfkesi daha da arttı. Konuşmanın yönünün değişmek üzere oluşu, işçilerin daha da kararsız kalmaları, düşüncelerini harekete geçirdi. Düşünmesini engelleyen ne varsa yokoldu. Öfkesi kendine olan güvenini arttırdı. Müdürün otoritesi karşısındaki ezikliğinden tamamiyle kurtuldu.

Birol konuşmaya başladığında suçluluk duygusu içindeydi işçiler.

— Demek işten atılmamıza üzüleceksiniz. Demek işbaşı yaparsak sorunlarımız halledilecek! Tabi o zaman birçok kişiyi daha işten atarsınız. Herkesi kendi usullerinize göre yatıştırdıktan sonra işçilerin sorunlarını da unutuverirsiniz. Derken herşey eskisi gibi olur. Hayır, hayır! Eskisinden de beter! Bu yaptıklarımızın acısını kat kat çıkarırsınız. Kimseye göz açtırmazsınız bir daha. Yine maaşlar zamanında verilmez. Yemekler eskisinden iyi çıkmaz. Postabaşıların eline kırbacı verirsiniz yine. Sorunların konuşularak halledileceğini söylüyorsunuz. Oysa biz

bugüne kadar postabaşılarla bile konuşma fırsatı bulamadık. Başımızı bile kaldıramıyorduk çalışırken. Postabaşılarla her hafta toplantı yapan, bizleri daha çok çalıştırmaları, daha çok baskı yapmaları için talimatlar veren siz değil miydiniz? Ha küçük fabrikanın müdürü, ha büyük fabrikanın müdürü, ne farkeder. Sizler her zaman bizleri hayvanca çalıştırmanın yollarını ararsınız. En ufak sesini çıkaran olursa kapı dışında bulur kendini.

Bize verdiğiniz ücretlerle nasıl geçinilir düşündünüz mü? Peki şimdi sizi dinlersek ücretlerimizi arttıracak mısınız? Bundan sonra hiçbir işçi atılmayacak mı? Eski sendikayla birlikte işinize gelen ücreti veriyor, sesini çıkaran olursa işine son veriyordunuz değil mi? Şimdi korkuyorsunuz. Siz bizim için kılınızı bile kıpırdatmazsınız. Sözlerinize, atılan işçi arkadaşlarımızı aldırtmaya yetkili olmadığınıza inanalım mı şimdi? Eğer yetkiniz yoksa; siz gidin, yetkili olan birisi gelsin. Biz çalışmayacağız. İşten atılan arkadaşlarımız işe alınmadıkça çalışmayacağız. Atılan arkadaşlarımızı işe alın. Kimsenin direniş yüzünden işten atılmayacağını garanti edin. O zaman çalışırız. Öyle değil mi arkadaşlar?

Mırıltıya benzer sesler çıktı işçilerden. Ne dedikleri pek anlaşılmadı. Yine de biraz olsun Birol'un sözlerinden etkilenmişlerdi. Birol susmaması gerektiğini düşünüyordu. Devamlı konuşmalıydı, fabrikayla ilgili ne kadar gerçek varsa dökmeliydi ortaya.

— İşe beş on dakika geç gelen olursa o günkü yevmiyesini kesiyordunuz hemen! Sorunlarımız halledilecekmiş. Gülünür buna... Bütün bir kış kırık pencerelerinden rüzgâr alan atelyelerde donduk. Umurunuzda olmadı.

Öyle değil mi arkadaşlar?

İşçiler merakla birbirlerine bakıştılar. «Evet donduk!» dedi birkaçı.

— Sık sık cevap verip yevmiyelerimizi kesmediniz mi? Yalan mı bütün bunlar?

İşçiler, «yalan değil» diye yanıtladılar. Bu kez yanıt verenlerin sayısı çoğalmıştı.

Müdürün eski halinden eser kalmamıştı. Bu kez konuşma sırası ondaydı.

— Konuşmanı ikide bir herkese tasdik ettirmene gerek yok, diye bağırdı. Kurnazlıklarınla kandıramazsın kimseyi!

— Asıl siz ne yapacağınızı şaşırıyorsunuz. Anlattıklarımın hepsini işçiler biliyor. Çünkü yaşadılar ve yaşamaktalar. Gerçeği bilmek istemeyen, anlamak istemeyen sizsiniz. Ama korktular şimdiye dek. Oysa şimdi görüyorlar ki korkulacak bir yanınız yok. Korkacak olan sizsiniz. Biz hepimiz birlik olunca korkma sırası size gelir. Hem siz bizim adımıza üzülmeyin. Nasıl olsa direnişimiz sizin hesabınıza göre bir iki gün sürecek. Öyleyse sizin hesabınıza korkulacak birşey yok. Bizi düşünmeyin siz. Şimdiye kadar düşünmemiştiniz zaten.

Birol'un kararlı konuşması çevresindeki işçileri etkilemişti. Konuşması, hareketleri güven doluydu. Şimdiye kadar işçilerin önünde yasak bir duvar vardı ve bu duvar yıkılmıştı şimdi. Müdüre karşı konuşulmazdı. Müdür, işçiler için sert bir otorite, karşı gelinmesi olanaksız bir varlıktı. İçlerinden biri bunu yıkmayı başarabilmişti.

Birol, müdürün konuşmasına fırsat vermeden işçi arkadaşlarından yana döndü.

— Arkadaşlar, kaybedecek bir şeyimiz yok. Geri dönülmez bir noktadayız. Kaybedersek gözümüzün yaşına bakmazlar. Eğer söylediklerimizden biri yanlışsa bir diyeceğim yok. O takdirde gidip çalışabilirsiniz. Ama kimse bu sözlerime yalan diyemez. Şimdiye değin düşük ücretle ça-

lışmadık mı? İşten atılma korkusunu atabildik mi yüreğimizden? Postabaşıların baskısına karşı durabildik mi? Unuttunuz mu tüm bunları?

— Unutmadık, diye cevap verdi birkaç kişi.

— Niye arkadaşlarımızı işe almaktan kaçınıyorlar? Size yemin ederim. Çalışmaya başladık mı yaptıklarımızın acısını kat kat çıkartacaklar. Ne zaman ki arkadaşlarımızı işe alırlar, bizimle anlaşırlar, o zaman çalışırız. Evet arkadaşlar; çalışmıyoruz!

— Çalışmıyoruz! dediler, hep bir ağızdan.

Müdür sustu kaldı. Ne diyeceğini şaşırmıştı. Anlamsız birkaç hareket yaptı. Konuşabilmek için çabaladıysa da başaramadı. Böyle birşey beklemediği her halinden belliydi. Boşuna tartışmaya girmişti. «Bırakayım kendi başlarına, ne halleri varsa görsünler. Kaç gün sürdürebilirler ki? Çoğu perişan olacak, işsiz kalacaklar. Aptallar!» diye düşündü. Buna rağmen onları son bir kez uyarmaktan vazgeçmedi. İşçilerin iyiliğini düşündüğüne kendini inandırmıştı iyice.

«Madem öyle istiyorsunuz, öyle olsun. Sonuçlarına da katlanacaksınız. Sizlere söylüyorum. Direnişiniz ancak iki gün sürer. Ondan sonra bu yaptıklarınıza pişman olacaksınız. Ben diyeceğimi dedim.»

Konuştukça öfkeleniyor, yine de ses tonuna hakim olmaya çalışıyordu.

İşçiler onun bu son konuşmasından tedirgin olmuşlardı. Hatta içlerinde pişman olanlar, ancak çalışmaya gitmek için cesaret bulamayanlar, birbirleriyle bakışanlar vardı. Hani birkaçı gitse bütün yumak sökülecekti sanki. Yalnız çalışmak için geç kaldıklarının farkındaydılar. Bundan sonra başlarına büyük felaketlerin geleceğini düşünmeye başlamışlardı yavaş yavaş.

Müdürün tavrı değişmişti. Bundan böyle acımasız olacaktı. «Şu karşısında duran bir tane akılsızın peşinden giden 150 kişi mi direnecekti? Bu çapulcular birkaç güne kadar kendileri yalvaracaklardı çalışmak için. Birden aklına geldi. İçlerinde çalışacak birçok adam olmalıydı. Çalışan çalışır, çalışmayan çalışmazdı. İçinden güldü. Göstereceğim onlara dünyanın kaç bucak olduğunu» diye düşündü.

İşçiler, ana şalterin önünden ayrılmamışlardı halâ. Oldukları yerde kalakalmışlardı öyle. Kimse kıpırdamıyordu yerinden. Ne yapacaklarını, nasıl hareket edeceklerini bilmiyorlardı.

Direniş başlamıştı. Personel müdürü, ana fabrikanın müdürü ile birlikte büyük fabrikaya gitmişti. İdare amiri de fazla durmadı işçilerin yanında. İşçiler yalnız kaldıklarında isteseler de istemeseler de direnişe çıkmış olduklar: gerçeği ile karşı karşıya kaldılar. Bir heyecan dalgasının peşinden sürüklenmişlerdi. Makinelerin başında değillerdi artık. Makineler çalışmamıştı ve ne zaman çalışacağı da belli değildi. Hepsi bir köşede, el dokunulmamış, terkedilmiş halleriyle duruyordu. İşçiler de en az makineler kadar yalnız hissediyorlardı kendilerini. İlk kez bir araya geliyorlardı. Doğru dürüst tanımıyorlardı bile birbirlerini. Herkes yanında beraber çalıştığı arkadaşını tanıyordu sadece. Bu yeni duruma ayak uydurmada zorlandıkları, yıllardır alıştıkları çalışma ortamından kurtulamadıkları belliydi. Direniş ani bir geçiş olmuştu onlar için. Birdenbire boşluğa yuvarlanmışlar, tutunacak dal dahi bulamamışlardı.

Direnişin gerçekten başlamış olduğunu kavradıkları anda karşı karşıya kaldıkları durgunluk, başdöndürürcesine hızlı bir hareketin başlangıcıydı. Birol, ilk durgunluk karşısında bocalamış, bir boşluğun içine yuvarlanmışlar

gibi hissetmişti kendisini. Hiç kimse böyle birşeye hazırlıklı değildi. Direnişi başlatanlar bile o ana değin sadece ve sadece direnişe çıkmak için yormuşlardı kafalarını. Direnişe çıkabilmenin olanca güçlüğü, ondan sonrasının ne olacağını düşündürtmemişti onlara. Ummadıkları şey gerçekleşmişti sonunda. Direniş sonrasının bilinmezliği, tüm ürkütücülüğüyle hazırlıksız oldukları bir anda yakalayıvermişti onları. İlk anda büyük bir durgunluğun içine düşmüş olsalar da, olaylar başdöndürücü bir hızla büyük bir girdap oluşturduğunda, onlar bu girdabın içinde sağ kalabilmek için, o korkunç hıza ayak uydurmaya çabalamak zorundaydılar.

Birol, birkaç kişi dışında kimseyi tanımıyordu. İkiyüz kişinin arasında güvenebileceği, bir elin parmakları kadar bile kimse yoktu. Bildiği bir tek şey vardı. O da başka çareleri olmadığıydı. Böyle hareket etmek zorunda kalmışlardı. En az işçiler kadar o da tedirgindi.

Kimse birşey söylemeyince işçiler de bir süre sonra kendiliğinden dağıldılar fabrikaya. Kimi dere tarafına gitti. Kimi meydandaki saçların üstüne yayıldı. Kimileri de ağaç altlarındaki gölgelik yerleri seçtiler. Sanki direniş onların dışında bir gerçekmiş gibi bir halleri vardı. Bilinmezliğin can sıkıntısıyla, çalışmıyor olmanın rahatlığı arasında tereddütlü, bir oraya bir buraya dolaşıyorlardı. Direnişin süreceğine dair en ufak bir inanç yoktu içlerinde. Bir yolu olmalıydı anlaşmanın. Üç kişinin işe alınması çoğunun umrunda bile değildi. Hattâ anlaşma olsa bile, fabrikada pek öyle uzun boylu değişiklik olacağını sanmıyorlardı. Gitgide direniş onlara bir oyun gibi gelmeye başlamıştı. Sorunlar halledilir belki de bir iki güne varmaz işe başlarlardı.

Beklemekten başka çıkar yol yoktu. Direnişle ilgili

hiçbir şey bilmiyordu Birol. Neler yapılması gerektiği konusunda düşüncelerini zorluyor, hiçbir şey getiremiyordu aklına. İşçilerle konuşma yapmayı düşündü bir ara. Sonra cesaret edemedi buna. İşçilerin de onu umursar halleri yoktu pek. Kuşkulu gözlerle bakıyorlardı Birol'a. Yalnız onun müdürle konuşmalarından hiçte etkilenmemiş sayılmazlardı. Kendilerinden farklı görüyorlardı onu. Ona karşı güvensizliği elden bırakmıyorlar, şüpheci davranıyorlar, beri yandan dinlemek zorunda kalıyorlardı.

Öğleden sonra askeri bir jip geldi kapıya. Başçavuş rütbeli subay, kapıya iki jandarma eri dikti. Sonra doğru personel binasına yollandı. Kısa bir süre kaldı binada. Sonra jipe binip gitti. İki askeri de kapıda nöbetçi bıraktı.

Askerlerin gelmesi işçileri tedirgin etmişti. Bir süre sonra bu yeni duruma alıştılar. Askerlerin varlığını umursamaz oldular.

Fabrikanın o sıkıcı baskısından kurtulmuşlardı. Direnişin bilinmezliği yüreklerini tedirgin ediyordu ama tekrar o kötü çalışma koşullarına dönmek de pek cazip gelmiyordu onlara. Duyguları, düşünceleri karmakarışıktı işçilerin. Fabrikanın kötü koşullarına ilk kez karşı çıkmışlardı. İçlerindeki nefret ilk kez dışa çıkma fırsatı bulmuştu. Böyle bir fırsatın bir daha ellerine geçmeyeceğini biliyorlardı. Gitgide memnun olmaya başlamışlardı hallerinden. Buna rağmen memnunluk uzun süreli olmuyordu. Geleceğin belirsizliği, işten atılma tehlikesi, parasızlık, hep baskın çıkıyordu.

Öğle olduğu halde yemek sorununu düşünen olmamıştı. Yemekhane işçileri çalışmadığından yemek çıkmayacaktı o gün.

Birol bir ara işçilerle konuşma yapmaya karar verdi. Bir iki arkadaşına bütün işçileri toplamasını söyledi. On

kişinin dışında toplanan olmadı. Herkes bir tarafa dağılmıştı çünkü.

Umutsuzluk içine düşmüştü Birol. Oysa daha işin başında umutsuz olmak istemiyordu. Fabrikanın önündeki meydanda dolaştı durdu. Remzi döküm fabrikası işçilerinin onlarla görüşmek istediklerini söylediğinde, bu işin içinden nasıl çıkacağını düşünüyordu hâlâ.

***

Aşağıda kazan işçilerinden iki kişinin döküm fabrikasındaki işçilerle konuştuğunu gördüğünde henüz bir karar verememişti Yücel Aydın. Pencere kenarında durmuş merakla bakıyordu aşağıya.

Yücel Aydın mühendislikte okuyordu. Yaz dönemi staj yapmak için gelmişti fabrikaya. İşçilerin direnişe geçtiğine inanamamıştı duyduğunda. Ciddiye almamıştı bu haberi. Yine de bayağı şaşırmıştı. İşçilerin bir anlık işi durdurmalarına bile ihtimal veremiyordu. Aslında böyle bir hareketi üç kişinin işten atıldığı gün beklemişti. O gün işçilerden bir tepki gelmeyince umutları suya düşmüştü «Tamam» demişti. «Bu iş burada biter! Bu işçilerle hiçbir şey olmaz.»

Öğle olmuştu, direniş sürüyordu hâlâ. İşbaşı yapmamıştı kimse. Yerinde duramıyor, aşağı inip işçilerin arasına karışmamak için zor tutuyordu kendisini. Yine de tam emin değildi direnişin süreceğinden. İşçilerin aynı kararlılığı uzun bir süre göstereceklerine aklı yatmıyordu bir türlü.

Memurlar çalışmayı bırakmamışlardı. Çalıştıkları da yoktu aslında. Herkes masanın başındaydı sadece. İşçiler ha işbaşı yaptı, ha yapacak deniyordu. Dakikalar birbirini izliyor değişmiyordu durum. Yücel Aydın, pencereden

baktığı bir ara meydanda kimseyi göremeyince kuşkuya kapıldı. Korku bir an için gidip geldi içinde. Çalışmanın başladığını sandı. Çok geçmeden bu korkusunun yersiz olduğunu anladı. Sağda solda dolaşan işçileri gördü. Devam ediyordu direniş.

Fabrikada stajyer olarak çalışmaya başladığından beri Yücel Aydın'ın aklı fikri işçileri örgütlemek, sendikal mücadelede onlara öncülük etmekti. Geldiğinden beri kafasındaki düşünceleri uygulayabilmek için fırsat kolluyorsa da işçilerle bir arada olamıyordu yeterince. Sabahları bir saat; o da işletme şefi ile tüm atelyeleri dolaştıkları zaman. İşletme şefi bir an bile ayrılmazdı yanından. Bu dolaşmalardan birinde bir işçinin yanında oyalandı kısacık. «Nasıl, memnun musun hayatından?» diye sordu ona. «Çok şükür,» diye cevap verdi işçi. Saygılı bir tavır içindeydi.

Gitgide işletme şefinin yanında gözükmekten rahatsızlık duymaya başladı. Bir yerde mecburdu buna. İşçilerin, işletme şefinden nasıl çekindiklerini, onun karşısında nasıl ezik durduklarını gördükçe umutsuzluğa kapılıyordu. Aynı şekilde onun karşısında da ezik davranıyorlardı. Kafasında oluşturduğu işçi tipi, fabrikada karşılaştığı bu işçilere hiç uymuyordu.

Atelyeleri dolaştıkları bu bir saatin dışında geri kalan zamanını proje odasında dolduruyordu. Ender bulduğu fırsatlardan birinde montaj atelyesinden bir işçiye «sendikanızı niçin değiştirmiyorsunuz?» diye sormuş; işçi ise onun yüzüne bir tuhaf bakarak «biz sendikamızdan memnunuz» diye cevap vermişti. Yemek paydoslarından birinde ahbaplık kurduğu birkaç işçiye nasıl sömürüldüklerini anlatmaya çalışmıştı. İşçiler, işlerini bahane ederek birer birer uzaklaşmışlardı yanından. Yine bir keresinde vinçci

Kâzım'la konuştu uzun uzun. Vinçci Kâzım, onun anlattıklarına pek karşı çıkmadı. Fabrikadaki sarı sendikayı, onunla birlikte kötüledi. İşçilerin ezildiği konusunda onunla aynı görüşte olduğunu belirtti.

Sonradan personel müdürü iyice haşladı Yücel Aydın'ı. Bir daha işçilerin yanında gözükmemesini söyledi ona. Vinçci Kâzım'ın onu şikayetinden sonra iyice karamsarlığa kapılmıştı. Herkesten şüphe ediyordu. İşçilere olan güvenini yitiriyordu gitgide. Sömürüye karşı gelecek insanlara benzemiyordu bu işçiler. Sanıyordu ki işçilere gerçek gösterildiğinde hemen anlayacaklar ve örgütleneceklerdi. Nerdee!... Tam aksi oluyordu oysa. Ezildiklerinin bilincinde olanlar bile iş örgütlenme aşamasına geldi mi bucak bucak kaçıyorlardı. İşyerinde sendikal çalışma ile uğraşanlar pek hoş karşılanmıyordu. Duyulur duyulmaz işten atılıyordu o işçi. Yücel Aydın işsiz kalmanın zorluklarını anlamıyordu pek!

Sonunda umudunu kesti işçilerden. Bu işçilerin örgütleneceği filan yoktu. «Ne halleri varsa görsünler» demeye başladı. Madem ezilmekten hoşlanıyorlar, ezilmeye devam etsinler. Hatta idarenin gözünde boşu boşuna kötü duruma düşmesine hayıflanmaya başladı. İşçilere nasıl sömürüldüklerini, nasıl ezildiklerini anlattığında sanki ezen oymuş gibi ona tepki gösteriyorlardı. Yücel Aydın'ın da işçilere karşı bir tepki doğdu içinde. İdarecilere karşı tutumunu değiştirdi. Onların gözüne girmeye, yaptıklarını affettirmeye çalıştı bu kez. İşçilerle konuşmayı kesti. Okuduğu gazeteyi değiştirdi. Siyasi gazetelerden vazgeçip günlük magazin gazetelerini okumaya başladı. Çevresindeki memur arkadaşlarıyla birlikte günlük lüzumsuz ne kadar konu varsa onları konuşuyorlardı. Tüm bu davranışları bunalıma düşürdü onu. Büyük bir sarsıntı geçirdi. En son

üç kişi atıldığında; fabrikada hiçbir kıpırdanma olmayınca ne kadar haklı olduğunu görmüştü de biraz olsun rahatlamıştı içi. Ama şimdi umulmadık birşey olmuş, işçiler direnişe geçmişti. Nasıl olmuştu da direnişe geçmişti işçiler. Aklı almıyordu bir türlü. Baktı olacak gibi değil, bu konuyu sonra düşünüp, çözümü sonra bulmaya karar verdi. Buna rağmen işçilerin direnişi sürdüreceklerine bir türlü inanası gelmiyordu. Ortada bir gerçek vardı ki işçiler direnişe geçmişlerdi. Bu gerçek gitgide onun büyük bir pişmanlık duymasına neden oldu. Sonunda kabahatin kendisinde olmadığına karar verdi. Olaylara dışardan bakmıştı. İşçileri yeterince dinlemeye vakti olmamıştı. Eğer işçilerin arasında daha fazla kalabilseydi mutlaka birşeyler sezerdi. Neyse... İçi içine sığmıyordu artık. Bu kez işçileri tanımak için onların arasında olmaya karar verdi. Direnişe katılacaktı. Kararı oldukça heyecanlanmasına neden oldu. Düşündükçe bu heyecan artıyordu. Ruhunda fırtınalar esiyordu adeta. Ciğerleri beş para etmeyen idarecilerin karşısında boyun eğen bu işçiler tıpkı tasarladığı gibi başkaldırmışlardı. Öyleyse neden karar verdiği halde, onların yanında yer almakta kararsız kalıyordu? Evet! Yine de beklemek en iyisi olacaktı. Direnişin devam edeceğine iyice emin olmalıydı.

Bu bekleyiş süresince hayaller kurmaya başladı. Fabrikadaki mühendislerden biri çıkıyor ortaya ve işçilere onların yanında yer alacağını söylüyordu. Kahramanca bir hareketti bu. Bu kahraman kendisiydi. İşçiler coşkuyla karşılayacaklardı onu. Hayalinde omuzlara alındığını gördü. İşçiler sonunda kendilerini yönlendirecek birini bulmuşlardı. Direnişi başarıyla yürüttüğünü gördü hayalinde. İşçiler onun verdiği bütün kararları harfiyen yerine getiriyorlardı. Direniş başarısızlığa uğramaktan son anda kurtulmuştu. Soylu bir hareketti bu. Hayaller cesa-

retini arttırdıkça arttırdı. Giderek korkusu, insanı kendinden geçiren bir heyecana dönüştü. Tüm vücudunu bir titreme kapladı. Yapacağı davranışın büyüklüğü sardı içini. İçindeki coşkuyla yerinde duramaz oldu.

Aşağıda fabrikanın içinde olup bitenleri gözlüyordu boyuna. Pencerenin önünden ayrılmıyordu hiç. İşçilerin duvar kenarında birikmiş olduklarını gördü. Döküm fabrikası tarafındaki işçiler, duvarın kenarına yemek kapları taşıyorlardı. Sonra onları duvarın üstüne koydular. Kazan işçilerinin, yemek kaplarını kazan fabrikası tarafına geçirdiklerini gördü. Saatine baktı: Öğleyi geçmişti çoktan. Ortada kesin olan bir şey vardı ki, direnişçilerin yemeğini döküm fabrikasındaki işçiler sağlıyordu. Kafasındaki son kuşkuyu da attı. İşçilerin kısa zamanda birçok işin üstesinden gelmeleri umutlandırdı onu. Yalnız değildi kazan işçileri... Döküm işçileri de onların yanındaydı. Bu düşünce kararsızlığından büsbütün kurtardı onu. Büyük bir güç duydu içinde. Büyük bir umut...

*
* *

Dört koca kap yemeği, yemekhanenin orta yerine koydular. Kaptaki yemekler daha henüz soğumamıştı. Birol, tüm işçilere, yemekhanede toplanmaları için haber gönderdi. Bu kez işçilerin toplanması zor olmadı. Çabucak gelmişti hepsi. Yemekhanedeki tabaklar çıkarıldı ortaya. Herkes canlanmıştı birdenbire. Alışmadıkları direniş ortamı onları kuşkulu ve tedirgin yapmıştı. Direnişe geçtikten sonraki tutukluklarını yemek kuyruğuna girdiklerinde attılar üzerlerinden. Ve sanki her zaman yemekhanede yemek yiyen onlar değilmiş gibi acemice itişip kakıştılar. Yemek dağılımı gerektiğinden uzun sürdü. Yoğun bir gürültü içersinde yendi yemekler.

Asıl problem yemekler yendikten sonra başladı. Yemeğini yiyen herkes çekip gidiyordu. Çok geçmedi yemekhane birkaç kişi dışında tamamiyle boşaldı. Birol, Remzi ve Selim.

Birol, o kargaşalık arasında yediğinden bir şey anlayamamıştı. Payına da az bir şey düşmüştü zaten. Kafasında devamlı aynı şey vardı. Bundan sonra ne olacaktı? Yemeğini yiyen işçiler kalkıp gidiyorlardı. İlk önce önemsemedi. İşçilerle toplantı yapmaya karar veremiyordu bir türlü. İşçiler üzerinde otorite sağlayamayacağından korkuyordu. Öyle ya? O güne değin kimse tanımıyordu onu. Sendikadaki toplantıda kırk kadar kişi karşısında konuşmuştu. Müdürle karşılıklı yaptığı konuşmada da işçilerin üstünde belli bir etkinlik sağladığını hissediyordu. Ama her ikisinde de konuşması için bir sürü neden olmuştu. Onu iten, öfkelendiren, konuşmaya zorlayan. Şimdi ise nasıl hareket etmesi gerektiğini bilmiyordu, ne söyleyeceğini de. Söyleyecekleri kuru sözlerden ibaret olacaktı. İşçilerin durgun tedirgin hali ister istemez onu da etkilemişti. Sabahki heyecanı bir kez daha yaratmak oldukça güç bir iş gibi gözüküyordu.

Birol'u bu düşüncelerinden sıyıran Remzi oldu.

— Kimse kalmadı tabakları toplayacak. Şu kapları beraber toplayalım bari seninle.

Yemekhanede kimse kalmamıştı gerçekten. Masaların üstünde yığılı bir sürü tabak vardı. Yemek karavanaları boşalmış, olduğu gibi duruyordu. Karavanalar geri verilecekti. Yıkanması gerekiyordu hepsinin. Kalktı oturduğu yerden. Yüreğindeki sıkıntı öfkeye dönüştü bir anda. Böylesi kötü durumla karşılaşacağı aklına gelmemişti hiç!

Koşarak merdivenlerden aşağı indi. İşçiler, küçük

gruplar halinde atelyenin içine dağılmışlardı. Önüne gelen ilk grubun başında durdu.

— Yemekhanede yıkanmamış kaplar var, hepiniz yemeği yiyip, gitmişsiniz. Kim yıkayacak onları?

İşçiler, onun bu sinirli hali karşısında seslerini çıkaramadılar ilkten. Büyük bir suç işlemiş ve ansızın yakalanmış gibi bir halleri vardı.

— Kimse bize bir şey söylemedi ki, dedi içlerinden biri.

İkisi hariç, diğerleri Birol'un peşi sıra yemekhaneye yürüdüler.

Yemek kapları bir hayli fazlaydı. Birkaç kişinin çabasıyla kolay kolay bitecek gibi değildi. Birol ile birlikte gelen üç kişi de pek isteksizce sarılmışlardı bulaşık işine. İkiyüz kişinin içinden bir tek onların üstüne kaldığına içerliyorlardı. Birol, bir kez daha atelyeleri dolaşmak zorunda kaldı. Kimisi açıkça yan çizdi. Birkaç kişiyi daha zorla bulabildi. Kapları yıkamak epey uzunca bir vakit aldı. Düzensizlik daha ilk günden işlerin aksamasına neden olmuştu.

Güneş iyice yükselmiş, sıcaklık artmıştı. İşçiler, sıcaktan gölgelere kaçmışlar, fabrika terkedilmiş bir görünüme bürünmüştü.

Önlerinde koskoca bir akşam ve bilinmeyen bir yarın vardı. Her gelen gün, hatta her gelen saat önlerine bir sürü sorun, bir sürü engel çıkaracağa benziyordu. Üstelik bu sorunları kolayca halledebilecek düzenden yoksundular. Önlerindeki zaman bilinmezliklerle dolu olduğu gibi, iki yüz kişilik kitle de bilinmezliklerle doluydu. Sorunları çözmek için gerekli tecrübeyi, sorunlar karşılarına çıktıkça edinmek zorundaydılar.

Akşam olmamıştı daha.. Birol Remzi'yi yanına alıp,

duvardan öte yana, döküm fabrikası tarafına geçti. Döküm fabrikası yegâne sığınak olmuştu onlar için. Onların başlarından grev tecrübesi geçmiş olması, bu konuda daha deneyimli olmaları; çaresizlik içinde bir ışık oluyordu kazan işçileri için. En önemlisi; ikiyüz kişi bile olsalar, yalnızlıklarından kurtarıyorlardı kazan işçilerini. Döküm fabrikasından gelen yemek dolu kaplar canlı bir dostluk sağlamıştı aralarında. Ürkek oldukları ve kendilerini yalnız hissettikleri tedirginlik dolu bir ortamda içlerini ısıtan bir sıcaklık yaymıştı döküm fabrikası.

Vardiya değişimi saatiydi. Sabah vardiyasına gelen işçiler, işlerini bırakmışlar, kendilerini bekleyen otobüslere biniyorlardı. Gece vardiyasının işçileri kart basma saatinin önünde uzun bir kuyruk oluşturmuşlardı. Bu kalabalık içinde temsilcileri bulamayacakları endişesiyle temsilcilik odasına geldiklerinde, içersinin de bir hayli kalabalık olduğunu gördüler. İçeri girer girmez sıcak bir ilgiyle karşılandılar. Döküm işçileri hemen aralarında yer açtılar onlara. İkisi de bir an için huzursuzluklarından kurtulur gibi oldu. Oturur oturmaz soru yağmuruna tutuldular.

Genç bir döküm işçisi:

— Hiç çekinmeyin arkadaşlar, dedi. Sonuna kadar dayanın. Biz varız yanınızda. Yalnız bırakmayız sizi.

— İçinizde çalışmaya yeltenenler var mı? diye sordu aynı işçi.

— Bırakın adamları! Biraz soluk alsınlar, diye araya girdi bir başkası.

Kafası karmakarışıktı Birol'un. Ne kadar çok soru sorulursa sorulsun, tek bir şeyi düşünüyordu yalnızca. Ertesi gün ne olacağı sorusuna yanıt arıyordu. Bir ara

baştemsilci sanki onun kafasından geçen soruyu anlamışcasına «paydosta ne yapacaksınız?» diye sordu.

— Henüz bir şeye karar vermiş değiliz.

— Sakın terketmeyin fabrikayı.

— Ne yapacağız peki?

— Fabrikada kalın. Fabrikayı terkederseniz ertesi gün sokmazlar sizi içeri.

— Peki ama?... Bizi zorla çıkarmazlar mı fabrikadan?

— Başka çıkar yolunuz yok! Bir daha fabrikaya giremezsiniz yoksa. İşveren istediği malzemeyi çıkarır fabrikadan. Yabancı işçi çalıştırır, fabrikayı üretime geçirir.

İlkten başarılması güç bir şeymiş gibi geldi Birol'a. Salt döküm temsilcisinin ileri sürdüğü nedenlerden ötürü değil, fabrikadaki işçilerin durumunun başka bir çözüme elvermemesi, bir tek seçenek koyuyordu önlerine: Fabrikayı işgal etmek!

— Yarın sabah fabrikaya geldiğinizde: «çalışanlar girsin, çalışmayanlar girmesin,» diyeceklerdir.

Artık temsilcinin dediklerini duymuyordu. O daha çok, işin altından nasıl kalkacaklarını düşünüyordu. Rahat değildi yüreği. Endişelerle doluydu. Düşünceleri fabrika üzerinde yoğunlaşıyor, düşünceler kafasında bir merkeze bağlı dönüyor, döndükçe fabrikanın çevresinde dolanıyordu. Merkez fabrikaydı. İçindeki huzursuzluğu atamıyordu bir türlü. O anda bile, sanki fabrikada yokken bir terslik olacağı hissine kapılıyor, herşeyin bir anda berbat olacağını düşünüyordu.

Ayağa kalkıp:

— Neyse biz gidelim, dedi.

— Birşey soracağım: Büyük fabrikayla bir ilişki kurabildiniz mi?

— Hayır!

O anda baştemsilcinin gözbebeklerinde beliren umutsuzluk izlerini yakaladı. O kısa anda işlerinin bir hayli zor olduğunu daha iyi anlamıştı.

Duvarın üzerindeyken, kapının önündeki jandarmaların sayısının artmış olduğunu gördü. Jandarmaların biraz berisinde, bekçi kulübesinin önünde duran kızı Ateş'e benzetti. Şaşırdı birden. İyice baktı: Oydu. Fabrikanın dışındaki dünyadan serin bir rüzgâr esti yüreğine. Aynı anda direnişte olduğu, gecenin yaklaşmakta oluşu; sevincini gölgeledi.

Jandarmaların sayıca artmasından diğer işçiler de tedirgin olmuşlardı. Fabrikanın önünde sancıları varmış gibi dolanıyorlardı habire. Ürkek bir halleri vardı. Bir yanda Ateş, bir yanda işçiler, sanki uygun değildi o an. Hızlı hızlı kapıya doğru yürüdü. Remzi yarı yolda yetişti arkasından:

— Ne olacak? Arkadaşlara ne söyleyeceğiz? Fabrikada kalıyor muyuz, kalmıyor muyuz?

Ne dediğini anlamamış gibiydi Remzi'nin. Remzi'den yanıt bekler gibiydi.

— Ne yapabiliriz ki başka?

— İşçi arkadaşları toplayacak mıyız?

Gitmekle gitmemek arasında tereddütte kaldı.

— Bir şeyler yap, dedi Remzi'ye. Birazdan geleceğim.

Yürüdü. Ateş de görmüştü onu. Gülümsedi. Eğreti duruyordu kapıda. Yanıbaşındaki jandarmalardan hayli tedirgin olmuştu.

— Merhaba Ateş! Hoşgeldin.

— Nasılsın?

— İyiyim, merak etme.

Kolundan tutup, kapının yan tarafına çekti onu.

Jandarmalar onlardan yana bakıyormuş gibi geldi Birol'a.

— Yeni duydum direnişe çıktığınızı. Seni görmek istedim. Çıkışa kadar bekleyecektim burada. Ne yapacaksınız? Dağılacak mısınız birazdan?

— Bilmiyorum, diyebildi.

Bir cemse asker daha geldi kapının önüne. Birol iyice tedirgin olmuştu.

— Ne olacak bilmiyorum. Fabrikada kalacağız. Başka çaremiz yok! Direnişe geçtik geçmesine. Asıl bundan sonrası önemli.

Ateş'in kolunu tutup sıktı hafifçe:

— Sen burada kalma fazla. Uygun değil burası.

— Yoo... Ben beklerim. İstersen dışarıda beklerim.

— Hayır, git Ateş! Nedenini sonra söylerim sana.

Sık sık bakışlarını Ateş'ten kaçırıyor, jandarmalardan yana bakıyordu. Bu anı başka bir yerde, başka bir zamanda yaşasaydı ne güzel olurdu. Ateş'in karşı çıkması, onu daha da ne yapacağını bilemez bir hale sokuyordu. Hem bitmesini istemediği bu an, hem de bir sürü olayın onu beklediği duygusu ruhunda çarpışıyor, iyice sabırsız kılıyordu onu. İlk defa içinde bulunduğu durumu farketti. İstediğini yapamazdı. O koşulları yönlendirmeye çalışırken, koşullar da onu yönlendiriyordu.

Fabrikadan tarafta Remzi'yi gördü. Ayakta dikiliyordu öylece. İşçilerden bazıları onlardan yana bakıyorlardı. Sabırsızlığı iyice arttı. Ateş de susuyordu, o da.

— Peki, ben gideyim istersen.

Ne söyleyeceğini şaşırdı Birol. Fabrikayı düşünüyordu o anda. Askerler çıkarırlar mıydı onları?

— Ben gidiyorum.

Birol «yeterince konuşamadık,» diyecekti. Hatta

buluşmalarını istiyecekti ondan. Yeniden fabrikayı işgal edecekleri geldi aklına.

— Ben seni ararım. Gelme sen.

Kırılmış mıydı Ateş? Yüzüne baktı, bakabildiğince baktı. Anlayamadı bir şey. O çok çabuk geçen anda Ateş'in aceleyle elini sıktığını, askerlerin arasından geçip hızla uzaklaştığını farketti. Bakakaldı arkasından. Hiçbir şey düşünemiyordu o an. Ateş uzakta kaybolunca daha çok hissetti yalnızlığını... Seslenmek istiyordu ama adeta donmuş gibiydi. Birden nasıl olduysa, içinde bir duygu, sorumluluk duygusu gibi birşey direnişte olduklarını hatırlattı ona. Paydos saati yaklaşıyordu.

Paydos saatine on dakika kala fabrikada kalınacağı kesinleşmişti artık. Haber kulaktan kulağa tüm fabrikaya yayıldı. Birkaç kişi karşı çıktıysa da, genelde fazla etkili olmadı. Yönetilmeye, fabrikadaki çalışma günlerinden kalma bir alışkanlıkları vardı. Nasıl çalıştıkları sürece yönetilmeyi kabullenmişlerse, direnişin dışına çıkmadıkları sürece de yönetilmeyi garipsemediler. Hoşnutsuzluklarını kendilerine saklıyor, ortak çalışma alışkanlıklarından ötürü topluluktan ayrı hareket etmeyi düşünmüyorlardı. Tek başlarına direnişe çıkacak halleri yoktu. En önemlisi direnişe karşı çıkmak için nedenleri azdı.

Saat 17.30'da servis kamyonları fabrikanın önüne dizildiler. Tam o sıra askeri jiple yüzbaşı geldi. İşçiler bir araya toplanmışlar, kamyonların önünde bekleşiyorlardı. Alabildiğine gergindi sinirler!..

Yüzbaşı, jipten telaşlı hareketlerle indi. İşçilerin önüne kadar geldi.

— İçinizde sözcü kim? diye sordu.

İşçiler kararsız bakıştılar birbirlerine. O an için uzun gelebilecek bir süre kimse çıkmadı ortaya. Kimse

çıkmaya cesaret edemediği gibi birinin adını vermeye de korkuyordu. İyice sokuldular birbirlerine. Sanki birbirlerinden destek alıyorlar, korkularını hafifletiyorlardı biraz.

Yüzbaşı saatine baktı.

— Herkes fabrikayı terkedecek, dedi yüksek sesle.

— Fabrikada kalıyoruz! dedi işçilerden biri.

Onları fabrika tarafında bırakan bu iki sözcük oldu. Bir başlangıç yapılması gerekiyordu ve yapılmıştı.

Yüzbaşı soğukkanlılığını elden bırakmayarak:

— Fabrikada kalmanın ne yararı olacak size? Nasıl geceleyeceksiniz?

Birol tüm cesaretini toplayıp;

— Fabrikadan çıkmamaya karar verdik, dedi. Fabrikada kalmak istiyoruz.

Uzun bir bekleme dönemi oldu. İşçilerin hiçbiri yerinden kıpırdamadı. Yüzbaşı kararsızlık içindeydi. Sinirli sinirli bir taraftan diğer tarafa dolaşıp duruyordu. Aniden işçilerin önünde durup:

— İsteyen arabalara binsin, dedi. Kimse kimseyi fabrikada kalmaya zorlamayacak. Herkes özgürdür.

Herkes birbirine bakıştı. Tam o sıra beklenmeyen birşey oldu. Tornacı davut aralarından çıkıp kamyonlara doğru yürüdü. Çevresine hiç bakmıyor, dümdüz yürüyordu. İşçilerin çoğu taşlaşmış gibi donup kalmıştı adeta. Hiç kimseden çıt çıkmıyordu. Birol, başkaları da peşinden gidecek korkusuyla soluğunu tuttu. Korkunç bir sessizlik yaşanıyordu sanki. Bir anda baştan aşağı buz gibi olmuştu. Zaman da o derece yavaşlamıştı. Hiçbir şey yapamamak, ölüm anındaki çaresizlik gibi kahrediyordu insanı.

Dakikalar geçti. Beklenen tehlike gerçekleşmedi. Ür-

kütücü bir suskunluktu bu. İşçiler, dakikaların gerginliğinden sıyrıldıklarında, memurların arabalara doğru yürüdüklerini gördüler. Memurların hiçbiri başını döndürüp işçilerden yana bakmıyordu, bakamıyordu. Yalnız o anda:

Memurlardan biri arabaya binmedi. İlkin kimsenin dikkatini çekmemişti bu olay. Tam arabalar hareket etmek üzereyken, o halâ arabaların önünde durduğundan birden dikkatler ona yöneldi.

Personel müdürü, memurun bu davranışına anlam verememişti. Sıkıntılı bir yüzle indi otobüsten.

— Ne o? Niye binmiyorsun arabaya? Gelmiyor musun?

— Hayır! diye cevap verdi Yücel Aydın. İşçilerle birlikte kalıyorum.

Vücudunun tümüyle gerilim içinde olduğu belli oluyordu halinden.

Personel müdürü, anlamsız anlamsız baktı yüzüne. Hayretler içinde kalmıştı. Şaşkınlıkla öfke birarada olunca tuhaf bir görünüm çıkmıştı ortaya.

— Sen işçi değilsin ki... Sen bu fabrikada bile çalışmıyorsun. İşçilerin yanında kalamazsın.

— Kalıp kalmamama karışamazsın sen!.. Ben de bu fabrikanın personelinden sayılırım. İşçilerin direnişini destekliyorum ben.

Personel müdürü bocalıyor, hiçbir anlama gelmeyecek hareketler yapıyordu. Aklının almadığı bir durumla karşılaşmış da, işin içinden çıkamıyor gibi bir hali vardı. Çaresizlik içinde elini tehdit edercesine sallıyarak: «Bunun hesabını vereceksin!» diye bağırdı.

Yücel Aydın, ondan aşağı kalmadı.

— Sana hesap vermek zorunda değilim, dedi nefretle. Kendinden geçmişti o an. Yaptığı hareketin yü-

celiğine öyle kaptırmıştı ki kendisini; duyguları coşmuş, içi içine sığmaz olmuştu. Bir kahraman gibi hissediyordu kendisini adeta. Kendisini büyük tehlikelere attığına inanıyordu. Personel müdürünün tehdidi, tehlikenin büyüklüğü konusunda inandırıcı bir kanıttı.

Diğer memurlar, meraklı bakışlarla izliyorlardı olayı. Otobüsün kalkması gecikmişti. Sabırsızlık içindeydiler. Bir an evvel fabrikanın dışına çıkmak istiyorlardı.

İşçilerden başka da binen olmamıştı. Yüzbaşı işçilere dönüp:

— Hepiniz fabrikada mı kalıyorsunuz?

Verilen yanıt ikiyüz kişiden çıkan sese benzemiyordu. İçlerinden birkaç kişinin pek cılız çıkan sesiydi bu. Yine de iki yüz kişinin kararı yerine geçti. «Fabrikada kalıyoruz» dediler.

Yüzbaşının yüzü ciddileşti. Hiçbir şey demeden jipe doğru gitti. Jipin başındaki asker, yüzbaşının sinirlenmiş olduğunu düşünerek telaşlı hareketlerle açtı jipin kapısını. Koşarak direksiyona geçti sonra.

Tam o sıra servis otobüsü hareket etti. Askeri jip otobüsün gitmesini bekledi. Sonra o da hareket etti onların arkasından.

Fabrikada iki yüze yakın işçi yalnız kalmıştı.

***

Nesneler parlak renklerini kaybetmişlerdi artık. Akşamın loşluğu çökmek üzereydi fabrikaların üstüne Bazen hüzünlü olmayı elden geldiğince çabuklaştırır akşamlar. Yorgun insanlar kabuklarına çekilir. Tenhalaşır her yer.

Derken döküm fabrikasının, ana kazanın da servisleri geçti. Çevredeki sessizliği döküm fabrikasının ak-

şam vardiyası bozuyordu. O da olmasaydı kazan fabrikasının direnişçi işçileri, kendilerini bu dünyada iyiden iyiye terkedilmiş sanacaklardı. Az çok öyle bir duygu içindeydiler zaten.

Fabrikanın kapısında iki jandarma eri kalmıştı. Onların da işçilerle ilgilendikleri yoktu. İşçiler o güne değin geceleri hiç bulunmamışlardı fabrikada. Fabrika onlar için gürültü demekti. Her şey hareket halinde olmalıydı. Oysa şimdi? Şimdi bunların hiçbiri yoktu. Demir saçlar bir yana öylesine atılmış, makineler sanki boynu bükükmüş gibi...

İyice karardı hava. Fabrika bekçisi binanın dış cephesinin tüm ışıklarını yaktı. İşçiler paydos saatinden bu yana sessizce oturuyorlardı bir köşede. Ara sıra can sıkıntısından dolaşıyorlar, fabrikanın bu yeni haline alışmaya çalışıyorlardı.

Birol, atelyeden içeri girdiğinde hava iyice kararmıştı. Atelyenin kapısını açar açmaz olduğu yerde kaldı bir süre. Gizemli bir yere girmiş gibiydi sanki... Canız demir külçesi, yatak odasında uyumaya hazırlanan bir genç kız gibi habersiz yakalanmıştı. Dışarıdaki lambaların ışığı oldukça az vuruyordu içeri. Işığın düğmesini çevirdi Birol. Atelyenin bir bölümü aydınlandı. Tanıdık bir dostla karşılaşmış gibi oldu bir an. Garipsedi; onun bu yüzünü ilk kez görüyordu. Çoğunu tanımadığı ikiyüz kişiyle beraber yalnızdı. Diğer bütün insanlar başka bir dünyada kalmışlardı sanki. Bir an ayakta zor durdu, neredeyse düşecekti.

Güç günler vardı önünde. Geri dönüş söz konusu değildi. Direnmek gerekiyordu. Hiç duraklamadan direnmek! Demir bir sehpanın üstüne oturdu. Elleriyle yüzünü kapadı. «Dayanmalıyım» dedi. «Karşıma hangi güçlük çıkarsa çıksın, dayanmalıyım.» Yüzünü açtı, bi-

rer gölge gibi duran makinelere baktı. Daha dün maki nelerin başında çalışıyorlardı. Şimdi ise durmuştu herşey. İleride duran büyük matkap makinesine baktı. Delinmek için üstüne konan parça bile sökülmemişti.. Kaynak atelyesine göz gezdirdi. Oralara dek vurmuyordu ışık. Mehmet silik bir gölge gibi geçmişte kalmıştı. Ateş'i düşündü. Tatlı bir duygu sardı içini... Bu duyguyu kısa bir an yakalamış, kaybedivermişti sonra... Endişeleri dağılmıştı o an. Sonra bir güçlülük duydu içinde. Buraya kadar herşey tasarladığı gibi olmuştu. Herşeyin gerçek olup olmadığından kuşku duydu bir an. Gerçek olmasa burada işi neydi? Hem de ikiyüz kişiyle birlikte. «Başardık» diye bağırdı. Sesi atelyenin içinde yankılandı. Güçlükler aklına gelince, ne olacağı, nasıl olacağı hakkında hiçbir şey bilmediği aklına gelince, «daha doğrusu başladık» diye değiştirdi düşüncesini...

Yeniden Ateş'i düşünmeye zorladı kendisini... Ateş'i düşünmek ince bir sızı verdi yüreğine. Onunla görüşemeyecekti uzun süre. Görüşmek bir yana, düşünmeye bile vakti olmayacaktı. «Keşke o da bu fabrikada çalışsaydı, o da katılırdı direnişe» diye düşündü. Sonra hemen caydı bu düşüncesinden. Düşünde bile olsa onu bu tehlikenin içine sokmak istememişti.

O gece Birol'un kendisi ile başbaşa kaldığı anlar bundan ibaretti. Atelyede yalnız kalabildiği bu birkaç dakika!.. Ondan sonra olaylar öylesine yoğunlaştı ki başka hiçbir şey düşünemez oldu. Ne yemek, ne uyku, ne de başka bir şey!

*
* *

Birol'un başını kaşıyacak vakti yoktu. Belki elli kişi birden izin istemek için sıraya girmişti. Hepsi de Birol'un başına doluşuyorlardı. Kimisinin karısı hasta, ki-

misinin çocuğu, kimisinin de çok önemli işi vardı Hepsine ayrı ayrı dert anlatmak, onları tek tek ikna etmek oldukça zor bir işti. Herbirinin yüreği tedirgindi. Fabrikadan uzaklaşmakla yüreklerini tedirgin eden duygulardan uzaklaşacaklarını sanıyorlardı. Bu duygularını ne kadar saklasalar, Birol seziyordu onlardaki ürkekliği. Yine de herbirini dinlemek zorunda kalıyordu. İlk bakışta masum isteklerdi bu istekler. Nasıl olsa hemen geri döneceklerdi. Dönecekleri de belli değildi ya? Bir kişi ya da birkaç kişi olsa sorun olmayacaktı. Ama hepsi birden? Geriye kaç kişi kalacaktı sonra? Kala kala iki üç kişi kalacak, iki üç kişi mi sürdürecekti direnişi? Ne kadar iyi! «Bu kadar basit demek?» bağırıp çağırmak istiyor ama yapamıyordu. Evet her şey benim omuzlarımda, moral vermek, yol göstermek! Herşey! Sağa sola koşuşsa da yetişemiyordu her tarafa.

Bir sürü telefon geldi o gece. Kocalarını, oğullarını merak edenler, hatta çağırmak için fabrikaya gelenler bile oldu. Birisinin karısı doğum halindeymiş. Alelacele çağrıldı. Birisinin karısı hastalanmış. Bir diğerinin karısı evde yalnız kalmaktan korkuyormuş. Bir başkasının babası hastahaneye kaldırılmış. Bu örnekler öylesine çoğaldı ki gerçekle gerçek olmayan birbirine karıştı. Telefon çalıyordu ve telefondaki heyecanlı ses çağırıyordu içlerinden birini.

Var gücüyle anlatmaya çalışıyordu Birol. Herbirini ikna edeyim derken kendisini o kadar yordu ki onun bu halini görenlerden bazıları izin istemekten vazgeçtiler.

Gidenlerin yanı sıra firar edenler de oldu.

Karnının açlığını unutmuştu Birol. Uyku gereksiz bir şeydi. Düşünceleri anlık süreler içinde gerçekleşiyordu. Hiçbir şeyi çok önceden düşünecek vakti yoktu. Herşeye anında karar vermek zorunda kalıyor ve so-

runların en önemlisini önce halletmesi gerekiyordu. O gece hiç oturmadı. Hava sıcaktı. İşçilerin bazıları uyumak için kamyonlara gitti. Kimisi atelyelere dağıldı. Birkaç şanslı işçiye idare amirliğindeki yumuşak koltuklar düştü. Şanssızlar ise bir duvar kenarında veya bir tahta parçasının üstünde oturarak uyumak zorunda kaldılar. Uyuyamayanların sayısı hiç de az değildi. Gece tüm işçilere umutsuzluk vaadediyordu.

İşçilerin bu perişan hali sabahın ilk ışıkları fabrikaya saçılana kadar sürdü. Gecenin tüm yorgunluğu yüzlerinden okunuyordu. Sabah olur olmaz ne yapacağını bilemeyen işçiler tuvaletleri doldurdular.

Düzensiz ordu, tüm tersliklere rağmen ilk gün hiç de fena durumda değildi. Firar edenlerin sayısı on kişiyi geçmiyordu.

Birol, gece yok olan güvenini sabah yeniden kazandı. Sabaha kadar birçok kişiye dert anlatmaktan, onları gitmemeye ikna etmekten aklı karışmış, gün aydınlandığında işçilerin çoğunun fabrikada olacağını ummamıştı. Herşeye rağmen fabrikada bir gün geçirmişlerdi. Yavaş yavaş alışıyordu bu duruma. Sanki hep böyle yaşamış ve hep böyle olacakmış gibi... Yüzünü yıkamayı aklına getirdiğinde sevinç duydu içinde. Suratına çarpan su dost gibiydi. Sabah sabah aç karnına kana kana içti sudan. Yeni günün zorlu bir gün olacağı aklından hiç çıkmıyordu.

Saat sekize doğru servis arabaları geldi. Dinlenmiş yüzleriyle memurlar indiler arabalardan. İşçilerle dışardan gelenler arasındaki uçurum biraz daha açılmıştı. Tornacı Davut da vardı arabadan inenlerin arasında Çevresiyle ilgilenmeden fabrikanın içine doğru yürüdü. Birkaç kişi de peşine takılıp onunla beraber atelyeye doğru gitti.

Servis arabalarının hemen arkasından askeri cip geldi. Başçavuş indi içinden. Aracın kapısını hızla kapatıp, işçilerin üzerine gitti doğruca. Onların tam önlerinde durup iki eliyle birtakım anlaşılmaz hareketler yaparak bağırdı...

— Çalışmak isteyenlere kimse mani olmayacak!

Bakışlarıyla süzdü herkesi. Sanki işçilerin üstüne yürüyormuş gibi yürüdü ve onların arasından geçerek personel binasına yollandı.

Başçavuş, iri yarı, hantal vücutlu biriydi. Bir insandaki aksilikleri belirtecek bir şekilde dizilmiş yüz çizgileri, alaycı ve insanı küçümseyen bakışlarla tam olarak bütünleşiyordu. İşçileri tedirgin etmişti onun bu hali. Başçavuş da farkındaydı işçilerde sevimli bir iz bırakmadığından. Hatta farkında olmaktan öte böyle bir izlenimi özellikle yaratmak istiyordu. İşçilerin, arkasından kötü kötü baktığını da biliyordu. Sırf bu etkiyi sağlamak için aklına bir sürü kötü düşünceler getirmiş, yüzünü elinden geldiğince naletleştirmişti. Bir önceki akşam kavga ettiği, neredeyse terlikle kafasını kırmaya kalkan karısı da vardı bu düşüncelerin arasında. İşçiler hakkında öğrendikleri ki, kolaylıkla inanırdı böyle şeylere, en çok bu kızdırıyordu onu. Zararlı fikirli birkaç adamın peşinden gitmişti işçiler. Bu adamlar da dışardan idare ediliyorlardı mutlaka. Bunlar içimizdeki düşman diye düşünüyordu. Hepsi de fabrikaya karşı, dolayısıyla mevcut düzene karşı ayaklanmışlardı. Başçavuşun kafasında fabrikanın düzeni demek; toplumun temel direği demekti. İşverenler olmasa fabrikalar da olmazdı. Toplumda işsiz sayısı artardı o zaman. İşverenler olmasa kim çalıştıracaktı işçileri? İşte işçileri işverenlere, topluma karşı ayaklandırıyorlardı. İşverenler işçileri çalıştırmasa, nasıl yaşıyacaktı işçiler? Herkes aç kalırdı o zaman.

Tam bir başıbozukluk başgösterirdi. Kalın kafalı işçilere aslında böylesi lâzımdı ya!.. Fabrika işverenin değil mi? İstediğini çalıştırır, istemediğini çalıştırmaz.

Başçavuş, askerlikten ayrılıp bir kuyumcu dükkânı açmayı düşünüyordu. Kendi yazgısını işverenin yazgısına benzetiyordu aşağı yukarı. Herkes ayaklandı mı, düzen bozuldu mu; tam bir kargaşalık olur, kuyumcu dükkânı açmak da suya düşerdi.

Personel binasından içeri girerken «ayaklanmanın ne demek olduğunu gösterirm bu işçilere ben!» diye geçiriyordu aklından. Fabrikada bir saat kadar kaldı. Sonra çekti gitti. Askerler kapıda kaldı yine...

İşçiler suçluluk duygusuna kapılmışlardı. Ne yapacaklarını bilemez halde dolaşıyorlardı fabrikanın içinde. Başıboş kalmışlardı. Yıllardır çalışmaya alışmıştı bu insanlar. Hele fabrikada, elleri cebinde, hiçbir iş yapmadan gezinmeye alışık değildiler. Elleri ceplerinde dolaşıyorlardı ama tetikteydi yürekleri. Her an biri kızıp bağıracak; «niye boş dolaşıyorsun?!» diye cezalandıracak sanıyorlardı. Sonra sonra kurtuldular bu duygularından Baktılar ki müdürlerden, postabaşılardan kimse yok ortalarda, kimse yanlarına varmıyor; tedirginlikleri taşkınlığa dönüştü. Kaba şakalar yapmaya, gürültü çıkarmaya başladılar. Hatta genç olanları fabrikanın içinde birbirlerini kovalamaya kadar vardırdı işi...

***

İzin almak isteyenlerin ardı arkası kesilmiyordu. Birol, izin işiyle daha sabahtan uğraşmak zorunda kalmıştı. Kızıyor, yalvarıyor, olmadı alttan alıyor, birkaç saatliğine izin veriyordu. Gidene «kimsenin haberi olmasın bari» diyordu. «Seni görünce başkaları da ister.» Tam bir sinir savaşıydı Birol için.

Fabrika çalışırken varlığı ile yokluğu belli olmayan doktor sabah erkenden gelmişti. Üstelik daha işçiler istemeden yazıyordu vizite kâğıdını. Doktorun işçileri hastaneye sevk ettiği görülmüş şey değildi. Ellerinde sevk kâğıdı hastaneye gidenlerin sayısı çoğalınca ciddi bir durum ortaya çıktı. Neredeyse fabrikanın dörtte birini hastaneye gönderecekti doktor. Birol önceleri seyirci kalmıştı bu duruma. Sonradan ister istemez acil bir durum olmadıkça doktora çıkmayı yasaklamak zorunda kaldılar.

Öğle paydosunda karavanalar geldi döküm fabrikasından. İkinci günü olmuş, yemekhanedeki kargaşalığın önüne geçilememişti. İşçilerden bazıları şakalaşmalarını yemekhanede de sürdürüyorlardı. Bu itiş kakışta biri yemeğini döktü yere.

Fabrikanın iki aşçısı vardı. İkinci günü onlar dağıtmaya başladılar yemeği. Onlar da direnişe katıldıklarından bulaşık işi, üstlerine kalsın istemiyorlardı. Yemek dağılımı düzenli bir şekilde olmuyordu bir türlü. Kaplardaki yemek işçilerin hepsine yetmedi. Yemeklerini yiyemeyenler sorun çıkarmaya başladılar.

Birol da yememişti yemeğini. Yemeklerin yetmemesinden kendini sorumlu tutuyordu. Fakat yapılacak bir şey yoktu. Kaplarda tek bir yemek kırıntısı bile kalmamıştı. Oniki kişi kadardı yemek yemeyen. Birol onları ikna için bir hayli uğraştı. Altısı ikna olmuştu gerçekten. Birol'un üzüntülü halini görünce birşey dememişler, sessizce çıkmışlardı yemekhaneden. Ancak geri kalanlar huzursuzluk yaratmakta ısrar ediyorlardı hâlâ.

Birol, gördü ki karşılıklı konuşmakla birşey halledemeyecek; vazgeçti çabasından. Sıkıntısından ter içinde kalmıştı. Kafasından tek bir düşünce geçiyordu o anda: Böylesine kargaşalıkla yürümeyecekti işler. Düzen

ve disiplin sağlamak gerekiyordu. Yemek meselesi, önüne geçilmediği takdirde daha büyük sorunlar çıkaracaktı ortaya. Onu işçilerle konuşmaya iten de bu neden oldu.

Yemekte çıkan tatsız olay gizli bir moral çöküntüsüne yol açmıştı. Gelecek açısından hiçte iyi şeyler vaadetmiyordu bu olay. Hiç kimse bu olayın bir başlangıç olduğunu, maksatlı ve art niyetle yapıldığının farkında değildi. Birol bile sinirlerinin son derece gerildiği o sıra bütün suçu direnişi bir düzene sokmamış olmalarında buluyordu. Evet, payı vardı bu gerçeğin; böylesi art niyetler, düzensizlik ortamında canlanma olanağı bulabiliyordu ancak. Ama sadece düzeni sağlamış olmakla da üstesinden gelinecek gibi değildi.

Bağırdı. Herkesin ondan yana bakmasını istedi.

«Kimse kalkmasın yerinden! Herkes beni dinlesin!»

Çatal kaşık sesleri bir anda kesildi. Öfkesinin sesine kattığı güç tüm işçileri susturmuştu. Herkes merakla ondan yana bakıyordu.

— Arkadaşlar, hiç kimse unutmasın. Direnişteyiz. Bugün direnişin ikinci günü. Fabrikada çalıştığımızdan apayrı, farklı bir durumumuz var. İki gündür çalışmıyoruz, Gece gündüz kalıyoruz fabrikada. Yemek işini idareciler değil kendimiz halletmek zorundayız. Herşeyin bir anda halledebilmesi mümkün olmuyor. Başlangıçta herşey istediğimiz gibi gerçekleşmeyebilir ancak biz herşeyin süratli bir şekilde üstesinden gelmek zorundayız. Fakat kimle olacak bu iş? Kim halledecek?

Bir süre sustu. İçinden geldiği gibi söylemişti herşeyi. Ruhunu sıkan bunaltan ne varsa bir anda dökmüştü dışarı. Boşaltmıştı. Eliyle yemekhanede bulunan bütün işçileri çevreleyerek:

— Hepimiz halletmezsek, kim halledecek? diye bağırdı.

Kızmıştı, meydan okur gibiydi. Karşısında duran ikiyüz kişiden biri olduğunu unutmuştu. O ikiyüz kişiden biri olduğu, ikiyüz kişinin onu dinleyip dinlemeyecekleri, onların üstünde bir etkinlik sağlayıp sağlayamayacağı umurunda bile değildi. Aslında ikiyüz kişinin büyük bir çoğunluğunun gizli bir rahatsızlık duyduğu dağınıklığa, başıbozukluğa, birden bire yüreklice bir saldırıda bulunmuştu. İşçiler, onları da rahatsız eden, fakat üstesinden gelemedikleri eksik yanlarına karşı cüretlice söylenen bu sözlerden etkilenmişlerdi. Kimseden en ufak bir ses çıkmadı. Çoğunun yemekleri bittiği halde yerlerinden kalkmadılar.

Öfkesi boşaldığında yaptığından hoşnut bir duygu i;indeydi Birol. Başarmıştı. İlk defa hiç ayrıcalığı olmayan birinin kendisini kabul ettirme zorluğunun üstesinden gelmişti. Umutsuzlukla umudun, güçsüzlükle gücün ruhunda kıyasıya çarpıştığı anlardan birini daha yaşamıştı. Dengenin güçten ve umuttan yana ağır bastığı bir andı bu. En ufak ayrıntılarla uğraşmak zorunda kaldığı anların, bir de tecrübesizlik eklendiğinde düştüğü hayal kırıklıklarının o kötü etkisinden kurtulur gibi olmuştu. Mücadele gücünün arttığını hissetmişti. «Tek başına kalsam da, hiç kimse yardımcı olmasa da direneceğim,» diyordu kendi kendine. Bunu o anda kafaya koymuştu iyice.

— Yemek kaplarını yıkamak için on kişi gönüllü gerek! Bundan sonra da herkes sırayla yapacak bu işi.

İlkin yerinden kıpırdayan olmadı. Derken bir kişi kalktı. Sonra bir kişi daha, biri daha, üç beş kişi birden; hepsi gönüllüydü.

***

Kazan fabrikasının üstüne iki defa güneş doğmuş, kazan fabrikası çalışmamıştı. İşçiler gitgide alışmaya başlamışlardı bu duruma. Sayıca birkaç kişi azalmış olmalarına rağmen çoğunluk fabrikadaydı. Şimdilik sessiz bir kütleydiler; güvenilmez bir kütle!.. Ne yapacağı belli değildi bu kütlenin.

İşçilerin arasında küçük bir grup oluşmuştu. Tornacı Davut'un çevresinde toplanıyordu bu grup. Yemekhanedeki tartışma bu küçük grubun ortaya çıkması için bir başlangıç olmuştu. O gün öğleden sonra on kişi bir araya gelmiş ve fabrikanın ayrı bir köşesine çekilmişlerdi. Bir tuhaf bakıyorlardı etrafa. Aralarında sanki gizli bir şeyler konuşuyorlar, yanlarına bir başka gelen oldu mu susuyorlardı.

Yorgundu işçiler. İşin doğrusu: uykusuz kalmak, demirlerin üstünde yatmak hiç de kolay olmuyordu. Bilmedikleri, anlamadıkları bir şeyin peşinden sürükleniyor gibiydiler. Direnişin haklı nedenlere dayandığını görenler hariç; yılların boyun eğme alışkanlığı, bir de çoğunluk nerede ise biz de oradayız mantığı, onları fabrikada tutuyordu. Velhasıl canları sıkılıyordu çoğunun. Hele montaj atelyesindekilerin düşünceleri hiç de iç açıcı değildi. Direnişin başlarına bela getireceğini düşünmeye başlamışlardı.

İkinci gece birincisinden farklı olmadı. Her şeyde bir düzensizlik hakimdi yine. İşçilerin kimisi bir köşede kıvrılmış uyuyor, kimisi dolaşıyor, kimisi de küçük gruplar oluşturarak aralarında sohbet ediyorlardı. Uykusuzluk ve yorgunluk morallerini daha da bozuyordu. Çoğunun nerede ise ayakta duracak hali bile kalmamıştı. Bir köşeye kıvrılmak, günlerce ve günlerce uyumak... Tecrübesizlik canlarına okuyordu hepsinin.

Canları sıkılmayan da vardı aralarında. Presci İs-

mail: Her zaman dolabında bulundurduğu teybini yerinden çıkarmış, çevresine de birkaç kişi toplamış, teybi de sonuna kadar açmışlar; fabrikanın dereye bakan kısmındaydılar. Teyp bantlarının hepsi de arabesk müziği doluydu. Yücel Aydın da yanlarındaydı. O alışık değildi bu tür müziğe. Yine de dinliyordu. İşçilerin davranışları ilgisini çekiyor olmalıydı. Onlarla birlikte umutsuz olmak, kamyonların içine ya da atelyenin bir köşesine kıvrılıp yatmak hoşuna gidiyordu. Onlar gibi olmak, onlar gibi davranmak istiyordu. İşçilerin aralarında konuştukları Yücel Aydın'ın yabancı olduğu konulardı hep. Genellikle dinliyordu onları; pot kırmaktan korkuyordu. Presci İsmail nereden bulmuşsa bir rakı şişesi ayarlamıştı. Fabrikanın bu kısmı gözden uzak bir köşeydi. Yücel Aydın fazla itiraz edemedi. Direniş sırasında bu hareketi doğru bulmasa da içme sırası geldiğinde şişeyi yudumladı. İçkiyi içtikçe teybin sesi daha bir katlanılır olmuştu. Başlangıçta davranışlarında belirgin bir tutukluluk vardı. Gitgide kurtuldu bu tutukluluğundan. Fabrika idarecilerine diğer işçiler gibi küfretti o da. Korkunç bir yanılgıya düştüğünü düşünüyordu artık. İşçiler hakkında yanılmıştı. Korkak ve amirlerinin karşısında iki büklüm duran işçiler artık başkaydı. İçkinin de verdiği sıcaklıkla onlara karşı büyük bir hayranlık duymaya başladı. Konular direnişin dışında başka konulara kaydıkça geri kalmadı işçilerden. Kadınlarla ilgili açık saçık hikayelerden, futbol maçlarından, bir sürü şeyden bahsettiler. Mutluydu o akşam. «Yaşam bu işte,» diye düşünüyordu. Gerçek yaşamın içindeydi. İşçileri salt düşüncelerinde değil; onların yanında yer alarak, onlar gibi hissedip, onlarla birlikte acı çekerek desteklemişti. Hatta onlar gibi olmaya kadar vardırmıştı işi. Kafaları iyice hoş olduğunda birbirlerine sarıldılar, birlikte sövdü-

ler: Dünyaya, fabrikaya, kör olası düzene... Onlar için iyi bir dost olduğunu geçiriyordu içinden.

İşçiler, fabrikada onlarla birlikte kalmasından ötürü zaten ona karşı bir saygı besliyorlardı. Fabrikada kalmasını onurlu bir hareket olarak değerlendirmişlerdi. Fakat onu tanıdıkça, onun da kendileri gibi basit şeylerden hoşlandığını, kendilerinden farklı olmadığını gördükçe; yine yakınlık göstermeye devam ettiler, ancak bu ilgi kendileri gibi birine gösterdikleri ilgiye dönüşmeye başladı gitgide... İşçiler basit şeylerden hoşlanıyorlar, basit konuları konuşuyorlardı ama «biz de başit bir adamız, ne olacak ki» diyorlardı kendileri için.

*
* *

Telefonların ardı arkası kesilmiyordu: Hastalananlar, karısı doğuranlar, acele işi çıkanlar... Bu arada garip bir şey gerçekleşti: Elektrikçi Ömer'i telefondan aradılar. Remzi çıkmıştı telefona. Telefondaki ses Elektrikçi Ömer'in karısının hasta olduğu haberini verdi. İşin garip yanı ondan sonra gerçekleşti: Ömer «benim karım falan yok, ben evli değilim ki.» Gerçek anlaşıldı o zaman. Gelen telefonların çoğu sahteydi. Amaç işçileri bu yolla fabrikadan uzaklaştırmaktı. Gidenler bu yüzden geri dönmüyor olabilirdi. Fabrikadakilerin sayısını azaltmak için kurnazca planlanmış bir oyundu bu. Herşey daha iyi anlaşılıyordu. Yalnız telefondaki sesin hangisinin sahte hangisinin gerçek olduğunu ayırdetmek güçleşmişti. Yalan bile olsa kimsenin içi rahat etmiyordu. Zaten hepsinin akılları evlerindeydi. Böyle bir haberi duyar duymaz izin almasalar da gizlice kaçıyorlardı. Baktılar ki olacak gibi değil, Birol ile Remzi gelen telefonların hiçbirini işçilere söylememeye karar verdiler. Gerçi

ara sıra gene de saklayamadıkları oluyordu, Şeytanın kendisiydi telefondaki ses. Sağlam sinir bırakmıyordu insanda... Birinde Birol, tutamadı kendini, aklına ne gelirse söyledi.

*
**

Fabrikanın içinde dolaşmadığı yer kalmamıştı İbrahim'in. Denizin ortasında kalmış serseri bir duba gibiydi adeta. Düştüğü bu durumu büyük bir talihsizlik olarak değerlendiriyordu. İşe gireli çok olmamış, direniş başlamıştı. İşten atılmak korkusu bir yana fabrikada çektiği bu eziyet de huzursuz ediyordu onu. Aslında direniş başladığından beri huzursuzluğunu atamamıştı içinden. İşveren işçi atmasa ya da atılanları tekrar işe alsa olmaz mıydı? Niye inatlaşıyordu insanlar? Ne kazanıyorlardı inatlaşmaktan? Kafası almıyordu bir türlü..

Bilinmezlik ve endişe büyük fırtınalar oluşturuyordu ruhunda. Çevresindeki olaylar karşısında hiçbir şey yapamayacağını anladığında çaresiz kalıyor; çoğunun başına ne gelirse benim başıma da o gelir diye inandırmaya çalışıyordu kendini. Düşünceler kafasında kararsızlık zincirı oluşturuyordu hep. Direnişin ilk sabahı, müdür işçilerle konuşma yaptığında arkalarda bir yerde durmuştu. Müdürün konuşarak sorunları halledebileceğini ve işçilerin hemen işbaşı yapacağını sanmıştı. Anlaşma olmayıp direniş sürünce paydos saatinin gelmesini beklemişti dört gözle. Hele o gün geçsin de ertesi gün bir çözüm yolu bulunacağını ummuştu. Paydosta fabrikada kalmaya karar verilince işin ciddiyeti şimşek gibi çakmıştı kafasında. Askerlerin tüm işçiyi toplayıp götürmesinden korkmuştu. Alelacele fabrikanın her tarafını dolanmış, saklanmaya uygun bir yer aramıştı kendisine.

Fabrikada kaldıklarında defalarca kaçmayı kurdu kafasında. Böyle bir şeyi de kendisine yediremiyordu bir türlü. Çaresizlik içinde kıvranıp durdu. Direnişi bırakıp gitse bir türlü, kalsa bir türlüydü. İşçilerin tümü fabrikadayken kaçıp gitse içi rahat etmeyecekti. Bütün suç direnişe geçmiş olmalarındaydı. Direniş başlamasaydı, böyle zor bir duruma düşmeyecekti.

Kapıda iki askerin olması bir güven duygusu sağlıyordu içinde. Huzursuzluğundan biraz olsun kurtulabiliyordu. Can sıkıntısını altedebilmek için evini düşündü, karısını getirdi aklına. Daha çok morali bozuldu. Uykusuzluğa alışık olmadığı halde, içi rahat edip de bir köşeye kıvrılamadı. Yine de baktı ki olacak gibi değil, kendini uyumaya zorlamak için kamyonların içini dolaştı; yer bulamadı. Kamyonların içini yoğun bir çorap kokusu sarmıştı. Havanın sıcaklığı daha da arttırıyordu kokuyu. Ne yemekhanedeki masalar, ne de kamyon boştu. Evindeki sıcak yatağın özlemini duymaktan alamadı kendini.

Bütün bu karamsar duygulardan, korkulardan sıyrıldığı da oluyordu. Yüreklendiği anlardı bu anlar. İçinde bulunduğu gerçeği kabul ettiği, bu gerçeği değiştirmeye gücünün yetmeyeceğini anladığında sakinleşebiliyordu ancak. O zaman daha bir iyimser görüyordu herşeyi. Fabrikadaki yorucu çalışmadan kurtulmuştu. Postabaşıların, ustabaşıların ezici baskısına katlanmak zorunda kalmayacaktı uzun bir süre. İş konusunda acemiliği ve bu yüzden gülünç duruma düşmek korkusundan kurtulmuştu. Direniş konusundaki acemilikte diğer işçilerin de ondan farklı bir yanı yoktu artık.

Direnişin ikinci gecesi onda çok hoş bir duygu bırakan bir şey oldu. Fabrikanın önüne işçileri ziyarete öğrenciler geldi. İçlerinde bir de kız vardı. Kızıl saçlı olanı

saz getirmişti. Demir parmaklıklı kapının önüne bağdaş kurup oturdular. İşçiler de birer ikişer gelip kapının içte kalan kısmına çömeldiler. İbrahim, kızın tam karşısına oturmuştu. Kız bir iki türkü söyledi. Güzel, ezgili bir sesi vardı. İbrahim, kızın söylediği türkülerin hiçbirini duymamıştı o güne değin. Emekten, işçilerin mücadelesinden bahsediyordu türküler. Kızın türküde bahsettiği işçiler başka işçiler olmalı herhalde diye geçirdi içinden. Kız, hayranlık duyuyordu o işçilere karşı. Bir ara İbrahim'den tarafa baktı. Bakışlarını bir an için ayırmadı İbrahim'den. Ya da İbrahim'e öyle geldi. Utancından kıpkırmızı oldu. O gece sabaha kadar durabilirdi orada. Bıkmadan sabaha kadar dinleyebilirdi kızın sesini.

Öğrenci kız uzun boyluydu. Bembeyaz bir yüzü vardı. Elleri de vücudu gibi hiç yıpranmamıştı. Bir de dostça bir gülüşü vardı ki insanın içine bir sıcaklık yayılıyordu hemen. Öğrenciler gittikten sonra korku falan kalmadı yüreğinde. Uyku da tutmadı gözünü. Direnişlerini övmüştü öğrenciler. Aklı pek yatmadı ama güzel bir şey yapıyorlardı demek. Yaptıkları iş kızda saygı uyandırdığına göre bu işin gurur verici yanı olabilirdi belki de.

İbrahim'e o gece gerçekmiş gibi gelen duygular sonradan hayalden öteye gidemedi. Sabahtan askerler geldiğinde, güneşte sanki tüm sıkıntıları, umutsuzlukları, direnişin zor yanlarını ışıklarıyla aydınlatıp ortaya çıkardığında, hayallerde etkisini yitirivermişti. Nesnelerin görüntüsü, gün ışığı ile birlikte nasıl açığa çıktıysa, İbrahim'in yüreğindeki huzursuzluk da öyle açığa çıkmıştı.

*
* *

Birol, ne kadar istemese de uykuyu, göz kapakları dinlemiyordu kendisini. Vücudu iradesine isyan ediyor-

du. Saat gecenin üçü olduğunda dayanamadı, servis kamyonlarından birinin içine girdi. İçinden bir ses kandırmaya çalışıyordu onu. Uyumayacaktı, birazcık uzanıp dinlenecekti yalnızca. Sakin sakin kafasını dinleyecekti. Uyumamalıydı! Tetikte olmak, devamlı tetikte olmak zorundaydı; birkaç kişinin dışında güvenebileceği kimse yoktu. Sanki herşey ona bağlıydı. O yenik düşerse herşey bitiverecekmiş gibiydi sanki: Uyumamalıydı bu yüzden.

Olmadı. Biraz dinlenmek için uzandığında uyku göz kapaklarını kapadı. Kendini karanlık bir kuyuda buldu birden. Nerede olduğunu unuttu. Bir ara uyandı sandı kendini, kimseler yoktu ortalıkta, herkes gitmişti. Yalnız başına kalmıştı. Büyük bir korkuya kapıldı. Kaçmıştı herkes. Herkes onun uyumasını fırsat bilmişti. Bağırdı, sonra yeniden karanlıklara gömüldü. Kalkmak istiyor, başaramıyordu. Kollarından, bacaklarından yattığı yere bağlamışlardı onu sanki... Uykusunda adeta büyük bir savaş veriyordu. Sonra birkaç kişinin birden üstüne saldırdığını gördü. Kollarından tutup sürüklemek istiyorlardı onu... Bağırdı avazı çıktığı kadar bağırdı.

— Birol arkadaş! Benim ben! Kendine gel! Birşey yok! Uyandırmak istedim sadece. Döküm fabrikasındaki arkadaşlar çağırıyorlar da... Bunu söylemek istiyordum. Kâbus gördün herhalde.

Birol, boş bakışlarını Remzi'ye dikti. Ne olduğunu, nerede olduğunu hatırlamaya çalışıyordu. Bir anda güçsüz kuvvetsiz kalmıştı. Beyninin ve vücudunun en küçük noktasına kadar uyuma isteği duyuyordu. Korkunç bir savaş veriyordu ruhunda. Tüm kasları alabildiğine ağrıyordu sanki.. Kalktı yattığı yerden, oturdu ve başını kollarının arasına aldı ve birden hiçbir şey olmamış gibi ayağa kalktı. Hiçbir şey söylemeden kamyondan aşağı indi. Doğruca yüzüne su vurmaya gitti.

Evin içi iki katlıydı. Yatak odalarından salona merdivenle iniliyordu. Salon klâsik stilde döşenmişti. Merdivenin altındaki boşlukta, genişçe bir kütüphane vardı. Kitaplar cam kapaklarla tozdan korunmuştu. Hemen hemen hepsi özenle ciltlenmiş, ciltlerin aynı renkte olmasına dikkat edilmişti. Kütüphanenin hemen önünde çalışma masası duruyordu. Salonla birleşik gibi olmasına rağmen ayrı bir bölüm gibiydi burası.

Salon oldukça genişti. Salonun ortasında yerde iki tane bünyan halısı seriliydi. Uzunlamasına ceviz bir masa, antika koltuklar, duvarda bir av sahnesini anlatan sarı çerçeveli büyük bir tablo, onun hemen karşısında içi kristal takımlarla dolu büyük bir camlı dolap, yerlere kadar inen yeşil kadife perdeler, tavanda üç tane kristal avize; bunların hepsi salonun görünümüne ağır bir hava veriyordu.

Hizmetçi kız, duvardaki saat yediyi vurduğunda, salonun perdelerini açtı. Bir anda ışık doldu içeri. Her sabahki gibi Cevat bey, tam o saatte merdivenlerde gözüktü. Üstünde gri merserize bir eşofman vardı. Kayıtsız bir tavırla kütüphanenin önünde durdu. Çalışma masasının üstünde akşamdan kalmış birkaç kitap duruyordu. Kitaplardan bir tanesinin sayfası açık bırakılmıştı. Açık sayfada şu tümceler dikkatlice çizilmişti:

«Toplumsal düzenin dengesi, kişinin ve mülkün güvenliği, sadece zenginlerin ve akılcıların elinde bulunan bir hükümetle sürdürülebilir.»

Kitabı kapattı. Hizmetçi kız sabah kahvaltısı için masayı hazırlıyordu. Sokak kapısının bulunduğu küçük hole yöneldi. Kapının önünde yatan boksör köpeği, onu görünce hızla ayağa kalktı. Güçlü kuvvetli bir köpekti bu. Yerinde duramıyor, dışarı çıkacağını anladığı için, burnunu

kapının açılacağı yere sokuyor, kapının tokmağına atılıp, kapıyı açmaya uğraşıyordu. Cevat bey spor ayakkabılarını giydi, köpeğin kayışını taktı.

Ağaçlıklı asfalt yol aşağı döne döne kıvrılır, parka kadar inerdi. Yolun bir yanı, hepsi, hemen hemen iki katlı, bahçeli evlerle doluydu. Sabahın erken saatlerinde, sessiz ve bambaşka güzel olurdu buralar.

Köpek dışarı çıkmanın heyecanıyla ileri doğru atılıyor, Cevat beyi peşinden sürüklüyordu adeta... Cevat bey aşağıdaki parka kadar yürür, köpeğini burada salar, kendisi bir kanepede oturur, onun oyunlarını seyrederdi. Arasıra da oynardı onunla. İleri bir sopa atar ve onu geri getirmesini isterdi. Her geri getirdiğinde bir şeker verirdi ağzına.

Dönüşte köpeğin tasmasını takmazdı. Yetiştirilmiş olan bu köpek eve varmadan markete uğrar, içinde günlük gazeteler olan torbayı ağzına alır. Cevat beyin arkasından koştururdu. Cevat bey temiz havayı derin derin çekerdi ciğerlerine.

Cevat Yılmaz'ın eşi Belma Yılmaz, geceden kalma mahmurluğuyla, berberde sık sık yapıldığı belli fakat hafif karışmış saçlarıyla onu kapıda karşılardı. Mavi gözlü, hafif tombul, hâlâ yaşlanmamış bir kadındı Belma Yılmaz. Küçücük dudaklarından tebessüm hiç eksik olmazdı. Gözlerinin parlaklığıyla birlikte dudakları oynak bir hava veriyordu ona.

Cevat bey karısına karşı ilgisizdi. O her sabah kalkar kalkmaz üstünü değiştiği halde, karısı hâlâ sabahlığıyla olurdu. Cevat bey kısa boylu, yanakları hafifçe tombul, yüzünde biraz kırışıklık olmasına rağmen halâ yaşlanmamış, kibar tavırlı, sade giyimiyle dikkati çeken biriydi. Fakat giyimine ayrı bir özen gösterdiği hemen belli eder-

di kendisini. Karısının sabahlığıyla onu karşıladığına kızdığı halde, ne kızgınlığı belli eder, ne de herhangi bir şey söylerdi. Onun hayatına karışmazdı genellikle.

Serbest tavırlı bir kadındı Belma Yılmaz. Yaşamı konken partileriyle, arkadaş toplantılarıyla geçerdi. Çevre evlerde oturan başka müdür hanımlarıyla bazen gece yarılarına kadar oyun oynadıkları olurdu. Cevat bey iş toplantılarına, gece yemeklerine genellikle yalnız giderdi. Erken geldiği akşamlar torunuyla oyalanır, torunu uyuduktan sonra, çalışma masasının başına geçer, geç saatlere kadar kitap okurdu.

Hizmetçi kız kahvaltıyı hazırlamıştı. Torununu, elinde bebeğiyle birlikte merdivende görünce yüzü güldü. Küçük torun otura otura iniyordu merdivenleri. Merdivenleri iner inmez dedesinin yanına geldi. O yarım yamalak konuşmasıyla:

— Dedeciğim, ben bebek miyim?

Dedesi onu kucağına aldı.

— Bebeksin tabi, dedi gülerek.

— Peki, bu kucağımdaki de bebek mi?

Dedesi arkasından hangi soru geleceğini merak ederek:

— O da bebek tabii..

— O zaman, onu sevme beni sev, oldu mu?

Yılmaz bey güldü. Kucağından yere indirerek, poposuna hafifçe vurdu.

— Hadi bakalım doğru yüzünü yıkamaya.

Saat sekiz buçukta tüm aile masaya oturmuş olurdu. Çok geçmeden kızı gelerek, babasının iki yanağından öptü; «günaydın babacığım» dedi. Yemek genellikle küçük torunun yaramazlıkları dışında sessizlik içinde geçerdi.

Cevat Yılmaz bir yandan çayını yudumlarken bir yandan da gazeteleri okurdu.

Saat dokuzu çeyrek geçe, üstünü değiştirir dışarı çıkardı. İki yıldan beri Selimoğlu'nun genel danışmanlığını yapıyordu. Sarı renault arabası, hiç şaşmaz saat dokuzu yirmi geçe yola koyulmuş olurdu.

Selimoğlu'nun beyaz mersedesi merkez binanın önünde durdu. Şoför hızlı hareketlerle inip, kapıyı açtı. Selimoğlu her zamanki ciddiliğiyle arabadan inip, hiç duraksamadan kapıya doğru yürüdü.

Hiç beklemediği bir anda olmuştu direniş. Fabrika müdürlerine kızıyordu. İkiyüz işçiyle başa çıkamamışlardı. Ancak düşünceli hali hiç belli olmuyordu yüz ifadesinden. Çevresine eskiden olduğu gibi dikkatli bakıyor, karşılaştığı her insanı sorgular tavrı eksik olmuyordu yüzünden. Bir gün önce iş adamlarıyla bulunduğu yemekte, direnişin fazla uzun sürmeyeceğini söylemişti. Ancak içinden atamadığı bir kuşku, belli belirsiz düşüncelere itiyordu onu. Uzun zamandır fabrikada işçiler olduğunu bile unutmuştu.

Sekreter kız onu görünce oturduğu yerde toparlandı hemen:

— Büyük fabrikanın müdürüyle, Cevat bey içerdeler efendim. Bir de küçük fabrikanın personel müdürü var.

Selimoğlu içeri girerken arkasından seslendi:

— Sanayii odasındaki toplantınız saat tam ikide.

İçerdekiler, Selimoğlu'nu görünce oturdukları yerden ayağa kalkar gibi oldular.

— Oturun beyler!

Elindeki çantayı masasının üstüne koydu. Koltuğuna oturarak arkasına yaslandı. Hiçbir şey söylemeden karşı-

sında oturanlara çevirdi bakışlarını. Üstündeki ceket eğreti duruyordu sanki. Giyimine dikkat etmediği her halinden belliydi. Ama senelerin verdiği tecrübe, insanlara hükmetmenin verdiği avantaj, ona tartışılmaz bir üstünlük sağlamıştı.

— Son durum nedir?

Büyük fabrikanın müdürü söze girdi ilkin:

— Direnişteki lerin fazla dayanacaklarını sanmıyorum. Direniş birkaç güne kadar bitecektir Zeyyat bey.

Selimoğlu yanında duran telefonu aldı eline:

— Bana avukatı bağlayın!

Küçük fabrikanın personel müdürü telaşlı çocuklar gibi gayretkeş bir tavırla:

— İşçilerin hepsi desteklemiyor direnişi efendim. Çoğu direnişe karşı.

Selimoğlu kızmıştı. Personel müdürünü azarlarcasına:

— Desteklemiyorlar da neden geçtiler direnişe?

Personel müdürü önce sesini çıkaramadı. Suçlu suçlu:

— İçlerinde bizden yana işçiler de var. Ama şu anda onlar da şaşırmış durumdalar.

Sekreter kız avukatın telefonunu bağlamış olacak, Selimoğlu, avukata Mak-Sen'le ilgili hazırlıkları tamamlayıp tamamlamadıklarını sordu. Karşısındakinden ne yanıt aldığı yüzünün ifadesinden hiç belli olmuyordu. Derken telefonu kapadı. Dirseklerini masaya dayayarak sözcüklerin üstüne basa basa konuşmaya başladı.

— Ben direnişin bir an evvel bitmesini istiyorum. Ne yaparsanız yapın, fabrikayı üretime geçirin. Benim için fabrikanın üretime geçmesi önemli. Fabrikayı işçiler idare

etmiyor. Ben idare ediyorum. Ben bu fabrikanın sahibi olduğum sürece, istediğimi işten atar, istediğimi alırım.

Cevat Yılmaz, o zamana kadar karıştırmakta olduğu dosyayı sehpanın üzerine bıraktı. Selimoğlu'nun konuşmasını bitirmesini bekledi.

— Bakın Zeyyat bey! Dediğiniz gibi fabrikanın üretime geçmesi önemli. Ancak bu tüm işçilerle birlikte olmayabilir. Önemli olan fabrikayı işgal eden işçilerin dışarı çıkmasını sağlamak. Bir onun kadar daha önemli mesele direnişin büyük fabrikaya sıçramaması için önlem almak.

Büyük fabrika müdürü, Yılmaz beyin sözünü keserek:

— Şu anda fabrikada üretim yarı yarıya düştü. İşçiler alabildiğine huzursuz.

— Avukat size söylemiş olmalı, diye devam etti Cevat bey. Metalurji İşçileri Sendikası bizimle görüşme isteğinde bulundu.

Selimoğlu'nun tepkisi sert ve ani oldu.

— Ne görüşecekmişim? Ben sağ olduğum sürece bu sendika, fabrikama giremez! İşçilerimi kışkırtsınlar, fabrikayı çalışamaz hale getirsinler, sonra benden görüşme istemeye kalksınlar. Asla görüşmem.

Cevat bey, Selimoğlu'nun bu tepkisine karşı düşüncelerini belli etmedi. Susmakla yetindi.

Selimoğlu devam etti:

— Peki bu döküm fabrikasından gelen yemek hikayesi nedir?

— Döküm fabrikasındaki işçiler, öğle yemeklerinden arttırdıklarını direnişçi işçilere veriyorlar. Döküm fabrikası ilgilileriyle görüştük. Yeni grevden çıktık, işçilerle sürtüşmeye giremeyiz, diyorlar.

— Evet, tabii... Onların fabrikası üretimde. İflas et-

memi istiyorlar benim. Grevden bu yana militan yuvası oldu döküm fabrikası. İdeolojik amaç güden kişiler var içlerinde. Güvenlik kuvvetleri bunları yakalamakta pasif kalıyor.

— Bu, dedi Yılmaz bey, işverenlerin de işçilere karşı birlikte hareket etmeleri zorunluluğunu dayatıyor. Bu yolda İşverenler Sendikası'nda oldukça olumlu gelişmeler var. Pek yakında işçi sendikaları, işverenlerin topyekün hareket ettiklerini görecekler.

Selimoğlu, içlerinde en çok Cevat beye değer veriyordu. Gerçekten de katıldığı iş toplantılarında en çok bundan söz ediliyordu. İşverenler sendikası birlikte hareket etmek konusunda yeni öneriler getiriyordu işverenlere. İşçi sendikaları ancak böyle çökertilebilir diyorlardı. Sendikada artık, grup sözleşmesinden, toplu grevlerden bahsediliyordu. İşverenlerin birlikte hareket etmeleri için zorlayıcı düzenlemeler getirilmek isteniyordu. En canlı örneği kendi fabrikasında yaşandığı için bütün bunları daha iyi kavrıyordu Selimoğlu. Gittiği her yerde döküm fabrikası yöneticilerinin bu tutumundan bahsediyordu. Evet doğruydu. İşverenler birlikte hareket etmeliydi.

Tam o sıra Selimoğlu'nun iç hat telefonu çaldı. Sekreter kız, Sanayi Odası'ndaki toplantıya yetişmek için vaktin geçmekte olduğunu haber veriyordu. Ayağa kalkarak:

— Beyler, önemli bir toplantıya yetişmek zorundayım, dedi.

Herkes birden ayağa kalktı. Selimoğlu tam kapıdan çıkarken bir kez daha:

— Ne gerekiyorsa onu yapın! dedi. Fabrika en yakın zamanda faaliyete başlamalı.

Odaya derin bir sessizlik çökmüştü. Personel müdü-

rü, kendi fabrikasının müdürünün İzmir'den ne zaman döneceğini sordu. Birkaç güne kadar yanıtını aldı Cevat beyden. Sanki konuşulacak hiçbir konu kalmamış gibi herkes susuyordu.

Cevat bey ayağa kalkarak pencerenin önüne kadar gitti. Bir eli cebinde, dışarısını seyretmeye koyuldu. Epey düşünceli gözüküyordu. Sonra odada bulunanlardan yana dönerek:

— Size bir örnek vereyim, dedi. Yıl 1937; yıllardır sendikasız çalışan Ford Motor Fabrikası işçileri, sendika çatısı altına girmeye karar verirler. U.S.A. Otomobil İşçileri Sendikası işçilere çağrı yapar. Toplantı günü salon Ford işçileriyle tıklım tıklım dolmuştur. Ve bu sırada Amerika'nın boks şampiyonlarından Harry Bennet'in adamlarından biri az sonra işçilerin hepsini salondan defedeceklerini söyler. Ve Harry Bennet'in çetesinin adamları salona yayılarak, toplantıyı darmadağın ederler.

Odada bulunanlardan yanıt beklemeden kapıya doğru yürüdü.

*
* *

Ana kazan fabrikasında olağanüstü bir durum yaşanıyordu. Yabancı adamlar dolmuştu fabrikaya. Üstelik bu adamlar silahlıydılar. Çalıştıkları falan yoktu. Sabahtan akşama kadar fabrikanın içinde geziniyorlardı. İşçileri huzursuz etmişti bu durum. Sinirler alabildiğine gergindi. Ustabaşılar, postabaşılar, fazladan iş yığıyorlardı işçilerin önüne. Baskı alabildiğine yoğunlaşmıştı.

Küçük fabrikanın direnişe geçtiğini duymayan kalmamıştı işçiler arasında. Fabrikada gizliden gizliye konuşulan tek konu buydu. Direnişle ilgili gelen haberlerin hiçbiri birbirini tutmuyordu. İlkten direniş bastırıldı, fab-

rika çalışıyor diye haber geldi. Sonradan bu haberin yalan olduğu anlaşıldı. Yalan haberlerin ardı arkası kesilmiyordu: Küçük fabrikada az sayıda işçi kalmış, çoğu direnişe katılmaktan vazgeçmiş, fabrika yakında üretime geçecekmiş... Bir de şöyle bir haber yayıldı: Ana fabrikadan küçük fabrikaya işçi gidecekmiş! İşçiler en çok bu haberden tedirgin olmuşlardı.

İş saatlerinde kimse birbiriyle konuşamaz olmuştu. Öğle paydoslarında bile silahlı adamlar aralarında dolaşıyorlardı. Pek tabi bu adamlar silahlarını açıktan açığa göstermiyorlardı ama ceketlerinin altındaki kabarıklıktan silah taşıdıkları açıkça belli oluyordu ve birçok işçi ceketin aralığından silah olduğunu görmüştü.

Postabaşılara göre küçük fabrikadaki direniş birkaç maceraperestin işiydi. Çok geçmez en ağır biçimde cezalandırılırdı bu kişiler. Bu tip hareketler fabrikaya da işçilere de yarar getirmezdi. Birçok kişi işinden olacaktı, başka birşey olmayacaktı.

Ana fabrikanın yemekhaneye çıkan merdiveninin altında küçük bir kapı vardır. Eski sandalyelerin atıldığı, uzun bir süredir kullanılmayan bodrum gibi bir yere açılır bu kapı. Saat üç sıralarında, zayıf, uzun yüzlü sarışın bir işçi geldi bu kapının önüne. İlkin merdivenlerden yukarı çıktı. Yemekhanenin kapısından içeri bir göz attı. Sonra gerisin geri döndü. Tedirgin bir hali vardı. Çevresine iyice bakındıktan sonra kapıyı açıp içeri girdi. Çok geçmedi, onun peşinden iki kişi daha girdi içeri. İçerisi karanlıktı. Birbirlerini seçemiyorlardı pek. Çakmağın alevi bir an için aydınlattı içersini. Çakmak ilk giren işçinin elindeydi. Yere çömelik oturuyordu. Ağır başlı ve ciddi bir görünümü vardı. Çakmak söndü, sonra yeniden aydınlattı içersini. Kırık sandalyenin üstünde oturanın çocuk-

su bir yüzü vardı. Onun esmer yüzünü ve kıvırcık saçlarını aydınlattı çakmağın alevi. Diğer üçüncüsü başını eğmiş, ayakta duruyordu. Sırtını merdivenin betonuna yaslamıştı. İri yarı geniş bir vücudu vardı.

— Gelirken sizi gören oldu mu? dedi yere çömelik oturan.

— Hayır!

Çakmağın alevi uzun bir süre yanmadı. Küf kokusuna benzer, ağır bir koku vardı içerde.

— Doğan! Seninle mi konuştu döküm temsilcisi?

Ayakta duran yanıt verdi:

— Bizim ne zaman direnişe geçeceğimizi soruyor.

Sarışın olan çakmağın alevini konuşanın yüzüne doğru tuttu. Kısa bir süre yanık kaldı çakmak. O kısa sürede konuşanın köşeli ve çizgisiz yüzü ortaya çıktı. Biraz büyük bir kafası vardı. Yüzü bir mermeri andırıyordu çakmağın alevinde. Sakindi konuşurken. Herhangi bir şeyden bahsediyor gibiydi.

— Küçük fabrikadaki durum iyi değilmiş. Siz direnişe geçmezseniz uzun süre dayanamazlar diyor. Direniş yapmaya hazırlıklı değiliz dedim. Bu işin bizim fabrikada çok zor olacağını anlattım. Onlara kalırsa ne yapın edin direnişe geçin diyorlar. Fabrikada görülmemiş bir baskı olduğunu, işçilerin işten başlarını bile kaldıramadıklarını söyledim. Fabrikada silahlı adamların dolaştığını söyledim.

Çakmağın alevi gittikçe küçüldü. Derken iyice söndü. Çömelik oturan birkaç kez uğraştı yakmak için. Yanmadı.

— Küçük fabrikada tanıdığınız yok mu?

— Zülfü'nün var tanıdığı. Köyden arkadaşı.

Karanlıkta kısa bir bekleyiş oldu. Devrik sandalyede oturanın sesi duyuldu az sonra.

— Muharrem var. Ama onlar geceleri de fabrikada kalıyorlar. Evine uğradım bir iki kere; gelmemiş.

— Onunla görüşmeliyiz mutlaka.

— Fabrikaya gideyim.

— Hayır, fabrikaya gitmek olmaz.

— Onun oğlanı yollayabilirsin fabrikaya.

— İyi, yarın köyde buluşalım.

— Atelyeden yokluğumuzu farketmesinler. Gitsek iyi olur.

Çömelmiş oturan ayağa kalktı:

— Korkuyor arkadaşlar. Korkuyu bir kırabilsek... Ne bahasına olursa olsun kırmalıyız. Eli silahlı adamlar bir şey yapmaya cesaret edemezler. Eğer bu fırsatı şimdi değerlendiremezsek...

Sözünü bitirmeden bulundukları yerin kapısını hafifçe araladı. Bir anda kapının aralığından içeri sızdı ışık... Dışarıda kimse olup olmadığına baktı. Kapının dışında kimse olmadığına emin olduktan sonra dışarı çıktılar. Az sonra ayrı ayrı yönlerden giderek, atelyenin kalabalığına daldılar. Sarışın olanı önce torna atelyesine uğradı. Atelyedeki torna makinelerinin önünde durdu.

— Kaynak edilecek parçalar varmış, versene, dedi tornanın başında çalışan işçiye. Atelyede dolaşan yabancılara aldırmaz bir hali vardı.

Tornacı makineyi otomatiğe bağladı. Torna makinesinin yanında duran üç demir parçasını kaldırdı yerden.

— Biz hep böyle çalışmaya devam edecek miyiz? diye sürdürdü konuşmasını.

Anlamazlığa gelmişti tornacı. Konuşmaya istekli hali yoktu pek. Tedirgin gözlerle çevresine bakınıyordu ikide bir.

— Şimdi direnişe geçmezsek başka ne zaman geçebiliriz?

Tornacı, demir parçalarını verirken «biz ne yapabiliriz ki?» dedi usulca. Göz ucuyla atelyede dolaşan yabancıları göstererek: «Elimizi kolumuzu bağlamışlar. Başımızı bile kaldırıp bakmamıza fırsat vermiyorlar! Kimle ne yapabilirsin ki?»

— Yazık, küçük fabrikada direnişi kaybederlerse daha çok ezecekler bizi. Eskisinden daha fazla. Sadece orda değil, bizim burda da temizlik yapacaklar o zaman. Postabaşılar bir liste yapmış bile. Biz ise elimiz kolumuz bağlı bekleyeceğiz.

Demir parçalarını kucakladı. Tam gidiyordu ki tornacı arkasından seslendi:

— İsa, gelsene bir dakika.

Tornacı eliyle alnında biriken terleri sildikten sonra:

— Sakın korktuğumu sanma. Eğer herkes varsa, ben de varım.

İsa birşey söylemedi. Parçalar elinde kaynak atelyesinin yolunu tuttu.

Makineler büyük bir gürültüyle çalışıyordu. Baskının dışında, görünürde bir değişiklik yok gibiydi. Görünmeyen öfke makinenin dişlilerinin içine sinmişti sanki.

Kazanın üstündeki işçi, balyozu hızla vuruyordu. Öfke o hızın içine gizlenmişti. Makineler de işçilerden etkileniyorlardı adeta. Yüksek devirli matkap, kalın demir saçı delmek için daha bir hızlı iniyordu. Kaynak kesme lambaları, demirlerden hırsını alıyordu sanki. Daha fazla üretim olsun diye değil; inadına... Öfke yüzünden!

Öğle yemeğinde tabakların birçoğunda yemekler artmıştı.

O gün akşamı paydosta servis kamyonları her zamanki güzergahlarından gitmediler. Küçük fabrikanın önündeki yoldan geçmek yerine; dere tarafındaki köprüyü geçip, arkadan dolaştılar...

***

Akşamdı. Fabrikadan gelmişlerdi doğruca. Gittikleri sendika, eski bir binanın ikinci katındaydı. Küçük bir yerdi burası. Terkedilmiş gibiydi sanki. Pek kimseye rastlanmıyordu içinde. Masanın başında duran sivri burunlu adamdan başka, bir masa, birkaç tane de sandalye vardı. Onlar geldikten az sonra iki postabaşı daha geldi. Tornacı Fazlı da vardı gelenlerin arasında. Nazmi usta, paydostan az önce söylemişti ona: «İki sendikayı da istemiyoruz,» demişti. «Ne eski sendikayı, ne de Metalurji sendikasını. Yepyeni bir sendikaya geçeceğiz. Şimdiye kadar denenmemiş bir sendika bu. Eskilerde fayda yok! Bu sendika da iyi haklar alıyor. Topkapı'da bir civata fabrikasında iyi bir sözleşme yapmış. Kurulalı bir sene olmuş.» Fazlı; ismi neydi diye sormuştu usulca. «Makine Sanayii İşçileri Sendikası. Kısa adı Mak-Sen!» Dudak bükmüş, bu isimde bir sendika duymadığını söylemişti. «Duyman gerekmez!» demişti postabaşı. «Bu sendikaya geçersek herşey hallolur. Hem küçük fabrikadakiler de razı buna. Zaten amacımız eski sendikadan kurtulmak değil mi? Küçük fabrikadaki işçileri yalnız bırakmamış olacağız böylece.» Fazlı'nın aklına yatmamıştı ama cevap verecek kelime de bulamamıştı. Tornacı Fazlı daha sonra bu sendikanın, işverenler hesabına çalışan küçük bir sendika olduğunu öğrenecekti.

Kimi ayakta kaldı, kimi oturdu. Postabaşılar işi bir an evvel halletmek istiyorlardı. Aceleci bir halleri var-

dı. Postabaşı Nazmi elindeki üye defterlerini göstererek: «Yarın fabrikada üye kaydına başlayacağız. Şu işi bir halletsek.»

— Defterleri elden ele dolaştırın. Alt köşeye atın imzayı.

İşçiler, kararsız bir şekilde kargacık burgacık yazılarla karaladılar kâğıdı.

«Şu kâğıtları da doldurun!»

Doldurulan formlardan birini eline alarak:

— Adını yanlış yere yazmışsın. Neyse... Biz düzeltiriz. Sen imzanı at yeter.

— Böyle mi olacak?

— Evet evet öyle!

— Küçük fabrikanın işçileri de bu sendikaya mı geçiyor?

—Elbette!

— Kimse yok mu bu sendikada yahu?

— Sendika çoktan kapandı. Bizim için açık tuttular bu saate kadar.

— Hadi çabuk atın imzaları. Han kapanıyor. Fazla vaktimiz yok!

Cabbar, hırsla ayağa kalktı. Elindeki kâğıdı yırtarak fırlattı yere.

— Metalurji Sendikası'ndan başka sendika tanımam ben! Kulakları tırmalayan bir sesi vardı. «Bilmediğim, tanımadığım bir sendikaya üye olmam ben!» Öyle bağırıyordu ki binanın altlarına kadar gidiyordu sesi.

Cabbar, ters ve inatçı biriydi. Kısa boylu, zayıf, sırtı çalışmaktan hafif kamburlaşmış... Daracık omuz kemikleri, çocukluk yıllarının gıdasızlığının izlerini taşırdı. Vücudunda et yerine sırf sinir vardı sanki.

Postabaşılar çekinirdi Cabbar'dan. Bu yüzden üstüne

gitmediler. Cabbar'ın böyle karşı çıkacağını ummamışlardı. Ona haber verdiklerine pişman oldular. Cabbar susacak gibi değildi. Bağırdı çağırdı. Kimse susturamadı onu. O akşamki toplantıdan sonuç alınamadı. Bu nedenle...

Ertesi günü fabrika müdürü sorduğunda, Nazmi postabaşı «Cabbar işi bozdu,» dedi kısaca...

***

Direnişin üçüncü günüydü. Her gün birbirine benzemeye başlamıştı. Sanki bundan sonra da böyle olacak gibiydi. Olmadı.

Bütün bir gecenin yorgunluğu, uykusuzluk, yüzlerde gözle görülür izler bırakmaya başlamış; herkeste bir bıkkınlık başgöstermişti. Bu iş nasıl biterse bitsin... Hapsedilmiş gibiydiler.

Birol, üçüncü günü de uykusuzdu. Çok kısa aralıklarla uyunan uykular hariç ki, bu uykular on dakikayı geçmiyordu, hiçbir zaman doğru dürüst uyumamıştı. Uyuduğu bu anlar da yatmış olmuyordu çoğu zaman. Otururken gözleri kapanıyor, hatta ayakta bile gözleri kapandığı oluyordu. Çok sürmüyor gözünü açıyordu hemen. Sinirleri oldukça yorulmuştu. Suratındaki tikler dikkati çekecek bir şekilde çoğalmıştı. Sık sık gözlerini kırpıyor, sol yanağı atıyordu ikide bir. Onu ayakta durmaya zorlayan, direnişin verdiği heyecandı. Kafası tek bir noktaya saplanmıştı: Dayanmalıydı. Ne olursa olsun dayanmalıydı. Günde belki bin defa kendi kendine tekrarlıyordu bu sözü.

Kapının önünden asker eksik olmuyordu hiç. Her zaman iki asker vardı. Gece olmadan gidiyordu askerler.

Bir direnişin nasıl yürütüleceği konusunda herhangi bir tecrübesi yoktu Birol'un. Fırsat buldukça ne yapması

gerektiğini düşünüyordu. Aslında buna yeterli bir zaman bulamadığını söylersek doğru olur. Yirmidört saati de öylesine dolu oluyordu ki, bir yandan yorgunluk, buna bağlı bozulan sinirler, işleri daha kolaylaştıracak çözümler bulmasını engelliyordu. Bir an için; bu dakikası dakikasına yoğun bir şekilde yaşadığı ortamdan sıyrılabilse, daha sakin düşünebilse, akılcı çözümler bulabilir, direnişi daha iyi organize edebilirdi belki... Ama o anı bulamadı.

Saat onda personel müdürü geldi fabrikaya. Elindeki paket kimsenin dikkatini çekmedi ilkten. Bu arada bir noktayı belirtmek yerinde olur. Tornacı Davut'un çevresinde oluşan grup, iyice kopmuştu diğer işçilerden. İlk günlerdeki sessiz halleri de kalmamıştı. Hatta diğer işçilere sataşmaya, sebepsiz yere kavga çıkarmaya başlamışlardı. Çoğu işçiler, durumun ciddiyetinin farkında değildiler henüz. Personel müdürü, tornacı Davut'un yanına varıp elinde tuttuğu paketten bir şeyler çıkarıp verdi ona. Sonra müdüriyet binasına yollandı. Birol, olan biteni görmüştü. Tam olarak birşey anlayamamıştı. Merakla gözlemeye devam etti.

Az sonra Davut, birlikte olduğu işçilerin yanına gitti. Cebinde tuttuğu şeyleri dağıttı onlara. O an nefesi kesilecek gibi oldu Birol'un. Davut'un arkadaşlarına verdiği şeylerin ne olduğunu görmüştü: Yuvarlak demir muşta olmalıydı. Lastik hortum ve yakın döğüşte kullanılabilecek birkaç alet daha. Bir an için korkuya kapıldı. Tuzağın ne olduğu şimşek gibi çaktı beyninde. İşçiler arasında kavga çıkarılacaktı. İlkin ne yapacağını şaşırdı. Gözleri telaşlı bir şekilde Remzi'yi aradı. Bulamadı. Çevresine bakındı. Kimle konuşabilirdi ki.. Kimseye birşey söyleyememek daha da telaşlandırdı onu. Taş gibi sert bir cisim, yüreğinden doğru yükselip boğazında tıkandı. Paniğe ka-

pılmamak için zor tutuyordu kendisini. Çaresizlik içinde döküm fabrikasına koştu.

Nefes nefeseydi. Telaşla temsilcilik odasına girdi. Döküm işçilerinden biri vardı içerde. Tanımıyordu. Temsilciyi sordu ona. İşçi onun bu telaşlı halinden birşey anlamadı fakat soru da sormadı. Sadece beklemesini, temsilcinin az sonra geleceğini söyledi.

Beklemekten başka yapacağı olmayınca odanın içinde dört döndü durdu. Çok geçmeden temsilcinin geldiğini gördü pencereden.

Söze nereden başlayacağını bilemiyordu. Döküm temsilcisi onun telaşlı halini farketmemişti. Önce bir soluk aldı:

— Kavga çıkacak! Kavga çıkartmak istiyorlar. Durum çok kötü, diyebildi.

Temsilci, onun bu halinden birşey anlamamıştı:

— Dur hele... Yavaş yavaş anlat. Sakin ol! Kim çıkartacak kavgayı?

— Personel Müdürü! Az önce adamlarına muşta, zincir dağıttı. Gözlerimle gördüm. Aramızda kavga çıkarırlarsa çok kötü olur.

— Öyle ha? Allah kahretsin bu herifleri. Aranızda kavga çıkartıp, askerin müdahale etmesini istiyorlar. Asker de hepinizi dışarı çıkarır. Jandarmalara haber versenize.

Birol, düşünceli düşünceli:

— Birşey ispat edemeyiz ki. Böyle birşey olmadığını, bizim uydurduğumuzu söylerler askerlere.

Temsilci, çaresizlik içinde iki yana açtı kollarını.

— Vallahi ne diyeyim arkadaşım. İşiniz zor. Bir eliyle farkında olmadan alnını ovuşturdu. Üzüntülü bir hal almıştı yüzü. En az Birol kadar kötü durumdaydı o da.

«Gidip arkadaşlarını uyarmalısın hemen. Hazırlıklı olmalısınız. Kışkırtmalara kapılmayın kolay kolay.»

— Haklısın, diyebildi Birol. Vakit kaybetmeden çıktı temsilcilik odasından. Boşuna ayrılmıştı fabrikadan. Bu yüzden kızdı kendisine. Soğukkanlı olması gerekirken paniğe kapılmıştı. Duvardan fabrika tarafına atladı. Hayret, görünürde kimsecikler yoktu. Ne olmuştu acaba? Boğazında birşeylerin düğümlendiğini hissetti. Kapıya baktı. Jandarmalar oldukları yerde duruyorlardı. Öyle bir kötü haldeydi ki mantıklı düşünemiyordu. Kötü şeyler olduğu geldi aklına. O an kafasında başka bir ihtimal de yoktu zaten. Delicesine atelyeye koştu. Atelyenin kapısını açtığında...

İlk gördüğü fabrika müdürü oldu. Bütün işçiler, müdürün çevresinde toplanmıştı. Olduğu yerde kalakaldı. Büyülenmiş gibiydi. Sonra işçilerin arasına karıştı.

Fabrika müdürü, heyecanlı heyecanlı konuşuyor, herkes sessizce onu dinliyordu. Sesi alabildiğine duygusal, alabildiğine dokunaklıydı.

— Arkadaşlar, bu fabrika hepimizin. Ben sizin hem müdürünüz, hem babanız sayılırım.

İçi kan ağlıyordu sanki.

— Sorununuz vardı da niye bana gelmediniz? Burası bir aile ocağı değil mi? Hepimizin ekmek kapısı değil mi? Ne dediniz de şimdiye kadar yapmadım? Niye yaptınız böyle? Bu fabrikayı ne hale getirdiniz? Haliniz perişan. Nasıl yaparsınız bunu bana? Birkaç akılsızın peşinden gitmekle ne kazandınız? Şimdi nasıl bağışlayabilirim sizi ben?

Neredeyse ağlayacaktı.

Müdür, tam bir tiyatro artisti gibi hareket ediyordu. Etkileyici bir sesi vardı. Hani işçilere çalışın dese o an;

hemen çalışmaya başlayacaklardı. Yüksek sesle konuşuyor, elini kolunu konuşmanın heyecanına göre sallıyordu.

— Yazık değil mi şu makinelere? Bunları boş tutmaya hakkınız var mı? Ülkece kalkınmak böyle mi olur? Arkadaşlarım!.. Kırdınız beni. Ta gönülden yaraladınız. Şunun şurasında üç gün fabrikadan ayrıldım. Bakın fabrika ne hale gelmiş. Keşke gitmez olsaydım.

İşçiler, başlarını dik tutamayacak kadar suçluluk duygusu içindeydiler. Neredeyse hep bir ağızdan müdürden özür dileyecek hale gelmişlerdi. Durum gittikçe tehlikeli bir hal alıyordu. Birol, tırnaklarını avuçlarına geçirircesine ellerini sıkmış, öfke içinde, terden sırılsıklam dinliyordu müdürü. Bir ara çevresine göz gezdirdi. Korkuya kapıldı. Müdürün konuşması işçilerin çoğunu etkilemişti. Yaptıklarından pişmanlık duyan bir halleri vardı. «Niçin çıkıp ta içlerinden biri tek bir şey söylemiyor. Bitti, herşey bitti. Bir adam hepsini etkilemesini bildi. Yazıklar olsun! Gerçeği göremiyor mu bunlar? Sanki çalışmaya hazırlar. Suçluymuşlar gibi duruyorlar.

— Birkaç şey de ben söylemek istiyorum, dedi azıcık öne çıkarak. Birdenbire kendini tutamamış, müdürün konuşmasından etkilenmiş olacak, fazla bağıramamıştı.

— Sus! Sen sus! diye öyle bir tersledi ki müdür sanki sinirsel bir nöbet geçiriyordu. İşaret parmağını tehditkâr bir tavırla Birol'a doğru sallayarak:

— Hiç konuşma sen! dedi. Senin yüzünden! Sen mahvettin herşeyi. Sen yaktın beni!

Elini hızla bağrına vurarak:

—Buramı yaktın... Sen konuşma! Konuşmaya hakkın yok. Bir yılansın sen! İçimizde beslemişiz seni...

Deli gibi bağırıyordu müdür. Susacak gibi değildi. Bir

makineli tüfek gibi birbiri ardına sıralıyordu sözlerini. Birol şaşırmıştı. İşçilerin başlarını kaldıracak halleri yoktu. Bağırmasına devam ediyordu müdür. Eliyle Birol'u tüm işçilere göstererek:

— Benim işçilerimi perişan hale sen soktun.

İşte o anda beklenmedik birşey oldu. Var gücüyle bağırdı Birol! Bu öyle heyecanlı ve duygulu bir sahneydi ki... Bir anda durgun denizden, nereden çıktığı belli olmayan koca bir dalga gibi herkesi içine aldı. Uyumakta olanların aklını başına getirdi. Yüzlerine soğuk su çarpmış gibi ayıldılar birdenbire.

— Arkadaşlar, eğer sizi ben perişan ettiysem, işte şimdi ben jandarmaya teslim olmaya gidiyorum.

Anideп bağırmıştı Birol. Ta yürekten geliyordu sesi. Haksızlığa uğramış, haksızca suçlanan birinin son çıkardığı haykırıştı. Ve sanki insanları tanrıların öfkesinden kurtarmak için kurban edilen yaratığın, herkesin şaşkın bakışları arasında dile gelmesiydi.

Birol, bağırdıktan sonra kapıya doğru yürümüştü. Kararlıydı. Sözlerinin sonuçlarını o anda düşünemiyordu ama dediğini yapacaktı. Onun bu duygusal davranışı işçileri harekete geçirmeye yetti. Bir anda Birol'u omuzlarına aldılar. «Hayır, hiçbir yere gidemezsin» diye bağırdı işçilerinden biri.

— Yaşasın direnişimiz! Yaşasın mücadelemiz! diye bir haykırış koptu.

— Sonuna kadar birlikteyiz.

— İşçiler birleşin!

Bundan sonra herşey göz açıp kapayıncaya kadar olup bitti. Müdür ortadan kayboldu hemen. Direnişten yana olmayanlar bir kenara çekildiler. Tuhaf olaylar gerçekleşti o esnada. İki kısım arasında, kolllarından tutularak sü-

rüklenenler komik bir görünüm oluşturuyorlardı. Bazı işçiler ortada kalakalmışlardı. Bir yandan personel müdürü, diğer yandan idare amiri kolundan tutup kendilerinden tarafa çekiyorlardı işçileri... Ortadaki işçiler, ne yana gideceklerini şaşırmış durumdaydılar. Bu öylesine komik bir durumdu ki; iki yana ayrılan işçilerin dışında kalanlar, kapanın elinde kalıyordu sanki. Göz açıp kapayıncaya kadar bitti ayrışma. Kimse bilinçlice hareket etmiyor, herkes aklına geleni yapmaya çalışıyordu. Birikmiş öfke, o kısa anda ortaya çıkıyor, bilinçsizce çaba gösteriyordu.

Direnişçi işçiler, hep bir ağızdan bağırdılar:

— İşçiler birleşin!

Defalarca tekrarladılar bu haykırışı; boğazları yırtılıncaya dek. Öte yandaki işçilerden de bağıranlar oldu. «Kahrolsun Metalurji Sendikası,» diye bağırıyorlardı. Ancak onlardan bağıranlar dört beş kişiyi geçmiyordu. Direnişçi işçilerin seslerini bastıramıyorlardı bu yüzden.

Personel müdürü, direnişçi işçilerin yanına gelerek;

— Arkadaşlar, yapmayın böyle, kötü olacak. Uyarıyorum sizi. Heyecanlıydı sesi.

— Çek git, diye bağırdı Birol.

Personel müdürü kolay kolay gideceğe benzemiyordu. O gürültü arasında birşeyler söylüyordu ama pek anlaşılmıyordu. Bir ara yüksek sesle bağırdı:

— Ne Amerika ne Rusya diye bağırın o zaman.

Direnişçi işçilerden biri yanıt verdi:

— Sen ne Amerika'sı ne Rusya'sı sayıklıyorsun be adam! Biz burada arkadaşlarımızı işe aldırmak için uğraşıyoruz.

— Ne Demir-İş Sendikası, ne Metalurji İşçileri Sen-

dikası, diye avazı çıktığı kadar bağırmaya devam etti personel müdürü.

— Git be adam! Belâ mısın sen? Git başımızdan, dedi biri.

Personel müdürü, direnişçi işçilerin arasından uzaklaşmak zorunda kaldı. Ne yapacağını bilemez bir haldeydi. Az daha kalsaydı zaten birisi kafasına birşey indirecekti. O da bunu sezmiş olmalıydı.

Ayrılan grup otuz kişi kadar vardı. İşçilerin çoğu, neyi niçin yaptıklarının farkında değillerdi. Hele ayrılan tarafta kalanlar tam bir şaşkınlık içindeydiler.

Sivaslı'yı kolundan tutup sürüklemişlerdi o tarafa. Matkapta çalışıyordu Sivaslı. Topraktan yeni kopup gelmişti fabrikaya. Az toprağı vardı köyde. Geçindirememişti onu. Toprakta uğraştığı gibi uğraşırdı makinede. Bıkmadan usanmadan demir parçalarını delerdi. Onun gözünde fabrika demek ekmek kapısı demekti, nimet demekti. Nasıl ki köydeki küçük toprağı kendinin malıysa fabrika da işverenindi. Bu yüzden müdürlerine de amirlerine de büyük bir saygısı vardı Sivaslı'nın. Fabrika kendi toprağından çok daha büyüktü. İşveren fabrikadan bol mahsul alırsa, işçisine de ona göre çok ücret verirdi. Bunu böylece kabul ediyor ve durmadan çalışıyordu. Fakat işverenin de bir türlü çok kazandığı olmuyordu. Ne demişti büyük fabrikanın müdürü? «Fabrika zarar ediyor; kapanma tehlikesiyle karşı karşıya.» Hergün durmadan kazan yapılıyordu ama fabrika zarar ediyordu yine. Aklı ermiyordu bu işlere. «Öyle ya!» diye düşünüyordu: «Koskoca fabrikayı idare etmek kolay mı, bu kadar işçiyi beslemek kolay mı?» Aklı ermeyince de düşünmek için fazla yormuyordu kafasını. Kısmet ne ise o olurdu. İşçilerin içinden bir grup, ikiye bölündükleri sırada kolundan tutup hızla kendilerine çekmiş; o da karşı koyamamıştı.

Karşılıklı bağrışmalar o denli çoğaldı ki, neredeyse kavga çıkacaktı. Tam o sırada bir manga askerle yüzbaşı girdi fabrikadan içeri. Askerler bir anda iki grubun arasına geçtiler. Tüfeklerini çaprazlamasına ellerinde tutuyorlardı. Yüzbaşı, sert bir şekilde bağırdı işçilere:

— Fabrikada kalmak isteyenler duvar tarafına geçsin! Diğerleri doğru kapının önüne. Hiçbir olay çıkmayacak, anlaşıldı mı? Bağrışmayı kesin.

Yüzbaşının sert uyarısı kısa zamanda etkisini gösterdi. Fabrikada kalanlar kendiliğinden uymuşlardı bu emre. İlk onlar sustular. Ayrılan taraftakiler bir süre daha devam ettilerse de bir müddet sonra onlar da susmak zorunda kaldılar.

Olaylar bir anda gelişmiş, bir anda bitmişti. Birol, olayların hızlı akışına öyle kaptırmıştı ki kendisini, bir grup işçinin askerler tarafından fabrika dışına çıkarıldığını, kendilerinin fabrikada kalmış olduklarının neden sonra farkına varabildi. Henüz tam olarak değerlendiremiyordu durumu. Sayıca daha da azalmış oldukları geldi aklına. Bir yandan da tehlikeyi, olay çıkmadan atlattıklarına seviniyordu. O daha kötü bir sonuç beklemişti. Sinir ve kasları uzun bir müddet daha gerili kaldı. Fabrikadan dışarı çıkarılanların arasında iyi niyetli kişiler de vardı. Kargaşalık sırasında kollarından tutulup çekilmişlerdi; o kadar! Böyle bir şeyi kabul edesi gelmiyordu bir türlü.

***

Direnişten kopan grubun arasında İbrahim de vardı. Otuz kişilik grubun içinde başı öne eğik duruyordu. O da tam bir şaşkınlık içindeydi. Olaylardan öylesine derin etkilenmişti ki çevresinde olan biteni görmüyor gibiydi.

Herşey bir anda olup bitmiş, bir girdabın içinde sürüklenmişti adeta. İşçilerin arasında gruplaşma başladığında, müdür konuşma yaptığında, Birol bağırıp çağırınca; bütün bu olaylar karşısında aciz kalmıştı. Kavga çıkacağı söylentileri yayıldığında herşeyin sonunun geldiğini düşünmüştü. Beklediği olmamıştı. Müdür konuşma yaptığında kötü bir his duymuştu içinde. Yaptıkları hareketin cezasını çekeceklerini düşünmüştü. Birol'un bağırdığı, işçilerin bölündüğü anda neye uğradığını şaşırmıştı. Müdürün konuşmasının yarattığı korkuyla, direniş arasında kalmıştı. O itiş kakışta kendisini direnişten ayrılanların arasında buldu. Hiçbir tepki gösteremedi. Düştüğü duruma razı olur bir hali vardı. İçinde herhangi bir sevinç de duymadı. Ne suçluluk, ne pişmanlık, ne de mutluluk! Suçlu görmüyordu kendini lâkin. İşçiler, bölünmüş olmasaydı o da direnişten kopmamış olacaktı. Defalarca suçun kendisinde olmadığını tekrarladı kendine. Yine de aklının köşesinde bir nokta açık kalıyordu. Sonunda düşünmekten vazgeçti. Düşünmek rahatsız ediyordu onu. Düşündükçe düşüncelerinde açık kalan yerin boşluğuna yuvarlanacak gibi oluyordu.

Askerler, kapının dışında kalan grubu arabalara bindirdiler. Fabrikadakiler dağılmadan duruyorlardı. Bir süre daha tedirginlik yakalarını bırakmadı onların. Askerler onları da dışarıya çıkaracak korkusuna kapıldılar bir an. Ancak bekledikleri olmadı. Oldukça heyecanlı dakikalar yaşamışlardı. Tedirginlik yerini gitgide güven duygusuna bıraktı. Sonucun böyle olmasına razı olmuş gibiydiler.

Ayrılanların arasında direniş süresince dost oldukları kişiler de vardı. Onlardan boşalan yeri hüzün doldurdu. Çökmekte olan akşam alacası bu hüznün yeşermesine yardımcı oldu.

O gece telefonların ardı arkası kesilmedi yine. Değişik sesler işçileri çağırıyordu; sinir bozucuydu herbiri.

*
* *

Üç geceden beri doğru dürüst uyumayan Birol, ilk kez o gece rahat uyudu. Bir türlü ısınamadığı kişilerin fabrikadan gitmesi biraz rahatlatmıştı onu. Doğanın zorunlu kıldığı uykuya daha fazla direnebilmesi de mümkün değildi zaten. Derin fakat kısa süreli bir uykuydu bu. İdare amirliğindeki yaylı kanepede yatmıştı. Burası öyle rahat gelmişti ki ona; şimdiye kadar böylesine rahat uyuduğunu hatırlamıyordu. Başlangıçta bile bile kandırmıştı kendisini. Biraz başımı koyayım gözlerimi kapayıp dinleneyim demişti kendi kendine. Bütün kemikleri huzura kavuşmuştu sanki. Derken uykunun büyüleyici gücü vücudunu kanepeye iyice yapıştırıp gözlerini kapamıştı. Koyu bir karanlığa gömülmüştü hemen...

Vücudunun sarsıldığını hissetti uykusunda. Hissettikleri tam net değildi yine de. Hoş bir duygudan koparıyorlardı sanki onu. Vücudu tatlı uykudan uyanmak için korkunç bir mücadele veriyordu. Ancak inatçı bir şekilde sarsıyorlardı vücudunu. Zorlukla gözünü açabildi. Şaşkın bakışları ne olur bırakın uyuyayım demek istiyordu. Gözlerini biraz açtığında Remzi'yi tanıyabildi. Zorlukla açık tuttu gözlerini.

— Tepeden ateş ediyorlar tabancayla, diyordu Remzi.

Birden doğruldu Birol. Derin uykusundan nasıl böyle birdenbire kalkabildiğine sonradan kendisi de şaştı.

— Ne? Kim ateş ediyor? diye bağırdı.

— Havaya ateş ediyorlar deminden beri. Bir süre ara veriyorlar. Sonra yine başlıyorlar. Birol'un bu halini görünce uyandırdığına pişman olmuştu Remzi.

Onunla beraber dışarı çıktığında bir üşümek geldi içine Birol'un. Güçsüz ve zayıf hissetti kendisini... Kaçmayı, herşeyden kaçıp yalnız kalmayı özledi. Bir korku kapladı yüreğini. Uykunun verdiği sersemliği atamamıştı üstünden. Remzi ile birlikte kapıya gidip gecenin sessizliğine kulak verdiler. Ne kadar süre geçtiğinin ikisi de farkında değildi. Derken tepelerden doğru iki el silah sesi duyuldu. Heyecanlandılar. Uzun bir müddet bozmadılar sessizliği. Sessizliği bozan Birol oldu:

— Git sen uyuyan arkadaşları kaldır. Ben geliyorum şimdi. Beklemeksizin yıkanma yerine yollandı. Yaptığı ilk iş yüzünü iyice yıkamak oldu. Aynaya baktığında yorgun halini gördü yüzünde. Aynada gördüğü bu güçsüz, korkuya kapılmış yüzü suçladı. «Ne korkuyorsun be adam? Madem korkacaktın ne diye kalkıştın bu işe?» Aynadaki yorgun yüzle konuşmaya devam etti. «Korkmanın sırası mı şimdi? Dayan! Dayan... Başka çaren yok.» Kendi kendine yanıt verdi: «Aslında korktuğum falan yok! Uykusuzluğun verdiği geçici birşey bu.» Yeniden yıkadı yüzünü. Biraz olsun kendine gelebilmişti. Dışarı çıktığında herkesin idare amirliğinin önüne toplanmış olduğunu gördü. Uykunun sersemliğini üstünden atmıştı artık. Gücünü yeniden bulabildiğini hissetti.

Herkes merak içindeydi. Uyku gözlerinden akıyordu hepsinin. Bu halleriyle birbirlerine iyice sokulmuşlardı. Birol, tam karşılarına geçip:

— Arkadaşlar, paniğe kapılmaya gerek yok! diye bağırdı.

Bağırdıktan sonra söylediğinin gereksiz olduğunu gördü. Kimse de paniğe kapılmış bir hal yoktu çünkü. Herkes öyle ilgisiz ve boş bakışlarla bakıyordu ki; bizi rahat bırakın sadece, der gibi bir halleri vardı.

— Arkadaşlar, tedbirli olmamız gerek. Her an fab-

rikaya bir saldırı olabilir. Uyanık olmalıyız. Şimdi herkes eline bir demir alsın, birkaç kişi derenin tarafını, birkaç kişi de kapıyı kontrol etsin.

Uzun bir süre geçti. Neden sonra kalabalıkta bir kıpırdanma oldu. İşçiler, ellerine demir çubuklar alıp, fabrikanın içine dağıldılar. Hiçbir şey garip gelmiyordu artık onlara. Hepsi de yorgunluktan gölge gibiydiler.

*
**

Ertesi günü, bir öncekinden farklı olmadı. Başçavuş, hergün uğruyordu fabrikaya. Fabrika müdürüyle görüşüyor. Sonra çekip gidiyordu. O gün gitmeden önce işçilerden birkaçını çağırdı yanına. «Bir ihbar aldım,» dedi. «Bu gece fabrikaya saldırı olma ihtimali var, ona göre dikkatli olun.» İşçilerin şaşkın bakışları arasında jipe atlayıp çekip gitti.

Kötü bir gün oldu o gün. Huzursuzluk, işçileri etkilemiş, endişenin içine yuvarlamıştı hepsini. Fabrika güvenilmez bir yer olup çıkmıştı birden. Uykusuzdular; uykusuzlukları, yorgunlukları onları daha da endişeli kılıyordu.

Birol, akşama kadar fabrikada dört döndü o gün. İyice inanmıştı gece saldırı olacağına. Yalnız kalmışlardı. Koskoca şehirde yalnız kalmışlardı. Başçavuş saldırı olacağını söylüyor; sonra da çekip gidiyordu. Kapıdaki askerler de gitmişlerdi. Sanki alay ediyorlardı. Başçavuş, «sizi koruyacak hiçbir şey yok!» demek istiyordu sanki. «Yalnızsınız, yalnız kaldınız. Sizi öldürseler burada kimsenin haberi olmaz. Kimse yardımınıza gelmez!»

Geceki silah sesleri morallerini bozmuştu herbirinin. Birol, kafasını yoruyor, nasıl daha iyi korunacak-

larını, saldırının nerelerden gelebileceğini düşünmeye çalışıyordu. Fabrikanın iki tarafında da fabrikalar olduğuna göre; dere tarafıyla ön taraf kalıyordu geriye. Fabrikanın karşısında kalan tepe hiç güvenilmezdi. Döküm fabrikası grevdeyken çadıra tepeden ateş edilmemiş miydi? Gece açıkta dolaşmak oldukça tehlikeli diye düşündü. Bir anda çevresindeki herşey nasıl da güvenilmez olmuştu. Endişesini çevresine belli etmemeye çalıştı bütün gün. İzin almak isteyenler de eksik olmuyorlardı başından. Her zamankinden daha sinirli davrandı onlara karşı. Arada sırada tepelere bakıyor, saldırının nasıl ve nereden gelebileceğini hesaplamaya çalışıyordu. İnsanlar henüz toplum oluşturamadıkları ilkel çağlarda; doğadaki bilemedikleri tehlikeler karşısında kendilerini nasıl güvensiz hissetmişlerse, çevrelerindeki herşeye nasıl korkuyla bakmışlarsa yabani hayvanlardan korunmak için nasıl ağaçlardan aşağı inmemişlerse, onlarınkine benzer duygular içersindeydi Birol da. Başka insanlardan uzak bir yerde, yalnız kalmışlardı. Bir saldırı olursa eğer koruyacak kimse yoktu onları.

Birden aklına döküm fabrikasındaki temsilciler geldi. Kendini yeniden insan kalabalığının arasında bulmuşcasına sevindi. Bütün korkularının saçma olduğunu hissetti. Onlarla birlikte olan başkaları da vardı. Hatta bu düşüncesini kendisine kanıtlamak istercesine bir koşuda döküm fabrikası tarafına geçti.

Ne var ki döküm fabrikası temsilcileri yerlerinde yoktular o gün. Hepsi de sendikaya toplantıya gitmiş, bu nedenle fabrikaya gelmemişlerdi. Döküm fabrikasındaki işçilere korkularını, karşılaşacakları tehlikeyi anlatamazdı. Sanki onlar, çevrelerindeki evlerde oturan bir sürü insanlar başka bir boyuttaydı sanki.

Fabrikada olmak zorundaydılar. Fabrikayı bırakıp

gidemezlerdi bir yere. Fabrika, gece olduğunda kurşunlanmak için ideal bir açık alandı. Uykusuzluk, yorgunluk, sinir bozukluğu bir kat daha artırıyordu endişelerini. Fabrikayı makineli tüfekle tarasalar kimse engel olamazdı. Üstelik tarayanlar gecenin karanlığında kolaylıkla kaybolabilirlerdi. Askerler niye bırakılmamışlardı kapıda? Hava kararmaya başladığında heyecan son kertesindeydi. Birol'un düştüğü umutsuzluk hareket geçmek zorunda bıraktı onu. İlk insan bir sürü yırtıcı hayvana karşı canını korumak için nasıl taşları sivriltmişse, sivri taşlardan kendine silah yapmışsa, doğanın tehlikelerine karşı yalnız başına savaşmak zorunda kalmışsa o da öyle yaptı.

Topladı bütün işçileri. Hepsinin gözlerinde belli etmek istemeseler de tedirginliğin belirgin izleri vardı. Yorgunluk canlarına tak etmişti. Birol, onlara karşılaşabilecekleri bütün tehlikeleri anlattı. Hayal gücüyle etkiledi onları. Yorgun olsalar da olabilecek herhangi bir tehlikeye karşı uyumamaları gerektiğini söyledi.

İşçiler, tehlikeye Birol'un baktığı gözle bakmıyorlardı. Birol'un tehlikeyi bu denli büyütmesini akılları almıyordu. «Alt tarafı fabrikadayız ve çalışmıyoruz, neden kurşunlasınlar bizi?» Birol da onlara, «Döküm fabrikasının grev çadırını niye kurşunladılar ki?» diye yanıt veriyordu.

Fabrikanın arkasındaki hurdalıkta kalın elektrik kabloları vardı. Kullanılmadığından bir kenara atılmıştı bu kablolar. Gece boyunca yarımşar metrelik parçalar halinde kestiler kabloları. O gece veya başka bir gece kullanmak üzere yığdılar bir kenara. Testereyle kesmek epey zor olmuştu. O uğraş içersinde ne tehlikeyi akıllarına getirdiler, ne de günlerin umutsuzluğunu. Birol bile

fazla heyecanlandığını, gereksiz yere telaşlandığını düşündü.

Sırayla kesiyorlardı kabloları. Biri yorulunca diğerine veriyordu sırasını. Bir şeyler yapmak güvensizliklerinden kurtarmıştı onları. Hatta birbirleriyle şakalaşmaya bile başladılar.

Silah sesleri duyuldu birden. Arka arkaya beş altı el. İlkin fabrikanın içine koştular. Sonra alelacele dönüp unuttukları kabloları aldılar. Sonra bir koşuda fabrikanın içinden ön kısma gittiler. Silah sesleri bir önceki geceden daha yakındı fabrikaya. Birisi şaltere koştu; fabrikanın tüm ışıklarını söndürdü. Bir anda tümüyle karanlık içinde kalmıştı fabrika, zifiri karanlık! Herşey, çevrelerindeki her nesne güvensiz.

Ön taraftaki atelyenin kapısını açtı Birol. O sessizlikte büyük gürültü çıkardı kapı.

Yeniden duyuldu silah sesleri. Bu kez daha yakından.

— Tabancayla ateş ediyorlar!

Döndü baktı Birol. Karanlıkta yüzünü hayal meyal görüyordu konuşanın.

— Korkma, dedi aynı ses. Tabanca var bende. Bir saldırı olursa kendimizi koruruz. Hadi dışarı çıkalım.

Birol, onun peşinden duvar kenarına kadar koştu. Sonra duvara sürüne sürüne kapıya kadar vardılar. Dışarısı atelyenin içinden biraz daha aydınlıktı. Kaynakçı Selim ustaydı bu. Selim usta Birol'dan yana dönüp:

— Havaya ateş ediyorlar, dedi. Bizi korkutmak istiyorlar. Fabrikaya gelmeye cesaret edemezler zaten.

Boşvermiş bir tavırla, korunmaya gerek görmeden atelyeye doğru yürüdü. Az sonra ışıkları yandı fabrikanın. Epey bir zaman geçtikten sonra bir iki el daha ateş edildi. O gece başka da silah sesi duyulmadı.

⁂

Çözülme başlamıştı. Moral çöküntüsü içindeydiler ve neredeyse fabrikayı terkedip gideceklerdi. İzin isteyenlere karşı öyle bunaldı ki Birol «giden gitsin,» diye bağırdı sonunda. «Ben mi kaldım fabrikayı kurtaracak?!» Dayanma noktasının sonundaydı. Muharrem ortaya çıkmasaydı, belki de artık mücadele etmekten vazgeçecekti.

Muharrem kazan kaynakçısıydı. Daha önceleri ana fabrikada çalışıyordu. Beş yıl kadar önce ana fabrikada direniş olmuş, direnişin sonunda işten atılmıştı. Fabrikadan atılması tam bir şanssızlık eseriydi. Direniş sürerken fabrikanın patronu gelmiş, arabasını fabrikadan dışarı çıkarmak istemişti. Dış kapının anahtarı o gün kapı nöbetçisi olan Muharrem'deydi. Ve Muharrem ortalıkta yoktu. Muharrem, bilerek kaybolmuş değildi. Yarım kalan bir işini halletmek için köye gitmişti. Direniş nedeniyle atılan yüzelli kişinin arasında o da yer aldı. İki sene boyunca işsiz gezdi. Fabrikada olduğu sırada yapımına başladığı evini bitiremedi. İki çocuğu vardı. Bir ev ve bir iş sahibi olmak, sakin bir hayat sürmek istiyordu. Birçok defa gidip geldikten sonra büyük fabrikanın müdürü yeni açılan küçük fabrikada işe başlamasına razı olmuştu. Ondan sonraki günler evin geri kalan kısmını bitirmeye çabaladı. Derken küçük fabrikada direniş başladı. Direnişi terketmediyse de olan bitene karışmadan bir kenardan sesizce izlemeyi yeğliyordu.

Buna rağmen olaylardan kopamamıştı tam olarak. Daha evvel başından direniş geçmiş olması birçok tecrübeler kazandırmıştı ona. Küçük kazan fabrikasındaki işçilerden daha çok şey biliyordu. Direnişin başarıya ulaşacağına inanmıyordu pek. Gene de gönlü direnişten yana idi. Birol, «giden gitsin,» diye bağırdığı sırada karışmamaya ne kadar kararlıysa da, dayanamamış, ortaya

atılmıştı.

— Arkadaşlar, bu sizin yaptığınızı çocuklar bile yapmaz. Birlik olmazsak yeniliriz. Herkes başını alıp giderse kim mücadele edecek? Eğer direniş başarıya ulaşırsa bundan hepimiz kazançlı çıkacağız. Yok eğer başaramazsak, katılsın katılmasın herkes zarar görecek bundan. Mücadele etmek istemeyen varsa izin almaya gerek yok! Şimdi çekip gitsin. Bir daha da gelmesin bu fabrikaya. Yok eğer gitmek istemiyorsanız o zaman bazı şeylere katlanmak zorundasınız.

Muharrem'in konuşması işçiler üzerinde etkili olmuştu. İşçiler, başları öne eğik dağıldılar. Muharrem'in söylediği gerçeği kabul etmiş gibiydiler. Birinin arka çıkması Birol'u umutlandırmıştı. Bu arkadaş daha önce neredeydi, diye geçirdi aklından.

Muharrem devamlı kalmıyordu fabrikada. Çoğu zaman köye gidiyor, tekrar geliyordu. Direnişin başladığından bu yana gelmediği geceler bile olmuştu. Birol, Muharrem'de yeni bir umut bulmuştu. Ancak Muharrem'in bu desteği uzun sürmedi. Bir kenara çekilerek eski sessizliğine büründü yine. Birol, onun her ne kadar direnişte bir sorumluluk almasına çabaladıysa da bu çabalar sonuçsuz kaldı. Hatta direnişi onun yönetmesine bile razıydı. Yeter ki kendisine destek olsun.

Birol ile ikisi rahat rahat konuşma fırsatını ancak ertesi gün öğleden sonra bulabildiler. Bir daha da uzun müddet kolay kolay bir araya gelemediler. Birol'un ilk sorusu «daha önce niye sessiz kaldın?» demek oldu.

— Direnişin süreceğine inanmıyordum. İşçiler, birkaç gün içinde çalışmaya başlarlar sanıyordum. Selimoğlu, işçilerle anlaşmaya yanaşmaz. Daha önce de başıma geldi benim. Anlaşma olduktan sonra bile çoğumuzu fabrikada barındırmaz. Bundan önceki direnişte fırsatını

bulur bulmaz yüzelli kişi birden attı işten. Atılanların arasında ben de vardım.

Konuştukça yüzü daha da düşünceli bir hal almıştı Muharrem'in.

— Sıkıyönetim ilan edilmişti o zaman. İşbaşı yapıldığı gün askerler gelmişti fabrikaya. 15-16 Haziran işçi olaylarından sonraydı. Selimoğlu fabrikaya gelmiş; «çalışmak isteyenler çalışsın, çalışmak istemeyenler dışarı» diyerek kapıyı göstermişti. Dün gibi hatırlıyorum.

O anlattıkça Birol'un da ona karşı ilgisi artıyordu.

— Büyük fabrika direnişe geçseydi o zaman iş değişirdi. Yoksa tek başına küçük fabrikanın başarması zor.

— Büyük fabrika direnişe geçer mi dersin?

— Bilmem. Biraz zor.

— İşçi arkadaşları tek başına yönetmek imkânsız. Hazırlıksız olduğumuz bir anda geçtik direnişe. İşçi arkadaşlar türlü zorluklar çıkarıyorlar. Yardımcı olmıyorlar. Kendilerinden öteyi göremiyorlar. İnsan bazen umutsuzluğa düşüyor.

Uzun süren bir sessizlik oldu. Muharrem, neden sonra:

— İşçilerin tümünü kendin gibi sanıyorsun. Onları olduğundan başka türlü görüyorsun. Oysa onlar günlük yaşantının boğuntusu içinde bugüne kadar olan alışkanlıklarından kurtulamamışlar. Onların şimdiye kadar uymak zorunda kaldıkları disiplin; hep baskıyla, cezalarla sağlanmış. Bu baskı yokolunca ne yapacağını şaşırıyor işçiler. Hemen başıbozukluğun içine düşüveriyorlar.

Muharrem'in konuşması Birol'un kafasındaki bir sürü soruya ışık tutmuştu. «Yine de buna rağmen işçilerin disiplinli olmaya alışkanlıkları yok muydu?» Bu soruya kendi yanıt verdi: «Vardı elbet!» Kolayca örgütlenebilmeleri, kolayca disipline olabilmeleri sırf bu alışkanlık-

ları yüzündendi. Ama bunların kendiliğinden süreceğini düşünmek hayaldi.

⁂

Hafta sonu olağanüstü sıcak oldu. Her taraf sıcaktan kaynıyordu sanki. Fabrikaların çoğu öğle vakti paydos etmişti. Kazan fabrikası direnişte olmasaydı eğer o da tatilde olacaktı.

Kazan fabrikasının direnişini çevre fabrikalardan duymayan kalmamıştı. Gün geçtikçe direniş çevre fabrikalarda konuşulur, tartışılır hale geldi. Sabahları işlerine gitmek için kazan fabrikasının önünden geçenler, direnişçi işçilerle selamlaşmayı alışkanlık haline getirdiler. Kimisi şöyle bir uğrar; hal hatır sorar, direnişçilerin moralini yükselten birkaç şey söyler öyle giderdi işine.

O gün akşama kadar değişik bir olay olmamıştı. Bir gece önceden uykusuzlardı yine. Başçavuş tekrar gelmiş, bu kez saldırı olma ihtimalinin daha kuvvetli olduğunu söylemiş; onlar da bir önceki gece gibi fabrikanın içinde sabaha kadar ellerinde sopalarla dolaşmışlardı. Buzdolabı fabrikasından üç otobüs dolusu işçi, direnişçi işçileri ziyarete gelmeseydi gün boyunca kayda değer yeni birşey olmayacaktı.

Meydanda kalan tüm demirler güneşin sıcaklığından ateş saçıyordu adeta. Yorgunluk ve sıcağın etkisiyle işçiler pestile dönmüşlerdi sanki. Her biri bir gölge bulmuş, uyuşuk bir halde oturuyor, kimi de uyukluyordu. Ziyaretçi işçilerin geldiği duyulduğunda birçok kişinin ilgisini çekmemişti bile.

Otobüsle gelenlerin çoğu işçi kızlardı. Bir anda ortalığı gürültüye boğdular. Sesleri bir orman dolusu Ağustosböceğinin hep bir ağızdan çıkardığı gürültüye benzi-

yordu. Büyük bir şamata koparıyorlardı. Derken birbirine karışmış seslerin arasından düzenli bir haykırış yükseldi. Ve çok geçmeden hep bir ağızdan söylenen inanç dolu, yüreklerden kopup gelen bir güce dönüştü. Döküm fabrikasının ikinci vardiyasında çalışan işçileri bile bu coşkulu sesleri duyunca merakla atelyelerden dışarı çıkıp fabrikanın önüne geldiler. «Yaşasın kazan işçileri!» diye bağırıyorlardı gelenler; kadınlı erkekli. Genç işçi kızların sesleri diğer sesleri bastırıyordu. İşlerini bırakan dökümcü işçiler, işçi kızları alkış yağmuruna tuttular. Kazancı işçiler, daha fazla ilgisiz kalamazlardı zaten. Fabrikanın ön tarafında boruların dizili olduğu yüksek demir raflar vardı. Kimi demir rafların, kimi de duvarın üstüne çıktı. Bu beklenmedik ziyaret oldukça şaşırtmıştı onları. Dünyadan kopmuş gibi şaşkın şaşkın bakıyorlardı. Sanki gelenler kendileri için değil de başkaları için gelmişlerdi. Slogan atmak, marşlar söylemek kazancı işçilerin o güne kadar bilmedikleri şeylerdi. Şaşkın bakışlar giderek bir hayranlığa, kendilerinin yapamadıkları birşey karşısında duydukları ezikliğe dönüştü. İlkten bir sürü güzel kız karşısında akılları başlarından gitmişti. Ziyarete gelenlerin çoğunun kız işçiler olduğunun duyulması gelmeyenlerin de ilgisini çekmiş, fabrikadaki herkesin ön tarafta toplanmasına neden olmuştu. Herkes dışarıyı daha iyi görebilmek için birbiriyle yarış ediyor, daha yukarı çıkmak için birbirini itiyordu. Bu şaşkın halleri uzun sürmedi. Birdenbire nasıl gerçekleştiğini bile farkedemeden sımsıcak dostluk duyguları kapladı yüreklerini. Yürekleri heyecan doluydu. Yürekleri arkadaşlık doluydu. Ancak o güne kadar habersiz oldukları bu coşkulu heyecan karşısında çekingen bir halleri vardı. Direnişteki işçiler onlar değildi sanki. İşçi kızların heyecanına katılmak, onlarla birlikte

haykırmak istedilerse de bu istekleri yüreklerinde sıkıştı kaldı önceleri. Gelenlerin coşkulu havasına uyamadılar. Eski alışkanlıklarının tutukluluklarını yırtıp içlerindeki güçlü duyguları haykıramadılar bir türlü.

Derken gelenlerin içinden biri çıkıp —baştemsilcileriydi bu— heyecanlı bir konuşma yaptı. Direnişteki kazan işçilerinin mücadelesini övdü. Kazancı işçiler o ana dek kendilerini hiç bu gözle görmemişlerdi. Cesaretleri biraz olsun arttı. Kendilerinin böyle sanılmasından gizli bir gurur duydular; öyle olduklarına inanmasalar da... Günlerden beri gülmeyen yüzleri ilk kez güldü. Gelenler dostluklarının, dayanışma duygularının yanı sıra çay, şeker ve sigara getirmişlerdi beraberlerinde. Kazancı işçiler, işçi kızların sabaha kadar orda kalmasına razıydılar. Fakat yaşadıkları bu güzel dakikalar uzun sürmedi. İşçi kızlar onlara mücadelelerinde başarılar dileyerek arabalarına doluştular. Her birinin otobüsün pencerelerinden sallanan eli güçlü olmalarını diliyordu erkek arkadaşlarına. Sonra uzaklaştı otobüsler. Direnişçi işçilerin mutluluklarını da beraberinde götürerek.

*
**

Alibeyköy'de gece saat 9.00'da tüm kahveler tıklım tıklım dolu olurdu. Yaz olduğundan sandalyeler dışarı çıkarılmıştı. Yoldan geçenler kahvede oturan tanıdık birini gördüler mi uğramadan edemezlerdi. Bazı kere evden bakkala gidiyorum diye çıkan erkekler olurdu bunlar. Erzak alıp eve dönecekleri sohbetin en koyu zamanında akıllarına gelir, biraz daha kalabilmek için türlü bahaneler uydururlardı kendilerine. Eve vardılar mı karılarıyla takışırlar, erkek olma üstünlüklerini kullanıp öyle sıyrılırlardı işin içinden. Kahvelerde oturanlar genellikle çevre esnafı, fabrika, civardaki küçüklü büyüklü

atelyelerin işçileri olurdu. Bu insanların tümünün kahvelerde iyi vakit geçirdikleri doğru değildir! Genellikle sohbeti tercih edenler için iyi olurdu; bunlar birbirleriyle fikir alışverişinde bulunurlar, bilmedikleri şeyleri birbirlerine aktarırlar —bu fabrikaların da başlarından geçen bir olay olabilir— günlük karşılaştıkları sorunlara bir sürü çözümler getirirlerdi. Diğerleri kâğıt oyunundan başlarını kaldıramazlardı. Kâğıt oynayanlar için birbirlerinin varlıkları bir diğerinin elindeki kâğıdın cinsinden öteye gidemezdi. İçlerindeki en büyük kahve meydandakiydi. Jandarma karakolunun tam karşısına düşen bu kahve yolun biraz yükseğindeydi. Buraya sekiz on basamaklı merdivenle çıkılırdı. Kahvenin çevresi geniş bir balkonla çevriliydi. Bir sürü sandalye çıkarılmıştı balkona. Kahvede oyun oynayanların dışındakiler sıcağın etkisiyle balkon kısmında oturuyorlardı. Kahvenin tüm pencereleri açılmıştı. Pencereler kapalı olsa da zaten bu oyun oynayanları ilgilendirir bir durum değildi. Kahvenin içi sıcak olmasına rağmen oynayanların çevresinde kalabalık bir gurup hiç eksik olmazdı. Dışarıda oynanan oyun tavladan ibaretti. Tavla oynayanlar ikide bir tavla kutularına hızla vuruyor; birbirleriyle öyle enteresan bir konuşma tarzları var ki, insan sıkılmadan tiyatrodaymış gibi saatlerce izleyebilirdi onları. Elindeki tepsiyle çaycı oğlan bir içeri bir dışarı koşuyor, çay, ıhlamur, soğuk bira dağıtıyordu herkese.

Kahvenin iç kısmında kapıya yakın yerde, açık pencerenin önündeki masada oturan, spor giyimli kişi kahvenin havasına pek uymuyordu. Görünüşte otuzbeş yaşlarında biriydi. Yüz hatları oldukça yuvarlaktı. Bakımlı bir cildi, düzgün taralı pırıl pırıl parlayan saçları, bunun yanı sıra kulak memesinin hizasını geçen favorileri, çok biçimli kesilmiş bıyıklarıyla bir sahne sanatçısı-

nı andırıyordu. Kıpkırmızı ve sıhhatli yanakları vardı. Yaz günleri açık renklerden hoşlandığı giyiminden belliydi. Beyaz bir keten pantolon, krem rengi derisi iyi bir mont, boynunda beyaz bir fular... Tek kusuru saçlarının üst kısmının açık olmasıydı. Bu da ona çirkin bir görünümden ziyade olgun bir hava veriyordu.

Raşit Ballı, on senelik kazan montajcısıydı. İşyerinde de dikkat ederdi giyimine. Kimse onun mavi iş önlüğünü kirli görmemiştir. Öyle diğer kazan ustaları gibi kalemini kulağının arkasında taşımaz! Kullandığı biri iyi cins iki kalemi vardır ki önlüğünün sol göğüs cebinde bulunur. Çevresindekilerin kendine saygı göstermesine aşırı önem verir. Bunu sağlamak için elinden geleni esirgemez. Konuşurken kendine özgü dudak hareketlerinin yanı sıra, el hareketleri de anlatımına öyle güzel uyar ki; karşısındakini etkileme gücü fazladır bu yüzden. Konuşurken kendine aşırı bir güven içersindeymiş gibi hareket eder. Sinirli olduğu anlar nadirdir. Sesi ancak çok sinirlendiği zaman yüksek perdeden çıkar. Böyle anlarda yanakları baştan aşağı kıpkırmızı kesiliverir, kendine özgü hareketleri bambaşka bir hal alıverir, ses tonundaki vurgular duygusallığa bürünür, çok geniş bilgisi olduğu söylenemez; yalnız karşısındakinde bilgili imiş gibi bir intiba bırakır.

Bir de küçük bir alışkanlığı vardı Raşit Ballı'nın. Nereye giderse gitsin küçük bir deri çantası vardır; elinden bırakmaz. Hiç eksik etmez yanından. Çantanın içinde küçük bir tarak, not defteri ve para bulundurur.

İsa kahvenin açık kapısından içeri girer girmez ilkin çevresine bakındı.

Raşit Ballı'yı masada oturur görünce onun bulunduğu tarafa yürüdü. Raşit Ballı onu görünce kalkmadı yerin

den. İsa masaya varınca kendisine bir sandalye çekti. Oturmadan önce;

— Başka gelen yok mu? diye sordu.

— Şimdilik senden başka gelen yok.

Saatine baktı. Sonra oturdu iskemleye. Fazla tanışmışlığı yoktu Raşit Ballı ile. Fabrikada iş gereği ara sıra karşılaşırlardı, o kadar. On dakika kadar bir zaman sonra Zülfü ile Doğan geldi. Zülfü oturur oturmaz; İsa: «küçük fabrikadaki arkadaşı bulamadınız mı?» diye sordu ona.

— İşi varmış... Gelmedi.

İsa canı sıkılmışcasına yüzünü buruşturdu. Bir süre konuşmadılar. Raşit Ballı ilgisiz bir tavırla çayını yudumluyor, sanki masada ondan başka kimse yokmuş gibi dışarısını seyrediyordu. Doğan kalktı, kahvenin tuvaletine gitti. Geri döndüğünde döküm fabrikasındaki temsilciyi gördü masada. El kol hareketleriyle heyecanlı bir şekilde birşeyler anlatıyordu temsilci. Hemen onun yanıbaşına çöktü.

— Eğer sizin fabrika direnişe geçmezse kaybedecekleri kesin! Sizden başka hiçbir şansları kalmadı.

Raşit:

— Bizim fabrikada direnişe geçmek çok zor. Fabrikada baskıyı son derece arttırdılar. Kimseye göz açtırmıyorlar. Dışarıdan yabancı adamlar doldu fabrikaya.

— Güvenilir birisinden duydum, dedi Doğan araya girerek. Küçük fabrikadaki direnişi kaldırdıktan sonra her iki fabrikadan da çok sayıda işçi atacaklarmış.

Raşit Ballı, benim haberim yok senin nasıl haberin oluyor böyle şeylerden der gibilerden bir tuhaf baktı Doğan'ın yüzüne.

— Doğrudur, dedi Zülfü.

Raşit Ballı:

— Kim yayıyor böyle yalan yanlış şeyleri, deyip sözlerinin daha da inandırıcı olması için alaylı bir şekilde güldü.

Döküm temsilcisi konuşmayı tartışmaya dönüştürmek istemiyordu. «Size söyleyeceğim şu: Bölgede bir karar aldık. Sizin de direnişe geçmeniz gerekiyor.»

Raşit heyecanla karşı çıktı:

— Direnişe geçecek olan siz değilsiniz. Biz geçeceğiz direnişe. Sonunda ne olacaksa bize olacak! Eski sendikayla toplusözleşmemizin bitmesine daha iki senemiz var. Yani iki sene sonrası için planlamıştık bu işi. Diyelim ki direnişi kazandık. O zaman ne olacak? Toplusözleşme yapabilecek miyiz? Üstelik hazırlıksızız böyle bir şeye. Direnişi kazansak bile yeni bir toplusözleşme yapmak için iki sene bekleyeceğiz. Sırf küçük fabrikayı kurtarmak için koskoca bir fabrikayı direnişe geçiremeyiz.

Döküm temsilcisi diğerlerine dönerek:

— Siz de mi aynı şekilde düşünüyorsunuz? diye sordu.

İsa:

— Bir tek kişinin verebileceği karar değil bu.

Masada bulunan diğerleri herhangi bir şey söylemediler. Uzun süren bir suskunluk oldu. Raşit Ballı önemli bir işi olduğunu söyleyerek masadan kalktı. O gittikten sonra:

— Aslında, diye söze girdi döküm temsilcisi. Bu kez direnişe geçmezseniz iki sene sonraki mücadele şansınızı da kaybedersiniz. Fabrika idarecileri bu kez direnişi bastırdıktan sonra size o şansı bir daha tanıma-

mak için ellerinden geleni yapacaklardır. İki fabrikadan da bir sürü adam atılacaktır. Yapacakları ilk iş sizi dağıtmak olacaktır. Direnişin zamanlamasının uygun olmadığı doğru. Ancak zamansız oldu diye kaçamayız ondan. Toplusözleşmenize daha çok zaman olsa bile sendikanızı değiştirebilirsiniz. İşveren, Sendikayı geçici bir protokolle tanıyabilir. Geçmişte bu yolu denemiş fabrikalar var.

İsa:

— Burada direniş için karar bile almış olsak bu bir şeyi değiştirmez. Yalnız bizimle olacak iş değil bu.

— Yine de sizin kararınız çok önemli.

Zülfü ayağa kalkıp: «Ne bahasına olursa olsun direnişe geçirmeliyiz fabrikayı,» dedi kararlı bir şekilde.

Doğan'la İsa suskundular. Birşey söylemekten kaçınıyorlardı sanki. Döküm fabrikası temsilcisi, direnişe geçmeleri için ellerinden gelen her yardımı yapacaklarını söyledi.

Belirli bir karara varamadan ayrıldılar kahveden. İsa'nın kafası karışmıştı bir hayli. Yanlış bir adım atmaktan korkuyordu. Direnişi kazansalar, yeni sendika toplusözleşme dönemine kadar yetki alamayacaktı. Diğer taraftan bir başka gerçek dikiliyordu karşısına. Küçük fabrika kaybederse eğer, bir daha böyle bir fırsat geçmeyecekti ellerine. Kafası düşüncelerle dolu evinin yolunu tuttu. İri damlalar halinde başlayan yağmur yolda yakaladı onu.

***

Pazarı pazartesiye bağlayan gece çok yağmur yağdı. Bardaktan boşanırcasına... İşçilerin hepsi bir köşeye sığınmışlardı. Yemekhaneye, kimi elektrik atelyesine kimi sağlık odasına... Kala kala kırk kişi kalmışlardı.

Gök gürlüyor, şimşekler çakıyor, birbiri ardına düşen iri damlalar hiç yorulmaksızın, fabrikayı, alandaki demir yığınlarını habire dövüyordu. İşçilerin tümü uğursuzluğun geceden başladığına hükmetmişti. O gece bitmek bilmeyen, en uzun gecelerden biri oldu. Kötü bir söylenti yayılmıştı kulaktan kulağa. Sabah, direnişe katılmayan işçilerin çalışmaya geleceği söyleniyordu. Personel binasından yayılmıştı bu haber. Başçavuşta buna benzer birşey söylemişti. Herkeste moral sıfırdı. Çalışmaya gelecek olanların kaç kişi oldukları konusunda kimse birşey bilmiyordu. İlk bölünme olduğu sırada otuz kişi kadar vardı ayrılan. Daha sonra kaçanlarla birlikte bu sayı fazlalaştı. Direnişten kaçanlar ne olmuştu? Çalışmaya geleceklerin arasında onlar da var mıydı? Eğer varsa ve sayıları kalabalıksa?... Çeşitli tahminler yürütülüyordu işçilerin arasında; en iyimserinden en kötümserine...

İkiyüz kişiden kırk kişi kalmıştı. Bunlar fabrika çalıştığı sıralarda sürtüşmeye en çok girmiş kişilerdi. İçlerindeki kin onları altı gündür ayakta tutuyordu. Fazla bilinçli olmasalar da direnmekten başka çıkar yolları olmadığını görüyorlardı. Gerçek şu ki hepsinde henüz yitirilmemiş bir umut vardı. Umut o gece bir çoğunda söndü.

Yücel Aydın daha kazan fabrikasına varmadan sırıl sıklam olmuştu. Yolda yakalamıştı yağmur onu. Nefes nefeseydi. Köy meydanından beri koşuyordu. Sabah ayrılmıştı fabrikadan. Altı gündür fabrikadan dışarı çıkmamak bir hayli sıkmıştı onu. Bir süre fabrikanın dışına çıkmak, arkadaşlarını görmek için dayanılmaz bir istek duymuştu. Bütün gün dışarlarda dolaşmış, üniversitedeki arkadaşlarını aramış, bulamamıştı. Bulsaydı kazan direnişi hakkında anlatacağı bir sürü şey olacaktı onla-

ra. Onları bulamamak canını sıkmıştı bir hayli. Canını sıkan bir şey daha vardı: gün geçtikçe kazan direnişi diye bir şey kalmıyordu ortada. İşçilerin günden güne sayılarının azalması tedirgin ediyordu onu. Nerede ise direnecek adam kalmayacaktı fabrikada. Direnişin yürüyeceğine dair inancı yavaş yavaş yok oluyordu. İşçiler zoru görünce bırakıp kaçtılar diye düşünüyordu. Herşey kitaplardaki gibi değildi. Hayal gücünü ne kadar zorlasa kazan işçilerini kitaplarda okuduğu başka ülkelerin işçi mücadelelerine benzetemiyordu bir türlü. Bu durum onu Türkiye'de güçlü bir mücadele verebilecek işçi sınıfının henüz oluşmamış olduğu sonucuna vardırdı. Türkiye'deki sendikal haklar da zaten mücadeleyle alınmamıştı. İşte en basit örneği: Yaşadığı direniş! Kazan fabrikası nasıl olduysa direnişe geçmiş, mücadele yolunda bir adım atmışken; ne olmuştu sonunda? Koskoca bir fiyaskoyla sonuçlanmıştı. İşçiler birkaç gün içinde kaçmaya başlamışlardı direnişten.

Yine de direnişte geçen altı gün onun için büyük bir tecrübe olmuştu. Bunu devamlı tekrarlıyordu kendi kendisine. Altı gün önceki Yücel Aydın değilim diyordu. Yaşadığı deneyimin dernekteki arkadaşlarla yapacağı tartışmalarda büyük yararı olacaktı. İşçiler hakkında duyduğu umutsuzluğu kendine bile itiraf etmekte güçlük çekiyordu. Bu umutsuz düşünceleri kafasından kovmak istiyor, fakat ne kadar uğraşırsa uğraşsın başaramıyordu.

Derneğe de gitmiş, kimseyi bulamamıştı orada. Kitaplardan okuyup işçi sınıfı üzerine bir sürü söz söylemek kolaydı. Gelsinler bir de içinde yaşasınlar bakalım. Yağmur suları başından aşağıya akarken böyle düşünüyordu.

Köprüden fabrikaya koşarken; bütün gün boyu mü-

cadele ettiği kararsızlığını yenmeyi başarabilmişti. Neredeyse dönmeyecekti fabrikaya. Fabrikadaki işçilerin sayıca azalmaları korkutuyordu onu. İşçiler azaldıkça güvensizlik kaplıyordu ruhunu. Fabrika tehlikeli bir yer olmaya başlıyordu gözünde. Yine de dönmemeyi yediremedi kendisine. Direnişi bırakıp gidenlerden farkı ne olacaktı o zaman. Yaşamın, mücadelenin içinde olmak bambaşka bir şeydi. Mücadelenin içindeydi işte. Böyle düşününce güzel duygular sardı ruhunu. Kendisinden hoşnut oldukça duyduğu tatlı heyecan daha da büyüyordu. Buna rağmen güzel duygular içersinde olmasını engelleyen, eksik olan birşey vardı. Kafasındaki ideale biraz uymuyordu kazan direnişi. İşçiler yanlışlıkla çıkmışlardı sanki direnişe. Direniş büyük fabrikada olsaydı diye düşünüyordu. Belki o zaman bambaşka olurdu. Sonra kovuyordu bu düşünceleri kafasından. Küçük, büyük fabrika farketmez diyordu. Direniş direniştir. Mücadelenin en küçüğünü bile yüklenmeliyiz omuzumuza. Karmakarışık duygular içersinde, yağan yağmur umurunda olmadı pek. Hatta ıslanması hoşuna bile gitti. Fabrikaya vardığında sırılsıklam bir haldeydi.

Fabrikadan ayrılmış olduğunu kimseye belli etmek istemiyordu. Fazla işçi yoktu ortalıkta. Tenha bir hali vardı fabrikanın. Atelyede birkaç kişiye rastlamasa işçilerin fabrikayı terkettiğini sanacaktı. Yağmur damlaları büyük gürültüler çıkarıyordu, fabrikanın çatısında. Islak gömleğini çıkardı sırtından. Bir titreme aldı vücudunu. Hoşlanmamıştı fabrikanın tenhalığından. Çevresine bakınınca takım odasında ışık gördü. Makineler, dev kazanlar, makine mezarlığını andırıyordu sanki. Karanlıkta bir yere takılıp düşmemek için dikkat ede ede ışığa doğru yürüdü.

Takım odası işçilerle doluydu. Üçü sıranın üstünde

uyuyor, diğerleri oturmuş sohbet ediyorlardı. Presçi İsmail vardı, tanımadığı bir işçi daha vardı; iskemlenin üstünde uyuyordu o. Teyp masanın üstündeydi. Hafif kısık çalıyordu. İsmail masanın üstüne dayamıştı başını; o girince kaldırdı. Yücel Aydın, kenarda duran bir tahta şandığın üstüne oturdu. İsmail'in gözleri kanlanmıştı uykusuzluktan. Yücel Aydın'a baktı bir süre, bir şey söylemeden. Onun odadaki varlığına aldırmadan teybi dinlemeye devam etti.

— Titriyorsun sen, giysene üstünü.

— Önemli değil, kurur şimdi.

— Sırılsıklam olmuşsun sen yahu. Nasıl ıslandın bu kadar?

Teybi kapattı. Cebinden sigarasını çıkartıp yaktı, sigarasından Yücel Aydın'a da uzattı bir tane.

— Gömleğini şu sandalyeye as da kurusun.

Uzun süren bir sessizlik... Yücel Aydın gömleğini kuruması için sandalyeye astı. Sigarasından derin bir nefes çekti. Sessizliği bozan İsmail oldu:

— Yarın epey gürültü kopacak fabrikada.

— Neden?

— Bilmiyor musun? Fabrikadan ayrılan işçiler çalışmaya gelecekler?

İsmail bir süre atelyenin içinde dolaştırdı bakışlarını. Işığın boğduğu karanlığın içinden atelyeyi görmeye çalıştı.

— Nasıl çalışacaklarsa?

Yücel Aydın üşümesini filan unutmuştu. Oturduğu yerden kalkıp masanın başında oturan İsmail'in yanına geldi.

— Nereden duydun sen bunu?

— Herkes öyle söylüyor. Başçavuş bile.

— Biz ne olacağız peki?

— Birşeyler yapacağız elbet. Sen neredeydin? Kazanların içinde uyuyor muydun yoksa?

Yücel Aydın duymamıştı onun bu sorusunu. Aklı çalışmaya gelecek işçilere takılmış, yüzü dalgın bir hal almıştı.

— Kırk kişiyle ne yapabiliriz ki?

Gömleğini giydi üstüne. Bir hayli tedirgindi hareketleri. Kararsız dikildi ayakta. Kapının mandalını çekti; odadan çıkacaktı, vazgeçti. «Ne bahasına olursa olsun çalışmalarına engel olmalıyız,» dedi presçiye. Az önceki endişeli halinden kurtulmuş, cesaretlenivermişti. «Fabrikaya sokmamalıyız onları. Birol nerede?»

— Bilmiyorum.

— Böyle boş oturup bekleyecek miyiz? Hiçbir şey yapamayacak mıyız? Adamlar yarın çalışmaya gelecek! Hiç kimse yok ortada. Sanki yarın hiçbir şey olmayacakmış gibi.

Presçi rahat bir şekilde yaslandı oturduğu yere. Sakin, telaşsız bir hali vardı.

— Ne takıyorsun bu kadar kafana? Hiçbir şey olmaz yarın. Biraz şenlik olur, o kadar! Boşver bütün bunları. Biz burada iken kim gelip çalışabilir ki. Adamın kafasını kırarlar. Ya biz onların kırarız, ya onlar bizim. Sen şimdi git uyu ve hiçbir şey düşünme. Yarın olsun, kolay. Biraz gürültü iyidir.

Yücel Aydın ağzında birşeyler geveledi fakat ne dediği anlaşılmadı. Canı sıkkın bir halde çıktı odadan. Ne yaptığını bilmez bir halde atelyede dolaştı durdu. Döküm fabrikasındaki temsilciler «bu iş burada bitti» demişlerdi. Direniş bitmiş, fakat kimsenin elinden bir şey gelmemişti. Sadece kazan işçilerini suçlamıyordu; çevredeki fabrikaların, sendikanın, hepsinin suçu vardı bun-

da. Silahtar çevresindeki tüm fabrikalar, kazan işçileri için dayanışma direnişleri yapmalıydılar. Bak o zaman nasıl anlaşmaya yanaşırdı işverenler. Lakin çevredeki hiçbir fabrikadan ses çıkmamıştı. Dünyanın başka ülkelerinde işçiler direnişe geçtiler mi tümü birden geçiyorlardı. Ya kazan işçilerinin direnişi? Kazan işçilerinin direnişi kazan işçilerinden başka kimseyi ilgilendirmiyordu. Onların da zaten işçi sınıfının mücadelesini falan düşündükleri yoktu. Varsa yoksa para. Bazı anlar bırak daha çok ezilsinler diyordu kendi kendine. Ezilsinler de akılları başlarına gelsin. Direnişte tanıştığı bir kazancı ustası geldi aklına. Adam nasıl da atıp tutmuştu. «Sonuna kadar mücadele edeceğiz,» diyordu. «Haklarımızın çiğnenmesine izin vermeyeceğiz.» Ertesi günü bir de baktı ki o da toz olmuş fabrikadan. Kimi işçilerin köyle bağları bile kopmamıştı daha. Kiminin fındık parası geliyordu köyden. Direnişi ilk önce terkedenler de bunlar olmuştu. İşçilerin çoğu buradan kurtulmayı ve bir atelye açmayı ya da kendi başına bir iş çevirmeyi hayal ediyor diye düşündü. Ya da bir arsa alsınlar ve bir ev yapsınlar... Tüm bunları aklına getirdikçe daha bir öfkeleniyordu. Ya kendisi? Mühendisliği bitirip iyi bir yerde iş bulabilir ya da bir mühendislik bürosu açıp yaşamını iyi bir şekilde devam ettirebilirdi. Oysa ne yapmıştı? Direnişe katıldığından stajı ne olacak belli değildi. Babası ile bile arası açılmıştı bu yüzden.

Dışarıda yağmur yağıyordu. Beton zemin yer yer su çukurlarıyla doluydu. Karanlıkta nerelerde su olduğu belli olmuyordu. Birkaç defa su çukurlarının içine girip çıktı bu yüzden. Önce idare amirliği binasına gitti. Uyuyan işçilerden başka kimseyi bulamadı orada. Birden aklına döküm fabrikası tarafına gitmek geldi. Duvarın yanına kadar gitti. Öte yana geçip geçmemekte te-

reddütte kaldı bir süre. Sonra ıslak duvarın üstünden öte yana atladı.

⁂

Gecenin geç saatleri olmasına rağmen temsilcilik odası bir hayli kalabalıktı. Silahtar bölgesindeki diğer fabrikalardan gelen temsilciler de vardı odada. Sigara dumanına boğulmuştu oda.

Birol pencere tarafındaki bir sandalyede oturuyordu. Odanın içindeki gürültüden yağmurun sesi içeri kadar ulaşmıyordu. Yağmur kendi halinde dövüyordu camları. O gece Birol sadece kazan işçilerine, sadece kendine karşı değil, başkalarına karşı da sorumlu olduğunu hissetti.

Odadaki işçi temsilcilerine baktı. Onlar gibi biri olmak hoşuna gidiyordu. Başka fabrikalardaki temsilcilerle görüşüyor; işçi sorunlarını onlarla tartışıyor, o da onlar gibi fabrika temsil ediyor... Makine başındaki herhangi bir işçiden farklı hissediyordu artık kendisini. Bir kitlenin başındaydı artık. İşçi Birol'dan daha önemli biriydi. Diğer fabrikaların temsilcileri onu da aralarına alıyorlar, onu kendilerinden biri sayıyorlardı. Fabrika temsilcileriyle konuşurken, konuşmaları, hareketleri ağırlık kazanmıştı. Bu durum gitgide hoşuna gitmeye başlamıştı. Kendi de farkında olmadan büyük bir haz duyuyordu bundan. İkiyüz kişinin başında bir işçi lideriydi artık.

Temsilcilik odasının kapısı açıldı. Üç kişi girdi içeri. Üçünün de sırtında yağmurlukları vardı. Suları akan yağmurluklarını çıkarıp odanın köşesindeki askıya astılar.

— Bu gece göğün dibi delinmiş sanki. Bu ne yağmur.

Gelenlerle birlikte odanın içinde adım atılacak yer kalmamıştı. Fabrikanın baştemsilcisi ayağa kalkıp karşıladı gelenleri. Birol da kalktı ayağa. Tek tek gelenlerin elini sıktı.

Döküm Baştemsilcisi: «Arkadaşlar Demir Çekme fabrikasının temsilcileri,» diye tanıştırdı gelenleri.

Bir an karıştı odanın içi. Döküm işçilerinden birkaçı gelenlere kendi sandalyelerini verdiler.

Birol pencereden dışarı bakıyordu arasıra. Fabrikayı düşünüyordu. Geleli epey olmuştu. Sanki fabrikadan bir yıl uzak kalmış gibi geliyordu ona. Gelenler döküm temsilcileriyle konuşmaya dalmışlardı. Duymuyordu onları. Aklından çıkmayan tek bir düşünce vardı. Sabah ne olacak sorusuna yanıt arıyordu kafasında. Bir ara dikkatini çekti konuşmalar: Demir çekme temsilcisiyle kazan fabrikasına çalışmaya gelecek işçilerden bahsediyorlardı.

Demir çekme temsilcisi kısa boylu, güçlü yapılı biriydi. Dört köşe bir suratı, kalın ensesi vardı. Yüzündeki sert çizgiler ciddi bir görünüm veriyordu ona. Zaman zaman yüzü daha da sert bir hal alıyor, öfke gelip yerleşiyordu yüzüne. Birden ondan yana döndü temsilci.

— Küçük bir azınlık kaldınız fabrikada. Arkadaşlarınızın direnişi bırakıp gitmesine göz yumdunuz. Üstesinden gelemediniz direnişin.

Şaşırmıştı Birol. Hiç beklemiyordu böyle bir suçlamayı. Üstelik şimdiye kadar hiç görmediği, tanımadığı biri tarafından böyle suçlanmak gücüne gitmişti. Bir şey söyleyecek oldu. Bırakmadı demir çekme temsilcisi.

— Yarın kimseyi çalıştırmayın fabrikada. Ne yapıp edip çalıştırmayın! Komite kurdunuz mu?

— Ne komitesi?

İlkten anlamamıştı onun ne dediğini. Anlamadığını belli ettiğine de pişman olmuştu. Garip bir sıkıntı gelip yakalamıştı yüreğini. Direniş süresince eksikliğini duyduğu ve ne olduğunu bilemediği birşeylerin birdenbire karşısına dikildiğini hissetti. Öyle ani çıkmıştı ki karşısına bocaladı bir an.

— Direnişi yürütecek bir komite oluşturmalıydınız. Örgütsüz, organize olmamış hiçbir hareket başarıya ulaşamaz. Dağınıklığı ancak öyle toparlayabilirdiniz.

«Henüz böyle bir komite oluşturamadık,» diye yanıt verebildi. Suçlu gibi hissediyordu kendisini. Direnişten kaçan her bir işçi suçluluğunu daha da arttırıyordu. Odadaki temsilcilerden biri olmanın verdiği hoşnutluk duygusu gittikçe yokoluyordu. Birden kazandığı değerlerin hepsini yitiriverdiğini hissetti. Tecrübesizliğini acemice açığa vurduğu için kızmıştı kendisine. Onlar gibi olamamıştı.

Döküm temsilcisi, demir çekme temsilcisi için «arkadaş aynı zamanda sendikamızın bölge yönetim kurulu üyesi» dedi.

Demir çekme temsilcisi oturduğu sandalyede geriye doğru kaykılarak:

«Ne karar verdiniz yarın için?

Birol bakışlarını dosdoğru onun gözlerine dikti. Kendi konumunu tüm açıklığıyla görebiliyordu artık. İsyan ediyordu yüreği. Kendisini oynamaya zorladığı bir oyundan, kurtulmuştu sanki.

— Kimseyi sokmayacağız fabrikaya.

— Çalışmalarına engel olamadınız mı direniş biter.

— Kırk kişiyle mi? dedi bir ses.

Döndü baktı. Kapıda Yücel Aydın'ı gördü. Ne zaman geldiğinin farkında olmamıştı onun.

Demir çekme temsilcisi, Yücel Aydın'ın dediğini umursamayarak: «Direnişe gelmeyenlerin evlerine gidip onlarla konuştunuz mu? Onları iknaya çalıştınız mı?»

— Adreslerini bilmiyoruz ki.

— Siz işinizi şansa bırakmışsınız o zaman.

«Çalışmaya gelecekler arabayla mı gelecekler,» diye sordu döküm temsilcisi. «Sizden birkaç kişi bizimkilerle birlikte köprünün başında beklesin. Çalışmaya gelenlere engel oluruz.»

— Kapıyı kaynaklayın, içeri kimseyi almayın dedi döküm işçilerinden biri.

Ancak sözleri gürültünün arasında kayboldu gitti. Birol sonraki konuşmalara katılmadı. Pencereden dışarısını seyre koyuldu. Düşünceli bir hali vardı. Yağmur dinmiş mi, dinmemiş mi belli olmuyordu. Camı ıslatan yağmur damlalarından öte bir şey görülmüyordu. Dışarının karanlığı kadar belirsiz günler vardı önünde. Kendi başına buyruk bir umutsuzluk koşturuyordu yüreğinde. Yine de içinde bir ses herşeyin bitmediğini fısıldıyordu kulağına.

Birdenbire ayağa kalktı. Konuşmalar öyle hararetlenmişti ki, kimse onun ayağa kalktığını, gitmek üzere olduğunun farkında olmadı. Döküm temsilcisine «biz gidiyoruz,» dedi. «Fabrikada yapılacak bir sürü işimiz var.»

— Yarın ne olup bittiğinin haberini verin bize, dedi döküm temsilcisi. Remzi ile Yücel Aydın kapıda ayakta duruyorlardı.

— Ne yapacaksınız, karar verdiniz mi? diye sordu döküm temsilcisi.

— Kapıyı kaynaklayacağız, dedi Birol sakin bir sesle.

Yücel Aydın ile Remzi'ye dönüp «hadi» dedi, «ge-

liyor musunuz?» Döküm temsilcisinin soru sormasını beklemeden çıktılar dışarı. Hızla yağan yağmurun içine daldılar. Islanmamak için bir koşuda aldılar duvara kadar olan mesafeyi. Duvardan öte yana atlarlarken:

— Cidden düşünüyor musun kapıları kaynaklamayı? diye bağırdı Yücel Aydın.

Birol, hiç cevap vermedi ona. Yanaklarından aşağı kayan yağmur sularını sildi eliyle.

⁂

Yağmur gece dörde kadar yağdı. Karar verilmişti, kapılar kaynaklanacaktı.

Saat dört buçuktu.

Giriş kapısını kaynaklamak için kaynak motoru atelyeden dışarı çıkarıldı. Dört beş kişi sürükleye sürükleye çıkardılar motoru. Kablolar yetmedi. Yedek kablo aradılar fabrikanın içinde. Acele hareket ediyorlardı. Yine de uzadıkça uzadı iş. Yedek kablo bulunamadı. Fabrikanın elektrikçisi yoktu ortalıkta. Annesi hasta olduğu için iki gün önce telefonla çağrılmış, geri dönmemişti. Kabloları bağlamak işi elektrikçi yardımcısına kaldı.

Atelyenin içindeki elektrik tablosuna varacak kadar kablo bulunamadı. Kabloları kapının yanındaki ana trafoya bağlamak zorundaydılar. Herkes heyecan içindeydi. Daha havanın aydınlanmasına bir hayli vakit vardı. Hava aydınlandıktan sonra geliyordu askerler. Buna rağmen yakalanacaklarmış gibi telaşlıydılar. Telaş ayaklarına dolaşıyordu adeta.

Birol, herşey bir anda olsun istiyordu. Bağırıyor, çağırıyordu etrafa. Yağmurun yağması, elektrikçinin fabrikada olmaması, kabloları bulamamaları hepsi terslikti. Henüz kaynak makinesini kapının önüne getirememişlerdi ki yağmur hafiften çiselemeye başladı. Çevre-

lerindeki herşey engelliyordu sanki onları. Korkunç şeyler geliyordu gözlerinin önüne. Askerler kapıları kırıyor, karşı koyuyorlar, çalışmaya gelen işçiler işe başlıyorlar... Bir anda fabrikanın içi karışıyor; demirleri kapıp çalışan işçilere saldırıyorlar, ortalık kan gölüne dönüyordu. Ve herşey bitiyordu ondan sonra. Askerlere karşı koyamıyorlar; askerler toparlıyor hepsini, askeri araçlara koyuyorlar. İşin sonuna gelmişlerdi demek!

«Kapıları kapatmasak ne olacak?» diye düşündü. «Çalışmaya gelenler fabrikaya girecek, ne olacak sonra? Fabrika üretime mi geçecek? Çatışmanın çıkması kaçınılmaz birşey. Ne yaparsak yapalım çatışma kaçınılmaz bir şey. Tehlikenin üstüne gitmekten başka çare yok.»

— Herkes bir demir parçası bulsun, diye bağırdı Remzi.

İşçiler fabrikanın içinde demir çubuk aramaya koyuldular. Kimisi daha önceden kestikleri elektrik kablolarını getirdiler. Çatışmanın kaçınılmazlığı, yaptıkları işten vazgeçmelerine karşı çıkıyordu. Ona da karşı çıkan tehlike karşısında duydukları korkuydu. Garip bir çatışma doğuyordu böylece. Dakikalar geçmek bilmiyordu. Yapmaya karar verdikleri işi bir türlü bitirememişlerdi. Neredeyse gün aydınlanacaktı; kaynak makinesini çalıştıramamışlardı.

Rüyada gibi hissediyordu kendisini Birol. Hani insan rüyada koşmak ister de koşamaz bir türlü; kasları ağırlaşır, ileriye doğru gidemez. Onun gibi bir şey. Elektrikçi yardımcısı kabloyu ana trafoya bağlamakla meşguldü halâ. Birol birkaç kez bakmaya gitti onun yanına. Sanki hiç yapamayacaktı. Sonsuzluğa dek kabloyu bağlamaya uğraşacak ve bir türlü bitiremeyeçekmiş gibi geliyordu insana. Birol patlayacak gibi oldu neredeyse. Bir anda yüreğinde saniyeler birbirine çakıştı sanki. Yap-

mak istedikleri şey yürümüyordu bir türlü. Onun dışındaki zaman ise alabildiğine hızlıydı. Telaşından kaynak motoru ile trafo arasında mekik dokuyordu.

Hiçbirinde uykulu bir hal yoktu. Birdenbire yorgunluklarından, uykusuzluklarından sıyrılıvermiş gibiydiler. Onları uzaktan gören bu adamların günlerdir yorgunluktan perişan olduklarına inanamazdı. Büyük bir hareketlilik vardı fabrikanın önündeki alanda. Herkes bir tarafa koşuşuyor, herkes birşeyler yapmaya çalışıyordu. Ancak her türlü hareketlerini yöneten yorgunluk ve sinir yorgunluğuydu. Telaşlı ve aceleci oldukça herşey birbirine karışıyor, uzuyordu iş.

İçlerinden biri, «tamam,» dedi. «Motoru açın. Elektrik kablosu bağlandı.»

Kaynak motorunu çalıştırdılar. Birol, kaynak pensesini kapıya uzatmak istedi. Kablolar birbirine dolanmıştı. Çözmek için epey uğraştı. Kablolar çamur içindeydi. Üstü başı çamur içinde kaldı.

Kaynak pensesi çalışmadı. Birkaç kez üstüste vurdu. Yine çalışmadı. Rüya ile gerçek yeniden birbiriyle karışıyordu sanki. Deli olacak gibiydi Birol. Elektrikçi yardımcısına bağırmamak için güç tuttu kendisini. Bir şeyler yapmak gerekiyordu ama o sinir yorgunluğu içinde aklı çalışmıyordu bir türlü. Kablo bağlantılarını kontrol etmek geldi aklına. Kablonun bağlandığı yere koştu. Tam yere eğildiği sırada...

Korkunç parlak bir ışık! Güneş gözünün içine girmiş gibi sanki... Gerisin geriye giderek yere yuvarlandı. Gözü parlak ışıktan başka hiçbir şey görmüyordu. Eliyle göz kapaklarını yokladı. Ne olduğunu anlayamamıştı. İşçi arkadaşları koşarak yanına geldiler. Omuzlarından tutup kaldırdılar. Elektrikçi yardımcısı trafoya koştu. Birol ne kadar gayret ettiyse de göremiyordu. Göz-

lerinin önünde bir parlaklık vardı devamlı. Korkuya kapıldı. Ancak uzun bir süre sonra seçebilmeye başladı çevresindekileri. «Büyük bir tehlike atlattın,» dedi birisi. «Az daha dünyanı değiştiriyordun.» Hatırlamaya çalıştı Birol. Kabloya değmemişti bile. Sadece uzanmıştı ona doğru. Büyük bir elektrik şelalesi oluşmuştu tutacağı yerde. Bir saniye sonra olsaydı eğer...

Bir köşeye çöküp bir sigara yaktı. Kapıya baktı; ne yapacağına karar veremedi bir türlü. Şaşkınlığını atamamıştı üstünden. Kapıyı kaynatma işi başarısızlığa uğramıştı. O oturmuş düşünürken Selim usta geldi yanına. İşçiler moral çöküntüsü içindeydiler. Az önceki hareketliliğin yerini büyük bir sessizlik kaplamıştı. Yağmur da onlarla alay ediyormuş gibi yağmıyordu artık. Bulutların arasından yıldızlar parıldamaya başlamıştı gökyüzünde. İşçiler ne yapacaklarını bilemez bir halde bekleşiyorlardı. Sabah olmasını bekliyordu herkes.

Hışımla ayağa kalktı Birol. Tüm işçileri atelyenin önüne topladı. Herkes sessizce uydu bu emre. Bir mucize bekliyorlardı sanki. Birol da herşeyden umudunu kesip kapının yanına çöktüğü anda o da bizi bu durumdan ancak mucize kurtarabilir diye düşünüyordu. Mucize nasıl gerçekleşecek, nereden gelecek, onları nasıl kurtaracak bilmiyordu. Selim usta yanına gelip birkaç kişinin daha kaçmış olduğunu söyleyince aklı başına geldi. Herkes yılgınlığın eşiğine gelmişti.

«Mucize falan yok!» dedi kendi kendine. «Asıl mucize sahip olduklarımızı yitirmemek, gücümüzü, moralimizi kaybetmemek, asıl mucize herşeye rağmen ayakta durmak!»

Konuşurken sesi heyecanlıydı. Duyguluydu.

— Arkadaşlar, güç günler yaşıyoruz. İkiyüz kişiyle başladığımız direnişte bir avuç kaldık. Bizi bırakıp

giden arkadaşlarımızın bazıları yarın çalışmaya gelecek. Ne kadar onursuz olurlarsa olsunlar, bizim yüzümüze cesaretle bakamayacaklardır. Biz onların sahip olmadıkları onuru ayakta tutuyoruz. Bu onur ayakta durdukça hiç kimse gerçekten yenemez bizi.

Şimdi yapacağımız tek bir şey var: Sahip olduğumuz onuru ayakta tutmak! Ne bahasına olursa olsun; ölmek bahasına bile olsa onurumuzu korumaya var mısınız?

İşçiler hep bir ağızdan «Varız» dediler.

— Sonuna kadar mücadele edeceğinize şeref sözü veriyor musunuz?

— Şeref sözü veriyoruz!

O anda mucizenin kendi güçlerinden başka bir şey olmadığını daha iyi anladı Birol. Gün yavaş yavaş ışıyordu.

— Birbirimize verilmiş sözümüz olsun öyleyse. Ne bahasına olursa olsun mücadelemizden dönmeyeceğiz. Ölmek var dönmek yok.

— Ölmek var, dönmek yok! diye bağırdılar hep bir ağızdan.

— Yarın çalışacak olanlar ancak ölümüzü çiğneyebilir.

Kararlılık güçlü kılmıştı onları. Birol, döküm işçilerinden güzel bir işçi marşı öğrenmişti. Yüksek sesle söylemeye başladı. Sözlerinin ikinci kez tekrarında diğer işçiler de katıldılar ona. Duygulu bir sahneydi bu. Bütün fabrikalar uykudayken işçiler umutla marş söylüyorlardı. Marş bittikten sonra herbiri bir demir çubuk geçirdi eline. Yağmur yeniden yağmaya başlamıştı. Bir ara Yücel Aydın'ın titrediğini farketti Birol. Hava yağmur yağmasına rağmen soğuk değildi oysa.

Derken gün iyice aydınlandı. Yağmurla yıkanmış

saç levhalar pırıl pırıl parlamaya başladı. Fabrika bile pırıl pırıl parlıyordu. Fabrikanın arkasındaki dere geceden beri yağmur sularıyla iyice kabarmıştı. Çevredeki herşey gün ışığıyla yüzünü değiştirmişti birdenbire. Onlarsa hâlâ gecenin etkisindeydiler. Uyuyamamışlardı ki rüyadan uyanmış olsunlar..

***

Kalakala yirmidokuz kişi kalmışlardı. Hepsi de kapının önünde toplu halde duruyorlardı. Ellerindeki demir çubukları bırakmışlardı. Demir çubukların her biri alana yayılı saç levhaların altına saklıydı.

Presçi İsmail, teybini küçük bir taburenin üstüne koymuştu. Nereden bulmuşsa, işçi marşları doldurmuştu bantlara. Marşların yanı sıra yer yer arabesk müzikle de doluydu bantlar. Bazen marşlar bitiyor, birdenbire arabesk türünden bir şarkı başlıyordu.

Saat 7.30'da iki askeri araç geldi. Öndeki cipten yüzbaşı indi. Görünürde ne işçileri getiren bir otobüs vardı, ne de çalışmaya gelen bir işçi. Yüzbaşı kapıya asma kilit takılmış olduğunu görünce ilkin şaşırdı. Fakat çabuk toparlardı kendisini. İşçilere doğru: «İçinizden biri kapıyı açsın,» diye bağırdı.

Kimseden ses çıkmadı. En ufak bir kıpırdanma bile olmadı.

— Kapıyı açın!

Yüzbaşının sesi daha da sertleşmişti. İşçilerin arasında kıpırdanmalar oldu. Tedirginlik belli belirsiz dolaştı yüzlerde.

— Açın kapıyı, yoksa kıracağım.

Teybi kapatmamıştı İsmail. Teypte çalan bir halk türküsüydü:

Aynam düştü yerlere
Karıştı hazellere...

Birol, bildikleri tek marşı söylemeye başladı:

Bu meydanda cengimiz var...

Tutuk ve kararsız bir sesti bu. Endişe doluydu. Bir iki kişi daha katılmasaydı boğulup gidecekti. Derken üç oldu, dört oldu. Gitgide hep bir ağızdan söylemeye başladılar.

Yüzbaşı sinirli bir şekilde marşın bitmesini bekledi.

— Sözcünüz kimse buraya gelsin, dedi yüksek sesle.

Birol öne çıktı. Yüzbaşı: «Kapı açılmazsa seni sorumlu tutacağım,» diye bağırdı ona.

«Anahtarın nerede olduğunu bilmiyorum,» diye yanıtladı Birol.

— Kilidi kırın öyleyse.

— Kıramayız.

Doğrudan doğruya yüzbaşının gözlerine bakıyordu. Yanıt verirken en ufak bir tereddüte düşmemişti. Bakışlarını kaçırmamış, sinirlerinin gergin olduğunu belli etmemeye çalışmıştı.

— Size iki dakikalık süre tanıyorum diye bağırdı yüzbaşı. «İki dakikaya kadar kilidi kırmazsanız zorla gireceğim içeri.»

Yüzbaşının son sözleri havayı iyice gerginleştirdi. Sessizlik içinde iki dakika geçti. Yüzbaşı askerlere doğru döndü. Tam emir verecekti, beklenmedik bir olay gerçekleşti o anda.

Birol, bir anda demir kapının üstüne çıkmış, aynı anda bağırmaya başlamıştı. Avazı çıktığı kadar bağırıyordu.

— Hayır, geçemezsiniz! Kimse geçemez.

Kendini kaybetmişti sanki: Gözü o anda hiç kimseyi görmüyordu. Kapının demirlerini sımsıkı kavramıştı. Bağırmak geliyordu içinden; bağırıyordu. Bağırmaktan başka hiçbir şey düşünemiyordu. Günlerdir türlü zorluklarla boğuştuğu anların hıncını alıyordu sanki. Umutsuzluğun uykusuzluğun, güçsüzlüğün hıncını alıyordu.

— Beni öldürmeden kimse geçemez buradan, anlıyor musunuz? Kimse geçemez!

Bıraksalar ağlayacaktı. Ağlamamak için haykırıyordu. Bütün bir gece duyduğu korkudan, yüreğini sıkan endişeden kurtulmak istercesine haykırıyordu.

Hiç kimse beklemiyordu böyle bir hareketi. İşçiler büyülenmiş gibiydiler. Askerler, şaşkın bakışlarla bir Birol'a, bir yüzbaşıya bakıyorlardı. Herkes donup kalmıştı olduğu yerde. Presçi İsmail, teypteki müziğin o anki havaya uygun düşmediğini anlamış olacak çabucak kapatıverdi teybi.

Birol'un heyecanlı sesinden etkilenmişti işçiler. Heyecan bir anda dalga halinde yayıldı. İşçilerin hepsi birden bağırmaya başladılar. Herşey Birol'un bağırmasında düğümlenmiş gibiydi sanki. Her zaman söyledikleri marşı bir kez daha; yürekten kopan bir haykırışla, bir çığlık gibi söylemeye başladılar. Tam o sıra sendikanın avukatı geldi. İşçiler, onun geldiğinin farkında olmadılar. Yüzbaşı, onu hemen bir kenara çekti. Bir şeyler konuştular. Metalurji Sendikası'nın avukatı, yüzbaşının yanından ayrılır ayrılmaz kapının önüne geldi.

— Kapıyı açın, dedi işçilere. Sizinle konuşmak istiyorum.

Birol'un karar vermesine meydan kalmadan işçilerden biri, bir koşuda ağır bir çekiç getirdi. Kilidi kırdılar. Avukat, Birol'u işçilerden biraz uzağa götürdü.

— Bak! Yüzbaşı, işçilere sert davranmak istemiyor.

Ona, içeri giremezsin demeniz asker olarak gücüne gitmiş. Biraz daha gecikseymişim zorla girecekmiş içeri. Zor ikna ettim onu. Boşuboşuna olaylara sebebiyet vermeyelim dedim. Mantıklı ol biraz.

Birol, boyun eğmek zorunda kaldığını belirtir bir şekilde başını salladı. Zaten işçiler de kapıyı açmıştı ağzına kadar. Fabrikanın servis otobüsü tam o sırada geldi. Yolun karşı tarafındaki kaldırımın kenarında durdu. Meraklı bakışlar otobüse çevrildi. Otobüsten inenler sadece memurlardı. Memurlardan başka kimse yoktu.

Yüzbaşı, fabrikaya girdikten sonra işçilerle hiç ilgilenmeden fabrikanın içlerine doğru gitti. Hemen hemen fabrikanın her tarafını dolaştı. İşçilerle hiç konuşmadı. Az sonra açılan kapılardan memurlar girdiler içeri.

***

Birol, sinirlerinin alabildiğine yorulduğunu hissediyordu. İkide bir şöyle tekrarlıyordu kendi kendine: «Uyumam gerek! Uyumalıyım! Uyumazsam dayanma gücümü kaybedeceğim. Uyumalıyım.»

Uykusuzluktan kıpkırmızı olmuş gözlerle bakıyordu çevresine. Yücel Aydın, Remzi yoktu ortalıkta. Hem uyumak istiyor, hem de uyursa her şeyin mahvolacağından korkuyordu. Sanki uyursa herşey mahvolacak; onun haberi olmayınca da... Selim ustanın sesi düşüncelerinden kopardı onu.

Selim ustanın yüzü ilk kez sıkıntılıydı: «Bugün eve gitmem gerekiyor,» derken acı çektiği belli oluyordu yüzünün halinden. Birol'un şaşırdığını görünce: «Gitmek zorundayım,» diye tekrarladı. Sonra ekledi: «İki gün gelemem.»

Birol, konuşmayı uzatmak istemiyordu. Bir başka-

sını uzun uzun iknaya uğraşabilirdi. Ama Selim usta? Selim ustanın söylediklerini duymamazlığa geldi.

— Döküm fabrikasına gitmem gerek. Yemek saati geliyor.

— Yemekten önce gideceğim ben.

Selim ustanın yüzüne baktı. Ciddiydi. Ne diyeceğini bilemedi. Söyleyebileceği hiçbir şey gelmiyordu aklına. İçinde birşeyler ters döndü sanki.

— İyi, dedi. Sen de git! Zaten kimse kalmadı fabrikada. Oldu olacak sen de git.

Selim usta başını öne eğmiş, susuyordu.

— Ben de gitmek isterim, diye devam etti Birol. Günlerden beri doğru dürüst uyku bile uyuyamadım. Bırakıp gidemiyorum ama.

Selim usta başını kaldırıp Birol'a baktı. Derin bir üzüntü okunuyordu bakışlarında. Konuşmamak için kendini zorluyor gibiydi.

— Evet, dedi. Sen hepimizden daha çok fedakârlıklarda bulunuyorsun.

Öfkeli değildi konuşurken.

— Ama bir tek senin, ya da birkaç kişinin direnmesiyle yürümez bu iş. Acı ama gerçek bu. Yapacağımız fazla birşey yok artık. Evet, yine de dayanmak zorundayız; bunu biliyorum. Fabrikadan ayrılmamam gerek bunu da biliyorum. Ancak gitmek zorunda olduğum çok önemli bir nedenim var. Dün gidecektim aslında. Dışarıdaki işçiler fabrikaya çalışmaya gelecek diye gidemedim. Bugün mutlaka gitmeliyim.

İlkin derin bir suskunluk oldu aralarında. Birol, başının arkasında bir ağrı hissetti. Güçlükle konuşabildi:

— Yani şimdi sen direnişin bittiğini mi söylüyorsun?

— Direnişteyiz hâlâ... Bunu sen de biliyorsun. Bir

haftadır direniştеyiz. Eziliyorduk hepimiz. Güç çalışma koşulları içindeydik. Uğradığımız tüm haksızlıklar, tüm bu birikimler senin heyecanlı karşı çıkışında toplandı. Fakat aynı heyecan, sürdürmeye yetmiyor. Direnişin güç koşullarıyla karşı karşıya kaldıklarında; senin heyecanın değil ama işçilerin heyecanı söndü. Tek çıkar yolu kaçmakta buldular. Evet, başlangıçta hepimiz karşı çıktık. Konuşmaların o kadar güçlüydü ki, gerçekleri öyle güçlü bir şekilde ortaya koyuyordun ki; birşeyler yapabileceğimizi hissettik içimizde. O an başaracağımıza inandık.

Sonra uykusuzluk, dağınıklık, başıbozukluk... Bilinçli değildik çoğumuz. Heyecanlar bir yerde kaldı. Seni iyi niyetli hareket eden, fedakâr biri olarak düşünmeye başladık. Ama sen kendini feda etmişsin diye biz de kendimizi feda edemezdik. Bir tek biz olsak iyi. Ailemiz, geleceğimiz, işsizlik, başımıza geleceğini düşündüğümüz her kötü şey bizi korkuttu. Tek tek kendimizi düşünmeye başladık. Örgütsüzdük çünkü. Direnişte geçen günlerde örgütlenmeyi başaramadık. Kısacası; kişisel çabalarınla, fedakârlıklarınla, kahramanlığınla yürütemezsin bu işi. Ben dahil işçi arkadaşların çoğu böyle düşünüyor.

Birol, uzun bir süre konuşamadı. O anki duyduğu acı başındaki ağrıdan daha büyüktü. O acı, başındaki ağrıyı daha da arttırmış olsa bile. Karşı çıkmak istiyordu Selim Usta'ya ama yapamıyordu. Düşüncelerinden uzaklaştırmak istediği bir gerçek hep dikiliyordu karşısına.

— Ne yapabiliriz peki?

Selim usta, ben ne bileyim gibilerden omuz silkti. Zaten Birol da bir cevap beklemiyordu ondan. Olan biten buydu.

— İki gün sonra burada olurum, dedi Selim usta. Üzgünüm ama gitmek zorundayım.

Birol'un yüzüne anlamsız bir ifade yerleşmişti. Donuklaşmıştı bakışları. Selim usta tedirgin oldu onun bu halinden. Çekip gidemiyordu bir türlü. Hiçbir şey anlatmıyordu Birol'un yüzü ona.. Bağırsın, kızsın, kendini savunsun, onu suçlasın; bir şeyler yapsın. Belki gitme dese o anda; vazgeçecekti gitmekten. Ama hareketsiz duruyordu Birol. Bir an gidip gitmemekte bocaladı Selim usta.

— Fabrikada kalanlar birşey daha düşünüyor, dedi. Başladığımız işi sonuna kadar götüreceğiz. Yenilsek de, tükensek de götüreceğiz.

Sözlerini bitirince uzaklaştı Birol'un yanından. Birol'un yanıt veremediği bir sürü soru vardı kafasında. Bir iki kişinin direnme gücüyle direnişin sürmeyeceğini görüyordu. Bu güç az sayıda işçiyi ayakta tutabilmişti ancak. Ama bu ne kadar sürecekti? Nereye kadar dayanabilecekti? Tüm bu sorular cevapsız kalıyordu kafasında. Yanıt aramak da istemiyordu. Uyumak istiyordu. Sorulardan kaçmak istercesine sağlık odasına gitti. Oradaki kanepenin üzerine uzandı. Dayanma noktasının son sınırına gelmişti. Kanepe kuştüyü yatak gibi geldi ona. Bir an için yemek saati olduğu geçti aklından. Kalkmalı, yemek kaplarını almaya gitmeliydi işçilerle birlikte. Azıcık uzanayım, birazdan giderim dedi kendi kendine. Sonra nasıl olduysa kalktığını sandı. Kopkoyu karanlığa benzer bir uykunun içine dalmıştı.

***

Memurlar, öğlen paydosuna kadar hiç dışarı çıkmadılar o gün. Dışardan hazır yemek getirildi. Memurlardan bazıları arasıra pencereden gözüküyor; fısıldaşıyor-

lardı kendi aralarında. Direnişe artık bitmiş gözüyle bakıyorlardı. Müdürler fabrikanın yakında üretime geçeceğini ima ediyorlardı memurlara. Bundan sonra eskisinden daha sert tedbirler uygulanacaktı. Üretimde kaybedilen zamanın telafi edilmesi gerekiyordu. İşçilerin yenildiklerine üzülen memurlar da yok değildi. Gerçi bunlar birkaç kişiyi geçmiyordu. Düşüncelerini kendilerine saklıyordu bunlar. Kimi memurlar öğleden sonra dışarı çıkmak cesaretini gösterdiler. Fabrikanın yakında üretime geçeceğine iyiden iyiye inanmışlardı.

Fabrikada belli belirsiz bir söylenti yayılmıştı. İşçiler birbirleriyle konuşuyorlardı. Nereden duyulmuştu? Kim söylemişti, gerçek miydi; belli değildi. Yakın bir zamanda ana fabrika direnişe geçecekti güya. Haberin doğru olup olmadığını araştırmadan inanıyorlardı. Bu haber işçilerin yüreğinde bir umut ışığı olmuştu. İnanmaya olan ihtiyaçları o kadar büyüktü ki...

Öğleden sonra başka bir haber duyuldu. Büyük fabrika işçileri direnişe geçmeye teşebbüs etmiş, ancak başaramamışlardı. Daha başlamadan bastırılmıştı direniş. Sevinçleri yarıda kalmıştı işçilerin. Sessizlik içinde kendi kabuklarına çekildiler. Sonra bir haber daha geldi. Direnişe ertesi gün geçilecekti. Kimisi de büyük fabrikada çalışmanın normal bir şekilde devam ettiğini, direniş diye bir şeyin sözkonusu olmadığını söylüyordu. Neye inanacaklarını şaşırmıştı işçiler.

Akşam olduğunda; paydostan yarım saat önce memurlar kapının önünde toplandı. Sayıları hemen hemen işçiler kadar vardı. Çekingen halleri kalmamıştı artık. Neşeli bir şekilde şakalaşıyorlardı birbirleriyle. Müdür, azametli dolaşıyordu aralarında. İdare amiri ise müdürün peşinden ayrılmıyordu. Nereye giderse koşuyordu hemen. İşçilerse mahzun, sessizce bir köşeden izliyorlardı onları.

Tam o sıra iki jandarma geldi. Yücel Aydın'ı arıyorlardı. «Yücel Aydın burada yok,» dedi işçiler. «O çoktan gitti.» Jandarmalar nerede oturduğunu sordular. Bir yanıt alamadılar. Jandarmanın biri kuşkulu gözlerle baktı işçilere: «Yalan söylemeyin!» dedi. «Arar bulursak, sizin için iyi olmaz.» İşçiler aldırmadılar bu sözlere. «Arayın,» dediler.

Jandarmalar gittikten sonra haber vermek için fabrikanın içinde Yücel Aydın'ı aradılar ama bulamadılar. Yücel Aydın, kaybolmuştu çoktan.

***

Birol, o gece herkesten uzak bir köşeye çekilip düşüncelere daldı. Herşeye yetişemiyordu. Kimin ne yaptığı önemli değildi artık. Fabrikanın dereye bakan tarafındaydı.

Derenin sularına baktı uzun uzun. Fabrikanın ışıkları vuruyordu sulara... Bir gün önce çok yağmur yağdığından olacak derenin suları kabarmıştı. Sular yer yer taş parçalarına takılıyor, küçük çağlayanlar oluşturuyordu. Suya girmek isteği duydu içinde. Yapamayacağını biliyordu. Yine de kendini alamadı bu istekten. Direnişin sonuna gelmişlerdi. Dışarıda hayat nasıldı acaba? Dışarıda tüm canlılığıyla bir hayat olabileceğini unutmuştu çoktandır. Dere yanlarından geçip gidiyordu dışarıdaki hayata doğru. Dere şimdiye kadar neler yaşamıştı, bundan sonra neler görecekti kimbilir? Birol bundan sonra fabrikada olmayacaktı herhalde. Yine işsiz günler başlayacaktı. Nerede yanılmış olabilirdi? Yanıldığı falan yoktu aslında. Hoş başlangıçta bu kadarını bile beklemiyordu; direnişe çıkacaklarını dahi ummuyordu. Başlangıçta herşeye rağmen güzel gitmişti.

Ayrıldı dere kenarından. Hüzünlüydü içi. İki eli ce-

binde fabrikanın içini dolaştı. Fabrika tekrar üretime geçmeyecek gibiydi sanki. Fabrikanın üretimde olduğu günleri özlemiş olduğunun farkına vardı dolaştıkça. Bilinmezki... Belki de birkaç gün sonra herşey biter ve makineler çalışmaya başlardı. O zaman da müdür işçilerin burnundan getirirdi. Çok kişi işten atılırdı herhalde. Fabrikayı bırakıp giden işçilere kızmaya çalıştı; kızamadı. Kala kala yirmibeş kişi kadar kalmışlardı. Kimse fabrikayı terketmeseydi herşey başka türlü olurdu o zaman. Olan olmuştu. Elinden gelen birşey yoktu Birol'un; sonuçlara cesurca katlanmaktan başka.

İşçiler yorgun düşmüşlerdi. Başçavuş bile oyuna getirmişti onları. Birçok geceyi uykusuz geçirmişlerdi. Herkesi yormuştu boşuboşuna. Demirlerin, sandalyelerin üstünde yatmaktan perişan olmuştu işçiler.

Saat gecenin üçüne kadar başıboş dolaştı. Artık herşeye boşverdiğinden sinirleri gevşemişti bir ölçüde. Gözkapaklarının kapanmasına da karşı koymuyordu artık. Atelyenin içinden geçerek yemekhaneye çıktı. İşçiler yemek masalarının üstünde kıvrılmış uyuyorlardı. Pencereden fabrikanın önündeki ışıklı alana baktı. Ne olursa olsun fabrikadaydılar daha. Fabrika henüz ele geçirilmemiş bir kale gibiydi. Fabrikayı hiç bu derece yakın hissetmemişti kendisine. Kendilerinden bir parça olduğunu görüyordu fabrikanın. Sevgilisiyle başbaşa kalmış bir yavuklu gibiydi şu anda. Sevgilisinin koynunda rahatça uyuyabilirdi. Boş bir masa buldu kendisine. Hafifçe masaya bırakıverdi başını. İsteyerek, her türlü tedirginlikten uzak, rahat bir uykuya daldı. Fabrikanın içinde olması bir güven duygusu içine itmişti onu. İlk kez uykuya derin bir özlem duymuş, onun akıntısına kaptırmıştı kendini.

Uykusunda uçuyordu sanki. Büyülü peri masallarının

içinde buldu kendisini. Umut çiçekleri serpilmişti yüreğine.

Uyandığında bir bahar sabahı kırda bir ağacın altında tatlı tatlı esen rüzgârın koynunda uyanmış gibi bir sevinç duydu. Yorgun ruhu dinlenmişti. Tüm vücudunu yenilenmiş gibi hissediyordu. Birçok zorluğa göğüs gerebilecek kadar güç gelmişti yüreğine. Pencerenin önüne gitti. Aşağıda dolaşan işçilere baktı. Gülümsedi. Yine de iyi durumdayız diye düşündü. Yirmiüç kişi saydı alanda. «Direneceğiz, dayanacağız, evet! Herkesin bittiğimizi sandıkları bir anda ayaktayız. Ne bahasına olursa olsun ayakta olacağız. Önemli olan ayakta kalabilmek. Bugün şartlar bizim aleyhimizde. Ama dayanırsak, şartların lehimize döneceği ana kadar dayanabilirsek, o ana kadar ayakta kalabilirsek...»

O anda şartların nasıl değişeceğini, nelerin olabileceğini. bilmiyordu. Ama yine de ön sezisi birşeyler fısıldıyordu kulağına. Güzel şeyler fısıldıyordu.

⁂

Bütün sabahlar birbirinin aynı değildir. Hatta güneş ışıkları aynı vursa da, aynı tatlı rüzgâr esse de, bazıları diğerlerinden farklıdır insan için. O gün sabahtan, ana fabrikanın direnişe geçeceği söylentileri iyice arttı. Herkeste bir umut...

Muharrem fabrikaya sabah gelmişti. Ana fabrikada birkaç kişiyle görüştüğünü söylüyordu. Söylediğine göre ana fabrikanın direnişe geçme ihtimali vardı; şansı az olsa da. İşçiler üzerinde korkunç bir baskı varmış; silahlı adamlar dolaşıyorlarmış fabrikada. Eğer olursa birşey; bugün olur, diyordu. «Bugün başaramazlarsa bilin ki kaldı bu iş.»

Herkes sabırsız bir bekleyiş içindeydi. Öğleye doğru

sinirler alabildiğine gerilmişti. Her an bir haber bekliyordu işçiler. Sonra beklemez oldular. Derken civarda fabrikaların paydos düdükleri çaldı. Yalnız ufak bir değişiklik olmuştu: Büyük fabrikanın servis kamyonları küçük fabrikanın önünden geçti. Buna bir anlam veremedi işçiler. Oysa birkaç günden beri fabrikanın arka tarafından dolaşıyordu kamyonlar.

Büyük fabrikanın direnişe geçmesi bir hayaldi belki de.

Ertesi gün, işbaşı yapıldıktan iki saat sonra büyük kazan fabrikasının etrafı, çevre fabrikalardan gelen işçilerle doldu. Aralarında öğrenci gençler, çevre halkından kişiler de vardı. Kalabalık bağırıyor, direnişe geçmeleri için tezahüratta bulunuyordu. Yüz kişi kadar vardılar. Büyük kazan fabrikasının direnişe geçeceğini duyan gelmişti. Büyük fabrika işçilerinden bazıları, bir önceki geceden yaymışlardı bu haberi. Öğleye doğru, gecekondulardan gelenlerle birlikte sayıları daha da arttı.

İçlerinde en heyecanlı olanları öğrencilerdi. Marşlar söylüyorlar, kalabalığa slogan attırmaya uğraşıyorlardı. Saatler ilerledikçe topluluk iyice coştu. Hep bir ağızdan slogan atıyorlar, bilenler marş söylüyorlardı heyecanla.

Fabrikanın içinde kimseden ses çıkmıyordu. Silahlı adamlar işçilerin başlarından ayrılmıyorlardı. Ustabaşılar, atelye şefleri devamlı dolaşıyorlardı. Gerginlik son sınırına ulaşmıştı. Üretim olduğu falan yoktu fabrikada. İşçiler çalışıyor görünüyorlardı sadece. Kimseyi atelyelerin dışına çıkarmıyordu ustabaşılar. Beklenen şey gerçekleşemiyordu bir türlü.

Döküm fabrikasından işçi Eşref, küçük kazan tarafına koştuğunda saat öğleyi bulmuştu. Nefes nefeseydi:

— Neredesiniz yahu? diye bağırdı. Sabahtan beri büyük fabrikayı direnişe geçireceğiz diye uğraşıyoruz. Adam lazım acele. Bizim taraftaki tellerden kazan fabrikasına girebiliriz belki. Kim gelmek istiyorsa gelsin çabuk.

Geldiği gibi duvardan atlayıp gözden kayboldu. Küçük fabrika işçilerini bir heyecandır sarmıştı. Şaşkın haldeydiler. Yedi, sekiz kişi döküm fabrikası tarafına gitti hemen. Döküm fabrikasını büyük kazana bağlayan tel çitin dere tarafında kalan kısmında, döküm fabrikasının gözüpek birkaç işçisi, küçük fabrikanın işçileri, iki kişi de büyük kazandan vardı. Döküm işçilerinden biri ağacın üstüne çıkmış, oradan bağırıyordu büyük fabrika işçilerine. Arada bir, kızdığından olacak, sövüp duruyordu. İri yarı güçlü bir adamdı. Pala bıyıkları vardı. Karslı şivesiyle konuşuyordu.

Kazan fabrikasının düdüğü uzun uzun çaldı. Öğle paydosu olmuştu. İşçiler başları öne eğik, yemekhaneye yollandılar. Fabrikanın çevresindeki topluluk iyice coşmuştu. Buna rağmen, yemekhaneye giden işçilerden hiçbirisi başını kaldırıpta bakamıyordu dışarıdakilere.

Yemekhanede ağızlarını bıçak açmıyordu işçilerin. Müdürler, yabancı adamlar bekleşiyorlardı işçilerin başında. Öylesine gergindi kı hava; yalnızca çatal kaşık sesleri duyuluyordu. Müdürler, işçileri bir an bile yalnız bırakmıyorlardı.

Cabbar'ın bağırması çok ani oldu. Tam ona özgü haliyle parlayıverdi. Önündeki yemek kabını fırlattı attı yere. Müdürler, hemen onun başına koşuştular. İşverenin adamları o anda çevrelediler etrafını. Cabbar, o öfkeyle, masada duran yoğurt kabını aldı; fabrika müdürünün ayaklarının dibine attı. Bir yandan da boğazını yırtarcasına bağırıyordu:

— Alın, yemeğiniz sizin olsun! Alın bunları, muhafızlarınıza yedirin; daha iyi dikilsinler tepemizde.

— Susturun şunu! diye bağırdı müdür.

İşverenin adamları Cabbar'ın üstüne çullandılar. Boş-

nak Hamit fırladı oturduğu yerden. Cabbar'ın çocukluk arkadaşıydı Hamit. Adamların arasına girdi. Müdür baktı ki kavga büyüyecek, adamlarına Cabbar'ı bırakmalarını söyledi. Cabbar bağırıyordu hâlâ.

Müdür: «Bu yaptığın ayıp,» dedi Cabbar'a. «Yemekhanede böyle bağırman ayıp.»

— Yemek yerken bile başımıza muhafız dikmeniz, üstümüze saldırtmanız ayıp değil mi? diye karşı çıktı Hamit.

İşçiler yemek yemeyi bırakmışlar, onlara bakıyorlardı. Kimi de masadan kalkıp yemekhaneyi terketti. Ne var ki beklenen şey gerçekleşmemişti yine.

Öğleden sonra üretim tamamen durmuştu. Herkes işinin başındaydı ama kimse doğru dürüst çalışmıyordu. Müdür, atelyeden atelyeye koşup; kaynak motorlarını kendisi çalıştırıyordu. Dışarıdakilerin bağırışları, atelyelerin en dip noktalarına kadar ulaşıyordu. Neredeyse tüm kapıları kapatacaktı müdür.

Dışarıdakilerin bağırmaktan sesleri kısılmıştı. Zaman zaman derin bir suskunluk kaplıyordu ortalığı. Sesler canlılığını yitiriyordu artık. Derken içlerinden bir iki kişi çıkıp tekrar canlandırmaya çalışıyordu kalabalığı. Sabırsızlığın son sınırına varıldığında beklenmedik birşey oldu. Atelyelerin birinden, bir işçi koşarak çıktı dışarı. Yumruğunu sıkarak havaya kaldırdı ve bağırdı:

— Yaşasın işçiler! Kahrolsun patronlar ve köpekleri.

Cabbar'dan başkası değildi bu. Bu ani çıkış, bir kıvılcım oldu. Bir anda ortalık karıştı. Cabbar, heyecanla, avazı çıktığı kadar bağırıyordu hâlâ.»

— Korkmayın arkadaşlar, bir avuç köpekten mi korkacağız?

Döküm fabrikası tarafında, tellerin gerisinde duranlar daha fazla bekleyemediler. Tellerin yırtıklarından geçerek girdiler kazan fabrikasına. Her birinin elinde uzun sopalar vardı. Fabrikanın dışındaki kalabalık çılgınca bağırmaya başladı. Tam bu gürültünün içinde nereden geldiği belli olmayan bir iki el silah sesi duyuldu. Fabrikanın dışındakiler kaçıştılar. İki üç el daha patladı silahlar. Fabrikanın içinden ve dışından karşılıklı ateş ediliyordu. Silah sesleri kazan işçilerini iyice galeyana getirdi. Döküm fabrikası tarafından gelenlerle birlikte, silahlı adamları fabrikanın ön tarafına doğru kovaladılar. İçlerindeki öfke birdenbire patlamıştı. Yediyüz kişilik kalabalık, bir sel gibi, önüne ne gelirse sürdü fabrikanın önüne.

Beş sene önceki olaylar geldi Zülfü'nün aklına. Büyük fabrikanın işçilerindendi Zülfü. Çıraktı o zamanlar. Bugünkü gibi hatırlıyordu. O zaman da direnişe geçmişlerdi. Çok gençti. Diğer işçilerle birlikte o da katılmıştı direnişe. Neyin ne olduğunu bilmiyordu o zamanlar. Direnişin başındaki işçiler ne derlerse onu yapmıştı. Hiçbir görevden kaçmamıştı. Zaten fazla büyük bir görev de düşmemişti ona. Bugün gibi hatırlıyordu. Direnişe geçildiğinde memurlar da işçilerle birlikte fabrikada kalmıştı. Sonradan memurlar birtakım olaylar çıkarmış, işçilerin kafalarını bulandırmışlardı. O zamanki önderler memurları fabrikadan çıkarmadıklarına pişman olmuşlardı. Hiç aklından çıkmamıştı bu.

Bütün işçiler fabrikanın önünde toplanmışlardı. Silah sesleri dinmişti. Her kafadan bir ses çıkıyordu. Herkes bir öneri atıyordu ortaya. Ortalık harp meydanına dönmüştü adeta.

Zülfü, karşısında idare amirini görünce; «Ne bekliyorsunuz?» diye bağırdı. İdare amiri ne yapacağını şaşır-

mıştı. «Müdürler birşey demeden, hiçbir şey yapamam,» diye yanıt verdi.

Zülfü yüksekçe bir yere çıktı. «Arkadaşlar!» diye bağırdı. «Bütün memurları dışarı çıkarmalıyız. Bundan önceki direnişte çıkarmamıştık; sonradan bize çok zarar verdiler.»

İşçilerdeki heyecan herşeyi yapmaya hazırdı zaten. Zülfü peşinden bir sürü işçi ile birlikte müdüriyet binasına girdi. Doğruca yukarı çıktılar. Müdürün sekreteri camdan dışarı bakıyordu. Aşağıdan gürültüler duyulduğunda cama koşmuştu. Çok korkmuştu. Hızla kapı açıldı. İçeriye Zülfü ile birlikte bir sürü işçi doluştu bir anda. Zülfü, sekretere bağırarak: «Müdür içeride mi?» diye sordu. Sekreter kız, güçlükle «evet,» diyebildi. Olanlara hâlâ inanamıyordu. İşçilerin doğruca müdürün odasına gittiğini görünce, görev duygusu korkusundan daha ağır basmış olacak: «Bir dakika bekleyin,» diye bağırdı arkalarından. İşçiler umursamadılar bu bağırışı. Kapıyı zorlayıp içeri girdiler. Zülfü, o kısa sürede müdürün elindeki tabancayı halının altına sakladığını gördü. «Derhal fabrikayı terkedin!» diye bağırdı müdüre. Müdür, fabrikadan çıkacaklarını, ancak çekindiklerini söyledi. «Bize bir otobüs verin ve birşey yapmayacağınızı söyleyin. Çıkalım.»

— Kimse herhangi bir saldırıda bulunmak niyetinde değil.

—Pekâlâ, dedi müdür. Siz gidin, ben personelimi toparlıyayım.

Zülfü, beklemenin anlamsız olacağını düşünerek, beraberinde geldiği işçilerle birlikte çıktı.

İşçiler, müdüriyetin önünde yığılmış, bağırıyorlardı. Memurlar, binadan dışarı çıkarlarken, onlara geçmeleri için yer açtılar. Memurlar, korka korka hiçbir yana bak-

madan, işçilerin açtıkları yoldan otobüse doğru yürüdüler. Onları yuhalıyanlar ve tekmeleyenler oldu. İşçileri yöneten kimse yoktu, herşey kendiliğinden oluyordu. Memurlar güç bela binebildiler otobüse. İşçilerin çılgın öfkesi yatışmamıştı. Zincirlerinden birdenbire boşalmış canavar gibiydiler. Gittikçe kabaran öfke, yılların suskunluğunun bir anda patlayışı, önüne gelen herşeyi yıkıyordu.

*
**

Küçük fabrikanın işçileri, ana fabrikanın direnişe geçtiği haberini çabuk öğrendiler. Sevinçli haber, bir anda coşturdu herkesi. O tarafa giden işçiler, beraberinde büyük fabrikadan birkaç işçiyle birlikte geri döndüler. İki kişi de döküm işçilerinden vardı. Ana fabrikada memurların dışarı çıkarıldığı haberini duyunca; uzun boylu düşünmediler. O anın heyecanı ile müdüriyet binasını işgal ettiler. Kapı önünde hiçbir asker kalmamıştı. Hepsi büyük fabrika tarafına gitmişlerdi.

Birol, biri büyük kazandan iki işçiyle birlikte, müdürün odasına girdiğinde, müdür dışardan getirttiği yemeğini yiyordu. Yanında sarışın sekreter kız vardı. Birol, «derhal boşaltın odayı, dışarı çıkın» diye bağırdığında şaşaladı ilkten.

— Ne demek oluyor bu, diyecek oldu. Sözleri yarım kaldı. Kapının dışındaki bağrışmaları, işçilerin koşuşmalarını duyunca kıpkırmızı oldu yüzü. Durumu kavrayacak kadar zekiydi. Yine de hemen kabullenmeyi onuruna yedirememiş olacak: «Bekleyin de yemeğimizi bitirelim hiç olmazsa,» dedi soğukkanlılıkla.

— Derhal dışarı, diye tekrarlandı emir. Oldukça sert söylenmişti. Müdür uymak zorunda kaldı ister istemez. Yine de ağırdan alıyordu. Çantasını kilitledi. Son-

ra hiç kimsenin yüzüne bakmadan, suratı asık, merdivenlere doğru yürüdü. Dışarı çıktığında, işçilerin arasından geçmek zorunda kaldı. İşçiler büyük fabrikadaki gibi aynen yuhaladılar müdürü. Birol koşarak gelip, yaptıklarının yanlış olduğunu söyledi işçilere. Yine de mani olamadı bu duruma. İşçilerin ilkel öfkesi sınır tanımıyordu.

*
**

Büyük fabrikanın tüm işçileri, fabrikanın önündeki alandaydılar. Alan bağrışlarla inliyordu sanki. Sessiz gövde galeyana gelmişti. Kimse ne olduğunu düşünemiyordu. Herkes, fırtınanın güçlü kollarına kaptırmış kendisini: bağırıyor, bağırıyordu.

— Yaşasın Metalurji İşçileri Sendikası!

İçlerinden bir ses:

— İşçiler birleşin!

Ses, biter bitmez güçlü bir dalga halinde yayılıyordu. Herkes için o an önemliydi. Kendilerini nelerin beklediğini, karşılaşacakları zorlukları düşünmüyorlardı bile.

Kapılar açıldı. Askerler girdi içeri. Otobüstekiler korkuyla bakıyorlardı işçilere. Fabrikanın duvarları bile inliyordu sesten. İşçinin biri, bir koşuda çıktı merdivenlerin üstüne. O anın heyecanından gözleri dönmüş gibiydi. Kan-ter içinde kalmıştı. Kalabalığın gürültüsünden güç anlaşılıyordu dedikleri.

— Arkadaşlar, başardık.

Diğer işçilerin de ondan farkı yoktu:

— Yaşasın direniş, çıksınlar dışarı.

Bir anda hep bir ağızdan:

— Çıksınlar dışarı.

Herkes otobüsten yana dönmüş; öfkeli yumruklarını sallayarak bağırıyordu. Artıyordu heyecan. Tehdit dolu ses, güçlü bir uğultu halinde, duvarlara çarpıp yankılanıyordu.

Askerler, otobüsle işçilerin arasına sıralandılar. Servis otobüsü, fabrikanın kapısından kaçırılırcasına çıkarıldı. Yüzbaşı bağırıyor; sesi o gürültünün içinde kayboluyordu. Soluk soluğaydı yüzbaşı. Askerler, telaşlı hareketlerle sağa sola koşuşuyorlar; işçileri çevreleyip, kontrol altına almaya çabalıyorlardı. İşçilerin çevresini saramıyorlardı bir türlü. İşçiler, heyecanın etkisinde kapıya sürüklendiler. Kapıyı tuttu askerler hemen. Fabrikanın dışındaki otobüs, işçilerin bağırışları arasında hareket etti. Yüzbaşı, bağıra bağıra kendi görevinin asayişi sağlamak olduğunu, işverenle işçilerin arasına girmek niyetinde olmadığını belirtti. İşçilerden, taşkın hareketlerden kaçınmalarını, heyecanlarını kontrol etmelerini istedi. Kalabalık, kolay kolay yatışacak gibi değildi. Yalnız, farklı sesler de yükselmeye başlamıştı aralarında. Büyük fabrika işçilerinden İsa, müracaat binasının merdivenlerine çıkmış; herkesi yatıştırmaya uğraşıyordu. Onun sesi de gürültülerin arasında boğulup gidiyordu. Doğan, sağa sola koşuşuyor, bir yandan da «Susun, dinleyin, İsa ne diyor?» diye bağırıyordu. Onun bu çabası etkisini gösterdi az sonra.

— Bağrışmayı kesin. Sakin olun! Sakin olun! Başardık! Direnişte olmamızı kimse engelleyemez bundan sonra.

— Hurraa! sesi yükseldi işçilerden. Havaya kepelerini fırlatanlar oldu.

İsa, kollarını iki yana kaldırıp:

— Bir dakika dinleyin beni! Şimdi herkes sakin olsun, kimse bir yere ayrılmasın. Toplu halde duracağız.

Kalabalık, bir ara susuyor, sonra yeniden sesler yükseliyordu. Raşit'in sesi duyuldu o ara. İsa'nın yanındaydı:

— Arkadaşlar, direnişi yürütecek komite belli olana kadar kimse bir yere gitmesin. Herkes burada, bu meydanda olsun. Direnişe geçmeyi başardık. Asıl iş bundan sonra başlıyor. Komite belli olana kadar herkes bir köşede sessizce otursun.

İki askerî cemse durdu kapının önünde. Cemselerden inen askerler fabrikanın içine girdiler. Bağrışmalar kesilmişti. Fabrika sessizliğe gömülmüştü aniden.

İsa ile Raşit'in konuşmasından sonra işçiler fabrikanın önündeki alana dağıldılar. Fırtınadan sonrasının dağınıklığı vardı ortalıkta. Herkes beklenti içindeydi. İşçilerin yatıştığını gören yüzbaşı askerlerini fabrikanın dışına çıkardı. Artık kimse taşkınlıkta bulunmuyordu. Yüzbaşı jipe atlayıp küçük fabrika tarafına yollandı.

***

Atelyelerin bomboş bir görünümü vardı. İsa yanına Doğan'ı almış, atelyeleri dolaşıyordu. Atelyelerde kimsenin kalmadığına emin olmak istiyordu. Makineler, vinçler, kazanlar; sanki zaman birdenbire durmuş, bir güç birdenbire onları hareketsiz hale getirmişti. Büyük bir kazan, koca vincin üstünde, askıda kalakalmıştı. İsa, vincin üstüne çıkıp, kazanı aşağı indirdi. Bazı kaynak motorlarını çalışır halde buldular. Kapattılar hemen. Öyle ki; işçiler başlarına geçse herşey yeniden canlanacak, her iş kaldığı yerden başlayacakmış gibi bir havası vardı fabrikanın. Oksijen tüpleri kapatılmamış, torna makinelerinde parçalar bağlı duruyordu öylece. Yemekhanede yemek kapları yıkanmamış bir haldeydi. Bir sürü iş onları bekliyordu. Erzak dolaplarını açtılar. Yumurta,

pirinç ve daha bir hayli erzak buldular. Bütün dolapları tek tek kontrol ettiler. Doğan, dolabın birinden bir çuval dolusu ekmek çıkardı. Yağ tenekeleri, salça... «Bunlar, işimize yarar,» dedi İsa.

Alışık olmadıkları bir görüntüsü vardı fabrikanın. Bomboş fabrikada dolaşmak hoşlarına gitmişti. Atelyelerin birinden çıkıyor, diğerine giriyorlardı. Atelyeler bittikten sonra müdüriyet binasına geçtiler. Birçok odayı kapalı buldular. Müdürün odası da kilitliydi. Açık odalarda göze çarpan; memurlar fabrikayı terketmeden önce odalarda bırakılan son şeyin telaş olduğuydu. Bardaklarda yarım kalmış çaylar masalarda duruyordu öylece. Birtakım kâğıtlar alelacele dolaplara tıkıştırılmış, kimisi yere saçılmış kâğıtların; bazı sandalyeler yere devrilmiş, askılıkta ceketini unutan bile var.

Personel müdürünün odası kilitli değildi. İter itmez açıldı kapı. Diğer odaların aksine herşey yerli yerindeydi burada. İsa, önce pencerenin kenarına gitti. Pencere, fabrikanın ön kısmına bakıyordu. Oradan işçilerin alana yayılmış olduklarını gördü. Ayakta dolaşan yoktu pek. Duvar kenarlarında, saç levhaların üstünde yayılmış oturuyorlardı. Kapının önünde yalnızca askerler vardı. Askeri araçlardan ise hiçbiri kalmamıştı görünürde. Pencerenin önünden uzun bir süre ayrılamadı. O anda ne düşündüğünü kendi de bilmiyordu. Dalıp gitmişti bakışları. Dalıp gittiği o iki dakikalık zaman içinde yüzü düşünceli bir hal almıştı.

Doğan, kapının önünde durmuş, onu bekliyordu.

— Hadi gidelim, dedi İsa, pencerenin önünden ayrılıp, arkadaşlar bizi merak etmişlerdir.

Tam merdivenlerden iniyorlardı ki İsa, Doğan'a, «sen gidedur,» dedi. «Ben geliyorum hemen.»

Birşey unutmuşcasına merdivenlerden gerisin geri

döndü. Az önce çıktıkları odaya girdi tekrar. Doğruca personel müdürünün dönerli koltuğuna oturdu. Ayaklarını da ceviz ağacından yapılmış masaya uzattı. Bir süre hiç kıpırdamadan kaldı öyle. Sonra kalktı. Kapıyı kapatıp çıktı odadan. Merdivenlerden koşa koşa inip yetişti Doğan'a. Aşağı indiklerinde «Raşit'ler sendika odasında toplandı,» dedi işçilerden biri. Vakit geçirmeksizin sendika odasına yollandılar.

*
**

Fazla eşya yoktu odanın içinde. Eşyadan çok, kireçle boyanmış duvarlar ve taş zemin göze çarpıyordu. Kapıdan girer girmez tam karşıda; biraz eskimiş çelik bir masa, onun arkasında çelik bir dolap duruyordu. Dolabın içinde gelişigüzel bırakılmış dosyalar duruyordu. Masa ile dolabın arasında ise derisi yer yer sökülmüş, dönerli bir koltuk vardı. Masanın yan tarafındaki duvarda geçmiş ayları koparılmamış bir takvim asılıydı. Yine onun yanı başında fabrikanın ön cepheden çekilmiş bir fotoğrafı bulunuyordu. Masayla kapı arasında duvar boyunca tahta sandalyeler diziliydi. Bunların çoğu sonradan getirilmişti odaya. Bütün bu eşyalar uzunlamasına odayı çıplak görünümünden kurtarmıyordu.

Odada bulunan herşey gelişigüzel konmuş gibiydi. Fabrikanın fotoğrafı takvimin yanına rastgele asılmıştı. Üstelik eğri duruyordu. Masanın üstü boydan boya camla kaplıydı. Camın altına konmuş resimlerde de bir düzensizlik hakimdi. Birbirleriyle alâkası olmayan resimlerdi bunlar. Takvimlerden koparılmış manzaralar, fabrikanın fotoğrafları, kadın resimleri... Uzun bir zaman önce konmuş gibiydiler. Sararmıştılar biraz.

Odanın içine doluşmuş işçiler, odanın düzensiz görünümünü daha da arttırmıştı. İşçilerin çoğu oturacak

yer bulamadıklarından ayaktaydılar. Otuz kişi kadar vardı içerde. Çoğu sigara içiyordu işçilerin. Duman kaplamıştı odanın içini.

İsa ile Doğan içeri girdiklerinde temsilcilik odası bu haldeydi. Kapı açılır açılmaz sigara dumanı dışarı hücum etti. Gürültü bir hayli fazlaydı. Onca gürültünün içinden Raşit'in çığlığı andırır sesi duyuluyordu. Bağırıyor, herkesi susturmaya, sükûneti sağlamaya çalışıyordu.

Bu karmakarışıklığın içinde hiç ses çıkarmadan oturup sakin olmayı başarabilenler de vardı. Raşit'in yanı başındaki sandalyede kollarını masaya koyup, vücudunun tüm ağırlığıyla masaya dayanmış oturan, bunlardan biriydi. Odanın içinde olan biten herşeye karşı kayıtsızmış gibi bir hali vardı. Yumuşak bakışlarla çevresini süzüyor, orada bulunanları küçümsüyormuş gibi bakıyordu biraz da... Düzgün, traşlı yüzü, biçimli kesilmiş uzun saçları vardı. Yüzünden sıhhat fışkırıyordu. Çenesine kadar inen favorileri düzgündü. Hafif kalkık biçimli burnu kadını andırır bir güzellik veriyordu yüzüne. Hiçbir kırışıklık olmayan, pürüzsüz cildi düzgün bir kıvrımla aşağı iniyor, yuvarlak ve küçük sayılabilecek bir çenede birleşiyordu. Sıkıntı ile hayatın yükünü belli eden çizgilerle çevrelenmiş gözleri, hoppa bir anlam kazandırıyordu ona. Traşlı yüzü devamlı krem kullanmaktan olacak parlamıştı. Ve bu yüz kötü koşullardan pek etkilenmemişe benziyordu. Devamlı ayna karşısında yüzüne biçim vermekle uğraşmış biri etkisini uyandırıyordu insanda. Beyaz gömleğinin üstündeki gri desenli kravatını hafifçe gevşetmiş, gömleğinin üstten birkaç düğmesini açmıştı. Gömleğinin kolları dirseğine kadar kıvrılıydı. Böylece özenli bir dağınıklık yaratmıştı görünüşünde. Belki bütün bu özellikleri başka bir or-

tamda dikkati çekmeyebilirdi ama o anda, orada, yüzlerinin derisi iş şartlarından sertleşmiş, yaşam koşullarının tüm ağırlığını yüzlerinde taşıyan işçilerin arasında oldukça dikkati çekiyordu. Parlak bir görünüm veren bu yüz, bu özelliğiyle Raşit Ballı'yla benzeşiyordu ancak ondan daha da beyazdı.

Yaşlı işçiler de vardı odanın içinde. Ve onlar da pek bir şeye karışmıyorlar, sessiz sedasız oturuyorlardı yerlerinde. Sayıları dört beş kişiyi geçmiyordu.

Raşit'in tiz çığlığı bir kez daha duyuldu. Sırf bu şekilde bağırmak için kendini bir hayli zorladığı belli oluyordu yüzünün halinden. Suratı kıpkırmızı olmuştu. «Herkes kendi başına konuşursa toplantı yapamayız,» diye bağırdı. İşçilerin arasından onu destekleyenler oldu. «Susalım yahu!» diye bağırdı biri. Birkaç kişi daha tekrarladı aynı sözü.

Gürültü kesilir gibi oldu. Yine de tam bir sükûnet sağlanamamıştı. Az önceki gürültü yoktu gerçi. Ancak mırıltılar halinde devam ediyordu bu kez. Raşit konuşmasına tam başlayacağı sırada kocaman kafalı bir işçi masanın kenarına kadar geldi, kimsenin beklemediği bir anda heyecanlı bir şekilde: «İşçi arkadaşlar dışarda bizi bekliyor, biz hâlâ toplantı yapamıyoruz,» diye bağırdı. Sonra öfkeli bir şekilde kollarını iki yana açtı: «Toplantı yapamayacaksak niye geldik biraraya.» Daha bir sürü şey söyleyecekti herhalde. Fakat diğer işçiler fırsat vermediler konuşmasına. Susturdular hemen. Raşit de bağırarak yerine oturmasını istedi ondan. «Herkesi oturtun da ondan sonra bana otur diyin!» diye bağırmasına devam etti işçi. Yerine geçip oturduktan sonra bile yatışmadı. Kendi kendine söylendi durdu.

Raşit, daha fazla beklemeksizin konuşmasına başladı. İlkten çabuk çabuk ve yüksek sesle konuştu. Herke-

sin kendisini dinlediğinden emin olunca gittikçe sakinleşerek devam etti konuşmasına.

— Türlü zorluklarla, bu arada engel olamadığımız bazı hareketlerde bulunarak, direnişe geçebildik. Yalnız işin asıl zorluğu bundan sonra başlıyor. Tam bir karışıklık içindeyiz. Herkes kendi başına hareket ediyor. Zaten bu yüzden benim onaylamadığım bir sürü harekette bulunduk.

— Ne yaptık ki? diye sordu işçilerden biri. Ancak Raşit duymamazlığa gelerek konuşmasını sürdürdü:

— Böyle karman-çorman yürütemeyiz hiçbir şeyi. En kısa zamanda direnişte görevli arkadaşları seçmek zorundayız.

— Raşit haklı, dedi Doğan. Raşit'in hemen arkasında, ayakta duruyordu. Yanı başında da İsa vardı. Kollarını göğsünün üstünde kavuşturmuş, sırtı duvara dayalı.

Yaşlı bir işçi oturduğu yerden:

— Meseleyi niye uzatıyoruz? diye araya girdi. Raşit başımızda olsun, gerisi de kim görev almak istiyorsa söylesin. Bitsin bu iş burada.

Bakışların hepsi yaşlı işçiden yana çevrildi.

— İlle de ben olurum diye birşey yok, diye karşı çıktı Raşit. Benden başka yapacak olanlar da vardır.

Nazlanır bir edası vardı sesinin.

— Raşit olsun. Komite başkanı olarak onu öneriyorum, dedi Doğan.

Tekrar herkes bir ağızdan konuşmaya başladı. İtiraz mı ediyorlar, yoksa kabul mü ettiler pek anlaşılmıyordu. İşin doğrusu o anda kim çıksa ortaya ben yapabilirim dese, onu seçerlerdi. Ne kimse çıkıp birinin adını söylüyor, ne de ortaya çıkıp ben yapabilirim diyordu. Ayrıca çoğu, Raşit olmuş, başkası olmuş, fazlaca önemsemiyordu. Kendileri için yapamayacaklarını sandıkları

kadar önemli olan bu mesele sıra kendileri dışında birini seçmeye geldi mi önemsizleşiyordu. Ancak sözkonusu bu durumun herkes için geçerli olduğunu söylemek haksızlık olur. Başlarına birini seçip, bir an evvel bu sıkıcı işten kurtulmak istiyorlardı.

İsa'nın yüzü bir hayli sıkıntılıydı. Bir ara birşey söyleyecek gibi olmuş, son anda vazgeçmişti bu düşüncesinden. Sırtını duvardan ayırmış, göğsüne kavuşturduğu kollarını çözmüş; ancak o anda ne geçtiyse aklından, konuşmaktan vazgeçip yeniden yaslanmıştı duvara.

Doğan, iri elleriyle Raşit'in omuzuna vurup: «Tamam işte yahu!» dedi. «Başkan sensin, daha ne uzatıyorsun?»

— Benim için bir hayli zor olacak.

— Başka yapacak kimse yok, diye sesler yükseldi işçilerin arasından.

— Durun yahu. Zeyyat bağırır bağırmaz ayağa kalkmış, yanındakileri iteleyerek ikinci kez ortaya çıkmıştı. Heyecanlıydı bayağı. Önemli bir şey söyleyecekmiş gibi açmıştı gözlerini.

— Bir tek Raşit yok ya. Hemen oldu bittiye getirmeyelim işi. Başka adaylar da çıksın ortaya.

Olduğu yerde işçilerden yana dönüp, elini kolunu sallaya sallaya bağırdı:

— Bu iş sandığımız kadar basit değil! Kimin seçileceğini tartışmak zorundayız. Aramızda başka aday yok mu?

Kimseden ses çıkmadı. Zeyyat hiç kıpırdamadan, bir süre durdu ayakta. Hoşnutsuzluğunu belli edercesine dudağını büktü. Sonra masadakilere doğru dönüp: «Yokmuş...» dedi daha alçak bir sesle. Az önceki kararlı halinden eser kalmamıştı. Bir hayli bozulmuştu. Uzun süre ne yapacağını bilemez bir halde dikildi ayakta.

Sıkıcı bir sessizlik oldu. Raşit, ayağa kalktı. Daha sakindi şimdi. Zeyyat'dan yana bakmıyordu. Onun söylediklerini duymamış gibiydi sanki. Zeyyat'ın çıkışını yersiz bulduğunu ve önemsemediğini belirtmek istiyordu bu haliyle. Bunu bir ölçüde başardı da. Bütün dikkatler yeniden onun konuşması üstüne toplandı. Kelimelerin üstüne basa basa; «Madem ki arkadaşlar bu görevi bana lâyık görüyorlar,» diye söze başladı. «Yalnız böyle bir görevi kabul etmeden önce hatırlatmam gereken birşey var. Bana güveniniz varsa verin bu görevi. Sonradan itiraz olmasın.»

— Kimsenin itirazı yok, diyerek Doğan sözünü kesti onun. Fazla vaktimiz yok. Bir an evvel bitirelim şu işi. Komitede kimler görev alacak, onları belirlememiz lâzım daha.

Raşit:

— Direnişe katılan bir memur arkadaş var aramızda: Tacettin. Onun da komiteye girmesini öneriyorum. Birçok bakımdan bize yararlı olabilir bu arkadaş.

Odada bulunanların tüm bakışları, Raşit'in yanında duran beyaz gömlekliye çevrildi. Beyaz gömlekli, sanki ondan değil de başkasından bahsediliyormuş gibi çevresine bakınıyor, söylenenleri duymuyormuş gibi hareket ediyordu. Yapmacık bir tavır içindeydi. Tam o sıra odanın kapısı açıldı. Metalurji Sendikası'nın şube başkanı girdi içeri. Raşit, onu görür görmez ayağa kalktı. Şube başkanı elinde bir sürü defter tutuyordu. Elindekileri masanın üstüne koyduktan sonra:

— Temsilcilik odasına yerleşmişsiniz bile, dedi gülerek.

Gülüşmeler oldu. Başkan, işçilerin hepsini tanıyormuş gibi hareket ediyordu. Raşit, yerini şube başkanına verdi hemen. Herkes susmuş, merakla şube başkanı-

na bakıyordu. Gayet rahat hareket ediyordu başkan. İşçiler saygılı bir tavır takınmışlardı ona karşı.

— Arkadaşlar, büyük bir iş başardınız. Kazan fabrikasmdan ümidi kesmiştik artık. Kutlarım sizi.

— Sağolun, dediler hep bir ağızdan.

Önce Raşit söz aldı:

— Direnişe geçmemiz hemen hemen imkânsız gibiydi. Başka fabrikalar gibi beklenmeyen bir zamanda geçmedik biz direnişe. Tam aksine direnişe geçeceğimiz bekleniyordu. Ve her türlü tedbir alınmıştı.

Alelade bir konuşmadan çok söylev veriyor gibiydi. Güzel konuştuğundan emin bir tavır içinde, sözcükleri dikkatsizce değil, dinleyenlerde etki bırakacak şekilde vurgulayarak sürdürdü konuşmasını.

— Ancak, ne kadar çok tedbir alırlarsa alsınlar, direnişe geçmemize engel olamadılar. Aldıkları önlemler, bizi daha çok galeyana getirdi. Böylesine olağanüstü tedbirler uygulamasalardı; silahlı adamlar getirmeselerdi fabrikaya, olaylar çıkmazdı.

Raşit, şube başkanının hemen yanında ayakta kalmıştı. Başkan, başını çevirmemişti onu dinlerken. Yalnız ara sıra dinlediğini belli eder bir şekilde, başını sallıyordu. Raşit, konuşmasına ara verince, «başından sonuna kısaca anlatın bakalım, nasıl oldu direniş?» deyiverdi.

Başkan'ın bu sorusuna birkaç kişi birden yanıt vermeye kalkıştı. Ancak Raşit, bu soru bana soruldu demek istercesine başkana yakın olmanın da avantajını kullanarak, yüksek sesle anlatmaya koyuldu. Herkesten daha iyi anlatabildiğini kanıtlamak için, konunun en ufak ayrıntılarına kadar giriyor, zaman zaman sözü uzatıyordu. Bazen tümceyi bağlamakta zorluk çekiyor, işte o zaman kıvrak bir hareketle önemli bir ayrıntıyı söyle-

meden geçmiş olduğunu ve birdenbire hatırlamışcasına sözü değiştiriyordu. Diğerlerinin konuşmasını engellemek için gösterdiği telaşı, konuştukça, konuşmasını kendinden emin ve rahat hareketlerle sürdürerek unutturdu. Arada sırada şube başkanına, «Başkan,» diye hitabetmesi, orada bulunanlar arasında olumlu etki yapmıştı.

Raşit, konuşmasını bitirince, şube başkanı, bölgedeki başka bir fabrikada toplantıya yetişeceğini söyleyerek ayağa kalktı.

— Başkan, bu defterler ne olacak? diye sordu Raşit?

— Haa... Sahi, onları unuttum, deyip eline aldı defterleri. Üsttekinin sayfalarını açıp, Raşit'e «işçilerin adlarını, soyadlarını —parmağıyla göstererek— şuraya yazacaksınız. Adresleri de alt tarafa. Yazılar okunaklı olsun. Tükenmezle veya dolmakalemle yazın. Herkesi kaydettikten sonra defterleri bize vereceksiniz. Bugün halletmeye bakın bu işi.

Şube başkanı gittikten sonra Cabbar: «Yemek meselesini nasıl halledeceğimizi sormadık,» dedi. Raşit, kesin bir tavırla: «Daha direnişin birinci günü bugün. Bugün de yemek yemeyiveririz. Öğlen yedik nasıl olsa.» Konuyu uzatmak istemediğinden olacak, masanın üstünde duran sendika defterlerini karıştırmaya başladı.

Doğan:

— Yemekhanede hepimize yetecek kadar yiyecek var. Sözünü bitirir bitirmez, İsa'nın onaylamasını istermiş gibi, ona çevirdi bakışlarını.

İsa:

— Evet ama hepsi pişirilmesi gereken yiyecekler. Şimdi yemek pişeremeyiz herhalde. Üstelik ancak birkaç gün idare eder. Yumurtalar da bu kadar kişiye yetmez.

Böylesi uzun toplantılara alışık olmayan işçilerden bazıları canları sıkıldığından olacak, odadan dışarı çıkmaya başlamışlardı. Toplantı havası iyiden iyiye yokolmuştu. Raşit, yanında oturan Tacettin'e, şube başkanının getirdiği defterleri gösteriyor, elindeki kalemle deftere birşeyler yazıyor, defterle ilgili olacak, Tacettin'le konuşuyor, sonra tekrar birşeyler yazıyordu deftere.

İsa:

— Raşit, komitede görev alacakları tesbit etmeyecek miyiz? Herkes çıkıyor dışarı.

Raşit, başını kaldırıp, odaya göz gezdirdi. Yarıyarıya boşalmıştı oda. «Çıksınlar,» dedi İsa'ya. «Biz sonra aramızda tesbit ederiz.»

Tacettin'le birlikte defterleri düzene sokmaya devam etti. İsa'nın canının sıkıldığını ve bu yüzden yüzünü buruşturduğunu farketmedi. İçlerinden bazıları masanın başına kadar gelip, ne yapacaklarını sordular. Raşit, «bekleyin bir dakika,» dedi onlara. «Defterleri hazırlayalım, beş, altı kişi kalsın burada. Herkesi sendikaya üye yapacağız. Altı kişi yeter bu iş için.»

— Gece için nöbet listeleri hazırlamayacak mıyız? diye sordu İsa.

Raşit, başını kaldırmadan, «onu da sen hallediver,» diye yanıtladı. Sanki bir anda başına bir sürü iş yığılmış gibi bir davranış içindeydi. Kayıt defterlerini masanın üstüne yaymış, Tacettin ile birlikte sayfa aralarına karbonları sokmakla uğraşıyor, yaptığı işten başka, ne başka birşeyle ne de çevresiyle ilgilenmiyordu.

Çok geçmedi, hemen hemen odadaki herkes çıktı dışarı. Raşit'le Tacettin'den başka Doğan ve İsa kalmıştı içerde. «Yardım edin de şunları bitirelim,» dedi Raşit. Sinirliydi konuşurken. «Böyle giderse akşama kadar çıkamayız işin içinden,» diye söylenmeye devam etti. İsa

ile Doğan, ikisi de seslerini çıkarmadan masanın başına geçtiler.

Bir saat kadar uğraştılar. İş bitər bitmez Raşit, yanına Tacettin'i alıp dışarı çıktı. İsa da arkalarından gitti. Kayıt işlemleri hava kararıncaya kadar sürdü. Dört kişi, dört defterle birlikte, işçilerin tek tek yanlarına giderek, fabrikadaki tüm işçileri kaydettiler.

Hava karardığında, sendikanın arabası ekmek ve peynir getirdi. İşçiler, tek sıra olup, yiyeceklerini aldılar. Sonra herbiri bir köşeye dağılıp; kimi yalnız, kimi ikili üçlü gruplar halinde ekmeklerini yediler.

Büyük fabrika, geceleri gürültüye alışık değildi. Atelyelerin içinde dolaşan işçilerin çıkardıkları gürültüler, geniş yankılar yapıyordu fabrikanın içinde. İşçiler de fabrikanın sessizliğine alışık değildiler. Ellerinden geldiğince gürültü çıkarıp, fabrikanın karanlık görüntüsünden, gecenin yalnızlığından kurtulmaya çalışıyorlardı. İşçilerden biri; evi yakındı, saz getirdi. Gece yarılarına kadar saz çaldılar, türküler söylediler.

Küçük fabrikayı ziyarete giden işçiler oldu aralarında. Küçük fabrikadan da birkaç kişi geldi. İki fabrika aynı kaderi paylaşıyordu ya; birbirini tanımayan bu insanlar arasında sıcak bir ilişki doğmuştu. İki fabrika arasında gidip gelmek zor değildi. Döküm fabrikasını yürüyerek geçmek yetiyordu. Bu arada döküm fabrikasından gelen temsilciler de oldu. Hatta bir ara temsilcilik odası bir hayli kalabalıklaştı.

İlk gece İsa'nın nöbet listesini yetiştirmesi mümkün olmadı. Fabrikanın tüm işçilerinin isim listesini aradılar; dolapların çoğu kilitliydi. Bulana kadar epey vakit geçti. Nihayet personelin tamamını gösterir bir liste ellerine geçtiğinde gece yarısı olmuştu. Fakat bu gecikme

herhangi bir sorun çıkartmadı. Zaten çoğu işçinin uyumaya niyeti yoktu pek!»

İsa, nöbet listelerini hazırlamak için sabaha kadar uğraştı. Hiç alışık olmadığı bu işin üstesinden gelmek bir hayli zor ve sıkıcı oldu onun için. İsimleri birbirine karıştırmamak için bir yöntem geliştirene kadar birçok defa yeniden yazdı. Başlangıçta gece ve gündüz nöbetleri olmak üzere, bir haftalık nöbet listesi hazırlamayı hesaplamıştı. Gündüz nöbet tutanları, gece nöbetçileriyle değiştirmek gerekiyordu. Direnişin kaç günde biteceğini düşünmeye gerek görmemişti. Nedenini düşünmeksizin direniş sanki çok uzun sürecekmiş gibi hareket ediyordu. Sinirlerinin yorgunluğu, dikkatinin dağınık oluşu işi bir hayli zorlaştırıyordu. Gece yarısından epey sonra uyku gözkapaklarını ağırlaştırdıkça karmakarışık oldu herşey. Dikkatini toplamak için, kalkıp sık sık yüzünü yıkaması da fayda vermedi. Sonunda bir defalık bir nöbet listesini yazmakla yetinmek zorunda kaldı. İkinci seferkini sonraya bırakmıştı. Belki bu işi bilen biri için ya da kalem işi ile uğraşan biri için bu iş fazla zor sayılmayabilirdi. Fakat İsa, kaynak yapmaya alışıktı ve bu işin ona sıkıcı geldiği bir gerçekti.

***

Alibeyköy yöresinin yazgısı, işçi direnişleriyle, grevlerle doludur. Bu bölge, sanayii bölgesi olalı beri bu böyledir. Grev, direniş eksik olmaz günlerinden. Grevler, insan yaşamının bir parçası olmuştur. Kazan direnişi de günlük yaşamın bir parçası olmuştu.

Ana fabrikanın direnişe geçmesi, küçük kazan işçileri için yepyeni bir umut kaynağı idi. Bu umut onları güçlendirdi. Taze bir soluk almışlar ve yeniden hayata dönmüşlerdi. Bu umut toparlanmalarını sağladı. İlk yap-

tıkları iş, nöbet sistemini kurmak oldu. Çünkü ilk kez, kendi durumlarını gözden geçirmek fırsatını bulmuşlardı. Olaylar, delicesine akan bir nehire sürüklemişti onları. Boğulmamak ve suyun üstünde kalabilmeyi başarabilmek çabasını gösteriyorlardı ancak. Bata çıka sürükleniyorlar; ancak ölmeyecek kadar nefes alabiliyorlardı. Hiç bilmedikleri, tanımadıkları bir nehirdi bu. Açıkcası iyi yüzme bilmiyorlardı. Korkunç sonlarını görüyorlar; sürüklendikleri yerde, suların nasıl dehşetli bir girdap oluşturduğunu, kayaların arasından döne döne köpükler oluşturarak, birbirine çarptıktan sonra dayanılmaz bir hıza ulaştığını görüyorlar ve hiçbir şey yapamıyorlardı. Birdenbire taa diplerine yuvarlandılar suyun. Suyun yüzeyi ise soluk almak için çıkamayacak kadar yukarlarda kalmıştı. Sonra birden suyun gücü yukarı itti onları. Ne olduklarını anlayamadan başdöndürücü bir sürat içine aldı, bir kenara savurdu. Bir şeye takıldılar: Bir ağaç parçasına ya da başka bir şeye. Korkunç süratin etkisinden kurtulmuşlardı. İşte o zaman düşünmeyi başarabildiler. Nerede olduklarını ne yapmaları gerektiğini düşünme fırsatı buldular ilk kez.

Önemli değişiklikler oldu o arada. Fabrikadan ayrılan bir kısım işçiler geri dönmeye başlamıştı. Her geri dönen, ayrı bir sevinç kaynağı oluşturuyordu. İki üç gün içinde sayıları altmışı buldu.

⁂

Ana fabrikanın direnişe geçtiği günün gecesi, küçük fabrika oldukça sakindi. Yalnız olmadıklarını bilmek oldukça rahatlatıyordu onları. O gece sessizlik, huzur ve güven veriyordu insana. Işıkların yer yer aydınlattığı, yer yer koyu siyah gölgelere bürünmüş fabrikada dostluk havası esiyordu. Fabrika sıcak bir yuva gibiydi. Ne

ışıkların, sadece bir kısmını aydınlattığı yol, ne de onun ötesinde karanlığın içinde kaybolmuş tepe ürkütücü gelmiyordu işçilere. Gece ilk kez korkunç yalnızlığını beraberinde getirmemişti.

Büyük fabrikanın direnişte olduğunu bilmek, bambaşka güven veren, güzel, sıcak bir duyguydu. Birol, yerinde duramıyor; fabrikanın içini belki dört sefer turlamıştı, sık sık büyük fabrikanın da direnişte olduğunu tekrarlıyordu kendisine. Fabrikayı dolaşırken kendinden emin ve rahattı içi. Endişe duymadan bakabiliyordu makinelere. Oysa birkaç gün önce makineler acı vermişti ona. Şimdi onlara yakın hissediyordu kendisini. Gittikçe yabancılaşmaya başlayan fabrika, birden sanki yıllardır alışkın olduğu yakın bir dost oluvermişti. Bazen kuşkuya kapıldığı oluyor; o zaman hafızasını yokluyor, günün bütün olaylarını yeni baştan yaşıyor, sonunda direnişin gerçek olduğunu, büyük fabrikanın da onlarla birlikte direnişte olduğunu hatırlıyordu yeniden. Oysa ana fabrika direnişe geçmeden önce böyle miydi? İşte yattıkları köşe, yemek yedikleri yemekhane, tuvaletler bile tanıdık birer yüzdü. Şurada korkuya kapılmışlar, bir başka yerde umutsuzluk içine düşmüşler, gözleri zorla kapandığında, masaların üstüne kıvrılmışlardı. Bir gün önce sanki fabrikanın ötesinde, içinde kaybolacakları sonsuz bir boşluk vardı. Şimdi ise o boşluğun kenarından geriye, yuvaya dönmüşlerdi birdenbire. Herşeyin bittiğini sandıkları bir noktada, koskoca bir umut açılmıştı önlerine. Artık ayrılmak zorunda kalmayacaklardı fabrikadan.

Nasıl ısınmıştı fabrikaya böylesine? Kendisi de hayret etti. Hiç bu kadar yakın olmamıştı ona. Sanki kendinden bir parça gibiydi şimdi. Birbirlerini tamamlıyorlardı adeta. Oturduğu bir köşeden, saatlerce seyretti ma-

kineleri. Cılız ışığın aydınlattığı kadarıyla yetindi. Yorgunluğunu duyuyordu ya; bu yorgunluk hoşuna gidiyordu. Sinirleri gevşemişti. Hani o anda bir terslik olsa o da hoşuna gidecekti.

Geceye doğru büyük fabrikadan işçiler geldi ziyarete. Hepsinin yüzlerinden bu beraberlikten apayrı bir zevk duydukları belli oluyordu. Bu ziyaret gariplerine gidiyordu ve hoş bir duygu uyandırmıştı onlarda. Çalıştıkları atelyeden başka bir atelyeye dahi geçemeyen işçiler döküm fabrikasını aşmışlar, ellerini kollarını sallaya sallaya kardeş fabrikaya serbestçe dolaşmaya gelmişlerdi. İsterlerse sabaha kadar oturur, sohbet edebilirlerdi. Ne bir postabaşı, ne de bir ustabaşı birşey diyebilirdi. Birbirlerine anlatacakları bir sürü şey olmalıydı. Ama onlar birlikte oldukları bütün saatler boyunca nasıl direnişe geçtiklerinden bahsettiler. Direniş saatlerini tekrar tekrar yaşamak hoşlarına gidiyordu. Şöyle rahatça çay demlediler kendilerine. Sigaralarını tüttürerek büyük bir iş başarmış olmanın keyfini çıkardılar.

Düşünceler birbirleriyle çarpışmıyordu artık Birol'un zihninde. Sakin ve birbiriyle uyum içindeydi. Bundan sonra ne yapabilecekleri konusunda kafa yoruyordu. O gece direnişin geleceği hakkında kafa yoran bir tek o değildi. Hemen hemen çoğu işçinin aklından geçiyordu böyle düşünceler. O bunlardan biriydi sadece.. Fabrikada az sayıda kalmış olmaları, bir eziklik yaratmıştı onda. Büyük fabrika daha önce direnişe geçseydi ne olurdu diye geçirdi aklından. Sonunda yine de şanslı olduklarına karar verdi. Düşündükçe vardığı ilk sonuç herşeyden önce fabrikada bir düzen sağlamak düşüncesiydi. Toparlanmaları gerekiyordu. Geriye ne kalmışsa onu korumak, ona bir düzen vermek zorundaydılar. Ama nasıl? Ne yapmaları gerekiyordu. Bütün bu soruların yanıtı henüz tam

bir açıklık kazanmamıştı kafasında. Bunun için birşeyler yapabilecek gücü buluyordu kendinde artık. Fabrikayı düzene sokmak için bir kuvvet doğmuştu içinde. Damarlarına taze kan pompalanmıştı sanki. Ertesi, gün daha ertesi gün mutlaka birşeyler yapacağına inanıyordu.

İnsan yüreği sakinleşir, sonra yine birden fırtınalar doğar içinde. Çözüm bulamayacağını sandığı anda, içinde birşeyler çözüme yakınlaştığını fısıldar. Çözüme ulaştığı anda yeni çözümler gerekir ona. Umudundan vazgeçmez yine de. Umut nedir ki zaten? Umutsuzluğun içinden çıkmış birşeydir o. İkisi de birbirini bırakmaz bir türlü. O zaman yüreği hep kıpır kıpırdır insanın. Güler, sonra üzülür. Mahvolur, sonra yeniden doğar. Tüm duygular; sevinç, acı, umut, umutsuzluk, doyum ve doyumsuzluk, hepsi vardır insanın yüreğinde. Hepsini yaşar. Oysa ne gariptir ki bunlardan birini yaşamak ister hep; yani birincileri. Biri olmadan diğeri olmaz halbuki.

Birol'un da yüreği bu durumdaydı işte. Tam sakinleştiğini sandığı bir anda, kendini huzurlu hissetmişken, içinde birşeyler kıpırdandı yeniden. Yeniden sabırsızlandı yüreği. Direniş bitmemişti, devam edecekti. Güçsüz olduklarını sandıkları bir anda yeniden güç kazanmışlar, yeniden hayata dönmüşlerdi. Sırf bu nedenle toparlanmak, fabrikalarını güçlendirmek zorundaydılar. Yapabilecekleri bir sürü şey olmalıydı bunun için. İşte o an yeniden sabırsızlandı yüreği. Yeniden huzursuz oldu. Dört döndü fabrikanın içinde. Remzi, onu fabrikanın içinde bir demir yığınının üstünde oturmuş bulunduğunda bu haldeydi. Çaya çağırdı onu. Büyük fabrikadan işçilerin geldiğini öğrenince Remzi ile birlikte idare amirliği binasına gitti. Kafasında yanıt bulamadığı sorulara gelince; onların yanıtını yaşamın içinde buldu sonraki günler. Za-

ten tüm soruların yanıtlarını yaşamdan bulup çıkarmaz mıyız?

⁂

Hayır, yanlış duymuşlardı. Büyük fabrika direnişe geçmemişti. Bırak direnişe geçmeyi, böyle birşeye teşebbüs dahi etmemişlerdi. Rüya mı görmüştü yoksa Birol? Eğer rüyaysa bu kadar gerçeğe yakın nasıl olabilirdi? Yani duydukları sevinç boşuna mıydı? Büyük bir ağırlık duydu vücudunda. Öylesine ağır bir yük taşıyordu ki; bu ağırlık kıpırdatmıyordu onu hiç.

Ya fabrikaya geri dönenler? Büyük fabrika direnişe geçtikten sonraki günler geri dönenler olmuştu. Onlar da mı gerçek değildi? Güçlükle başını yemekhanenin penceresine çevirdi. Pencereye varmak, dışarı bakmak istiyor, vücuduna söz geçiremiyordu bir türlü. Yemekhane bomboştu. Ondan başka kimse yoktu. Sanki koyu bir sıvının içinde güçlükle ilerliyerek pencerenin yanına varabildi. Herşey eskisi gibiydi. Az sayıda işçi vardı aşağıda. Arkasına baktı: Masada oturan birkaç kişiyi gördü. Demin kimse yoktu oysa.

Yanlarına vardı onların. Korka korka büyük fabrikanın direnişte olup olmadığını sordu. Şaşkın şaşkın baktılar Birol'a. Böyle bir şeyden haberleri yoktu. «Peki bütün bunları ben mi uydurdum?» diye bağırdı. Duymamışlardı onu.

Merdivenlerden aşağıya koşarcasına indi. Yuvarlanır gibi... Sanki ayağının altında basamak yoktu. Tekrar eskiye dönmek istemiyordu. Birden aklına nöbet listeleri geldi. Kafası karmakarışık da olsa Remzi ile birlikte gece nöbetine kalacakların listesini hazırladıklarını ve idare amirliğinin camına astıklarını gayet iyi hatırlıyordu. Herkes yanılmış olsa bile nöbet listeleri hâlâ orda asılı ol-

malıydı. Kendi eliyle yapıştırmıştı cama. Dokuzdan, onikiye kadar nöbet tutanlar, onikiden üçe, sonra sabaha kadar... Çok iyi hatırlıyordu. Çünkü o güne kadar böyle birşeyin akıllarına gelmemiş olması bayağı şaşırtmıştı onu. Nöbet listesi hazırlanmasını büyük fabrikadan öğrenmişlerdi. Bu kadar basit bir şeyi daha önce düşünememiş olmanın büyük bir hata olduğunu biliyordu. Rüyada mıydı? Hangisi gerçekti? Büyük bir acı duydu içinde. Hangisinin gerçek olduğunu bir an evvel bulmak istiyordu. Koluna kuvvetli bir çimdik attı. Rüyada isem eğer, uyanırım diye düşünüyordu. Kolunun acısını bile duydu. İnsan rüya görüp de rüyadan kurtulmak ister mi? diye düşündü. Öyleyse herşey gerçekti. Büyük fabrika direnişe geçmemişti ve kala kala onbeş kişi kalmışlardı. Neden hâlâ bitmemişti direniş? Niye hâlâ fabrikadaydılar? Bir an evvel ne olacaksa olsun; askerler fabrikadan mı çıkaracaklar onları, çıkarsınlar. Fabrika çalışmaya mı başlayacak; çalışsın. Sürmesin bu böyle. Aynı acıya bir ikinci defa katlanamayacağını düşünüyordu. Kurtulduklarını sandıkları bir anda hiçbir şeyin değişmemiş olduğunu görmek bütün gücünü alıp götürmüştü. Üşüyordu. Artık sona geldiğini hissediyor, dayanmak da gelmiyordu içinden. İdare amirliği binasını aradı. Bulamadı. Hayret birşey. Her yanını iyice bildiği fabrikada idare amirliği binasının nerede olduğunu hatırlıyamıyordu bir türlü.

Koyu bir karanlığa gömüldü herşey. Ruhunda tedirginliklerin alabildiğine at koşturduğu, hiçbir şey seçemediği, hiçbir şey düşünemediği koyu bir karanlık.

«Komite kurmalıyız,» diye bağırdı. Direnişe geçtiğimizden beri komite kurmayı bile beceremedik. Demir çekmenin temsilcisi doğru söylüyordu. Onu buldu karşısında birden. «Madem beceremeyecektiniz, niye kalkıştınız direnişe?» tehdit edercesine: «Sen sorumlusun! Sen

sorumlusun!» Nereye giderse geliyordu peşinden. Hiçbir şekilde kurtulamıyordu bu sesten. «Bugüne kadar kuramadık, bugün kurmalıyız komiteyi.» Sonra birden, iş işten geçti artık diye düşündü. Ana fabrika direnişe geçmediğine göre komite kurmanın da faydası olmayacaktı artık. Bir rüya görüyor olsaydı keşke. Ne olurdu bir fırsat daha olsa!.

Sonra bazı şeyleri hatırlar gibi oldu. Bunlar canlı görünümler değildiler. Daha çok duygulardan ibarettiler. Bir sevinç duyduğunu hatırlıyordu. Sevinçle birlikte hüzün de duymuştu. Hüznün içinden birtakım görüntüler kıpırdandı. Sanki elinden çok değerli bir oyuncağı alınmış bir çocuk gibiydi. İkiyüz kişinin karşısında önemli biri olmak, onlara etki yapmak, ne güzel bir duyguydu. Bir sürü olayın arasından sivrilmişti. Bu özelliğini kaybetmekten korkuyordu. Şimdi başkaları çıkacaktı büyük fabrikadan. Tanımadığı başkaları. Silik ve küçük bir nokta olacaktı o kadar işçinin arasında. Küçük fabrikadaki konumunu yeniden elde edebilir miydi?

Garip bir düş daha gördü. Büyük fabrikanın işçilerinin arasındaydı. Aynı küçük fabrikada olduğu gibi, ana fabrikanın müdürüyle tartışıyordu. Öylesine güzel sözler bulup söylüyordu ki tüm işçiler hayranlıkla dinliyorlardı onu. Yeniden aynı konumunu elde ediyordu. Sonra birdenbire düş parçalandı. Büyük fabrika direnişe geçmemiş olduğuna göre böyle birşey olması söz konusu değildi. Büyük fabrika işçilerinin yanında küçük bir nokta olarak kalmayacaktı. Yenilgiye uğrayacaklardı ama kahramanca. Silik ve basit biri olmayacaktı. Tekrar atelyenin içinde postabaşıların onur kırıcı davranışları karşısında ezik duran, boyun eğen biri olduğu zamanki gibi olmayacaktı.

Gözlerini açtı. Nerede olduğunu çıkaramadı ilkin.

Yemekhanede idi. Halâ şüpheyle bakıyordu çevresine. Gözlerini kapadı, sonra bir daha açtı. Evet, uykudaydı ve uyanmıştı. Bütün bu gördüklerim, düşündüklerim rüya diye geçirdi aklından. Öyleyken gördüklerinin hâlâ öyle etkisindeydi ki, gerçek olana bile kuşkuyla bakıyordu. Sanki gerçek, havada asılı kaldı.

İlerki masalarda oturan birkaç işçiyi gördü. Karşısındaki işçilere, «büyük fabrika direnişe geçti mi?» diye sormayı düşündü. İçindeki kuşkuya bir an evvel son vermek için yanlarına gitti. «Büyük fabrikadan haber var mı?» diye sordu. «Hayır,» diye yanıt verdi işçiler. «Dün geceden sonra gelen giden olmadı.» Geceyi hatırladı birden. O anda masada oturanlar Birol'un gözlerinde parlayıp, tüm vücuduna yayılan sevinç dalgasını farketmemiş olacaklar, kendi aralarında konuşmalarına döndüler yeniden. Birol, onların yanından ayrılıp, atelyeye gitmek için merdivenlerden aşağıya indiğinde, «Çok şükür! Çok şükür!» diye tekrarlıyordu kendi kendine. «Gerçek değilmiş gördüklerim. Rüyaymış.» Uçarcasına iniyordu merdivenden. Yüreğinde sonsuz bir sevinç duygusu vardı o anda. Merdivenlerin en alt basamağına geldiğinde söylediği son söz «yine de tuhaf şey...» demek oldu.

*
**

Bütün atelyeleri dolaşıp Remzi'yi aradı. Onu elektrik atelyesinde buldu sonunda. Yanyana dizilen sandalyelerin üstünde kıvrılmış uyuyordu. Hiç beklemeksizin dürttü onu.

Remzi, uykusuzluktan şişmiş gözlerini aralayıp, «ne var, ne oldu?» dedi. Sonra öbür yanına dönüp uykusuna devam etti. Birol, ısrarla, tekrar tekrar sarstı onu.

— Bırak, uyumak istiyorum.

— Kalksana! Yapacak bir sürü işimiz var.

Remzi güçlükle doğruldu yerinden. Gözlerini yarı aralayarak Birol'a baktı. «Ne yapacağız?» Ağzını güçlükle açıp, esnedi. «Gecenin üçüne kadar nöbetteydim ben yahu...»

Birol, onun üstüne örtülü paltoyu çekip aldı. «Sonra uyursun,» dedi kararlı bir tavırla. «Şimdi kalk!»

Çaresiz doğruldu Remzi. Ayağa kalkmadan önce sandalyelerin üstünde oturdu. İkide bir esniyor, konuşmaya pek istekli olmadığını belli etmek için Birol'dan yana bakmıyor, ağırdan alıyordu. Bozuk bir sesle, «saat kaç?» diye sordu. Birol, bu soruyu duymamazlıktan geldi. Israrla Remzi'nin yüzüne bakıyordu. Onun iyice kendine gelmesini beklermiş gibi bir hali vardı. Onun tam karşısına geçip oturdu. Uzun bir süre hiç konuşmadan bekledi. Söyleyeceği şey çok önemliymiş gibi uygun zamanı bekliyordu. Derken Remzi ayağa kalktı. Pantolonundan dışarı çıkmış gömleğini içeri soktu. Üstüne çekidüzen verdi. Hadi gitmiyor muyuz der gibilerden, Birol'un karşısına dikildi. Birol, Remzi'nin beklediği gibi kalkmaya niyetli görünmüyordu pek. Az öncesinin aksine, telaşsız, sanki hiç acelesi yokmuş gibi, sakin bir sesle «biz direnişe geçeli kaç gün oldu?» diye sordu Remzi'ye.

— Bir haftayı geçmiştir herhalde.

Gereksiz bir soruyu cevaplandırmaktan canı sıkılmışa benziyordu.

— Remzi, hâlâ doğru dürüst bir komite kuramadık biliyor musun?

Remzi, aynı bozuk ve uykulu haliyle; sanki ne söylendiğini anlamıyormuş gibi anlamsız anlamsız bakıyordu.

— Tamam! Diyeceksin ki işleri böyle de yürütüyoruz. Komite kursak ne değişecek? Hem kiminle komite kuracağız? Kaç kişi var bu sorumluluğu yüklenebilecek? Üste-

lik şimdiye kadar kimse birbirini dahi tanımıyordu. Ama ne olursa olsun; bir komite kurmalıyız. Anlıyor musun? Hem geç bile kaldık bunu yapmakta. —Kısa bir an sustu.— Belkisi falan yok! Düpedüz geç kaldık, dedi kesin bir ifadeyle. Bunun önemini anlayamadık. Komiteyi kimlerden oluşturacağımızı bilemesek dahi bir komite kurmalıydık. Ne yaptık biz? Hiçbir şey yapmadık bu konuda.

Remzi'yle değil de kendisiyle konuşuyordu sanki. Ama Remzi'yle mi konuşuyor, kendisiyle mi konuşuyor, hiç farkında olmuyordu bunun.

— Üstelik direniş komitesinde görev alabilecek kişiler çıkar aramızdan. Sen varsın, Selim usta var... Muharrem diyecekti; o anda aklına gelen bir düşünce caydırmış olmalı ki vazgeçti: «Var işte! Daha düşünecek olursak, birkaç kişi çıkar.»

Birdenbire ayağa kalktı. Remzi'nin birşey demesini beklemeden kolundan adeta sürükleyerek atelyeden dışarı çıkardı onu. Elektrik atelyesinin demir merdivenlerinden inerken, «bugün mutlaka kurmalıyız komiteyi» diye tekrarladı. «Hem de bu işi hemen şimdi, sabahtan yapalım. Saat kaç şimdi?» Sonra kendi saatine bakarak, kendi yanıtladı: «Saat sekiz! Sen atelyelere bak, ben de odalara bakayım. Yarım saat sonra herkes fabrikanın önünde toplansın.»

Remzi, Birol'un bu telaşlı haline bir anlam veremiyordu. Bir ara birlikte yürürken Birol'un kendi kendine şöyle dediğini duydu: «Büyük fabrikadaki işçiler direnişin ilk gününde kurmuşlar komiteyi, biz onlar gibi olamadık.» Remzi, Birol'a hak veriyordu aslında. Ama bunda telaşlanacak birşey göremiyordu. Birol'un durup dururken birdenbire verdiği kararlar şaşırtıyordu onu. Bu mesele de böyle olmuştu. Önlerinde koskoca bir gün

varken, koşturmalarını gereksiz buluyordu. Sanki her an birşey olabilirmiş gibi acele ediyordu Birol. Oysa Remzi için direnişte geçen günlerin, yaşadığı diğer günlerden ayrı bir yanı kalmamıştı artık. Olağanüstü birşeyin olacağı yoktu bundan sonra. İşçilerin çoğu da Remzi gibi düşünüyordu. Yemek gibi, nöbet gibi birtakım günlük sorunlarla uğraşıyorlar; arta kalan zamanlarını bol bol dinlenmekle, büyük fabrikaya gitmekle, bol bol sohbet etmekle geçiriyorlardı. Hatta bazen yapacak birşeyleri olmadığından canları sıkıldığı bile oluyordu. Herşey normale dönmüştü. Direnişin bitmesini beklemekten başka yapacakları birşey kalmamıştı. Büyük fabrikanın direnişe geçmesi de işlerini bir hayli kolaylaştırmıştı. Birol'un peşi sıra koştururken kafası bu düşüncelerle doluydu. Böyle düşünüyordu ya yine de karşı koyamıyordu Birol'a. Direniş başladıktan sonra her geçen gün Birol'un omuzlarındaki yük daha da artmıştı. Remzi istememişti böyle olmasını. İlk günler birdenbire önemli bir adam olmuş, kendini öyle görmüştü. Hareketlerinde de büyük değişiklikler olmuştu birden. Hatta Birol'dan farklı düşündüğü noktalar olmuştu. Bu yüzden aralarında tartışma bile çıkmıştı. O da direnişte önemli biri olduğunu kabul ettirmek arzusunu duymuş, ön plâna geçmek istemişti. Ancak gün geçtikte caymıştı bu arzusundan. Ön plânda olmak, pek öyle zevkli birşey değildi. Bütün gün işçilerle sinir harbi içinde olmak, işçilere söz geçirmek yorucu ve sıkıcıydı. Hele sayıları gittikçe azalmaya başladığında önemli biri olmanın cazip hiçbir yanı kalmamıştı artık. İlk günlerin ataklığı kalmamıştı Remzi'de. Direnişin kötüye gitmesi, onu bir hayli karamsar yapmıştı. Tek çareyi herşeyi boşvermekle, hiçbir şeyi umursamamakta buluyordu. Ya bir köşeye çekiliyor; uyuyor, ya da idare amirliğinde sabahtan ak-

şama kadar başıboş oturuyordu. Büyük fabrikanın direnişe geçmesi, karamsarlığından bir ölçüde kurtarmıştı onu. Direnişin olduğu ilk gün oldukça hareketli geçmişti onun için.

Saat 9.00 olmamıştı henüz. İşçilerin hemen hemen hepsi ayaktaydı. Sayıları altmışı geçmişti. Hergün geri dönen birkaç kişi oluyordu. Bu da yüzlerini güldürüyordu işçilerin. Birol'dan ayrılır ayrılmaz ilk olarak montaj atelyesine girdi Remzi. Kimseyi bulamadı orada. Diğer atelyelerde de ancak birkaç kişiyi bulabildi. Onlara gerekeni söyledikten sonra atelyenin arka tarafından dışarı çıktı. «Fabrikanın önünde toplanacağız,» diyordu rastladığı işçilere. «Haberimiz var,» dedi işçilerden biri. «Birol söyledi bize.» Fabrikanın yan tarafına geçti. Oradakilerin de haberleri olmuştu. İlk uyuşukluğundan sıyrılmış, daha çok kişiye haber verebilmek için koşturuyordu. Koşa koşa merdivenlerden yukarı, yemekhaneye çıktı. Yemekhanede, masaların üstünde uyuyan işçiler vardı hâlâ. Belli ki Birol bu kısma uğramamıştı. Masaların ve sıraların üstünde yatanları saydı. Altı kişiydiler hepsi. Vakit kaybetmeksizin kendisine en yakın olanını uyandırdı. «Aşağıda toplantı var,» dedi ona. «Sen diğerlerini uyandırırsın. Birazdan aşağıda olun.» Tam atelyeye inen merdivenlere doğru gidecekken vazgeçti. Yemekhanenin müdüriyet binasına açılan bir kapısı vardı; oradan içeri girdi. Kapısı açık olan bütün odaları dolaşmaya başladı. Baktığı odaların hepsi de bomboştu. Bir merdiven alta indi. O katta bulunan odalarda da kimseyi bulamadı. Bir tek en alt kattaki sağlık odası kalıyordu geriye. Oraya da Birol uğramıştır diye geçirdi aklından. Birden müdürün odasına bakmadığı geldi aklına. Gidip gitmemek arasında kararsız kaldı. Birşey bulacağını ummasa da, biraz da meraktan merdivenleri

üçer dörder hızla çıktı yukarı. Müdürün odasının önünde, nefes almak için kısa bir süre durdu.

Kapının tokmağını çevirdi. Hiç ummadığı halde açıldı kapı. Başını kapının aralığından içeri uzattığında, odanın her köşesine hakim olan rahatlık tatlı bir rüzgâr gibi çarptı yüzüne. Sanki fabrikada değilmiş de başka bir yerdeymiş gibi geldi ona. Tam karşısında, müdürün ihtişamlı koltuğunda presçi İsmail'i görünce şaşırmaktan alamadı kendisini. Presçi İsmail, müdürün yumuşak, deri koltuğuna kendisini bırakmış; —koltuğun arkaya yaslanacak yeri, onun boyundan çok yüksekti— hafif yana kaymış başını koltuğun arkasına yaslamış, uyuyordu. Hem öyle rahat uyuyordu ki yüzüne bir güzellik gelmişti. Kollarını göğsüne kavuşturmuş; orada sonsuzluğa dek uyumak istermiş gibi bir hali vardı. Usulca içeri girdi Remzi. Yavaş, ses çıkarmadan; yer halısının yumuşak tüyleri sanki ses çıkaracakmış gibi usulca parmaklarının ucunda yürüdü. Her nedense o anda elektrik atelyesindeki tahta sandalyeler geldi aklına. Onların üstünde kıvrılıp yatmaktan sırtının ağrıdığını hatırladı. Bir kez daha dikkatlice baktı presçi İsmail'e. Geniş koltukta, kirli elbiseleriyle küçülmüş gibiydi ve mahsun bir hali vardı. İçinde öfke duydu ona karşı. Bu oda girilmez olduğu için değil; herkes tahtaların ve sandalyelerin, kamyonların içinde yatarken, onun rahat yeri bulmuş olmasına sinirlenmişti.

Gürültü etmemek için dikkat etmeyi bir kenara bırakıp, pencerenin önüne gitti. Bulunduğu kısımdan fabrikanın önü olduğu gibi görülüyordu. Müdür bu odayı özellikle seçmiş diye düşündü. Bir iki öksürdü kendini zorlayarak. Ne kadar gürültü çıkarırsa çıkarsın presçinin uyanacağı yoktu. Bakışları odanın içinde gezindi farkında olmadan. Odanın içini incelemeye koyuldu. Geniş ma-

sa herhalde ceviz ağacından yapılmış olmalıydı. Böyle gösterişli ve pahalı masaların cevizden olduğu kalmıştı aklında. Siyah deri ile kaplanmış koltuklara baktı; insan bunlara oturdu mu kalkacağı gelmez diye düşündü.

Birdenbire gözlerindeki hayranlık dolu bakışlar değişti. O anda neler geçtiyse aklından, kurtulmak istercesine, can sıkıntısıyla presçi İsmail'i omuzlarından yakalayıp sarstı. Odaya girmeden önceki aceleci haline bürünmüştü yine.

Presçi, gözlerini açar açmaz; sanki suç üstü yakalanmış gibi hemen ayağa kalktı.

— Sadece biraz oturayım demiştim...

Öyle ürkek bir hali vardı ki; sanki Remzi'ye değil de fabrika müdürüne yakalanmış gibi şaşalamıştı. Müdür karşısında iki büklüm olan, korkudan sinen bir işçi nasıl davranırsa öyle davranıyordu. Bu hali kendini toparlayıncaya kadar sürdü. Remzi, onun bu acınası halini görünce birşey söylemekten vazgeçti. «Aşağıda toplantı var» dedi sadece. İsmail, kendini toparladıktan sonra, sırıtarak: «Burada da uyumak rahat oluyormuş,» dedi. Remzi'den yanıt alamayınca, konuşması, birşeyler söylemesi gerekiyormuş gibi: «Bu müdürler de nasıl rahat edeceklerini iyi biliyorlar doğrusu» diye devam etti sözlerine. «En iyi şeylere hep onlar sahip çıkacak değiller ya, biraz da biz faydalanalım.»

Remzi'nin kapı ağzında dikilip, onun dışarı çıkmasını beklediğini görünce susup, odadan dışarı çıkmak zorunda kaldı. Remzi'nin kapıyı kapamasını bekledi. Remzi bir şeyler söylesin istiyor; o konuşsa savunacak kendisini... Fakat Remzi hiç konuşmadı. Onun arkası sıra merdivenlerden inerken: «Ne yani,» diye söylendi. «İşçiyiz diye müdürün odasına girmek yasak mı?»

Remzi, onun dediklerini belki de duymadığından,

dönüp arkasına bakmadı bile. Birinci katta, sağlık odasının yanından geçerken, içerde gürültülü bir şekilde birbirleriyle şakalaşan işçileri görünce: «Beyler toplantı var,» diye bağırdı. «Toplantı olduğunu söylemediler mi size.» Odadaki beş kişiden ikisi, birbirleriyle boğuşuyor, diğerleri de o ikisini kızıştırmaya uğraşıyordu. Remzi'nin sesini duyunca, bıraktılar boğuşmayı. «Tamam!» dediler, «geliyoruz.» Remzi, uzaklaşır uzaklaşmaz boğuşmaya devam ettiler.

Fabrikanın önündeki alana vardığında işçilerin hepsinin henüz toplanmamış olduğunu gördü. Orada toplanan bütün işçiler gibi o da merak içindeydi. İşçilerin soru dolu bakışlarla Birol'a ve kendisine baktıklarını hissediyor, önemli bir görev yüklenmiş insanlar gibi bir tavır takınıyordu. Sabah sabah sizi alelacele biraraya topladıysak, bunun önemli bir nedeni var, demek istiyordu tavırlarıyla. Yirmi kişi kalmış, geri dönenlerle birlikte altmışa ulaşmış, küçük kazanı ciddiye alamıyordu pek. Sen, sen komitede olacaksın demekle ne değişecekti? Ne geçerliliği olacaktı böyle bir komitenin? Bu komite gerçekten küçük fabrika işçilerinin tümünü mü temsil edecekti? Direniş komitesi demek bambaşka bir şeydi onun gözünde. Nasıl olduğunu bilmiyordu ama bu kadar basit olmamalıydı. Yine de merak içindeydi.

Birol'un da aynı ciddi tavrı takındığını görüyordu. Sanki o da, onun gibi ciddi olmaya zorluyordu kendisini. Bütün bunların hepsi çocukça bir oyun gibiydi Remzi için.

«Arkadaşlar, toplanmamızın nedeni,» diye söze başladı Birol. Ellerini arkasına kavuşturmuş, ciddi ve ağırbaşlı hareket etmekle, söyleyeceklerine gerçeklik kazandırmak istiyordu. Başını öne eğmiş, yüzü gergin bir hal almıştı. Başını kaldırır kaldırmaz: «Bir komite kurma-

mız gerekiyor,» diye devam etti. «Aramızda direnişi yürütecek bir komite oluşturmalıyız.» Sözünü her bitirişte duraklıyor, bir sonraki söyleyeceğini bulmak istercesine, başka taraflara bakıyordu. Söyleyip söylememek için kısa bir tereddüt geçirdikten sonra: «Remzi ve Selim usta komitede görev alacak!» Bir süre sustu. «Daha sonra gerektiğinde bu sayıyı arttırabiliriz, şimdilik bu kadar.»

Remzi'nin yüz ifadesinde en ufak bir değişiklik olmamış, hazırlıksız yakalanan Selim usta ise bir hayli şaşırmıştı. Herkes başını çevirip ondan yana bakınca. şaşkınlığını saklayamamış, çareyi yere bakmakta bulmuştu. Başını kaldırıp: «Bu görevi yapacak başka arkadaşlar da vardır,» dedi. «Ben bu görevi pek yapamam!»

Remzi, Birol'un gittikçe daha kararlı bir tavır içine girdiğini hissetti.

— Yapamam diye birşey yok. Bizi yönetmek için dışardan birileri gelecek değil. Yapmak ve öğrenmek zorundayız.

Sonra diğer işçilere dönüp:

— Bu komiteye itirazı olan var mı?

Kimseden ses çıkmadı. Ne anlama geldiği anlaşılmaz bir suskunluk vardı işçilerin arasında. Remzi'yi huzursuz eden de bu suskunluk olmuştu. İşçilerin yüzlerinden ne düşündüklerini yakalamaya çalışıyordu. Hiçbir şey belli etmiyorlardı ama gerçekten benimsemişler miydi böyle bir komiteyi? Asıl önemli olan buydu Remzi için. Yoksa komite kurmak havada kalan bir şey olurdu. Aynı endişeyi Birol'un bakışlarında da görür gibi oldu. Bir kişinin belirlemesiyle olacak iş miydi bu? Böyle olması huzursuz ediyordu onu, ancak başka da çıkar yol göremiyordu. Sonunda işçilerin yüz ifadelerinden bu işten pek o kadar hoşnut olmadıklarını çıkardı. Komitede olmak sevimsiz bir işi üstlenmek gibi geliyordu ona. Sanki iş-

çiler yüzüne bakıp, sen kimsin, der gibiydiler. Bir ara itiraz etmeyi düşündü. Birol, neden bu yolu seçmişti? İşçiler kimi seçmek istiyorlarsa onu seçselerdi. Birol'un; «Bu komite geçici bir komite, şimdilik direnişi bu komite yürütecek. Direnişle ilgili kararları asıl komite kurulana kadar bu komite alacak,» diyerek karara kesinlik kazandırması, itiraz etmesine fırsat bırakmadı. Birol'un komitenin geçici olduğundan bahsetmesi, yüreğindeki yükü birazcık hafifletmişti. Bir an evvel toplantının bitmesinden başka bir şey istemiyordu artık. Komitede olmak, Birol için kolay olmalıydı. «Evet, onun için kolay,» diye düşündü Remzi. İşçiler onu tanıyorlar nasıl olsa. Bizim için aynı şey söz konusu değil. Bizim de kendimizi kabul ettirmemiz gerek bundan sonra. «Öyleyse gerçek komite yine tek kişi olacak! Biz ise şekil olarak var olacağız sadece. O kadar!»

Böyle olmasını istemiyordu ama karşı da çıkamıyordu. İçindeki tutkular rahatsız ediyordu onu. Bu tutku, direnişin başında bir hayli acı çektirmişti ona. Birol'la sürtüşmelerine neden olan ve onu gittikçe çıkmaza sokan, ön planda olmak arzusunu yeniden tatmak istemiyordu. İşçilere kendini kabul ettiren Birol olunca, çareyi bir kenara çekilip, hiçbir şeye karışmamakta bulmuştu. İçindeki tutkuyu gizlemek için lider olmak sevdasında olmadığına kendini inandırmış; ona hareket veren bu duygudan yoksun kalınca da yavaş yavaş direnişle ilgili herşeyden elini ayağını çekmişti. Şimdi yeniden görev almak, ruhundaki herkesten daha önemli biri olmak arzusunu yeniden uyandıracaktı. Hiçbir toplumsal olayı, tek başına bir kişinin yürütemeyeceğini görmemezlikten geliyordu.

⁂

Güneş, gökyüzünden eksik olmuyor... Geceleri de küçük küçük pırıltılarıyla, milyonlarca yıldız. Demir saç levhalar ve fabrikanın betonu gündüzden kızıyor; gece sıcak... Yaz bitmeden direnişe çıkmaları iyi olmuştu. Nasıl olsa kışa varmaz direniş biterdi. Gece yatarken kimse üstüne birşey örtmeye gerek duymuyordu. Sandalyelerin üstünde, masaların üstünde yatmak yorucu oluyordu ama onlar için asıl sorun; karılarından, çocuklarından uzak kalmış olmalarıydı.

Ana fabrikanın direnişe geçtiği ilk günler, müracaat binası işçilerin karılarıyla, çocuklarıyla doldu. Gene de gelenler işçilerin sayısının dörtte birini geçmedi. Bunlar genellikle uzakta oturup, fabrikanın direnişe geçtiğinden haberdar olmamış olanlardı. Erkeklerinin eve dönmediğini gören kadınlar; mahallelerinde haber alacakları kimseleri yoksa, kucaklarına çocuklarını kaptıkları gibi, soluğu fabrikada alıyorlardı. Bütün işçilerin karıları fabrikanın önüne gelselerdi eğer, herhalde fabrika ana baba gününe dönerdi. Zaten işçilerde karılarını bir an evvel geri göndermeye bakıyorlardı. Büyük fabrikanın direnişe geçmiş olması, direnişin uzun sürmeyeceği anlamına geliyordu. İçlerinde en cesurları, direnişin sürse sürse en fazla birkaç gün ya da bir hafta süreceğini söylüyordu. Küçük fabrika işçileri bile bir daha fabrikadaki çalıştıkları günlere kolay kolay geri dönemeyecekleri gibi bir düşünceyi atmışlardı kafalarından. Hatta fabrikaya geri dönerlerse, direnişe katılmayan işçilerle nasıl bir arada olacaklarını düşünmeye başlamışlardı.

Büyük fabrikadan dört kişi, direnişe geçtiklerinin ikinci günü açlık grevine başladı. Büyük bir bez parçasına, siyah boya ile «Açlık grevindeyiz,» diye yazıp fabrikanın ön cephesine astılar. Bezin asılı olduğu yerin altına küçük bir çadır kurdular. Dört kişi bu çadırın için-

de kalacaklardı. İlk günler, çadırın çevresinden ayrılmadılar. Yalnız kazancı Sait, biraz iri ve uzun boylu olduğundan, geceleri çadırı terk etmek zorunda kaldı. Gece olunca çareyi kamyonlardan birinin içine girmekte buluyordu.

Başlarken açlık grevinin kaç gün süreceğini düşünmemişlerdi hiç!.. Açlık grevine çıkmakla, gazetelerde kazan işçilerinin sesini duyuracaklarını umuyorlardı. İşyerindeki baskıları ve işverenin tutumunu protesto etmiş olacaklardı. Anlaşmanın yakında olacağı umudu içindeydiler. Yüzleri gülüyordu hepsinin; neşeliydiler. Yüzlerinde açlık grevine çıkmış insanların ciddi hali yoktu. Yalnız bir keresinde; o da gazeteciler geldiğinde, ağızlarını bıçak açmaz oldu. O zaman omuzlarında büyük bir ağırlık taşıyorlarmış gibi yorgun, yüzlerinde onları bekleyen zor günlerin endişesi ile objektife pozverdiler.

Gazeteciler geldiğinde, işçilerin hemen hemen tümü çadırın önünde toplanmıştı. Açlık grevine çıkan dört kişi değil de tüm işçilermiş gibi, hepsi de fotoğrafta yer almaya uğraşıyordu. Herkes birden konuşmaya çabaladığından, gazeteciler açlık grevinde olanlarla konuşma fırsatı bulamadılar.

Açlık grevinde olanlara, yaptıkları eylem, bir oyun gibi geliyordu. Pot kırmaktan çekiniyor, rollerini başaramayacaklarını sanıyorlardı. Açlık grevine çıkmadan önce, ne olur ne olmaz diye tıka basa yemişlerdi. Belki de orada bulunan herkesten daha toktular. Bu da onları rahatsız ediyor, inandırıcı olamamaktan korkuyorlardı.

Yine de yüreklerini sıkan bir endişe onları rahat bırakmıyordu bir türlü. Bütün dikkatler onların üstündeydi. İş ciddileşmişti. Bu tedirginlikten kurtulmak için, kendilerini o anın heyecanına kaptırmaktan başka çare

bulamadılar. Başlangıçta kendilerini ciddi olmaya, üzgün gözükmeye zorlayan büyük ve çok önemli bir iş yaptığının farkında olan insanlar gibi ağır başlı davranmaya çabalayan bu dört kişi, sonra gerçekten olabildiklerinden de karamsar oldular.

Zeyyat, kalabalığın arasından kendine yer açmış, gazetecilerin yanı başına kadar gelmişti.

— Kazan işçileri ölüm orucuna başladılar diye yazın, dedi. Açlık grevine çıkan dört kazan işçisi, anlaşma olana kadar hiçbir şey yemeyecek. Aynen böyle yazın. Herkes duysun bunu. Bizim işveren de görsün.

— Sanki çok umurunda adamın, diye bir ses duyuldu işçilerin arasından.

Açlık grevinde olanlar, o anın heyecanı içersinde, ölüm orucunun ne anlama geldiğini düşünmediler. Gazeteciler, diğer işçileri bir kenara ayırıp, yalnız onların fotoğraflarını çektiklerinde; açlık grevine çıkmış bir insanın nasıl durması gerekiyorsa, öyle durmaya çabaladılar. Karamsarlıkları o dereceye varmıştı ki; onları gören açlık grevine yeni çıktıklarını değil, çok uzun bir süre aç kaldıklarını sanırdı. Uzamış sakallarıyla, uykusuz yüzleri onları daha da mahzun kılıyordu.

Gazeteciler gittikten sonra kazancı Sait: «Biz ölüm orucuna mı çıktık sahiden?» diye sordu. Şaşkın bir hali vardı. Tornacı Fazlı: «Boşver, takma kafanı. Birkaç güne kadar direniş bitecek nasıl olsa.» diye yanıt verdi onun bu sorusuna.

⁂

Onca hareketliliğin arkasından, günler birbirine benzemeye başlamıştı. Kazan işçileri umutlarını yitirmemişlerdi yine de. Onlara direnişin yakında biteceğini söyleyen düşünce; üstelik bir gün sonra fabrikada ola-

cakları bildikleri halde, hep karşılarında duruyor, aldatıyordu. Her defasında aldatıldıklarını bilseler bile, biri bitince yeni aldanışa hazırdılar daima. Her yeni gün bir öncekine benziyordu. Bütün gün fabrikanın içinde dolaşıyorlar; nöbet tutmanın, yemek sorununu halletmenin dışında başka birşeyle uğraşmıyorlardı. Giderek bir yeni günü beklemek, bir kez daha aldanmak bir alışkanlık oldu onlar için. İşçiler, düşüncelerinin nasıl değiştiğinin bile farkında olmadılar. Bir haftaya kalmaz bitecekmiş gibi gelen direniş; hergün birkaç gün sonra biteceğini umut edecekler, sonra, birkaç gün sonra, yeniden birkaç gün sonrasının umudunu taşıyacaklar... Hep aynı, hiç değişmeyecek. Hep bu şekilde sürecek gibi... Sessizce kabullendiler bu durumu.

Açlık grevinde olanlar için durum daha da farklıydı. İnsan umudunu birkaç gün sonra gerçekleşecek diye koruyabiliyordu ama mideler pek katlanamıyordu buna. Çadırda durdular mı açlıkları daha da bastırıyordu. Bu yüzden gündüzleri çadırda durmuyorlar, diğer işçilerle birlikte vakit geçiriyorlardı. Açlıklarını unutuyorlardı o zaman.

Tornacı Fazlı, gündüzden gizlice ayarladığı iki bütün ekmeği ve dört domatesi, atelyedeki dolabına saklamıştı. Gece olunca koynuna koyup, çadıra getirdi. Eğer içlerinden biri yemeseydi, hiç biri yemeyecekti. Birbirlerine bakarak yediler ekmekleri. Bunu saymazsak, ikinci günü de pek birşeyler yediler sayılmaz.

Kimse onlardan, ölünceye kadar birşey yememelerini beklemiyordu. Eğer dört kişi, gerçekten böyle birşeye kalkışmış olsalardı, mutlaka caydırırlardı onları. Diğer işçiler, herbiri kendi sorunlarıyla meşgul olduklarından, dört kişinin açlık grevinde olduğunu unutmuşlardı bile. Bir taraftan kendi sorunları, bir taraftan di-

renişin sorunları yeterince meşgul ediyordu kafalarını. Zaten işçilerin çoğu böyle bir şeyin yapılmasına karşıydı. Bunun bir yararı olmayacağı görüşündeydiler.

Zeyyat, işçilerin ilgisizliğine karşı çıkıyordu. Bazı işçilerle tartışma çıkıyordu arasında. Onlara bu işin önemini anlatamayınca öfkeleniyor; «yahu, siz ne anlarsınız böyle şeylerden?» diye bağırıyordu, işin içinden çıkamayınca. O bağırdıkça, işçiler iyice karşı çıkıyordu. Giderek açlık grevinden çok, Zeyyat problem olmaya başladı. Açlık grevine karşı tepki doğmuştu işçilerin arasında. Aşırı buluyorlardı böyle bir hareketi. Dört kişi bile, hareketlerinin böyle bir sonuç doğuracağını ummamışlardı. Açlık grevine çıktıkları ilk günkü heyecan kalmamıştı artık. Üstelik açlık grevinde olmaktan rahatsız olmaya başlamışlardı gitgide. Arasıra gizli gizli birşeyler yeseler de, boşuboşuna aç kaldıklarını düşünmeye başlamışlardı. İşçilerin çoğunun kendilerini desteklemediklerini farkedince, gizli gizli yemekten vazgeçip, açıktan açığa yemeye başladılar. Artık, çadırda da kalmıyorlardı. Yanlış mı yaptıklarını, doğru mu yaptıklarını bilemiyorlardı bir türlü. Sonra onlar da herkes gibi umursamaz oldular. Çadır, çadırın üstündeki yazı bir süre daha kaldı fabrikanın önünde. Derken artık gerek kalmadığında, çadırı da, yazıyı da söktüler yerinden.

Zeyyat, bütün gün başıboş oturmaktan, canı sıkkın, komiteden kimi görüyorsa çatıyor ona: «Direniş diye birşey kalmadı,» diyor. «Direnişe çıkalı kaç gün oldu ki, daha işin başında gevşedik. Sanki babamızın çiftliği burası. Burada daha ne kadar yan gelip yatırırlar bizi.»

Zeyyat, hep bağırdığından, kimse ciddiye almıyordu onu. Aslında işçiler de tedirginlik içindeydiler. Bu işin bu kadar rahat olacağını zannetmiyorlardı. Fakat ne yapacaklarını bilemediklerinden, umursamamaktan başka

birşey gelmiyordu ellerinden. Nasıl umutlarının gerçekleşmesini bir gün sonraya bırakıyorlarsa, başlarına gelecek tehlikeyi de bir gün sonraya bırakıyorlardı. Zeyyat'a doğru söylemediği için değil; söylemesini bilmediği için kızıyorlardı. Çünkü Zeyyat, çok çabuk kızıp bağırıyordu.

Zeyyat, çabuk kızıp bağırıyordu ya, bir o kadar da çabuk sakinleşebiliyordu. Onu en iyi sakinleştirmeyi Sefer başarabiliyordu.

Açlık grevinden en son vazgeçen kişi Sefer olmuştu. Sefer'in canı sıkkındı. Yemek yediği için hem kendine, hem de diğerlerine kızıyordu. Bir işe kalkışmışlar, fakat yüzlerine gözlerine bulaştırmışlardı.

Zeyyat, Sefer'i en iyi dostu olarak görürdü. Bir tek Sefer anlayabiliyordu onu. Böyle bir duygu Zeyyat'ta nasıl olmuştu, bilinmez. Sefer'le birlikte olduğu zamanlar, genellikle Sefer konuşurdu hep. Zeyyat, Sefer'in aile hayatını, çocukluğunu, bunalımlarını, onunla ilgili herşeyi bilirdi. Zeyyat'ın hoşuna giderdi onu dinlemek. Zeyyat, kahkahalarla güldüğü, heyecanlandığı zaman ki, sık sık heyecanlanırdı, bağırıp çağırmaya başladığında başkalarında olduğu gibi sıkılmazdı onun yanında. Herkes Zeyyat'ı düşüncesiz, nasıl konuşulacağını bilmeyen, kendini kontrol edemeyen biri olarak görür, onunla uzun bir zaman konuşmaya dayanamazdı. En olmadık yerde başkalarının duymaması gereken birşeyi bile hiç umursamadan, nutuk veriyormuş gibi söylerdi. Konuştuğu kimseler ya keserlerdi konuşmayı ya da sıkıntı ile konuşmanın bir an evvel bitmesine bakarlardı. Başkalarını rahatsız ettiğinin farkında olmadığını sanırlardı onun. Oysa o bunu hissederdi; çevresindekilerin tedirgin olduğunu görür ve inadına daha çok bağırmak gelirdi içinden. Böyle alışmıştı ve bağırıp çağırmakta kötü bir yan

göremiyordu. Kaç defa kendini başkaları gibi yavaş konuşmaya zorlamış, bunu başarmaya çabaladığı her defasında kendini korkunç bir cendereye girmiş gibi hissetmişti. Bağırdıkça, eski rahat haline kavuşabilirdi ancak.

Sefer yadırgamazdı onun bu halini. Zeyyat ise başkalarının yanında olduğunun aksine onun yanında daha sakin biri olur, sesini yükseltmezdi. Hatta normal bir sesle konuştuğu halde kendini cendereye girmiş gibi hissetmezdi. Sefer'in yanında duyduğu bu rahatlık ona karşı hoşgörülü olmasına yol açardı. Bu yüzden Sefer, kolayca ikna edebilirdi onu. Aralarındaki ilişki öyle bir hale gelmişti ki Zeyyat, Sefer'in onu yönetmesine ses çıkarmaz olmuştu. Ses çıkarsa bile Sefer çok kolay ikna edebilirdi onu.

Açlık grevinde olanların içinde Sefer de olduğu için, o hareketi destekleyenlerin en başında oldu. Sefer onunla uzun uzun konuşmuş, açlık grevi yapmalarının ne kadar önemli birşey olduğunu anlatmıştı ona.

— Komitedekiler bile bunun önemini anlamıyorlar. Birşeyler yapmak gerek. Düşünsene bir! Kazan işçilerinin açlık grevinde olduğunu gazeteler yazınca ne olacak? Herkesin dikkatini çekecek bu hareket. Aç kaldığımızı ve açlıktan ölecek hale geldiğimizi düşün. Hem belli olmaz; belki de ölürüz. O zaman bomba gibi patlar bu haber. Yer yerinden oynar.

Gerçekten ciddi mi söylüyor, yoksa şaka mı ediyor diye bakmıştı Sefer'in yüzüne. Sefer, söylediklerinden öyle etkilenmişti ki, anlatırken olayın heyecanını yaşıyordu adeta. O zaman bu işin gerçekten ciddi olduğuna inanmıştı Zeyyat.

Uzun bir zamandır beraberdiler. Sadece fabrikada değil, oturdukları mahallede de beraberdiler. Sefer'in sinirli bir anası, yaşlı ve hasta bir babası vardı. Hiçbir

gün kavga eksik olmazdı evlerinden. Bu kavgaların çoğunda Sefer evi terkeder, soluğu Zeyyat'ların evinde alırdı. Evde ne olmuş ne bitmişse uzun uzun anlatırdı Zeyyat'a. Zeyyat onun sinir hastası annesinin bütün huylarını, yaşlı ve hasta babasının, karısının dediğinden öteye hareket edemediğini, hepsini, hepsini tüm ayrıntılarıyla bilirdi. Sefer'le anası arasında kıyasıya bir savaş geçerdi hep. Sefer, birçok defalar bir daha dönmemek üzere evden ayrılmış, sonunda her defasında eve dönmek zorunda kalmıştı. «Madem anlaşamıyorsunuz, ayrı oturun o zaman,» derdi Zeyyat.

— Hepsi benim elime bakıyorlar. Ağabeyimin gönderdiği para onlara yetmiyor ki. Ben çalışmasam açlar. Bana ihtiyaçları olmasa bir an bile durmayacağım evde. Allah kahretsin ki dönmek zorundayım gene. Sen söyle ne yapayım başka? Bir tek çare kalıyor geriye; kendimi öldürmek. Ölürsem kurtulurum o zaman.

Sefer eve döndüğünde, herşey bir süre normal devam eder, sonra kavgalar yeniden başlardı. Öyle olurdu ki ana oğul arasındaki kavgalar evin dışına, mahalleye kadar taşardı.

— Şu senin öğretmen olan abin var ya... En iyisini yapıyor. Üç senede bir uğruyor eve. Sen de bir kurtulsan şu evden.

Sefer, ikide birde ölüm lafından bahseder, Zeyyat fazla üstüne gidemezdi. Zeyyat'ın içinde anlayamadığı bir düşünce; Sefer'in kendini aç bırakmak istemesiyle anasının sonu gelmez kavgaları yüzünden, intihar etmeyi düşünmesi arasında bir bağlantı kuruyordu. Kızıyordu Zeyyat. Herşeye kızıyordu. İnsanların açlıktan ölmek istemelerine neden olan dünyaya, Sefer'in anasına, işçilerin ilgisizliğine her şeye kızıyordu. Bir şeyler yapmak gerektiğini söylüyordu Sefer. Ama bunların ne olduğu-

nu açıklamıyordu. Hiçbir şey olması gibi olmuyordu onun gözünde. Ona kalsa herşey daha bambaşka olurdu. Zeyyat da gerçekten inanıyordu buna. Açlık grevinin üçüncü günü, Sefer Zeyyat'a: «Vazgeçtim ben açlık grevinden,» demişti. «Boşuboşuna eziyet ediyoruz kendimize. Biliyor musun? Dün gece bir şeyler yedim ben.» Zeyyat'ın bir şey söylemesine fırsat bırakmadan ve sanki onu inandırırsa rahatlayacakmış gibi: «Kimsenin umurunda bile değil. Neredeyse kötü gözle bakacaklar bize. Bak, biliyor musun? Birkaç güne kadar açlık grevi diye bir şey kalmayacak. Boşuboşuna eziyet çektiğimizle kalacağız. Başından yanlış bir işe kalkıştık biz.»

Zeyyat, ilkten karşı çıkmış fakat belli etmemişti. Sonunda her zamanki gibi Sefer ikna etti onu.

*
* *

Gece olunca koskoca fabrikada kümelenirdi işçiler. Fabrikanın arka kısımları, döküm fabrikasını ayıran tel örgüler boydan boya ıssızlaşırdı. Tel örgülerin bulunduğu yere gece vardiyasında çalışan döküm fabrikasının sesleri gelirdi. Sanki çok uzaktanmış gibi. Hep tek düze, hep aynı... Bir vızıltı halinde. Ağustosböceklerinin sesi gibi. Issızlığı bozmazdı ama.

Büyük fabrika direnişe geçeli beş gün olmuştu. Son üç gündür tel örgülerin fabrikanın arka tarafında kalan kısmında küçük bir ışık yanıyor, sonra sönüyordu. Uzaktan ışıkla ilgili bir sürü tahmin yürütülebilirdi fakat biraz yakına gelince yanan bir sigaraya benziyor gibiydi. Gerçekten sigara içen biriydi bu. Üç gündür aynı yerde, hemen hemen aynı saatte yanıp sönüyordu sigara.

Direnişte bulunmak yepyeni bir şeydi tesviyeci Sinan için. Direniş komitesinde görev almıştı üstelik. On dokuz yaşındaydı. Komitede görev alanların en genci sa-

yılırdı. Ve belki de fabrikanın direnişe geçmiş olmasından en fazla mutluluk duyanlardan biriydi. İçi içine sığmıyordu. Üç gün önce gece vakti fabrikayı dolaştığında, canı bu köşeye oturmak istemiş, hayallere dalıp vaktin nasıl geçtiğini anlayamamıştı. İkinci gece de aynı şeyi tekrarlamıştı. Üçüncü gece de.

Hava sıcaktı. Burada bulduğu ıssızlık hoşuna gidiyordu. Fabrikanın bu kısmındaki lambalardan bazıları bozuk olacak, yanmıyordu. Biraz uzakta kalan bir iki lambanın ışığı da ulaşmıyordu oraya. Döküm fabrikasının gürültüleri çok ötelerden, derinlerden geliyor gibiydi. Burada oturduğu zamanlar dikkatini düşüncelerine iyi bir şekilde verebildiğini farketmişti. Direnişin başarıyla yürümesi için ne gerekiyorsa onu düşünmeye çabalıyordu. Direniş üzerine kafa yoruyor, onları nelerin beklediğini bulmaya çalışıyordu. Pek elle tutulur bir sonuca ulaştığı yoktu ama hoşuna gidiyordu tüm bunları düşünmek. Bazı bazı duyduğu bir korkudan; ona direniş bitiverecekmiş hissini veren duygudan kurtuluyordu böylelikle. Direnişin bittiğini, fabrikadaki eski günlere döndüklerini aklına getirmek bile istemiyordu.

Fabrikayı karşısında görmek, onunla başbaşa kalmak hoşuna gidiyordu. Fabrikada çalıştığı günler geliyordu gözlerinin önüne. Küçük fabrika direnişe geçtiğinde yüreğindeki çırpınış, sonra düştüğü umutsuzluk... Direnişe geçmeden önceki son günlerde postabaşıların gözüne iyice batmıştı. İkide birde işini bırakıyor, başka makinelerde çalışan, işçilerin başlarına gidiyor, onları yokluyordu. Postabaşılar bu yüzden sert bir şekilde uyarmışlardı onu. Hele direnişe geçileceği gün herşeyi göze almış, işi iyice bırakmıştı. Makinenin başında duruyor, hiçbir iş yapmıyordu. İşten falan atılmak umurunda değildi. O günkü duyduğu heyecanı, duyduğu sabırsızlığı hiçbir

zaman unutamayacaktı. Nasıl ki birdenbire karışmıştı ortalık; yüreğindeki ağır yükten kurtulduğunu hissetmişti o an. Kendini bambaşka bir heyecana, o güne kadar hiç duymadığı bir heyecana kaptırmış, işçilerle birlikte fabrikanın önlerine kadar sürüklenmişti. O anı hatırlamak istediğinde; sadece koştuğunu görüyor, atelyeyi baştan başa bir solukta geçtiğini, kendisiyle beraber bir sürü işçinin koşmakta olduğunu aklına getiriyor; tüm bu görüntüler hızlı bir şekilde akıp geçiyordu gözlerinin önünden. Bir kez daha düşünmeye çabalıyor; o anın heyecanını daha iyi yaşayabilmek için her şeyi daha yavaş düşünmek istediğinde, her şey yeniden hızlı bir şekilde akıp gidiyordu gözlerinin önünden. Bağrışlar, koşuşmalar, fabrikanın önünde öfkeyle kaynayan kalabalık...

İşin tuhafı gece olup, tel örgünün dibine oturduğu anın dışında geçen bütün zaman aynı şekilde hızlıydı. Belki de bu hızlı hareket başını döndürdüğünden olacak, fabrikanın bu sessiz köşesinde oturup düşünmek hoşuna gidiyordu.

Çok yakınlarında bir yerde birtakım gürültüler duydu. Çevresiyle kurduğu uyum bir anda bozuldu. İlkin canını sıktı bu gürültü. Derken kesiliverdi aniden. Ona oldukça hoş gelen sakinlikten kurtulmak istemiyordu. Fakat istese de istemese de sessizlik bozulmuştu bir kere. Tekrar eski sakinliğine kavuşmak için ne kadar çabalarsa çabalasın, içinde uyanan merak rahat bırakmadı onu. Aynı gürültüyü bir kez daha duyabilmek için kulak kabarttı. Çok geçmedi aynı gürültü; sanki bir şey tel örgülerin altından sürünüyormuş gibi, çok net bir şekilde tekrarlandı. Toprağa uzandığı yerden ses çıkarmamaya, gürültüyü çıkaran şey neyse onu ürkütmemeye çalışarak o tarafa döndü. Karanlıkta bir şey görünmüyordu. O an hiç kıpırdamadan geceyi dinledi. Tel örgülerin al-

tından sürünen şeyin bir insan olduğundan emindi artık. İyice meraklanmıştı. Kim olduğunu göremediği biri tel örgülerden öte tarafa geçmeye çabalıyordu. Ayağa kalkıp, ilkin ses çıkarmamaya çalışarak usul usul yaklaştı ona doğru. Öte tarafa geçmeye çabalayanın elinde büyükçe bir şey olduğunu ve onu tellerden kurtarmaya çabaladığını farketti.

— Ne yapıyorsun orada? diye bağırdı.

Karaltı birden paniğe kapıldı. Öte yana geçmeye çabaladıysa da torbayı tellerden kurtaramadı bir türlü. Sinan torbadan yakaladı hemen. Karanlık da olsa, tellerden öte yana geçmeye çalışanın yüzünü tanır gibi oldu. Montaj atelyesinde görmüştü bu işçiyi. Bir an için torbaya takıldı bakışları.

— Yemekhanedeki masa örtülerinden değil mi bu?

En az karşısında yerde yatan işçi kadar şaşkınlık içindeydi. Ne olup bittiğini anlamaya çalışıyordu.

— Ne var bunun içinde?

Montaj atelyesinde çalışan işçi, döküm fabrikası tarafına geçememişti. Ayakları hâlâ kazan fabrikası tarafındaydı. Şaşkınlıktan ve suçluluk duygusundan bocalamış, sımsıkı tuttuğu torbayı bırakmıyordu bir türlü. Sinan onun cevap vermesini beklemeden masa örtüsünü açtı. Birbirinden güzel peçeteler, masa örtüleri çıktı içinden. Hepsi de memurların yemekhanesinden alınmış olmalıydı. Bir şey söylemedi, bir şey sormadı. Masa örtüsünü tekrar bohça haline getirdi. Sonra sırtına alıp, montaj işçisinin fabrika tarafına geçmesini bekledi. Sonra yemekhaneye doğru yollandı. Montaj işçisi koştu onun arkasından.

— Kimseye bir şey söyleme ne olur. Kötü bir niyetim yoktu.

Yemekhanenin merdivenlerine kadar aynı sözleri

tekrarladı durdu. Boyuna yalvarıyordu. Merdivenlerin başına geldiklerinde Sinan geri dönüp:

— Ne işine yarayacaktı bunlar senin? diye sordu.

Sonra herhangi bir yanıt beklemeden ikişer üçer çıktı merdivenleri. Memurların ve müdürlerin yemek yediği yemekhane oldukça çıplak kalmıştı. Merdivenlerin başındaki ışık loş bir şekilde aydınlatıyordu içersini. Sinan ayrıca ışık yakmaya gerek görmedi. Elindeki bohçayı masalardan birinin üstüne koydu. Bir an ne yapacağını bilemeden olduğu yerde kaldı. O anda bir sürü düşünce geçiyordu aklından. Kendilerininkine benzemeyen bu yemekhaneyi ne zaman görse bir öfke kabarırdı içinde. Huzursuz olurdu. Yine aynı huzursuzluğu duymuştu.

Burası işçilerin yemekhanesinden oldukça farklıydı. Her bir masa beyaz örtülerle kaplı olurdu. Masaların üstünde vazolar, vazolarda çiçek bulunurdu her zaman. Burada çatal, kaşık, bıçak görgü kurallarına uygun biçimde dizilirdi. Üstü başı kir, yağ içinde olan insanların temiz örtü neyine gerekti. Görgü kurallarından ne anlardı onlar! Onların kaplarına yemek, kepçeyle boca edilir, kaşıklar üstüste atılırdı. Hepsi aç gözlülükle ekmeklere üşüştüklerinden buradaki gibi örgü sepetler içinde ve ince dilimler halinde olmazdı ekmekler. Zaten onlar ekmeği genellikle koparmadan doğrudan doğruya ısırarak yerlerdi. Sandalye de konmuyordu onların yemekhanelerine. Tahta sıralar yeter de artardı bile. İtiş kakışla girerlerdi yemekhaneye. Bu kısımda ise her şey başkaydı. Gürültü olmazdı pek! Karın doyurmanın dışında bir zevk aranırdı. Herkes üstü yağlanmasın diye peçete kullanır; bir eliyle çatalını tutarken, diğer eliyle bıçağını kullanırdı. İşçiler ise bir ellerinden ekmeği eksik etmezler, diğer boş elleriyle de çatalı ya da kaşığı kullanırlar-

dı. İşçilerin yemekhanesine masa örtüsü koymaya kalksan iki gün içinde yağdan bulaşık bezine dönerdi.

Memurların yemekhanesindeki bulaşıkçılar, bu kısımdaki beyaz örtüleri yıkamaktan bıkmışlardı aslında. Belki de sık sık yıkandığından bu kadar beyaz kalabiliyordu örtüler. Müdür, masasındaki örtüsünde herhangi bir leke gördü mü, bulaşıkçılara bağırıp çağırıyordu hemen. Devamlı değişiyordu masa örtüleri. Müdürlerin tuvaleti tertemiz olurdu. Her gün yeni baştan temizlenirdi çünkü. İşçilerin tuvaletleri bakımsızdı. İnsan dışkıları pek farklı değildi ama işçilerin tuvaletinde kötü kokardı hep.

Mavi sularda küçük kıpırtılar oluşuyor, hafif sıcak bir rüzgâr denizi okşarcasına yalıyordu. Güneşin ışıkları tüm denizi ısıtmıştı sanki. Deniz, sıcaktan bunalmış, rüzgâra vermişti kendini. Rüzgâr sıcak bir soluktu.

Bu küçük kıpırtıların üstünde güzel bir tekne salınıyordu. Beyaza boyalı, yelkenleri inik güzel bir tekneydi bu. O da sıcaktan yayılıvermişti denizin üstüne. Hareket edecek hali yoktu ya kıpırtıların ritmine zoraki uyuyordu.

Sarışın tayfa çocuk, elindeki kovayı Ege'nin sularına daldırıyor, tembel hareketlerle suluyordu güverteyi. Öğle saatiydi. Kaptan köşkünün üstünde bir kadın sereserpe yatıyordu. Sırtı da tam yansın diye mayosunun üst kısmını çıkarmıştı. Bronzlaşmış vücudu, yağdan, güneşte pırıl pırıl parlıyordu.

Aşağıda kamaradan tatlı bir müzik sesi geliyordu. Bu sıcakta insanı serinleten bir tek o vardı sanki. Az sonra duyulan motor sesi müziği bastırdı. Bir sürat motoruydu bu. Hızla geldi ve tekneye yanaşır yanaşmaz hızını kesti. Motorda ikisi kız, dört kişi vardı. Kaptan köşkünün üstündeki kadın, siyah güneş gözlüğünü araladı, gelenlere baktı. Hafifçe elini salladı. Sonra sıcaktan bunalmış olacak, ayağa kalktı. Göğüslerini falan örtmeye gerek duymadı. Fırlattı attı kendini denize. Sarışın tayfa çocuk koştu, motorun ipini tekneye bağladı. Motordaki adamın zıpkınını, oksijen tüpünü tekneye aldı. Zıpkının ucuna

bir ahtapot saplıydı. Gelenler neşeyle kahkaha atıyorlardı. Kızlardan biri tekneye çıkarken, düşüyormuşcasına bir çığlık atıp, denize attı kendini. Bir müddet çıkmadı suyun içinden. Sonra teknenin ucunda gözüktü.

— Sörf takımını atın, diye bağırdı..

Tayfa çocuk koştu kamaraya. Az sonra elinde sörf takımıyla gözüktü. Rüzgâr gittikçe hızlanmış, denizdeki kıpırtılar küçük dalgalara dönüşmüştü. Kızın koyu siyah saçları vardı. Sörf takımına doğru hızlı hızlı kulaç attı. Beyaz bikinisi gözüküyordu arada bir. Sörfün üstüne çıkmak için bir hayli uğraştı. Yelkenini doğrultayım derken, her defasında denize düştü. Teknedekiler ölüyorlardı gülmekten. Göğüsleri çıplak olan geldi yanına. O denedi. O da başaramadı. İkisi arasında kıyasıya bir yarış başladı. Ama hızlanan rüzgâr, denizle birlik olmuş, sanki alay ediyordu.

Elinde zıpkınla gelen, deniz maskesini çıkardı yüzünden. Balık adam elbisesini soyundu. Kırk yaşlarında olmasına rağmen, atletik vücutlu olan bu adam büyük kazan fabrikasının müdüründen başkası değildi. Gerçi henüz yanmamıştı güneşte; teni orada bulunanlara göre daha beyazdı. Denizdekilerle ilgilenmeyi bırakıp kamaraya indi. Teknenin buzdolabından viski şişesini çıkardı. Hemen arkasından gelen kır saçlı arkadaşına da bir bardak uzattı. Kır saçlı olan, teknenin asıl sahibiydi. Büyük bir moda evi sahibiydi. Yazları iki, üç ay Ege koylarından Akdeniz'e kadar uzanırlardı. Kazan fabrikasının müdürü her yıl karısını ve kızlarını gönderirdi geziye. Kendisi pek fırsat bulamazdı. Fabrikanın direnişte olmasından yararlanarak uçağa atlayıp İzmir'e gelmiş, Fethiye'de katılmıştı onlara. Sabah ayrılmışlardı Fethiye'den. Fethiye'nin dört beş mil uzağında güzel bir koydaydılar. Burada su masmavi ve yemyeşildi. Suyun dip-

lerine bir inci tarlası dizilmişti sanki. Koyun tam ortasında bembeyaz bir kum tabakası suyun kenarına yanaşıvermişti öylece. Nereden çıktığı belli olmayan rüzgâr diniverdi az sonra. Deniz berraklaştı. Taa on metre dibini, içinde oynaşan rengarenk balıkları görmek mümkün hale geldi. Rengi açık yeşile büründü.

Kazan fabrikası müdürü:

— Ne yazık ki fazla kalamayacağım. Dönmek zorundayım.

Modaevi sahibi, viskisini yudumlamayı bırakıp, merakla baktı. Kazan müdürü aynı sakin sesle devam etti:

— Yakında üretime geçeceğiz.

Moda evi sahibi:

— Ha, şu sizin direniş, dedi ve içkisini bitirdi. Bu konuyu konuşmak istemiyordu pek. Doğanın bu büyüleyici güzelliğini bozmak istemiyordu. İçkinin sıcaklığı vücudunu sardı.

— Yukarı çıkıyorum ben, dedi kazan müdürüne. Geliyor musun?

Kazan müdürünün düşünceli bir hali vardı. Fabrikadan çıkarıldıkları günü unutamamıştı hiç. Kızıyordu arkadaşına. Kitlelerin ayaklandığında nasıl saldırganlaştığını görmemişti o. İşin bu yanını küçümsememek gerekirdi. Ya bir gün bütün işçiler ayaklanırlarsa? Tehlikenin farkında değil. Yumuşak davranılıyordu işçilere. Oysa sert tedbirlerin alınması gerekirdi. İşçilerin kanunsuz davranışlarına göz yumuluyordu. En ufak bir direnme anında bastırılmalıydı.

Yukarıda az önceki hareketlilikten eser kalmamıştı. Herkes bir köşeye çekilmiş, güneşleniyordu.

— Grevler çok tehlikeli bir hal almaya başladı.

Modaevi sahibi cevap vermedi. Teknenin kıç tarafına, gölge bir yere gittiler.

— Güvenlik kuvvetleri gerektiği gibi sert davranmıyor işçilere.

— İşçilere arka çıkan bir yüzbaşı var demiştin, ne oldu o?

— Ha! O mu? Alındı görevinden. Eyüp'e tayin oldu.

Az ileride bir başka tekne demir attı. O da geceyi burada geçirecekti anlaşılan. İnce, uzun, zarif bir güzelliği vardı teknenin.

— Sendikaları kapatmak gerek, dedi müdür. Grevler yasaklanmalı. Bu hareketler işçilerin gözlerini açıyor.

Modaevi sahibi, canı sıkkın kalktı ayağa. Bu güzel günde ne anlamı vardı ciddi tartışmaların. Grevmiş, direnişmiş, onu ilgilendirmiyordu pek. İşçilerin bir şey yapabileceğine inanmıyordu.

— Ben denize giriyorum, dedi. Sen düşüncelerinle başbaşa kal. İşçilerin de canı cehenneme!

İleride demirleyen teknenin yakınlarına kadar yüzdü. Hayat buydu işte. Kulaçlarının hareketini, tekneden gelen müziğin sesine uydurdu. Bu güzelim suyu tutmak, kucaklamak istiyordu. Kazan müdürü, düşünceleriyle başbaşa kalmıştı. İşçilerin çoğunun çalışmasını olanaksız görüyordu. Mutlaka cezalanmalıydılar. Üretim başlar başlamaz büyük bir temizliğe girmesi gerekliydi. Bu düşünce sıkıntısını biraz olsun dağıttı. Selimoğlu affetse bile o affetmeyecekti sorumluları. Güçlü olan işçiler değildi. Tahtaların üstünde kımıldayan ahtapota baktı. Ahtapotu zıpkınla nasıl yakalamışsa, işçilerin de hakkından öyle gelecekti. Ahtapotu vurduğunda büyük bir zevk duymuştu. Güçlü olan, zayıfı ezer diye düşündü. Aşağılana-

rak çıkarıldığı fabrikasına, başı dik dönecek, adalet dağıtacaktı.

O sıra tekne, ani çıkan bir dalganın etkisiyle sola yattı. Dalga açık denizden doğru gelmişti. Ahtapot, tahtaların arasından denize kaydı. Zıpkın yediği halde dokuz canlı olan bu hayvan, suya düşer düşmez tortop oldu ve süratle gözden kayboldu.

***

Bir pazar sabahıydı. Ortalığın aydınlanmasına epeyce zaman vardı daha. Birol, üç nöbeti için yeni uyanmıştı. Ağustos ayında olmasına rağmen, o gece insanın içine işleyen bir serinlik vardı.

Birol, anlayamadığı bir sıkıntıyı duyuyordu yüreğinde. Canı sıkkın uyanmıştı uykusundan. Biraz daha uyuyabilseydi. Elektrik atelyesinin bir köşesinde kıvrılıp yatmıştı. Saat 3.00'te uyandırdılar. Dışarının ayazına çıktığında montunun yakasını iyice kaldırdı. Sıcak bir çay olsaydı da içseydim, diye düşünüyordu. Nöbette olan bir arkadaşından ateş istedi sigarasını yakmak için. Gece nöbetinde olanlar, bir köşeye kıvrılıp yatmaya gittiler. Can sıkıntısını dağıtmak için fabrikayı dolaşmaya başladı.

Yirmi gündür fabrikadaydılar. Fabrikada olmak, alışageldikleri bir şey olmuştu artık. Direniş yeni yeni bir anlam kazanmaya başlamıştı. Sayıca azaldıklarında neredeyse kaybedeceklerdi direnişi. Mücadeleyi ayakta tutan o az sayıdaki işçi olmuştu. Gerçi ana fabrika katılmasaydı onların da gücü yetmeyecekti. Atelyelerin içinden, yemekhaneye doğru gitti.

Yeniden dışarı çıktığında, koyu bir sis tabakasıyla karşılaşınca şaşırdı. Nereden çıktığı belli olmayan sis, en küçük girintilere kadar sokuluyordu yavaş yavaş. Gitgi-

de, bir metre ötesini görmek imkânsız hale geliyordu. Kötü bir his çöreklendi yüreğine.

Gece ile gündüz birbirine karışmıştı. Yoğun sis gündüzle geceyi birbirine benzetiyordu. Ne zaman gecenin bittiği, ne zaman günün aydınlandığı belli olmuyordu. Yalnız beyazlık daha bir parlaklık kazanıyordu gitgide. Nesneler zor seçiliyordu artık. Birden o anda beklenmedik bir şey oldu.

Kapının önüne askeri bir cemse geldi. Arkasından bir tane daha... Başkaları da. Cemselerden bir sürü asker indi. Hepsi de arazi kıyafetleri giymişti. Olduğu yerde kalakaldı Birol. Bir rüya gibiydi her şey. Gözlerinin önünde bir sürü şeyler cereyan ediyor, o sadece seyretmekle yetiniyordu. Donup kalmıştı. Askerler, ellerinde tüfekler; fabrikanın kapısını ardına kadar açtılar. Bir anda sayamayacağı kadar çok asker dolmuştu fabrikanın içine. Her şey bitti diye düşündü o anda. Kolları iki yana düşmüştü çaresiz. Askerler fabrikanın dört bir yanına dağıldılar. Tüfeklerin dipçikleriyle uyuyanları uyandırıyorlardı. İşçiler bir anda neye uğradıklarını şaşırmışlardı. Askerlerin komutlarından başka hiçbir ses çıkmıyordu. Bir de düzenli bir biçimde hareket eden postalların sesi... Tüfeklerin ucunda süngü takılıydı. Süngüler tuvalet kapılarını iteledi. Tuvaletteki işçiler şaşkın, toparlanabildikleri kadarıyla alelacele dışarı çıkarıldılar. Her şey birkaç dakika içinde olup bitmişti. Kimsenin inanası gelmiyordu. Askerler tüm işçileri fabrikanın önündeki alana topladılar. Namluların ucu üzerlerine doğrultulmuştu. Kimse ne olacağını bilmiyordu. Birbirinden sert komutlar; ayaklarını yana açmalarını, kollarını iyice havaya kaldırmalarını emrediyordu. Hiçbiri yanındaki arkadaşına dahi bakamıyordu. Sert hareketlerle üstleri arandı herbirinin.

Korkmaya bile fırsat bulamamıştı Birol. Bir robot gibi verilen emirlere uyuyordu sadece. Hissettiği tek şey; ruhunun derinliklerinde korkunç bir yıkım, korkunç bir altüst oluştu. Olan biteni algılamaya başladığında garip ve ürkütücü bir düşünce saplandı kafasına: Sanki onları orada kurşuna dizeceklerdi. Ayakları titrer gibi oldu. Olduğu yere yıkılacak gibiydi.

Askerlerin başındaki subay sert tavırlıydı. Birbiri ardına emirler yağdırıyor; bağırıyor, çağırıyordu. Herkesin aranması bittikten sonra yüksek sesle işçilere fabrikayı boşaltmalarını emretti. Ellerinden bir şey gelmeyeceğini bildikleri halde birbirine bakıştı işçiler. Ardı ardına verilen sert komutlar, düşünmelerine fırsat tanımıyordu. Sonunda içlerinden birkaçı «elbiselerimiz,» diyebildiler subaya. «Elbiselerimiz soyunma dolaplarında.» Subay, her bir işçinin başına iki asker verip, üstlerini değiştirmeye yolladı. İşçiler, başlarında askerler, çabucak soyundular. Soyunup fabrikanın dışına çıkarılmaları çok uzun sürmemişti.

Yer yer dağılan sis tabakasının arasında önce bir uğultu; derken sesler netleşti. Büyük fabrikanın işçileri göründü. O yönden doğru birisinin bağırdığı duyuluyordu.

— Dağılmayın! Birliğinizi bozmayın.

Döküm fabrikasından doğru geliyordu ses. Sis dağılır gibi olduğunda, bağıranın döküm fabrikasının işçilerinden biri olduğu görüldü. Birkaç kez daha aynı şekilde bağırdı bu ses. İki kazan fabrikasının işçileri birleştiğinde, küçük kazanın önü olduğu gibi doldu. Sis gittikçe dağılmaktaydı. Birdenbire onları her gün fabrikada bulan gün ışığı, sanki hiçbir şey olmamış gibi aydınlatmaya başladı ortalığı. Büyük fabrika yönünden de bir sürü asker geldi. Bölgeyi terketmeleri söylendi işçilere. İşçiler

biraraya gelir gelmez, daha bir cesaretlendiler. İlk itirazlar yükselmeye başladı.

Büyük fabrikadan bir işçi:

— Fabrikadan çıkardılar bizi. Daha ne istiyorlar? diye bağırdı yanındakilere.

Bir diğeri:

— Fabrikanın önünde durmak da mı yasak?

İtiraz dolu sesler gitgide çoğaldı.

— Yıllardır emek verdik bu fabrikaya biz. Şimdi kollarımızdan tuttukları gibi atıyorlar.

Birol, büyük fabrika işçilerinin arasında konuşabileceği birini aradı bakışlarıyla. Sonra birini ayırdeder gibi oldu. Büyük fabrikaya gittiğinde ilgisini çekmişti bir kez. İsa'ydı bu. Kalabalığı yararak onun yanına varmaya çalıştı. Kolundan tutarak bir kenara çekti.

— Eğer bizi fabrikanın önünden uzaklaştırırlarsa, fabrikaya dönmemiz hayal olur bir daha. Bir daha sokmazlar bizi buraya.

İsa sesini çıkarmadı. Birol'un dediklerini duymamış gibi davranıyordu. Birol, yanındakilere dönerek:

— Başkaları gelecek çalışmaya. Onun için uzaklaştırıyorlar bizi. Hiç olmazsa buradan ayrılmayalım.

İşçilerin ilerlemek niyetinde olmadıklarını gören askerlerin komutanı bağırdı:

— En kısa zamanda burayı terkedin. Yoksa zor kullanacağım.

— Komutanım, fabrikadan çıkarttınız. Burada kalalım hiç olmazsa. Suçumuz ne?

Albay, aynı emri daha sert; bir kez daha tekrarladı.

Doğan, üzüntüyle:

— Komutanım, buradaki bütün işçilerin ekmek kapısı bu fabrika. Biz gidersek, işveren başkalarını getirir çalıştırmaya.

Albay:

— Olmaz öyle şey, diye yanıt verdi.

İşçiler ne yapacaklarını bilemez haldeydiler. Birkaçı ayakta durmaktan usanarak yere oturdu. Ne olacak gibilerden, meraklı bakışlarla bakıyorlardı birbirlerine. Doğru dürüst bir karar alınamıyordu. Bazıları gitmekten, askerlerin emrine uymaktan yanaydı. Böyle düşünenler genellikle yaşlı işçilerdi. Albayın gür sesi kargaşalığı yıktı:

— Beş dakika mühlet veriyorum size. Beş dakika içinde bu sahayı terkedin .Beş dakikaya kadar köprüden bu yanda hiçbir işçi kalmayacak. Eğer boşaltmazsanız, zor kullanacağım.

İşçiler çaresiz, köprü tarafına yürümeye başladılar. Yapacakları hiçbir şey kalmamıştı.

Büyük bir umutsuzluk içindeydi Birol. Fabrikada olmaya öylesine alışmıştı ki; sonuna kadar böyle gidecek sanmıştı. Kendi içlerindeki uğraşları, örgütlenme çalışmaları, herşeyi unutturmuştu onlara. Son zamanlarda dikkate değer hiçbir olay olmamıştı halbuki. Kapıda duran bir, iki askere de iyice alışmışlardı artık. Çoğu, onlarla ahbap bile olmuştu. Sanki kendilerine hiç dokunulmayacaktı. Fabrikadan çıkarılabilecekleri aklına gelmiyordu hiçbirinin. Hiç beklenmedikleri birşey olmuştu bu.

*
* *

Belediye binasının ikinci katındaki kahve tıklım tıklım doluydu. Büyük bir gürültü vardı. Kimisi ayaktaydı işçilerin. Herkes telaşlıydı. Gürültü, masaların arasında dolaşanlar, masalarda oturanların yerlerinde duramayıp devamlı hareket halinde olmaları, salonun başında duran komitede görev almış birkaç kişi; yüzleri ter için-

de kalmış, kararsız halleri; tüm bunlar karmaşık bir bütün oluşturuyordu. Ne yapacağını bilememekten ileri gelen şaşkınlık dolu bir endişe, salondakilerin tümünü saran tedirginlik havası; oradaki karmaşıklığı insana sıkıntı veren boyutlara ulaştırıyordu.

20 gündür fabrikada kapalı kalıpta, hiç beklemedikleri bir anda kendilerini dışarıda bulan bu insanlar, henüz şaşkınlık dolu heyecanlarından kurtulamamışlardı. Fabrikadan çıkarıldıklarından hemen sonra adeta sürüklenmişlerdi buraya. Fabrikanın önünde durmalarına artık olanak kalmadığından nereye gittiklerini dahi bilmeden yürüyüşlerine devam etmişler, sonra nasıl olmuşsa komitede olanlar onları belediye binasının ikinci katındaki bu kahveye getirmişlerdi.

Nereye gideceklerini ve ne yapacaklarını bilmiyorlardı. Tek çareleri bir arada olmaktı. Dağılmamaları için ilk rastladıkları bu yere sığınmaktan başka çareleri yoktu. Bir arada olmazlarsa kayboluverecekleri gibi bir duyguya kapılmışlardı. Sakinleşemiyorlardı bir türlü. Bir şeyler yapmalıydılar. Direniş komitesinde görev alan kişilerin dahi şaşkınlıkta diğerlerinden farkları yoktu. Komitedekilerin aklına gelen ilk iş sendikaya haber vermekti. Oysa pazar günüydü. Sendika kapalıydı. İşçilerden birini şube başkanının evine yolladılar. Aradan uzun bir süre geçti; ne sendika başkanı geldi, ne de sendikadan başka bir yetkili. Sabırsızlıkları daha da artmıştı. Onları içine düştükleri umutsuzluktan bir mucize kurtarabilirdi ancak; böyle sanıyorlardı.

Tedirginliğin ve sabırsızlığın iyice arttığı, heyecanlarının dayanılması zor bir sıkıntıya dönüştüğü anda şube başkanı çıkageldi. Ve bir anda bıçakla kesilmiş gibi gürültü kalmadı. Şube başkanına bakan herkesin yüzünde mahsun bir umut vardı. Sanki o bir şeyler söyle-

yecek; içinde bulundukları kötü duruma bir çare bulacaktı. Büyük bir sabırla şube başkanının konuşmaya başlamasını beklediler.

Herkes şube başkanının bulunduğu tarafa bakıyordu. Raşit, şube başkanına heyecanlı heyecanlı fabrikadan nasıl çıkarıldıklarını anlatıyor, arada bir İsa konuşuyor onunla, Cabbar sinirli sinirli bağırıyor... Konuşmaların hepsini duyamıyor işçiler. Fakat ne konuşulduğunu anlayabiliyorlar. Şube başkanının sakin halini garipsiyorlar. Sanki onun da bağırıp çağırması, kendileri gibi heyecanlı olması gerek! Umutsuzluk, umut yakalarını bırakmıyordu bir türlü.

Şube başkanı nihayet konuşmaya başladı. Heyecanlı değil sesi. Nasıl sakin olabiliyor? İşçilerin yüreklerinde onun bu kadar sakin olmasına karşı çıkan bir şey var. Onun böyle olması, onlara ters geliyor o anda. Sanki bu sakin ses, salonun gergin havasıyla hissedilir bir şekilde çakışıyor; ama gitgide, dakikalar ilerledikçe sinir bozucu ortam, sakinliğe bırakıyor yerini. İşçiler farkında olmadan kendilerini bu sakin sese bırakıyorlar. Onlar için olağanüstü olan bir durum ve sanki hep böyle olağanüstü olmakta devam edecekmiş gibi gelen duygu, olağan bir şey haline geliveriyor. Ve gitgide başlarına gelenin, direnişin dışında apayrı bir felaket olmadığını; direnişlerin bir parçası olduğunu anlamaya başlıyorlar. Bu durum karamsarlıklarından bir ölçüde kurtarıyor onları. Karamsarlıktan kurtulurlarken, işlerin daha da zorlaştığını görüyorlar. Yani demek ki, bundan sonra da devam edecek. Nasıl olacağını bilmiyorlar ama bundan sonra da devam edecek! Uzadıkça uzayan, dayanabileceklerini bilmedikleri bilinmez bir şey dikiliyor karşılarına. Bir duygudan diğer bir duyguya geçiyorlar çabucak. Şaşkınlıkları sakinliğe, sonra karamsarlığa ve

sonunda bilinmezliğe dönüşüyor.

Fabrikadan çıkarılmakla direnişin bitmeyeceğini söylüyor şube başkanı. «Sendika bundan sonra da yanınızda olacak! Bugüne kadar fabrikanın içinde devam eden direniş, bundan böyle fabrikanın dışında sürecek.»

O anda içinde bulundukları çaresizlikten kurtulmaları için bir şeylere inanmaları gerek. Direnişin devam edecek olması, tek çıkış yolları. Bu çıkış yoluna sarılıyorlar dört elle. Nasıl olduğunu anlamadan duygularında bir coşma oluyor.

Şube başkanı sözünü bitirince bir alkış koptu salonun içinde. Aynı anda duygularında da bir güçlenme oldu. Karamsarlıklarını, ezikliklerini, çaresizliklerini yenmiş değildiler; fakat tüm bu duyguların katlanılmaz bir yanı kalmamıştı.

Alkışlardan sonra şube başkanının ses tonu değişti. Onu heyecanlandıran alkış mıydı, salondaki işçilerin coşması mıydı; bilinmez. Birdenbire o da heyecanlanıverdi. Kendini konuşmaya öyle kaptırmıştı ki, o anda herkesin üzerinde güçlü bir etki bıraktığına kesin inanıyordu.

Birol da diğerleri gibi aynı duygular içindeydi. Tıklım tıklım dolu olan salon gibi; karmaşıklık, bir anda alt üst oluş, herşeyin insanların, duyguların, bu salon birdenbire dolmasının yarattığı o güçlü çalkantı onu etkilemiş; bu yüzden fırtınanın bütün şiddetini ruhunda duyuyor, onun içinde sürüklenmekten kurtulamıyordu. Kötümser düşünceler bir anda kafasına üşüşüyor, çevresindeki coşkuyu görünce bu duygusunu bastırmaya uğraşıyor, güçlü olmaya zorluyordu kendisini. Onca kalabalığın arasında küçük bir nokta gibi kalmıştı. Bu yeni duruma alışmak zorundaydı. Aslında kaçınılmaz olan gerçekleşmişti. Anlaşılmaz duygular vardı yüreğinde

Bunları tam olarak açıklayamıyordu. Yorgun da olsa, uykusuz da kalsa direnişin önemli kişilerinden biri olduğunu hissetmesi; sorumlu olmak, bir hareketi yönetmek hoşuna gitmişti. Bayağı da alışmıştı bu duruma. Direnişin ta başında kendini göstermiş, her geçen gün kendini işçilere kabul ettirmiş, küçük fabrikadaki işçilerin lideri olmuştu. Büyük fabrika direnişe geçtiği zaman da duymuştu bu duyguyu. Şimdiki daha güçlüydü. Küçük fabrikadaki konumunu kaybetmekten korkuyordu. Bazen kendini yükselmek isteyen, hırslı biri olarak görüyor; kendi gözünde küçülüyordu o anda.

Elbette Birol'un ruhunda olup biten sırf bundan ibaret değildi. İnsanları bir ya da iki yönüyle görmeye alışığızdır. Oysa onların çok daha karmaşık yapıları olduğunu ve üstelik bu yapının zaman sürecinde çok daha karmaşık bir hal aldığını görmek istemeyiz. Bazen kendimizi ya da bir başkasını belli bir şekle sokmak ister, sonra çok daha değişik hallerle karşı karşıya kaldığımızda şaşırırız. İnsanı harekete geçiren, onun duygularına etki eden nedenler öylesine çoktur ki ve zaman bunları öylesine değiştirir ki, çoğu zaman şaşırtır bizi. Önemli olan insanların bu duygulara nasıl tepki gösterdiğidir. Onun dışında ve içinde herşeyin onda bıraktığı etki, tüm bunlara gösterdiği tepki insanın kişiliğini belirler. İnsanın nasıl bir kişiliği, nasıl bir yapısı olduğunu gördüğümüzü sanırız çoğu zaman. Yani onun kişiliğini belirleyen bütün bu etkilerin sonuçlarını görebiliriz ama bu yapının nasıl gelişeceğini görmek biraz daha zordur. Tıpkı gitmekte olan bir trene atlamak isteyen bir insan gibi... Trene atlamak için onun hareket yönüne doğru koşmak, biraz olsun onun hızına yaklaşmak gerekir. Ve tren hızlı gittiği ölçüde hızlı koşmak zorundayızdır. İnsan kişiliğine yaklaşmak da, onun yaşamının karmaşıklığına ulaşmayı gerektirir.

İki fabrika birlikte olmak zorundaydı artık. Birol, bundan böyle eski konumunu sürdüremeyeceğini biliyordu. Hiç tanımadığı yediyüz kişinin arasındaydı. Direnişin sürmesi bu yediyüz kişiye bağlıydı. Kimse onun varlığının farkında bile değildi. Bundan sonra olacaklar bir tek ona bağlı değildi artık. Kendini boşlukta hisseder gibi bir duyguya kapılmıştı. Buna rağmen ağır basan başka duygular da vardı yüreğinde. Fabrikadan çıkarıldıkları anda yüreğinde duyduğu eziklik; büyük fabrika işçilerinin de aynı yazgıyı paylaştıklarını gördüğünde hafiflemişti. Yalnız olmamak, hep bir arada olmak ona yeni bir güç veriyordu. Düştükleri bu kötü durumda yediyüz kişiyle birlikte olmanın sıcaklığını duyuyordu. Yediyüz kişinin içinde olmak, güvensizliğin korkunç uçurumuna yuvarlanmaktan kurtarıyordu onu. Yediyüz kişinin arasında oldukça sağlam bir zemin üzerinde buluyordu kendisini. Bu zeminin dışına çıkmak, ayağının altından toprağın kayması gibi bir şeydi.

Şube başkanı, direnişin başına Raşit Ballı'yı getirdiğinde şaşaladı. Bir tuhaf oldu. Herkes alkışlıyordu Raşit Ballı'yı. Bu haksızlığa karşı isyan edesi geldi. Günlerdir uykusuz kalması, direniş başarısızlığa uğramasın diye harcadığı çabalar, direnişe geçebilmeleri için tüm varlığını ortaya koyuşu... Bunların hepsi, hepsi birden görmezlikten geliniyordu. Kimsenin onun varlığından haberi bile yoktu. Anlayamadığı bir güç, onu hiçe sayıyordu. Nedenini de bulamıyordu bir türlü. Her şeyin fabrikadaki gibi olmayacağını, büyük fabrikada yediyüz kişiyle birleştiklerinde, küçük fabrikada yarattığı etkinin sürmeyeceğini biliyordu. Ancak, büsbütün yadsınacağını hiç mi hiç beklemiyordu. Şaşırmış, bocalamıştı.

Şube başkanının konuşmasından sonra Raşit Ballı

söz aldı. İstediğini elde etmiş bir insanın rahat haliyle başladı konuşmasına. Söylediği herşeyin iyi bir etki yaratacağından emin olan bir insanın hali vardı yüzünde. Konuşmasının başından sonuna, salona hakim olduğunu görüyor ve bunun verdiği güven, hareketlerini daha güçlü kılıyordu.

İşçileri yüreklendirici sözler söyledi. Metalurji Sendikası'nı övdü. Ve sanki mücadeleyi tek başına o yürütecekmiş gibi bir hisse kapılarak, direnişi başarıya ulaştırmak için ne gerekirse yapacağını söyledi. Kendisini böyle bir göreve layık gördüğü için şube başkanına teşekkür etti.

— Yarın sabahtan, fabrikanın arka tarafında, belediye otobüslerinin konakladığı alanda toplanacağız arkadaşlar. Şimdi herkes evine gidebilir. Yarın sabah saat 09.00'da herkes orada olacak.

Raşit'in sözü biter bitmez bir anda karıştı salon. Ayağa kalkanlar, çekilen sandalye gürültüleri... Salonun çıkış kapısında ve merdivenlerde bir anda yığılmalar oldu. İşçiler gürültülü bir şekilde salonu boşaltmaya başladılar. Birol, dağılmakta olan işçilerin arasında kalmış, gidip gitmemekte tereddüt ediyordu. Kalsa da gitse de ne yapacağını bilmiyordu. Bir süre sağına soluna çarpan işçilerin arasında sıkıştı kaldı. Sonra kalabalığın arasından kurtularak, şube başkanının ve Raşit'lerin olduğu tarafa yöneldi. Şube başkanı, Raşit, İsa, büyük fabrikadan birkaç kişi daha, aralarında birşeyler konuşuyorlar, gürültüden ne dedikleri duyulmuyordu. Birol, o anda engel olamadığı bir çekingenlik duygusuna kapılmıştı. Buna rağmen aralarına girdi.

Şube başkanı:

— Sendikanın hazırda bir çadırı yok. Hemen bir çadır bulmak zor olacak.

Raşit:

— Belediyeden bir çadır bulabiliriz belki. Başkanla aram iyidir. Bu akşam gidip görürüm onu.

— İyi, sen git başkanla konuş. Ben de sendikanın merkeziyle görüşeyim bu arada.

Birol az ilerde kalabalığın arasında Remzi'yi gördü. Raşit'lerin yanında olup olmamasının bir önemi olmadığını düşünerek, Remzi'nin olduğu tarafa yürüdü. Remzi de görmüştü onu.

— Hadi, gitmiyor muyuz? dedi uzaktan.

Birol hâlâ tereddüt içindeydi. Farkında olmadan Remzi'ye uyarak kapıya yöneldiğinde, merdivenleri inip dışarı yola çıktıklarında gidip gitmemekte hâlâ kararsızdı. Yol boyunca ikisi de öylesine kendi dünyalarına dalmışlardı ki, hemen hemen hiç konuşmadılar. O gün başlarına gelen yoğun olayların etkisinden sıyrılamamışlardı. Silahtar'a kadar nereden yürüdüklerinin farkında olmadan gittiler. Birol, Silahtar'da ayrıldı Remzi'den. Taşlıtarla'ya gitmeyeceğini, biraz dolaşmak istediğini söyledi. Remzi ise yorgun hissediyordu kendisini. Eve gitmeyi ve bir güzel uyumayı düşünüyordu.

*
**

Birol, Remzi'den ayrıldıktan sonra Eminönü'ne giden otobüslerden birine bindi. Otobüsün cam tarafına oturdu. Yorgunluğun üstüne otobüsün sarsıntısı adeta ninni gibi gelmişti. Uykuya daldığının bile farkında olmadı.

Askerleri gördü karşısında. Tüfeklerini üstüne doğrultmuşlardı. Derken fabrikayı çalışır durumda gördü. İşbaşı yapmışlardı. Birden şaşkınlıkla çalışanların başka işçiler olduklarını farketti. Kendileri kapının öte yanındaydılar. Fabrikanın kapıları kapanmıştı. Direnişteki

hiçbir işçiyi kapıdan içeri sokmuyorlardı. Herkes Birol'a bağırmaya başladı. Her taraftan sesler yükseliyordu. Bizi bu hale sen soktun diye bağırıyorlardı Birol'a. Yuhalamaya başladılar. Derken bir taş geldi omuzuna çarptı.

Otobüsün muavini, Birol'un omuzunu dürtüyordu. Otobüsün içinde ondan başka hiç kimse kalmamıştı. Şaşırdı birden. Nerede olduğunu anlayamamıştı. Ayağa kalktı. Şaşkınlığından kurtulamamıştı hâlâ. Sendeleye sendeleye otobüsten indi. Muavin merakla baktı arkasından. Hasta mı ne? diye düşündü. Belki de içkiyi fazla kaçırmıştır.

Bir sürü insan Eminönü Meydanı'nda. Ne kadar çok kalabalık vardı. Herkes ona bakıyordu sanki. Başka bir dünyadan gelmiş gibi hissediyordu kendisini. Bir savaşın içinden kopup gelmişti. Bütün bu insanlar, böyle bir savaştan habersiz olabilirler miydi? Kıyasıya mücadele veriliyordu bir tarafta, askerler kollarından tuttukları gibi çıkarmışlardı işçileri fabrikadan. Hem de bu sabah, bu pazar sabahı olmuştu bütün bunlar. Bu insanların hiçbir şeyden haberi yoktu. Sağa sola yürüyen, alışveriş eden, otobüse binen, gazetelerini okuyan bu insanların hiçbir şeyden haberleri yoktu. Dünya mı kocamandı yoksa? Başının döndüğünü hissetti. Yirmi günden beri fabrikanın içinde kalmış, dış dünyayı unutmuştu.

Akşam karanlık çökene kadar dolaştı durdu. Karanlık çökünce Beşyüzevler'e giden arabalardan birine bindi. O başıboş dolaşmanın verdiği rahatlığın yerini gitgide artan bir heyecan almıştı şimdi. Bir an evvel Ateş'e ulaşmak istiyor; bir taraftan onunla buluşmaktan önceki anın güzelliğini doyasıya yaşamak duygusu, diğer taraftan bir aksilik olacağı korkusu karmakarışık ediyordu yüreğini.

Direnişe çıktıkları ilk günü hatırladı. Kırılmamış mıydı Ateş? Ne olacağı belirsiz olan o anda çıkagelmişti. O günden beri bunu düşündükçe yanlış yapıp yapmadığına karar veremiyordu. Ne yapabilirdi ki başka. Büyük bir sorumluluk vardı omuzlarında. Ne durumda olduğunu, duygularını Ateş'e anlatamamıştı. Kızıyordu kendine. Sonunda Ateş anlamıştır beni diye düşündü. Şimdi onu görecek ve ona her zamanki güzelliğiyle gülümseyecekti.

Ateş'in evinin bulunduğu sokağa saptı. Hafif bir umutsuzluk! Evde hiçbir ışık yoktu. İyice yaklaştı. Perdelerin hepsinin kapalı olduğunu gördü. Sokak kapısının merdivenlerini çıkıp, kapıyı çaldı. Hiçbir ses yok! Bir daha çaldı. Uzunca bir süre bekledi. Yine ses yok! Son bir umutla evin etrafını dolaştı. Gece vardiyasında mıydı acaba?

Çaresiz merdivenin basamaklarına oturdu. Sabaha kadar beklemek geldi aklına. Bir sürü olumsuz düşünceler üşüşüyordu kafasına. Kalktı sokağı boydan boya yürüdü. Yeniden caddeye kadar yürüdü. Tatsız, sabırsız bir duygu içindeydi. Geri dönmek için epeyce bir vakit geçirdi. Aklı yatmıyordu ama bir süre daha beklerse... Bakarsın gelivermiş... Döndü: Ev yine karanlık! Zili çaldı, yine ses yok.

Artık bulamayacağını anlamıştı. Geri döndü. Yolda yeniden bir umut belirdi yüreğinde. Olumsuz düşüncelerden sıyrıldı. Sonra yine gelir, bulurdu bu kez. Ne olacak ki başka! Vardiyada olmalıydı.

***

Pazartesi sabahı 09.30'da Alibeyköy otobüsünün şoförü son duraktaki işçi kalabalığını görmeseydi eğer, kazan fabrikasının direnişte olduğundan haberi olmayacaktı.

Bu haberi sonradan garajdaki işçi arkadaşlarına söylediğinde onların fazla ilgisini çekemedi. Onlar hararetli son futbol karşılaşmalarını tartışıyorlardı.

Tatlı bir sabah rüzgârı esiyordu. Güzel bir hava vardı o gün. Otobüslerin konakladığı alan işçiyle doluydu. Derenin ötesinde; fabrikanın ön taraflarında bir iki asker göze çarpıyordu. İşçiler sabah erkenden fabrikanın ön tarafına çadır kurmayı denemişler, fakat askerler engellemişti. Çadır, belediyenin verdiği eski bir çadırdı. İşçiler, çadırı alanın dereye yakın bir tarafına, gazoz fabrikasının arka duvarının dibine kurdular. İşçilere, çevreden fazla uzaklaşmamaları, sadece civardaki kahvelere gidebilecekleri söylendi. Haber verildiği zaman hemen çadırın önünde toplanılacaktı. Komitede olanlar, meydanın karşısındaki tepeye çıktılar. Tepeden, fabrikayı bütünüyle görmek mümkündü.

Fabrika sessizdi. Kulübelerdeki bekçilerin dışında tek bir canlı yoktu fabrikada. Hayat durmuştu. İşçiler derin bir özlem duygusuyla bakıyorlardı fabrikaya. Fabrikanın uzağına atılmışlardı. Bu durumu oldukça yadırgamışlar, hüzün dolu bir sessizliğin içine gömülmüşlerdi. Fabrikayı böylesine hareketsiz görmek ağır gelmişti onlara. Daha şimdiden fabrikada olmayı arzulamaya başlamışlardı. Fabrikanın mahzun halini kendi mahzunluklarına benzettiler. Koca vinç, bir köşede sessiz duruyordu. Yapımı bitmiş bir kazan çıkmaya hazır bekliyordu. Sihirli bir büyü, fabrika çalıştığı sırada zamanı durdurmuştu sanki. Oksijen hortumları saçların üzerinde kalakalmış, atelyeye gidecek olan büyük bir saç levha kapının önünde bırakılmıştı. Büyü bozulsa fabrikadaki yaşam kaldığı yerden devam edecekti. Saçlar, bırakıldığı yerden taşınacak, oksijenle doğramaya devam edilecekti. İşçiler olmadan, fabrika boş bir beton ve de-

mir yığınıydı. Fabrika için durum buydu ama işçilerin de durumu farklı sayılmazdı. Fabrikadan uzaklaştıkça yüreklerindeki korku büyüyordu. Makinelerin başında olmak, onları harekete geçirmek özlemini duyuyorlardı. Makinelerin başında, onların bir parçası gibi çalışmaktan ne kadar bezerlerse bezsinler, arıyorlardı fabrika yaşantısını. Bomboş fabrikaya gidip bakarken; fabrikada olsaydım da şu kaynak motorunu çalıştırsaydım diye düşünüyordu kimisi. «Şimdi, şu saatte kaynağın başında olacaktım.» Başka biri: «Saçları silindirde kıvırmış olurdum çoktan,» diye geçiriyordu aklından. Tüm bunlara rağmen, korkularının asıl nedeni fabrikadan kopmak değildi. Makinelere karşı duydukları özlem artıyordu ama asıl önemsedikleri işsiz kalma korkusu, maddi sorunlardı. Bu korku, makinelere duydukları özlemden daha baskın çıkıyordu. Makineleri çalıştırmak demek maddi olanaklar sağlamak demekti. O gün birkaç kez üç kişilik gruplar halinde fabrikanın çevresini dolandılar...

*
**

Sıcak günler sürüyordu. Yakıcı güneş fabrikaları kızgın levhalara dönüştürüyordu. Sıcak bir rüzgar esiyor; toz dumana dönüştürüyordu yolları. Direniş çadırının kurulduğu alanda tek bir ağaç yoktu. İnsanın başına geçiyordu güneş. Hele öğle saatlerinde çadırın içinde durulmaz oluyordu. Direnişteki işçiler günlerini çevre kahvelerde geçiriyorlardı genellikle. Sabahları çadırın önünde toplanıldıktan sonra dağılıyorlar, akşam üstüne doğru tekrar bir araya geliyorlardı.

Kazan işçilerinin direniş haberi Alibeyköy dışına taşmamıştı henüz. Metalurji Sendikası'na üye işyerlerinde zaman zaman konuşuluyorsa bile henüz çok yeni bir

durumdu bu. Kartal'da bir büyük fabrikada sözü ediliyordu direnişin. Ya da Topkapı'da bir sendika toplantısında bahsi geçiyordu. Ama geniş bir kesim kazan direnişinden, kazan fabrikasında gelişen olaylardan haberdar değildi. Köyde bile fazla ilgilenen yoktu direnişle. Günlük hayat sürüyordu. İnsanların günlük dertlerinden başlarını kaldıracak halleri yoktu. Derken askerlerin, işçileri fabrikadan çıkarttıkları haberi duyuldu köyde. Ağızdan ağıza değişti bu haber. İşçilerin askerlere karşı direndiği söyleniyordu. İşçilerin çoğunu tutuklayıp götürmüştü askerler. Sonradan en ufak bir direnme olmadığı öğrenildi. Bu kez kazan direnişinin bittiği söylentisi yayıldı. Dediklerine göre kazan fabrikası yakında üretime geçecekti. Askerlerin pazar sabahı fabrikayı boşaltması haberi Alibeyköy'ün dışına bir gazetenin küçük bir haberiyle geçti. Bu haberi okuyanların sayılarının fazla olmadığını söyleyebiliriz. İnsanların çoğunun böyle bir direnişten haberleri bile yoktu. Zaten kazan işçileri de işin bu yanını düşünmüyorlardı. Aç kalacaksa kendileri, işsiz kalacaksa yine kendileri kalacaktı. Bu mücadelenin bir an evvel bitmesiydi dilekleri. Kenardaki köşedeki paraları tükenmeye başlamış; eşden dosttan borç para arar olmuşlardı. İşverenin anlaşmaya yanaşması bir hayal gibi geliyordu çoğuna. Bu işi bilen komitedeki arkadaşlarının söylediklerileriyle kandırmaya çalışıyorlardı karılarını. Söylediklerine göre işveren anlaşmaya yanaşacaktı. Ve çok daha iyi haklar verecekti. Eskisi gibi ezilmiyeceklerdi. Daha iyi karınları doyacaktı. Her şey bu direnişe bağlıydı. «Hem biz diğer fabrikalara örnek mi olacakmışız neymiş? Öyle bir şey olması gerekiyormuş söylediklerine göre,» diyorlardı. Karıları da onlara cevap olarak: «Devletin askerleri nasıl çıkardıysa sizi fabrikadan, çadırlarınızı da öyle sökerler,» diyorlardı.

«Ne zaman kazanacağınız belli değil! Neyle geçineceğiz. ne yiyeceğiz?» «Sendika var arkamızda,» diye cevap veriyordu kocaları. «Hıh! Sendikanız varmış da bu güne kadar ne yapmış,» diyorlardı kadınlar. «Elbette» diyorlardı kocaları. «Daha bir ay bile olmadı direniş, patronun bile bir aydan önce maaş verdiğini gördün mü? Yirmi gündür fabrikada ne yiyip içtik?» «Doğru,» diyordu kadınlar «Yirmi gündür eve bile uğramadınız.» Hiç sesini çıkarmayan, kocalarına tek söz söylemeyen, başına gelen duruma katlanmaya çalışan kadınlar da vardı. Kimi kadınlar, kocalarını direniş çadırına göndermemeye kadar vardırıyorlardı işi. Kocalar da karılarını dövüyorlardı bu yüzden. Ya da evden dışarı çıkarmıyorlardı. Analar, babalar kavga ederlerken, çocuklar da bir köşede suskun, aç bir ilaç oturuyorlardı. Babalarının bahsettikleri bu grevden hiç mi hiç anlamıyorlardı. Yine de kulak kabartıyorlardı: Babalarının anlattıklarına bakılırsa güç bir şeydi bu grev. Grevden kaçanlar korkak sayılıyordu. Çocuklar da mahallede arkadaşlarına caka satıyor, greve gitmeyen babaların çocuklarıyla alay ediyorlardı. Grevden kaçan işçiler de çocukları bu konuda sızlandı mı basıyorlardı dayağı. Hınçlarını çocuklarından alıyorlardı.

*
**

İki fabrika arasında tam bir kaynaşma sağlanamamıştı. Fabrikanın içindeyken pek sorun yaratmıyordu bu durum. İki fabrika bir araya gelince yeni sorunlar çıktı ortaya.

Aralarındaki uyumsuzluk daha ilk gününden, belediye binasının üstündeki kahvede toplandıklarında başlamıştı. Direnişin başına büyük fabrikadan bir kişinin getirilmesi, küçük fabrika işçileri arasında hoşnutsuzluk yaratmıştı. Küçük fabrika işçileri daha o günden kendi-

lerini bir kenara itilmiş hissetmeye başladılar. Büyük fabrika işçilerinin çoğunlukta olması, görevlerin önemli bir kısmını onlara yüklüyordu. Küçük fabrika işçileri bir hayli azınlıkta kalmışlardı. Şube başkanı doğrudan doğruya büyük fabrika işçileriyle görüşüyor, direnişle ilgili bütün kararları almak büyük fabrika işçilerinin görevi oluyordu. Direnişi başlatanlar küçük fabrika işçileri değil miydi? Büyük fabrikanın direnişe geçmesine neden olanlar onlar değil miydi? Sayıları aza inmiş bile olsa yiğitçe dayanmışlar, direnişi o güne değin sürdürmüşlerdi. Böyleyken direnişin başına fabrikalarını temsilen bir kişi getirilmemiş, daha da ileri giderek kazan direnişine sadece büyük fabrikanın direnişi gözüyle bakılmaya başlanmıştı. Fabrikadan ilk çıkarıldıkları andaki ortak heyecan yoktu aralarında artık. Birbirini tanımayan insanların düştükleri zor durum karşısında onları bir anda birbirine bağlayan kader arkadaşlığı gittikçe ayrılığa dönüşüyor, aralarında tehlikeli bir uçurum oluşuyordu.

Küçük fabrika işçilerinin kendilerini bir kenarda kalmış hissetmeleri, onların iyice yalnız kalmalarına yol açtı. Çekingen hallerini atamadılar üstlerinden. Hiçbir şeye karışmamaları, bütün işleri büyük fabrikadaki işçilerin yüklenmesine yol açtı. Çadırın kurulması, fabrikanın dışında yeni düzenin sağlanması, nöbetlerin ayarlanması hep büyük kazanın üstüne kaldı. Üstelik büyük fabrikanın oluşturduğu komite tam yerine oturmamıştı. O güne değin alışkın olmadıkları bir şekilde yoğun görevler yüklenen bu insanlar, yüklendikleri görevlerin üstesinden gelebilmekten başka bir şey düşünemiyorlardı. Büyük kazandan kimse, iki fabrika arasında doğan ayrılığın farkında değildi. Aradaki ayrılığı daha da arttıran birtakım hareketler kendiliğinden olageliyor; kimse önü-

ne geçmeyi bile düşünmüyordu bunun. Bu türden davranışlar, küçük fabrika işçileri arasında tepkilere yol açıyor; ya sessiz kalıyorlar, hiçbir şeye karışmıyorlar, ya da hoşnutsuzluklarını gizlemiyorlar, söyleniyorlardı. Büyük fabrika işçileri arasında ise onların bu uyumsuz hallerine karşı tepkiler doğuyordu. Büyük fabrikadan Raşit'in konuşması, onlardan yapmalarını istediği herşey küçük kazan için zorla katlandıkları bir durum oluyor, büyük fabrika işçilerine istemeye istemeye ayak uyduruyorlardı.

Raşit Ballı önemli bir adamdı artık. Yüzünün ifadesi daha bir ciddileşmişti. Sanki bütün yük onun omuzlarındaydı. Yanında taşıdığı küçük çantayı büyüttü. Büyük, fermuarlı bir çanta aldı kendisine. Giyimine gösterdiği itinadan vazgeçti. Özel bir ihmal göstermeye başladı. Çok koşturduğundan olacak, tatlı bir yorgunluk akıyordu yüzünden. Koşturduğu falan yoktu aslında. Ama kendini böyle göstermesini iyi beceriyordu.

Raşit, sendikaya toplantıya mı gidecek? Çadırda bir telaş! Raşit'in yakınmaları bir saat önceden başlar. Bütün işler onun üstüne kalmıştır. Bir komite kurulmuştur kurulmasına; komitenin adından öte bir varlığı yoktur. İşçiler komitede olduklarını biliyorlar ya, o kadar! Raşit, yönetme tecrübesine sahiptir. Daha önceleri kooperatif yönetim kurulunda çalışmışlığı vardır. Sendikacılarla görüşmelerde bulunmak, direnişin politikasını yönlendirmek ondan başkasının yapacağı bir iş değildir. İşçiler o güne değin yönetilmeye alışmışlardır hep. Raşit, işçilerin alışkın oldukları bir yönetim adamı tipine sahiptir zaten.

Sendikadaki görüşmelerle ilgili bir soru soran oldu mu, uzun açıklamalardan kaçınıyordu. Raşit tüm bu davranışları bilinçlice yapmıyordu elbet. Fabrikadaki yöne-

ticilere karşı içinde gizli bir hayranlık beslerdi. Yönetici olmayı arzulardı. Örneğin bir müdür gibi. Ya da bir sendika başkanı. Sendika başkanını ilk karşılayan o olurdu. Gerçi eski sendikanın başkanı her zaman gelmezdi fabrikaya. Enderdi geldiği. İşçiler arasında fabrika idaresine karşı büyük bir hoşnutsuzluk oluşurdu; o zaman gelirdi. Fabrikadakiler olsun, sendikadakiler olsun, görğü tüm yöneticilerin ortak bir yanı vardı. İşçilerle aralarındaki mesafeyi uzak tutarlardı.

Nedense onlar kadar başarılı olabilmesi için çok uğraşması gerekiyordu. İşçiler kendi içlerinden birine aynı şansı tanımıyorlardı. Ne kadar üstün yanları olursa olsun, kendilerinden biri gibi görüyorlardı o kişiyi. Raşit Ballı biraz da bundan işçilerden farklı giyinmeye, onlardan farklı davranmaya çabalıyordu. Komite başkanı olunca, önceden şakalaştığı arkadaşlarıyla bile arasına mesafe koydu. Sendikaya toplantıya mı gidecek, köyden bir araba tutuyordu hemen. Sağa sola emirler yağdırıyordu: «Ben gelene kadar şunu yapın, bunu yapın,» gibilerden. Kendine iki yardımcı seçmişti. Tacettin ve küçük fabrikadan Muharrem. Sendikadaki görüşmelere üç kişi gidiyorlardı sadece. Bazı işçiler buna karşı çıktığında, onları direnişin nasıl yürütüleceğini bilmemekle suçlardı. İşçiler de zaman zaman onu haklı çıkarmıyor değillerdi. Tam toparlanamamıştı direniş. Nöbet sisteminde aksamalar oluyordu. Her kafadan ayrı bir ses çıkıyordu. İşçiler, komitedekiler de olmak üzere, gerektiğinde çadırda olmuyorlardı.. Onları kahveden toplamak uzun bir zaman alıyordu. Aslında böyle şeyleri umursadığı yoktu ama suçlaması için bir neden oluyordu. «Her tarafa koşamam ki ben,» diyordu. «Sendikaya mı gideyim, yoksa burada kalıp sizi düzene mi sokayım?» O zaman ağlanıyor: «Arkadaşlar ısrar etmeseydi bu görevi almazdım,»

diye yakınıyordu. İşçiler de onun bu suçlamalarına ses çıkarmıyorlar, suçu kendilerinde buluyorlardı. Alışkanlıklar etkilerini sürdürüyordu. Bu işi bu şekilde sürdürmeye razıydılar.

Ballı, iki fabrika arasındaki uyumsuzluğu yoketmekte herhangi bir çaba göstermedi. Üstelik bu uyumsuzluğu arttırdı. Ana fabrika direnişe geçmeseydi, küçük fabrikadakilerin direnişi sürdüremeyeceklerini söylüyordu. Ona göre küçük kazanın işçileri bir hayli dağınıktılar. Çoğu başına buyruk davranıyordu. Her nedense sendika da küçük kazanın varlığını unutmuş gibiydi. Şube başkanı, Birol'u keskin ve aşırı davranışları olan biri olarak görüyordu. Raşit'in Birol hakkında fazla bildiği bir şey yoktu. Henüz tanımıyordu onu. Yine de onun hakkında peşin bir önyargı oluşmuştu kafasında. Böyle bir tipin ileride kendisine engel çıkaracağını seziyordu. Onun hakkında kulaktan dolma birkaç şey duymuştu. Büyük fabrikanın direnişe geçmesinde önemli bir payı olduğu söyleniyordu. Yapacağı en iyi hareketin onu gereğinden fazla önemsememek olduğuna karar verdi sonunda.

Birol, Ballı'nın beklediğinin aksine, pek silik kalıyor, çekingen çekingen duruyordu bir kenarda. Kendi fabrikasındaki işçilerle de fazla biraraya geldiği yoktu. Küçük fabrikadaki direnişi böyle birinin başlatmış olduğu inandırıcı gelmiyordu Ballı'ya. Küçük fabrikanın problem çıkarmasını önlemek için Muharrem'i aldı komiteye. Böylelikle onlara karşı haksızlık etmediğini göstermek istiyordu. Muharrem'i köyden tanırdı. Ona istediğini yaptırabileceğini düşünüyordu. Ballı'ya da böyle biri gerekliydi.

Nöbet listelerini ayarlamak, sendikanın gönderdiği erzağı dağıtmak gibi ayrıntılarla İsa uğraşıyordu. Zülfü ile Doğan yardımcı oluyorlardı ona.

Herkesi hoşnut etmenin mümkün olmayacağını düşünüyordu Ballı. Bu yüzden küçük kazandaki bazı kişilerin hoşnutsuz olmalarını umursamıyordu. Önemli olan isteseler de istemeseler de büyük fabrikaya uymak zorunda olmalarıydı.

*
* *

Karmakarışık bir ruh hali içindeydi Birol. Yeni duruma uyum sağlayamamıştı bir türlü. Büyük fabrika işçileri arasında yabancılık çekiyordu. Fabrikadan çıkarıldıkları, ana fabrikadaki işçilerle birleşip yürüyüşe geçtikleri andaki duyduğu heyecan bitmişti. O günden sonra birdenbire boşlukta bulmuştu kendisini. Direnişin başından beri devamlı hareket halinde olmuş, büyük sorumluluklar yüklenmiş, fabrikada kaldığı günlerde direnişle uğraşmaktan kendisine ayıracak vakti olmamış, hatta uzunboylu düşünmeye dahi fırsat bulamamıştı Şimdi ise yapacağı hiçbir şey yok gibiydi. Direniş onun dışında sürüyordu. Çevresinde hızlı bir değişim olduğunu hissediyor; bu değişime ayak uydurmakta zorluk çekiyordu. Derin bir güvensizlik duygusu içindeydi. Sayıca azdılar. Ona büyük fabrika işçileri varlıklarından haberdar değil gibi geliyordu. Bu durum, hareketlerini kısıtlamıştı oldukça.

Yine de direnişin o korkunç hızı devam ediyordu. Direniş komitesinde Muharrem'in görev aldığını neden sonra, onu, Raşit Ballı ile birlikte, bir iki kere sendikaya gittiğini gördüğünde farketti. Tuhafına gitti. Fakat karşı koyamadı. Kendini kabul ettiremeyeceğinden korktu. Olayların gelişiminden haberi olmadığı gibi yapılacak bir şey için kimse bir şey sormuyordu ona. Şüpheye düştüğü anlar oldu. Bütün bu yapılanların haksızlık olduğunu düşünüyordu. Büsbütün bir kenarda bırakılmak

istemiyordu. Bu haksızlığa nasıl karşı çıkacağını da bilmiyordu. Direnişin başından bu yana küçük fabrikada olanlar, olayları sürükleyen kişiler, nasıl yok sayılabilirdi? Küçük fabrikada olup bitenlere nasıl inandıracaktı büyük fabrika işçilerini? Direniş boyunca bütün yükü ben mi çektim diyecekti? İşin içinden çıkamayınca boş veriyordu herşeye. Hiçbir şey düşünmemeye çalışıyordu. İşçilerden ayrı bir yere, bir köşeye çekilip oturuyor, —dere tarafına yakın bir yer seçmişti kendisine— genellikle oradan ayrılmıyordu. Derenin sularını seyre dalıyor, bazen bakışları fabrikaya takılıyor, yine de dönüp dolaşıp direnişi düşünüyordu farkında olmadan. Bu başıboş hali sıkıntı veriyordu ona. Bazen kendi başıboşluğundan direnişin kötü gittiği, kontrolün kaybedildiği, direnişin dağılıvereceği korkusuna kapılıyordu. Büyük fabrika işçileri, saatlerce bir köşede oturup hiçbir şey yapmayan bu kişiye karşı yakınlık göstermiyorlardı pek. Onlarla arasındaki uzaklığı bir türlü aşamıyordu Birol. Zaman zaman ters durumlara düşüyordu bu yüzden.

Çadırda kaldığı geceler erkenden uykusu geliyordu. Tanımadığı işçilerle birlikte gece nöbeti tuttuğunda sıcak bir ilişki kuramıyordu onlarla. Sohbetler genellikle onun dışında gelişiyor, söylediği bir iki şey de pek ilgi çekici olmuyordu. Derken direnişin başından beri üstünden atamadığı yorgunluk onu yakalayıveriyor, oturduğu yerde uyukluyordu. Kendini konuşmaları dinlemeye ne kadar zorlarsa zorlasın gözleri kapanıyordu. Bu da kendiyle büsbütün kötü olmasına neden oluyordu. Güvenini yitiriyordu büsbütün.

Gece uyuyunca, ertesi gün kötü giden herşeyin değişeceği, yeni bir güne kötü yanlarından kurtulmuş olarak başlayacağı duygusuna kapıldığı olur insanın. Sanki yeni bir güne bambaşka bir insan olarak başlayacağına

inanır. O yeni günde her şey düzelecek, her şey yolunda gidecektir. Tabii bunun için bir amacı olması gerekir insanın. Yaşamındaki tersliklere ancak böyle katlanabilir. Ona acı veren duyguları ancak böylece yenebilir.

Komiteden üç kişinin sendikaya gideceği sabah, buna benzer duygular içindeydi Birol. Bu yüzden biraz neşeliydi. Kendini neşeli olmaya zorluyor muydu belli değildi ama neşeli olmak iyimser yapmıştı onu. Duyguları iyimserleşince çevresi de değişiyordu hemen. Moral gücünü yeniden kazanmıştı. İçi içine sığmıyor, bir şeyler yapmak istiyordu.

Her zamanki gibi sabah yoklaması yapıldı. Başka fabrikalardan ziyarete gelenler oldu. Çadır iyice kalabalıklaştı. Muharrem gelmemişti. Çok geçmeden o da geldi. Çadırda bir hareketlilik oldu. Raşit ve Tacettin sendikaya gitmek üzere ayağa kalktılar. Muharrem de gidecekti onlarla. Ancak acele eder görünmüyordu. Gitmek istemiyordu da gitmek zorunda kalıyormuş gibi bir hali vardı. Birdenbire nasıl olduysa Birol: «Ben de sizinle birlikte gelmek istiyorum,» dedi oturduğu yerden. O an içinde sendikaya gitmek için büyük bir istek duymuş; sözcükler kendiliğinden dökülüvermişti dudaklarından. Sesi yavaş çıkmıştı. Raşit, duymamış gibi davranıyordu.

— Ben de geleyim sizinle, diye tekrarladı. Bu kez sesini yükseltmişti.

— Sendikaya fazla adamın gelmesine gerek yok, diye cevap verdi Raşit.

Böyle bir yanıt alacağını hiç beklemiyordu Birol.

— Başka gitmek isteyen yok ki. Ben de sizinle gelsem ne değişir?

Muharrem;

— Ben kalayım, benim yerime Birol gitsin, diye araya girdi.

Birol'un kavrayabildiği tek şey kötü duruma düşmüş olduğuydu.

Raşit:

— Fabrikalar birleştiğinden beri ayrı görüyorsun kendini. Sadece sen değilsin mücadele veren. Burada herkes elinden geldiğince bir şeyler yapmaya çalışıyor. Senin Muharrem'den üstün yanın nedir? İlle de senin mi gitmen gerekir? Senin yapabildiklerini Muharrem de yapabilir. Senden başka kimsenin itiraz ettiği yok burada.

— Ben karşı çıkmadım. Ben... Ben onu demek istemedim.

Ne söylemesi gerektiğini bilemiyordu. Hayır! Böyle olmasını istemiyordu. Onun istemediği bir şekilde gelişiyordu herşey; engel olamıyordu. Kötü bir duruma düşürülmüştü. Muharrem'le karşı karşıya getirilmiş olması hiç beklemediği bir şeydi. Asıl meselenin bu olmadığına çevresindekileri nasıl inandıracağını bilemiyordu.

İnsanın böyle duruma düştüğü ya da düşürüldüğü anlar olur. Böyle durumlarda insan ya büsbütün bocalar, durumunu daha da zorlaştırır; ya da susar, kendini daha zor duruma düşürmekten kurtarır. Birol sustu. Bunu bilinçli bir şekilde yapmadı. Hazırlıksız yakalanmış, kendini savunamamıştı. Karşı çıktıkça daha da kötü duruma düşeceği korkusuna kapıldı. Kendini başkalarından üstün gören bir konuma düşmüştü. Bir an evvel çadırdan dışarı çıkmak, oldukça uzağa bir yere kaçmak istiyordu. Her şeyden önce kendini toparlamaya ihtiyacı vardı.

***

Büyük bir kalabalık! Her taraftan insan seli akıyor-

du. Kalabalığın arasında sıkışmış kalmıştı Birol. Onlarla beraber sürükleniyordu. Sonra birden durdu insanlar. Hiçbir yere kıpırdamaz oldular.

Gündüz değildi. Gece de değildi. Aydınlık yoktu. Karanlık da yoktu. Birol, çevresindekileri görmüyor, sanki içinde hissediyordu. Tüm insanlar bir beklenti içindeydi. Bu beklentiyi tüm benliğiyle hissediyor, görmediği bütün insanlar adına duyuyordu. Sonra sanki sonsuzluğa kadar süren uzun bir zaman geçti. Beklenen şey gerçekleşmedi bir türlü. Kimse bilmiyordu ne beklediğini. Herkes adına Birol da bilmiyordu. Yüreğinin daral dığını hissetti. Sonra aydınlık olmayan bir ışık varoldu. Bulutlu bir havada göründüğü gibi görünüyordu nesneler. Gökyüzü görünmüyordu. İnsanları gördü Birol. İnsanların hepsi kendi dışında bir şekil kazanmaya başladı. Yüzlerini seçemiyordu hiçbirinin. Karamsar bir halleri vardı insanların. Birol'un varlığından haberdar değillerdi. Ne yana baktıklarını, ne yaptıklarını bilmiyorlardı. Ölgün ışıkta binalar gözüktü. Sanki insanın üstüne düşüverecekmiş gibi yükselen binalar. Bu binaların arasında hiç gökyüzü görünmüyordu.

Bu insan kalabalığından kurtulmak istedi Birol. Kalabalığın arasından yol açmaya çalıştı kendisine. İlerleyemiyordu bir türlü. İnsanların kollarına bacaklarına takılıyordu. Birdenbire yüzler ona çevrildi. O ana değin onun varlığından haberdar olmayan insanlar, onu farkettiler. Kollarını uzattılar ona doğru. Bağırmaya başladılar. Sesler duyulmuyordu. Ama onların hepsinin bağırdığını hissediyordu Birol. Kulakları sağır gibiydi. Kaçmaya çabaladı. Bağırtılar her taraftan yükseliyordu. Korkuya kapıldı. Bomboş bir sokağa daldı. Çılgıncasına koşmaya başladı. O sokakta nasıl hiçbir insan olmadığına hayret etmişti. Derin bir sessizlik hüküm sürüyordu. So-

kak bir yerde bittiğinde o durgun ışık da kayboldu. Boşluk içinde kalmıştı sanki. Çok korkunç bir şeydi bu. İnsanların içine dönme isteğini duydu. Geri dönüp insanları aramaya başladı. Dayanılmaz bir şeydi bu. Kaybettiği, yitirdiği şeyi aramaya koyuldu. İnsanlarla birlikte kendi de yokolmuştu sanki. Kopkoyu bir karanlık vardı. Sonra bağırtılar işitti. Yüreği sevinçle doldu. Göremediği halde gürültülere yakınlaşmaya çalıştı. Gürültüler varamayacağı bir yerdeymiş gibi... El yardımıyla tutunabileceği bir şeyler aradı. Demire benzer bir şeyler değdi eline. Üstüste yığılı demir borulardı bunlar. Üstüne çıkmaya çabaladı. Gökyüzü yoktu! Yükseklere bir yere çıktığını biliyordu ama göremiyordu. Daha yükseğe, daha yükseğe çıkmak için uğraştı. Birdenbire insanlar çıktı ortaya. Hepsinin ellerinde koca koca taşlar vardı. Yüzlerinde korkunç bir öfke... Bilmedikleri bir şeye karşı öfkelenmiş gibiydiler. Bir öfke kasırgası sardı ortalığı. Kalabalık dalga dalga kabardı. Ellerindeki taşları büyük bir hınçla atmaya başladılar. Taşların nereye atıldığını merak etti. O an büyük bir acı duydu. Taşlardan biri omuzuna gelmişti. Her bir taraftan taşlar yağmur gibi yağdı. İnsanlar yuhalıyorlardı onu. Bomboş sokağı gördü ilerde. O yana gitmektense yerinden kıpırdamamayı yeğledi. Sonra kalabalığın kucağına atladı. Taşlar sadece ona değil, herkese geliyordu. Acı ile bağrışıyordu insanlar. Bomboş sokak onları yutuverecekmiş gibiydi. İnsanlar taşlardan kaçabilmek için ne yapacaklarını bilemez bir halde sokağa doğru koşmaya başladılar.

Korku ile bağırdı Birol: «Gitmeyin o tarafa.» Kalabalık dinlemedi onu. «Gitmeyin o tarafa! Kaybolursunuz orada.» Sesi çıkmıyordu. Önce gitmedi kalabalığın arkasından. Titriyordu. Tekrar o boşluğun arasına dalmak istemiyordu. Çılgınca bağırıyordu: «Gitmeyin! Git-

meyin!» İnsanların hepsi karanlık sokakta kayboldular. Kurtulduğunu sandı Birol. Sonra birden yalnızlığın içinde olduğunu hissetti. Yeniden o korkunç boşluğu duydu. Nesneler karanlığa gömüldü. Hiçbir ses yok! Ne karanlık ne aydınlık! Kendi de yok. Hayır, böylesi çok daha kötüydü. Yok oluştu bu. Son bir çabayla ulaştığı bomboş sokağın, insanlarla dolu olduğunu gördü. Şaşırdı birden. Az önce böyle değildi burası. Her tarafta insanlar vardı. Her tarafta haykırışlar vardı ama olsun, her tarafta insanlar vardı. Tek başına yitip gideceği bir yerde insanlarla birlikteydi şimdi. Yitip gitme korkusu da yok olmuştu. Ne olmuştu buraya? Tek başına iken o boşluk gelip yakalıyordu onu. Sonra insanların bağrışmaları kestiğini farketti. Düzenli sıralar halinde toplandılar. Dörderli sıralar oluşturmuşlardı. Ve yürüyüşe geçtiler. Birol da onların arasına karıştı. Gökyüzü, taş yığınlarının arasından az da olsa görünür oldu. Güneşi göremedi ama karanlığın, aydınlığa kavuştuğunu hissetti.

*
**

Hareketli günler birbiri ardına gelecek, herkesi içine alıp sürükleyecekti peşi sıra. Hiç kimsenin olayların dışında kalmasına olanak yoktu. Herkes iyi kötü rol almak zorundaydı. Olaylar, insanları etkileyecek, insanlar da olaylara yönvereceklerdi.

Güçlü kişilikler, insanın bilinçli tepki yanı ağır bastığı zaman gerçekleşir. Doğadaki her nesne, her organizma çevresinden gelen etkilere tepkiler gösterir. Cansız yapılarla canlı yapılar arasındaki basamaklarda gittikçe daha çok gelen etkilerle gösterdiği tepkiler arasında bir denge kurma çabası vardır. Ama organik varlıkların en mükemmeli olan insanın bu çabası insan bilincine da-

yandığı ölçüde basit yapılardan en karmaşık ve en mükemmel yapılara doğru yol alır.

Boyacı Salih, presçi İsmail, yanlarına Remzi'yi de alarak onunla önemli bir konu hakkında konuşmak istediklerini söylediler. Yüzlerinde konuşmak istedikleri şeyin çok önemli olduğunu belirten ciddi bir hal vardı. Remzi: «Bu işin bir an evvel halline bakmalıyız,» diye söze girdi hemen. «Bu böyle devam edemez.»

Birol, onların neden bahsettiklerini anlayamamıştı. Şaşkınlık ve merak içinde önemli olan şeyin ne olduğunu söylemelerini bekliyordu.

Dere kenarına kadar yürüdüler birlikte. Neler duyacağını merak etmekle beraber bir sürü hoş olmayan şey duyacağını seziyordu. Kayıtsız hali, ne olursa olsun hiçbir şeyi umursamaması gerektiğini, artık elinden birşey gelmeyeceğini hatırlatıyor; sağduyusu ise sorunlardan daha fazla kaçamayacağını, kendini bir kenara çekmekle sorumluluklarından sıyrılamayacağını hissettiriyordu. Canı sıkılmış bir halde;

— Neymiş o devam edemeyecek olan? diye sordu. Sözcükler güçlükle çıkmıştı ağzından. Tedirgin olduğunu iyice belli ediyordu artık.

— Direniş böyle devam edemez, dedi presçi İsmail.

Elinde olmadan irkildi bu sözleri duyunca.

— Nesi var ki direnişin?

Aniden sustu. Korktuğu başına gelmişti. Herşeyin iyi gittiğini söylemenin bir yararı olmayacağını anlamış, susmuştu.

Remzi:

— Büyük fabrikadakiler istemiyor bizi. Çoğu göçmen. Biz doğuluyuz. Ondan istemiyorlar bizi.

— Saçma birşey bu. Nasıl düşünebiliyorsunuz böyle bir şey?

— Niye komiteye bizi de sokmuyorlar?

— Muharrem var ya,

— Muharrem de göçmen! Muharrem ne yapmış ki bugüne kadar? Fabrikada iken sağa sola koşturan sen değil miydin? Muharrem sonradan çıktı ortaya. Neden seni almıyorlar komiteye?

— Ben de doğulu değilim ama.

—Sen başka. Seni tanıyoruz.

Güler gibi oldu Birol; hiç güleceği yokken. Sonra düşünceli bir hal aldı yüzü.

— Neden toplantılara seni de almıyorlar? diye sordu presçi İsmail.

Kısa süren bir sessizlik oldu. Ne cevap vereceğini bilemiyordu Birol. Aynı soruları o da sormuştu kendisine.

Presçi İsmail:

— Eğer komiteye bizden de bir iki kişi almazlarsa ayrı bir direniş çadırı kurarız o zaman. İlle de onlarla birlik olacak değiliz ya!.. Onların fabrikası ayrı, bizim fabrikamız ayrı.

Birol, kendini tutamayıp;

— Saçmalıyorsunuz, diye bağırdı. O ana kadar içinde bulunduğu durumu, sıkıntısını, uğradığı haksızlığı, hepsini unutmuştu. Karşılaştıkları tehlike hepsinden önemliydi.

— Ayrı ayrı direnmek olur mu? Böyle bir şey işverenin işine gelir ancak. Büyük fabrika da direnişe geçmeseydi ne olurdu, hiç düşündünüz mü?

Remzi:

—Tel örgülerden girmeseydik, zor çıkarlardı direnişe.

Presçi İsmail:

— Bu böyle devam edemez. Hem biz değil, onlar istiyorlar bu işin böyle olmasını.

Salih usta konuşmaları dinliyordu sadece. Birol öfkeyle karşı çıkınca Remzi de susmuştu. İsmail ise düşüncesinden de öfkesinden de vazgeçemiyordu.

— Bütün arkadaşlar bizim gibi düşünüyorlar. Hepsi senin karar vermeni bekliyor. Daha fazla sabredemeyiz artık.

— Ayrılmayı falan çıkarın kafanızdan, ne ayrılması?

Hiçbirinden ses çıkmadığını görünce; bu kez daha sakin ve inandırıcı olmaya çalışarak:

— Sabırlı olun biraz, dedi. Yakında düzelecek herşey. Onların arasında iyi niyetli olan arkadaşlar da vardır. Henüz yeterince iyi tanıyamadık birbirimizi.

Bu sözcükleri sadece onlara değil, kendisine de söylüyordu. Onlar kadar kendisinin de inanmaya ihtiyacı vardı buna. «Fabrikaların ayrılması fikrini çıkarın kafanızdan. Çıkar yol değil bu.»

Üçü de susmaya devam ediyordu. Birol, susmalarını istemiyordu. İstiyordu ki bir şeyler söylesinler. Susarlarsa eğer, ne düşündüklerini anlamanın olanağı yoktu. Onları ikna ederse eğer diğer işçileri de ikna edeceğini biliyordu. Üçü de kabuklarına çekilmişlerdi sanki. Düşündüklerinin yüzde yüz haklı olduğuna inanmış, daha fazla konuşmayı gereksiz gören bir hava içine girmişlerdi. Birol, konuşmasının yararsız olacağını anladığında, sustu. Fabrikadaki arkadaşlarıyla ilgilenmediği o süre içersinde bir sürü yeni durum çıkmıştı ortaya. Yanlış ve tehlikeli olarak gördüğü bu düşünceleri, birkaç sözcükle düzeltmesi oldukça zordu. Birol, mutlaka birşeyler yapmasının zorunlu olduğunu hissediyordu artık.

İyice kararmıştı hava. Çadırdaki nöbetçiler dışında,

işçilerin çoğu gitmiş olmalıydılar. Uzaklarda bir yerde havlayan köpeğin sessizliği bozduğunun farkında olmadılar. Öylesine meşguldü kafaları. Zamanın geçip geçmediğinin bile farkında değildiler. Sonunda İsmail ve Remzi, vaktin geç olduğundan değil, konuşmakla birşey halledemeyeceklerine inandıklarından gitmeye karar verdiler. Boyacı Salih de sessizce uydu onlara. Birol, uzun bir süre daha dere kenarında kaldı. Düşünürse mutlaka bir çözüm yolu bulacağına inanıyordu ama hiçbir çözüm yolu gelmedi aklına.

*
**

Yaşam devam eder. Zaman böylesi düğümlere takılıp kalmaz. Çözümleyeceğini sandığımız düğümler, çözülür zaman içinde, ya da artık bizim için önemini yitirir. Biz her şeyin bizde bittiğini sanırız. Oysa o çıkmazı doğuran nedenlerden sadece bir tanesiyizdir.

İyice karamsarlaşmıştı Birol. Düşüncelerinin yükü altında eziliyor, şiddetle birine açılmak ihtiyacını duyuyordu. Kafasında kördüğüm olan düşünceleri birine anlatabilse, sıkıntısı biraz olsun hafifleyecekti. Birine içini dökmek ihtiyacı onu İsa ile konuşmaya itti. Ne yaparsa yapsın durumunun bundan daha çok karışacağına ihtimal vermiyordu. İsa ile ilk kez fabrikadan atıldıkları sırada karşılaşmış; bu kısa süre, ona güven duymasına yetmişti. Belki biraz içinde bulunduğu karmaşık ruh halinden, belki de İsa'nın onda bıraktığı olumlu izlenimden, konuşmaya karar vermesi açmazın çözülmesi için önemli bir adım olacaktı.

— Bir şey söylemek istiyorum, diye söze girdi. Yutkundu önce. Kafamdaki düşünceleri birine açmalıyım mutlaka. Söyleyeceğim şeyler sadece kendimle ilgili değil.

Konuşurken gözlerini yere dikmişti. İsa'nın onu dinleyip dinlemediğine bakmıyordu bile.

— Aslında konuşmayıp susabilirdim. Yalnız tek başına üstesinden gelemediğim bir şey var.

İsa, merakla bakıyordu onun yüzüne. Onun kendini zorlarcasına konuşmasına bir anlam verememişti. Gerçekten çok kötü bir durumda olan bir insanın hali vardı onda. Söyleyeceği sözcükleri bulmakta zorluk çekiyor, bir türlü konuya giremiyordu.

Birol, inandırıcı olamayacağını sanıyordu. Daha da şaşalıyordu bu yüzden. Fakat asıl işte o zaman gerçekten inandırıcı oluyordu.

— Ne yapacağımı bilemiyorum. Sizden daha önce direnişe çıktığımızı biliyorsun. Fabrikada kaldığımız süre içersinde bir sürü değişik olay yaşadık. O süre içersinde arkadaşların başında hep ben...

Son sözü söylerken durakladı. Söylediğinden hoşlanmamış fakat başka bir şekilde söylemeyi beceremişti. Neredeyse ter boşanacaktı sırtından.

— Şimdi benim yükselmekte gözü olan, bu yüzden de Muharrem'i karalamak isteyen biri olduğunu düşüneceksin. Düşünebilirsin de... Ama sorun bu değil. Kısaca durum şu: Sizlerle uyum sağlayamadık henüz. Bizim işçi arkadaşlar sizlerin onları istemediğinizi düşünüyorlar. Kendilerine göre bir de sebepleri var. Bana, bugüne kadar direnişin başında sen varken neden seni komiteye almıyorlar, diye soruyorlar.

Bunları anlatırken dikkatle İsa'nın yüzüne bakıyordu. İsa'nın yüzündeki ciddi halden anlatamadığını çıkardı Birol. Durumunu gittikçe zorlaştırdığını düşünüyordu.

— Tamam! Komitede falan görev almak istemiyorum ben. Ama bu durumu çözmüyor ki. İş bununla bitmiyor.

Bizim fabrikadakilerin doğulu oluşu, sizin de çoğunlukla göçmen oluşunuz ayrılığı alevlendiriyor. Bütün bunlardan ötürü bizi suçlayacaksın. Evet, yanlış böyle düşünmek! Ayrı bir direniş çadırı kurmak da yanlış. Arkadaşlara da aynen böyle dedim. Böyle düşünmek yanlış dedim. Onları ikna edemiyorum bir türlü. Yanlış olduğunu görüyorum; ancak yanlışı görmek yetmiyor. Bu duruma engel olamazsak çok kötü olur.

İçini boşaltmıştı. Artık hareket tarzından ötürü üzüntü duymuyordu. İsa'nın bir şeyler söylemesini bekledi. Aralarında uzun süren bir sessizlik oldu. İsa'nın yüzü düşünceli bir hal almıştı. Neden sonra başını kaldırıp; «benim ne yapmamı istiyorsun?» diye sordu.

O sıra çadırdan içeri Doğan'la birlikte iki kişi girdi. Birol, çaresizlikten başını önüne eğmiş, sağ elinin işaret ve başparmağıyla iki kaşının ortasını ovuyordu. Uzun bir süre bu halde kaldı. Gözlerini kapamış, düşünüyor gibiydi. Düşüncelerindeki gerilimi azaltmak istiyordu sanki. Bir ara başını kaldırdı: İsa'yı masanın başında bulamadı. Onun çadırdan dışarı çıktığını farketmemişti.

*
**

Direnişin beşinci haftasının ilk günüydü. Uğursuz bir söylenti yayılmıştı. Küçük fabrikanın üretime başlayacağı söyleniyordu. Haber bir şamar etkisi yaptı işçilerde. İşgal sırasında direnişten kopanlar geri dönmüşlerdi fabrikaya. Sabahleyin bir otobüs dolusu işçinin geldiğini görenler vardı büyük fabrika işçileri arasında.

Huzursuzluk, tüm işçiler arasında yayıldı. Sabah isim yoklaması yapıldığında bir çalkantıdır gidiyordu. Ana fabrikadan, küçük fabrikadakileri suçlayanlar vardı. Küçük fabrika direnişe sahip çıkamamıştı. Bu durum işçiler arasında tartışmalara neden oluyordu.

Küçük fabrikadakiler inanmak istemiyorlardı bu duruma. İşin aslını öğrenebilmek için, gruplar halinde küçük fabrikanın önüne gittiler. Askerler, fabrikanın kapısına yaklaştırmıyorlardı kimseyi. Onlar da yolun az ilersinde, köprüye yakın kısmında bir kahve vardı, oraya gittiler. Saatler geçtikçe fabrikanın önüne kadar gitmelerine, askerler göz yumar oldular. İkinci kahve, büyük fabrika tarafındaydı. İki kahve arasında gidip gelmeye başladılar. Fabrikanın önünden birer ikişer geçiyorlar, önce kahvelerin birinde, sonra öbüründe oyalanıyorlardı.

Fabrikanın önündeki alanda kimse görünmüyordu. Tek tük balyoz sesleri geliyordu atelyelerden. Öğleye doğru gürültüler artmaya başladı. Balyoz, kazanlara inadına vuruyordu sanki. Oysa hiçbir işçi görünmüyordu ortalıkta. O gün akşama kadar ayrılmadılar fabrikanın çevresinden.

Öğleden sonra güneyden doğru sıcak bir lodos rüzgarı esti. Bir toz bulutu kalktı havaya. Ortalık kirli sarıya dönüştü. İşçiler kahveye kapandılar. Saat üçte başçavuşun cipi geçti kahvenin önünden. Yarım saat sonra döndü. Toz biraz yatışınca çıktılar kahveden. Fabrikanın karşısında toplandılar bu kez. Ancak askerler izin vermedi. «Fabrikada çalışan falan yok, kim görmüşse yanlış görmüş,» dedi içlerinden biri.

Fabrikanın karşısında ekili bir tarla vardı. Tarlanın berisindeki vişne ağacının dibine oturdular. Askerler uzakta kalmıştı.

— Buradan da kovarlar mı bizi?

— Babasının tarlası değil ya!

— Fabrika, babasının fabrikası mı?

— Müdür almıştır balyozu eline. O vuruyordur inadına.

— Büyük fabrikadaki işçiler neden öyle söylesin. görmemişse?

— Bizi istemiyorlar. Beş on kişi bir araya gelip toplanıyorlar ya; mutlaka bizim aleyhimizde konuşuyorlar. Yanlarına gittin mi konuşmaz oluyorlar çünkü. Bizim fabrikanın üretime geçtiğini duyduklarında üzülen falan olmadı.

— Sevinmişlerdir allah bilir.

— Ya dedikleri doğruysa?

— Yok canım, olamaz! Hiç mi dışarı çıkmıyor bu adamlar? Olsalardı görürdük.

— Müdür, moralimizi bozmak için çoktan çıkarırdı onları.

Tedirgindiler. Balyoz sesleri artınca ayağa kalkıyorlar, yaklaşabildikleri kadar yaklaşmaya çalışıyorlardı fabrikaya. Ne olup bittiğini bir bilebilselerdi. Fabrikanın yarısının direnişten koptuğu gerçeği onları tedirgin ediyordu. Eğer küçük kazan üretime geçmişse, tek kurtuluş yolu büyük fabrikaydı. Sezinledikleri bu gerçek onları hem rahatlatıyor, karanlık yolda bir ışık oluyor hem de katlanması zor bir durum yaratıyordu. Yalnız ayrılma düşüncesi gitgide unutuluyor, günlük yaşamın gerçeği ister istemez yeni çözümler aramaya itiyordu onları.

Saatler geçmek bilmedi. Yemek yemeyi bile unutmuşlardı. Bir ara büyük fabrika işçilerinden de birkaç kişi geldi yanlarına. Fabrikanın paydos saatine yakın iki otobüs geldi fabrikaya. Otobüslerden biri memurlara ait olanıydı. Diğer otobüs yüreklerini dağladı adeta. Karşı karşıya kaldıkları gerçek acıydı. Fabrika onlar olmadan üretime başlamıştı. Bundan sonra ne olacaktı? İkinci otobüs boşuna gelmiş olamazdı. Bıçak gibi saplandı acı. Askerlerden biri onlardan tarafa geldi. Bağıra çağıra dağılmalarını söyledi. Yürekleri kanıyordu zaten. Umursama-

dılar. Asker, bağırıp çağırınca korkup dağılacaklarını sanmıştı işçilerin. Bir an durakladı. Tek başına bir şey yapmaktan vazgeçip arkadaşlarının yanına döndü.

Az sonra fabrikanın içinden bir grup işçi çıktı. Otobüslere doğru yürüdüler. Onbeş kişi kadardılar. Koşup yanlarına gitmek, bağırmak, çağırmak, haykırmak, sürükleye sürükleye fabrikadan çıkarmak istediler. Kendi arkadaşlarıydı bunlar. Onların geleceklerini tehdit ediyor; bu tehdit onları işsizliğe, açlığa itiyordu. Gelecek gittikçe belirsizleşiyordu. Kıpırdayamadılar yerlerinden. O sırada bir araba dolusu asker geldi fabrikanın önüne. İçlerinden bir grup tarlaya girdi. Şaşkınlık içindeydi işçiler. Askerler, onlara doğru koşmaya başladılar. Paniğe kapılıp sağa sola kaçıştılar. Askerlerin istedikleri de, işçileri oradan uzaklaştırmaktı zaten. İşçilerin kaçtıklarını görünce peşlerinden gitmediler. İşçiler kaçarken, karşılaştıkları gerçeğin acısını da, ezikliğini de beraberinde götürdüler.

⁂

— Şu dolaşan bizim Sivaslı matkapçı değil mi? Hey Hasan!

— Bağırmasana yahu! Askerler bakıyor.

— Onun ne işi var fabrikada?

Sivaslı, atelyenin kapısında kayboldu. Alanın ortasında arkası dönük biri saç levhaları kesiyordu. Başını işten kaldırmıyordu hiç. Çalışanlar atelyelerin dışına çıkma cesaretini buluyorlardı artık. Direnişçiler kötü kötü bakıyorlardı çalışanlara. Yoldan sanki yabancı biri gibi geçiyorlardı. Bazen kendilerini tutamayıp bağırıyorlardı:

— Ne çalışıyorsunuz ulan!

— Sussana. Askerler yoldan da geçirmeyecekler sonra.

— Akşam çıkışında fabrikanın önünde toplanalım. Çıkarmayalım dışarı.

— Hiçbir şey yapamayız.

— Görüyor musun bak, büyük fabrikanın umurunda bile değil. Hiç biri gelmedi.

— Muharrem ne diyor? Başımıza geçti madem, halletsin bakalım.

— En iyisi paydosta fabrikanın önünde toplanmak,

— Kaç kişiyle? Herkes geleceğim der, bir bakarsın kimse gelmemiş.

— Herkesin çalışacağına inanırdım da şu matkapçının çalışacağına inanmazdım. İçimizde en çok atıp tutardı işverene.

— İnsan bu! Kendini belli etmez kolay kolay.

— Bize böylesi gerek. Ezildiğimiz günleri ne çabuk unuttuk.

— Ben unutmadım. Matkapçı gibileri unuttu.

— Elimizden ne gelir ki?

— Ağlamak geliyor ya.

— Çalışanlara engel olamazsak, yarın öbürgün herkes gidecek çalışmaya.

— İki fabrika birleşmedik mi biz?

— Onların fabrikası çalışmıyor ki. Senin fabrikan çalışıyor.

— Çalışsınlar bakalım: Bir gün akılları başlarına gelir.

— Ne olacak peki şimdi?

— İşimiz zor bundan sonra.

Şalter kalkmış, makinelere hayat veren elektrik enerjisi, damarlara dolmuştu. Buna rağmen, isteksiz gibiydi fabrikada her şey. Çalışıyor görünmesine rağmen zorlukla soluk alıyordu. Evvelden böyle miydi? Canlılık taşardı her tarafından. Makineler birden coşar, vinçler hare-

ket eder, saç yığınları şekilden şekile girer, fabrikanın o kendine has gürültüsü, dışarlara taşardı. Atelyenin kapıları ardına kadar açık olurdu. Şimdi ise hasta olduğunu saklamak istermiş gibi; bir tek küçük kapıydı açık olan. Damarları elektrikle doldurmak yetmemişti. İnsan gerekliydi. Hem de öyle üç beş kişi değil, bir sürü insan gerekliydi. Fabrikayla benzerlikleri vardı işçilerin. Onun bu yarım hali işçilere de yansımıştı. Bir şeyler eskimiş, bir şeyler yitikmiş gibi... Bakıp bakıp duruyorlardı fabrikaya.

Zaman ikiye ayrılmıştı. Fabrika çalışmazdan önce, fabrika çalıştıktan sonra. Fabrika çalışmasaydı da bir sürü sorun gene olsaydı. O zaman herşey daha bir kolaylaşacaktı sanki. Fabrika çalışmamış olsaydı, maddi zorluklara katlanabilirlerdi. Çalışmamış olsaydı, direnişi kazanabilirlerdi. Şimdi ise umutsuzluk içindeydiler. Her kafadan değişik sesler çıkıyordu. Bir kara gölge inmişti üstlerine. Kara gölge, fabrikayı içine almış; büyümüş, büyümüş, çadıra dayanmıştı. Bir tasa almıştı yüreklerini; ne yana gideceklerini, ne yapacaklarını şaşırmışlardı.

— Yarın bir araba dolusu işçi gelecekmiş büyük fabrikaya. Dışardan adam tutmuşlar. Rasih postabaşı söylemiş. Bizimkiler, Sarıgöl'deki kahvede rastlamışlar ona.

— Sıra bizde demek!

— Bizi kayıracak değillerdi ya.

Büyük fabrika işçilerinin çoğu kahvelere dağılmıştı. Çadırda komiteden bir kişinin dışında kimse yoktu. Kimi gelmemişti, kimi kahvedeydi. Son bir haftadır düzensizlik başgöstermişti. Bazı sabahlar yoklamaların yapılmadığı bile oluyordu. Büyük fabrikada da işçilerin çalışmaya başlayacağı haberi herkesi şaşkınlığa uğratmıştı. Kötü haber çabuk yayıldı.

— Patron, herkesin evine mektup göndermiş. İşbaşı yapmayanın iş akti feshedilecekmiş. Çözülme bir başlarsa, kimse önüne geçemez.

— Komiteden kimse açıklama yapmıyor, ne olacak bu durum? Herkes dağınık. Ne yapacaksak yapalım bir an evvel. Komite bir an önce karar almalı.

— Komitedekilerin çoğu gelmemiş. Toplanamıyorlar bir türlü. Bizden de çalışmaya gidecek olanlar varmış.

— Postabaşılar, geceleri kahve kahve dolaşıyorlar adam toplamak için.

Gerilim içindeydiler. Komitede olanların acele çadırda toplanmaları söylendi. Çevredeki tüm kahveler dolaşıldı. Komitedekilerin toplanması bir hayli zaman almıştı. Bir saat içinde ancak yarısı gelebilmişti çadıra. İşçiler, büyük bir heyecan içindeydiler.

— Hep birlikte büyük fabrikanın önünde toplanalım.

— Ya küçük fabrikada çalışanlar ne olacak?

—Önemli olan ana fabrika. Küçük fabrika kolay.

— Sabah büyük fabrikanın önünü keselim. Otobüsleri sokmayalım içeri.

— Niye herkes gelmedi toplantıya? Herkese söylenmedi mi?

Hepsinde bir umutsuzluk. Ertesi günün belirsizliği. Bir an evvel ertesi gün olsun istiyorlardı.

O gece hiçbirini uyku tutmadı. Ağızlarını bıçak açmadı evde. Çocuklar da babalarının bu hallerini görüp, sessizce yatağa girdiler. Huysuzluk falan etmediler.

Zeyyat, uyuyan çocuklarına baktı. Bakışları acı doluydu. Sanki onlar da bu acıdan paylarını almışlar gibi sıkıntılı uyuyorlardı. Sinirine yenik düşmüş, bağırmıştı yemekte. Yemek sırasında, bütün yediklerini çıkarmıştı küçük olan. Yediği neydi zaten. Kızmış bağırmıştı. Ço-

cuklar da korkmuşlar, seslerini dahi çıkaramamışlardı. Öfkelendikçe öfkelenmişti. Onlar direnişteyken içlerinden bazıları nasıl çalışmaya gidebilirdi? Karısı da sesini çıkaramamış, alelacele her şeyi toplayıp, yatırmıştı çocukları. Dolanmış durmuştu evin içinde.

⁂

O günün sıcak olacağı güneşin doğuşundan belliydi. Daha erken saatlerde bile ışıkları yakıyordu insanı. Rüzgârın kımıltısı dahi yoktu. Ağaç yaprakları öylece durgun, derenin suları kıpırtısız... Yollarda tek tük işlerine giden işçiler de olmasa her şey hareketsizlik içinde olacaktı. Bir bekleyiş... Fabrika bomboş ve sessiz!..

Fabrikanın önündeki yoldan ilk araba geçti. Kemerburgaz - Silahtar arası çalışan halk minibüslerinin ilkiydi bu.

Fabrikanın karşısındaki tepede bir iki ev vardı. Evlerden doğru biri iniyordu aşağıya. Fabrikalardan birine işe gidiyordu herhalde. Döküm fabrikası tarafına doğru daha sıklaşıyordu gecekondular. Her sabah aynı şey olurdu. Her sabah fabrikanın önünden o saatte geçen minibüs dikkati çekmezdi hiç. Sabahın durgunluğunu bozmuyordu bütün bunlar. Tepenin yamacındaki çalılıklar; içinde hiçbir hayat, böcekler, karıncalar yokmuş gibi. Fabrika sadece beton bir binaydı. Tepeden ileriye doğru patika bir yol uzanırdı. Havanın olağanüstü durgunluğu, yaşamın üstünü örtmüş, gizlemişti.

Derken ilk hareketlilik; direnişçi işçiler, bir bir fabrikanın önünde toplanmaya başladılar. Onlar da sessizlikten etkilenmişler gibi, hiç gürültü çıkarmıyorlar. Ciddi bir görünümleri var. Tedirgin oldukları da belli hallerinden. Her şey hayat dolu bir anlam kazanmaya başladı.

İki araç dolusu jandarma geldi fabrikanın önüne. Bir fırtınanın patlayacağı; durgunluğun birdenbire fırtınaya dönüşeceğine işaretti bu. Hava fırtına öncesi gibi gerginleşmeye ve sıkışmaya başlamıştı. Jandarmalar, araçlardan inip, fabrikanın önüne dizildiler. Direnişçi işçiler kararsızlık içindeydi. Herbiri birbirinin arkasında yer almaya çabalıyordu. En çok yüzü asık başçavuş tedirginlik yaratmıştı.

Tam o sırada servis otobüsleri geldi. İkisi de doluydu. Direnişçi işçiler sinmiş hallerinden biraz olsun kurtuldular. Hareketleri öfkeli kıpırtılara dönüştü. Otobüsler işçilerin biraz uzağında durmuştu. Kimse inmedi arabalardan. Merak ve korkuyla bakıyorlardı.

— Hiç kimseyi sokmayız fabrikaya, diye bağırdı işçilerden biri.

Sessizlik bozuldu. Hep birden bağırıp çağırmaya başladılar. Askerlerin yüzünde sıkıntılı bir hal vardı. Çoğu tüfeğini sımsıkı kavramış, her an harekete geçecek gibi kasılmışlardı.

Başçavuş:

— Dağıtın şunları, diye bağırdı.

Bir anda karıştı ortalık. Askerler, tüfeklerinin dipçikleriyle işçilerin üstüne yürüdüler. İşçiler, şaşkınlık içinde sağa sola kaçıştılar. Başçavuş da saldırıyordu askerlerle birlikte. Tabancasını çıkarmış, kabzasıyla vuruyordu. Küçük fabrikadan presçi İsmail, dengesini kaybedip yere düştü. Kafasına ağır bir darbe yemişti. Bir anda saçları kırmızıya boyandı. Bayılacak gibi oldu. Başçavuşun, tabancasını vurmak için kaldırdığını gördüğünde kaçabilmekten başka hiçbir şey düşünmüyordu. İçindeki son derece kuvvetli olan bu istek bayılmasına engel oldu. Duyduğu korkunç acıya rağmen ayakta kalmayı ba-

şarabildi. Başını tuta tuta arkadaşlarına yetişmeye çabaladı.

Zülfü, önünde koşanın sendelediğini, sonra yere düşüp kaldığını gördü. Kaçmayı bırakıp, yanına gitti. Korkusunu falan unutmuştu. Askerlerin onları kovalamakta olduğunu, fabrikaya çalışmaya gelen işçileri, kaçması gerektiğini, hepsini hepsini unuttu. Ne yapacağını bilemeden saçlarını araladı yerdekinin. Kandan göremedi yarayı. Çaresizlik içinde başını kaldırdığında yanıbaşında duran askeri gördü. İkisinin de bakışları birbirine takıldı kaldı. Asker, sımsıkı kavradığı tüfeğiyle ne yapacağını bilemez bir halde duruyordu karşısında. İkisi de şaşkınlık içindeydi. Asker bir an durdu öyle. Sonra kaçarcasına uzaklaştı.

İşçilerin kimi fabrikanın karşısındaki tepeye kaçtı. Askerler de peşlerinden. İşçiler tam bir panik içindeydiler. Birbirlerini itelercesine kaçışıyorlardı. Herkes kendi canını kurtarmaya bakıyordu. O anda tek düşündükleri; dipçikten kurtulmak, yakalanmamaktı.

Askerlerden biri; bembeyaz, rengi kaçık bir yüzü vardı, «sen niye vurmuyorsun? Akşama söylerim başçavuşa,» diye söylendi yanındakine.

— Git ulan sen de! Hele öyle bir şey yap!..

İsmail kendine gelir gibi oldu.

— Kalk, dedi Zülfü, telaşla. Gidelim burdan.

Tuttu kollarını, zorla sürükledi. Yolun ortasındaydılar. Fakat servis otobüslerinin arkasında kalmışlardı. Fabrikanın önünden görünmeleri olanaksızdı. Bulundukları yerden bir an önce uzaklaşmaktan başka bir şey düşündüğü yoktu Zülfü'nün. Az önceki korkusuzluğun yerini panik almıştı. Bir yolcu minibüsünün kendilerine doğru geldiğini gördü. O anda fazla düşünmeden işaret etti minibüse. Minibüs az ilerlerinde durdu. İsmail'i sıkı-

ca kavradı. Olanca gücüyle sürükledi minibüse. Tam yanına vardılar, minibüs hızla hareket etti. Sonra az ileride yine durdu. Güçlükle binebildiler minibüse. Minibüstekilerden birkaçı bağırıyordu şoföre. «Adama bak yahu, biz olmasak duracağı yok! Gazlayıp gidecek.» İçlerinden biri Zülfü'ye: «Ne oldu hemşerim?» Zülfü, cevap vermeden oturdu koltuğa. Bir an evvel hastaneye gitmeyi düşünüyordu.

Yolculardan biri: «Bir aydan beri direnişteler bunlar,» diye açıklamada bulundu yanındakilere. «Bizim fabrikada direnişe geçmişti iki sene önce.»

İşçilerin kimi de fabrikanın yanından doğru, dere tarafına kaçmıştı. Kaynak işçisi Zeyyat, kaçarken telaşla; topuklu ayakkabısı fırladı ayağından, dereye düştü. Ne ayakkabısını düşünecek hali vardı, ne de duracak.

⁂

Fabrikanın önündeki saç levhaları kesiyorlardı. Çorumlu bir işçiyle beraber çalışıyordu İbrahim. Çorumlu daha önce dışarıda çalışanlardan biriydi. Tanımıyordu onu. Küçük kazan fabrikası çalışmaya başlayalı bir hafta olmuştu. İbrahim de çalışanların arasındaydı.

Çorumlu'nun elinde tuttuğu oksijen lambası bozuluyordu ikide bir. Fabrikada çalışan diğer otuz kişi gibi sinirliydiler onlar da. Korku içindeydiler; sücluluk duygusu bırakmıyordu yakalarını. Fabrikaya gidişlerinde, gelişlerinde, çalışırken rahat değildi içleri.

İşsiz kalmaktan korkmuştu İbrahim. İşinde yeni olması, kararsızlığa düşürmüştü onu. Daha fabrika yaşantısını dahi bilmezken direnişin içinde bulmuştu kendini. Çevresinde ne olup bittiğini anlayamamıştı. Çoğunluk nereye giderse, oraya sürükleniyordu. İstese de istemese de katılmıştı direnişe. Karşı çıkacak gücü bulamamıştı.

İşçilerin bir sürü haksızlıklarla karşı karşıya kaldıklarına inanıyordu inanmasına. Az çok görüyordu haksızlıkları. Kendi de yaşıyordu içinde. Postabaşılardan da, fabrika yöneticilerinden de hoşlanmamıştı. Ne var ki işçilerin bu haksızlıkların üstesinden geleceklerine inanmıyordu. Ne yapabilirdi ki işçiler. Onlar olmasa başkaları çalışırdı. Fabrika patronun değil miydi? İstediğini çalıştırır, istediğini çalıştırmazdı. İstese kapatırdı fabrikasını. Fabrikasını çalıştırmasa ne olacak? Bir sürü parası vardı patronun. Aç kalmaz ya? Takar kilidi fabrikaya, atar işçileri de dışarı. Ya işçiler? İbrahim zaten zar zor bulmuştu bu işi. İşçiler en çok bir ay, bilemedin iki ay dayanırlardı parasız. İşsiz kalmak korkusu da cabası. Yok, yok akıl işi değildi bu. Düşündükçe aklı yatmıyordu İbrahim'in.

Böyle düşünmesi tedirginliğinden kurtarmıyordu onu. Uzaktan doğru işçilerin seslerini duyduğunda tedirginliği daha da arttı. Çorumlu'yla birbirlerine bakıştılar; korkularını belli etmemeye çalışıyorlardı ama korkuyorlardı. Çorumlu da çalışmayı bırakmıştı.

Direnişçi işçiler, fabrikanın önünden geçiyorlardı birkaç gündür. Toplu halde yürüyüşe geçtiklerinden cesaretleri daha da artmıştı. Bağıra çağıra slogan atıyorlar, yüksek sesle marşlar söylüyorlardı.

Yanıbaşlarındaki postabaşı da duymuştu işçilerin seslerini. Ses, uzaktan güçlü bir uğultu halinde geliyordu. Bu uğultuyu duyduklarında, tedirgin olmamaları mümkün değildi. Postabaşı, Çorumlu ile İbrahim'in işi bıraktıklarını görünce:

— Çalışmaya devam edin, dedi. Korkulacak birşey yok. Askerler var kapıda.

İbrahim; «lanet olsun!» diye geçirdi içinden. Dişlerini sıktı. Fakat herhangi bir cevap veremedi.

Postabaşılar, çalışanların üstüne fazla varamıyorlardı. Hatta çoğu zaman bir şey yapmıyor, oturuyordu işçiler. İdareciler, güleryüzlü davranıyorlardı. Bu güleryüzlülüğün nedeninin dışarıdakiler olduğunu anlamıyor değildi İbrahim. Ama sesini de çıkaramıyordu. Direnişteki işçilerin yanına da gitmeye cesaret edemiyordu. Günleri kararsızlık içinde geçiyordu.

Postabaşı, onlara akıl verdikten sonra atelyeden içeri girdi. İbrahim, söylenmeye devam etti. Sonra Çorumlu farkeder diye vazgeçti bundan. Ne olur ne olmaz! Fabrikada çalışanlardan hiç kimse güvenemiyordu birbirine. Her taraf ispiyoncu doluydu. Çorumlu'yu fazla tanımıyordu. Sessiz, konuşmayan biriydi. Yeni gelmişti köyden. Önce küçük bir kaynak atelyesinde çalışmış, sonra kesici olarak girmişti fabrikaya. Fazla kaynak bilgisi yoktu. Kaynakla saç levhaları kesmesini becerebiliyordu sadece. İbrahim, Selim ustayı hatırladı. Selim usta, kaynağı inci gibi işlerdi demire. Söylediğine göre köyde küçük bir arazisi vardı Çorumlu'nun. Geçinmelerine yetmiyordu pek. Bu yüzden gelmişti şehire. İlerde bir gün tekrar köye dönecekti. Kasabada bir atelye açmayı düşünüyordu. Kaynak bilgisini ilerletecek ve para biriktirecekti. Her gün sabahtan akşama, saç levhaları kesmekten, başını kaldıramıyordu gerçi. Para da az geçiyordu ya eline; ikide bir yakınıyordu durumundan. «Direniş beni ilgilendirmez,» diyordu İbrahim'e. «Ben çalışmama bakarım. Bayramda köye gideceğim; para biriktirmem lâzım.»

Postabaşının kaçacak delik aradığını görmesi, korkusunu unutturmuştu İbrahim'e.

Çorumlu: «Ben giriyorum içeri,» dedi.

Anlaşılmaz bir güç İbrahim'i orada tutuyordu. İşçiler yaklaştığında heyecanı iyice artmıştı. Kasları tutul-

muştu sanki. Tanıdığı bir kaç kişi gördü yürüyenler arasında. Selim ustaya bakındı, göremedi. Selim ustayı düşününce utanç duygusu kapladı yüreğini. Yürüyüştekiler de görmüştü onu. İçlerinden birkaçı yuhalamaya başladı. Öylece kalakalmıştı. Başka birini yuhalıyorlar sandı önce. Çevresine bakındı şaşkın şaşkın. Ondan başka kimse kalmamış, herkes fabrikanın içine kaçmıştı. Öfke sardı ruhunu. Fakat kime öfkelendiğini bilmiyordu. İçeri kaçanlara mı, bağıranlara mı, yoksa kendine mi? Paniğe kapılarak atelyeye doğru koştu. Atelyenin kapısından zor içeri attı kendisini. Çalışanlar, postabaşılarla birlikte atelyenin köşesinde toplanmış, oturuyorlardı. Aklı yürüyüş yapan işçilerdeydi halâ. Bir zamanlar fabrikada çalışan işçiler değildi sanki bunlar. O sessiz, o boynu eğik işçiler... Yürüyüştekilerin seslerindeki kararlılık şaşırtmıştı onu. Direnişin dağılmak üzere olduğunu söylüyorlardı fabrikada oysa. Söylenen bir sürü başka şey daha vardı. Direnişteki işçiler, birtakım öğrenci militanlar tarafından baskı altında tutuluyorlardı güya. Çoğu fabrikaya çalışmaya geleçekti gelmesine ya korkuyordu. Nedense gördüklerinin hiç de öyle bir hali yoktu. Bizden daha çok neşeliler diye geçirdi aklından. Korkularından bağırmıyorlar ya bunlar.

Diğer bir söylenti: Sendikaları, para yardımı yapmıyordu. Çözülmeleri yakındı. İşbaşı yapmak istediklerinde, içlerinde birkaç kışkırtıcı vardı, onları affetmeyecekti işveren. Herkesi affetmek büyüklüğünü gösterebilirdi ama onları asla. Bu söylentiyi doğrulayacak bir olay gerçekleşti hattâ. Direnişten kaçan iki kişi geldi çalışmaya fabrikaya. Parasızlığa katlanamamışlar ve bir çıkmazda olduklarını anlamışlardı. Hangisi doğru, hangisi yanlış olduğu belli olmayan bir sürü şey daha söyleniyordu. Askerler yakında dağıtacaktı direniş çadırını. Bakalım o

zaman ne yapacaklardı? İbrahim, çoğuna inanmıyordu bu söylentilerin. Bir tanesi hariç: Maddi bakımdan güç durumdaydı direnişteki̇ler. İbrahim'i de parasız kalmak korkutuyordu.

İçerlemişti yuhalanmasına. Atelyedekilerden birkaçı küfretmeye başladı. Ağıza alınmayacak küfürler söylüyorlardı.

Tiksinti duydu bundan. Kapalı kapılar arkasından küfretmek kolay diye düşündü. Hiçbiriniz yuhalanmadınız. Beni yuhaladılar. Hiçbirinizin cesareti yok dışarı çıkmaya. Dışarıdakiler hiç olmazsa yüzümüze karşı bağırıyorlar. Bunlara ise saklı küfretmek düşüyor. Duyduğu iğrençlik büyüdü. Postabaşı Necmettin! Nasıl da korkuyor. Ne kadar saklarsa saklasın korkusunu, korktuğu belli. Alabildiğine yumuşak davranıyor çalışanlara. Evvelden böyle değildi bu adam. Şimdi ise fazla çalışmayın, yormayın kendinizi diyor. Arada bir şakalaşıyor, yaltaklanıyor. Fabrika işbaşı yaparsa, çalışanları mükâfatlandıracakmış işveren.

Atelyenin içindeki grubun yanına gitmedi. Kimsenin olmadığı bir köşeye oturdu. Yürüyüşteki işçilerin sesi iyice uzaklaşmıştı. Belli etmeseler de, herkeste bir rahatlama oldu. Fabrikanın çalışmasına gelince; kazan yapılmıyordu. Birtakım küçük işlerle uğraşıyorlardı sadece. Fabrika çalışıyor gözüksün diye, sabahtan akşama saç levhaları kesiyorlardı alanda. Eski canlılıktan eser yoktu. Kolu kanadı kırılmıştı fabrikanın.

Direnişten koptuğu günü hatırladı İbrahim. Kolundan tutup, onu öte yana çektikleri günü. Karşı koyamamıştı. Direnişteki̇lerden biri çekse, o an, direniş tarafında da kalabilirdi. O güne değin kendini bu düşünceyle avutmuştu. Her şeyi küçük bir ayrıntıya, küçük bir tesadüfe bağlıyordu. Kolundan tutup çekmeselerdi, direnişte

olacaktı şimdi. Direniştekilerden ayrıldıktan sonra tekrar geri dönmeye cesaret edememişti. Fabrikaya da başka çaresi olmadığından gelmişti. Üç kişi işten atıldı diye herkesin tehlikeye girmesi yersiz gibi gelmişti ona. Akşam olsa da eve gitsem, diye düşündü. Fabrikaya geldi miydi, tüm sıkıntılar yükleniyordu üstüne.

Karısını düşününce biraz olsun sıkıntılarından kurtuldu. Eve varınca sofra hazır olurdu. Karısı, fabrikayla ilgili hiçbir şey sormaz, başka her şeyden konuşurlar, unuturdu fabrikayı.

⁂

Yürüyüşler, askerlerin, işçileri fabrikanın önünden dağıttığı günün ertesi başlamıştı. Görünmez bir kuvvet, işçileri fabrikaya çekiyordu. Bir kısmı korkmuş, çadırın önünde kalmıştı. Gidenler de birkaç kişi hariç, pek cesaretli değillerdi. Her an kötü bir şey olacakmış gibi, tedirgin; buna rağmen gidiyorlardı. Herkes birbirinden kuvvet alıyordu. Yürüyüş yaptıkları ilk gün, askerlerle karşılaşmışlardı fabrikanın önünde. Sabahın erken saatleriydi. Henüz fazla sayıda asker olmadığı gibi, başçavuş da yoktu. Bir olay çıkacağı korkusundan olacak, fazla oyalanmadılar büyük fabrikanın önünde. Küçük fabrikaya doğru yürüyüşe devam ettiler. Daha oraya varmadan, karakolun aracıyla karşılaştılar yolda. Başçavuş önde oturuyordu. Aracın arkasında altı jandarma askeri vardı. Birbirlerine sokularak yürüyüşe devam ettiler. Başçavuş, aracı durdurup, işçilerin kendisine doğru gelmesini bekledi. Topluluk birdenbire yavaşlayınca, sıralarda sıkışmalar oldu. Arkadan gelenler, ön sıralardakileri yürümeye zorluyordu. Bağırmayı kesmişlerdi.

Başçavuş'un içinde bulunduğu araç, kaldırıma çıkmıştı. Nasıl olduysa, işçiler askeri aracın yanından ge-

çerlerken, başçavuş, onları izlemekle yetindi sadece. İşçiler, küçük fabrikanın önünde de duramayıp, köprüye doğru devam ettiler. Başçavuş, az ilerden aracı döndürtüp, gerisin geri köprüye döndü işçilerin arkasından.

Başçavuş, niçin karşı çıkmamıştı işçilere? Onu bu ruh haline iten neydi bilinmez. Ancak şunu söyleyebiliriz: Bir önceki gün meydana gelen olaydan sonra işçilerin hemen ertesi gün fabrika önüne geleceklerini beklemiyordu. Karakolda işçilerin fabrika önünde toplandığı haberini alınca, canı bir hayli sıkılmıştı. Bu işi hallettiğini sanıyordu. İşçilerin fabrika önünde toplanması, fabrika müdürünün hoşuna gitmiyordu. Fabrikaya saldırı olacağından, can güvenliği kalmadığından yakınıyordu müdür. Başçavuş, başına böyle bir bela sardıkları için, binlerce küfrediyordu işçilere. Bir gün önce gayet kolay dağıtmıştı onları. Çalışma özgürlüğüne tecavüz ediyorlar, diyordu müdür. Doğruydu. Yasalara göre kimse kimsenin çalışma hakkını kısıtlayamazdı. Onun görevi başkalarının çalışmasına engel olanları dağıtmak olmalıydı. Karakoldan öfkeyle çıktığı halde, fabrikanın önüne geldiğinde işçileri kalabalık görünce, zorla dağıtmak konusunda isteksizleşti. O gün nedense bir can sıkıntısı vardı içinde. İşçilerin üstüne fazla gitmek istemedi.

⁂

Kahveden çekilen ince kablo ışık sağlıyordu çadıra. Yüz vatlık bir ampul vardı ucunda. Koskoca karanlığın içinde küçük bir ışık kümesi oluşturuyordu. Bu ışık kümesinin içinde çadır gözüküyordu ve insanlar... Gece oldu mu, sessizlik yayılırdı çevreye. Gündüz akıp, gece de akan dere gibi, sanki uyumayan bir tek o kalmış cırcırböceği gibi, çadırdaki insanlar da uyumazdı.

Çadırın karşısındaki tepe, karanlığın içinde kaybolur.

Yoldan nadiren geçen bir araba yolu aydınlatır bazen. Sonra araba da geçmez olur. Derenin öte yanında, karanlıkta daha da bomboş fabrika gözükür. Onu da küçük küçük ışıklar aydınlatır. Onunla başbaşa kalmış gibidir çadırdakiler.

Çadır nöbetinde on kadar kişi kalıyor. Bu on kişiyle, fabrika arasında garip bir yakınlık doğar. Gece olunca işçilerin yüreklerine hüzün çöker, yalnız hissederler kendilerini. İşte bu yalnızlıklarına ortak olur fabrika. Canları sıkıldı mı, rahat rahat dolaşırlar fabrikanın çevresinde. Ne asker vardır, ne çalışanlar. Fabrikanın ve bekçilerin dışında herkes gitmiştir. Gizli bir dostluk doğar aralarında. Onu korumak istermiş gibi, gözkulak olurlar fabrikaya. Cılız ışıkların altında, sakin sakin duran demir ve beton yığını güven kaynağı olur onlara. Zaten aralarındaki yakınlaşmada ancak geceleri doğuyor artık. Gündüzleri bir araba dolusu işçi geliyor, asker kapıyı tutuyor; gittikçe yabancılaşıyor fabrika o zaman. İşçiler de yitirdiklerinin acısıyla bağırıyorlar ve yürüyerek geçiyorlar fabrikanın önünden. Şimdilik acemice dolanıyorlar; umutsuzca çırpınarak! Yüreklerindeki eksiklikle ve elleri boş dönüyorlar çadıra. Gece olduğunda başka! Bu yüzden geceyi seviyorlar.

Çadırın önündeki sandalyelerden birinde oturuyordu Birol. Sandalyeye ters oturmuş, kollarını sandalyenin arkalığına kavuşturmuş, öylece fabrikayı seyrediyordu. Fabrikanın ışığı yüreğini ısıtıyordu sanki. Bir an fabrikanın hali, o anki ruh haliyle aynıymış gibi geldi ona. Fabrika da onun gibi, bundan sonra ne olacaksa; en kötüsünden en iyisine, güçlü de olsa, güçsüz de olsa, bütün bundan sonra olacakların üstesinden nasıl geleceğini bilmese de, yaşamaktan ve varlığını sürdürmekten başka çaresi olmadığının farkına varmış gibiydi. Kendini gece-

nin sakinliğine kaptırıp, biraz soluk almak, kendi ile uyum içinde olmak ve herşeye rağmen varlığını sürdürmesi gerektiğini bilmekle; bundan sonra neler olacağı sorusuna yanıt vermişti. Gelecek acı da getirse, sevinç de getirse, kötü de olsa, iyi de olsa yaşamını sürdürme savaşı içinde olacağını biliyordu.

Çadırın ışığı karanlığın içinde yok olacakmış, savunmasız gibi. Tepe karanlık, yol ıssız ve karanlığın içine uzanıyor. Derenin suları kopkoyu ve siyah. Sadece on kişinin varlığı avutuyor insanı. Karanlığın içinden bir kurşun gelebilir. Küçük ışık, iyi bir hedef olur. Çadırı beklemek zorundalar. Biri gelip, yoketmeye kalkabilir onu. Çadır bir simge!

İlk geceler böyle geçiyor. Birol, geceleri çadırda olmaya, henüz alışmış değildi. Bazen canının sıkıntısını dağıtmak için bir kitap alıyordu eline. Dikkatini kitaba vermeye çalışıyordu. Arada sırada başını kaldırıp, yola bakıyor, aynı hareketi farkında olmadan sık sık tekrarlıyordu. Karanlığın içinde bir değişiklik var mı diye bakıyordu. Herşey yerli yerindeydi. Bazen uzaktaki gölgelerin ne olduklarını çıkaramıyor, gözlerini karanlığa alıştırmaya çalışarak, onların ne olduğunu anlamak istiyordu.

Bir seferinde bu gölgelerden biri dikkatini çekti. Yola yürüdü. Uzaktan tek tük köpek sesleri duyuluyordu. Toprak yoldan en son araba gece birde geçmişti. İşçiler, gece olunca arabaların yavaşlaması için yola büyük taş parçaları koyuyorlardı. Yoldan geçen bir araba kurşun yağmuruna tutabilirdi onları. Ne olduğunu anlayamadığı gölgenin yanına vardığında onun çalıların üstüne atılmış bir çuval parçasından başka birşey olmadığını gördü. Tam o sırada uzaktan bir arabanın ışığı aydınlattı yolu. Sonra birdenbire söndü. Boğazına birşey tıkanmış

gibi oldu. Hemen çalının yanına, yere uzandı. Soluğunu tutmuştu. Bir süre öylece karanlığı dinlemeye çalıştı. Sonra araba önünden geçmeyince, sabırsızlanarak başını kaldırıp yola baktı. İlkin arabayı göremedi. Çok geçmedi, tekrar yandı farlar. Duruyor mu, geliyor mu belli değildi pek. Bir an için engel olamadığı bir korkuya kapıldı. Yalnız olmak daha ürkütücü geldi ona. Ne yapacağını bilemez bir halde, gerisin geri çadıra doğru yürüdü. Aklına çadırın hiç de emin olmadığı geldi. Her an tetikte, yolunu değiştirmeden yürüdü. Çadıra yaklaştığında heyecanını yatıştırmaya çalıştı. Çadırdakilere herhangi birşey hissettirmek istemiyordu.

Arkasına dönüp bakmadan edemedi. Bütün vücudu tetikte... Hisleri birşey olacağını söylüyordu. Arabayı görememişti. Çadıra girmeden, arkasına dolandı. Tüm dikkat kesilmişti. İyice baktığında ne araba ne de başka birşey göremedi. Gereksiz yere heyecanlandığını düşündü. Çadırdan içeri girdiğinde, heyecanlı hali kalmamıştı. Aksine neşeliydi. İnsanın neşelenmesi için bir neden yokken birden neşeye kapılır bazen. Biraz yapmacık bir neşedir bu. Neşeli olduğunu herkese belli etmek istiyordu. İsa'yı nöbet listelerini hazırlarken buldu.

— İstersen ben okuyayım, sen yaz.

— Gerek yok. Az bir şey kaldı zaten. Bitiyor.

Tahta kanepelerden birine oturdu. Bir şeyler yapmak, ne olursa olsun bir şeyler yapmak istiyordu. Kendi fabrikasından iki kişi vardı nöbette. Diğer işçiler büyük fabrikadandı ve İsa'nın dışında hiçbirini tanımıyordu.

— Çay yapayım mı? diye sordu ayağa kalkıp.

— Şimdi yaptık, dedi işçilerden biri.

— Ha öyle mi?

— Belki vardır daha içinde.

O an hiç de çay içmek istemediğini farketti. Hâlâ neşeli gözükmek istiyor; fakat engelleyemediği bir can sıkıntısı rahat hareket etmesini önlüyordu. Ne yapsa yersiz olacakmış gibi geliyordu ona. Yapmacık neşesi uzun sürmemişti. Gereksiz yere nasıl da heyecanlandım dedi kendikendine. Heyecanlanması da, sonradan neşeli davranması da hoşnutsuzluk duygusu yaratmıştı kendine karşı. Başkaları acaba farkında oldu mu, diye çevresine bakındı. Oysa kimse onunla ilgilenmiyordu bile. Kararsız bir halde dışarı çıktı.

Karanlıkta birinin çadıra doğru geldiğini gördü. Geleni tanır gibi oldu. İsmini bilmiyordu ama büyük fabrika komitesinden biriydi. Onu Raşit'le birlikte görüyordu hep. Sessiz biri izlenimi vermişti Birol'a. Çocuksu bir yüzü vardı. Öyle olduğu halde, bambaşka bir etki uyandırıyordu insanda. İnsanın, onunla beraber olduktan sonra çocuksu olduğu izlenimini sürdürmesine olanak yoktu. Neydi onu çocuksu yapan? Neydi onu ciddi, ağırbaşlı, çocuksu görünüşünün aksine, çevresindeki birçok insandan daha olgun gösteren? Birol, bu iki özelliği birden görüyor, onda bu iki özelliğin birden oluşunun nedenini çözemiyordu.

Zülfü'ydü gelen. Onun gelişi, birdenbire rahatlatmıştı Birol'u. Nedenini bilmediği bir yakınlık duyuyordu ona karşı. İçeri girdi onunla birlikte. İsa, nöbet listelerini yazmayı bitirmiş olacak, masanın üstünde kâğıt kalmamıştı. Zülfü, sessizce bir köşeye geçip oturdu.

— Ne oldu, bir şey mi var? diye sordu İsa.

— Hiç, dolaşmaya geldim. Doğan geldi mi buraya?

— Hayır, gelecek miydi?

— Yoo...

Zülfü, köyden gelirken bir arabaya rastladığını söy-

ledi .Arabanın içinde beş kişi varmış. Dikkatlerini çekip, çekmediğini sordu.

— Ben yanlarına gelince, ışıkları söndürüp hareket ettiler hemen. Biraz uzağımda yine durdular. Arabanın ışıklarını bir yakıp, bir söndürüyorlardı.

— Ben de gördüm, dedi Birol. Benim de dikkatimi çekti. Çamlık yoluna gittiler herhalde. Her zaman geçen arabalardan biri diye düşündüm sonra.

— Nasıl birileri olduklarını göremediniz mi? diye sordu İsa.

— Arabanın içi karanlıktı. İçeridekiler görülmüyordu, diye yanıt verdi Zülfü.

Kısa süren bir sessizlik oldu.

İsa:

— Çamlık tarafına gittiklerine göre geri döneceklerdir. Birkaç kişi birlikte çıkalım yola.

Çadırdaki uykulu hal kalmamıştı.

— Zülfü:

—Yanımızda silah yok. Neyle çıkacağız önlerine.

— Bizde bir şeyler vardır elbette, dedi işçilerden biri. Birol, bu lâfı eden, iriyarı, esmer tenli kişinin Sivaslı Mehmet olduğunu öğrenecekti sonradan.

Çadırı boşalttılar. Altısı yola çıktı. Karanlık yolda gezinmeye başladılar. Heyecanlıydılar. Yalnız tatlı bir heyecan duygusuydu bu. Gecenin yeknesaklığı yokoluvermişti. Bir şeyler olabilir düşüncesiyle hareket ediyorlardı ama gerçekten bir tehlike doğabileceğine inandıkları yoktu. Yoldaki taş sayısını arttırdılar. Daha büyük taşlar koydular yolun ortasına. Hiç kimse konuşup, o heyecanın büyüsünü bozmak istemiyordu. Dakikalar ilerledikçe hiçbir şey olmayışı, heyecan duygusunu yoketti. Sonunda dolaşmaktan yorulup, yol kenarına oturdular.

— Arabanın bizimle alâkası yok herhalde, dedi İsa.

Yanıt veren olmadı. Sanki karanlıktan aniden bir şey çıkacakmış gibi yolu gözlüyordu herkes.

— Mutlaka döneceklerdir, dedi Zülfü. Bizimle alâkası olmayan birileri bile olsa geri dönmek zorundalar. O zaman anlarız kim olduklarını.

— İçmeye giden sarhoşlardır belki de. Boşuna telaşlanıyoruz.

— Sabaha kadar burada mı bekleyeceğiz? diye sordu Sivaslı Mehmet.

Mehmet'in sorusunu, uzaktan doğru karanlığı yaran arabanın ışığı yanıtladı. Sanki hiç böyle bir şey beklemiyorlarmış gibi telaşla dağıldılar yolun kenarına. Oldukça tedbirsiz davrandıkları, ilk kez ciddi olarak o anda akıllarına geldi. Ya Mehmet'te de bir şey yoksa? Az sonra araba iyice meydana çıktı. Yolun ortasındaki taşlardan duracak kadar yavaşlamak zorunda kaldı. Arabanın önü de, arkası da doluydu. Artık iyice görünüyordu arabanın içi. Esrarengiz kişilerden çok, alem yapmaya giden sarhoşları andırıyorlardı.

Arabanın yanına ilk giden İsa oldu. Diğerleri de İsa'dan cesaretlenip meydana çıktılar. İsa, arabanın kapısını açtı.

— Nereye...

— Arabanın lastiklerinden çığlığa benzer bir ses yükseldi. Araba, kapısı açık hızla hareket etti. İsa, lafını bitirememiş, kendini yana atmak zorunda kalmıştı. Taşlara çarpan lastiklerin sesi duyuldu. İkiyüz metre ilerde yine durdu araba. Sanki alay ediyor gibiydi. Hepsi, o anda başlarına gelebilecek tehlikeyi düşünmeden arabanın arkasından koştular. Silah sesi duyulur duyulmaz yere attılar kendilerini. Araba hızla hareket edip, karanlığın içinde kayboldu.

Yattıkları yerden, neden sonra kalkabildiler. Hiçbiri-

nin konuşacak hali yoktu. Başlarına gelen tehlikeyi yeni yeni anlıyabiliyorlardı. Şaşkınlık içindeydiler. Yola koydukları taşlar hiçbir işe yaramamıştı. Eğer gerçekten koydukları taşlar arabayı durdursaydı ne olacağını bilmiyorlardı ama taşları yeterince büyük koymadıklarına üzüldüler.

Zülfü:

— Aslında bu yol bizim için çok tehlikeli.. Kendimizi koruyacak silahımız bile yok. Gebertseler bizi burada, hiçbir şey yapamayız. Boşuboşuna duruyoruz çadırda.

Sivaslı Mehmet, karanlığa doğru bir küfür savurdu.

*
**

Sayfalar içiçe geçmiştir hayatta. Dışından göremezsiniz yaşamı, içindesinizdir. Yaşamı seyredemezsiniz çoğu kez. Siz de onun içinde bir parçasınız; onunla birlikte yaşayan. Siz hayatı kucaklayamadan, hayat sizi kucaklar. Yaşam da gelişmektedir sizinle birlikte. Siz yaşamı geliştirirsiniz, yaşam sizi... Aklınızla tüm yaşamı kucakladığınızı sanırsınız, aklınız da yaşamın bir parçasıdır; bunu unutursunuz.

Gün aydınlanmamıştı daha. Aydınlanmasına bir saat kadar bir zaman vardı. Hepsi o geceki araba olayının heyecanı içindeydiler. Hava biraz serin olacak, çadırın önünde büyük bir ateş yakmışlardı. Sinirleri bozulmuştu herbirinin ve sabahın olacağı yoktu. Kimseyi uyku tutmuyordu artık. Ateşin çevresinde toplanmışlar, adeta birbirlerine sokulmuşlardı. Ateşin kızıllığı yüzlerine vuruyordu. Arasıra içlerinden biri kalkıp, tahta parçaları atıyordu ateşe. Atılan tahtalar çok geçmeden, çatırtılarla tutuşuyor, hafiften esen rüzgârla birlikte çevreye

kıvılcımlar sıçratıyordu. Sırayla biri kalkıp, yolu dolaşıyor, sonra tekrar geliyordu ateşin başına.

Aralarında konuştukları konu araba olayıydı. Herbiri başka bir tahmin yürütüyordu. Kimi olayı fazla abarttıklarını; arabadakilerin sarhoş bir grup olabileceğini ileri sürüyor, kimi de çadıra yapılacak bir saldırının tüm planını çıkarıyordu ayrıntılarıyla. Ancak hepsi de o anda bir şeyi çok iyi kavramışlardı. Geceleri her an bir saldırı olabilirdi. Onları yok etmek isteyen güç, birdenbire çıkmıştı karşılarına.

Sohbet ilerledikçe, konuşmanın o sıcak havası tedirginliklerini yoketti. Kim ne söylerse söylesin, söylenen her söz sohbeti daha da tatlılaştırıyor, büyük bir yakınlık kuruyordu aralarında.

Birol'un yüreğinde sımsıcak bir duygu doğmuştu. Alevlerin aydınlattığı yüzler o kadar aydınlık geliyordu ki ona, ateş bir merkez oluşturmuştu ve onlar da ateşin çevresinde bütün bir daireydiler. Birol, tüm duygularını, düşüncelerini anlatabiliyordu onlara. Başkası bir şey söylediğinde sanki kendisi de onun tüm duygularını paylaşıyordu. İsa, geceki saldırı plânını bozduklarını söylüyordu. Direnişin kırılması için ne mümkünse yapacaktı karşı taraf.

Birol, İsa'yı dinlediği sırada birdenbire bir şey farketti. Birkaç hafta öncesine kadar hiç tanımadığı işçiler, sanki ondan bir parça gibiydiler. Birbirlerini anlayabiliyorlar, birbirlerine karşı yakınlık duyuyorlardı içlerinde. Tehlike karşısında ortak bir yanları oluşmuştu. Ateşin karşısında duran şu hiç tanımadığı yüzler; sanki çoktan beri tanıyor gibiydi onları. Onu tedirgin eden, onu iyice çıkmaza sokan iki fabrika arasındaki ayrım; bu gerçek birdenbire dikiliverdi karşısına. Ancak soruna benzer bir yanı kalmamıştı. Tuhaf bir şaşkınlık dalgası geç-

ti içinden. Böyle bir sorun yoktu artık. İçine düştükleri çıkmaz nasıl çözümlenmişti. İçinden çıkılmayacak bir durum ne zaman değişmişti? Hiç farkında olmamıştı. Oysa şimdi koskoca güzel bir gerçek işçilerin birliğini vurguluyordu. Yüreğindeki her şeyin hafiflediğini hissediyordu. Askerler, onları kovaladığında aynı korkuyu, aynı acıyı, büyük fabrika da, küçük fabrika da birlikte paylaşmıştı. Gelişen olaylar iki tarafı da aynı şekilde içine almıştı. Ayrılmak bir yana, birbirlerine daha çok sokuluyorlardı gitgide.

İçinde dayanılmaz bir istek duydu. O anda kalkıp, sevincini herkese haykırmak, herkesi kucaklamak geliyordu içinden. Dostluk duygularıyla doluydu. Çevresindeki bütün yüzler gülümsüyordu sanki. Birşeyler söylemek istiyordu onlara ama söyleyeceklerine sözcükler yetmiyordu. Sonradan bu anı hatırlayacak; bir gün bir yerde, hiç anlamadığı bir dilde bir şarkı kulağına çalındığında, duygularını müzik yoluyla dile getiren, bir kadının, anlaşılmaz, ancak hissedilebilen müzikle birlikte anlatma gücüne eriştiği sesinde bulacaktı yanıtı. Can sıkıcı gerçek, yaşamındaki gerçek nasıl da değişmişti birdenbire. Gerçek aynı gerçekti ama o bambaşka bir yönünü görüyordu şimdi. İnsanları, birbirinden uzak tutan bütün sınırlar yıkılmış, onları birbirlerinden iten bireysel yanları küçük birer ayrıntı olmuştu.

Yerinden kalktı. Çadırın yan tarafında duran tahta parçalarından birini ateşin içine attı. Ateşin yanışında bile dostluğa benzer bir sıcaklık vardı.

***

Ertesi sabah güneş tatlı ışığını çadıra henüz vurduğunda, Birol'u sandalyenin üstünde yarı uyuklarken ya-

kaladı. Gün ışıkları, çadır bezinden ve çadırın aralıklarından uyuyanları uyandırmak istemezmiş gibi girip, onlara yeni bir gün sunmuşlardı.

Birol, uyandığında sandalyenin üzerinde uyuyup kaldığına şaştı. Ne zaman çadıra girip, ne zaman sandalyenin üstünde uyuyup kalmış olduğunu hatırlamaya çalıştı. Vücudu bütünüyle üşüyordu. Ve güneş ışıkları hiç ısıtmıyordu onu. Hatırlayabildiği tek şey güzel bir rüya gördüğüydü. Tatlı sıcak, güzel bir duygu vardı uykusunun arasında. Sanki uyumuş olmakla bütün o güzel duyguları elinden kaçırmış gibi korku duyuyordu. Yine de yitip gitmeyen bir sevinç vardı yüreğinde. Yaşamında yeniden hayat kıpırtılarının başladığını hissettiren bir sevinç.

Niye uyuyup uyanınca bazan, aynı duyguları bulamayacağı korkusuna kapılır insan? Bu, ona o duyguları veren gerçeği tekrar buluncaya kadar sürer. Biz, bir gün öncesinin devamını sağlayan şeyin hatırladıklarımızda olduğunu sanırız. Hafızanın önemini büyütürüz burada. Oysa hafıza sadece bir gün öncesiyle bağ kurmamıza yarar. Bir gün öncesinin asıl devamını sağlayan şey, yaşadığımız olaylar ve içinde bulunduğumuz durumlardır. Bazan da bunun tersi olur. Acı veren bir duygudan kurtulmak isteriz. Uyandığımızda böyle bir acı yaşanmamış gibi gelir bize. Ancak insanın yaşadığı sürece edindiği tecrübe yaşanılan olayların bir anda yokolmayacağıdır. Buna rağmen insan aldatmaya kalkar kendisini. Neredeyse inanacağı gelir buna. İş sadece hafızaya kalsa, hafızasını yalanlamaya hazırdır. Ne var ki gerçek karşısına dikildiğinde inanmak zorundadır. Hafızamız dışında yaşamın gelişimi nesnellik kazanmış, maddeye dönüşmüştür. Bir yandan aktarılan bilgi,

diğer yandan bu bilginin maddeye dönüşüp karşımıza çıkması, ikisi birlikte yaşam gerçeğini oluşturur. Hafızamız yerine, hatırlamamız gereken bilgileri bizim dışımızda bir şeye depolayabilseydik eğer; ve sonra hepsini unutup, bu makineden veya kitaptan öğrenebilseydik, değişen bir şey olmazdı. Kuşaklar arasında bağı sağlayan böyle bir hafıza vardır zaten. Bu hafıza; insanlığın gelişiminden bu yana biriken sosyal bilgi birikimidir. Bu birikim maddeyi değişik şekillerde yoğurur. Zaman içinde organik maddeye kadar gelişen maddenin gelişim çizgisiyle, bu tarihsel birikim çakışır.

Birol uyku sersemliği içinde hatırladığı güzel duyguların gerçek olup olmadığından emin değildi. Geçe ateşin karşısında karşılaştığı dostluk dolu yüzleri kaybetmek istemiyordu. Onu duygularından koparan Remzi oldu. Remzi ne zaman gelmişti, ne zaman yanında bitmişti, hiç farkında değildi.

— Çevrende olup bitenden haberin yok.

Remzi'ye soru dolu bakışlarla baktı Birol. Remzi'nin yüz ifadesi, söyleyiş tarzı, yüzündeki ciddilik, o bozuk ve yarı kızgın hali söylediğinden çok daha fazlasını anlatıyordu.

— Niye haberim yokmuş ki çevremden?

Remzi susmayı tercih etti. Birol, ayağa kalkıp sinirli bir şekilde, «ağzında geveleyip durma, söyle neden haberim yokmuş benim?»

Canı sıkılmıştı aniden. Çevresine bakındı, İsa ile Zülfü'yü göremedi. Neler olup bitiyordu? Remzi masanın başına oturmuş, öylece duruyordu.

— Ne olduğunu söyler misin?

— Az önce Zülfü ile Raşit köy meydanında tartışı-

yorlardı. Ben yanlarına gidince sustular. Bir şeyler saklıyorlar bizden. Raşit'in yüzü kıpkırmızıydı.

Sonraki saatler hep merak içindeydi Birol ve merakı İsa ile Zülfü çadıra gelinceye kadar sürdü. Doğan da vardı yanlarında. Birol, ne olup bitiyorsa dışında hissediyordu kendisini. Doğan, çadıra girdi bir ara. Az sonra çadırdan çıkıp, İsa ile Zülfü'nün yanına gitti: «Hadi gidelim biz de!» Hepsinin aceleci halleri vardı.

Birol yanlarına gidip: «Nereye gidiyorsunuz?» diye sordu.

İsa:

— Hiç, önemli bir şey yok. Sonra anlatırız.

— Ben de geleyim.

— Hayır! Sen gelme. Sizin fabrikadan başka bir arkadaş gelsin.

Buz gibi olduğunu hissetti Birol. Sorduğuna bin pişman olmuştu. Hiçbir şey diyemedi. Dışarıda güneş yakıcı sıcaklığını hissettirmeye başlamıştı iyice. O anda ne olup bittiğini anlayabilmenin dışında, ne güneş umurundaydı Birol'un, ne de başka bir şey.

*
**

İbrahim paydos ziline beş dakika kala yıkanma yerine gitti. Yüzünü yıkadı birkaç defa. Yorucu ve sıkıcı bir gün daha bitmişti. Birazdan evine gidecek ve karısına kavuşacaktı. Biraz neşe duyar gibi oldu. Ertesi gün yine gelecekti fabrikaya. Bunu düşününce canı sıkıldı. Üretim falan olduğu yoktu işte. Niye çalıştırıyorlardı fabrikayı? Tatil etsinler, anlaşma olunca çağırsınlar herkesi. Olmayacak birşeyi düşündüğünü biliyordu ama yine de düşünmeden edemiyordu. Hatta ilk günlerde böyle bir umudu vardı. İşçilerin çoğu çalışmaya gelmemişti

nasıl olsa. Onbeş kişiyle çalışacak değildi ya fabrika. İçinden dualar ediyordu; çalışanların sayısı artmasın diye. Duası kabul oldu. Çalışanların sayısı artmadı ama fabrika çalışır gözükmeye devam etti. Her gün gidip geliyorlardı fabrikaya. Tedirginlik dolu sıkıcı günler birbiri üstüne yığıldı.

Sakin bir yaşam istiyordu. Hiçbir olaya karışmasın, tehlikelerden uzak kalsın. Eve gider; karısı yemek hazırlamıştır. Birlikte otururlar sofraya, yemeklerini yerler, sonra birlikte yürüyüşe çıkarlar, sonra gelir yatarlar.

Ya ertesi gün sabahın altısında işe kalkmak! İşte küçük mutluluğun sonu. Bir de işin sıkıcılığı yetmiyormuş gibi tedirginsin. Ne olacak belli değil. İşverenin fabrikayı kapatacağı söyleniyor. Fabrikaya gitmeyi istemeyen, hem de kapanacak diye korkan sensin. Fabrikayı kapatacak olsa, onbeş kişiyle çalıştırır mıydı inadına. Zaten aldığı para küçük mutluluklarını renklendirmiyordu fazla. Açıkça kandırıyordu kendisini. Öğlenleri fabrikada yiyordu. Akşam da bir şey bulup buluşturuyordu karısı. Şimdilik kirada oturuyorlardı, sokakta değillerdi. Bunun ötesinde başka hiçbir şey yoktu. Birbirlerinin varlıklarıyla doyuyorlardı. Ara sıra kahveye çıkardı İbrahim. Geç gelirdi, karısı yatmış olurdu o zaman. Kahveye çıktı mı, fabrikayı unuturdu. Yatacağı saate kadar aklına getirmezdi. Zorla çalıştığı bu işi sevmiyordu. Çalışmak zorundaydı ama.

İş bitip, eve vardığında özgürce kullanabileceği koskoca bir akşam olduğunu düşünürdü. Hayvanca koşuşturmak, postabaşıya ustabaşıya boyun eğmek bitmiştir. Eve koşarak varır. Daha yemeğe oturduğunda başlardı sırtı ağrımaya. Dışarıya dolaşmaya çıktıklarında ayakları yorgunluktan yürümez olurdu. Özgürce yaşayacağı

koskoca bir akşam küçüldükçe küçülürdü. Yorgunluktan zor atardı kendisini yatağa. Yine de küçük mutluluğuna sımsıkı sarılırdı.

Direniş başlayınca çok şey değişti. Direniş, yeni korkular, yeni sıkıntılar getirdi beraberinde. Küçük mutluluğu tehlikeye girmişti. Yaşamı altüst olmuştu bir anda. Ne yapacağına karar verememiş, bocalamıştı. Ezildiği, horlandığı yaşama karşı çıkmak fırsatı doğduğu halde küçük mutluluğunu kaybetmek korkusu karar vermesini engelledi. Ezildiği yaşama sarıldı dört elle. Bunu bilinçlice yapmadı. Böyle bir karar vermedi; kararsız kaldı sadece. Direnişe katılmayanların tarafına sürüklendi. Küçük mutluluğunu yitirmek korkusu ağır bastı hep. Direnişe katılsaydı, işinden atılmak tehlikesi vardı. Küçük mutluluğunu yitirebilirdi o zaman. İş bulmak çok zordu. Fabrika işgaldeyken askerlerin gelişi büyük korku salmıştı yüreğine. Tutuklanacağını sandı. Askerler kapıda oldukça, bu korku gitmedi yüreğinden. Bu korku, ayrılanların tarafına geçinceye kadar sürdü.

Gittikçe küçük mutluluğuna daha çok sarılıyordu. Güven içinde olmak istiyordu. Fabrikada çalışsın, sekiz saat ezilsin, boyun eğsin, sesini çıkarmasın ama ondan sonraki saatler onundu. Yorgunluktan kemikleri sızlaya sızlaya, sinirleri alabildiğine gerilmiş, karısının yanına varır, kapanan gözkapaklarına karşı savaş verirdi.

İbrahim, küçük mutluluğunu yitirmemek uğruna, ne kadar çalışırsa çalışsın, çevresinde olan biten onu da içine alıyor, sürüklüyordu. İstemese de etkileniyordu olaylardan. Kaçındıkça yüreğinde izler kalıyordu. Geceleri korkuyla sıçrıyordu uykusundan. Yürüyüş kolu fabrikanın kapısından içeri giriyor, çalışanları önüne katıp sürüyordu. İbrahim'i de kollarından tutup sürüklüyor-

lardı. Yol, boydan boya işçi doluydu. Bu işçilerin hepsi kazan işçileri miydi? Bir an baktı kendisine: Ayakkabısı yok, pantolonu yok. «Ben gelemem sizle!» diye bağırdı. Dinlemediler, sürüklediler. Uyandığında; karısı yanında. Direnişe katılmamış olduğu aklına gelirdi hemen. Rahatlardı yüreği. Bu ay, aylığını alacaktı yine. Ev kirasını verebileceklerdi. Yüreği rahat, sarılırdı karısına. Sarılırdı sarılmasına da uyuyamazdı bir türlü. Davetsiz bir sıkıntı gelir, yerleşirdi içine.

Karısı, büyük bir bağlılık duygusu duyardı ona karşı. Direniş günü eve gelmeyince, ne kadar korkmuştu. İkinci günü de gelmeyince, İbrahim'in anasına koşmuş, anası da komşuları idare amirine gitmişti. Fabrika direnişteymiş. Fabrika çalışmasın, işçiler fabrikayı işgal etsin. Düşünememişti böyle bir şey. Buna rağmen anasının suçlamalarına karşı, savundu İbrahim'i. İşçiler direnişe geçmişlerse, demek ki zorunlu kalmışlardı buna. İşi bırakmalarını gerektirecek bir şey olmuştu. Yoksa durup dururken niye geçsinler direnişe?

İki gün, sabahları kendi kendine kalktı. Bir şey yemedi. İbrahim'i hiçbir sabah, kahvaltısını ettirmeden göndermezdi fabrikaya. O gittikten sonra sofrada kalanlara el sürmez, biraz ekmekle açlığını bastırır, geri kalanları ertesi güne saklardı.

Fabrika hakkında fazla bir şey bilmiyordu. Orası bir sürü insanın bir arada çalıştığı bir yerdi onun gözünde. Fabrikanın parası azdı zaten. Postabaşılar, İbrahim'i hayvan gibi çalıştırıyorlar, eziyorlardı. İşçiler direnişe geçmişlerdi. Oh, iyi olmuştu.

Pencere kenarındaki saksıları suladı. Yoğurt kutularına bile soğan ekmişti. Tek tek uğraştı onlarla. Pen-

cere kenarında İbrahim'in gelmesini bekledi iki gün boyunca.

Üçüncü akşam İbrahim çıkageldi. Neşeli gözükmeye karar vermişti. «İyi yapmışsınız,» diyecekti. İbrahim'in suratını asık görünce bir şey diyemedi.

— Ne yaptınız, ne oldu?

— Bir şey olduğu yok. Bıraktım direnişi geldim. Kimse kalmadı fabrikada. Herkes bırakıp gidiyor. Kimse ne yaptığını bilmiyor. Bir iki kişi var, onlar sürükledi işçileri direnişe. Her şey karmakarışık. Ne olacağı belli değil.

Sarıldı İbrahimin boynuna. «İyi yapmışsın,» dedi. Fazla bir şey sormadı. Fabrikayı İbrahim kadar bilemezdi. İbrahim, karısını merak içinde kalmış görünce, direnişten ayrılmakla ne kadar doğru bir iş yaptığını düşünmüştü.

— Bir süre işe gitmek yok. Birlikte olacağız. Dilediğimiz gibi gezeriz.

Gülümsedi karısı.

Gezdiler de... Ama sonra paraları bitti.

— Bu akşam nereye gidiyoruz?

Yanıt vermedi karısı.

— Ne o, canın mı sıkkın? Niye gülmüyorsun? Hadi hazırlan, çıkalım dışarı.

Karısı başını öne eğdi:

— Gidemeyiz.

— Nedenmiş o?

— Paramız kalmadı.

Başını okşadı karısının.

— Olsun, dedi. Üzülme!

Böyle dediydi ama kendisi, ya kendisi?..

Fabrika çalışmaya başladığında, idare amiri haber

göndermişti anasına, «gelsin çalışsın,» demiş. Servis otobüsünün kalkacağı yeri bildirmiş. Fabrikada direniş bitti mi? Anlaşma oldu mu? Hiçbir şeyden haberi yoktu İbrahim'in.

O pazar günü, öğleden sonra fabrikaya gitti. Fabrika bomboştu. Kapıda bekçiler vardı sadece. Onlara da bir şey sormaya cesaret edememişti. Bir an evvel direnişin bitmesini, fabrikanın çalışmasını istiyordu yüreği. Bilinçaltındaki bu istek, tüm hareketlerine egemen olmuştu. Ayrıntılara girmedi. Fabrika boştu işte! Fabrikaya gelmesi, üstünkörü bakması, kendini kandırma çabasından öte bir şey değildi. Direnişin bittiğine iyice inandırmıştı kendisini. Elden ne gelirdi ki. İçi rahatladı.

— Yarın fabrikaya gidiyorum, dedi karısına.

Ertesi günü, karısı onu uğurlarken, «dikkat et kendine, akşama çabuk gel,» diye fısıldadı kulağına.

Yürüyüş kolu her geçişte bağırıyordu İbrahim'e. Niye çalışıyorsun? Bizim gibi seni de ezmiyorlar mı? Fabrikadan aldığın para neyine yetiyor? Yarın öbür gün seni de işten atmayacaklar mı? Sen de bizim gibi işçi değil misin? Elinde demirler, akşama kadar koştururken: «Çalışmıyorsun, hiçbir iş yapmıyorsun, daha çok çalışacaksın, durmak yok!» diye bağırmıyor muydu postabaşılar? «Hayvan gibi çalışamam ben, insanım. Çalıştığımın karşılığını almak isterim,» diye karşı çıkmadın mı sen? Belki kendine bile söylemeye korktun. Karşı çıksaydın seni de atarlardı işten.

— Hayır, hayır. Küçük mutluluğum var benim.

Akşama karısına, «bir kısım işçi çalışıyor, diğerleri direnişte,» dedi.

Karısı hiçbir şey söylemedi. Bir şey deyip, İbrahim'i gücendirmek istemiyordu. Sustu, öne eğdi başını.

Bir şey dese!.. Arkadaşlarına ihanet ettin dese. Git, katıl direnişe, arkadaşlarının yanında yer al dese. Hayır, hiçbir şey demedi.

İbrahim gülmüyordu artık. Yemek de yemiyordu. Gelir gelmez, hiç konuşmuyor, yatıyordu. Geceleyin yatağında, bir o yana bir bu yana dönüyor, inliyordu.

Küçük mutlulukları tedirgin olmuştu.

***

Kazan fabrikasının Yıldız'daki merkez binasına giden arabada üç kişi vardı. Raşit, yanına Tacettin'le küçük fabrikadan Muharrem'i almıştı. Üçünün de sesi sedası çıkmıyordu. Canları sıkkındı bir hayli. Raşit, somurtmuş, oturuyordu arabanın önünde. Sabah köy meydanındaki tartışma olmasa, neşeli olaçaktı. Şimdi bir kaygı düşmüştü içine. Her şey hesapladığı gibi gitmeyebilirdi. Gerçi olup biten birtakım küçük aksiliklere, halledilebilir gözüyle bakıyordu. Yine de kaygı gitmiyordu içinden.

O değil miydi yediyüz kişinin geleceğinden sorumlu olan? İşçilerin istediği neydi? İşçiler direnişin bir an önce bitmesini istiyorlardı. Bir ay geçmiş, para alamamışlardı. Eğer anlaşma olmaz da, direniş uzarsa zor dayanırlardı. Sonunda ister istemez razı olacaklardı fabrikaya dönmeye. İşveren, bir sürü işçiyi atacaktı o zaman. İşçilerin hepsini toplasa bir araya, içlerinden birkaç kişi hariç, onlar için yaptıklarını herkese kabul ettireceğini biliyordu. Böyle iken yapmak istediklerini henüz açıklamamakta yarar görüyordu. Birkaç kişi çıkar, işçilerin kafasını bulandırırdı.

Muharrem kendince, o günün bir an evvel geçmesini, ne olacaksa bir an evvel olup bitmesini istiyordu. As-

lında doğru dürüst hiçbir çözüm yolu yoktu kafasında. İşi oluruna bırakmıştı. Daha önceki yıllar hiç çıkmıyordu aklından. Daha önceki direnişte bir hayli mücadele verilmiş, sonunda bir sürü kişi işsiz kalmış, tekrar aynı yere dönülmüştü. Sıkıntısı, her şeyin bekledikleri gibi düzgün yürümeyeceği, belki de daha çok karışacağından duyduğu kuşkuydu. Ve bu kuşkuyu, sabah, yediyüz kişinin içinde sadece üç kişi olmadıklarını anladığında duymuştu.

Tacettin içlerinde, en heyecanlısı gibi gözüküyordu. Arkasına yaslanmadan oturuyor, ikide bir saatine bakıyordu. Her günkünden ayrı bir şıklığı vardı. Gömleğinin desenine uygun bir kravat takmış, gömleğin rengini tamamlayan kareli bir ceket giymişti. Arabanın daha hızlı gitmesi için, itmek istercesine ön koltuğu tuttuğuna bakılırsa, sabahı zor etmişti. Araba, fabrikanın satış merkezi olan binanın bulunduğu yola girinceye kadar hep bu haldeydi.

— Selimoğlu'nun yanında sözü yalnızca bir kişiye bırakmayalım, dedi Raşit. Hepimiz konuşalım. Öyle daha inandırıcı olur. Sanki yol boyunca acele eden onlar değilmiş gibi, bir türlü inemediler arabadan. Binaya girmeden önce kendilerine çekidüzen vermenin kaygısı içindeydiler. Ancak o anda hiç beklemedikleri bir şey oldu.

*
**

Karşılaşma ilginç oldu. Sonradan gelenler daha çok şaşkınlık içindeydiler. Yedi kişiydi sonradan gelenler.

Bu karşılaşma tam bir sürpriz sayılmazdı aslında. İşin doğrusu, hangi taraf için beklenmedik bir nitelik taşıyordu belli değildi. Sonradan gelenler için, o gün,

herşey ani olmuş, öyle uzun boylu düşünmeye vakit bırakmamıştı onlara pek. İkinci arabadan ilkin İsa indi. Sakin gözükmeye zorluyordu kendisini. Diğer altı kişi gibi. Öfkelenmesine neden olan ve yedi kişi apar topar buraya gelmelerini gerektiren olayı Zülfü ile Doğan'dan sabaha karşı öğrenmişti. Zülfü gece geldiğinde hiçbir şey söylememiş, zaten başlarına gelen geceki olay, söylemesine fırsat bırakmamıştı. Sabaha karşı, gün ışımaya yakın, Doğan gelmiş; Doğan'la Zülfü, İsa'yı bir kenara çekmişler, o zaman söylemişlerdi.

Raşit'lerin, işverenle toplantıya gideceklerini öğrendiği zaman, önce şaşırmış, sonra öfkelenmişti. Yeni bir sendikanın kurulma çalışmalarından bahsediyordu Doğan. Ne zaman olmuştu bunlar? Başka biri söyleseydi inanmazdı. Ama Zülfü olsun, Doğan olsun, doğruluğuna güvenmedikleri bir şeyi gelip de o saatte söylemezlerdi.

Yolun karşısındaki tepeye çıkıp, orada tartışmışlardı. Raşit, aslında o gün için sendikanın genel merkezine gideceklerini söylemişti. Ne yapmalıydılar? Geceki o an ile Raşit'lerle karşılaştıkları şu an içersinde hiç zaman geçmemişti sanki. Buraya, merkez binanın önüne, düşünüp bir sonuca varabildiklerinden değil, varamadıklarından gelmişlerdi. Tepede, aralarında tartıştıktan sonra, Raşit'leri bulmak için köye yollanmışlardı. Meydanda bir kahveye oturup, onları beklemişler, birer poğaça alıp, Raşit'lerle bir rastlantı sonucu karşılaşmayı yeğlemişlerdi. Raşit, onları gördüğünde, sabah şakalarını yapmaktan geri durmamıştı. Onlar da, onun neşeli haline bakıp, neşeli gözükmeye çalışmışlardı.

İsa anlıyamıyordu bu adamı. Sabah, bu adam, ona, sendikaya biz de gelmek istiyoruz dediklerinde, bu iste-

ği çok tuhaf bulup, bir de kabahatli çıkarmamış mıydı onları. «Siz, işin gırgırındasınız,» diyerek yermemiş miydi. Üstelik, sanki suçluymuşlar gibi, onun kızgınlığını yatıştırmak, onu sakinleştirmek zorunda kalmışlardı.

— Kolay mı bu iş? Yediyüz kişinin sorumluluğu benim üstümde. Arkadaşlar parasızlıktan yakınıyorlar. Bu işi nereye kadar sürdüreceğiz? Her gün koşturmaktan yoruldum. Sinirlerim haraboldu. Böyle bir görevi aldığıma çoktan pişman oldum zaten. Eğer biz değil, siz yapacaksanız bu görevi, her an çekilmeye hazırım. Sendikaya git, çadıra koştur... Tek tek herkesle uğraş...

Böyle demişti Raşit. Peki şimdi haklı olan onlar değil miydi? Suçlu olup da, şaşırması gereken o değil miydi? Hayret, yüzünde hiç de böyle bir hal yoktu. Aksine, peşlerinden gelmiş olmalarından ötürü onları suçluyor gibiydi.

Sabah, onu nasıl sakinleştirmeye uğraşmışlar, nasıl alttan almak zorunda kalmışlarsa, şimdi de kızmayı dahi başaramıyorlar, ne yapacaklarını bilemez bir halde duruyorlardı karşısında.

— Gelmeniz iyi oldu, dedi Raşit.

O suçlayıcı hali birden bire gitmiş, ne iyi ettiniz de geldiniz der gibi bir havaya girmişti. O tabii, hiç şaşırmamış haliyle öfkelerini birdenbire dindirmişti onların. Zülfü sanki hiçbir şey olmamış gibi davranıyordu. Doğan zaten her zaman ciddi, ciddiliğini bozmadan iğneleyici ve alaylı; şimdi de öyle. Bu hali içinde bulundukları ortama daha çok uyuyor. İsa hiçbir şey belli etmiyor. Diğer dört kişi ise oldukça çekingen. Biri küçük fabrikadan bir kaynakçı. O an çevresindekiler nasıl davranacaklarsa, öyle davranmaya hazır. Büyük fabrikadan elektrikçi Salim. Onun herkesten ayrı bir tavrı var. Raşit'lerle bir

araya gelir gelmez, gergin havayı yumuşatma gayreti içine girdi. Tacettin'le Muharrem, hiçbir şey olmamış gibi davranmayı Raşit kadar başaramıyorlardı. Canlarının sıkılmış olduğu belliydi hallerinden. Yüzlerinin rengi kaçmıştı. Bu kötü tesadüfün üzüntüsü içindeydiler.

— Hepimizi birden almazlar içeri, dedi Tacettin. Selimoğlu'nun sizlerin geleceğinden haberi yok.

— Zaten bizim de haberimiz yoktu, dedi Doğan.

Tacettin, Doğan'ın alaylı suçlamasını anlamazlığa gelerek:

— Boşuna geldiniz. Nasıl olsa çadıra döndüğümüzde öğrenecektiniz ne olup bittiğini. Burada beklemenin bir yararı yok.

Ses çıkmadı hiçbirinden. Bir süre hepsi birden ne yapacaklarında kararsız kaldılar. Kapıdan içeri girmeye kalkıştıklarında hepsi bir anda hareket ettiler. Girişteki görevli, on kişiyi bir arada görünce, durdurdu onları.

— Hepiniz birden yukarı çıkamazsınız! Geleceğinizden Selimoğlu'nun haberi var mıydı?

Tacettin:

— Hayır! Selimoğlu üç kişiyi bekliyordu sadece.

Görevli onları durdurmasaydı, Tacettin de görevlinin sözlerinden faydalanma yoluna gitmeseydi; bundan sonra olacaklar farklı olabilirdi. Selimoğlu'nun yanına hep birlikte çıkmakta kararsız kalabilirlerdi. Tacettin'in sözü, bir an için düştükleri şaşkınlıktan kurtardı onları.

— Biz girmezsek, hiç kimse giremez, dedi Zülfü.

Raşit: «Sinirlenmeye gerek yok arkadaşlar,» diyerek araya girdi. Tersine gitmenin hiçbir yararı olmayacağını anlamıştı. «Yukarı telefon edelim, üç kişi değil de

on kişi geldiğimizi söyleyelim. Boşuna tartışıyoruz burada.»

Tacettin bir şey söylememek için güç tutuyordu kendisini.

Raşit, kapıdaki görevliye «siz yukarıya telefon edin, fabrikadan on kişinin görüşmek için geldiğini söyleyin.» Görevlinin kararsız kaldığını görünce, «Bugün için onda randevumuz vardı. Geleceğimizi biliyorlar,» diye ekledi.

Telefon, görevlinin gerisindeki camlı bölmenin içindeydi. Görevli telefonu açtı, bir şeyler konuştu, az sonra kafasını camdan uzatıp; «gel, sen konuş,» diye işaret etti Raşit'e.

Raşit hemen gitmedi. Çevresindekilere bakındı; görüşmek isteyen varsa, görüşsün gibilerden.

— İsa, sen konuş istersen. Şimdi bana inanmazsınız.

— .....

— Madem hep birlikte içeri girmemizde ısrarlısınız, o zaman siz gidin konuşun. Bakalım, kabul edecekler mi? Benim için hava hoş. Ha üç kişi görüşmüşüz. Ha on kişi görüşmüşüz... Selimoğlu'yla görüşmemiz, anlaşmanın olabilmesi için bir fırsattı.

Doğan adeta iteledi Raşit'i: «Sen daha iyi ikna edersin.»

Raşit, isteksizce telefonun olduğu bölmeye gitti. Diğerleri de peşinden gittiler.

— Hanımefendi, lütfen iletin kendilerine. Elimizde olmayan nedenlerle bunun imkânı olmadığını söyleyin. Kendilerinden özür dilediğimizi de belirtin lütfen. Arkadaşları da içeri almasını rica ettiğimizi söyleyin.

Telefonun ağızlığını kapatarak; «sekreter kız, Se-

limoğlu'nun yalnızca üç kişiyle görüşmeyi kabul edebileceğini söylüyor,» dedikten sonra kapı görevlisine verdi telefonu. «Şimdilik yukarı çıkmamıza izin verdiler.»

Alışkanlıktan olacak, herkes üstüne başına çekidüzen vermeye uğraştı. Sonra hepsi birden Raşit'in arkasından merdivene yollandılar.

Selimoğlu'nun odası üçüncü kattaydı. Hemen onun yanıbaşında genel danışmanın odası bulunuyordu. İkinci katın aksine, buraya sessizlik hakimdi. Bu katın sonradan yeniden düzenlenmiş olması, binanın eskiliğini tam olarak kapatamamıştı. Ancak her şeyde bir düzenlilik vardı. Tüm eşyalarda koyu renk hakimdi. Girişin hemen köşesinde, yaprakları koyu yeşil, büyük bir saksıda devetabanı... Ortada ceviz rengi bir sehpa. Sehpanın üstünde iş dergileri, broşürler. Selimoğlu'nun ve genel danışmanının bulunduğu odaların kapıları ses geçirmez ve sonradan konduğu belli olacak derecede yeni.

Kapıdan girer girmez, karşı köşedeki telefonlu masada sekreter kız oturuyordu. Sekreter kız, yeni gelenlere tuhaf tuhaf baktı. İsa, kapıdan girdiğinde, böyle yerlerde kasketin çıkarılması gerektiğini hatırlamış olacak, kasketini eline aldı. Sonra nereye koyacağını bilemezmiş gibi arkasında tuttu. Sekreter kızın hiçbiriyle ilgilenmiyormuş gibi bir havası vardı. Bir müddet o edayla süzdü onları. Sonra telefonu açıp, fabrikadan işçilerin gelmiş olduklarını haber verdi içeri. Sinir bozucu bir bekleyiş oldu. Derken tam karşılarındaki odanın kapısı açıldı. Küçük fabrikanın genç idare amiri gözüktü kapıda. Selimoğlu'nun yalnızca üç kişiyle görüşeceğini bildirdi gelenlere.

Üç kişiden fazlasının alınmayışına bozulmuşlardı. Raşit, kenardaki koltuklardan birine oturmuş; ne hali-

niz varsa görün der gibi... Tacettin ise telaşlı, bir şey demek elinden gelmiyor. Muharrem; «öyleyse biz girmeyelim, onlar girsinler» deyince, sinirli bir şekilde susturdu onu. Muharrem'in yanlışını düzeltmek istercesine: «Selimoğlu, işçilerin temsilcisi olarak bizi tanıyor, bizimle görüşür ancak. Arkadaşlar bize güvenmiyorlarsa gidelim. Burada boşuna duruyoruz. Görüşmeye falan gerek yok!»

Elektrikçi Salim:

— Arkadaşlar, madem biz girmiyoruz, bırakalım Raşit'ler görüşsün. Ne çıkar bundan.

Doğan: «Olmaz öyle şey,» dedi. «Biz de gireceğiz toplantıya.»

Öfkeleri onlara orada ne için bulunduklarını hatırlatıyordu.

Zülfü, küçük fabrikanın idare amirine, «Selimoğlu'na söyleyin, hepimiz görüşeceğiz. Yoksa görüşmüyoruz,» dedi.

İdare amiri odaya girdikten az sonra sekreter kızın telefonu çaldı. Sekreter kız, telefonda konuştuktan sonra, eğer üç kişinin görüşmesini kabul etmiyorlarsa gidebileceklerini bildirdi onlara.

Bu kesin yanıt kararsızlığa düşürmüştü onları. Ne yapacakları konusunda hiçbir şey akıllarına gelmiyordu o anda. Görüşme yapmadan dönerlerse, hiçbir şey çözümlenmemiş olacaktı. Raşit, daha şimdiden her şeyi berbat ettiniz der gibi suçlayıcı bir hava içine girmişti. Doğan, «Madem öyle, Raşit'le Muharrem girsin içeri. Tacettin'in yerine de başka biri girsin,» demeseydi, iş, içinden çıkılmayacak bir hal alacaktı. Her ne kadar bu fikir, Raşit'le Tacettin'in hoşuna gitmediyse de, Raşit, «iyi öyleyse, Salim gelsin bizimle,» demek zorunda kaldı. Ta-

cettin, kendinin dışarda kalmasından hoşnut olmamıştı. Aslında sonradan gelenler için de oldu bitti olmuştu bu durum. O anda başka bir çözüm akıllarına gelmediğinden itiraz edemediler. Yine de tam rahat edememişti içleri. Salim'e tam güvenleri yoktu çünkü.

Tacettin yalnız kalınca iyice bocaladı. Sinirli sinirli odayı bir o yana, bir bu yana dolaşıyor, telaşını iyiden iyiye açığa vuruyordu. Bir sigara yaktı, sonra bitirmeden söndürdü. Telaşından tam söndürememişti. Sigara, tablanın içinde uzun süre yanmasına devam etti.

Dakikalar ilerliyordu. Zaman yavaşlamıştı ancak. Orada bulunanlara çok uzun bir süre geçmiş gibi geliyordu. Saatin gösterdiği zaman, sadece kendi dişlilerinin mekanik hareketiyle ilgiliydi. Dışarıda bekleyenler, sabırsızlıklarının son sınırına varmışlardı. Zülfü dayanamayıp, patladı sonunda:

— Biz böyle dışarıda kaldığımız sürece, ne olup bittiğinden haberimiz olmayacak. Ne için geldik buraya. Hiçbir şey halletmeden geri döneceğiz. Neden çekiniyoruz? Bizim geleceğimizle ilgili karar veriliyor içerde. Ve biz elimiz kolumuz bağlı buradayız.

— Ne yapalım yani Zülfü? Elimizden ne gelir bizim? dedi İsa.

— Ne mi yapalım? Bir şey yapamayacaksak ne diye geldik buraya? Yoksa içeridekilere destek olmak için mi geldik? Yoksa onlara güveniyorduk da ondan mı geldik?

— Bizim haberimiz olmadan bir şey yapamazlar ki.

— Yapamazlar ha! Ya onların yapacaklarından bizim haberimiz olacak mı?

— Salim var ya içerde.

— Salim mi?! Hah! Kimseye güvenmiyorum ben.

Ben giriyorum içeri. Ne olursa olsun. Siz ister girin, ister girmeyin.

Sekreter kız, telaşlanarak onu durdurmaya çalıştı.

— Hayır, izin almadan giremezsiniz içeri. Lütfen durun.

Sekreter kız, çaresiz, ancak bir şey gelmedi elinden. Zülfü'nün hareketi o kadar ani olmuştu ki, ne sekreter kızın engellemeye, ne de odada bulunan diğerlerinin düşünmeye zamanları kalmamıştı. Hepsi birden Zülfü'nün peşinden sürüklendiler içeri. İçeridekiler, hiç tahmin etmedikleri bir şekilde, kapı birden bire açılıp, yedi kişi birden içeri doluşunca neye uğradıklarını şaşırdılar. Odanın içinde bir telaş oldu. Telaşlananlar, daha ziyade Selimoğlu'nun yanında duran adamlardı. Selimoğlu da şaşırmış; ancak soğukkanlılığını koruyarak yerinden kalkmamıştı. Yıllardan beri işçilerin karşısında üstün olmanın verdiği güven, bir an için kendini kaybedip zayıflık göstermesine engel olmuştu.

— İzin almadan nasıl girersiniz içeri? diye bağırdı küçük fabrikanın personel müdürü. Çıkın dışarı hemen.

Selimoğlu sesini çıkarmadı. Asık suratla içeri girenleri süzüyordu. Küçük fabrikanın personel müdürü, Selimoğlu'nun sağ yanındaydı hemen. Telaşla ayağa kalkmış, fakat ne yapacağını bilemez bir halde ayakta kalakalmıştı. Küçük fabrikanın idare amiri, onun yanında duruyordu. Az önce dışarı çıktığındaki yüksekten bakan edası yokolmuştu. Yaranabilmek için emir bekliyor; ileriye atılmak için hazır. Yine de o zavallı hali, o şaşkın hali, büzülmüş ve ancak efendisinin yanında aslan kesilen, fakat bakışlarının arkasında apaçık gözüken o kendine güvensiz hali; bu iki zıt görünüşü de görmek mümkün onda. Genel danışman ise Selimoğlu'nun sol yanın-

daki koltukta oturuyor. O, işçiler içeri girdiğinde istifini hiç bozmadı. Bacak bacak üstüne atmış, oturuyor. Kendinden fazlasıyla emin. Onun daha solundaki koltukta ise kazan işçilerinin tanımadıkları birisi oturuyor. Kazan işçilerinin tanımadıkları üç kişi var ayakta duran. Bunlar oldukça genç. İşçiler de girince içeri, oda iyice kalabalıklaşmıştı.

Raşit'le Muharrem, kapının girişindeler hemen. Raşit koltukta, Muharrem bir sandalyeye oturmuş, Salim ise ayakta kalmış. Kapı açılıp da diğerleri girince içeri, en çok şaşıranlar onlar olmuştu. Sonradan girenler; kimi pencere tarafında, kimi kapının önünde ayakta kaldılar.

Hemen hemen herkes, Selimoğlu'nun bir şey demesini bekliyordu. Selimoğlu, küçümser bir edayla bakıyordu yeni gelenlere. İncecik kaşları çatılmış, bakışları aynen bir atmacayı andırıyor. Odada bulunan herkesi etkiliyor bu bakışlar. O güç, ister istemez kazan işçilerini sindiriyor. Ezik görünümlerini atamıyorlar üstlerinden. Bu güç, insan olarak ondan kaynaklanmıyor. Her şey o anda ondan yana. İşçilerin yıllar boyu şartlanmışlığı, hep baskı altında oluşları, işsiz kalmak, aç kalmak korkusu, yıllar boyu ezilmeleri horlanmaları ondan yana... Orda bulunan herkesin ekmeğini avucunda tutan bu adam, bu avantajını kullanıyor. Yalnız engelleyemediği bir tek şey var: İnsanın karşı çıkışı. Bu karşı çıkış, kazan işçilerine ne bahasına olursa olsun içeri girmek cesaretini verdi. O, bu karşı çıkışı küçümsüyor. Bu isyanı bastırmaya, ezmeye, ondan yana olan bütün güçleri kullanarak, onu boğmaya çalışıyor.

Soğuk bir sesle: «Ne istiyorsunuz?» dedi. Konuşmuyor, sormuyor, hükmediyordu adeta.

Raşit telaşla, neredeyse ayağa kalkacak bir şekilde, oturduğu koltuğun ucuna kaydı.

— Bizi yanlış anlamayın. Uzun zamandır direnişte olmak arkadaşlarımızın sinirlerini bozdu. Bütün arkadaşlarımız maddi sıkıntı içinde. Hepimiz direnişin bir an evvel bitmesini arzu ediyoruz.

Arkasından Tacettin ortaya atıldı. Dışarıdakiler, içeri girmeye kalkışınca, o da mecburen girmiş, çok kötü bir şey yaptığının farkında gibi yüzü kıpkırmızı. Sesi titriyor ve benim bir suçum yok demek istiyor.

— Zeyyat bey, hareketimizi mazur görün. Büyük bir suç işledik size karşı. Raşit arkadaşımızın dediği gibi direniş hepimizin sinirlerini bozdu. Ne yapacağımızı şaşırır olduk. Size karşı saygısızlık etmek istemeyiz. Yine de bize karşı anlayışlı davrandığınız, bizi kovmadığınız için teşekkür ederiz.

Selimoğlu'nun gözbebeklerinde, sinsice bir parıltı oluştu o an. Bakışlarındaki öfke hâlâ yerinde. Sözlerini tartarak, azarlarcasına konuşuyor.

— Zor durumda olduğunuzu biliyorum. Hakettiniz bunu! Aklınızı başınıza toplamazsanız, fabrikadaki tüm arkadaşlarınızı mahvedeceksiniz. Benim fabrikam mı bu? Benim işçilerim misiniz siz? Bana baş kaldıran, emek veren ele nankörlük eden, benim işçim olamaz. Bu işçinin fabrikamda yeri yoktur. Yıllar boyu emek vererek bu hale getirdiğim fabrikamı mahvetmek istiyorsunuz. İzin vermem buna.

— Efendim, siz büyüksünüz. Siz affedicisiniz. Biz istemezdik böyle olmasını. Belki daha önceden haberiniz olsaydı, yanlışlığa düşmemizi engelerdiniz. Bizi bu hale eski sendikamız getirdi. Fabrikanızı yıkan o! Eski sendikadan hiçbirimiz memnun değiliz Zeyyat bey.

— Sendikanız mıdır nedir, onun yüzünden benim fabrikam boş duramaz.

Artık bağırarak konuşmaya başlamıştı Selimoğlu. Birdenbire sesini alçalttı. Çocuğunu dövüp, ondan sonra nasihat eden bir baba tavrıyla devam etti:

— Fabrikada sendikaya öteden beri karşıyım ben. İşçiler sendika istediler, sesimizi çıkartmadık. Ne çekiyorsak, bu sendikalardan çekiyoruz. Siz kurun öyleyse sendikanızı. Toplanın bir araya gelin. Kurun!

— Biz de, sizden bunu isteyecektik zaten Zeyyat bey. Kendi sendikamızı kendimiz kurmak istiyoruz.

Selimoğlu'yla hep Tacettin konuşuyordu. Sanki kazan işçilerini başına gelecek tüm kötülüklerden korumak için, kendini adeta ortaya atıyor, büyük bir fedakârlıkla bir kurtarıcı rolünü oynuyordu.

Siz isterseniz, fabrika yine eskisi gibi çalışabilir. Büyük bir hata yaptık biz. Siz affedersiniz, her şeyi eskisinden daha iyi bir hale döndürebilirsiniz.

Selimoğlu yeniden öfkeleniverdi. Elini kaldırarak:

— Her şeyi bağışlarım. Yalnız bir şey hariç! Benim fabrikamdan olup da başka bir fabrikadan, elinde sopayla işçilerime saldıranları asla bağışlamam.

Bakışlarını odada bulunan kazan işçilerinin üstünde gezdirerek: «Bu kişilerden biri şu anda buradadır.»

— Siz affedicisiniz Zeyyat bey. İnanıyorum ki bir defaya mahsus her şeyi affedersiniz.

Selimoğlu hiçbir şey söylemedi. Uzun süren bir sessizlik oldu. Yüz halinden herhangi bir şey anlamak mümkün değildi. Donuk, soğuk bir ifade vardı yüzünde. O ana kadar susan Cevat Yılmaz, Selimoğlu'nun yanında duran personel müdürüne dönerek: «Arkadaşlara toplanacakları bir salon tutun. Bunun için ne gerekiyorsa ya-

pın,» dedikten sonra, pencerenin önünde duran ve başından beri konuşmaya hiç karışmayan beyaz ceketli adama; —kazan işçileri, bu kişinin Selimoğlu'nun avukatı olduğunu öğreneceklerdi sonradan— «siz de ne gibi hukuki işlemler gerekiyorsa, halledin,» dedi.

Sonradan gelenlerin çoğu neler olup bittiğini anlayamamışlardı. Buna rağmen ses çıkaramıyorlardı. İster çekingenlikten, ister şaşkınlıktan; itiraz edilmiyordu. Boyun eğmişti sanki hepsi. Toplantı böylece noktalanacak gibiydi; eğer Zülfü konuşmasaydı.

Zülfü, fabrikaya dışarıdan giren kişiyi bağışlamam derken, Selimoğlu'nun kendisini kastettiğini anlamıştı. Direnişle birlikte kendi yazgısı da belli olmuştu. Kaybedeceği hiçbir şey yoktu artık. Ama o anda daha çok bu işin böyle bitmesinin, asıl kazan işçileri için iyi olmayacağını düşünüyordu. Selimoğlu'nun onu suçlamasına karşı içinde duyduğu tepki daha çok cesaretlendirmişti onu.

— Biz burada on kişiyiz Zeyyat bey. Acaba çadırdaki yediyüz kişi de aynen bizim gibi mi düşünüyor? Fabrikadaki arkadaşların da fikrini almak gerekmez mi? Salon boşuboşuna tutulmuş olur sonra.

Selimoğlu, avukattan tarafa baktı.

— Hemen salonu tutarsak, acele etmiş oluruz, dedi avukat. Bence biraz bekleyelim.

Selimoğlu, çenesini sıvazladı. Bir süre düşündü. Sonra:

— İyi, dedi. Gidin, arkadaşlarınızla konuşun. Arkadaşlarınızı ikna edin, ondan sonra gelin bana.

Zülfü, rahat bir soluk aldığını hissetti. Bir an evvel buradan kurtulmak, dışarı çıkmak istiyordu.

⁂

On kişi çadıra vardıklarında, işçiler, çevrelerini sardılar hemen. Akşam olmak üzereydi. İşçiler, sendikanın para yardımı yapıp yapmayacağını merak ediyorlardı. Doğru dürüst bir yanıt alamadılar. Raşit olsun, İsa olsun, soruları geçiştirmeye çalışıyorlardı. İşçiler, toplantı yapılmadan dağıtıldı. Komitenin toplanacağı söyleniyordu.

Birol, sabahtan beri sabırsızlık içindeydi. Bir ara, bir fırsatını bulup, İsa'yı kalabalıktan ayırdı. Gazoz fabrikasının arka tarafına götürdüğü onu. Ciddi bir şeyler olduğunu seziyor, fakat anlayamıyordu. Kızıyordu içinden; olan bitenden haberi olmayışına, onu dışlamalarına... İsa'nın bozuk ifadesini görünce, kızgınlığını unuttu. İsa, anlatmak için Birol'un soru sormasını beklemedi. Ne olup bittiyse hepsini anlattı.

Kan beynine sıçramıştı Birol'un. Tepkisi ani oldu. Öfke içindeydi. Bağırıp çağırmaya başlamıştı. İsa'nın nasıl bu kadar sakin olabildiğine şaşıyordu. Daha çok bağırmak, daha çok öfkelenmek geliyordu içinden.

— Demek öyle ha!.. Şimdi daha iyi anlaşılıyor her şey. Sendikaya giderken, niçin beni almak istemedikleri şimdi daha iyi anlaşılıyor. Son zamanlarda sendikayı suçlamaları boşuna değilmiş. Bu kadar mücadele edelim, bir anda her şeyi yok etsinler ha!.. Vay be! Şu işe bak!. Adamların yaptığına bak. Bu kadar kolay mı bu?

Öfkesinden yerdeki taşlardan birine vurdu ayağıyla. Hep o konuşuyordu.

— Nasıl yapabilirler böyle bir şeyi. Bir tek onlara mı kaldı bu direniş? Onlardan başka kimse yürütemez mi direnişi? İşçiler müsaade ederler mi böyle bir şeye? Aklım almıyor doğrusu. Hiç, vallahi hiç...

— Çadıra gidelim, dedi İsa. Birazdan toplantı yapacağız.

— Toplantıya falan lüzum yok. Bu adamlar bir dakika daha duramazlar komitenin başında.

İsa'nın sıkıntılı bir hali vardı. Onun bu hali, Birol'u daha da çileden çıkarıyordu. İstiyordu ki; o anda ikisinin arasında bir sonuca varılmalıydı. Bir an evvel harekete geçilmezse, çok kötü şeyler olacakmış gibi geliyordu ona. Henüz tam olarak tanımadığı bu insanlara karşı, kuşkuyla bakıyor, güvenemiyordu. İsa da dahildi buna. İstiyordu ki İsa bir şeyler söylesin. O da kızsın, onun gibi; bağırsın çağırsın. O zaman içi rahat edecekti ancak. Raşit'in komitedeki diğer işçileri de etkileyeceği korkusunu duyuyordu. İsa, sustukça, bu korkusu daha da artıyordu.

— Siz ne yapmayı düşünüyorsunuz? Bu adamı komitenin başında tutacak mısınız halâ?

— Çadırda konuşuruz, dedi İsa. Birol'u beklemeksizin geri çadıra doğru yürüdü.

Birol: «Bir şeyler yapmalıyız,» diye bağırdı arkasından. «Böyle susarsak olmaz!»

Sonra çaresiz koştu yetişti arkasından. Tedirginlik ve korku tüm vücudunu kaplamıştı. Ne söyleyeceği de aklına gelmiyordu artık. İsa'nın tavrından hiçbir şey anlamanın olanağı yoktu. Gittikçe kararan havanın griliğinde, nesneler nasıl belirsizleşmeye başlamışsa, İsa'nın yüzü de öyleydi. Konuşmadan, çabucak vardılar çadıra. Kafası karmakarışık olmuştu Birol'un. Ya her şey birden berbat olursa? Bu işin içinden nasıl çıkılacağını düşünmeye uğraşıyor, daha çok umutsuzluğa kapılıyordu. Raşit, ihanetinin hesabını vermeliydi. Komitedeki diğer işçiler, onun gerçek niyetini görmeliydiler. Raşit'in yap-

mak istediği şeyin ihanet olduğunu, büyük fabrikadaki işçilerin anlayabileceklerine güvenemiyordu. Belki de Raşit, ikna edebilirdi onları. Korkunç bir şey olurdu bu. Direnişin sonu demekti. Aklına gelen bu düşünceden tüyleri ürperdi. Ne yapsa kurtulamıyordu bu düşüncelerden. Hayalinde, bir an için her şeyin yıkıldığını, fabrikaya dönemeyeceklerini kuruyordu. Suskun olmanın, eli kolu bağlı olmanın sırası değildi artık. Güçlü olmalıydı. Güçlü olmaya ihtiyacı vardı. Düştüğü bu panikten bir an evvel kurtulmalı, mutlaka bir şeyler yapmalıydı. Sanki patlamaya hazır bir barut fıçısı gibiydi.

*
**

Direniş çadırı, en heyecanlı toplantısını yaptı o gece... Çadır, sonradan gelenlerle birlikte, iyice şişti, patlayacak gibi oldu.

Sinirler alabildiğine gergindi. Raşit'in yüzü hiç şimdiki gibi kıpkırmızı olmamıştı. Tacettin'in de ondan aşağı kalır yanı yoktu.

Masanın başında Raşit, yanında İsa, Raşit'in öbür tarafında Doğan ve Tacettin oturuyordu. Kahveden sandalye getirttirilmişti. Sandalye bulamayanlar ayakta duruyorlardı. Kimi de yere çömelmişti.

Çadırın içi alabildiğine sıcaktı. Sıcaklık, falan umurunda değildi kimsenin. Onbeş kişi kadar vardı çadırın içinde. Herkesin yüzünde bir heyecan, merak vardı. İçlerinden bazıları bir şeyler olduğunu duymuşlar fakat tam olarak anlayamamışlardı. Birçoğu da sendikadaki toplantıda önemli bir şey olduğunu sanıyordu. Ne var ki hiç kimse konuşmuyordu. Komitenin başındaki belli başlı adamların ciddiliklerini hiç bozmayışları, herkeste kendiliğinden bir disiplin yaratmıştı.

Çadırın bunaltıcı sıcağından, gömleklerdeki düğmeler birer birer açılmaya başladı. Çoğunun göğüslerinde boncuk boncuk ter olmuştu. Herkes toplantının başlamasını istiyordu bir an evvel.

— Başka gelecek var mı? diye sordu İsa, Sesi sert ve katıydı.

Herkes birbirine baktı. Raşit'in sessiz hali, bakışlarını masanın üstüne kaldırıp da, çevresine bakındığında, ürkekliği... Kimsenin dikkatini çekmemişti.

İsa; «Arkadaşlar, yapacağımız bu toplantı çok önemli. Burada alacağımız kararlar direnişin kaderini etkileyecektir,» diye söze başladı. Onun sesinden başka tek bir soluğun duyulmadığı bir sessizlik oldu. Sözcüklerin üstüne basa basa konuşmasına devam etti: «Hepimizin bildiği gibi, fabrikadan çıktığımızdan bu yana görüşmeleri; Raşit, Tacettin ve Muharrem arkadaş yürüttü. Bu arkadaşlar bugün çok önemli bir toplantıda bulundular. Biz de bulunduk bu toplantıda. Ancak bu toplantı sendikada değil, fabrikanın genel merkezindeydi. Ve bu toplantı sendikadan ve komiteden habersiz yapılıyordu. Bizim bu görüşmeden haberimiz bir önceki gece oldu.

Hayret ve öfke dolu sesler İsa'nın sonraki sözlerini anlaşılmaz kıldı. Raşit sinirinden yüzü pancar gibi, ayağa kalktı. Konuşurken sık sık gözünü kırpıyordu. Bakışları kimseyi görmüyordu sanki.

— Arkadaşlar, mesele yanlış anlaşılmasın, dedi titrek bir sesle. Bağırarak konuşuyordu. «İsa arkadaş haberimiz yok derken, gizli bir iş çevirmişiz gibi konuşuyor. Elbette biz, bütün yaptıklarımızdan herkese bahsedemeyiz. Madem ki bizi sorumlu seçtiniz, durumumuz ne gerektiriyorsa onu yapacağız. Bizim gidip işverenle, ya da başkasıyla görüşmemiz, arkadaşlarımıza danışmadan bir

şey yapıyoruz demek değildir. Sonucu biz arkadaşlara zaten iletecektik.

— Her neyse, diyerek onun sözünü kesti İsa. Gürültüleri bastırmak için bir kez daha tekrarladı sözünü. «Görüşmenin amacı şuydu: İşverenle anlaşıp, yeni bir sendika kurmak!»

Raşit yerinde duramadı. «Arkadaşlar, hepinizin içinde büyük bir suçlamayla karşı karşıyayım.»

Doğan, Raşit'in omuzlarından tutarak yerine oturttu. «Bırak anlatsın, sinirlenecek bir şey yok.»

Çadırda bulunanların çoğu durumu kavrayamamıştı henüz. Sivaslı Mehmet, Doğan'n Raşit'i yerine oturttuğunu görünce, «Raşit'i dinlemek istiyoruz,» diye müdahale etti.

Bundan cesaret alan Raşit, tekrar ayağa kalkarak büyük bir heyecanla, soluk bile almadan konuşmaya başladı.

— Onbeş günden beri devamlı sendikanın kapısını aşındırdık. Sonuç sıfır. İşçi arkadaşların eline birbuçuk aya yakındır para geçmedi. Ne cevap vereceğiz bu arkadaşlara? Üstelik başka yerde çalışmalarına da izin vermiyoruz. Her gün burada topluyoruz onları.

Söylediği son sözlere karşı itirazlar yükseldi. Remzi heyecanla ayağa kalkıp:

— Millet keyif için mi burada toplanıyor? Herkes dağılsın da fabrika rahat rahat üretime mi geçsin?» diye bağırdı.

— Kimse buraya toplanmasın demek istemedim. Sözlerim yanlış anlaşılmasın. Yanlız şunu bilmenizde fayda var. Açıkça söyleyeyim arkadaşlar; sendika, direnişimizi desteklemiyor. Bizim direnişe bitti gözüyle bakıyorlar. Bir yerde bize, başınızın çaresine bakın, demeye getiriyorlar. Sendikadan maddi yardım alamadıktan son-

ra, biz kendi sendikamızı kendimiz kurmuşuz, ne farkeder.

— Çok şey farkeder Raşit arkadaş!

Birol da kalkmıştı ayağa; öfkeyle bağırıyordu.

— Kuracağımız sendikanın, eskisinden farkı kalmaz o zaman. Hele ki bu sendikanın parasını patron veriyorsa. Ayrıca böyle bir şeyi buradaki işçilerden habersiz gerçekleştirmeye çalışmanı açıklaman gerekir. Elbette bazı ayrıntıları işçilere söylemeyebilirsiniz, ama bunlar ayrıntı değil. Bu, doğrudan doğruya direnişin yazgısını belirleyecek bir şey.

Raşit, konuşmanın arasına girmek istediyse de, Birol bu fırsatı tanımadı ona. Hınçlı konuşması, bir an için herkesi etkilemişti.

— Evet, maddi bakımdan zor durumdayız. Sendikamız gereken maddi desteği bugüne değin göstermedi. Ve dediğin gibi direnişi desteklemeyi bıraktı. Ancak metalurji sendikasını tanımıyorsun sen. Büyük bir tabandır bu sendika. İçinde mücadeleler barındıran; grev dolu, direniş dolu... İşçi hareketlerinin en önemlilerinde yer almıştır bu taban. Bugünkü yöneticileri, işçi sınıfın hareketinin önünde olmayabilir, hatalara düşmüş olabilirler; bu bizim iç sorunumuzdur. Sendika yönetimine sınıf bilinçli işçileri getirmenin mücadelesini vermek gerekir. Ancak bu geniş tabanlı sınıf sendikasını parçalayarak olmaz. Onun dışında, güçsüz yolları deneyerek hiç olmaz. Aksine bütünlükten yana olmalıyız. Metalurji Sendikası binlerce işçiyi temsil eden ve sınıf mücadelesini savunan sınıf ve kitle sendikasıdır. Yılların işçi mücadelesine dayalı bu sendikal örgütü göz bebeğimiz gibi korumalıyız. Patronların bu sendikaya olan nefretleri boşuna değildir. Yöneticiler, yanlış yönde bile olsalar, tabanın çok çok gerisinde hareket edemezler. Taba-

na hesap vermek zorundadırlar. Patronlar güçlü sınıf sendikalarından korkarlar. Güçsüz, cılız, işçi sınıfını yozlaştıran sendikalar ister onlar. Geniş kitlelerin bir araya gelmesi, örgütlenmesi, sınıf bilincine varması tehlikelidir onlar için. Bir takım eksiklikleri, yanlışlıkları olsa da Metalurji İşçileri Sendikası böyle bir sendikadır. En önemlisi, bu sendikanın tüzüğü, demokratik bir tüzüktür.

— Buraya ders dinlemek için toplanmadık, dedi Raşit alayla.

— Biz tabanız ve tabandan kopamayız.

Çoğu, anlayamadığı gibi, taban sözü sinirlerine gitmişti. Hatta Cabbar bir iki gün sonra bir arkadaşına; «bu adam tutturmuş bir taban lafı, bir gün tepem atacak, vuracağım bir tane; görecek taban neymiş!» diyecekti. Birçoğunun kafalarını karıştırmıştı Birol'un söyledikleri. Raşit bile konuşmadan önce düşünmek zorunda kalmıştı.

— Birol arkadaşın birçok kitap okuduğu belli. Bir sürü lafı oldukça iyi ezberlemiş. Fırsatları iyi değerlendiriyor. İki fabrika bir araya geldiğinden beri ön plâna çıkamamanın üzüntüsü içinde Birol arkadaş! Baştan beri yapamadığını; kendisi gibi düşünmeyenleri karalayıp, işçi arkadaşların aklını çelmek istiyor. Biz direnişe kalkmasaydık, direnişi kaybedeceklerini unutmuşa benziyor. Biz Metalurji Sendikası için ondan çok daha önceleri başladık mücadeleye. Madem o kadar bilgiliydi, fabrikasındaki işçilerin gitmesine neden engel olamadı? Bildiklerini biraz da kendi fabrikası için kullansın. Dışarı çıktığımızdan beri en disiplinsiz davrananlar onlar.

Birol, iki yumruğunu sıkmış, öyle dinliyordu Raşit'i. Dişleriyle dudaklarını ısırıyordu sinirinden. Karşısındaki adamın nasıl yalan söylediğini, nasıl rol yaptığı-

nı gördükçe; bağırası, kalkıp onun gırtlağına sarılası geliyordu. Kendine hakim olabilmek için büyük bir çaba sarfediyordu.

Toplantı karman çorman olmuştu. Her kafadan bir ses... Çadırın boğucu havası da diğer yandan. Sinirler iyice gergin... İçerisi sigara dumanı dolmuştu. O sıra, döküm fabrikasından iki temsilci geldi. Bir köşeye iliştiler.

Çadır toplantılarının kesin bir sayısı yoktu. Bazen bir iki kişi fazla olur, bazen de sayıları azalırdı. İyice belirginleşen tiplerin dışında, eksiklik veya değişiklik oldu mu pek fark edilmezdi. Bir Cabbar örneğin; bağıra çağıra konuşur; dikkati çekerdi. Sivaslı Mehmet; gür sesiyle patavatsızca konuşan Zeyyat. Bunların eksikliği hemen farkedilirdi.

İsa: «Arkadaşlar, tek tek konuşalım!» diye bağırdı. «Konuşmak isteyen elini kaldırsın. Herkes canı istediği gibi konuşursa, toplantı yapamayız.»

Birçok kişi birden elini kaldırdı. Büyük fabrikadan Cemal konuşmaya başladığında, Birol «ben daha önce söz istemiştim,» diye itiraz etti.

— Herkes konuşacak, dedi İsa. Telaşlanmaya gerek yok.

Cemal sessiz bir tipti. Tartışmalara karışmazdı pek. Yakındığı, itiraz ettiği görülmemişti. Zihinlerde iz bırakacak herhangi bir davranışı da yoktu. Söz almasaydı eğer, her zaman olduğu gibi kimse onun farkında olmayacaktı.

— Birol arkadaşa haksız davranıyoruz. Söyledikleri doğru. Bizler yalnız değiliz. Aynı düşünceleri paylaşan birçok işçi var fabrikalarda. Döküm işçileri bizi neden destekledi? Bizden daha bilinçli düşünüyorlar da ondan. Döküm fabrikasından biri bana «siz aynı zamanda bizim

ve bütün işçiler için mücadele veriyorsunuz,» demişti. Biz, bunun gibi birçok gerçeği görecek durumda değiliz henüz. Bugüne kadar fabrikadan dışarıdaki dünyayı görmedik de ondan. Bizim gibi, birçok fabrikanın olduğundan, ordaki işçilerin de aynı sorunlarla karşılaştıklarından haberimiz yok. Birol arkadaşa boşu boşuna kızdık bugüne değin.

— Kimseye kızdığımız yok, dedi Cabbar.

— Bir şey belirtmek istiyorum.

Birol, kimsenin dinlemediğini görünce daha hızlı bağırdı. İsa'nın konuş demesini beklemeden:

— Raşit kafasını bizim fabrikaya taktı. Hakikaten biz olmasak daha iyi olurdu onun için. Daha rahat olurdu hiç olmazsa. Raşit arkadaşın işçilerin genel çıkarlarını düşündüğü yok. Bu gibi şeyleri dert etmiyor kendisine. Aynı işverenin fabrikaları olduğumuz halde ayrımdan yana. Başından beri bizi dışlayıcı bir tutum takındı. Büyük fabrikadaki diğer arkadaşların Raşit gibi düşündüğünü sanmıyorum.

— Benimle böyle konuşamazsın!

Raşit devam edecekti ama İsa engel oldu:

— Toplantıyı ikili tartışmaya dönüştürmeyin. Toplantımızın asıl amacı başka. Bu şekilde davranırsak sabaha kadar bir sonuca varamayız.

Birol, Raşit'le polemiğe girmenin, Raşit'in yararına olduğunun farkına vardı. Raşit, konuyu ikisinin arasındaki kişisel mücadeleye dönüştürmek istiyordu.

İsa konuşmasına devam etti:

— Arkadaşlar, direnişin en zor günlerini yaşıyoruz. İşveren, içimizdeki bazı arkadaşların zayıflığından faydalanarak fabrikada üretime geçmek istiyor. Amacı, bizim moral gücümüzü daha çok yıkabilmek. Raşit'in önerdiği gibi yeni bir sendika kurmanın doğru bir çözüm yolu ol-

madığını hepimiz biliyoruz. Raşit arkadaş, affedilmeyecek kadar büyük bir hataya düştü. Şimdi burada açıklamak istemediğim birtakım şeyler daha gerçekleşti. Ama direnişin yararı açısından, bu kadarını açıklamak yeter.

— Her şey açık konuşulsun, dedi Raşit yüksek sesle. İsa cevap vermeyince, oturduğu yerden tekrar ayağa kalkarak:

— Arkadaşlar, madem böyle, sabah arkadaşları toplarız. Her şeyi açıklarız onlara. Bu meseleyi tüm işçilerin önünde tartışırız.

— Hayır, böyle bir şey yapamayız, dedi İsa. Ne konuşacaksak, aramızda konuşacağız. İşçi arkadaşlara bir şey söylemek yok.

— Niçin işçi arkadaşlardan saklıyorsunuz? Benim korkum yok.

Doğan, ancak Raşit'in duyabileceği bir sesle: «Bizleri sattın, bir de hâlâ konuşmaya cesaret bulabiliyorsun. Senin yaptığın başka nedir? Hiçbir şey söyleyemezsin işçilere. Boynunu koparırım yoksa.»

Raşit, mosmor olmuştu. Çadırdaki hava birdenbire aleyhine dönmüştü. Cesareti gitmişti. Ağlamaya başladı. Hemen hemen herkes Raşit'i suçluyordu. Ağlamaklı bir sesle; «benim ülserim var,» dedi. «Bu kadar heyecana dayanamam ben.»

— Baştan düşünseydin, dedi Doğan.

İsa:

— Şimdilik Raşit'in komite başkanlığı görevine devam etmesini öneriyorum.

İşçilerin çoğundan itirazlar yükseldi. Raşit, ağlamasını keserek:

— Arkadaşlar, benim ülserim var. Ben bu görevi yürütemeyeceğim. İstifa ediyorum.

— Bu işi başladığın gibi yürüteceksin, dedi Zülfü. Öyle sıkıya geldiği zaman bırakıp gitmek yok.

— Evet, dedi İsa. Bu görevi yürüteceksin. Ama eskisi gibi değil. Gene komite başkanı sen olacaksın. Fakat bu kez komiteye danışmadan hiçbir iş yapmayacaksın.

Raşit'in karşı koyacak en ufak bir gücü kalmamıştı. Ağlamasını kesmişti. Aslında gerçekten ağlamıyordu. Kızması da, bağırması da, kendisini acındıracak duruma sokması da hepsi birer rolden ibaret gibiydi. Hainlikle, ihanetle suçlanmasına rağmen, komite başkanlığından vazgeçemezdi kolay kolay. Hoşlanıyordu bu görevden. Elinde çantasıyla, yediyüz işçinin başı olması, köyde hava atmasına yarıyordu. Belediye başkanının bile kendisine saygıyla davranması hoşuna gidiyordu. Önemli biri olmuştu. İstifa edeceğim demesi, nazlanmadan ibaretti. Komitedekilerin bunu kabul etmeyeceklerini çok iyi biliyordu. İşçilerin çoğunluğu bu meseleyi komitede olan işçiler gibi göremezlerdi. Hatta Raşit, işçilerin arasında kendisine inanacakların sayısının hiç de az olmayacağını adı gibi biliyordu. İstifa etmesi, işçiler arasında bölünmeye yol açabilirdi. Tüm bunlara rağmen boyun eğmemeyi göze alamadı. Komitenin kararlı davranışı susmasına neden oldu. O geceki toplantıda komitenin tümüyle birlikte kendisine karşı çıkacağını tahmin etmiyordu. İşçilerin önünde kötü duruma düşürülmesi uzak bir ihtimal değildi. Komite başkanlığından da olurdu bu sefer.

Tüm suçlamalar, aşağılamalar, onun ruhunda en ufak bir iz bırakmamıştı. Yalnız sendika kurma işinin olmadığına, bir de eskisi gibi tam yetkili olamayacağına üzülüyordu. Bu üzüntüsünün de yardımıyla o gece çok acı çekiyormuş gibi gözükmeyi, derin bir üzüntü içindeymiş gibi görünmeyi iyi başardı.

***

Ertesi gün yağmur yağacakmış gibi bulutlandı gökyüzü. Çadırın çevresinde toplanan işçiler her zamanki gibi yürüyüşe geçtiler. Artık sadece fabrika çevresini dolanmakla kalmıyorlar, Alibeyköy meydanından Çırçır'a kadar uzanıyorlardı. Sabahın henüz erken saatlerinde bağıra çağıra marşlar söyleyen kazan işçileri çevre halkının ilgisini çekiyordu. Sabahları, ellerinde boylarından büyük çantalarıyla okula giden küçük çocuklar kaçışarak yol veriyorlardı işçilere. Sonra duvarların üstlerine çıkıyorlar, cılız sesleriyle atılan sloganları tekrarlıyorlardı. Kimi kadınlar balkonlara çıkıyor, kimi perdelerini aralayıp camdan bakıyor, kahvelerde oturup sabah kahvaltılarını edenler merakla ayağa kalkıyorlardı.

İşçilerin sesi eskisinden daha gür çıkıyordu. Hele kazan fabrikasının önünden geçtiklerinde, fabrikadakiler duysun diye boğazlarını yırtarcasına bağırıyorlardı. Yürüyüş kolu düzenli hareket edemiyordu henüz. En hızlıları en önde yer alıyordu. Yaşlılar en arkadan geliyorlardı. Zaman zaman öndekiler hızlı yürüyünce aralarda boşluklar oluyor, en arkadakiler koşmak zorunda kalıyorlardı. Dörderli sıralar halinde yürüyorlardı. Önden beş altı sıra geride sesler yavaşlıyordu. Ortalarda koroya katılanlar birkaç kişiye iniyordu. Onlar da her zaman değil, arada sırada katılıyorlardı koroya. Önden başka bir mısra, arkadan başka bir mısra söyleniyordu kimi zaman. En arka sıralardan ise hiç ses çıkmıyordu. Arka sıralarda yürüyenler, sanki yürüyüş kolundan değilmiş de, işçileri takip eden bir kalabalık gibiydiler.

Birol en öndeydi. Avazı çıktığı kadar bağırıyordu. Ara sıra sıradan çıkıyor, İsa ile birlikte geriden gelenleri bekliyorlardı. İsa bir yandan, Birol bir yandan bağırıyorlardı işçileri yüreklendirmek için. Yaşlı işçilerin çoğu

yine de katılmıyorlardı marşlara. Bazıları da hoşlanmıyorlardı bu yürüyüşten. Sabah sabah, hatta akşamları köyün içinde dolaşmayı gereksiz buluyorlardı. Komitenin içinde bile böyle düşünenler vardı. Böyle düşünenlere Birol; «çevre halkı bizim direnişte olduğumuzu bilmeli, güçlü olduğumuzu ve dayandığımızı göstermeliyiz onlara. Başka fabrikalardaki işçiler, işçilerin karıları, çocukları, esnaflar, işsizler, öğrenciler; hepsi, hepsi bizim direndiğimizi bilmeliler. Bize karşı ilgisiz kalmamalılar.» Hatta bu yüzden tartışma çıkmıştı komitede. Neredeyse yürüyüşlerden vazgeçilecekti. Birol inatla yürüyüş yapmanın gerekliliğini savunuyordu. «Bu kadarla bile yetin memeli. Alibeyköy'ün dışına taşmalıyız,» diyordu. «Sesimizi duymalı herkes. Bizi görsünler ki düşünsünler. Bu kadar adam; yaşlısı genci neden yürüyüş yapıyor? Direnenler bir avuç kişi miymiş, yoksa bir yığın mı görsünler. Kararlılığımızı görsünler. Yoksa kim duyar bizim burada direndiğimizi? Kimin umurunda olur?»

Yürüyüşler, kararlılıklarının simgesi oldu. Gittikçe hoşlanmaya başladılar. Fabrikanın önünden geçtiklerinde bağırıyorlardı ya; mücadele güçlerini, haklılıklarını, ihanet edenlerin yüreklerine yüreklerine vuruyorlardı. İşte o zaman bambaşka oluyordu. Bu durum bir üstünlük sağlıyordu onlara. Fabrikanın önündeki alanda birkaç kişi varsa, onlar da korkup kaçıyorlardı. Onların korkup kaçmaları yeterdi. Çalışıyorlardı ama utanç da bırakmıyordu yakalarını. Direnenlerse gururluydu. İnsanın karnı aç da olsa, bu gurur unutturuyordu açlığı. Haklı olmak bambaşka bir şeydi. Güçlü olmak, bir arada olmak umutsuzluğa düşmekten kurtarıyorlardı onları. İnsanların birliği, doğaya üstün geliyordu.

Personel binasındaki memurlar, perdeleri aralayıp bakıyorlardı gizlice. İşçilerin sesleri, fabrikanın duvarla-

rında yankılandıkça çalışanların korkuları büyüyordu. Balyozu ne kadar hızlı vururlarsa vursunlar, bütün kaynak motorlarını boş yere de çalıştırsalar, bütün makinelerin şalterlerini açsalar, işçilerin seslerini bastıramıyorlardı. Fabrikanın kapalı kapılarından bile giriyordu bu ses.

Köye vardıklarında daha yavaş çıkıyordu sesleri. Hele yürüyüş kolunda olup, köyde oturan işçiler çekingenliklerinden en ortalara ya da en arkalara geçiyorlardı. Ara sıra kahvelerden dışarı çıkıp alkışlayanlar oluyordu. O zaman çekingenliklerinden kurtulup, seslerini yükseltiyorlardı.

Yürüyüşün daha düzenli bir hale getirilebilmesi için uğraş veriyordu komitedekiler. İşçilerin, marşları öğrenmesi, düzenli sıralarla hep bir ağızdan söyleyebilmeleri oldukça zor oluyordu. Hatta ön sıradakilerin ayrı bir marş, arkadakilerin başka bir marş söyledikleri bile oluyordu. Birol, İsa ve komiteden birkaç kişi daha kargaşalığı düzenlemek için sıradan ayrılmak zorunda kalıyorlardı. Daha sonra birkaç kişi, yürüyüşü düzenlemek için başından sonuna, yürüyüşün yanında yürümeye başladı.

O günün akşamı, gene fabrikanın önünden geçmişler, Çırçır'ı dolaşıp, meydana geri dönmüşlerdi. Yağmur çok küçük damlalar halinde yağmaya başlamıştı. Damlalar, yere düşmüyordu sanki. Doğu'dan doğru hafif bir rüzgar çıkmıştı. Yoldan kalkan toz bulutuyla birlikte, rüzgâr kuvvetlendi. Bir fırtına kopacak gibiydi. Bir önceki günkü boğucu sıcaklık hayra alâmet değildi zaten.

Yürüyüş kolu iyice bozulmuştu. Sabahki gibi canlı olmamıştı yürüyüş, bir isteksizlik vardı genelde. Fabrikayı geçtikten sonra, ön sıraların dışında bağıran olmamıştı. İşçilerin bir kısmı bağırırken, bir kısmı da sanki

gezideymiş gibi kendi aralarında muhabbete dalmışlardı. Havanın da kötüleşmesi, dağılmalarına neden olmuştu. Yarısı kahvelere girdi. Diğer yarısı da ne yapılacağını beklemeye başladı. Akşamki toplantı ile ilgili doğru dürüst bir açıklama yapılmamıştı. Bir tedirginlik vardı içlerinde. Biraz da havanın kasvetinden olacak; yorgunluk, bitkinlik başgöstermişti. Trabzonlu Zeyyat ortaya çıkıp bağırmasaydı, o gün herhangi bir değişiklik olmayacaktı.

Zeyyat, bir önceki gece toplantıda olanları, Raşit'in yaptıklarını içine sindirememişti. Sabahtan beri her an patlamaya fırsat arıyordu. İşçilerin hiçbir şeyden haberleri olmayışını kabul edemiyordu. Onun bu dolu hali sonunda patlak verdi. Köy meydanında, kaldırımın üstüne çıkıp bağırmaya başladı. Raşit'leri göstererek:

— Bu adamlar satılmıştır, herkes tanısın bunları. Bütün köy tanısın. Bunlar işçi hainleridir.

Yumruğunu havaya kaldırmış, avazı çıktığı kadar bağırıyordu. Doğan yanına gelerek: Delirdin mi be adam, sus,» dedi sinirli bir şekilde. İsa da koşup gelmişti o sırada: «Ne yapıyorsun Zeyyat, bu yaptığın saçmalık. Kendi meselemizi burada, bütün milletin ortasında mı tartışacağız? Gece ne konuştuk?

Zeyyat'ın öfkesi geçmemişti hâlâ.

«Engel olmayın bana. Şu adama dersini vereyim.» diyerek Doğan'ın kolundan kurtulmaya çabaladı.

— Alın Zeyyat'ı, bir kahveye götürün. Yatışana kadar çadıra gelmesin, dedi İsa.

Raşit ortalıktan kaybolmuştu o ara. Zeyyat'ı güç belâ kahveye soktular. İşçilerden kala kala yüz, yüzelli kişilik bir grup kalmıştı. Onlar da çadıra doğru yürüdüler. Şaşkınlık içindeydi işçiler. Zeyyat'ın neden böyle davrandığını anlayamamışlardı. Boşnak Ceko'nun suratı öf-

keden kıpkırmızıydı. Raşit'le eskiden beri arkadaştılar. Zeyyat'ın konuşması deliye döndürmüştü onu. İşçilerle birlikte çadıra gitmedi. Çadıra giden yolda bekledi.

Zeyyat'ın yanında İsa vardı. Cabbar, Doğan, Zülfü hemen gerisinden geliyorlardı. Zeyyat sakinleşmiş gibiydi biraz. Yaklaştıklarında Ceko bağırdı:

— Komitenin başındakiler satılıyor mu? Niye bize açıklama yapmıyorsunuz?

Konuşurken, sinirden çenesi zorlanıyor, boyun kasları alabildiğine geriliyordu. Bakışlarında delice bir ifade vardı; kavgaya hazırmış gibi...

Zeyyat zaten zoruzoruna sakinleşmişti.

— Meydanda nasıl bağırabilirsin Raşit hakkında?

Öfkeden köpürüyordu. Kavga kopacaktı. Cabbar ikisinin arasına girdi.

— Yapma Ceko. Birbirimizle kavga mı edeceğiz?

— Böyle yapmamalıydı.

— Evet Zeyyat hata etti. Ama senin bilmediğin bir sürü şey var.

— Yaptığının hesabını verecek.

— Haqi gel sor bakalım, ne soracak mışsın, diye bağırdı Zeyyat.

Fırladı Ceko. Cabbar aynı anda belinden kavradı onu. Cabbar'ın kuvveti hiç de yabana atılacak cinsten değildi. Hele sinirlendi mi; bir öküzden güçlü olurdu o zaman. Ceko'yu öyle bir kavradı ki; sımsıkı. Sonra da yana fırlattı.

— Kendine gel, diye bağırdı. Tiz bir çığlık gibiydi sesi. Sen de sus, dedi Zeyyat'a. Kesin artık! Fabrikada çalışanlar günden güne artıyor. Biz burada kalkmışız birbirimizi yiyoruz. İyi, yiyin bakalım birbirinizi. Bugüne kadar başarıyla sürdürdüğümüz direnişi kendi ellerimiz-

le berbat edelim. Herkes de bizi seyretsin. İşçiler artık birbirini yemeğe başladı desinler.

Boşnak Ceko hiç sesini çıkarmadı. Sinirli bir şekilde çekti gitti. Zeyyat kendi kendine bir şeyler mırıldanıyordu hâlâ..

Yağmur yağmaya başlamıştı. Önce tek tük dökülen iri damlalar birdenbire çoğaldı. Doğan, «koşalım,» diye bağırdı. «Yoksa sırılsıklam olacağız.» Yağmur hızını iyice arttırmıştı. Toprağa, evlerin camlarına düşen yağmur damlalarının sesi kapladı bir anda ortalığı. Hep birlikte koşmaya başladılar. Çadıra geldiklerinde, sırılsıklam olmuştu hepsi. O gün gece boyunca sürdü yağmur. Bardaktan boşanırcasına yağıyordu. Çadırın içine kadar girdi yağmur suları.

⁂

Yine geçiyorlardı fabrikanın önünden. Her zamanki gibi, askerler vardı fabrikanın önünde. Bu kez sayıca fazlaydılar. Üstelik askeri araçlar vardı ve içleri asker doluydu. Fabrika duvarının dibine sıra sıra dizilmiştiler. Motorları gürültüyle çalışıyordu.

İki günden beri yağan yağmur dinmişti. Yağmur sularının, kuru toprağı çamura dönüştürmeye gücü yetmemişti. Yağmurla dinlenmiş toprağın o kendine has kokusu vardı ya; egsoz kokuları boğuyordu onu. Genizleri yakan bir kokuydu bu.

İşçiler yürürken, onların yanı sıra ilerliyordu askeri araçlar. Gazı da sonuna kadar körüklüyorlardı. Boğucu bir duman... Bu dumanı dağıtacak rüzgâr yoktu. Bulutluydu hava. Fabrika bacalarından çıkan dumanlar tepeleri aşamamış, sisli bir perde çekmişti köyün üstüne.

İşçilerin sesi, motor gürültülerine karışıyordu. Bağırdılar, güçleri yettiğince bağırdılar. Askerlerin komuta-

nı, Raşit'i çağırdı. Birşeyler söyledi ona. Raşit, koşa koşa sıranın önüne döndü. Nefes nefese:

— Bağırmasınlar, diyor binbaşı. Sessiz yürüyecekmişiz.

Pek dinleyen olmadı.

— Arkadaşlar, fabrikanın önünü geçene kadar bağırmayalım.

Kendi sesini, kendi bile duyamıyordu. Ne dediği anlaşılmadı bu yüzden. Sonunda bu çabasından vazgeçmek zorunda kaldı. İnliyordu ortalık. Ekzozlar olanca gücüyle duman çıkartıyorlardı. İşçiler daha da bağırıyorlardı.

Sıranın önü, arkası aynı uyumu sağlayabilmişti bu kez. Yaşlısı genci hepsi bağırıyordu. Duygu dolu bir görünümdü bu. Bir tarafta fabrika; tam bir sessizlik içine bürünmüş, işçilerle birlikte adım adım ilerleyen araçlar; araçların içinde askerlerin endişeli yüzleri, tüfeklerine sımsıkı sarılmışlar, merakla bakıyorlar çevrelerine. Araçların boyunca uzayıp giden insanlar. Başlarını yukarı kaldırmışlar, haykırıyorlar. Ne olacağını kimse bilmiyor. Kimsenin de umurunda değil o anda. Herkes büyülenmiş gibi. Araçlardan yayılan egsoz dumanı, büyüye bir gerçeklik kazandırıyor. Büyük bir tepki doğuyor işçilerde. Korkmuyorlar o an için. Bağırdıkça cesaretleniyorlar.

Öndeki araçlar durdu. Birol, işçilerle birlikte ilerliyor. Döküm fabrikasının önündeki alan işçilerle dolmuş. Fabrikadaki işçiler, kapıya yığılmış, merakla izliyorlar kazan işçilerini.

Yüreklerinde belli bir rahatlama olmuştu işçilerin. Çektiklerini, acılarını, evde kavgayla geçen günleri, çocukların sessiz boyun eğişlerini; hepsini unutmuşlardı. İçlerinde bir güç duymuşlar; kararsızlık, umutsuzluk yok olup gitmişti bu güçte. Bir değil yediyüz sestiler. Bir kişi, yediyüz kişinin gücüyle donanmıştı. Disiplinli yürü-

meyi başarmışlardı o gün. Yürüyenler artık birbiri ardına giden insanlar değil, organik bir bütündü.

*
**

Ertesi günkü yürüyüş, öğleden sonra saati ikide başladı. Sabahtan sendikaya giden beş kişi ancak öğleye doğru gelebilmişti. Yürüyüş kolu çadırın önünden köy meydanına doğru hareket etti. Köyün içinde dolaşılacak, köprü tarafına sapılıp fabrikanın önünden çadıra gelinecekti. Pırıl pırıl bir hava vardı. Yakıcı güneş, yürüyüş kolunu cansızlaştırmıştı. Sessiz ve ağır yürüyorlardı. Fabrikaya saklıyorlardı güçlerini.

Tam köprünün önünde beklenmedik bir şey oldu Köprünün üstünde askerlerin kurduğu barikatla karşılaştılar. Sıranın önündekiler yavaşladı askerleri görünce. Arkadan gelenler üstüste yığıldılar.

Askerler ikişer metre aralıklarla beşli sıra oluşturmuşlardı. Tam önlerinde komutanları duruyordu. Geride dört cemse ve bir cip. Köprünün aşağısından dayanılmaz bir koku yayılıyordu sıcakta. Köprünün öte tarafından gelen araçlar, askerler tarafından geri çevriliyordu. İşçiler, askerlerin iyice yakınına gelince durmak zorunda kaldılar. Ne yapacaklarını şaşırmışlardı. Sıralar bozuldu. İçlerinde korkmuş olanlar, arkalarda kaldılar. Köprünün olduğu bölümde tek bir yan sokak bile yoktu.

— Geri dönün ve dağılın, diye bağırdı komutan. Sinirli ve heyecanlıydı. Sert gözükmek ve işçileri yürüyüşlerinden, işi uzatmadan vazgeçirtmek istiyordu. Ön sıralarda bir kıpırdanma oldu. İsa ve Zülfü en öndeydiler. Birol ve Doğan da geldiler aralardan çıkarak.

— Komutanım, izin verin de geçelim, dedi İsa. Yürüyüş yapmaktan başka bir niyetimiz yok. Fabrikanın önünden geçtikten sonra dağılacağız.

Komutan tartışmaya girmek istemiyordu. «Fabrika tarafına geçmemeniz için kesin emir aldım,» dedi sert bir şekilde.

— Sessizce yürüyüp, dağılacağız, diye tekrarladı İsa.

İşçilerin arasından geri dönüp dağılalım, diyenler oldu. Kimse yerinden kıpırdayamıyordu buna rağmen. Herkes birbirine bakıyordu.

İçlerinden yaşlı bir işçi öne çıkıp; «fabrikada çalışan yabancı işçilere bir şey dediğiniz yok ama,» dedi yüksek sesle. «Madem bizi fabrikanın önüne sokmuyorsunuz, yabancı işçileri de sokmayın,» dedi bir diğeri.

Komutanın alnından akan terler yanaklarına doğru iniyordu. Yaka düğmesini açmıştı sıcaktan.

— Ben, bana verilen emirleri yerine getiririm, dedi işçilere. Yabancı işçiler çalışmıyor fabrikada; çalışanlar sizin arkadaşlarınız.

Zülfü:

— İşveren, yabancı işçi getirtti fabrikaya, diye bağırdı.

İşçiler, askerlere iyice yaklaşmıştı. Ön sıralardan biri marş söylemeye başladı. Diğerleri ilkten isteksizce, sonra hep bir ağızdan katıldılar ona. Askerler gerginlik içinde verilecek emri bekliyorlardı. Komutanları binbaşı iyice sinirlenmişti. İşçilerin coşkusunun arttığını görünce: «Beş dakikaya kadar dağılmazsanız, ben dağıtacağım,» diye bağırdı. Askerlerin arkasındaki araçlar motorlarını çalıştırdı. Herkes sustu birden.

Kaynakçı Cabbar kendisini kaybetmişçesine haykırmaya başladı:

— İki aydır çoluk çocuğumuz aç. Bizi sokaklarda süründürüyorlar. Patron bizi düşünmüyor. Çocuklarımızı da düşünmüyor. Bizi sokağa atmak için dışarıdan ya-

bancı işçi getiriyor. Bizi birbirimize kırdırmak istiyor. Bir haftadan beri ekmek peynir yiyorum sadece. Evdeki çocuk akşama ne yiyecek, bunu düşünen yok.

İçten gelen bir duyguyla söylenmişti bu sözler. Acı doluydu, hüzün doluydu. Orada bulunan herkesi derinden etkilemişti. Kitlenip kalmışlardı oldukları yerde.

Binbaşının çaresizlik içinde kaldığı belli oluyordu halinden.

— Vurun bize komutanım, diye bağırdı Doğan. Biz zaten perişan olmuşuz.

Heyecan son sınırına varmıştı. Yüreklerinde korku duyanlar, onlar da toplumun heyecanına kaptırmışlardı kendilerini. Sıralar içiçe geçmişti iyice. Ne olacaksa, hepimize birden olacak, diye düşünüyordu işçiler. Korksalar da, eskisi gibi kaçmayı düşünmüyorlardı artık. İşçilerin arkasındaki yolda otobüsler birikmişti. Köy meydanına kadar kuyruk olmuştu arabalar. Köprünün karşısında da durum farklı değildi. Döküm fabrikasının vardiyasından dağılan işçiler, askerlerin arkasına yığılmışlar, köprüden bu tarafa geçemiyorlardı. Sayıları gittikçe artıyordu.

Köprünün tam karşısındaki tepeye çıkan merdivenlerde çoluk çocuk, büyük, meraklı bir kalabalık toplanmıştı. Arkalardaki arabalar korna çalmaya başlamışlardı yolun açılması için. Döküm fabrikasındaki işçilerden de bağıranlar oldu. Kalabalık gitgide büyüyordu.

Binbaşı çaresizlik içinde dolaşıyordu askerlerin arasında. En sonunda yürüyüş kolunun önündekilere seslendi: «İçinizden bir sözcü gelsin.»

İsa öne doğru bir iki adım attı. Arkadaşlarının arasından ayrılınca ilkten bir korku hissetmişti yüreğinde. Durakladı bir kez. Sonra korkusunu yenerek ilerledi.

— Olay çıkmasını istemiyorum, dedi binbaşı. İna-

dınızdan vazgeçin. Askerleri üstünüze yollamayı istemiyorum. Birçoğunuzun canını yakmak, tutuklamak zorunda kalacağım. Ne bahasına olursa olsun köprüden geçemezsiniz. Emir aldım. Kötü bir olaya sebep vermeyin. Geri dönüp başka yoldan gidin çadıra.

İsa bir şey söylemeye cesaret edemedi. Sinirler alabildiğine gerilmişti. Öyle bir heyecan dalgası sarmıştı ki işçileri, çıkacak olayların boyutlarını düşünemiyorlardı bile.

İsa arkadaşlarının yanına vardığında bir şey diyemedi ilkin. Kararsızlık içinde bocalıyordu. Tüm sorumluluk onun üstüne yüklenmişti sanki.

— Binbaşı ne dedi? diye sordu Doğan.

— Dağılmamızı istiyor.

— Dağılacak mıyız?

— Bilmem!

Yukarlarda yüzlerce leylek güneye göç ediyorlardı. Güneşin tam altında upuzun bir yürüyüş kolu oluşturmuşlar, özgürce uçuyorlardı. Köprünün tam üstüne geldiklerinde daireler çizdiler. Buraları terk etmeden önce son bir kez görmek için, belki de aşağıdaki kalabalığı merak etmiş olacaklar, dönüp durdular.

Onları gören olmadı. Derken yola koyuldular. Bulutsuz gökyüzünde önlerinde hiçbir engel yoktu. Önce süzüle süzüle, sonra kanat çırparak uzaklaştılar. Uzakta bir karaltı oldular, sonra küçük bir nokta, derken kayboldular.

Bağırmaktan yorgun düşmüştü işçiler. Yüzlerinden, göğüslerinden ter akıyordu. Askerler de aynı durumdaydı. Ve sanki bu duruma düşmelerinin suçlusu işçilermiş gibi öfkeyle bakıyorlardı. Binbaşının dağıtma emri vermesini bekliyorlardı. Kalabalık büyüdükçe büyümüştü. Sayıca bu kadarcık bir askeri gücün çok ötesine geçmiş-

lerdi. Binbaşı dağıtma emrini verse, ne yapacaklarını onlar da bilmiyorlardı.

Ne olduysa topluluk dağılmaya başladı. Gerisin geri dönüp, köy meydanına doğru yürüdüler. Askerler de rahat bir soluk aldılar böylece. Bir süre daha köprüde kaldılar. Mezbahanın leş kokusuna bir süre daha katlandılar. Topluluk, köy meydanından çadıra yöneldi. Başları önde yürüyorlardı. Sessizce bir boyun eğişti bu.

⁂

Kazan fabrikasının önünden geçip, Kemerburgaz tarafına giden yol; tarlaların ve küçük tepelerin arasından geçerdi. Fabrikanın arkasındaki dere, yol boyunca uzar gider. Kazan fabrikasının ilersinde birkaç küçük fabrika daha vardı. Sonra iyice issızlaşırdı yol. Bir süre dere boyunca devam eder, derken kıvrılarak tepelere çıkar ve bir yol ayrımına gelirdi; bir taraf Kâğıthane'ye sapar, diğer taraf Kemerburgaz'a devam eder.

İki kazanın servis otobüsleri aynı anda hareket ediyordu. Araçlar bazen Silahtar yönünden bazen de Kemer yönünden gidiyorlardı. Hangi yoldan gidecekleri önceden belli olmuyordu.

Kazan fabrikasından sesler gelmeye devam ediyordu. Fabrikanın önüne gidemiyordu işçiler. Askerler fabrikanın önündeki yola sokmuyorlardı işçileri. Çalışıyordu kazan fabrikası. Bu gerçek acı veriyordu işçilere. Geleceği umutsuzlaştırıyordu. Eli kolu bağlı durmak, bir şey yapamamak daha da acı veriyordu. Umutları kırılıyordu bazılarının, kararsızlığa düşüyorlardı. Çalışmaya gitmeyi düşünenler yok değildi. Direniştekilerin arasında sızlanmalar başlamıştı tek tük. Bir önüne geçilemezse!.. Kopma bir başladı mı çorap söküğü gibi giderdi. Ve işte ondan sonra hiçbir şekilde önlenemezdi. Yapılacak

tek şey vardı: Çalışanlara engel olmak! Tehlikeyi göze almak gerekiyordu.

O gün hafta sonuydu. Her şey kararlaştırıldığı gibi başladı. İsa sabahtan kısa bir konuşma yaptı. Öğleden sonra saat dörtte çadırın önünde toplanmalarını söyledi işçilere. Komitenin toplanacağını bildirdi.

Komite toplantısı oldukça heyecanlı geçti. İsa'nın açıklaması herkesi canlandırmaya yetti. İtiraz eden olmadı. İşçiler ikiye bölünecek; bir grup Silahtar, diğer grup Kemer yolunda pusu kuracaktı. Pusu yerine dağınık gidilecekti. Servis arabaları durdurulup, çalışanlara gözdağı verilmekten başka bir şey yapılmayacaktı. Orada bulunan herkes bununla yetinilmeyeceğini, içlerinde birikmiş tüm hınçlarını çalışanlardan çıkaracaklarını biliyordu. Toplantının sonuna doğru heyecan son haddine vardı. Yerlerinde duramaz oldular.

Ondan sonraki her şey tam bir karışıklık içinde cereyan etti. İşçiler geldiğinde her kafadan ayrı bir ses çıkıyordu. Yanlış anlaşılmalar bile oldu. Kimi fabrikanın önünde toplanılacak sandı. Acele acele gruplara bölünüldü. İkişer ikişer gidilmesi gerektiği halde, on - onbeş kişilik kümeler halinde dağıldılar. Ve neredeyse kümeler birlikte hareket etti. Hareket, önceden planlandığı gibi düzenli olmadı. Plan yapmak yetmiyordu. Hareketin planı ne kadar mükemmel olursa olsun, işçiler eğitimli olmayınca düzenli bir uygulama gerçekleşmiyordu. Birol da, İsa da sağa sola koşturup durdular. Baktılar bir düzene sokamayacaklar, işi oluruna bıraktılar sonunda.

***

Vinçci Kâzım işe el sürmüyordu artık. Küfürbazlığı artmıştı. Direnişçilere sövüyordu hep. Kızdığı her şeyin arkasında direnişçiler vardı. Onu gören de direniş-

tekilerin hakkından gelecek sanırdı. İşçiler fabrikanın önünden geçtiklerinde, fabrikanın içinde olurdu her defasında. Kimsenin anlamadığı bir şeyler mırıldanırdı. İşçiler geçip gittikten sonra ağzından tükürükler saçarak koyverirdi küfürleri... Küfrederken tornacı Davut'dan yana bakardı. Ona duyurmaya çalışırdı sesini. Tornacı Davut, milliyetçi derneğe üyeymiş. Onunla arasını iyi tutmaya çalışırdı. Aslında politik fikirlerden pek haberi yoktu Vinçci Kâzım'ın. Tornacı Davut'un yanında yedi kişi daha, onlar da aynı kafadaydılar. Akşamları fabrikadan çıktıktan sonra derneğe gidiyorlardı. Ülkücü işçiler, diyorlardı kendilerine.

Vinçci daha önce adlarını dahi duymamıştı bu adamların. Sessiz sessiz çalışırlardı fabrikada. Amma kalın kafalıymışım, diyordu çevremde olup bitenlerden haberim olmamış.

Biraz da bundan basardı küfürü. Bu adamların kendine baskın çıkacağından korkardı. Biraz çekinsinler ondan. Bunu sağlamıştı az çok. Yalnız tornacı dik kafalı bir adamdı. O takmıyordu vinçciyi. Diğerleri de onunla birlik oldular mı, vinçci etkinliğini yitiriyordu. Personel müdürü, Davut'u yanından ayırmıyordu hiç. Kâzım da bu yüzden onunla sürtüşmeyi göze alamıyordu.

Artık personel müdürü, ihtiyacı olduğunda onu çağırmıyordu. En çok Davut'la görüşüyordu. Vinçci Kâzım, içerliyordu bu duruma içerlemesine de elinden bir şey gelmiyordu. Bir keresinde biz de işverene karşıyız, demişti Davut.

— Yahu sizin benden ne farkınız var? İşverene karşıyız diyorsunuz, onun dediğinden dışarı çıkmıyorsunuz. Madem karşıydınız, niye direnişlerin yanına gitmedininiz.

Yarı şaka, yarı ciddi demişti bunları. Vinçciye öfke-

li öfkeli bakmışlar, ama ses etmemişlerdi diğerleri. İri yarı, ağzı bozuk bu adamı karşılarına almak istemiyorlardı.

Vinçci, servis arabasının en önünde otururdu.

— Yahu, sizin ödünüz kopmuş bu adamlardan. Direnişe geçildiğinde fabrikada olsaydım, daha birinci gününden biterdi direniş.

Yol boyunca susmazdı.

⁂

Birol'un birlikte gittiği grup Silahtar'a, kazan fabrikasının paydos saatinden onbeş dakika önce vardı. Yolun kenarındaki tepeye çıktılar. Yolu görebilecekleri bir yere oturdular. Çevredeki insanlar merakla bakıyorlardı onlara. İşçilerin, otobüslere saldıracakmış gibi bir havaları yoktu. O niyetle gelmişlerdi ama yolun kalabalıklığı cesaretlerini kırmıştı. Fabrikalardan boşalan işçiler, sık sık geçen belediye otobüsleri... Bir de jandarma cipi geçti o an. İnsanlar da tuhaf tuhaf bakıyorlardı onlara.

Saat 17.15'te arabaların geçmesi gerekiyordu, geçmediler. Bir süre beklediler. Sonunda baktılar ki bir şey olacağı yok, can sıkıntısıyla çadıra doğru yola koyuldular.

Kemer tarafına giden grup yolun epey ilerisinde durmuştu. Herkes, yürürken yolda ne bulduysa; taş, sopa, almıştı eline. Yolun iki kenarına dizilmişlerdi.

Cabbar yolun ortasına çıkmış, bağırıyordu:

— Kafalarınızı saklayın, kimse görünmesin yoldan.

Aldırış eden olmadı. Yoldan tek tük arabalar geçiyordu. Arabalardakiler merakla bakıyorlardı işçilere.

Cabbar'ın arkasından İsa bağırarak herkesin yere yatmasını söyledi:

— Ben işaret vermeden kimse ortaya çıkmasın.

Uzun bir bekleyişten sonra yolun köşesinden çıktı araçlar. Herkes buz kesildi. Şakalaşmalar, bağırmalar yarım kaldı. Ellerindeki sopaları, taşları ne yapacaklarını şaşırmışlardı. Donup kalmışlardı oldukları yerde. Arabalar yaklaştı; geçip gideceklerdi neredeyse.

İlk Cabbar atladı yola. Onun arkasından Zeyyat. İkisi de delicesine otobüslerin önüne koştular. Cabbar bağırıyor, küfrediyordu avazı çıktığı kadar Bir anda taşlar yağdı otobüslere. Tuzla buz olan otobüslerin camlarının şangırtıları duyuldu. Öndeki otobüs yan yalpalayıp durdu. Otobüsün içindekiler ilk şaşkınlıkta otobüsün içine yattılar. Arkadan gelen ikinci otobüs de aynı akıbete uğramıştı.

— Fabrikada çalışmak nasıl olurmuş, görün bakalım, diye bağırıyordu Zeyyat.

Postabaşı Yakup'u gördü Doğan. O tarafa koştu. Bir önceki akşam Çırçır'daki kahvede rastlamıştı ona. O kadar yalvarmıştı ki, çalışmaya gitme diye, dinletememişti. Çırçır'da ne arıyorsun diye sormuş; yanıt alamamıştı. Direniştekileri fabrikaya götürmeye uğraşıyormuş. Bütün bunlar bir anda geçti kafasından. Hepsi birden, aynı anda. Sopayı daha sıkı kavradı. Parasız geçen günleri düşündü. Daha çok kızmak, daha çok öfkelenmek istiyordu.

Diğer işçiler de yola inip, ellerinde sopa, saldırıya geçmişlerdi. Arabalarda cam diye bir şey kalmamış. Öndeki aracın şoförü direksiyonun altına yatmıştı korkudan. Kimse inememişti arabalardan.

Cabbar, öndeki arabanın kapı koluna yapıştı hırsla. İçerdekiler, kapı kolunu sımsıkı tutmuşlar, açtırmamaya uğraşıyorlardı. Bir sürü küfür savuruyordu Cabbar.

Doğan ikinci arabadan içeri daldı. O anda omuzuna güçlü bir sopa darbesi yedi. Koltukların arasından biri vurmuştu. Acının şiddetinden gözünde şimşekler çaktı. Yıkılacak gibi oldu. Vuranın iri bir herif olduğunu gördü acısının arasında. Vinççiydi vuran. Otobüsün içindekiler, hep ön tarafa toplanmışlardı. Koltuklardan söktükleri metal kül tablalarını atıyorlardı Doğan'a. Korkunç bir öfke sardı Doğan'ın yüreğini. Eliyle başını koruyarak ilerledi arabanın içinde. Sopasını yere düşürmüştü. Vinççinin boğazına sarıldı. Çıldırmış gibiydi. Birden, bir sürü kişi çullandı üstüne. Her tarafına yumruk yağıyordu. Tam o sıra Zeyyat bağırarak girdi otobüsün içine. «Doğan, çık arabadan. Askerler geliyor,» diye bağırıyordu. Doğan'ın güç durumda olduğunu görünce koltuk aralarından koştu yanına. Ona vuranlara vurmaya başladı. Elindeki sopayı sallıyordu. Doğan'a vuranlar, bu ani saldırı karşısında koltukların arasında saklanmak zorunda kaldılar. O kargaşalık sırasında vinçci, boynunu Doğan'ın ellerinden kurtarabildi. Güçlükle soluyordu. Mosmor olmuştu suratı. Zeyyat, güçten yana Doğan'dan aşağı kalır değildi. Kolundan kavrayıp geri çekti onu. «Askerler geliyor diyorum, duymuyor musun?» diye bağırdı tekrar.

İsa öndeki otobüsteydi. Bağıra bağıra:

— Yarın, öbürgün fabrikada yine bizimle çalışacaksınız. Fabrikada olduğumuz zaman utanmadan bakabilecek misiniz yüzümüze? Unutmayın. İşverenle değil, bizimle birlikte çalışacaksınız yarın, öbürgün.

Askerlerin geldiğini duyunca, konuşmasını kesmek zorunda kaldı. Hızla indi arabadan aşağıya.

Herkes bir tarafa kaçışıyordu. Askerler, kaçanları kovalamaya başladı. Kimisi tepeye tırmandı, kimisi de

tarlaya girdi. Askerler de arkalarından. Koşarken düşenler oluyor, sonra tekrar kalkıp koşuyorlardı. Askerler, birkaçını yakaladı. İteleyerek arabaya bindirdiler. Doğan kaçamamış, yakalanmıştı. Askeri araçlara bindirilirken birkaç dipçik yedi. Zeyyat'ı da tutmuşlardı kolundan. Hızla silkinip, kurtulmayı başarabildi. Koşmaya başladı. Güç bela tarlaya attı kendisini. Var gücüyle koşuyordu. Askerin biri, «kaçma, ateş ederim,» diye bağırdı arkasından. Duymadı. Tökezlendi koşarken. Çılgınca koşuyordu. Askerler kovalamaya başladılar onu. Öyle hızlı koşuyordu ki yetişemediler.

Küçük fabrikadaki elektrikçi de yakalanmıştı. Onu da bindirdiler araca. Boyahanede çalışan genç bir çocuk vardı. O da yakalananlar arasındaydı.

Askerler, kaçanların arkasından koşmayı bırakıp, arabaların yanına döndüler. Az sonra arabalar hareket etti. Otobüsler, askerlerle birlikte geri döndü fabrikaya. Otobüsün içindekiler şaşkınlıklarını atamamışlardı üstlerinden. Korku içindeydiler hâlâ.

Zeyyat, kan ter içinde kalmıştı koşmaktan. Dere boyuna kadar koşmuştu. Askerlerin arkasından gelmediğine emin olunca durdu. Göğsü körük gibi kalkıp iniyordu. Ciğerleri dışarı fırlayacak gibiydi. Düşercesine çöktü yere. Askerlerin arkasından gelmediğine şaşırmıştı. Peşini bırakmasalardı eğer, derenin kenarında kıstırabilirlerdi onu. Ağzını açabildiğince açmış, havayı yutmaya çalışıyordu. Birden bir kuşkuya kapıldı. Bulunduğu yer emin değildi. Son bir gayretle yerinden kalktı. Koşmaya, oradan uzaklaşmaya çalıştı.

***

Birol, yanındakilerle birlikte çadıra vardığında kim-

seleri göremeyince meraklandı bir hayli. İşte o zaman otobüslerin diğer taraftan gitmiş olabileceği akıllarına geldi. Merak içine düştüler.

— Gidip bakalım mı?

— Hayır, beklememiz daha doğru olur. Eğer bir şey olmuşsa, şimdiye kadar çoktan olmuştur. Ne olduğunu bilemeyiz.

— Birimiz gidip bakalım.

Kim gidecek derken Zeyyat çıkageldi. Nefes nefeseydi.

— Çadırda durmayın, dedi heyecanla. Soluk almaktan konuşamıyordu. Suratı kıpkırmızı olmuş, kan ter içinde kalmıştı. Göğsü körük gibi kalkıp iniyordu.

— Ne oldu? Kötü bir şey mi oldu?

— Yolda anlatırım.

Soru sormalarına fırsat vermeden dışarı çıktı. Apar topar Zeyyat'ın peşine takıldılar. Çadırda iki nöbetçi kalmıştı sadece.

— Meraktan öldüreceksin bizi. Ne oldu anlatsana?

Zeyyat, o gür sesiyle başladı anlatmaya, Zeyyat'ı dinleyebilmek için koşmak zorunda kalıyorlardı. Bir taraftan da soru yağmuruna tutuyorlardı onu.

— Nereye gidiyoruz?

— Arabaları durdurmuştuk, taş sopayla saldırdık. Tam o sıra askerler geldi. Her birimiz bir tarafa dağıldık. Doğan'ı yakaladılar.

— Diğer arkadaşlar nerede? Başka yakalanan oldu mu?

— Birkaç kişi daha yakalanmış olmalı. Göremedim Zor kaçtım.

— Diğerleri nerede?

— Derenin öte tarafından dolanmış olmalılar. Biraz ileride buluruz onları.

Epey yürüdüler. İlerde bir grup işçi gördüler yolda. Onlardı. Onların da gerisinde on onbeş kişi daha!.. Olayın etkisinden sıyıramamışlardı kendilerini. Kimler yakalandı? Kimler yok? Herkes yanındakini arıyordu.

— Herkes toplansın! Ne yapacağımızı kararlaştıralım.

— Çadıra gitmeliyiz, dedi İsa. Çadırı boş bırakmamalıyız.

Cabbar:

— Hep birlikte karakola gidelim. Arkadaşlarımızı yalnız bırakmayalım. Tutuklayacaklarsa hepimizi birden tutuklasınlar.

— Önce bir yerde oturup konuşalım. Ne yapacağımızı enine boyuna düşünelim.

— Vaktimiz yok düşünmeye! Arkadaşlarımızı yalnız bırakamayız. Hepimizi birden tutuklayamazlar ya.

— Çadırı da başıboş bırakamayız.

— Bir an evvel gitmeliyiz. Burada boşuna vakit kaybediyoruz.

Tartışmaya gerek kalmamıştı. Çoğu yürüyüşe geçmişti bile. Yeni gelenlerle birlikte sayıları artmıştı. Kalabalık, o öfkeyle gitgide hızlandı.

Hava hafiften kararıyordu. Tüm doğa gölgelere bürünüyordu şimdi. Yolun iki tarafında sık ağaçlar; sarıdan mora, kırmızı yapraklarıyla gökyüzünü örtmüşler, yaprakların hışırtısı tüm yolu kaplamakta... Tatlı bir kır gezintisi vaadediyorlar insana. Bu ağaçlık yerde hava daha erken kararıyor. Ama henüz tam kararmamış. Renkler kaybolmamış. Ağaçların diplerinde düşen yapraklar sarıdan kırmızıya bir renk

denizi oluşturmuşlar. Akşam ışığı onları sakin bir yumuşaklık içine terketmiş. Güneşin son ışıkları doğrudan doğruya değil, sık yaprakların arasından süzülerek geliyor. Bütün bu sakinliğe uymayan bir tek şey var: Yolda yürüyenler... Telaşlılar. Akşamın sessizliği onları hiç etkilememiş. Çevrelerine hiç aldırmıyor bu insanlar; aldıracak halleri yok! Bir güçten etkilenmişler gibi... Bu gücü yüreklerinde hissediyorlar ama anlayamıyorlar nasıl bir güç olduğunu. Bu güç yerinde durdurtamıyor onları. Bu güçle neler yapabiliyorlar bilmiyorlar. Düşünmüyorlar da!.. Durmalarına da imkân yok!

Çadırın önüne bir hayli işçi birikmiş. Başka başka yerlerden kaçmayı başararak gelenler var aralarında. Kimileri de kahvelerden çıkıp gelmiş; bunlar, arkadaşlarıyla birlikte gitmektense, kahvede oturmayı yeğlemiş olanlar.

Hava iyice karardı. Çadırın önünde bekleşen, kaynaşan bir gölgeler ordusu var şimdi.

— Hadi, ne bekliyoruz? Karakolun önüne gidelim.

Kalabalıktan bir uğultu yükseldi.

— Hepimizi tutuklasınlar!

Birkaç sözcük, topluluğun harekete geçmesine yetmişti. Homurdayan gövde, dağınık sıralar halinde yürüyüşe geçti.

Tam o sıra sendikanın arabası çıkageldi. İkiye bölünüp, açtılar arayı. Ön sıralardakiler durdu ister istemez. Araba da durdu. Sendikanın avukatı indi arabadan. Kollarını sallayarak, «arkadaşlar, çadırın önünde toplanın,» diye bağırdı işçilere.

Topluluk önce bocalar gibi oldu. Arabanın çevresini sardılar. Soru yağmuruna tuttular avukatı.

— Arkadaşlar, meraklanacak bir şey yok! Yarına kadar çıkar arkadaşlarınız.

— Karakola gidiyoruz biz.

— Boşuna gitmeyin. Eyüp'teler onlar. Oraya götürmüşler.

Çaresizce bakıştılar birbirlerine. Bir şey yapamayacaklarını anlayınca, avukatın peşi sıra çadıra geri döndüler.

— Bırakırlar mı?

— Endişe edecek bir şey yok. Yarın salarlar.

Kimse dağılmaya razı değildi. Büyülenmiş gibi, bir yere kıpırdamıyordu topluluk.

İsa bir sandalyenin üstüne çıkıp, herkesin duyacağı bir sesle bağırdı:

— Arkadaşlar, yarını beklemekten başka yapacağımız bir şey yok. Yarın erkenden burada olalım. Şimdi herkes dağılabilir.

Sessizce boyun eğdiler.

*
**

Ertesi sabah hergünkünden erken toplandı işçiler. O sabah kimse kahvelere gitmedi. Saatler geçti. Herkes sessiz... Bekliyorlardı.

Öğle olmuştu. Kimse yemeğe gitmedi. Zaten çoğu zaman midelerini kandırıyorlardı. O gün açlık falan hissetmediler. Kimi tepeye yayıldı. Kimi dere boyunca sıralandı. Temsilciler, bölgeye gittiler birkaç kez. Çadıra geldiklerinde koşuyordu işçiler; haber yok! Sonra gene bekleyiş. Umutsuzca bir umut.

— Bir sigara versene, dedi Cabbar'a.

Cabbar, sesini çıkarmadan Zeyyat'a uzattı sigara paketini. Şaşırmıştı Zeyyat.

— Hayret, sigaranı yanında taşısana, demedin.

— Fazla konuşma! Al işte, al bugün...

Öğle geçti, akşam oldu. Hava kararacaktı neredeyse. Sabırsızlanıyorlardı. Beklemek... Başka bir şey yok! Bırakmayacaklar mıdır nedir? Gitseydik Eyüp'e... Ne farkeder? Ha köy, ha Eyüp.

Temsilciler çadıra girdiler, çıkmaz oldular. Herkes temsilcilerin bir şeyler söylemelerini bekliyordu.

İşçilerden biri bağırdı:

— Geliyorlar!

Gerçekten de geliyorlardı. Umutlarını kestikleri bir anda. Üçü de geliyor. Bir sevinç!.. Bir sevinç...

— Yaşasın! Hurra!..

Avukat da vardı yanlarında. Yüzlerce kol sevinçle kucakladı arkadaşlarını. Sanki bir zaferden dönmüşler. Neye uğradıklarını şaşırıverdi üç kişi. Bir anda kendilerini omuzlarda buldular.

Bayram yerine dönmüştü ortalık.

⁂

Otobüslere yapılan saldırı fabrikadakiler için ağır bir darbe oldu. Bu olay onlara kazan fabrikasında başka işçiler de olduğunu hatırlattı. Yoksa unutmuşlardı direnişteki leri. Fabrikanın önünden yürüyüş yapan da yoktu artık. Askerler bırakmıyordu. Direniş yapanlar, çok uzakta başka bir fabrikanın işçileri gibiydiler. Atılan taşlar, aralarındaki bağı kuvvetlendirdi. Bütünün bir parçası olduklarını anladılar. Fabrikadakiler kendilerini tüm kazan işçileri yerine koymuşlardı neredeyse. Taş ve sopa tüm kazan işçileri olamayacaklarını hatırlattı onlara. Yine de direnişte olanları gözlerinde küçültmeye çabalamaya devam ettiler. Ama gelen günler bu düşüncelerini değiştirmeye zorlayacaktı onları.

Yüreklerindeki tedirginliği bastırmak için kahramanlık hikayeleri uydurdular. Direniştekileri alaya aldılar. Askerler gelince nasıl da kaçmıştı hepsi. Tabanlarını kıçlarına vura vura... Şaşkınlıktan dereye girenler, yuvarlanıp kalkanlar... Bütün gün bunları konuşur oldular. Anlatıp, anlatıp gülüyorlardı. Gerçi bu yaptıklarının gülmeye benzer bir yanı yoktu. Yapmacıktı daha çok. Vinçci nasıl da indirmişti sopayı. Kıyasıya boğuşmuştu saldırganlarla. Asker yakalamıştı sonra. Hiç karşı koyamamış, kuzu kuzu gitmişti.

Ana fabrikada çalışanlar genellikle yaşlı işçilerdi. Bunlar onbeş, yirmi senelik emeklerinin yanacağından korkmuşlar, direnişe katılmamışlardı. Saldırı onları korkutmuştu. Saldırının ertesi akşamı fabrikadan çıkmadılar. Güvenlikleri sağlanamazsa, fabrikadan çıkamayacaklarını söylediler. O günden sonra işçi arabalarına askeri araçlar eşlik etti. Yarı yola kadar götürüyorlardı servis otobüslerini.

Saldırı olayı bir gerçeğin başlangıcı oldu. Mücadele kızışacaktı bundan sonra. Fabrikada çalışanlar, kendilerini direnişten ayrı düşünemeyeceklerdi. Direniştekilere gelince, onlar üretimi durdurmanın dışında, bir sürü şeye karşı mücadele vermek zorundaydılar. Üretimi durdurmakla iş bitmiyordu: Kendi bilgisizliklerine ve tecrübesizliklerine karşı, sınıf gerçeğini görmeyen işçilere karşı, sınıfına ihanet içersinde olanlara, açlığa, korkaklığa karşı... Bir sürü şey daha vardı mücadele etmek zorunda kalacakları. Bunların ne olduğunu hayat gösterecekti onlara. Bir bir karşısına çıkacaktı hepsinin. Bunlara karşı dayandıkça güçlü olunurdu ancak.

Saldırı olayı bir adımdı. Fabrikada çalışanlara verilmiş bir dersti. Kendilerinin de çıkaracağı dersler vardı bunda. Onlar sadece çalışanlara değil, fabrikada çalış-

mak düşüncesine de saldırmışlardı. Bu tehlikeli bir düşünceydi. Bu düşünce çoğu direnişteki işçilerin kafasında uyukluyordu. Onu yok etmek gerekiyordu.

Ancak şeytan dokuz canlıydı. Bir müddet sonra tekrar dirilecek; direnişin bitmeyeceğini fısıldayacaktı kulaklara. Direnişle çalışma arasında tereddüte düşürecekti işçileri. Fabrikada çalışanlar engellenmeliydi. Yoksa direniş çözülecek, başkaları da gidecekti çalışmaya.

Dağınık gruplar halinde geçiyorlardı fabrikanın önünden. Yoldan geçen herhangi birileri gibi. İkinci kez saldırılacaktı arabalara. Gün ışığında gözleri görmeyen baykuşun camdan öte yana geçmeye çabalaması gibi... Baykuş kafasını cama vurur, düşer, sonra yine toparlar kendini. Uçar; camın ötesinde gördüğü yere ulaşmak ister. Yoruluncaya kadar uçar. Bu ikinci kez onların da baykuştan farkları yoktu.

Dere boyunca sık ağaçlar vardı. Kurbağa sesleri geliyordu dereden. Yol bomboştu. Ağaçların sarı, kahverengi karışımı yaprakları, donuk mavi gök çevredeki her şey berrak bir suyun içinde yüzüyor gibiydi. En ufak bir toz zerreciği yoktu havada. Her şey birbirinden düzgün çizgilerle ayrılmış gibiydi. Ağaçların, derenin, yolun, yol kenarındaki kayaların düzgün çizgilerle çizildiği, ressamın her bir şekille ayrı ayrı uğraştığı klâsik bir kır manzarası tablosu gibiydi sanki. Hiçbir karışıklık yoktu bu tabloda.

Birol'la İsa yol boyunca yürüyorlardı. Birol'un iki eli cebinde. Akşama kadar bir hayli vakitleri vardı. Biraz ilerideki çam korusunda toplanacaklardı. Yüz kişi kadar vardı gelecek. Az ileride çam korusu göründüğünde birkaç kişiye daha rastladılar. Önceden gelenlerdi bunlar. Ağaçların arasında küçük bir lokanta vardı. Lokantanın önünde tahta sıralar... Lokanta kapalıydı. Terkedilmiş

bir görünümdeydi. Ağaçların ötesinde bir at geziniyordu başı boş.

— Başka gelen yok mu? diye sordu Birol.

— Birkaç kişi daha var. İleride kuyunun oradalar.

Her yer çam ağaçlarıyla kaplıydı. Çamların altı kozalak doluydu. İğnemsi yapraklardan örülmüş bir halı gibiydi. Birol, İsa'yı orada bırakıp, çamlardan birinin altına gitti, uzandı yere. Nasıl olsa çok vakit vardı daha. Biraz doğrulup, İsa'nın arkası sıra gelip gelmediğine baktı. İsa, işçilerle konuşmaya dalmıştı. Boşverdi sonra. Gözlerinin yukarısında güzel bir dünya vardı. Ağaçların dalında bir kuş... Ağaçlar kollarıyla yukarda birbiriyle kucaklaşıyorlar...

Tatlı bir gevşeklik tüm vücuduna yayıldı. Göz kapakları kapandı. O güzelim görüntüyü görüyordu hâlâ...

İsa uyandırdı onu. «Kalk,» dedi, «gidiyoruz.» Kalktı hemen. Uyumadığını sanıyordu. Sanki ağacın altına beş dakika önce uzanmış gibiydi. «Daha erken değil mi?» diye sordu. «Ne erkeni,» diye yanıt verdi İsa. «Akşam oldu.» Şaşkınlık içinde kalmıştı.

Bir sürü kişi daha gelmişti. Onları görünce ne için orada bulunduklarını hatırladı.

İsa işçilere seslenerek:

— Hadi, dedi. **Toparlanın, gidiyoruz.**

Bir süre gittikten sonra, yoldan ayrılarak tepeye çıktılar. Kâğıthane yoluna kestirmeden varacaklardı. Epeyce yürüdüler. Yol gözüktü. Uygun bir yer buluncaya kadar yürümeye devam ettiler. Bir tarafı çukur, bir tarafı tümsek olan kısmında durdular yolun. Herkes bir tarafa yayıldı.

Bir kamyon geçti yoldan. Onun arkasından bir askeri jip göründü. Korkuyla yere yattılar. Bir tereddüt kap-

lamıştı içlerini. Askeri ciptekiler görmüşler miydi onları?

Güneş kırmızımsı bir altın tepsi olup, gökyüzünde donuklaştığında heyecanlı bekleyiş başladı. Yolun ilersine gözcü çıkarmışlardı. Zaman ilerliyor, fakat hiçbir şey olmuyordu. Görünürlerde araba filan yoktu. Sabırsızlıkları arttıkça arttı.

Düşünmüyorlardı hiç. Arabalar gelecekti; onlar da önlerine çıkacaklardı arabaların. Taş yağmuruna tutacaklardı. Servis arabalarının yanı sıra askeri araçlar da olmasına rağmen. Bunu düşünmüyorlardı hiç. Saldıracak, kaçabilirlerse kaçacaklardı. Tek bir şey vardı kafalarında; çalışanlar rahat gitmemeliydiler fabrikaya.

Sabırsızlıkla beraber tedirginlikleri de arttı. Bazılarının aklına yaptıklarının çıkar bir yol olmadığı geliyordu ama kimse kimseye bir şey demiyordu. Tehlikeyi düşünmek bile istemiyorlardı. Arabalar da gelmiyordu bir türlü. Sabırsızlıklarının iyice arttığı bir sırada Sivaslı gözcü gözüktü uzaktan. Koşarak geliyordu. Bağırıyordu koşarken. Anlaşılmıyordu ne dediği. Yakına geldiğinde; «Kemer yoluna gittiler,» dedi nefes nefese.

— Yolu uzatacaklar, diye bağırdı Cabbar. İleriden dönecekler.

İçten içe sevinmişlerdi buna. Sevinçle üzüntü çeliş-kiliydi yüreklerinde.

— Kestirmeden önlerine çıkarız, dedi Zülfü.

— Yolu biliyor musun?

— İşte şurdan! Ağaçların arasında bir ev var. Onun yanından aşağıya patika yol iniyor. Koşarsak yetişiriz belki.

Birbirlerine bakıştılar.

— Koşabilen bizimle gelsin, diye bağırdı İsa.

Yaşlı ve şişman olanlar kaldı. Diğerleri başladılar koşmaya. Başarıp başaramayacaklarını düşünmüyorlardı bile. İsa ile Birol en öndeydi. Zülfü de yetişti arkalarından. Yapacakları eylemden çok güneşten sararmış tarlaların büyüsüne kaptırmışlardı kendilerini. O an güzeldi.

Pırıl pırıl sularıyla akan küçük bir dereye vardılar. Yol da hemen yanındaydı derenin. Derenin iki yanında kavak ağaçları yükseliyordu. Karşıdan karşıya sıra halinde dizilmiş taşlar vardı derede. Sular üstlerinden aka aka parlatmıştı taşları. Taşlara basa basa karşıya yol tarafına geçtiler. Yolun öte yanında bir çoban koyunlarını toplamaya uğraşıyordu.

— Askeri araçlarla birlikte otobüs geçti mi buradan?

Böyle bir şeyden haberi yoktu çobanın. Koyunlarıyla birlikte yol boyunca uzaklaştı.

Beklemekten başka yapacak bir şey kalmamıştı geriye. Boşuboşuna koşmuşlardı belki ama üzülmüyorlardı. Güzel bir yerdi burası. Doğanın güzelliği, aynı amaçla hep birlikte orada bulunuşları, koşarken duydukları coşku, unutamayacakları bir gün yaşatmıştı onlara. Ellerinden geleni yapmanın rahatlığı içindeydiler. İçlerindeki öfkeyi doğa alıp götürmüştü.

İsa ayaklarını dereye sokmuştu. Birkaç kişi daha aynı şeyi yaptı onu görünce. Otobüslerin falan geçeceğini çıkarmışlardı artık akıllarından. Güneşin son cılız ışıkları da kayboldu. Derenin suları koyulaştı. Rüzgâr çıktı birden. Kavak ağaçları rüzgârda garip bir koro oluşturuyordu. İnsanı etkiliyordu bu ses.

Uzun bir süre kaldılar orada. Sonra tepeyi tırmanarak geri döndüler. Karanlık basmıştı. Köpek sesleri geli-

yordu uzaklardan. Bomboş kırlarda bağırdılar, çağırdılar, marşlar söylediler. Çocuklar gibi birbirilerini kovaladılar. Doğa ananın kucağında çocukluklarını yaşadılar.

Arabalara yapılan taşlı sopalı saldırı İbrahim için yıkım olmuştu. Yaşadığı o korkunç anı ömrü boyunca unutamayacaktı. Otobüs bir anda durmuş, aynı anda camlar birbiri ardına kırılmaya başlamıştı. Bir taş da oturduğu yerin hemen yanındaki cama gelmişti. Kırılan cam parçaları üzerine sıçramış, yanağının kanadığının çok sonra farkında olmuştu. Çakılmış, kalmıştı olduğu yerde. Tüm kasları ve düşüncesi kilitlenmişti. Bulunduğu köşeden seyretmişti olup bitenleri. Ne kendini korumak aklına gelmişti, ne de saldırıya karşı koymak! Her şey onun dışında olup bitiyordu sanki. Gerçeği yaşamamış, bir kâbus görmüştü sanki. Çevresinde bir savaş oluyordu adeta. Niye saldırsındı direniştekiler? İnanamamıştı böyle bir şeye. Ne alıp veremedikleri vardı birbirleriyle. İsteyen çalışır, istemeyen çalışmaz. Aynı fabrikanın işçileriydi hepsi. Birlikte çalışmışlardı. Onları birbirlerine düşman kılan neydi- Vinçci Kâzım'ın elindeki sopayı saldıranlara indirişini, sonra o tanımadığı işçinin, vinççinin boğazına sarılışını, yüzündeki acı dolu vahşiliği hiç unutamayacaktı. Herşey bir anda olup bitmişti. Askerler geldiğinde, kaçışlarını gördü kırık camdan. Birkaçının yakalandığını, dövülerek askeri araçlara bindirildiğini gördü. Sanki kendiymiş gibi bir acı duymuştu kaçamayanlar için. Yanağının kanadığını o zaman farketmişti.

O günkü gibi üzgün görmemişti karısı onu. Yemek boyunca hiç konuşmadı. Karısı da cesaret edip bir şey soramadı. Sonra bir an karısına dönüp; «Ben kendimi kandırıyorum galiba,» dedi, başka hiçbir şey demedi.

O günden sonra büyük bir değişimi yaşadı İbrahim.

Gidiş gelişlerinde servis arabalarına askeri araçlar eşlik ediyordu artık. Endişe ve korku hiç eksik olmuyordu arabanın içinden. Kuşkuyla çevresine bakıyordu herkes. Korkularını direnişçilere sövmekle bastırıyorlardı. Direnişçilerden, bozguncular diye bahsetmeye başlamışlardı. Bozguncu olan kim, onlar mı biz mi, dedi bir gün dayanamayıp. Neredeyse üstüne çullanacaklardı. Güçlükle savunabildi kendini. «Yanlış anladınız beni. Bozguna uğradık demek istemedim. Daha iyi savunabilirdik kendimizi.» Az kalsın dayak yiyordu. Yalan uydurmak zorunda kalması daha da acı duymasına neden oldu. Vinçci Kâzım kazanlardan birinin içine soktu onu. «Ayağını denk al!» dedi İbrahim'e. «Kimden yana olduğun belli değil. Direnişçilerden yana isen eğer, ayaklarını kırarım.»

Ses çıkaramamıştı. İçinde bir şeylerin koptuğunu hissetti. Gittikçe daha kötü duruma düştüğünü düşünmeye başladı. Fabrikadakiler ona dik dik bakıyorlar, bakışlarını ayırmıyorlardı sanki üstünden. Direnişçilere katılmayı ciddi ciddi düşünmeye başladı sonunda.

Geceleri uyuyamıyordu. Bir gece kötü bir kâbus gördü. Direnişçiler taş yağmuruna tutuyorlardı fabrikayı. Kaçıyordu fabrikadakilerle birlikte. Fabrikadakiler taşlardan kurtulmak için kazanların içine giriyorlar; İbrahim de girmek istiyor, iteliyorlardı onu. Giremedi kazanın içine. Her taraftan taş geliyordu üstüne.

Korkuyla uyandı. Sabaha kadar uyuyamadı o gece. Uyumaktan, aynı kâbusu görmekten korkuyordu. Kesin kararını vermişti artık: Fabrikaya gitmeyecekti. Direniş çadırına gidecekti.

Gitmedi fabrikaya. Direniş çadırına da gidemedi bir türlü. Günlerce düşündü durdu. Belediye otobüsüne atlayıp gidecekti çadıra. Bu kadar basitti. Belediye otobü-

süne binip gittiğini düşünüyor, çadırın önünde iniyordu hayalinde. Tanımadığı işçiler çıkıyordu karşısına. Direnişe katılmak istediğini söylüyordu. Yüzlerce kez söylüyordu direnişe katılmak istediğini. Ondan sonrasını düşünemiyordu bir türlü.

*
**

O hafta sonu komite spor ve sergi sarayındaki toplantıya çağrıldı. Komiteden yalnızca beş temsilci gitti toplantıya. Toplantı gece saat dokuzda başladı. Spor ve Sergi Sarayı hıncahınç doluydu o gece. Metalurji Sendikası'ndan ve bağlı olduğu konfederasyondan işçi temsilcileri gelmişti.

Saat 8'lerde uzun kuyruklar oluştu girişlerde. Kazan işçileri kuyruğun en arkasındaydılar: Birol, İsa, Remzi, Zülfü ve Doğan. Saklayamadıkları bir heyecan vardı yüzlerinde. Kendileri gibi bir sürü fabrika temsilcisi vardı sarayın önünde. Artık yalnızca kazan fabrikası söz konusu değildi. Türkiye'deki tüm işçiler sözkonusuydu.

Heyecan içinde çevrelerini seyrediyorlardı. Birbirlerinin varlıklarını bile unutmuşlardı. Karadeniz'den, Ege'den, Güney Anadolu'dan akın akın gelmişti işçi temsilcileri. Bu işçilerin ötesinde tüm yığınları görüyordu Birol. Demir fabrikaları, Lastik, Tekstil, Petrol; hepsi, hepsi bu alana toplanmışlardı. Tüm işçiler adına karar verilecekti o gece. Ne için mücadele ettiğini daha iyi anladı. Defalarca sormuştu bu soruyu kendine. Kazan direnişinin ilk günlerinde, döküm fabrikasından gelen yemek kaplarının yıkanması gerektiğinde işçiler yemekleri yiyip, kapları yağlı yağlı bıraktıklarında sormuştu. O günlerde her biri ayrı ayrı gelip, izin istediklerinde... Sanki Birol için direnişe geçmişlerdi. Onların fabrikadan ayrılmalarını yasaklayan Birol'du sanki. Başımıza gele-

cek türlü tehlikelere senin yüzünden katlanıyoruz der gibiydiler. Sonunda direnişi bırakıp gitmişti çoğu. Bir avuç işçinin dışında kimse kalmamıştı direnişte. Umutsuzluklara düştüğünde, ne için mücadele ediyorum diye defalarca sormuştu kendisine.

Tüm işçi sınıfı adına savaşıyordu. Şimdinin değil geleceğin insanının!. Geleceğin insanı şimdiden doğuyordu. Mücadele ettikçe yetişiyordu. Çocuktu daha. Yaşadıkları toplumun içinde; bencil, kendisinden başkasını düşünmemeye koşullanmış, maddi çıkarlarının peşinde, tek başına koşmaya çabalayan işçiler arasından yetişiyordu. Hayat, yaşadıkları gerçek onlara acı deneylerin sonunda maddi çıkarlarının toplumun çıkarlarından ayrı olamayacağını öğretecekti. Yığınlar, çoğu kere kendi çıkarlarının tüm toplumun çıkarlarıyla eş olduğunu bilmeden başlıyorlardı mücadeleye. Yaşamın kendisi çeşitli yollardan zorluyordu onları buna. Başlangıçta bir avuç insan bilincinde oluyordu bunun. Yığınlarsa mücadele içersinde görüyordu bu gerçeği. Gerçeğin tümünü keşfetmeleri ise uzun bir süreçti. Önce kendi çıkarlarının fabrikalarındaki işçilerle, sonra tüm fabrikalardaki işçilerle, sonra tüm dünyadaki insanlarla...

Bütün dünyaları kazan fabrikasıydı o güne değin. Mücadeleleri, atılan üç arkadaşlarını işe aldırmakla sınırlanmıştı ilkin. Bunun için geçmişlerdi direnişe. Sonra mücadelelerinin boyutları gittikçe genişledi. Başlangıçta atılan arkadaşlarımızı fabrikaya geri aldıracağız diyorlardı. Sonra gördülerki yalnızca bunu demek yetmiyor.

Kendisiyle birlikte, birkaç işçinin daha bu gerçeği gördüğünü biliyordu. Ama yalnızca onların görmesi yetmiyordu. Tüm işçilerin görmesi gerekiyordu. Tüm fabrikanın bu gerçeği görmesi için yaşaması gerekiyordu. Yığınlar, yaşamadıkça sahip çıkmıyorlardı gerçeğe. Arka-

daşlarını işe aldırsalar da bir şey değişmeyecekti. Tehlike her zaman sözkonusuydu. Bu tehlikenin karşısında birlik olmak zorundaydılar. Sadece birlik olup, direnmeleri de yetmiyordu. Birliklerini korumak ve güçlendirmek zorundaydılar. Bir seçim yapmak zorundaydılar. Sarı sendikaya karşı çıkmışlardı. Tekrar yanılgıya düşebilirler, gerçeği bulmaları uzun sürebilirdi. Sınıf sendikasında toplanmak zorundaydılar. Ancak sınıf mücadelesi veren bir sendika sahip çıkabilirdi işçilere. Kazan işçileri, güçlü bir örgütün bünyesinde toplanmalı ve kendilerini daha güçlü kılmalıydılar. Yıllar boyu işçilerin güçlü bir sınıf sendikası kurmak için verdikleri mücadeleyi yeni baştan yaratacak değillerdi. Onun içinde yer almalıydılar. Ancak böylece ileri adım atabilirlerdi.

Çevresinde doğmakta olan çocuğun bakışlarını görebiliyordu Birol. Bir güç sürüklemişti işçileri ve biraraya getirmişti. Kararlı bir güçtü bu. Örgütlü bir güçtü.

Arkadaşlarından yana baktı. Daha dün tarlalardan koşmuşlardı birlikte. Şimdi başka bir yerdeydiler. Mücadele aynı mücadeleydi. Günden güne değişiyordu yalnızca; boyutları büyüyordu. Merakla çevrelerine bakındıklarını gördü onların.

Ondan sonraki herşey bir rüya gibi geçti. Bir heyecan seline kapıldılar. Bir coşku denizinde sürükleniyorlardı adeta. Salon tıklım tıklım doluydu. Marşlardan ve atılan sloganlardan çınlıyordu içerisi. Bağırmaktan sesleri kısılmıştı. Bambaşka bir duyguydu bu. Birbirlerini tanımayan bir sürü kişi aynı duyguyu paylaşıyorlardı. Artık kendilerini unutmuşlar, birbirlerinde bütünleşmişlerdi. Bağırdıkça güçleniyorlar, başaracaklarına dair bir inanç doğuyordu yüreklerinde. Gelecek onlarındı.

O gece Türkiye'nin çeşitli bölgelerinden gelen işçi temsilcileri, oybirliğiyle «demokratik haklar için ey-

lem» kararı aldılar. Taksim alanında büyük bir miting düzenlenecekti.

⁂

O günden sonraki günler miting hazırlıkları içinde geçti. Sendikanın bölgesinde sık sık toplantılar yapılıyordu. Miting için bölgedeki birçok fabrikadan görevliler seçildi. Nerede toplanılacağı, nerede yürüyüşe geçileceği tüm ayrıntılarla planlandı.

Kazan işçileri fabrikayı unutmuşlar, tüm dikkatlerini miting hazırlıklarına vermişlerdi. Direniş çadırı atelyeye dönüşmüştü. Ellerinde fırçalar günler ve geceler boyu boyadılar bezleri. Mitingden başka bir şey düşünemez oldular.

Kazan fabrikası ise çalışıyordu sessizce. Askerler vardı yine önlerinde. Askerler küçük gruplar halinde de olsa artık hiçbir işçiyi sokmuyorlardı fabrikanın önlerine. O günlerde pek etkisi olmadı bunun. İşleri başlarından aşkındı. Fabrikada çalışanlar bir anlam verememişti buna. Direnişçi işçiler ne otobüslerin önlerine çıkıyorlardı artık, ne de fabrikanın karşısındaki tepelerde gözüküyorlardı. Rahat bir soluk almışlardı. Askerler korkutmuştu demek direnişçilerin gözünü. İki fabrikada da direnişin bittiği söylentileri yayıldı. Birçoğu işe alınmayacaktı direnişçilerin. Çalışan işçiler, direnişçiler işbaşı yaparsa ne yapacaklarını konuşmaya başladılar. Direnişçilerin miting hazırlıkları içinde olduğu haberi fabrikaya hiç ulaşmadı. Bitmişti artık direniş. Direnme diye bir şey kalmamıştı.

Bulutlar... Bulutlar... Nereden çıkmıştı bu bulutlar? Sırası mıydı şimdi? Bu güzel günde...

Miting günü büyük bir heyecan vardı işçilerde. Çadırın önünde toplanan kazan işçileri sabırsızlık içindey-

diler. Sevinçli bir telaştı bu. Toplu halde arabalara binilecek, Saraçhane meydanına gidilecekti. Sabahın erken saatleriydi. Yağmur yağacak gibiydi. Boğucu bir sıcak vardı havada. Bazan bakışlar yukarı kalkıyor; bulutlar hareket ediyor mu, etmiyor mu ona bakıyordu. Tahminler yürütülüyordu, «yok, bunlar yağmur bulutları değil. Bak göreceksin hava öğleden sonra açacak.»

— Geç kalmadık mı?

— Belediye otobüsleriyle gidelim.

— Cabbar, sen git pankartları hazır et.

— Birisinin boyası kurumamış daha.

— Yolda kurur.

— Döküm fabrikası gitmiş mi?

Kazan fabrikasının ıssız ve terkedilmiş bir görünümü vardı. Pazar günü olduğundan kimse yoktu fabrikada. Ruhsuz bir beton yığını... İşçiler açlıklarını unutmuşlar, yoksulluğu, sıkıntılarını, işsizlik korkusunu... Yepyeni bir güçle dolmuşlardı. İlk kez bir mitinge katılıyorlardı. O gün hemen hemen direnişe katılan herkes gelmişti. Çadırın önü bir hayli kalabalıktı. Bu da moral lerini düzeltiyordu işçilerin. Günlerdir eksik toplandıklarından belli edemedikleri kuşkular vardı içlerinde. O gün bu kuşku yok oldu. Listeler okunurken gözleriyle kalabalığı ölçüp biçenlerin korkuları kalmadı.

İsa kısa bir konuşma yaptı. Her gün herkesin direniş yerine muntazam bir şekilde gelmesinin öneminden bahsetti. Nöbetlerin dışında da çadırda bulunmanın zorunluluğunu anlattı. İşi olup da gelemeyeceklerin komiteden izin almaları gerektiğini söyledi.

— Arkadaşlar, her gün çadırda toplanmamız belki güç oluyor sizin için. Sağda solda çalışmak zorunda kalıyorsunuz. Maddi durumunuzun güçlüğünü biliyorum. Ama mücadelemizin koşulları her gün çadırda bulunma-

yı gerektiriyor. İçimizden bazıları fabrikada çalışmamış olsaydı durumumuz daha değişik olabilirdi. Ama ne acıdır ki az sayıda kişiyle de olsa kazan fabrikası çalışıyor. Ancak bizim varlığımız onları engelleyebilir. Dağınık olursak hiçbir şey yapamayız.

Güçlü bir alkış koptu. Bilhassa başka yerde çalışmayıp da her gün çadıra gelenler yürekten alkışladılar.

İsa'nın arkasından Raşit çıkıp konuşma yaptı. Nasıl gidileceği ve nerede toplanılacağı hakkında bilgi verdi işçilere. Bir kısmı belediye otobüsleriyle gidecek, belediye otobüslerine sığmayanlar ise minibüslerle gidecek. Her grubun başında komiteden bir kişi olacak.

Belediye otobüsü hiç o gün olduğu kadar dolu kalkmamıştı duraktan. Otobüsün şoförü de şaşırdı buna. Mitingden haberi yoktu otobüs şoförünün. Bir daha başka durakta durmadı. Zeyyat, yol boyunca rahat bırakmadı otobüs şoförünü. «Nasıl haberin olmaz böyle bir yürüyüşten. Sendikanız haber vermedi mi size? Zaten hep sizin gibiler yüzünden bu haldeyiz ya!..» Otobüs şoförü sesini çıkaramadı hiç. Önündeki yola baktı hep. Tek kelime konuşmadı.

*
**

Ne büyük kalabalık. Kazan işçileri de şaşırdılar bu kadar çok kalabalığı görünce. Bütün fabrikalar mı boşalmıştı yoksa. Bu kadar çok işçiyi bir arada bulacaklarını ummuyorlardı. Geç bile kalmışlardı. Kalabalıkta güçlükle bir yer buldular kendilerine.

— Ne zaman yürüyüşe geçeceğiz?

Yollar bütünüyle işçi dolu. Fabrikalarından çıkıp gelmişler. İlk defa başları öne eğik değil. Utanmadan bakabiliyorlar. Biraz da gurur duyarak. Hakları da yok değil hani. Güçlerinin farkına varıvermişler birden. Dört

ay önce elini taşa kaptıran tornacı Hasan, elinin acısını unutmuş. Kendinden kopup giden parmakları koymuyor artık ona. Kendisi demir çekme fabrikasında çalışır. Topkapı'da sekiz aydır grevde olan buzdolabı fabrikası işçileri; moralleri yerine gelmiş. Adam sayılmadıkları bir toplumda adam olmanın tadına varıyorlar.

Bir kıpırdanma, bir heyecan... Yürüyüş mü başlayacak? Yere oturanlar kalktı. Yok, yürüyüşün başlamasına var daha. Eh! Kolay değil, bu kadar işçi birarada. Hepsinin Taksim Alanı'na varması akşamı bulur.

Kazan fabrikası direnişe geçmeseydi burada olmayacaktı şimdi. Ya Demir Çekme Fabrikası? Onlar da bir yıl önce greve gitmişlerdi. Hepsi birden gelmişlerdi Saraçhane'ye. Haftalardır hazırlık yapmışlardı. Geceleri afişe çıkmışlar, gündüzleri çalışmışlardı. Eh, ne de olsa bir grev geçmişti başlarından.

Bir canlanma oldu. Üç kamyon dolusu işçi daha geldi. Daha gelmeyenler var demek?

Güneş kapkara bulutların arasından sıyrıldı. Neyse, yağmur yağmayacak!

Saat öğleye geldi. Yürüyüş başlamadı hâlâ. Sonra bir haber önlerden: Yürüyüş başlamış bile. Kuyruk o kadar uzun ki, arkayı etkilemiyor daha.

Pil fabrikasından matkapçı Hüseyin! Fabrika temsilcileri istemiş gelmelerini. O gün herkes yürüyüş kolunda hazır olacak demiş. Gelip gelmeyenlerin listesini çıkaracağız. Hüseyin de kalkıp gelmiş. Yol listesinde adı geçsin istememiş. Bu kadar kalabalığın arasında olunca bir güven geldi ona. İçindeki tedirginlik kayboldu.

Tekstil fabrikası kadın işçilerinden Fatma! Kocası yürüyüş kolunun ta önlerinde kalmış. Madem ki sendikamız istiyor, katılırım ben de. Çocukları komşuya bırakmış; kocasıyla birlikte çıkmışlar evden. Fabrikaları yü-

rüyüş kolunun farklı yerlerinde olduğu için ayrılmışlar birbirlerinden.

Arka sıralarda bir hareketlilik görüldü. Sağa sola dağınık işçiler sıralarına koştular. Çok geçmedi, onlar da yürümeye başladılar. Sarı, kırmızı pankartlar açıldı alelacele.

Birol, sıranın en önündeydi. Sesinin son gücüyle bağırıyor, bağırıyordu. Sanki bağırdığında binlerce kişinin ağzından çıkan ses onun sesiyle bütün oluyor; sanki onun nefesinden çıkıyormuş gibi... Ses aynı zamanda kendi sesiydi. Hem de binlerce kişinin. İkisini birbirinden ayırmak olanaksızdı. İçiçe geçmiş, bir bütün olmuştu. Bir uğultu halinde büyüyordu ve o sussa bile durmuyordu. Bağırmamak elde değildi. Kendini tutamıyordu insan! Bağırası geliyordu.

Koşmaya başladılar. Ön sıralar bir hayli arayı açmıştı. Bazen yürüdüler, bazen koştular. Ön, arka bütün yol işçilerle doluydu. Panzerler kaldırımlara sıralanmış... Biraz ürkütücü görünümleri var ama kimsenin aldırdığı yok.

Taksim Alanı'na yaklaştıklarında yavaşladılar. Yığılmalar oldu. Herkes kendine çeki düzen verdi. Kolkola girdi herkes. Çağlayanın yaklaştığını hissettiriyordu nehir. Suları daha bir azgın, daha delice akardı; öyle oldu. Sesleri birden yükseldi. Adımları kararlı; alabildiğine sert. Kırmızı pankart bezi iki kol arasında alabildiğine gerildi. İstiklal Caddesi'nin ağzından çıkıp, büyük alana aktılar. Coşku doluydular. Büyük bir deniz onları kucaklarına alıvermişti. Kaynıyordu kalabalık. İnsanlar... İnsanlar!.. Kadın, erkek, çocuklar bile gelmiş. Fabrikaların kalbi burada atıyor. Canlı bir tarih!

Birol, o eski Birol değil artık. Yepyeni bir yaşama adım atmış gibi hissediyor kendisini. Ruhun yücelmesi

olgunluğa varması dedikleri bu herhalde. Kafasındaki bölük pörçük düşünceler elle tutulur bir gerçekliğe dönüşmüştü. Tabanız biz, deyip durduğunda anlamıyorlardı ya; işte taban! Bizim başka fabrikaların işçileriyle ne ilgimiz olabilir? İşte bunun elle tutulur yanıtı. Bizi buraya getiren ortak bir bağ olmalı.

Saatler ilerdi. Meydana gelenler var daha. Sendika liderleri konuşmalarına devam ediyorlar. Bulut kalmadı gökyüzünde. Bunaltıcı bir sıcaklık var. Binlerce insan alana yayılmış durumda. Zaman zaman bir hareketlenme göze çarpıyor. Alkışlar... Hep birden haykırıyor meydan.

Kimisi yere oturmuş, alanda hiç boş yer kalmamış. İşçi kızlar, sendikacı kızlar; omuzlarına dört köşe birer kumbara asmışlar, yakalara rozet takıyorlar. Tahta kumbaranın üstünde bir yazı var: Direnişteki işçiler yararına! Herkes gönlünden geldiğince bir şey atıyor kumbaraya. Kızların yanlarında bir de erkek arkadaşları var beraber dolaşıyorlar.

Heyecan sürekli olmuyor. Birol bir sigara yakıp yere oturdu. Arada bir mikrofondan bir iki şey çarpıyor kulağına; dinliyor, sonra yine dalıyor çevresine. Yerler kâğıt bildirilerle dolu. Başlangıçta bir korku vardı içinde. Ya bir şey olursa? Bir olay çıkarsa? Şimdi o korku kalmadı içinde. Her şey sakin geçeceğe benziyor.

Yeni gelenlerle birlikte alan şişiyor, şiştikçe şişiyor... Gitgide sıkışıyor insanlar. Herkes ter içinde. Bazıları saatine bakıyor: Toplantı daha ne kadar sürecek? Sabırsızlananlar var aralarında; sıkıldıkları belli. Büyük bir kesimin ise heyecanından hiçbir şey eksilmemiş; coşkuyla bağırıyor, çılgınca alkışlanıyorlar.

Rozet dağıtan kızlar bıkmadan yorulmadan dolaşıyorlar. Hepsinin yüzlerinde bir gülümseme... Yaptıkları

işin ne denli yüce olduğunu anlatmaya yetiyor bu gülümseyiş.

— Direnişteki arkadaşların mücadelelerine destek olalım.

Bu tümce sıcak bir duygu. Dostça söylenen birkaç sözcük! İnsanda sıcak duygular uyandırıyor. Hele işçiler! Kızlar yanlarına geldi mi, yardımcı olmaya çabalıyorlar onlara. Hemen yol açıyorlar. Rozetlerin bir kısmını alıyorlar ellerinden; fabrikalarındaki arkadaşlarına takıyorlar.

— Birol!

Kaldırdı başını... İnanmadı. Sigarası elinden yere düştü. Şaşkınlık içinde ayağa kalktı.

— Ateş!.. Sen... Ne arıyorsun burada?

Aklına başka bir şey gelmemişti ki. Sevinçten gülüverdi birden.

— Gözlerime inanamıyorum. Hiç göremeyeceğim sanmıştım seni.

Karşısında dikilip, doya doya seyretmek istiyordu. İnanamıyordu Ateş olduğuna.

— Yoksa rozet mi takıyorsun sen de?

Ateş, yanıt verecek halde değildi. Gözlerinde sımsıcak bir sevinç parıltısı... Başını salladı hafifçe; evet demek ister gibi... Kıpkırmızı olmuştu yüzü. Birol, ellerinden tuttu onun.

— Ne yapıyorsun anlatsana? Nerelerdesin? Neden yoksun?

Bir sürü soru sormuştu Birol. Ateş hepsine bir solukta yanıt verecek halde değildi. Herşey yok olmuştu çevresinde. Binlerce insan, alkışlar, sesler, herşey yok olmuştu. Bir duygu denizinde buldu kendini. Zaman durmuştu. Herşey de zamanla birlikte durmuştu. Toprağa bastığının ayakta durduğunun bile farkında değildi.

Birol şaşkın şaşkın baktı çevresine. Sanki konuşmak için sakin bir yer ararcasına... Düşüncesinin saçmalığını kavradı hemen. Farkında olmadan kapılmıştı böyle bir duyguya. Bir an Ateş'le başbaşa kalmak istemişti. Ateş'in tam arkasında duran işçiye takıldı gözleri. Onun da omuzunda tahta kumbara vardı.

— Otursana şuraya, konuşalım, dedi Ateş'e.

— Vaktim yok! Arkadaş bekliyor. Daha kutuları teslim edeceğiz.

— O kadar soracağım şey var ki sana. Bir o kadar da anlatacağım şey.

Ateş sevincini gizlemişti. İlk karşılaştıkları anda duygularını dışa vurmuş, yanakları al al olmuş, gözleri parıl parıl... Şimdi ise sakinleşmişti. Mutluluğu kimsenin ulaşamayacağı bir yerdeydi artık. Böyleydi o! Az önce yaşamının ender anlarından birini yaşamıştı. Mutluluk duyguları böylesine ilk kez vurmuştu yüzüne. Sonra yok olmuştu. Sanki Birol'u yeni görmemiş gibiydi. Birol ise sevinçten ağzı kulaklarına varıyor; saklamıyordu sevincini. Ağzı mutluluktan bir türlü kapanmamıştı. Ateş'i durgun görünce tereddüte düştü.

Uzun bir süre konuşmadılar. Söyleyecekleri o kadar çok şey vardı ki, nereden başlayacaklarını bilemiyorlardı.

Sessizliği ilk bozan Ateş oldu.

— Nasıl gidiyor direnişiniz?

O sırada topluluk slogan atmaya başladı. Alan, sesin gücünden sarsılıyordu. Birol, seslerin dinmesini bekledi. Yakınına çekti Ateş'i.

— Kısa zamanda o kadar çok olay yaşadık ki. Çok zor günler geçti. Direnişteyiz hâlâ.

Kafasını kurcalayan bir şeyi öğrenmek istiyordu Ateş'ten. Konuya değiştirerek:

— Sana uğradım iki kez. Bulamadım.

Sesi sitem doluydu. Soru dolu bakışlarla baktı Ateş'e.

Ateş ise Birol'un sitemli soruşuna aldırmadı. Önemsiz bir ayrıntıdan bahsedermiş gibi:

— Artık evde kalmıyorum, dedi. Dayımlarda kalıyorum.

Birden bire ses tonunu değiştirerek:

— Dayımla tanışmanı isterdim. Çok tatlı biridir. Kamyon fabrikasında çalışıyor. Sendika temsilcisi orada.

— Ya! Öyle mi?..

Sevinçle devam etti Ateş:

— O da burada. O istedi benim mitingde görev almamı.

Kısa bir süre hiç konuşmadılar.

— Rozet takayım ister misin?

Gülümsedi Birol.

Yeniden sessizliğe büründüler. Gürültüyle sessizlik içiçeydi. Alan alkışlarla çınlıyor, ağızların binlercesi «işçiler birleşin!» diye bağırıyordu. Birbirine o kadar çok söyleyeceği olan bu iki insan susuyordu. Nedendir bilinmez; mutlu ve tedirgindiler! Bir anda buldukları mutluluğu yitirivereceklermiş gibi...

Kalabalıkta bir kıpırdanma oldu. Biraz ötelerinde bir iki sopa fırladı havaya. Önce küçük bir dalgalanma oldu. İnsanlar birdenbire birbirlerini itercesine kaçmaya başladılar. Güçlü bir dalga geldi yere devirdi onları. Ne olduğunu anlayamamışlardı.

— Para sandığım, diye bağırıyordu Ateş.

Az ötede sopalar birbiri ardına fırlamaya devam ediyordu. Pankartlar yerlere saçılmıştı. İnsanlar birbirlerine vuruyorlardı. Kalabalık bir dalga gibi kaçışıyorlardı.

— Paniğe kapılmayın! Bir şey yok. Toplanın! diyordu kürsüdeki ses.

Güçlü bir titreşim, insanları etkisine almıştı. Fırtınanın önünde yere eğilen başaklar gibi eğiliyordu insanlar- O anda hiçbir şey düşünemiyordu Birol. Ateş'i kolundan tuttuğu gibi ayağa kaldırdı. Ateş kurtulup, sandığa doğru koştu. Az daha yere yuvarlanıyordu.

— Panzerler geliyor, diye bağırdı biri.

Birol, kolundan tutup sürükledi Ateş'i. Fırtına nereye sürüklüyorsa oraya. Ateş, tahta sandığı kucaklamış, bırakmıyordu. Durdukları anda yüzlerce ayak üstlerinden geçecekti. Herşey saniyelere sığmıştı. Durmaya düşünmeye vakit yoktu. Önlerine tel çit çıktı. Birol, saniyenin binde biri gibi kısa bir zamanda Ateş'i belinden kavrayıp, öte yana atladı birlikte. Takılsalardı düşeceklerdi ikisi de.

Sonra birden durdu kalabalık. İlk şaşkınlığın etkisi geçmişti. İnsanlar, gerisin geri doldular boşluğa. Ne olmuştu? Fırtına dinmişti birden.

— Bir şeyin yok ya Ateş?

— Hayır yok!

Göğsü hızlı hızlı kalkıp iniyordu Ateş'in. Şaşkınlık içindeydi. Birol da farklı değildi ondan.

Panzerler hareketsiz duruyorlardı ilerlerde. Polisler binmişlerdi içine. Kapakları kapanmıştı panzerlerin.

— Tehlike geçti galiba.

— Ne oldu acaba?

Ateş'le birlikte rozet takan işçi geldi yanlarına.

— Ne olduğunu biliyor musun? diye sordu Ateş ona.

— Pankart yüzünden kavga çıktı, diye cevap verdi işçi. Bir grup miting komitesinin aldığı karar dışında pankart asmış; indirmemişler, işçi görevlileriyle çatışmışlar.

Olayın heyecanından kurtulamamışlardı henüz. Kürsüdeki ses herkesi sakin olmaya çağırıyordu. Az önce fırtınanın savurduğu kalabalık, korkusunu yenmek istermiş gibi, var gücüyle bağırıyordu. Ateş, birlikte dolaştığı işçi arkadaşının sabırsızlıkla çevresine bakındığını görünce:

— Gitmeliyim, dedi Birol'a. Burada kalırsam, bütün rozetleri sana takacağım yoksa.

Birol itiraz edecek oldu; öylesine saf bir duruşu vardı ki Ateş'in, gitmekle gitmemek arasında bocalıyor gibiydi. Birol'un bir şey demesine fırsat bırakmadan; «görüşürüz!» dedi ve alelacele sıktı elini. Uzaklaştı yanından.

Birlikte dolaşalım, diyecekti Birol. Sonra saçma buldu bu düşüncesini. Kararsız kalmıştı. Hiçbir şey görmüyordu gözü. Ateş'in yanındaki işçiyle birlikte kalabalığın arasına karıştığını farketti hayal meyal. Olduğu yere çakılmış kalmıştı sanki. Bir sürü insan vardı çevresinde. Yüzünün zonkladığını hissetti. Zamanı durdurmak istiyordu. Ateş'in uzaklaşmasına engel olmalıydı ama bilemediği bir güç tutuyordu onu olduğu yerde.

— Arkadaşın mıydı? diye sordu İsa.

Düşüncelerinden sıyrıldı birden. İsa'nın varlığını unutmuştu. Yanıt vermedi. O anda başka bir yerdeydi sanki. Ateş'i nasıl bulacağı düşüncesi aklına geldi birden. Bunu sormayı unutmuştu ona. Nerede bulacaktı onu? Aklına gelen bu düşünce harekete geçirdi onu. Ateş'i bir daha bulamayacağı korkusuyla kalabalığın içinde koştu. Ateş'in kalabalığın içinde çoktan kaybolmuş olduğunu anladı birden. Umutsuzca insanların içinden yol açarak koşuştu. Bulunduğu yerden çok ötelere kadar gitti. Başların üzerinden uzanıp aradı onu. Bu kadar çok insanın içinde onu bulmanın olanaksızlığı bir şimşek gibi

çaktı içinde. Umutsuzluk içinde bulunduğu yere oturdu. Uzun bir zaman öylece kaldı orada. Sonra kalabalığın sesine kulak verdi. Kalabalığın heyecanına kaptırdı kendisini. Günlerdir mücadele koşullu yüreği başka türlüsüne elvermezdi zaten.

Saatler geçti. Alan yavaş yavaş boşalıyordu. Pankartları toplamaya başladılar. Bir kısım işçiler, Dolmabahçe yönüne doğru yürüyüşe geçtiler. Kazan işçilerinin çoğu gitmişti. On kişi kalmışlardı. Bir süre daha beklediler.

Alanda kâğıt yığınları kalmıştı geriye. Kürsü tarafındaki görevli grup; kürsünün tahtalarını söküyor, bayraklar toplanıyordu.

İşte o sıra gördü Ateş'i. Her birinin elinde para sandığı olan bir grubun ortasındaydı. Bir sevinç ışıldadı gözlerinde.

— Hadi gelmiyor musun? diye seslendi İsa.

Kararsız kaldı bir an. Bir kez daha Ateş'in olduğu yere baktı. Birçok kızın arasında dikilmiş duruyordu. Sonra onun iki kız arkadaşı ile birlikte gitmeye hazırlandığını gördü. Peşinden gidemedi, kaldı olduğu yerde.

Pankartlar toplanmış, sendikanın arabasına konmuştu. Gitmek için onu bekliyorlardı. Arkadaşlarına katıldı. Şişli yönüne yürüdüler. Oradan minibüse binip, Silahtar'a çadıra gideceklerdi.

Son bir kez dönüp baktı. Çok ilerlerde, Dolmabahçe yolunun girişinde bir küçük noktayı Ateş'e benzetir gibi oldu.

Güzel bir akşam üstüydü. Fabrikadaki işçilerin dağılma saati. Silahtar yolu kalabalıktı epey. Günün son ışıkları dinlenmeyi vaadediyordu insanlara. Fabrikaların,

yorgun düşmüş insanlar gibi Haliç'in kıyısına yaslanıvermiş bir halleri vardı.

Minibüslerin kalktıkları durakta insanlar uzun bir kuyruk oluşturmuşlardı. Silahtar'dan Haliç'in öbür yakasına giden yolda iki çocuk kavga ediyordu. Yerlerde yuvarlanmaktan üstleri başları toz içinde kalmıştı. Onların az ilerisinde devrik bir boyacı sandığı duruyordu. Gelen geçenin pek ilgisini çekmiyordu bu olay. Dayak yiyen, üstü başı yırtılmış bir halde boya sandığını aldı yerden. Öbürü hâlâ tekmeliyordu onu. İkisinin de hırpani görünüşleri vardı. Tekmeleyen biraz büyüktü ondan. Öbürünün elindeki boya sandığını almaya çalışıyordu. Dayak yiyen, boya sandığını sımsıkı tutuyor, bırakmıyordu. Birdenbire elindeki sandığı hızla vurdu büyük çocuğa. Yere düşürdü onu. Koşmaya başladı. Yere düşen neye uğradığını şaşırmıştı. Ayağa kalktığında, diğeri sandıkla birlikte uzaklaşmıştı çoktan. Çocuğun az ilersinde karpuz satan adam; «iyi oldu, ders olsun sana» diye çıkıştı çocuğa. «Zorla niye alıyorsun çocuğun sandığını.»

Bu küçük olay bile akşamın güzelliğini bozamadı. O sıra on kişilik bir grup geldi; karpuzcunun karşısındaki çimenlik yere oturdu. Kazan işçileriydi bunlar. Çevredekilerin ilgisini çekmemişti bu grup.

İlerde köprünün üstündeki yol tıkanmıştı. Herkes bağırıyor, çağırıyor, yolu açmaya uğraşıyordu. Tamı on dakika sonra açıldı yol. Askeri araçlarla birlikte, kazan fabrikasının otobüsleri gelip geçti. Dört kişi indi öndeki otobüsten, Silahtarağa'ya giden yola girdiler.

On kişilik grubun içinden ilkin Cabbar kalktı ayağa. Otobüsten inenlerden ikisinin önüne çıktı. Neşeli neşeli yürürlerken karşılarında Cabbar'ı görünce bocaladılar.

— Fabrikadan mı geliyorsunuz? diye sordu Cabbar.

Sakin davranmaya çalışıyor, fakat öfkesini saklayamıyordu.

— Evet, dedi memur olan, korka korka.

— Niye gidiyorsunuz çalışmaya?

Memur olan çevresine bakındı. Yol oldukça kalabalıktı. Bu kadar insanın arasında hiçbir şey yapamazlar, diye düşündü.

İsa ile Birol da gelmişlerdi Cabbar'ın yanına. Sivaslı Mehmet az geriden izliyordu onları. Cabbar zor tutuyordu öfkesini. Konuşurken dişlerini sıkıyordu. Sorusunu bir kez daha tekrarladı.

— Arkadaş sana bir şey soruyor, cevap versene? dedi İsa.

— Bize zor kullanamazsınız, dedi memur olan.

— Orasını biz biliriz, dedi İsa. Sen soruma cevap ver.

— Çalışırız, çalışmayız. Sizi ilgilendirmez.

— Bizi çok ilgilendirir, dedi Birol. Direniş sizin yüzünüzden uzuyor.

Cabbar sabırsızlanarak:

— Uzun lafın kısası; çalışmaya gitmeyeceksiniz.

— Biz size direniş yapmayacaksınız diyor muyuz?

— İstersen de bir!..

Bir an evvel uzaklaşmak ister gibi bir hali vardı memur olanın. Yanındaki, konuşmaya karışmıyordu hiç. Gittikçe telaşlanmaya başlamıştı ikisi de.

İsa:

— Anladınız mı? Bir daha gitmeyeceksiniz fabrikaya.

— Çekilin önümüzden. Bizim sizinle hiçbir alâkamız yok.

İsa memur olanın yanındakine dönerek:

— Sen niye gidiyorsun Fehmi usta çalışmaya? Ha?..

— Çalışmak zorundayım, ekmek parası.

Sözcükler güçlükle çıkmıştı Fehmi ustanın ağzından. Acı bir gülümseme belirdi İsa'nın yüzünde.

— Öyle ya!.. Biz çalışmak zorunda değiliz. Biz zevkimizden direniş yapıyoruz.

— Onu demek istemedim, dedi Fehmi usta korkuyla. Benim durumum farklı. Beş çocuğum var bakmak zorunda olduğum. Hem direnişe katılsam da size yararı olmaz ki.

— Diğer arkadaşların çocuğu yok değil mi? Senin çocuklarını biz mi aç bırakıyoruz? —Sesi titriyordu öfkeden— Altıyüz işçi iki aydır direnişte! İki aydır çocuklarına bir lokma ekmeği bile zor götürüyorlar. Hiç düşündün mü bunu Fehmi usta? Senin çocuklarından başka çocuklar da olabileceğini hiç düşündün mü?

Cabbar sinirine hakim olamadı:

— Boşuna konuşuyoruz bu adamlarla. Kafaları kalın bu adamların. Bırak kırayım şunun kafasını.

İsa güçlükle engel oldu Cabbar'a. Burnundan soluyordu Cabbar.

— Hainsiniz ulan siz, diye bağırdı Cabbar. Arkadaşlarınıza ihanet ediyorsunuz. Benim çocuğum üç gündür hasta. Gıdasızlıktan çöpe döndü ulan.

Gözbebeklerinde kıvılcımlar parlıyordu sanki Cabbar'ın. Baba çok fenayım, demişti oğlu. «Çok ağrıyor,» Alnı ateş gibi yanıyordu çocuğun. Cabbar fabrikadan gidip vizite kâğıdı almayı yedirememişti kendisine. Kimseye de söyleyememişti bir şey.

Kaybetti kendini... Fehmi ustanın yakasına sarıldı. Sivaslı Mehmet, Cabbar'ı yakalayarak; «bırak be Cabbar,» dedi. «Boşuna üzme kendini. Bana ayı Mehmet

derler ama bunlar benden de ayı. Anlamazlar bunlar be!.. Bırak kardeşim, **değmez.»**

İsa araya girerek:

— Gitmeyeceksiniz anlıyor musunuz? Fabrikaya adımınızı atmayacaksınız. Yoksa kırarız ayaklarınızı.

— Peki abi. Gitmeyiz vallahi.

Korkusundan titriyordu memur olan. Çevresindeki kalabalıktan umut beklediği yoktu artık. Sivaslı Mehmet memur olanı göstererek:

— Şuna bak be!.. Altına yapacak neredeyse. Oğlum adam biraz erkek olur.

O zamana kadar pek söze karışmayan Birol; «bırakalım gitsinler,» dedi. Bir daha çalışmaya giderlerse o zaman bir şeyler düşünürüz.»

İsa ikisini de kolundan ittirerek:

— Hadi gidin! Gözümüz görmesin sizi.

Onlar da bunu bekliyorlardı zaten. Hani neredeyse koşacaklardı. Sivaslı, Cabbar'ın kolunu bıraktı. «Yarın yine çalışır bunlar,» dedi gidenlerin arkasından.

Herkes bu işin bittiğini sanırken ummadıkları bir şey oldu. «Ulan!» diye bağırdı Cabbar. Kimsenin engel olmasına fırsat vermeden koşmaya başladı. Bir anda memur olanın tepesine bindi. Kafa atarak yıktı yere. İsa'yla birol koştular arkasından. Yetiştiklerinde memur olan can havliyle yerden kalkmış, tozu dumana katarak kaçıyordu. Cabbar, eliyle başını tutmuş, yere çöktü. «Engel olamadım kendime,» diyordu. «İçimdeki öfkeyi yenemedim.»

İsa, omuzundan tutarak;

— Aldırma, dedi. Bunu çoktan hakettiler.

«Şu Cabbar nasıl kafa atıyor?» diye çok merak ediyordu Sivaslı Mehmet. «Ufak tefek bir adam ama kendisinden büyükleri bir kafada yere yıkıyor.» Sivaslı otuz

altı yaşına gelmişti ama Cabbar gibi ustaca kavga edeni görmemişti. İri yarı, güçlü bir vücudu vardı. İri, kocaman elleri, karşısındakini bir vuruşta yıkabilirdi yere. Cabbar'ın ise görünümü tam tersiydi. Sivaslı iri bir ağaç kütüğüne benzerdi, Cabbar ise ufak tefek! Cabbar'ın yüzündeki ters ifade, kavgacı biri olduğunu söylerdi onun. Bir atmacayı andırırdı. Çocukluk yılları, mahalle kavgalarıyla doluydu. Paspas gibi ezile ezile öğrenmişti kavga etmesini. Ne zaman yumruk, ne zaman kafa atacağı belli olmazdı. Ayaklarını bile kullanırdı gerekirse.

— Şu Cabbar'dan hangi yanımız eksik? Ben de atarım onun gibi kafa. Altı senedir buradayım. Buranın usullerini öğrenemedim, diyordu kendi kendine Sivaslı.

Memleketinde kavga oldu mu, taş, sopa ne bulurlarsa birbirlerinin kafalarını yararlardı. «Şehir başkaymış,» diyordu.

Silahtar'da iki kişinin önünün kesildiğinden sonraki günler adam dövmeye devam ettiler. Grev kırıcılarının cezalandırılmaları gerekiyordu. Ne fabrikanın önüne gidebiliyorlardı artık, ne de arabaların önünü kesebiliyorlardı. Servis otobüslerini askeri araçlar götürüyordu hep. Arabaları durdurmak, önlerine çıkmak olanaksızdı. Kâğıthane yollarında koştukları gün anlamışlardı o işin anlamsızlığını. Yapılacak tek bir şey kalıyordu. Geriye: Çalışanları tek tek yakalamak!

İlkten çalışanların yollarını kesip, fabrikaya gitmemeleri için iknaya çalıştılar. Ne var ki bu yöntem etkili olmadı. Çalışmamaları için türlü diller döktüler; yalvardılar; olmadı. Kızdılar; olmadı. Tehdit ettiler; yine olmadı. Grev kırıcıları fabrikaya gitmeye devam ediyorlardı. Yollarının kesildiği her defasında yalan söyleyip kurtulmaya çalışıyorlar, gitmiyeceğiz dedikleri halde gitmek-

ten vazgeçmiyorlardı. O zaman yakaladıklarını doğrudan doğruya dövmeye başladılar. Grev kırıcıları da servis arabalarından tek tek değil, gruplar halinde inmeye başladılar. Kavgalar da, toplu kavgalara dönüştü.

Sivaslı Mehmet, Cabbar'ın tekniğini uygulamayı aklına koymuştu. Bir akşam üstü yine Silahtar yolunda grev kırıcılarının önünü kestiler.

Grev kırıcıları altı kişiydiler. Kıyasıya bir dövüş başladı. Çevredekiler bu kavgalara alışmışlardı artık.

Sivaslı kendine uygun birini seçmişti. Uzun boylu bir memurdu bu. Sporcu bir görünümü vardı. Yakasından tutup, yumruğunu indirecekken vazgeçti. Yaradana sığınıp, Cabbar'dan gördüğüyle, olanca gücüyle kafa attı. Vurduğu adam da yıkıldı yere, kendi de. Nasıl vurduysa karşısındakini bayılttı ama kendi da bayılacak gibi oldu. Kafa vuracağım derken, burnunu adamın dişlerine geçirmişti. Çevredekiler, «jandarmalar geliyor, kaçın,» diye bağırdılar. Sivaslı'nın duyacak hali yoktu. Arkadaşları, onun yerde boylu boyunca uzanıp kaldığını farketmediler. Jandarmanın geldiğini duyunca alelacele uzaklaştılar. Yol kalabalıktı. Diğer grev kırıcıları da kaçmışlardı. Jandarma çavuşu, Sivaslı'yla memuru buldu yerde. Sivaslı'nın ağzı burnu kan içindeydi. «Kim dövdü sizi?» diye sordu çavuş. Memur olanı, Sivaslı'nın kandan korkunçlaşmış yüzüne baktığında bir şey diyemedi korkusundan.

*
**

Remzi vardı Birol'un yanında. Silahtar'da minibüslerin tam karşı köşesindeki kahvedeydiler. Konuşmadan oturuyorlardı. Birol saatine baktı; vardı daha. Si-

gara çıkardı. Remzi'ye de uzattı bir tane. Düşüncelere daldı yeniden.

İşgalde olduğu günleri anımsıyordu. Karslı Şemsi'yle ne kadar çok uğraşmıştı. İki gün iknaya çalışmıştı onu. Ne için direndiklerini, direnişin nasıl başarıya ulaşabileceğini; hepsini hepsini bir bir anlatmıştı. Zaten az sayıda kalmışlardı fabrikada. «Herkesi gönderiniz, ben de gideceğim,» diyordu Şemsi. «Bir kaç güne kadar gelirim.» Birol, giderse dönmeyeceğini biliyordu onun. «Kimseyi göndermedim ben. Hepsi kaçtılar. Herkes giderse, ne olacak direnişin hali?» Dinletememişti. Yalvarmıştı gitmemesi için. «Bir tek benimle direniş yürümez,» diye yanıt vermişti Şemsi. Birol; «herkes senin gibi düşünürse,» demiş, yine de engel olamamıştı gitmesine.

Gerçeği anlatmak bir işe yaramıyor mu? İnsanların gerçekleri anlaması için hem yaşaması, hem de duyması mı gerekiyordu? Gerçeğin, olaylarla doğrulanması mı gerekiyordu? Büyük bir hayal kırıklığına uğramıştı o zaman. İşçilere gerçekleri anlatırsa eğer, anlayacaklarına inanıyordu. Anlatmak, anlatmak; bıkmadan usanmadan anlatmak! Başarısızlığa uğrayınca umutsuzluğa düşmemek. Olmayacak diyordu bazen; kafalarından yanlış inançları yıkmak zor.

Saatine baktı. Neredeyse geçerdi otobüsler. Bulundukları yerden otobüslerin geçeceği yer gözüküyordu. Şemsi'nin sonradan fabrikada çalışmaya gittiğini hatırladı. Direniş sırasında izin isteyip gittikten sonra bir daha dönmemiş, çalışanlardan biri olmuştu.

Otobüsler gözüktü. Altı kişi indi arabadan. Dördü Silahtarağa yönüne yürüdü. Tepeye giden yolda iki kişiden biri, Karslı Şemsi'ydi. Birol'la Remzi bir koşu çıktılar kahveden. Yetiştiler hemen. Yanındaki matkapçıyı da tanıyordu Birol. İkisi de onları gördüklerinde kork-

muşlardı bir hayli. Bu korkuda günlerden beri çalışanların yollarının kesilmesinin de payı vardı. Birol, onlarla konuşup, fabrikaya gitmemeleri için iknaya çalışacaktı; birden bire vazgeçti bu düşüncesinden. İçinde bir önsezi; fabrikada olduğu gibi yumuşak davranırsa Karslı'nın sinmeyeceğini söylüyordu ona.

— Nereden geliyorsunuz, dedi bağırarak.

Tam önlerinde durmuşlardı. Üstlerine hemen atılmaya hazır bir halleri vardı ikisinin de. Cesaretli davranmak zorunda olduğunu düşünüyordu Birol. Aralarında bir kavga çıksa, hangi tarafın dayak yiyeceği belli olmazdı. Haklı olma avantajlıydı yalnızca.

Üstüne üstüne gitmeliydi onların. Başardı da. Şemsi'nin sindiğini farketti. Tehdidini sürdürmeye devam etti. Gerçeği görmesi için uğraştığı, yalvardığı bu adama karşı acımasız olmak geliyordu içinden. Buna zorunluydu da. Zayıf yanlarını bir gördüler mi, cesaretlenip, kavgayı kabullenebilirlerdi.

Üstüne üstüne gitmeliydi onların. Başardı da. Şemsi'nin sindiğini farketti. Tehdidini sürdürmeye devam etti. Gerçeği görmesi için uğraştığı, yalvardığı bu adama karşı acımasız olmak geliyordu içinden. Buna zorunluydu da. Zayıf yanlarını bir gördüler mi, cesaretlenip, kavgayı kabullenebilirlerdi.

İstemiyordu dövüşmek. Aynı fabrikanın işçilerinin birbirleriyle dövüşmek zorunda kalması hoşuna gitmiyordu. Onlar bir gün bizim haklılığımızı anlayacaklar, diyordu. İsa, bir keresinde ona; «onlar bizim haklılığımızı anlayacaklar diyorsun ama o zaman da iş işten geçmiş olabilir, anlamaları için biraz da biz zorlamalıyız onları,» dedi. Bir şey diyememişti İsa'ya. Fazla zamanları yoktu. Direnişin bir an önce bitmesi gerekiyordu. Bu da grev kırıcılarının engellenmesine bağlıydı.

— Grev kırıcılığı yapmaya utanmıyor musunuz?

Karslı kaşlarını çatıp, diklenecek gibi oldu. Birol, tüm cesaretini toplayıp, eliyle ittirdi onu.

— Bana bak, suratının ortasına bir korsam, grev kırıcılığı yapmak neymiş görürsün. Ulan, sana hıncım var zaten. Gerçeği bir türlü sokamadım kafana. Çalışmaya gitmeyeceksin anlaşıldı mı? Direnişe de gelme! Şemsi o anda karşı çıksa, yumruğu suratının ortasına koyar mıydı, koymaz mıydı bilmiyordu. Ama öyle gözükmesi işine yaradı. Karşısındaki adamın korktuğunu, sindiğini görünce iğrendi ondan. Yanındaki de ondan farklı değildi.

— Birol abi, bizim suçumuz yok. Fabrikadan tehdit ediyorlar bizi, dedi matkapçı olan.

— İyi, güzel! Şimdi de biz tehdit ediyoruz. Çalışırsanız bacaklarınızı kırarız diyoruz. Hangisi daha işinize gelirse.

— Gitmeyiz. Söz, bundan sonra gitmeyiz.

Birol, Karslı'ya dönerek:

— Şemsi, bilhassa seni takip edeceğim. Oturduğun yeri biliyorum. Bir git çalışmaya; ben döveceğim seni. Anladın mı? Kafana girdi mi şimdi?

Koca vücutlu Karslı'nın yüzü sarıdan mora dönüşmüştü. Hiçbir şey diyemedi. Birol da daha fazla ileri gitmemesini gerektiğini düşündü.

— Sonra gene görüşeceğiz. Hadi gidin şimdi.

İkisi de uzaklaşınca, Remzi; «İyi yaptın, öyle davranmasaydın kavga çıkabilirdi. Bayağı sindiler.» dedi.

— Onlar benden değil, kendilerinden korkuyorlar. Vicdanları rahat değil.

***

Gün geçmiyordu ki grev kırıcılarının önü kesilmesin. Fabrikada çalışanlar topu topu altmış kişiydiler ve yedi-

yüz kişinin kaderiyle oynuyorlardı. Direnen yediyüz kişi, kendisine engel olacak hangi güç olursa olsun, karşı çıkmak zorundaydı. Grev kırıcıları bir gün Silahtar'da dövülüyorlardı, başka bir gün Eyüp'te...

Günlük gazetelerin çoğu, iki sendika arasındaki rekabet diye tanımlıyorlardı bu olayı. Karşıt iki sendikanın işçileri yüzünden fabrikada üretim durmuştu. Bu gazeteleri okuyan halktan kişilerde genellikle bu sınırlar içinde görüyorlardı olayı. Sendikaların her türlüsüne kızıyorlardı bu yüzden. Gazeteler, bir tarafta altmış kişinin, diğer tarafta yediyüz kişinin olduğunu yazmıyorlardı; bu önemsiz bir ayrıntıydı herhalde. İşverenler büyük boy paralı ilanlar veriyorlardı gazetelere. Sendikal rekabetin fabrikadaki üretimi durma noktasına getirdiğini yazıyordu bu paralı ilanlar. Milli servet heba oluyordu bu yüzden.

Grev kırıcılarının yediği dayaklar sonunda öyle sistemli bir hale geldi ki; bu iş için belli bir program saptandı ve görev bölümü yapıldı. Bir gün bakıyorsun birinin burnu kırılmış, başka bir gün bir diğerinin dudağı patlamış... Grev kırıcıları yüzleri sargılarla kaplı dolaşıyorlardı fabrikanın içinde.

Kahveleri tek tek tarıyor, grev kırıcılarını bulup çıkarıyordu direnişçi işçiler. Postabaşı Sami'yi Taşlıtarla'da bir kahvede yakaladılar. Cabbar bulup çıkardı onu. Kazan işçileri Cabbar'la birlikte dokuz kişiydiler. İsa vardı. Birol, Doğan, Zeyyat vardı içlerinde. Bir pazar akşamıydı. Taşlıtarla'nın tüm kahvelerini dolaşmışlardı birlikte.

Sami postabaşı kâğıt oyununa dalmıştı. Kazan işçilerini karşısında görünce sapsarı oldu yüzü.

Cabbar :

— Dışarı gel! diye bağırdı.

Anlamıştı başına geleceği. Daha bir yapıştı masaya.

Dışarı çıkmak niyetinde değildi. Dışarı çıkarsa dayak yiyeceğini biliyordu. Öylesine korkak, zavallı bir hali vardı ki... Sımsıkı sarıldı sandalyesine.

Cabbar :

— Masanın seni kurtaracağını mı sanıyorsun? diye bağırdı.

Kahvede herkes merakla onlara bakıyordu. Sami'yle kâğıt oynayanlar şaşkınlık içindeydiler. Korkmuyor da değillerdi. Ses çıkaramadılar.

Başını iyice omuzlarının arasına kısmıştı Sami. Bir kez daha bağırdı Cabbar; «Dışarı çık diyorum sana!.. Yoksa burada tepelerim seni.» Birol araya girmeseydi tepeleyecekti de... Yüksek sesle:

— Gerek yok! dedi ikisinin ortasına geçip. Baksana adam korkudan ölecek neredeyse!..

Sonra kahvedekilere döndü:

— Tanıyın bu adamı, diye bağırdı. Parmağıyla işaret edip: Bu adam haindir. Fabrikadaki arkadaşlarına ihanet etmiştir bu adam. Suçu grev kırıcılığıdır. Bütün arkadaşları direnişe çıkmışken, bu adam fabrikada çalışmaya devam ediyor. İşverenin köpekliğini yapıyor. Tanıyın da ona göre aranıza alın bu adamı.

Postabaşı, sandalyesinde büzülmüştü iyice. Sarstı onu omuzlarından.

— Kalk ayağa da görsün herkes seni.

— Birol'un sözüne uyup kalktı ayağa. Bu kadarına razıydı. Yeterki dövülmesin. Kahvedeki şerefi beş paralık olmuştu ama bu umurunda değildi.

— Yalan mı söylesene? Söylediklerimin yalan olduğunu söyle buradakilere.

Korkudan sesi dahi çıkmıyordu.

— Ulan, insan dayak yiyeceğini bilse dahi onurunu kurtarır. Ama senin kurtarılacak onurun yok!

Bıraktılar onu orada. Dışarı çıktılar. Böyle bir adamı dövmek bile gelmemişti içlerinden.

Birol lanet ediyordu işçileri birbirlerine düşürenlere. Kavga oldu mu kendi kendini yiyordu hep. Yumruklarını sıkıp duruyordu bir kenarda. Kafasında hep aynı soru vardı. Niye böyle?

Birol'un düşüncesi değiştirmiyordu gerçeği. İşçilerin çoğu zorunlu kaldıkları hareketi yapmaktan kaçınmıyorlardı. Fabrikada çalışanların dövülmesi gerekiyorsa dövüyorlardı. Ne bir eksik, ne bir fazla!..

*
**

Bir haftadan beri direnişçi işçilerle birlikteydi. Bu yeni ortama alışması oldukça zor oldu İbrahim'in. İlk geldiği gün Birol'la karşılaşmıştı.

Bir sürü sorular sormuştu Birol. O güne kadar neden direnişe katılmadığını sormuştu. Doğru dürüst bir cevap verememişti İbrahim. «Gelmek istedim birkaç kez, ama cesaret edemedim.» Birol konuyu değiştirip fabrikayla ilgili sorular sormuş, İbrahim de fazla ayrıntılara girmeden kısaca anlatmıştı. Yavan bir konuşma olmuştu. «İyi» demişti Birol. «Arkadaşlarla konuşayım, seni de nöbete yazsınlar.»

Böyle bir karşılanma beklememişti. Kendisi için çok önemli olan bu olay küçük bir ayrıntı olmuştu. Tamam, direnişteydi işte. Günlerdir kafasında kurup durmuştu oysa. Direnişe gitmek niyetiyle kaç kez köye gelmiş, gidememiş, geri dönmüştü. Kimse onu suçlamamış, bağırıp çağırmamıştı. Dayak yiyeceğinden bile korkmuştu gelmeden önce. Bunların hiçbiri gerçekleşmemişti. Kısacık bir konuşmanın dışında kimse ilgilenmemişti onunla.

Bir başka hayal kırıklığına daha uğramıştı İbrahim. Kendisine bile açıkça itiraf edemediği, gizli bir bekleyiş.

Böyle bir şeyin olmayacağını bilse bile içinden atamadığı bir duygu... Fabrikadakiler onu tehdit etmiş, o buna rağmen gelmişti direnişe. «Fabrikadakiler tehdit ediyorlar. Tornacı Davut, diğeri de vinçci Kâzım! Bunların ikisi fabrikadan gitmememiz için tehdit ediyorlar bizleri,» demişti Birol'a.

— Ya!..

Başka bir şey dememişti Birol. Direnişteki işçiler, gelişinden dolayı kutlamamışlardı onu. Onurlandırıcı tek söz bile etmemişlerdi. Düş kırıklığına uğramıştı İbrahim. Böyle bir şeyi haketmediğini biliyordu aslında. Bildiği halde, aklına getirmediği halde hayal kırıklığına uğramıştı.

Direnişe katıldıktan iki gün sonra gece nöbetine yazıldı. Karısını anasına gönderdi. «Kendine dikkat et,» dedi karısı onu gönderirken. Tedirgindi ikisi de. Önlerinde belirsiz bir gelecek vardı artık. Fabrikada çalışırken duyduğu eziklikten kurtulacağını ummuştu İbrahim. Belki bir sürü tehlikeleri göze almış olacaktı ama haklı bulduğu insanların arasında olmanın gururunu duyacaktı. Yürüyüşlerde o da göğsünü kabarta kabarta gidecekti artık. Fabrikada olduğu gibi utancından yere bakmayacaktı. Umduğu gibi olmadı. Bir kenarda kalmıştı. Kimse ilgilenmiyordu onunla. İki aydır fabrikada çalıştığından belki de, kimseyle arkadaşlık edemez oldu. Selim usta bile eskisi gibi sıcak davranmıyordu ona. Bütün günlerini kahvede geçiriyordu. Masanın bir kenarında oturuyor, sessizce oyunlarını seyrediyordu onların. Yürürken gördüğü işçiler değillerdi bunlar. Endişe doluydular. Kararsız ve kendilerine güvensiz bir halleri vardı. Direnişin bitmesini istiyorlardı bir an önce. Sendikadan yakınanlar da vardı aralarında. Hatta birinden şöyle bir şey duydu İbrahim: «Fabrikaya çalışmaya gitmedik de ne oldu sanki? Direnişten bir şey çıkacağı yok! Anlaşma olursa, fabrikadakiler de faydala-

nacaklar bundan.» Kendi gibi kararsız olanlardı bunlar da.

Yürüyüş falan da olmuyordu artık. Sabahları toplanıyorlar, yoklama oluyordu. Bir sürü gelmeyen oluyordu yoklamalara. Kimisi iş buluyor, çalışıyordu bir yerde. Sonra da her günkü gibi kahvelere... Bütün günleri can sıkıntısıyla vakit geçirmekten ibaretti. Üstelik yanında parası da yoktu İbrahim'in.

Gün geçtikçe direniş çadırına gelmek de sorun olmaya başladı İbrahim için. Anasından borç aldığı parayla bir süre idare etti. Fakat sonunda o da bitti. Fabrikaya uzakta oturuyorlardı. Dünyanın yol parasını veriyordu gelmek için. Eskisi gibi servis arabası da yoktu.

Birkaç parça eşya sattılar. Karısı hiç sesini çıkarmıyordu yine. Gündüzleri anasına gidiyordu yemek yemeye. Anası bir iki kap yemek veriyordu arasıra. Kira sorunu olmasa, belki zor olacaktı ama idare edeceklerdi. Ama aybaşı gelip çatmış ve kirayı verememişlerdi.

En sonunda yol parası bile ayıramaz oldu İbrahim. Yoldan geçen arabalara atlayıp öyle gelmeye başladı çadıra. Çoğu kere kamyonlar duruyordu. Bazen geç kaldığı oluyordu bu yüzden. Geç kalmamak için çok erken yola çıkması gerekiyordu.

Bütün yaptıkları çadırın önündeki toplantıdan sonra kahvede oturmaktı. Akşam eve döndüğünde böyle söylemiyordu karısına. Günboyu kahvede oturup oyun oynadık, diyemiyordu. Biraz da suçluluk duyuyordu bu yüzden. Karısı suskun oldu mu sanıyordu ki direnişe gitmesine kızıyor. Bu konuda hiçbir şey söylememekte ısrar ediyordu karısı. Ama eskisi gibi neşeli davranmıyordu İbrahim'e. Bazen neşelendikleri oluyor ama kısa sürüyordu bu. İbrahim kendisini sorumlu tutuyordu bundan. Geçinebilecekleri para yoktu. Borç harç idare ediyorlardı. İbrahim bütün gün kahvede oturmaktan sıkılıyor, kâğıt oyunlarına

katılıyordu ara sıra. Bu da İbrahim'in kendisini daha da suçlu hissetmesine neden oluyordu.

Fabrikada çalışanların yollarının kesildiğini duyuyordu İbrahim. Karışmıyordu böyle şeylere. Selim ustanın da adam dövmeye katıldığını duydu bir kez. İşçilerin tümü katılmıyorlardı bu olaylara. Direnişin asıl yükünü belli bir kesim yükleniyordu. Hep onlar koşturuyorlardı sağa sola.

Parasızlık dayanılmaz bir noktaya getirmişti işçileri. Herkes iş bulamıyordu dışarda. Kimisi geceleri atelyelerde iş buluyorlardı. Bunlar vasıflı işçilerdi.

Yoklamalara gelmeyenlerde gözle görülür bir artış olmuştu. Gelmeyenlerin çoğu sağda solda geçici işlerde çalışan işçilerdi. Sendikanın maddi yardım sağlaması gecikiyordu. Direniş komitesi haftada iki gün toplanmak kararı almak zorunda kaldı sonunda. Bu da işçilerin tümü için bir çözüm getirmedi. Vasıflı işçiler için bile geçici iş bulmak kolay olmuyordu. Pazartesi ve hafta sonu çadır yerinde bulunmak zorundaydı işçiler. Bunun dışında geriye nöbet haricinde üç günleri kalıyordu. Bir kısmı faydalanabildi bundan. Pazarcılık yapanlar oldu, atelyelerde geçici işler alanlar oldu. Büyük bir kesimi iş bulamadı. Bu kesim çadıra gidip gelmeye başladı yine. Sendikanın yardımından öte bir umutları yoktu bu işçilerin. Direniş komitesinden hiç kimse çalışmıyordu. Komite bütün gün çadırda olmak zorundaydı. Haftalık nöbet listeleri asılıyordu çadıra. Bazılarının nöbetleri hafta ortasına rastlıyor, işten izin alamayanlar kendi yerine başka birini bulmak zorunda kalıyordu nöbete. Nöbetini satanlar bile oluyordu. Hatta bir ara bu iş öyle yaygınlaştı ki, komite bu duruma müdahale etmek zorunda kaldı. Ne olursa olsun nöbet satılmayacaktı. Ancak değiştirilebilecekti. Çalışanlar, çalışmayanların gece nöbetleriyle değiştirebiliyorlardı nöbetlerini. Gündüz nöbetlerini onlara devrediyorlar, geceleri on-

ların yerine geliyorlardı. Sonra da uykusuz uykusuz çalışmaya gidiyorlardı. Bu durum çoğu kere karışıklıklara sebep oluyordu. Nöbetini arkadaşının yerine tutacağını söyleyen nöbete gelmiyor, kimisi diğerinin üç nöbetini tuttuğu halde, öbürü iki nöbetten fazla tutmuyordu. Kimi nöbetini tutacak birini bulamıyordu çoğu zaman. Bu sefer de nöbetine gelmiyordu. Komite, nöbete gelmeyenlerin cezalarını arttırdı. Nöbete gelmeyen üç kez ceza nöbeti tutmak zorunda kalıyordu. Çoğu, bulduğu geçici işten ayrılmak zorunda kaldı. Direnişin güç şartları kıskıvrak yakalamıştı işçileri.

İbrahim diğerleri gibi üç günlüğüne bir iş bulamadı.

— Bu haksızlık! dedi bir keresinde karısına. Üç günlüğüne iş bulabilen çalışıyor, bulamayan çalışamıyor. Tornacılar için iş bulmak kolay. Atelyelerde gidip çalışıyor onlar. Kimi kaynakçılar bile kaynak işi buluyor. Ya biz? Üç günlüğüne kim iş verir ki?

Sonra da böyle söylediğine pişman oldu karısına. İyice kendi içine kapandı İbrahim.

Bir akşam üstü eve döndüğünde anasına uğraması gerektiğini söyledi karısı. Bir iş varmış, bir yerde. «Ne işi olduğunu bilmiyorum,» diye eklemişti. «Bir şey söylemedi bana. Gidip bir bak istersen» İbrahim ayakkabılarını bile çıkarmadan çıktı gitti.

Tam bir saat sonra geri döndü.

— Ne oldu, olmadı mı? Diye sordu karısı. İbrahim'in suratı asıktı.

— Olmadı! dedi.

Uzun bir süre bir şey söylemedi. Karısı bir çaydanlığa su doldurmuş, çiçekleri suluyordu. İbrahim onun yanına gitti. Tam karşısında durdu. Karısı bir şeyler sorsun istiyordu. Niye olmadığını sorsun? Ne işiymiş, onu sorsun.

Sorsun işte bir şeyler... Sıkıntıdan patlayacaktı neredeyse.

— İyi bari çiçekleri besleyebiliyoruz, dedi yavaş bir sesle.

Hiç sesini çıkarmadı karısı. Kalan son suyu da boşaltı. Ağlayacak gibiydi.

Hiç kıpırdamadan ayakta durdu İbrahim. Sanki bütün bu olanların suçlusu kendisiymiş gibi...

— Bütün bir hafta boyu çalışmamı istiyorlar. Bütün bir hafta boyu gidemem ki...

Mutfağa geçti karısı. İbrahim olduğu yerde dikiliyordu halâ. Pencereden öte sokağa bakıyordu.

— Ne işi olduğunu sormayacak mısın? diye bağırdı arkasından.

Yine cevap yok! Mutfağa onun yanına gitti. Yüzünü yıkamış bir sandalyeye oturmuş buldu karısını.

— Ne işi olduğunu sormayacakmısın? diye sordu yeniden.

Karısı sakin bir sesle, fakat üzgün:

— Ne önemi var ki?.. Çalışacak mısın?

Susmasının en doğru şey olacağını düşündü İbrahim. Aslında bu sorunun cevabını tam olarak kendisi de bilmiyordu.

*
**

Yapılacak hiçbir şey yoktu o gün. Sendikaya gidilmeyecekti, toplantı yoktu. Çadır nöbetçilerinden başka kimse yoktu çadırda. Akşama kadar kitap okudu Birol. «Felsefenin temel ilkeleri»ni okuyordu. Daha önceden şöyle bir gözden geçirmişti kitabı. Şimdi ikinci kez okuyordu. Kitabı Yücel Aydın'dan almıştı. Yücel Aydın çadıra uğruyordu ara sıra. Fabrika işgaldeyken ayrıldığı günden bir ay sonra iki arkadaşıyla birlikte gelmişlerdi çadıra. O

günler, öğrenci gruplarından başka gelenler de oluyordu. Bilhassa gece nöbetlerinde geliyorlar, işçilerle birlikte sabahlara kadar oturuyorlardı. İşçiler, epeyce şey öğrendiler onlardan. Fakat içlerinde tutarlı davrananlar olduğu gibi, işi karıştıranlar da oluyordu. Ayrı ayrı fikirde insanlardı hepsi de... Her biri ayrı bir şey öneriyordu. İşçilerin kafaları karışmaya başladı sonunda. Gelenler komitenin kararlarını bile işçilerle tartışır oldular. Bu da belirgin bir düzensizlik yaratmaya başladı. Komite en sonunda bu konuda belli bir disiplin uygulamak zorunda kaldı. Dışardan gelen gruplar, kim olursa olsun komiteyle görüşmek zorundaydılar. Eskiden olduğu gibi işçilerin arasında serbestçe dolaşmalarına izin verilmedi. Direnişin disiplini ve düzeni açısından gerekliydi bu.

Birol kitabı Yücel Aydın çadıra geldiği sırada aldı ondan. Bu sefer daha bir anlayarak okumaya uğraşıyordu. Diyalektik yöntem konusunda epey ileri adımlar atmıştı.

Okudukça düşünce dünyası zenginleşiyordu. Sanki gerçeklerin tümünü birden kavrayıveriyormuş gibi oluyordu. Bazen bir sayfayı anlayamadığı oluyor; defalarca okuyor o sayfayı, derken bırakacak raddeye geliyor, en sonunda anlamadan başka bir sayfaya geçiyordu. Başka bir gün tekrar geri dönüyordu o sayfaya. Bu kez şaşılası bir şekilde anlıyordu okuduğunu. İşte o zaman sevinci görülmeye değerdi. Bu kez büyük bir istekle sarılıyordu kitaba. Çoğu kez okumayı bırakıp, düşüncelere dalıyordu. Günlük yaşamından örnekler çıkarıyor; herşeyin birbiriyle ilişkisini, zıtların birliğini, iç çelişkiyi yaşamında görüyordu. Olayların açıklamasına geçiyordu bu kez. Öğrendiklerini kendi mücadelelerine uyguluyordu. Kazan işçilerini harekete geçiren iç çelişkileri, dış etkilerin bu çelişkileri nasıl hızlandırdığını tam bir açıklıkla görüyordu.

İşverenle işçiler arasında uzlaşmaz bir çelişki vardı.

İşçiler, ücretlerinin artırılmasını istiyor, işveren ise daha büyük kârlar peşinde koşuyordu. Bu çelişki kazan fabrikasında en uzlaşmaz noktasına gelmiş işçilerin ücretlerinin iyice azalması, az ücretle çalışmaya gönüllü olmayan işçiler üzerindeki yoğun baskılar, bu baskıya karşı çıkan oldu mu işten atılma, çelişkileri alabildiğine arttırmıştı. Niceliğin niteliğe dönüşme yasası, herşeyin değişeceği yasası daha bir açıklık kazanıyordu Birol'un zihninde. Tüm bu olayları yaşamış olduğundan, çok daha çabuk kavrıyordu okuduğunu.

Kazan fabrikasında, başka başka birçok insan tek bir amaçta birleşmişti. İlkin sınırlıydı eylemin amacı. İşçiler baskıya karşı çıkmış, işten atılan arkadaşları; direniş için neden oluvermişti. Hem de nasıl düşüncedeki insanlarla? Bencilliğin batağına batmış, önce kendi çıkarını düşünmeye alışmış, aklı sıra kurnazlık edip kurtuluşu hiçbir şeye karışmamakta bulan, içlerinden biri kötü duruma düştüğünde; aman sesimi çıkarmayayım da göze batmayayım diye düşünen, işine dört elle sarılıp, ustabaşının gözüne girmeye bakan insanlarla. İşte bu insanlarla direniş başlamıştı.

Birol direnişteki rolünü daha bir iyi anlıyordu şimdi. Fabrikadaki çelişkiler alabildiğine artmıştı. Bir taraftan yoğun baskılar, insanların alışkanlıkları, yanlış inançları, çelişkiyi harekete geçirmiyordu bir türlü.

Hem de kimler gitmişti sendikaya? Sendikadaki ilk toplantı gününü hatırladı Birol. Şartlandırılmış işçiler, kafaları ülkücü görüşlerle doldurulmuş işçiler... Çoğunluktaydı bunlar! Aralarından çoğu belki de işçi arkadaşlarını gammazlamak niyetiyle gitmişlerdi ama belki de gittikleri sendikanın niteliğini bile bilmiyorlardı. Fakat gerçek o ki gitmişlerdi işte..

Sayıları altmışa varmıştı gidenlerin. Bu haber bir

bomba gibi yayılacaktı sonradan. İkiyüz kişilik fabrikada birbirini halâ tanımayan insanlar için altmış önemli bir rakamdı. Kazan işçileri, sendikaya kimlerin gittiğine bakmadılar; bu altmış rakamı kulak arkası edilmeyecek bir hareketin olduğu izlenimi verdi onlara. Hatta ve hatta toplantıya giden ülkücü işçiler bile Nasrettin Hoca'nın bindiği eşeği saymaması hesabı aynı kanıya kapıldılar. Direniş birkaç kişi tarafından başlatıldığında herkesin kafasında bu izlenim vardı. Eh! Fabrikada, kendini iki yüz kişiden ayrı gören, kendi çıkarına bakmaktan, kendini fabrikadan, işçilerden ayrı gören bir tek kişi için, altmış kişi önemli bir rakamdı. Üstelik bir söylenti de bu rakamın altmışın çok üstünde olduğuydu. İşçiler baktılar ki şalterler indi; şalteri indiren işçiler bayağı kararlı bağırıyor; dile kolay; altmış kişi ve daha bir sürü kişi, kim bunlar? Kimsenin birbirinden haberi yok ki?... İşte o zaman, o bir tek kişi: Ben bir kenarda durayım da olup biteni bekleyeyim dedi. Tek başına çalışmak cesareti bulamadı kendinde. Herkes birbirine baktığında, herkesin aynı şeyi yaptığını görünce çalışmayı iyice çıkardılar akıllarından. Çalışırsa kafası kırılabilirdi o anda. Tabi bu işin sadece bir yönüydü. Öyle nazik bir dengeydi ki bu, bir anda hangi tarafın ağır basacağı belli olmazdı.

Direnişten yana ağır bastı denge. Çünkü o güne değin, fabrikadaki çalışma koşullarının kötü olduğunu bilen, içinde bunu değiştirmek arzusu duyduğu halde tek başına ne yapacağını bilemeyen işçiler de direnişi başlatanlardan yana ağırlıklarını koydular. Bu kişilerin sayıları çok olmasa da nazik dengeyi direnişten yana etkiledi.

Elbette işçilerin çalışmamalarını sağlayan asıl nedenler bunlar değildi. Bunlar ayrıntılardı sadece. Kazan işçileri sınıf çelişkisini yoğun bir şekilde yaşamasalar, direnişe geçerler miydi? Tüm bu ve daha bir sürü ayrıntılar, bir

elektrik akımı gibi fabrikadaki işçileri dolaşmış, onlar da var olan çelişkilerin açığa çıkmasında görev yapmıştı.

Ücretlerin azlığı, fabrikadaki baskılar, yaşam koşullarının kötülüğü, bir sürü kişinin işten atılma tehdidi... Tek kişi tüm bunlara karşı ne yapabilirdi ki? Direnişe çıktıklarında tek kişi olmadıklarını gördüler. Bu da değer yargılarında güçlü bir sarsıntının, derin bir değişimin başlangıcı oldu. Kendilerini ezenlere karşı mücadeleye başlayan insanlar, o insanların kafalarına soktuğu değer yargılarını da değiştirmenin adımını attılar.

Fabrikadaki haksızlıklara karşı çıkmak isteyip, tek başına ne yapacağını bilemeyen, harekete geçme fırsatını buldu. Fabrikadaki haksızlıklara karşı çıkılmasını düşünemeyip, kendi başının çaresine bakmaya koşullanmış olanlar için ise garip bir durum doğdu. Kendini tek birey olarak gördüklerinden; aynı değer yargısı, direniş eylemine katılmalarına neden oldu. Tek başına çoğunluğa karşı çalışmaya cesaret edemediler. Tüm işçilerin işi bıraktığını gören birkaç ülkücü işçi de çalışmaya cesaret edememişti.

Bütün bunlar köklü bir değişimin ve gelişmenin başlangıcıydı. Ve bu değişimler mevcut şartlardan ayrı tutulamazdı. Bir taraftan gelişmek isteyen bir güç, diğer taraftan o gücün gelişmesini engellemeye çabalayan şartlar: Maddi zorluklar, işverenin doğrudan veya dolaylı uyguladığı baskılar... Bu değişimi taşıyan güç; örgütlü mücadele olabilirdi ancak. Bütün bu engellerin üstesinden örgütlü mücadele gelebilirdi. Birliği daha da pekiştirmek, yanlış inançları yıkmak, güç koşullara karşı durabilmek için mutlaka gerekliydi.

Hiçbir şeyin aynı kalmadığını, değişeceğini sonraki günler daha iyi gördü Birol. Sürekli bir hareketti söz konusu olan. İleriye doğru bir hareket.

Olayları ve olaylara sebep olan nedenleri, hepsini bir bütün olarak kavraması gerekiyordu. Çelişkilerin bütünü, en önemlisinden en önemsizine hepsi değişim için gerekliydi. Tek bir olayı kavramak için yeniden başa dönüyor, göremediği nicel birikimleri bulup çıkarmaya çabalıyordu.

Kitap okumaya öyle bir dalmıştı ki, akşam olduğunun bile farkında değildi. O sıra çadıra giren işçilerden biri düşüncelerinden ayırdı onu.

— Birol arkadaş, bir hanım seninle görüşmek istiyor.

Birol kitaptan başını kaldırdığında Ateş'i gördü. Alelacele kalktı ayağa. Ne söyleyeceğini şaşırmıştı. Çok ani bir şeydi bu, elinde kitap öylece kalakaldı.

İlk aklına gelen şey, «ne zaman geldin?» demek oldu. Güçlükle toparladı kendini. «Hoşgeldin, girsene içeri!»

Bir sandalye arandı. Masanın yanında sandalye varken bir sandalye daha çekti.

— Gelsene içeri.

Ateş çadırın giriş kısmında durmuş; çekingen... Birol otur demese ayaktâ duracak. Merakla bakınıyor çevresine.

Birol, kitabı masanın üstüne koymayı akıl edip elini uzattı Ateş'e. Ateş sandalyeye oturunca, bir süre daha dolandı ayakta. Masanın üstündeki tablada sigara izmaritleri birikmişti; onları attı çöp sepetine. Dağınık halde duran gazeteleri topladı. Sanki çadır başka bir zaman dağınık olamazmış gibi herşey bir taraftaydı. Çay bardakları yıkanmamış duruyordu orta yerde. Onları da kaldırdı alelacele...

— Nasıl buldun burayı? İşten mi geldin doğruca?

— İşten geldim. Seni bulamayacağımı sanmıştım.

Başka konuşacak söz bulamadılar. Tam o sıra Zeyyat girmeseydi içeri belki de öyle sessiz duracaklardı.

— Vermem arkadaş, diye bağırıyordu Zeyyat.

Zülfü de onunla birlikte girmişti çadıra.

— Bunun gibi adam görmedim, dedi Zülfü. Tutturmuş belediye otobüsünde bedava gideceğim diye.

Ateş'i görünce sustu. Yüzünün öfkeli hali yokoldu. Zeyyat ise bağıra bağıra devam ediyordu konuşmasına. Ateş'i farketmemişti bile.

Kendini haklı çıkarmak için:

— Paramız yok diye nöbete gelmeyecek miyiz? diye sordu.

— Ne oldu ki? diye sordu Birol.

— Otobüsün biletcisi bilet almamı istedi benden, —Sesini yükselterek— Yok arkadaş! dedim. Bilet falan alamam ben! İki aydır direnişteyiz. Param yok. Ne dedi biliyor musun? Direnişte olmam onu ilgilendirmezmiş.

Birol'un birşeyler demesini bekledi. Birol herhangi bir şey söylemeyince:

— Sanki biz kendimiz için direniyoruz? Sen de benim gibi işçi değil misin? diye sordum ona. Tutturdu ille bilet alacakmışım. Bilet falan almıyorum, dedim ben de!..

Gerisini Zülfü tamamladı:

— Bağırdı, çağırdı. Söylemediğini bırakmadı adama. Neredeyse kavga çıkacaktı. Köye gelmeden inmek zorunda kaldık. Yok hepimiz işçiymişiz, işçiler onun gibiler yüzünden bu hale geliyormuş. Sen çalışıyorsun, sen ver bilet paramı, dedi. Aynen böyle dedi. Direnişe bir katkısı olsunmuş adamın. Güç belâ indik arabadan.

Zeyyat'a dönerek:

— Bir daha hayatta binmem seninle otobüse.

Birol kendini tutamayıp güldü. Tuhaf adamdı şu Zey-

yat. Nerede olursa olsun konuşurdu. Otobüste, yolda... Susacak gibi değildi şu anda da.

— Ne yani direnişteyiz diye otobüsten aşağı mı atacaklar bizi? diye bağırdı.

— Sen direnişi kazanacaksın da onun cebine para mı girecek? Adama ne senin direnişinden?

Zülfü konuyu kapatacaktı da Zeyyat bırakmıyordu kapatsın. Daha çok konuşacaktı Zeyyat. Nasıl olduysa Ateş'i farketti birden. Aynı ses tonuyla:

— Hoşgeldiniz, dedi. Sesini hiç alçaltmamıştı. Birol'a dönüp sordu: Arkadaş nereden?

— Arkadaşım, dedi Birol. Çalıştığı yeri söyleyecekti; fabrikada çalışıyor, diye bitirdi sözünü.

— Deterjan fabrikasında çalışıyorum, diye tamamladı Ateş.

Zülfü, Zeyyat'ı göstererek:

— Siz, onun kusuruna bakmayın, dedi. O böyledir. Düşünmeden konuşur hep!

Ateş hafifçe gülümsedi. Birol, gülümserken yanaklarının kızardığını farketti onun.

Uzun süren bir sessizlik oldu.

Zülfü ayağa kalkıp, Birol'a:

— Biz, dedi kahveye gidiyoruz. Bir saat sonra geliriz.

Zeyyat'a işaret etti başıyla, çıktılar.

Birol'la Ateş yalnız kaldıklarında sanki birbirlerinin varlıklarından haberdar değilmiş gibiydiler. Birol, kalemle birşeyler karalıyordu önündeki kâğıda. Ateş ise suskun, önüne bakıyordu.

— Ben gideyim, dedi Ateş ayağa kalkıp.

Birol telaşla:

— Niye? Yeni geldin daha.

—Geç kalırım.

Bir şey diyemedi Birol. Ateş'in gitmeye kararlı olduğunu görünce çaresiz:

— Köye kadar geleyim seninle, diyebildi. Dışarı çıkarlarken, çadırın önünde oturan bir işçiye, «yarım saate kadar gelirim» diye haber verdi. Yolda: «Bugün nöbet sırası benim,» dedi Ateş'e. «Ben de sendikaya gidecektim zaten.»

Halk otobüsü kalkmak üzereydi. Koşup bindiler hemen. Birol ayakta kaldı. Otobüs beklemeden hareket etti. O kısa yol boyunca hiç konuşmadılar. Düşünceler sözcüklere dökülüyordu ama duygular sözcüklerin arasına sıkışmak istemiyordu.

Köyde indi Ateş. Otobüs birkaç yolcu almak için durmuştu. Tam kalkacakken otobüs, Ateş son anda farkına varmış gibi ayağa kalkmış, alelacele Birol'un elini sıkıp, ön kapıdan inmişti aşağı. Açık kapıdan Birol da atladı aşağıya. Ateş, onun indiğini görünce durdu. Birol, Ateş'in bir şey söylemesini beklemeden «yürüyerek giderim sendikaya, daha vaktim var nasıl olsa,» dedi.

— Niye daha önce gelmedin çadıra?

— Gelmeyi istedim hep. Ama ne ile karşılaşacağımı bilmiyordum ki. Çadır kurup kurmadığınızı, seni kolayca bulabileceğimi... Gelmem yanlış olur belki diyordum.

— Niye yanlış olsun? Mutlaka gel. Vakit buldukça... Bütün işçi arkadaşlar seni aralarında görmekten mutluluk duyar.

Ateş'in omuzunda duran küçük bir çalı parçasını aldı Birol. Küçük bir çöptü bu. Ve Ateş'in kazağına takılmıştı. Görünce, düşünmeksizin elini uzatmış, tam o sıra farketmişti Ateş'in şaşırmış halini. Onun şaşkınlığını farkedince bocalamış, hoş bir duyguyla altüst olmuştu ruhu. Ateş'e böylesine yakın olmak değişik duygular uyandırmıştı onda.

Yürüdüler. Aksaray minibüsleri az ileriden kalkıyordu.

— Muhakkak gel, oldu mu?

Ateş konuşmuyordu. Çok tatlı bir hal vardı yüzünde. Mutlu bir hal. Birol, onun bu halinden cesaretlenip, çalıştığı fabrikanın yerini sordu. «Uğrayabilirim sana bakarsın,» dedi.

Ateş, ilerdeki minibüsün kalkmak üzere olduğunu görünce ikinci kez çabucak elini sıktı Birol'un. Sonra hızlı hızlı yürüdü minibüse.

Yalnız kaldığında Birol, yanlış yapıp yapmadığını düşünüyordu. Duygularından sarhoş olmuş gibiydi. Çevresindeki hiçbir şeyin farkında değildi. Ateş'in sesini duyunca yeniden, çok şaşırdı.

— Sana söylemeyi unuttum. Spor sergi sarayındaki geceye iki tane biletim var. Gelir misin?

— Tabii...

— Bu ayın sonunda. Neyse, daha sonra gene konuşuruz.

Tekrar koştu minibüse. O biner binmez, minibüs hareket etti.

Tek bir gün için çok fazlaydı bu kadar duygu. Birol, bu duyguların onu sabaha kadar uyutmayacağını ve koca bir geceye bol bol yeteceğini düşünüyordu. Ve bütün bir anı; tüm sıcaklığıyla yeniden yaşamak için Ateş'in çadıra geldiği andan başlayarak gözlerinin önüne getirdi yeniden. Sendikaya kadar olan yol boyunca onu düşündü hep. Sendikaya niye geldiği, sendikanın merdivenlerini çıkarken aklına geldi.

*
**

Fabrikanın paydos saatiydi. Düdük çaldığında işbaşındaki kızlar her zamanki gibi soyunma odalarına koş-

tular. Yıkanma yerleri soyunma odalarının olduğu yerdeydi. Düdük çalmadan önce kimse işi bırakamadığından, düdük çalar çalmaz soyunma yerinin kapısında büyük bir yığılma oluyordu. Daracık bir yerdi soyunma yeri. Yıkanma yerinde de yeterince su akmıyordu musluklardan.

Ateş, yıkayabildiğince elini yüzünü yıkamak, daracık yerde iş elbiselerini değiştirmek, sonra da kart kuyruğunda sıraya girmek zorundaydı. Servis arabasında yer bulmak için acele etmeliydi. Eski büyük otobüs değişmiş, yerine daha küçüğü gelmişti şimdi.

Kart basma kuyruğunda hiçbir zaman düzenli sıra olmazdı. Birçok kişi erken basacağım diye araya girer; zaman uzadıkça uzardı bu yüzden. Günün bütün yorgunluğundan sonra katlanması gerekiyordu bunlara. Alışmıştı. Ne zaman elini yüzünü yıkadığının, ne zaman elbiselerini giydiğinin farkında olmazdı. Bir tek kart basma kuyruğunda beklemek sıkıcı gelirdi ona. Yine de sabah saatlerinden ayrı bir yanı vardı bu saatlerin. Sabahleyin bu kadar aceleci olmazdı hiç kimse.

Hava soğukçaydı biraz. O gün her zamankinden daha erken kararmıştı ortalık. Gökyüzündeki bulutlar fabrikanın üstüne çökmüş; yağmur ha yağdı ha yağacak! İşçiler yağmura yakalanmamak için acele ediyorlardı. Soyunma dolabında duran kazağını çekti üstüne. Kendi örmüştü bu kazağı; kalın bir kazaktı.

Kart basma kuyruğunda iken çıkış kapısında bir bekleyeni olduğunu haber verdiler. Birol geldi aklına. Sabırsızlıkla sırasının gelmesini bekledi. Kartını basar basmaz heyecanla çıktı dışarı.

Uzaktan baktı; kimseyi göremedi. Hızlı hızlı yürüdü. Gözlerine inanamadı birden. Bir an yanılmış olduğunu sandı. Hayır, yanılmamıştı. Mehmet'ti gördüğü.

Yüreğinin sıkıştığını hissetti. Adeta bir gölge gibi devam etti yürümeye. Fabrikadan çıkan işçilere çarpıyordu yürürken. Farkında değildi çarptığının. Boşlukta yürüyordu sanki. Karmakarışık duyguların içine sürüklenmişti adeta. Duygularının ne olduğunu tam olarak bilemiyordu. Ama bu karmaşık duygular her ne ise bir şeylerden koparıyordu onu. Bir vakit onun için önemli olan duygu birdenbire dikilivermişti karşısına. Hem de koca bir dağ gibiydi. Koskoca dağ önüne çıkmıştı aniden. Düştüğü boşluktan sıyrılmayı güçlükle başarabildi. Gülümsemeye çabaladı. Sırf bunun için bile büyük bir çaba harcaması gerekiyordu. Bütün çabasına rağmen yüzündeki hüzün dolu şaşkınlığı yokedemedi.

Mehmet elini tuttu, sarıldı ona. Bir an için giderilmemiş bir hasretin acısını duydu Ateş. Fabrikayı, herşeyi unutmuştu. Uzun bir süre birbirlerine sarılı kaldılar. Mehmet elini bırakmadı. Birlikte çıktılar fabrikadan. Söze nereden başlayacaklarını, ne diyeceklerini bilmiyorlardı. Uzun bir süre hiç konuşmadan yürüdüler. Yol, işten çıkan insanlarla doluydu. Fabrikadan uzaklaşmışlardı epey.

— Sevinmedin mi beni gördüğüne?

— Sevindim, niye sevinmiyeyim ki.

Sesi telaşlıydı. İçinde bir şeylerin titremesine engel olamıyordu bir türlü. Duyguları altüst olmuş, ayakta duramayacak kadar yormuştu onu. Hiç beklemediği bir anda karşısına çıkmıştı Mehmet. Onun yanıbaşında olduğuna inanamıyordu halâ. Hiç hazırlıklı değildi böyle bir karşılaşmaya. Geçmişte kalmış ne kadar duygu varsa dolmuştu yüreğine. Bu duyguların hepsi bir sürü başka duygunun altında kalmıştı. Üste çıkmaya çabalıyor, başka duygulara çarptıkça büyük bir çalkantı oluyordu yüreğinde... Mehmet'e anlatamazdı bunların hiçbirini. Su-

suyordu. Neler yaptığını sordu Mehmet. «Hiçbir şey! Hiçbir şey... Eskisi gibi...» diye yanıt verdi. Eskisi gibi değildi hiçbir şey. Biliyordu olmadığını. Sözcükler öyle çıkmıştı ağzından.

— Ya sen ne yaptın? Nereleri dolaştın?

Gittiği yerleri anlattı Mehmet. Tedirgin bir hali vardı anlatırken. Karşılaşmalarının daha başka olacağını ummuştu. Anlatırken bazen duraklıyor, söyleyeceklerini unutmuş gibi uzun bir süre düşünüyordu. Bir ara kolunu omuzuna attı Ateş'in. Sonra çekti. Şaşkın bir hali vardı.

— Yine gidecek misin denize?

Uzun bir süre yanıt vermedi Mehmet. Düşünmek istemediği bir şeyi kafasından uzaklaştırmak istermiş gibi bir hali vardı. Öyle çaresiz duruyordu ki...

Onun bu şaşkın hali sıcak duygular uyandırmıştı Ateş'in içinde. Bir an ona sarılıvermek gibi bir his duydu içinde. Yapamadı. Bir aylığına gelmiş. Çalıştığı gemi Romanya kıyılarındaymış.

— Benimle gelir misin Ateş? Döndükten sonra benimle gelir misin? Başka bir ülkeye gideriz. Fransa'da iş bulabilirim. Gemide bir Fransız arkadaşım var. O yardım edecek bana.

Durup gözlerini dikti Ateş'e. Bakışlarının saflığı suçluluğunu gizlemiyordu. Gözlerini onun bakışlarından başka yana kaçırdı Ateş. Böyle bir soruyu beklemiyordu hiç. Hazırlıklı olmadığı bir anda yakalanmıştı. Hayır da diyemedi, evet de. Cevap vermekten de, düşünmekten de kaçındı. Başka şeyler getirmeye çalıştı aklına.

— Senden sonra kazan fabrikası direnişe geçti, biliyor musun? Üç aydır direniş sürüyor. Direnişin başında olanların arasında Birol da var. Onunla görüşüyorum arasıra. Direniş hakkında bir sürü şey anlatıyor bana. Bir

sürü zorluk çektiler. Fabrika daha önce direnişe geçmiş olsaydı ayrılmazdın fabrikadan. Sen de direnişte olurdun şimdi. Dışarı gitmezdin o zaman da.

Hiç duraksamadan konuşmaya devam etti. Dikkatle dinler bir hali yoktu Mehmet'in. Yüzü bazen sıkıntılı bir hal alıyordu. Yalnız Birol'un direnişi başlatanlardan biri olduğunu öğrenince çok şaşırmıştı. Aklında kalan kazan fabrikası, Ateş'in anlattıklarından çok farklıydı. Ateş'in anlattıklarıyla kafasındaki kazan fabrikası arasındaki bağlantıyı kuramıyordu bir türlü. Ne kadar çok şey değişmişti kısa zamanda...

— Bizim fabrikadan da on kişi atıldı işten. Bir gece vardiyasında işi durdurmuştuk. Bu yüzden attılar on kişiyi. Kazan fabrikası gibi direniş yapamadık.

Kendisi için önemli olan bütün bu şeylerin, Mehmet için de önemli olacağını sanmıştı Ateş. Büyük bir heyecanla anlatmaya koyulmuş, sonra nasıl olduysa heyecanı birdenbire yokoluvermişti. Bildiği şeyleri anlatmakta zorlanır olmuş, olaylar birdenbire önemsiz birer ayrıntı oluvermişti. Derin bir sıkıntı duydu. Bir hayal kırıklığı... Anlattıkça yaşadığı olayların büyüsünün yokolacağı sanısına kapıldı. Zoraki birkaç şeyden daha bahsetti. Yaşamı içinde çok önemli yer tutan bir sürü şeyi anlatmadı; kendine sakladı.

Aynı soruyu ikinci defa sormadı Mehmet. Yağmur çiselemeye başlamıştı. Gittikçe de artacağa benziyordu.

— Mehmet, benim gitmem gerek. Yağmura yakalanmadan gitmeliyim.

Mehmet, peki dermiş gibi omuz büktü.

— Hafta sonunda uğra mutlaka.

— Olur.

Bir an önce yalnız olmak istiyordu. Yalnızlığına sı-

ğınmak istiyordu Ateş. Alelacele elini sıktı Mehmet'in. Mehmet bırakmadı elini.

— Biliyor musun Ateş? Günlerdir kara görmediğimiz, denizden başka hiçbir şey görmediğimiz günler olurdu. Denize bakıp kızardım çoğu zaman. Beni alıp başka yerlere götürdüğü için hep kızardım ona. İşte o zaman bir tek dostum sen olurdun. Seni düşündüğüm zaman yalnızlığımdan kurtulurdum.

Bir şey söylemedi Ateş. Elini çekip, ilerideki bir arabaya doğru yürüdü. Arabanın içinde bir sürü insan olsa da istediği yalnızlığa kavuşmuştu. İç dünyasında korkunç depremler oluyordu. Güçlü fırtınalar sanki kasıp kavuruyordu ruhunu. Mehmet'in şaşkın, çaresiz hali geliyordu gözlerinin önüne. Geriye dönüp baktığında onun halâ orada durduğunu gördü.

*
**

Sıvı deterjanlar bir kerede kutuya dolmasa ne olur? Ateş, kolu aşağı indirdi; boş kutu dolunca, kolu kaldırdı yukarı. Durmak yok! Aynı hareketi ikinci kez tekrarladı. Yüzlercesi daha vardı önünde.

Gerçekle düş birbirine karışmaya hazırdı. Düş geliverdi hemen yanıbaşına. Hiçbir tepki göstermedi Ateş. Kolu aşağı indirdi ve bir daha yukarı kaldırmadı. Önündeki boş kutu doldu taştı, daha da taştı. Gözleri bir tek noktaya dikilmiş; mayi sabunun taştığını görüyordu sadece. Çevresine bakındı. Hiç kimse farkında değildi sıvı deterjanın boşa aktığından. Kutuların hareket ettiği kanal olduğu gibi sıvı deterjanla dolmuştu. Deterjanın köpüklenmeye başladığını farketti.

Birdenbire hareket eden makineler durdu. Şef kadının, fabrika müdürlerinin kendisine doğru koştuklarını gördü. Telaşlı telaşlı bağırıp çağırıyorlar, ortalığı vel-

veleye veriyorlardı. İşçilerden hiçbiri yerlerinden kıpırdamamışlardı oysa. Onlar, hiçbir şey olmamış gibi çalışmaya devam ediyorlardı.

İlk şef kadın gelip yapıştı Ateş'in koluna. «Kaldır şu kolu allahın cezası!» diye bağırdı. Ateş suskun, hiç cevap vermeksizin inatla aynı yerde tutuyordu kolunu. «Gelin, koşun! Yardım edin kaldıralım şu kolu. Bu delirmiş, bu çıldırmış,» diye bağırıyordu bir yandan.. Ateş, bir anda yirmi kişinin koluna yapıştığını gördü. Hepsi birden makinenin kolundan koparmak istiyorlardı onu. Ellerinin acıdığını hissetti. Var gücüyle dayanmaya çalışıyordu. Postabaşı kadın elini ısırdı aniden. Dişlerin acısına rağmen gevşetmedi kolunu. Müdürlerden birisi elindeki çekiçle vurmaya başladı. Dayanılmaz bir acı duydu kolunda. Acısını dindirmek için sıvı sabunun içine daldırdı kolunu. Sabun kırmızıya boyandı bir anda. «Çekin şunun elini sabundan, sabunu kirletiyor!» Bağırıp çağırıyorlardı hiç durmadan.

Onu makineden koparır koparmaz bir köşeye attılar. Başına elli kişi birden üşüştü. Tekmelemeye, yumruklamaya başladılar onu. Karşı gelebilecek güç kalmamıştı kollarında. Boş bir çuval yığınıydı sanki. «Bırakın,» diyordu. «Bırakın beni. Tamam karşı gelmiyorum artık! Dövdünüz. Beni bırakın. Cezamı çektim. Yeter!» Kalkmaya çabaladı. Bir iki adım attı hatta. Fabrikanın kapısını arandı kan çanağına dönmüş gözleriyle. Bir ışık gördü ilerde. Çıkış yerine benzetti. Ordan dışarı çıkmak, kurtulmak istiyordu. Kapıya ulaşacağı sırada biri bacağından tutup yere yuvarladı onu. Sürükleye sürükleye götürdüler. Şef kadın bir taraftan diğer işçilere bağırıyordu: «Bakın işte, görün. İsyan edenin halini görün. Daha çok çalışın şimdi, daha çok!»

Boş bir ambara attılar vücudunu. Ambarın kapısı bü-

yük bir gürültüyle kapandı arkasından. Uzun bir süre hiç kıpırdamadan kaldı orada. Birdenbire hiç de yalnız olmadığını hissetti. Kim olduklarını seçemiyordu ama bir sürü kişi vardı çevresinde. Karaltılar hareket ediyorlardı durmadan. Birileri kolundan tutup, kaldırmaya çabaladılar onu. Bırakın beni, diye bağırdı. «Burada kalmak istiyorum ben.» «Benim, ben! Fatma.»

Acısını unuttu birden. Hayır, olamaz, diye düşündü. «Senin ne işin var burada? Fabrikadan atılmamış mıydın sen?»

Düş, parçalandı bir anda. Gerçek bir görüntü canlandı gözlerinde. Makineler durmuş, o çalışmıştı. Ayşe'yi tokatlıyordu şef kadın. Ayşe de tokatlardan kurtulmaya çabalıyor, bağırıyordu bir yandan. «Dinlemeyin onu. Hiçbir şey yapamazlar bize. Hep birlik olup, işi bırakırsak, hiçbir şey yapamazlar. İnsanız biz! Kimse hayvan yerine koyamaz bizi. Sabahtan akşama kadar çalışıyoruz. Karşılığında ne alıyoruz İnsan yerine konduğumuz mu var? Benim gibi, sizi de tokatlıyacak bir gün. Sizi de tokatlayacak bir gün!»

Oturduğu yerden kalkmadı Ateş. Gözleri başka bir yere bakıyordu. Bir gemi görüyordu ve gemi ona doğru geliyordu. Mehmet geldi koşa koşa yanına. «Hadi gel. Gel benimle,» «Nereye?» «Görmüyor musun? Gemi bekliyor bizi. Orada bak!»

Kokoca gemi fabrikanın yanıbaşına kadar gelmişti. Ne kadar büyük. Kalkmaya çabaladı Ateş başaramadı. Baacklarında dayanılmaz bir ağrı vardı. Zorlukla konuşabiliyordu. Yüzü şişmişti sanki. Mehmet yüzünün halini görsün istedi. Ona doğru sürünmeye çabaladı. «Şu karanlıktan bir kurtulabilsem.» Geminin ışıkları onun bulunduğu yere ulaşmıyordu. Mehmet'in hiç öyle telaşlı bir hali yoktu. «Ne kadar sakin.» «Hadi diyorum sana. Kur-

tul buradan,» diye bağırdı Mehmet, «Kurtul buradan!» Olmuyordu, olmuyordu. Dinlemiyordu bacakları onu. «Gemi hareket ediyor, bekleyemem fazla.» Bağırmaya çalıştı Ateş. Kendi bile duyamadı sesini. Mehmet'in gemiye doğru koştuğunu gördü. Sonrası karanlık! Yine o karanlıktaki yapışkan ses: «Kalkmaya çalış.» «Kalkamıyorum.» Kafasında tek bir soru vardı Ateş'in. Fatma ne arıyordu fabrikada? Yoksa yeniden işe mi aldılar onu? Bölük pörçük bir anı canlandı kafasında... Beşyüzevler'de bir yolda gördü Fatma'yı. «Ne oldu, iş bulabildin mi?» diye sordu. Ne kadar zayıflamıştı. Yüzü solgun... «Hayır, iş yok. Bulamıyorum.» «Ne yapacaksın peki?» «Bilmiyorum. Keşke fabrikadayken karışmasaydım hiçbir şeye. En iyisini sen yaptın.» «Hayır hayır! Bir şey yapmadım ben. Doğru yapmadım.» «En iyisini yaptın. Hiçbir şeye karışmadın. Kocam da atıldı işten. Nereye gitsek iş vermiyorlar bize.»

Görüntü kayboldu birden. Uzun bir sessizlik kapladı ortalığı. Korka korka, fısıltıyla seslendi Ateş: «Fatma, burada mısın? Fatma... Neredeyim? Deterjan fabrikasında değil miyim?» Bir gürültü oldu. Cep fenerinin ışığı aydınlattı karanlığı. Cılız ışığın altında Fatma'nın yüzünü gördü. Oldukça tuhaf bir hali vardı. Cansız bir yüze benziyordu daha çok. Bağırtılar işitti. «Burada işte, bulduk onu. Niye makinenin başından ayrıldın sen? Atın bunu fabrikadan! Çalışmamazlık edenler atılacak.» Ellerinde fener tutanlar Fatma'yı alıp götürdüler. Bağırtıları halâ duyuyordu Ateş. «Bir şeye karışmadım ben. Bir şeye karışmadım ben!» «Atın bunu fabrikadan. Daha iyi çalışanı bulun.»

Yalnız kaldığında büyük bir korkuya kapıldı Ateş. Beni de atacaklar işten, diye düşündü. Bir an evvel makinesinin başına gitmesi gerekiyordu. Olup bitenleri unut-

muştu sanki. «Kimse yok mu burada?» Birden hatırladı neden getirildiğini. Deterjan kolunu kapamamış, her yanı deterjan kaplamıştı. Büyük bir acı duydu içinde. Var gücüyle ayağa kalktı. Tek bir düşünce vardı kafasında: Deterjan kolunu kapayacaktı.

Kolu aşağı indirdi; tekrar kaldırdı yukarı. Kolu bir makine seriliğinde hareket ediyordu. O düşten düşe yuvarlanmış, ama kolu her zamanki alışkanlığıyla hareketini devam ettirmişti. Vücudunun ter içinde olduğunu hissetti. Dönüp baktı yanına: Başka başkaydı yüzler. Eskilerden çalışan ondan başka kimse kalmamıştı. İşten atılmayanları da başka atelyelere dağıtmışlardı. Ateş'i vermemişlerdi başka atelyeye. Kaç kez söylemişti şef kadına. Şef kadın; «Sen iyi alışıksın bu işe,» demişti. «Acemi biri gelirse iş yavaşlar.» Tam altı kişi işten atılmıştı. Postabaşı kadınla Ayşe'nin kavgasından sonra Ayşe ile birlikte altı kişiyi atmışlardı işten. Fatma da atılanlar arasındaydı. Ateş'i atmamışlardı. Atılması için de bir neden yoktu zaten. O gün herkes işi bıraktığında, çalışmamış mıydı? O günün acısını bir türlü atamıyordu içinden. Kendini sorumlu tutuyor, kendisini suçlu görüyordu. Arkadaşları işten atıldığında da sesini çıkaramamıştı.

O günden sonra fabrikada baskı daha da artmıştı. Ateş kaç kere işten ayrılmayı düşünmüş, fakat bir türlü gerçekleştirememişti bu düşüncesini. Dayısına yük olmak istemiyordu. Dayısı ona karşı iyi davranıyordu gerçi. İçine kapanıklığından kurtarmaya çalışıyordu onu. Ateş'i sık sık sendika toplantılarına götürüyordu. Tüm bunlara rağmen yalnızlık duygusunu içinden atamıyordu Ateş. Dayısı kimi zaman öfkelenir; «yalnız değilsin sen!» diye bağırırdı. «Bak senin gibi kötü yaşamı olan binlerce işçi var. Onların arasına gir. Onlardan koparma kendini. Bunu başarabilirdi belki. Fakat fabrikada başından geçen o acı

olay, başarmasını engelledi hep. Atelyesindeki işçiler işi bırakmış, o çalışmıştı. Kafasında bunu kuruyordu daima, «Ayşe'yi senin yüzünden işten atacaklar.» Hiç aklından çıkmıyordu bu sözler. Altı kişiyi attıklarında bir şeyler yapabilselerdi? Birol bir şeyler yapabiliyordu. Direnebiliyordu o. Bu gerçek, Birol'a karşı sımsıcak duygular duymasına neden oluyordu. Saatlerce dinleyebilirdi onu. O, direnişten bahsederken insanı kıskıvrak yakalayan bir güç kaynağı fışkırıyordu gözlerinden. Ateş, bu gücü kavrayamıyordu ama onun canlı, ruhunu derinden etkileyen bir şey olduğunu biliyordu. İçindeki donup kalmış duyguların hepsi harekete geçiyordu Birol'la birlikte olunca. Ateş' in başaramadığı bir şeyi yapıyordu Birol. Onun yanında güç bulabiliyordu ancak. Bu gerçek, Birol'a doğru itiyordu onu.

Ateş, sınırlı dünyasında; evi ile fabrika arasındaki dünyasında küçük bir alana sıkışıp kalmış olmanın acısını çekmişti hep. Bu küçük alanın dışına çıkmayı, yepyeni bir gezegene ulaşmayı düşlemişti hep. Koşullar, bu alanın dışına çıkabilmenin olanaksızlığını her fırsatta ispatladıkça içine kapanmıştı. Birol, yepyeni bir gezegene götürmüyordu onu. Günlük yaşamını değiştirecek bir şey söylemiyordu. O güne değin zevk duymadığı yaşantısından koparmıyordu onu. Fakat her defasında içinde yaşadığı gerçeğin bambaşka bir yönünü gösteriyordu ona. Yaşadığı o küçük alanın koskoca bir dünya olduğunu anlatıyordu. Ateş için bilinmezliklerle doluydu bu dünya. İçinde doğan, o güne kadar tanımadığı yepyeni bir duygu Birol'a inanması gerektiğini söylüyordu ona. Ateş'in gözünde halâ sihirli bir dünyaydı bu; yaşadığı dünya ile alâkası yoktu. Birol'a duygularıyla inanıyordu. Ateş'in çevresi yoğun bir sisle çevriliydi. Birol anlatıyor, anlatıyor, bazen coşuyor anlatırken; yepyeni şeyler koyuyor ortaya... Ateş'in kulağına

hoş bir müzik gibi geliyor anlattıkları. Birol, Ateş'in yaşadığı dünyadan bahsediyor hep; o dünyanın görmediği bir yanını hissettiriyor ona. O güç, bir rüzgâr olup, Ateş'i çevreleyen sisi açmaya çabalıyor.

Sonra?.. Kazan fabrikasında direniş başlayınca, düşünce dünyasında esen bu rüzgârdan yoksun kaldı Ateş. Tekrar küçük ve sıkıcı bir yaşamın içine döndü. Fabrikadaki baskıya, postabaşının sert tavırlarına tahammül edemez oldu. Zaman zaman postabaşı kadınla kapıştıkları bile oluyordu. Postabaşı kadın, Ateş'in bu hırçın haline anlam veremiyordu bir türlü. Bu sessiz, uysal kız nasıl hırçın biri olup çıkmıştı? Fabrikadan atılan, zararlı düşüncelere sahip kızlar etkilemiş olmasın? Ya da babasının ölümündendi böyle. Her neyse? Şef kadın, Ateş'i gözünden uzak tutmamaya karar vermişti. Yeniden işçiler arasında karışıklık çıksın istemiyordu. Ateş, o güzel duyguları içinde hissettiği gün, ilk kez yaşamında onur denilen duyguya yer vermişti. O güne değin tanımadığı bir duygunun bilincine varmıştı. Babasının yumruklarından mı onur duyacaktı? Şimdi ise saklamaya, korumaya çabalıyordu onu. Şef kadın, onura yer vermiyordu işçiler arasında. Aşağılıyordu çalışanları. Her hareketinde bir küçümseyiş, bir alay vardı. Bakarken bile küçümseyerek bakıyordu çalışanlara. Bu aşağılayıcı bakışlara karşı gelemiyordu kimse. Gelenler, cezalandırılmış, işten atılmışlardı. Şimdi eskisinden daha beterdi. Ateş, onurunu koruyabilmek için gücünü yitiriyordu gitgide. Onu ayakta tutmaya ne kadar uğraştıysa; her geçen gün ayaklar altına alınıyordu bu onur. Onur duymak giderek yalnızca acı oldu onun için. Ve yitirdi... Mitingde görev aldığı gün onurunu ikinci kez elde etti. Kargaşalık çıktığında, para sandığı yere düştüğünde yere düşen onuruydu sanki. Bu değerli şeyi yitiriverecekmiş gibi bir korkuya kapılmıştı. O anda her şeyi, tehlikeyi, Birol'u

bile unutmuştu. Görevini bitirene kadar sımsıkı tutmuştu sandığı. Sandığı görevliye teslim edince rahat bir soluk alabilmişti ancak.

Birol'la karşılaştığı dakikaları defalarca gözlerinin önüne getirdi daha sonraları. Miting bittikten sonra bir hüzün gelip yerleşmişti içine. Bu hüznü içinden atabilmeyi bir türlü başaramamıştı. Bu hüzün peşine takıp çadıra götürmüştü onu.

***

Direnişteki işçiler, bir salı sabahı vinçci Kâzım'ı kıskıvrak yakaladılar. Silahtar'dan halk otobüsüne binmek üzereydi. İlk Remzi gördü onu. Sivaslı Mehmet, Cabbar, vinççiyi yakalayanlar arasındaydı. Zorla kolundan çekip, arabadan aşağı indirdiler. Vinçci, tornavida çekmeye kalktıysa da hemen etkisiz hale getirip, tornavidayı elinden aldılar. Vakit geçirmeden çadıra giden bir belediye otobüsüne bindirdiler. Bir koluna ayı Mehmet, diğer koluna da Cabbar girmişti. Direndiyse de para etmedi.

Çadırda fazla tutmadılar onu. Gazoz fabrikasının arkasındaki boş meydana götürdüler. Vinççinin yakalandığını duyunca İsa ile Birol da geldiler. Komiteden birkaç kişi daha vardı. Direnişçi işçiler arasında epey şöhret sahibi olmuştu vinçci.

Yakalanan o olmasına rağmen alaycı bir tavır içindeydi Sinsi sinsi bakıyordu çevresine. Sanki sizden korkmuyorum, demek istiyordu bakışlarıyla.

— Beni boşuna tutuyorsunuz, diye diklendi. Bana birşey yapamazsınız.

— Az bekle hele, dedi Cabbar. Bakalım yapabilir miyiz, yapamaz mıyız görürsün.

Vinççiyi ilk sorguya çeken İsa oldu.

— Çalışanları tehdit etmeni kim istiyor senden?

Vinççinin suratı ciddileşti birden. Lâkin cevap vermedi. Sorular ona sorulmuyormuş gibi başka yere bakıyordu.

— Beni işimden alıkoydunuz. İstanbul'a gidecektim.

Cabbar sinirli sinirli:

— Seni bırakacağımızı mı sanıyorsun? Çok safsın yahu. Hiç de saf olmadığına kalıbımı basarım. Sen ev ev dolaş, fabrikaya adam topla, fabrikaya gitmeyenleri tehdit et... Biz de seni bırakalım ha? Aklın alıyor mu senin bunu?

Başlangıçtaki kadar rahat davranamıyordu artık vinçci. Yine de alaycı tavrını eksik etmiyordu suratından.

Cabbar:

— Bize fabrikanın içinden küfreden sen değil misin?

— Beni zorla konuşturamazsınız.

Doğan da seni çok özlemiş. Sırtına odun indirmiştin hani.

— Benim birşeyden haberim yok. Ben çalışıyorum sadece. İsteyen çalışır, isteyen çalışmaz. Bana dokunamazsınız.

O ana değin konuşmaya karışmayan Sivaslı Mehmet dayanamadı sonunda:

— İki aydan beri açlıktan neefsimiz kokuyor be! Keyfimizden mi çalışmıyoruz?

Aç olduklarını söylediğine pişman olmuştu. Böyle aşağılık adamları sevindirmemeliydi. Sözünü değiştirdi hemen.

— Açlık falan umurumuzda değil. Fabrikadayken de karnımızın doyduğu yoktu zaten. Biz çalışmak istemiyor muyuz? Ne için direniyoruz biz?

Vinççi küstah tavrıyla:

— Sizi direnin diye kimse zorlamadı. Siz de kimseyi çalışmamaya zorlayamazsınız.

— Ulan biz tüm kazan fabrikası için direniyoruz, diye bağırdı Cabbar. Atılan arkadaşlarımızı işe aldırmak, işçiye karşı olan sendikadan kurtulmak için direniyoruz.

— Boşuna uğraşıyorsunuz. Başaramayacaksınız. Yakında yasaklayacaklar direnişleri. Grevleri de yasaklayacaklar. Sendikaları kapatacaklar. Boşuna uğraşıyorsunuz. Bir avuç komünistin peşinden işçileri sokağa döküyorsunuz. Yakında sert tedbirler alacaklar. O zaman da böyle rahat direniş yapabilecek misiniz bakalım.

İsa:

— Peki öyleyse söyle bakalım, sen kimden yanasın?

— İşçiyim ben.

— İşçiymiş, diye alaylı alaylı güldü Cabbar. Ne yalan söyleyeyim senin işçi olduğunu unutmuştum.

İsa:

— Selimoğlu bizi işten attığında kılın bile kıpırdamayacak. Fabrikada çalışmaya devam edeceksin. Garanti şef bile olursun ileride. İşçilerin başına belâ kesilirsin. Ücretlerden yakınan oldu mu, işverene gammazlarsın hemen.

Cabbar:

— Yahu ne konuşuyoruz biz bu adamla? Fazla sabrım yok benim.

İsa:

— Dur bakalım Cabbar. Hele sabret biraz, dedikten sonra vinççiye dönüp: Söyle bakalım, sence ne yapmamız gerekir?

— Sizin amacınız başka. Siz fabrikada sınıf yaratmak istiyorsunuz. Hepimiz aynı ırkın insanlarıyız. Fabrikada patronla işçi kardeş gibi yaşamalı. Siz milleti bölmek istiyorsunuz.

Cabbar:

— Ben sınıf mınıf anlamam. Ben ekmek parası için çalışırım. Ekmeğime göz diken oldu mu kim olursa olsun

savaşırım. Bizi fabrikadan kapı dışarı eden kim? Kim ayrım yapıyor? İşverenin adamları özel arabalarla giderken, biz zevkimizden mi biniyoruz hayvan kamyonlarına. Bir kısım insanlar tokken biz açsak, bu ayırımı da biz mi yapıyoruz? Biz direnişe geçtiğimizde siz ve sizin gibiler bölmedi mi direnişi. Siz fabrikada çalışmamış olsaydınız eğer şimdiye kadar çoktan anlaşma olmuştu. Ne istedik biz? Bir sürü adam atılacaktı işten. Atılmasın istedik. Sendikamızı seçmek anayasal hakkımızdı. Bu hakkımızı kullanmak istedik. İşte bunun için çalıştırmıyorlar bizi. Sizin gibi zavallıları da bize karşı kullanıyorlar.

Vinçci nuh diyor, peygamber demiyordu. Defalarca fabrikaya gitmemesini söyledilerse de ikna edemediler. Onunla uğraşmaktan bıktılar sonunda.

— Lanet olsun, dedi İsa. Senin gibi adama lanet olsun. İşçilerin yüz karasısın sen! Senin gibiler eninde sonunda çöplüğü boylayacak. Layık olduğun yer orası. İşçiler tuttukları gibi aralarından atacaklar senin gibileri. Patron da sahip çıkmayacak o zaman.

Tüm bu sözlere rağmen aldırmaz bir görünüm içindeydi vinçci. Birol, bir kenardan seyretmişti onları. Böyle adamlarla konuşmanın bir yararı olmadığını anlamıştı artık. İsa yanına gelip, «çadıra gidelim,» deyince sessizce uydu ona.

Viçciyi, Cabbar'la Sıvaslı Mehmet'e emanet ettiler.

***

Gece... Çadırdakiler üstlerine ya bir kazak, ya bir ceket almak zorundaydılar artık. Bir sigara insanın içini ısıtabilirdi ama o da az bulunan şeyler arasındaydı. Saat onikiden sonra, hele sabaha karşı öyle bir ayaz çıkar olduki dolaşmadan durulmazdı. Kış yaklaşıyordu. Yıldızlar donuk donuk parlar oldu.

Kemikleri ısınmadı mı insanın, çadır nöbetinin güzel yanı yoktu. Sabaha kadar ateş yakamıyorlardı; o kadar tahta yoktu çünkü.

İbrahim gece nöbetinde kaldığında içindeki sıkıntıyı atamazdı bir türlü. Kimseyle konuşmadan çadırın çevresini dolaşır dururdu. Her an birşey olacakmış gibi bir his duyardı içinde. Bu duygu gün aydınlanana dek bırakmazdı yakasını. Belki de beklenmedik birşey olur, karanlığın içinden rastlantı bir kurşun gelir bulurdu onu. Tüyleri diken diken olurdu böyle düşündükçe... Soğuk da bir yandan... Bu rastlantılardan birine rastlamamak için gece boyunca tuvalete giderdi sık sık. Tuvalet lokantanın hemen arkasında, dere tarafındaydı. Eski bir tahta kapısı olan kırık dökük, daracık bir yerdi. Korkudan rahatsız olana kadar hiç bir şey yapmadan, burada oturup, en sonunda can sıkıntısı korkusuna üstün geldiğinden dışarı çıkardı.

Hava da öyle kolay aydınlanmıyordu. Geceler uzamaya başlamıştı artık. İbrahim'e daha da bir uzamış geliyordu. Geceyi bitirmenin en iyi çaresi uyumanın bir yolunu bulmaktı. Çadır nöbetinde altı kişiydiler. İki nöbetçi gelmemişti. Uykusuzluğa dayanamazdı İbrahim. İster korksun, ister çadırın içi güvenilir olmasın gece yarısından epey sonra herkes uyuklamaya başladığında, kimseye farkettirmeden ceketinin altına kıvrılıverirdi. Tedirginlik uykusunda da bırakmazdı yakasını. Kâh uyur, kâh uyanırdı. Sabah olduğunda uyuyup kalmış olduğuna pişman olur, çadırdan dışarı çıkıp, dereyi, yolu, fabrikayı gün ışığıyla sakin bir halde görünce geceki korkularının anlamsızlığını düşünür, kendi kendini alaya alırdı.

Sabahın olmasına bir iki saat daha vardı. Gözkapaklarının ağırlaşmasına dayanamadı. Yoldan dört saattir tek bir araba bile geçmemişti. Doğan yol tarafında, yanında

nöbetçilerden bir kişiyle birlikte dolaşıyordu. Çadırın hemen önündeki ışığın altında yaşlı bir işçi kendinden geçmiş; neredeyse sandalyeden düşüverecek!... Uyumayacaktı İbrahim. Çadırın içindeki hasırın üstüne kıvrılıverdi. Sadece gözleri açık. Dinlenecekti biraz. Uyuyup gittiğinde, uyumadığını sanıyordu hâlâ.

Sabah, köyden doğru Boşnak Zeynel geldi. Yanında üç kişi... Üçü de telaşlı bir haldeydi. Doğan, yorgun gözlerle baktı onlara. Ateşin başından kalkmadı. Ateş sönmek üzereydi artık. Zeynel, çadırın yan tarafına çağırdı Doğan'ı.

— Küçük fabrikadan biri lazım bize.

Doğan ilkin düşündü.

— Üç kişi gelmedi nöbete. Ha, bir tanesi olacak içeride. Yeni gelenlerden.

Zeynel çadıra girecekken, geriye dönüp «ismi neydi?» diye sordu.

— İbrahim'di galiba.

Güçlü kuvvetliydi Zeynel. Upuzun boyu vardı. Hafif sarıydı saçları. Yüzünde dostça bir ifadeyi hiç eksik etmezdi. Ancak çok kızdığında yokolurdu bu ifade. Kolay da kızmazdı. Arkadaşları ona karşı haksız davransa da sesini çıkarmazdı. Konuşmayı sevmezdi fazla. Bir görev oldu mu hemen koşardı. Komitedekiler bir şey yapılmasını istedi mi nedenini sormaz, itiraz etmez, kendine düşeni yapardı.

Şeker çuvalının altında iki büklüm yatan İbrahim'i omuzundan dürttü hafifçe.

— İbrahim sen misin?

İbrahim irkilerek uyandı. Şaşkın gözlerle bakındı.

— Kalk biraz. İşimiz var. Bize lazımsın.

Uykusu birdenbire açılıverdi İbrahim'in. Nöbette

uyuduğuna kızdıklarını sanmıştı. Sesini çıkarmadan kalkmıştı.

— Küçük fabrikada çalışanları göstereceksin bize, dedi Zeynel.

İbrahim'in yüz ifadesi değişiverdi. Yüreğinde bir sıkışma olmuştu sanki. Keşke uyumasaydım da köye çorba içmeye gitseydim, diye düşündü. Anlamamış gibi yaparak :

— Benimle ne ilgisi var ki çalışanların? diye sordu.

— Sizin fabrikada çalışanları tanımıyor musun?

İbrahim lafı ağzında geveliyordu : «Ben yeni girdim fabrikaya. Fazla kimseyi tanımıyorum.»

— Olsun, belki tanıdıklarına rastlarız.

— Nereye gideceğiz? diye sordu çaresizlikle.

— Demirkapı'ya! Sizin fabrikada çalışmaya giden dört kişi varmış orada.

İbrahim Demirkapı'dan servis araçlarına kimlerin bindiklerini hatırlamaya çalıştı. Kafası karmakarışıktı. Hatırlayamadı.

— Hemen mi gidiyoruz? Yetişemeyiz ki.

Zeynel, «Hemen,» dedi ve çadırdan dışarı çıktı.

İbrahim o sinirle üstüne örttüğü çuvalı bir tarafa fırlattı. Vücudunun her tarafı tutulmuştu. Soğuktan donmuş olduğunu hissetti. Soğuktan mı, yoksa Zeynel'in söylediklerinden mi vücudunu bir titreme aldı.

Köy meydanından, Demirkapı'ya giden bir minibüse atladılar. İbrahim, ufacık kalmıştı onların yanında. Yol boyunca hiç konuşmadı. İçinden doğru bir şey yüreğini sıkıştırıyor, ruhunu eziyordu. Tüm aksi tesadüflere lanet ediyordu. Bir şey demeye de cesaret edemiyordu. Çadıra geldiğinden beri hep kaçınmıştı böyle bir şeyden. Kim ne yaparsa yapsın o karışmıyordu. Beladan kaçtıkça, bela onu buluyordu oysa. Öyle zannediyordu.

Zeynel onun bu halini farketmiş olacak:

— Ne o, dedi. Korkuyor musun?

Yanıt vermedi. Toparlamaya çalıştı kendini. Demirkapı'ya geldiklerinde indiler arabadan. Ortalarda kimseler yoktu henüz. Belki de gelen olmaz diye düşündü İbrahim. Fabrikaların işbaşı saatine epey vardı daha. Minibüsler dolu dolu adam götürüyorlardı fabrikalara. İnsanlar hepsi birden dökülüyorlardı yollara. Onlar, yol kenarında, ayakta dikilip duruyorlardı. Servis arabalarını bekleyen herkesten farkları yoktu. İbrahim'e kalırsa, herkes onların ne için beklediklerini biliyordu. Yanlarından gelip geçerken anlamlı anlamlı bakmaları da bundandı. Bir askeri araba geçti Eyüp'e doğru. «Tamam,» dedi İbrahim; «tam belanın içine düştük. Bir kurtulsam buradan, bir daha böyle bir duruma asla düşmem.» Hiç sırası değildi ama geçen haftaki kabul etmediği iş geldi aklına. Bundan fazlasını düşünmesine fırsat kalmadı.

— Şurada duranlar sizin fabrikadan değil mi?

Biri matkapçıydı. Diğerini de tanıdı:Tornacı Davut. Öbür ikisinin adlarını bilmiyordu ama tanıyordu. «Evet, onlar» demek zorunda kaldı.

Ondan sonraki olaylar şaşılası bir süratle gelişti. Zeynel, diğer arkadaşlarını beklemeden yanlarına gitti. Hiçbir şey sormadan tornacının göğsünden kavrayıp, ayaklarını yerden kesti. Neye uğradığını şaşırmıştı tornacı. Karşı koyamamıştı. Diğerlerinin de bir şey yapmasına fırsat kalmadan Zeynel, tornacıyı biraz ilerideki çakıl yığınının üstüne fırlattı. Matkapçı ne yapacağını bilemez bir halde Zeynel'e arkadan sarıldı. Tabi hiç yerinden kıpırdatmadı onu. Zeynel, matkapçının kollarından tutup yere attı onu. Düşer düşmez eline bir taş geçirdi matkapçı. Koca taş Zeynel'in omuzuna gelmişti. Umurunda olmadı Zeynel'in. Sakin bir tavırla matkapçıyı yerden kaldırıp,

yumruğu indirdi suratına. Matkapçının yanağı kan içinde kalmıştı. Diğerleri kaçmaya başladılar. Zeynel'in yanındakiler, kaçanları kovalamaya başladı. İbrahim olduğu yerde tirtir titriyordu. «Polis arabası geliyor,» diye bağırdı, çevredeki kalabalığın içinden biri. İbrahim o an kaçmaktan başka bir şey düşünemedi. Delicesine koşmaya başladı. Arkasına bile bakmıyordu. Ne oldu, ne yaptılar? Gerçekten polisler geliyor muydu? Hiç dönüp bakmadı. Ara sokaklardan birine daldı nefes nefese. Ne için koştuğunu, nereye koştuğunun bilinçli olarak farkında değildi. Epey koştuktan sonra durdu. Arkasından gelen olup olmadığına baktı. Kimseler yoktu. Korkusu geçmemişti halâ. Birbirine benzeyen bir sürü sokağı geçti. Sokaklar onu nereye götürürse rastgele yürüyordu. Korkup kaçmış olduğunu düşündü birden. Ya yakalansaydı...

*
**

Vinççinin söyledikleri uzun süre aklından çıkmamıştı Birol'un. Birisinden bir-iki sözcük kapmış olmalıydı mutlaka. Kendi kafasından düşünmüş olamazdı. Bir gün öğleden sonra İsa'ya bu konuyu açma fırsatı buldu.

İsa gazete okuyordu. Gazetede bir yazı dikkatini çekti Birol'un.

— Şu yazıyı okusana.

İsa'nın okumasını beklemeden parmağını satırların üzerinde gezdirerek kendi okudu: «Çeşitli işyerlerinde süren direnişler kanunsuzdur,» İsa'nın da duyabileceği bir sesle okumaya devam etti. «Demokrasinin getirmiş olduğu haklar kötüye kullanılıyor.» Altta bir tümce daha ilişti gözüne: «Anayasa değişmeli!» Bir kez daha okudu; yüksek sesle: «Anayasa değişmeli!»

Gazeteden başını kaldırıp:

— Bunun benzerini vinçci de söylemişti, dedi.

— Gazeteden okumuştur, diye kestirip attı İsa. Aslında aklı başka bir yerdeydi. Uzun süreden beri işçilerde iyice bir dağınıklık başgöstermişti. Sabah yoklamalarında büyük bir eksiklik vardı. Nöbete gelmeyenler oluyordu sık sık.

Birol:

— Gazete okumaz o adam. Geçenlerde küçük bir grup bildiri dağıtmış Bakırköy'de. Bizim küçük fabrikada çalışan ülkücü işçiler de varmış aralarında. Hükümeti, direnişlere karşı yeterli tedbir almadığını söyleyerek suçlamışlar.

İsa dikkatini Birol'a vermediği için sesini çıkarmadı. Aklı yine az önce düşündüğü konudaydı. Fabrikanın sorunları yeter de artardı bile ona.

— Anayasa'nın değiştirilmesinden ne kasdettiklerini biliyor musun? Düşünce ve sendikal özgürlüklerin kısıtlamasını istiyorlar. Yani ilerici sendikaları kapatmaya kadar vardıracaklar işi.

— Bunu yapamazlar, dedi İsa.

— Orasını bilmem. İşçiler ilerici sendikalarda örgütlenip, direniş ve grevler yoğunlaştıkça paniğe kapıldıkları bir gerçek. İşin sonu işçilerin siyasi taleplerde bulunmalarına dayanacak. Bundan korkuyorlar. Daha sert tedbirler getirmek istiyorlar. Demokrasiye saldırıyorlar.

İsa gazeteyi okumaya devam etti. Bir ara başını kaldırıp: «Direnişteki arkadaşların dağılmalarını önleyemiyoruz,» dedi.

İçin için kızıyor ama bir şey diyemiyordu Birol. Söyledikleri en az direnişin kaderi kadar önemli bir şeydi. Direniş önemliydi elbette. Fakat kazan işçileri mücadelelerinde ne kadar başarı sağlarlarsa sağlasınlar, geneldeki mücadele kaybedildi mi, bütün işçilerle aynı yazgıyı paylaşmak zorundaydılar. Kazan direnişinin geneldeki mü-

cadelede önemli bir payı vardı elbet. Yalnız bir tek kazan işçilerinin direnişi yetmiyordu. Ah bir anlatabilseydi bunu İsa'ya.

— Arkadaşların morali günden güne bozuluyor, diye devam etti İsa.

— Böyle bir sonucu beklemeliydik.

İsa şaşkınlıkla Birol'un yüzüne baktı.

— Bu durumun önüne geçemezsek hiç kimse kalmayacak direnişte. Çadırdaki varlığımız son buldu mu, işveren istediği yabancı işçiyi getirir, çalıştırır.

— Elbette! Bizim tepkimiz olmasa fabrika çoktan üretime geçerdi. —Bir süre sustuktan sonra— ben de onlar gibi yapardım, parasızlık karşısında başka ne yapılabilir ki? Gidip sağda solda üç beş kuruş kazanırdım ben de. Başka çareleri yok şu durumda. Parasızlık canlarına yetti.

Sanki az öncenin acısını çıkarmak istiyordu Birol. Tersine tersine konuşuyordu.

İsa:

—Sen niye çalışmıyorsun öyleyse? Ben niye çalışmıyorum? Bizim paramız bol mu? Sağdan soldan aldığımız borçlarla geçiniyoruz.

Heyecanla ayağa kalktı Birol. Gözbebekleri küçük bir umut ışığı yakalamış gibi parlıyordu. Karanlıkta bir an için yanıp sönen ateş böceği gibiydi bulduğu çözüm. Ve çözümü gerçekten yakalayabilmesi için peşi sıra gitmesi gerekiyordu.

— Doğru dedin! —Heyecanla işaret parmağını boşlukta bir noktaya uzattı— Ben niye çalışmıyorum? Sen niye çalışmıyorsun? Bizim onlardan farkımız ne? —Kısa bir süre durakladı— Farkımız var elbet. Bu, maddi bakımdan onlardan daha iyi olmamız değil! Onlardan çok

daha fedakâr olmamız da değil. —Sözcüklerin üstüne basa basa— Bilinç bu! Evet biz onlardan daha bilinçliyiz.

— Bu söylediğin bildiğimiz bir şey. Kısa sürede onlardan daha çok bilinçlendiğimiz doğru. Komite toplantılarında tartışa tartışa, direniş sorunları üstünde kafa patlata patlata bilinçlendik. Peki karnı aç adamın kafasına bilinci nasıl sokacağız biz?

Güvenini yitirmedi Birol. Yanıt vermeden önce İsa'nın söylediklerini toparladı aklında.

— Asıl aç adamın kafasına girer, dedi birden. Çünkü biz ona niçin aç olduğunu anlatacağız. Bunun için biraz geç kaldık, doğru. Başlangıçta sabahları toplu halde yürürdük. Sonraları yürümez olduk. Şimdilerde belli kişiler haricinde vakitlerinin çoğunu kahvelerde geçiriyor arkadaşlar. Akşama kadar kâğıt oynamakla, başıboş oturmakla elbette bilinçlenecekleri yok. Belli bir militan kadro var; her görevi o kadro yükleniyor. Dikkat ettin mi? Bu kadronun içinden çalışmaya giden yok! Üstelik onların da maddi sorunları diğerlerinden farklı değil.

Anlattıkça heyecanı artıyordu Birol'un .Günlerdir kafasını meşgul eden sorular birbir yanıt buluyor; düşünceleri maddi bir güç haline geliyordu.

— Tüm arkadaşlar mücadelelerine sahip çıkmalı, direniş eylemi içersinde yerlerini alıp, deneylerden geçmeliler. Ancak mücadele içinde olurlarsa kendilerini geliştirebilirler. Mücadele içine sokmak gerekir onları. Sınıf mücadelesinin ne olduğunu bıkmadan usanmadan anlatmalıyız onlara. Aslında geç kalmadık. Hiç de deneylerden geçmemiş sayılmaz arkadaşlar. Şimdiye dek direnişin tüm zorluklarına göğüs germesini bildiler. Birçok gerçeği gördüler. Olaylar çok şey öğretti onlara. Ama bu bilinçlenme yarım kalmamalı. Bizim işçilere ödeyeceğimiz paramız yok açıkçası. Onlara ancak bilinç verebiliriz. Hiç de ya-

bana atılacak bir şey değil bu.

Birol kafasını kurcalayan düşünceleri ortaya dökmüştü bir bir. Sanki az evvel heyecanla bağıran o değilmiş gibi sakince oturdu yerine. Bu kez konuşan İsa'ydı:

— Yalan da değil söylediklerin, dedi alçak bir sesle. Sonra düşüncelere daldı yeniden. Yüzünde düşünceleri karmakarışık olmuş birinin ifadesi vardı.

Birol:

— Sana söylemek istediğim bir şey var.

Söylemek istediği şeyi İsa'nın onaylayıp onaylamayacağından emin değildi. Ama şimdi tam fırsatıydı.

— Bir yürüyüş düzenlemeliyiz. Şimdiye kadar direnişimizi sadece köy halkına anlattık. Bundan sonra daha geniş bir çevreye anlatmalıyız. Diğer işçiler de, halk da anlamalı niçin direndiğimizi. Şehirde bir yürüyüş düzenleyelim. İşçi arkadaşları da bir araya getirme fırsatı buluruz böylece. En önemlisi geniş bir kesimin ilgisini çekmiş oluruz. İşçi arkadaşlar güç kazanacaktır bundan. Örnek bir yürüyüş yapmalıyız. Mücadelelerini geniş yığınlara anlatmaları bir güç kazandıracaktır arkadaşlara. Geniş yığınların önünde niçin direndiğimizi haykırmalıyız. Biz işçiler, halkın önünde bir söz vermiş olacağız onlara. Eğer verdiğimiz sözü yerine getiremezsek, bileceğiz ki büyük bir utanç taşıyacağız içimizde. Daha bir sarılacağız mücadelemize. Bileceğiz ki direnişimizi anlattığımız geniş kitlelerin gözü bizim üstümüzde. Ne dersin?

— Yürüyüşe izin vermezler. Olay çıkma tehlikesi de var. —Bir süre düşündü— İzin alabilirsek belki.

— Bu konu üstünde düşünelim. Yarın komite toplantısında bu öneriyi görüşelim.

İsa, Birol'un aceleciliğine bir anlam veremiyordu.

*
**

O günkü komite toplantısı diğerlerinden farklıydı. Tartışmalarla ve anlaşmazlıklarla dolu bir toplantının başlangıcıydı. Tartışmalar günlerce devam etti. Bu tartışmalar, kendi fabrikalarının dışında da bir dünya olduğunu anlamaya zorluyordu işçileri.

Oldukça heyecanlıydı Birol. Kafasındaki düşünce heyecanlı kılıyordu onu. Toplantının bir an evvel başlamasını bekliyordu sabırsızlıkla. Düşüncelerini toparlamaya uğraşıyor, gerekçelerini önceden bir bir sıralıyordu kafasında. Böyle olduğu zamanlar yerinde duramazdı. İsterdi ki düşüncesi hemen haklılık kazansın. İstediğinin aksine çabuk gerçekleşmezdi düşünceleri. Bir sürü engellerle karşılaşırdı. Ve engellerin her biriyle tek tek mücadele etmek zorunda kalırdı. O akşam ve ondan sonraki günler farklı olmadı.

Birol, İsa'nın yanıbaşına oturmuştu. Diğer yanında ise Doğan vardı Onun heyecanlı, aceleci tavrı komitedekilerin çoğuna ters geliyordu. Bir de «taban, taban» diyordu ya; öyle demekle bir sınıf olduklarını kasdediyordu. Bazıları garipsiyordu bu sözcüğü. «Biz kazan işçileriyiz» diyorlardı. «Biz herşeyden önce kendi meselemizi halledelim.»

Konuşmaya ilk başlayan Birol oldu. Mücadelede en önemli unsurun, sınıfsal kazanımları olduğunu söyledi. İşten atılanları işe aldırmanın, istedikleri sendikayı kabul ettirmenin, bu kazanımların bir parçası olduğunu ekledi sözlerine. Bütün değil, küçük bir parçası! Örgütlü olmak, diğer işçilerle dayanışmanın önemini anlamak ise bir başka yönüydü. Mücadelede her geçen gün yeni şeyler öğrenmek zorundaydılar. Gelgelelim Birol'un söylediklerini birkaçı anlayabiliyordu ancak. Çoğu, anlamını kavramadan, güzel söylenmiş sözler olarak kabul etti.

— Artık geldiğimiz nokta kazan fabrikasının dışına

çıkmamızı gerektiriyor. Çünkü dünyada bir tek kazan fabrikası yok. Başka fabrikaların sorunları da bizimle aynı. Üstelik toplum sadece işçilerden oluşmuyor. Gittiğimiz mitingde bizimle aynı mücadeleyi paylaşan binlerce işçi gördük. Çevre fabrikalardaki işçi hareketlerini, direnişleri desteklemeliyiz. Deneylerimizle yardımcı olmalıyız onlara. —Kısa bir süre sustu— İstanbul'da bir yürüyüş düzenlemeliyiz.

Toplantıda bulunan herkesin ilgisini çekmişti bu öneri. Birol'u dinlermiş gibi gözüküp, aklı başka yerde olanlar, düşüncelerinden sıyrılıverdiler bir anda.

— Bir yürüyüş düzenleyip, niçin direndiğimizi ilân etmeliyiz herkese. Sesimizi Alibeyköy'ün ötesinde başkaları da duymalı.

— Söz istiyorum, diyerek elini kaldırdı Raşit. Telaşlı bir hali vardı.

— Bir dakika, dedi İsa. Birol arkadaş sözünü bitirsin.

Birol:

«Sözüm şimdilik bitti.» Kendinden emin bir tavırla Raşit'in nasıl karşı çıkacağını bekliyordu. Sözlerinin devamını Raşit'in konuşmasından sonraya bıraktı.

Raşit «Birol arkadaş kitaplardan çok güzel şeyler okumuş,» diyerek konuşmasına başladı. Sesi heyecanlıydı. «Ancak kimse burada kitaba göre mücadele vermiyor. Biz sendikamızı kabul ettirmek, arkadaşlarımızı işe aldırmak için direniş yapıyoruz. Amacımızdan sapıp, sokaklara dökülemeyiz. Bu şekildeki hareketimiz direnişimize zarar verir. Bu gün aynı şeyi öğrenciler yapıyor. Sokaklara dökülüyorlar. Polisle çatışıyorlar. Onların herhangi bir sorumluluğu yok. Biz onlar gibi olamayız. İşçilerin geçindirmek zorunda oldukları aileleri var. İşçiler, öğrenciler gibi macera peşinde koşamazlar. Biz ekmek da-

vası için uğraşıyoruz. Birtakım ideolojik fikirlerin peşinden gidemeyiz.

Birol, Raşit'i dinledikçe zor tutuyordu kendisini. Öfkelenmenin kendisine hiçbir yarar getirmeyeceğini biliyordu. Ancak sakin olabilirse düşüncelerini kabul ettirebileceğinin farkındaydı. Raşit'in sözlerini bitirmesini bekledi.

— Evet, dedi. Kitaplardan güzel şeyler öğrendim. Raşit arkadaş doğru söylüyor. Ancak kitaplarda hazır reçeteler yok. Kazan işçileri şöyle ya da böyle yapsın diye bir şey yazmıyor kitaplarda. Raşit arkadaş bir sorum var. Kendisi kazan montajcısıdır. Kazan montajında edindiği bilgiler neyin sonucudur? Bunun yanıtını vereyim hemen. Kendisinden önceki kazan ustalarının, mühendislerin deney birikimlerinin sonucudur bunlar. İster kitaptan öğrensin, ister kulaktan; bu deney birikimi olmadan, Raşit arkadaş kazan montajcısı olamazdı. Aynı şey sınıf mücadelesi için de geçerli. Lakin Raşit arkadaşın sınıf mücadelesini önemsediği yok. Kazan fabrikası işçilerinin kurtuluşlarının tek başına gerçekleşebileceğini sanıyor o.

Aslında kazan işçilerinin kurtuluşu da onu ilgilendirmiyor, diyecekti; vazgeçti. O fabrikada sadece kendi çıkarını düşünüyor da demedi. Bütün bu düşüncelerini kendine sakladı; çünkü tartışma ikili kavgaya dönüşsün istemiyordu.

— Raşit arkadaş ne sanıyor? Başka işçilerin mücadelesi olmamış olsa, işçi hakları ile ilgili elde edilmiş kazanımlar olmamış olsa, bizim burada direniş yapmamız mümkün olabilir mi? Bu haklar yasaların dışında geniş yığınların bildiği haklardır. Yani geniş yığınların bizi haklı görmesidir.

Raşit; «Arkadaş konuyu değiştirmeye çalışıyor,» diye bağırdı.

— Hayır, konuyu değiştirmeye çalışmıyorum. Biraz sabredersen konuyu değiştirmediğimi anlayacaksın. Bir gerçeği ispatlamak istiyorum ben!

Kimi işçilerin anlattığı şeylerden sıkılmaya başladığını farkediyordu. Konuyu bir an evvel toparlaması gerektiğini düşündü.

— Geniş yığınların desteğinin ne olduğunu işverenler bizden iyi biliyorlar. Gazetelere paralı ilanlar veriyorlar bu yüzden. Yaygara koparıp, kamuoyunu yanıltmaya uğraşıyorlar. Gazetelerde, bir grup sendika militanının kazan fabrikasındaki tüm işçileri zorla direnişe sürüklediğini, çalışmak isteyenleri baskı altında tuttuklarını yazıyorlar. Bunun nedeninin sendika rekabeti olduğunu, hatta bu rekabeti kışkırtanların işçi olmadığını yazıyorlar. Bu kışkırtmaların fabrikaya ve ekonomiye zarar verdiğini iddia ediyorlar. İşçilerin demokratik hakları kötüye kullandığını söylüyorlar. İşçilere parasal ve sosyal haklar tanıdıkları halde, işçilerin sendikalar tarafından anlaşmaya yanaştırılmadıkları yalanını uyduruyorlar. Sanki sendika seçme özgürlüğünü kısıtlamak, yasalara aykırı değilmiş gibi bu yüzden direnişe geçen işçileri yasalara aykırı davranmakla suçluyorlar. Bu ve buna benzer birçok örnek veriyorlar. Konuşmayı uzatmak istemiyorum. Kısaca şunu söyleyeyim. Bütün bunları neden yapıyorlar bilmiyor musunuz? Bizi diğer bilinçsiz işçilerden, toplumun diğer kesimlerinden soyutlamak için. Bundan da umdukları yarar şu: Bizi geniş yığınlardan soyutlayabilirlerse işte ancak o zaman saldırılarını bizim üstümüzde yoğunlaştırabilirler. Bunun için akla gelen her yolu deniyorlar ve bundan sonra da her türlü yolu deneyeceklerdir.

— Birol arkadaş tartışmayı siyasi yöne çevirmeye uğraşıyor. Biz burada politika yapmıyoruz, diye bağırdı

Raşit. Toplantıyı yönetenin Birol'u uyarmasını istiyordu. Burada neyi tartışmak için toplandığımız açık açık belirtilsin. Eğer siyasi tartışmalar yapacaksak ben bu toplantıdan ayrılıyorum.

Herkes suskundu.

— Ben sadece düşüncelerimi söylüyorum, dedi Birol. Eğer bunun içinde politik bir yön varsa buna karşı çıkmaya hakkın yok. —Konuşurken sinirlerine hakim olamamış, öfkelenmişti.— Toplumla ilgili her düşüncenin politik bir yanı vardır. Sen demagoji yapıp, işçi arkadaşların politik konulara olan çekingenliklerinden faydalanmak istiyorsun.

İsa araya girmeseydi, tartışma neredeyse ikili bir kavgaya dönüşecekti:

— Burada herkesin fikrini serbestçe söylemeye hakkı vardır. —Biraz yüksek sesle ve kızarak— Birol arkadaş, sen de söyleyeceklerini kısa kes. Sadece ikiniz yoksunuz burada. Toplantı ikiniz arasında geçmiyor.

— Eğer gerçeği bulmak içinse elbet tartışacağız, dedi Birol. Bozulduğunu belli etmek istememişti bunları söylerken.

Cabbar:

— Biz de fikrimizi söylemek istiyoruz. Sadece Raşit'le Birol yok burada.

— Eğer sadece ikisi konuşacaklarsa, bizim toplantıda bulunmamıza gerek yok, dedi Zeyyat.

İsa:

— Arkadaşlar, susun. Her kafadan ses çıkmasın. Toplantının disiplinini bozmayalım. Herkese söz hakkını ben vereceğim. İtirazı olan var mı?

Kimseden ses çıkmadı.

— İyi o halde. Kim konuşmak istiyorsa elini kaldırsın. Sırayla söz vereceğim.

Hemen hemen herkes el kaldırdı.

— Daha ben sözlerimi bitirmedim, diye itiraz etti Birol. Neden yürüyüş yapmaları gerektiğini anlatmak istiyordu. Öyle sanıyordu ki, birkaç şey daha söylerse herkes anlayacak dediklerini.

İsa; «Biraz da başkaları konuşsun,» diyerek Birol'un sözlerini kesti.

— Ama söyleyeceğim çok önemli bir şey daha var.

İsa: «Doğan konuşsun!»

Umutsuzca dişlerini sıktı Birol. Sinirden yüzündeki bütün kaslar kasılmıştı. Büyük bir haksızlığa uğradığını düşünüyordu. Çaresiz, susmak zorunda kaldı. Biraz daha inatlaşırsa, sırf inatlaştığından toplantıdaki birçok kişinin ona tepki duyacağını sezer gibi oldu. Büyük bir öfkeyle baktı Raşit'e. Raşit, tartışmayı kavgaya dönüştürmek, böylece onun konuşmasına mani olmak istiyordu ona göre. Bir ölçüde başarmıştı da. Kalkıp onun boğazına sarılmak geliyordu içinden. Güçlükle tutuyordu kendisini. Raşit'in istediği de bu değil miydi? Öfkelenmesi, bağırması ve böylece haksız duruma düşmesi değil miydi? Bunları düşündü o anda. Sinirlendikçe haksız duruma düşecekti. Bu da Raşit'in işine yarardı. Kim kimi susturursa, kim ötekini cevap veremez duruma getirirse o haklı olacak! «Raşit benim fikirlerimi çürütemiyor ama tartışma havasını ustalıkla yönlendiriyor. Düşüncelerimi ifade etmem önemli değil sadece. Onları nasıl kullanacağımı da bileceğim.» Soğukkanlı olmaya zorladı kendisini; içinden dışarı taşan dopdolu bir öfke olsa da. Konuşma hakkı Doğan'a verilmişti:

— Toplumdaki diğer insanların bizi falan düşündüğü yok. Herkes kendi derdinde. Boşuboşuna kendimizi tehlikeye atmış oluruz. Yürüyüş sırasında bir olay çıkarsa içimizden birçok kişiyi tutuklarlar. Hele bir de başımız-

daki kişiler tutuklanırsa, direniş diye bir şey kalmaz.

Birol:

— Biz de buna meydan vermemek için her türlü tedbiri alırız. Aramıza yabancı hiç kimseyi sokmayız.

Cabbar öfkeyle, «Hep sen konuşuyorsun,» diye bağırdı Birol'a.. «Bırak biraz da başkaları konuşsun.»

Zor tuttu kendini Birol. Cabbar, İsa'nın kendine söz hakkı vermesini beklemeden konuşmaya devam etti.

— Doğan'ın söylediğine katılıyorum. Biz ekmek davamız için uğraşıyoruz. Zaten yeterince Alibeyköy'de yürüyüş yaptık. İstanbul'larda kendimizi reklam etmeye gerek yok. Birol devamlı diğer işçiler, toplum diyor. Biz önce kendi meselemizi halletmeye bakalım. Bize ne diğer işçilerden, bize ne toplumdan. Onlar gelip bizimle beraber direniyorlar mı? Olan bize oluyor. Tutuklanırsak bizi kim kurtaracak?

Raşit az önceki telaşını atmıştı üzerinden. «Arkadaşlar doğru söylüyorlar,» dedi. «Birol arkadaş yanılgı içinde olduğunu anlamıştır herhalde.»

Birol çaresiz; «Ama, haksızlık bu. Her isteyen konuşuyor yine.» Kendisine karşı olan tepkiye boyun eğmiş gibi cılız bir itiraz yükselmişti dudaklarından. Bu tepki karşısında bir şey yapamayacağını bile bile itiraz etmekten kendini alamamıştı. Umutsuzluğa düşmüştü. Kafasındaki düşünceler de dağılmıştı sanki. Son bir gayretle toparladı kendisini. Sakin olmaya çalıştı. Ancak konuşmasının başındaki canlılık yoktu sesinde.

— Kamuoyuna sesimizi duyuracağız. İşverenin iddia ettiği gibi bir avuç işçi olmadığımızı göstereceğiz. Niçin direndiğimizi anlatacağız. Sendika seçme özgürlüğü istiyoruz diyeceğiz. Asıl ekonomiyi zarara uğratan; işçilerin haklı isteklerine karşı çıkmakla, işveren olduğunu haykıracağız. Evet ekmek davası için uğraşıyoruz biz. Ama tüm

ezilenlerin ekmeği için mücadele etmedikçe kendi ekmeğimizi kurtaramayız. Yaptığımız yürüyüş, öğrencilerin yürüyüşüne benzeyebilir. Yalnız bir farkı var. İşçilerin yürüyüşü daha etkili olacaktır.

— Birkaç şey de ben söylemek istiyorum, diye söze girdi İsa. Birol arkadaşın söylediği çoğu sözlere katılıyorum. Kazan fabrikasındaki direnişi kazanmakla bitmiyor mücadele. Toplumun diğer kesimlerinin de desteğini almak gerekir. Bence yürüyüş düzenlemek yararlı olabilir. Yalnız önce halledilmesi gereken bazı sorunlar var. Birincisi yürüyüş için gerekli izni alabilir miyiz? İkincisi sendikanın iznini almak gerekir.

İsa'nın söyledikleri Birol'u rahatlatmıştı. Direniş süresince işçiler arasında belli bir saygınlık kazanmıştı İsa. Onun söyledikleriyle bu konuda önemli bir adım atılmış oldu. Belki şimdilik toplantıdan herhangi bir sonuç çıkmayacaktı ama, bir tartışma başlatılmış oluyordu böylece.

Tartışmalar gece yarısına kadar devam etti. İşçiler bağırdılar, çağırdılar birbirlerine. Kendi düşüncelerini inatla savunsalar bile gerçek olan düşünceleri bir değişim sürecindeydi. Bu değişimin farkında olmadan, o güne değin içinde yaşadıkları toplumun öğrettiklerini inatla savunuyorlar; öylesine inatla savunuyorlar ki, sonunda derin bir çelişkiye düşüyorlar, bu da şaşırtıyordu onları.

Birol, Doğan'a «diğer işçilerin bizi düşündüğü yok diyorsun, herkesi kendi derdinde olmakla suçluyorsun. Bize ne diğer işçilerden demekle aynı hataya düşmüyor muyuz?» dediğinde Doğan yanıt verememişti.

Toplantının sonunda oylamaya geçildi. Oylama sonucunda yedi oy farkla yürüyüşün yapılmasına karar verildi.

*
**

— Ne o birini mi bekliyorsun? diye sordu Çorumlu.

— Hayır ama işim var. Fazla vaktim yok.

— Bir iki kelime konuşalım, sonra gidersin. Niye fabrikaya gelmiyorsun artık? Direnişçilere mi katıldın yoksa?

— Evet, direnişçilere katıldım.

O an için öyle söylemek gelmişti içinden. Direnişe gitmiyorum dese, fabrikaya gelmesi için ısrar eder, diye düşünüyordu. Fabrikaya gitmeyi hiç mi hiç istemiyordu.

— Senin de aklını çelmişler demek. Şunu bilin ki, hiçbir zaman fabrikaya dönemeyeceksiniz. Sizleri direnişe sürükleyenler o zaman ne yapacaklar? İş bulabilecekler mi size? Yarın para alıyorsunuz ama bu para uzun bir zaman yetmez size.

— Yarın mı alıyoruz?

İbrahim'in şaşırdığını görmek Çorumlu'nun tuhafına gitmişti.

— Ne o, haberin yok mu senin yoksa? Sizin daha birbirinizden haberiniz yok.

Yanıt vermedi İbrahim. Tam o sıra çaycı çayları getirdi. İbrahim direniş yerine bir haftadır gitmediğini belli etmek istemiyordu.

— Yoksa başka bir yerde mi çalışıyorsun?

— Hayır, diye cevap verdi hemen.

— Sizden bir sürü kişi sağda solda çalışıyor. Sen niye çalışmıyorsun? Büyük fabrikadakilerin hepsi sanatkâr tabii. Onlar kolaylıkla iş bulabilirler. Onlar çalışsın, siz sürünün. Sizi nasıl kullandıklarının farkında değilsiniz. Acıyorum sana. Birkaç kişinin aklına uyuyorsun. Yarın, öbür gün pişman olacaksınız ama iş işten geçecek. Fabrikayı ömrünüzde göremezsiniz bir daha.

— Sizi kullanmıyorlar mı peki? Direniş bitmezse si-

zin yüzünüzden bitmeyecek. Hep birden çıkmadık mı direnişe. Sonradan cayan biz olmadık mı?

İbrahim, direniş yerine ancak bir hafta sonra gidebildi. Haftanın büyük bir kısmını uyumakla geçirdi. Yataktan çıktığı anlar nadirdi. İlk birkaç gün direniş yerine gidip gitmemeyi düşünmekle uğraştı. Direniş yerine gidiyor, bir de ne görsün; zaten onun gelmesini bekliyorlarmış... Hemen çadırın arka tarafına götürüyorlar. Tıpkı vinçci Kâzım'ın sorguya çekildiği gibi... Vinçci Kâzım'ın suratının hali geliveriyor gözlerinin önüne. Yüzü gözü şişmiş, sanki suratı ters dönmüş. Bir sürü sorular soruyorlar İbrahim'e. Demirkapı'ya onunla birlikte gidenleri polis yakalamış; onun yüzünden.

Üçüncü günün sonunda kaçmakta haklı olduğu sonucuna vardı. Direniş yerine gidebilirdi. Bu arada nöbeti çıkmış olsa da bir bahane uydurur, olur biterdi. Böyle düşününce rahatladı biraz.

Her seferinde çadıra gitmeyi bir gün sonraya bırakıyordu. Sabahtan akşama düşünmesini engelleyen bir tek şey vardı: Karısı! Soba temizlenecekmiş, odun alınacakmış... Bir sürü sorunlar! Elini hiçbir işe süresi gelmiyordu İbrahim'in.. Havalar soğumuştu ve yatak sıcak oluyordu. Karısıyla konuşmaz oldular. Düşünmekle çıkamıyordu işin içinden. Üstelik düşüncesini bir tek nokta üstünde toplayamaz oldu. Uyuyup kalıyordu o zaman. Bütün gün yatmaktan kafası saman gibi olduğunda hiçbir şeyi halledememiş kalkıyordu yataktan. Yatağın dışında bir üşüme geliyordu vücuduna. Karısı artık evde durmuyordu pek! Sabahtan çıkıp annesine gidiyordu.

Beşinci gün dışarı çıktı. Kahveye girecekken vazgeçti. Fabrikadakilere rastlayabilirdi. Kahvenin önünden geri dönüyordu ki küçük fabrikada çalışanlardan birine yakalandı. İster istemez onunla konuşmak zorunda kaldı

Kaynakta çalışan Çorumlu zorla kahveye soktu onu.

Küçük bir masaya oturdular. Çorumlu, çaycıya birer çay getirmesini söyledi. İbrahim oldukça sıkıntılı bir halde çevresine bakınıyor, bir an evvel masadan kalkmanın yollarını arıyordu.

— Senin aklını bayağı çelmişler yahu. Doğru yapmadığımızı anladık biz. Onlar halâ göremediler gerçeği.

— Yani siz bir avuç kişisiniz, geri kalan altıyüz kişi mi göremedi gerçeği?

— Evet ya, altıyüz kişi! Altıyüz kişi neyin peşinden sürüklendiğini bilmiyor. Direnişi yürütenler ücretleri artırmak, atılan işçileri işe aldırmak için mi mücadele ediyorlar sanıyorsun. Öyle görünüyorlar ama onların bizim ekmeğimizi falan düşündükleri yok. Onların asıl amaçları başka. Altıyüz kişiyi ideolojik amaçla kullanıyor onlar.

— Ne için kullanıyorlar dedin?

— İdeolojik amaçları için.

Kalkmak için acele ettiğini unutmuştu İbrahim. İdeolojik amaçları ne imiş diye sordu.

— Bilmiyor musun? Sen de çok safsın doğrusu. İşte bunun için körükörüne gidiyorsunuz peşlerinden. Bak, seni son kez uyarıyorum. Fabrikaya çalışmaya gel. Hem de hemen yarın gel. Ben konuşurum fabrikadaki arkadaşlarla. Senin memlekete gitmek zorunda kaldığını, fabrikaya onun için gelemediğini söylerim.

— Şu ideolojik amaçların ne olduğunu söylesene sen?

Çorumlu önce bir duraladı.

— Bunu anlatmak çok uzun sürer. Sen fabrikaya gel. Bunları fabrikada konuşuruz. Bizim tornacı Davut daha iyi aydınlatır seni.

İbrahim birden ayağa kalktı.

— Hayır, gelemem. Fabrikada çalışmak doğru bir iş değil.

— Çalışanların yolunu kesip dövmek doğru mu peki? Fabrikada çalışıyor diye birçok kişinin ağzını burnunu kırmak doğru mu? Haydutluk değil mi bu?

— Başka çıkar yol var mı? Altıyüz kişi sizin yüzünüzden işsiz mi kalsın? Fabrikada çalışmamız için bizi kullanan kim?

Çorumlu şaşırmıştı. Bu şekilde tepki göreceğini ummamıştı hiç. İbrahim, çaycının yanına gitti. Sadece kendi çay parasını verdi. Tam giderken, geri dönüp Çorumlu'nun çay parasını da verdi. Dışarı çıkmadan Çorumlu'nun yanına gitti:

— Kusura bakma! Altıyüz kişi dışarıda iken fabrikaya çalışmaya gelemem ben.

Dışarı çıkınca derin bir nefes aldı. Hareketi hoşuna gitmişti. «İyi yaptım» dedi kendi kendine.

O akşam karısına çok iyi davrandı. Karısı, ondaki bu değişime pek anlam verememişti.

*
**

Ertesi gün çadıra gitti. Çadıra gelmeden daha, uzaktan işçilerin toplanmış olduklarını gördü. Gidip gitmemekte tereddüt etti ilkin. Yolun başında durup, çadırın önünde ne olup bittiğini anlamaya çalıştı. Köyden doğru ikişerli, üçerli gruplar halinde işçiler geliyordu halâ. İbrahim'in yanından geçip gidiyorlardı. İbrahim de onların peşinden yürüdü.

Öyle büyük sayıda bir kalabalık yoktu çadırın önünde. İşçilerin aralarında göze çarpan boşluklar vardı. Durgunluk içindeydiler sanki. Çadırın etrafındaki herşey bir dağınıklık izlenimi veriyordu.

Demirkapı'ya birlikte gittiği işçilerle yüzyüze gel-

mekten çekiniyordu. Bir ara farkında olmadan, kalabalığın içinde onları arandı. İçinden atamadığı bir huzursuzluğu vardı. Gelse de gelmese de olacaktı bu huzursuzluk; biliyordu bunu.

Az sonra İsa'nın sesini duydu. Kalabalığın arasından uzanıp baktı. İsa bir sandalyenin üzerine çıkmıştı. Sinirli bir hali vardı. Sesinde, insanı titreten bir yan vardı. Sanki orada bulunanlara değil de yalnızca İbrahim'e konuşuyor gibiydi. Yalnız onu suçluyordu sanki. İçinde kötü bir eziklik duydu İbrahim.

İsa, işçilerin karşısına çıkıp konuşamayacağını sanırdı ilk günler. Söylemesi gereken sözcükleri bulamayacak, ya da birbirine karıştıracak sanırdı. Her gün konuştuğu arkadaşları, alışkın olduğu insanlar bir araya gelince, onların karşısında neden heyecanlanırdı insan? İsa duyduğu bu heyecandan uzun süre kurtulamadı. İlkten konuşmayı kısa keser, söyleyeceklerini bir çırpıda söyler, fazla uzatmazdı. Bazen konuşmanın ortasında takılır kalır, hemen başka bir konuya geçerdi. Sonraları açıldı. Daha bir cesaretlenir oldu. Kendi de farkında olmadan daha kolay konuşmaya başladı. Konuştukça aklına yeni düşünceler geliyor, konuşmasına onları da ekliyordu. Sonra baktı ki; oluyor bu iş! Hem de gayet kolay oluyor. İnsanın kafasında söyleyeceği şeyler oldukça ve söylemek istediklerini duyuyorsa içinde, geriye bu duygularını ve düşüncelerini ortaya dökmesi kalıyor sadece. Artık konuşmaktan büyük bir haz duyuyordu. Ve yalnızca düşüncelerini dökmüyor, aynı zamanda onları etkili bir hale getiriyordu. Bir canlılık katıyordu sözcüklere. Ne zaman akla, ne zaman duygulara sesleneceğini iyi kavradı gitgide. Ağzından dökülen sözcükler, yavanlıktan kurtulmuş; titreşimleri insanları harekete geçiren, onlara yön veren bir güç olmuştu.

Konuşurken insanın kendine güvenmesi gerekiyordu. Sandalyenin üstüne çıkıp, insanların yüzlerine baktığında onlardaki umutsuzluğu görüyordu. Bu umutsuz bakışlar bir şeyler bekliyordu ondan. Eskisi kadar büyük bir çoğunluk oluşturamadıkları bir gerçekti. Orada bulunan işçilerin hepsi biliyor ve görüyordu bu gerçeği. Umutsuzluk ve tedirginlikte İsa'nın da onlardan farkı yoktu. Fakat belli etmemeliydi bunu. Gerçeğin üstüne korkusuzca gitmeli ve hepsinden önemlisi üstesinden gelmeliydi.

Etkilenmişti İbrahim. Daha konuşmanın başında etkilenmişti. Çevresine bakındı. Herkes suskun, dinliyordu. İlk geldiğinde böyle miydi? Ne kadar çok kalabalık vardı o zaman. Fabrikadakiler haklıydı belki de; sonuçsuz bir hareketti bu. Yine de İsa'nın konuşması bir şeyler kıpırdatıyordu insanın içinde. Gitgide zorla kabul ettiriyordu kendini insana. İnanılmaz bir canlılık yaratıyor, hareketsiz başları harekete geçiriyor, bakışlar canlanıyordu bu sözler karşısında. Bu sözcüklerde bilgelikten çok; inanç vardı, duygu yüklüydü.

— Üç aydan beri direnişteyiz. Direnişin başından beri birliğimizi korumasını bildik. Evet, bugün de aynı kararlılık, aynı birlik sözkonusu. Aranızdan birçok kişi eksik ve bu yüzden herkes kuşku ile bakıyor birbirine. Bütün bunlar birliğimizin bozulduğu anlamına gelmez. Gün geçtikçe durumumuz güçleşiyor. Ama bir gerçek var; mücadelemizi bu güne kadar başarıyla sürdürdük. Şu anda burada bulunan sizler mücadeleye bağlılığımızın ne kadar güçlü olduğunu göstermiş oluyorsunuz. Bu güç, içinde bulunduğumuz zorluğun üstesinden gelecektir.

Mücadelemiz çok yönlü. İşverene, fabrikada çalışanlara, maddi zorluklara karşı mücadele vermemiz gerektiği gibi, birliğimizi sağlamlaştırmak için de mücadele vermemiz gerekiyor. Dağınıklıkla baş etmeliyiz. Kimsenin

birliğimizi bozmasına izin vermemeliyiz. Toplantıya gelmeyen arkadaşlarımız belki dışarda çalışmaya gittiler. Maddi zorluklar onların buraya gelmesini engelliyor.

Hissedilir bir homurdanma yükseldi kalabalıktan. Son söz herkesi öfkelendirmişti. İsa, «hangimiz zorluk içinde değiliz ki,» diye bağırdı birden. Çıt çıkmadı kimseden.

Sizlerin maddi durumu iyi de o yüzden mi buraya geliyorsunuz?

Sustu, hiç konuşmadı bir müddet. İçinden taşan duygular nerede olduğunu unutturmuştu ona. Kendini kaybetmişçesine devam etti konuşmaya.

— Onlarla aramızdaki fark şu: Onların göremedikleri bir gerçek var. Direnişin ilk günlerinde yirmi gün fabrikada kaldık. O zaman fabrikada başka işçi çalışmasına imkân yoktu. Fabrikadan çıktıktan sonra durum değişti. Eğer biz bu güne kadar hep birlikte karşı çıkmamış olsaydık, bugün fabrika tümüyle üretime geçmiş olurdu O zaman burada, çadırın olmasının ne anlamı kalırdı. Bir gerçek var ortada. Direnişi kazanmak istiyorsak hep birlikte tepki göstermeliyiz. Bu tepki sürekli olmalı. Onun için burada olmalıyız! Dağınıklığa hiçbir şekilde meydan vermemeliyiz.

Bu sözler bir yumruk gibi inmişti İbrahim'in kafasına. Nefes alamayacakmış gibi hissetti kendini. Çevresindekilere bakmaktan korktu. O anda herkes sanki hesap soracaktı ondan. Bakışlarını yere eğdi.

İsa, bundan böyle toplantıların sıklaştırılacağını söyleyerek devam etti konuşmasına. Herkes, gelmeyenlere haber verecek, onların da toplantılara gelmelerini sağlayacaktı. Direniş çadırında olmanın önemini anlatmak gerekiyordu gelmeyenlere. Nöbetlere gelmeyen olursa cezalandırılacaktı mutlaka. Gelmeyenlerin gerekirse evlerine

gidilecek, çadıra gelmeleri sağlanacaktı.

İsa'nın dediğine göre direnişe gelmemek büyük bir suçtu. Tüm bu düşünceler karmakarışık etmişti kafasını İbrahim'in. Direniş yerinden uzaklaşınca, direnişin başarıya ulaşacağına olan güvenini yitiriyor, kendini boşuboşuna tehlikeye attığı korkusuna kapılıyordu. Kafasında kesin olan bir şey vardı; o da dışarıda bir sürü işçi varken fabrikaya gidip çalışmak onursuzluktu. Direniştekiler fabrikadakilere benzemiyordu. Daha dürüst davranıyordu onlar. Fabrikadaki kötü yaşama karşı çıkıyorlardı. Haklı olan direniştekilerdi. Haklı olsalar da ellerinden ne gelirdi ki? Ne yapabilirlerdi? İşte bu sorunun yanıtını veremiyordu bir türlü. Evet, eziliyorlardı. Fabrikada çalışma koşulları kötüydü. İnsan yerine konmuyorlardı. Ama bunu değiştirmek o kadar kolay mıydı? Şimdi ne olmuştu. Bir sürü zor durumla karşı karşıya kalmışlardı. Ne olacağı belli olmayan bir şeyin peşinden sürüklenip gidiyorlardı. Büyük bir ihtimalle başaramayacaklar, işsiz kalacaklardı sonunda. O zaman daha mı iyi olacaktı? Kötü de olsa fabrikadayken bir işleri vardı hiç olmazsa. İyi, kötü, çalışıp birkaç kuruş alıyorlardı. Fabrikaya geri dönemezlerse bir daha nasıl iş bulabilirlerdi? İşte şimdi yeniden kafası altüst olmuştu. İsa'yı dinlediğinde yüreğinde duyduğu duygu yeni bir çelişkiye düşürmüştü onu. Belki de başarabilirlerdi. Yok, yok olamaz! İşveren anlaşmaya asla yanaşmaz. Çalıştırmasa ne olacak fabrikayı? İşçiler ne kadar dayanabilecek buna. Ne olacak ki başka. Ama direniş dağılmıyordu işte. Günler geçiyor, dağılmıyordu direniş. Dağılmamak için canlarını dişlerine takıp, mücadele ediyordu işçiler. Kötü durumda olanlar, fabrikada çalışanlardı. Ya başarırlarsa? O zaman ne yapacaktı fabrikadakiler?

Kafası karmakarışık, gitti nöbet listelerine baktı. İki

gün sonra gece nöbeti vardı. Bir de fazladan gündüz nöbeti yazmış olduklarını görünce şaşırdı. Yanlış görüp görmediğine emin olmak için bir daha baktı. Hayır, yanlış değildi. Bir nöbet fazla yazılmıştı. İtiraz edecekken, bir haftadır çadıra uğramadığı geldi aklına. Vazgeçti hemen. Belki de ceza nöbeti yazmışlardı.

Tam gidecekken Çorumlu'nun para dağıtacaklar, dediğini hatırladı. Kimse böyle bir şeyden bahsetmemişti oysa. Birine bir şey sormaya cesaret edemedi.

İşçilerin çoğu dağılmıştı artık. Gitmek istemedi canı. Çevrede dolaştı bir süre.

⁂

O akşam üstü, fabrikaların paydos saatinde, fabrikanın önünden Silahtar'a giden yolda beklediler. Altı kişiydiler. Birol hariç, hepsi de büyük fabrikanın işçileriydi. Kazan fabrikasının servis araçlarından çıkacak olan işçileri bekliyorlardı. Ana yoldan ayrılmışlar, dar bir sokağa saklanmışlardı. Sokağın iki tarafında yüksek duvarlar vardı. Sokak hemen ötede kıvrılıyor, yokuş yukarı evlerin arasından devam ediyordu.

Yoldan tek tük gelen geçenler oluyordu. İsa, sabırsızlık içinde duvara arkasını yaslamış bekliyordu. Direnişçilere aleyhinde atıp tutan Esat ustaya iyi bir ders vermek gerektiğini düşünüyordu. Esat usta buralarda bir yerde oturuyor olmalıydı. Tam o sıra sokağın köşesinden gelmekte olan üç kişi gördü. Gayri ihtiyari doğruldu yaslandığı yerden. Yok, bunlar fabrikadan değildi. Fakat o sıra İsa'nın hiç ummadığı bir şey oldu. «Bunlar bizim fabrikadan,» diye bağırdı Birol. Bağırmasıyla birlikte en öndekinin üstüne atıldı. Aynı anda hemen önündeki kısa boylu, gür bıyıklı olana yumruğunu savurdu. Gür bıyıklı son anda kaçındığından, fazla şiddetli gelmemişti yum-

ruk. Yine de arkasındaki duvara gerisin geri gitti. Kendini toparlayabildiğinde ceketinin cebinden uzun bir tornavida çıkardı. Birol'a saldırmaya fırsat bulamadan büyük fabrikanın işçileri üstüne çullanıp, yere yıktılar. Tornavidayı elinden bırakmamıştı halâ.

Diğerleri o kargaşalık sırasında kaçmaya başladılar. «Tornavida var elinde, tornavidayı alın,» diye bağırdı birisi. Tornavidayı almaya gerek kalmamıştı. Dayak yiyen, üst üste atılan tekmelerle tostoparlak olmuştu yerde. Dört-beş kişi üstüne yığılmış, tüm hınçlarını ondan çıkarıyorlardı sanki. Tekmeler nereye rastlarsa, birbiri ardına; başına, karnına iniyordu durmadan. O halâ iki eliyle başını korumaya çalışıyordu. Başını kollarının arasına almış, sesini bile çıkaramıyordu.

Birol ayakta dikilmiş, yerdeki adama bakıyordu. Donup kalmış gibiydi. Sonra birden kaçanların arkasından koşmaya başladı. İki kişi daha koştu Birol'la birlikte. Kaçanlar çoktan gözden kaybolmuşlardı bile.

— Şemsiyeli olanı şu taraftan gitti, dedi yoldan birisi. Elinde tabanca vardı, diye ekledi.

Koştular o tarafa. Kimseyi bulamadılar. Sonra geri dönmek zorunda kaldılar.

— Hiçbirini yakalayamadınız mı? diye sordu İsa.

— Hayır, kaçtılar.

Yerde yatan adam inliyordu. Bıraktılar onu orada.

*
**

Akşamki olaydan tam iki saat sonra İsa kahvede buldu Birol'u.

— Durma, kaç! Seni arıyorlar. Jandarmalar çadıra gelmiş, seni sormuşlar. Yakalama emri çıkmış hakkında.

Birol:

— O neden ki? Ne yaptım ben? diye sordu şaşkınlıkla.

— Bir terslik oldu. Dövdüğümüz adam bıçaklanmış kalçadan. Senin ismini vermiş.

Gözleri hayretle açıldı Birol'un. «Ama ben bıçaklamadım ki,» diyebildi.

— Sen yaptın sanıyorlar. Bizim boyacı çocuk yapmış. Yere düştüğü sırada kalçasına batırmış. Gerçi fazla batırmadım diyor ama yine de seni tutuklayabilirler. Ortadan kaybolman gerek. Gideceğin bir yer var mı? Evine gitme! Evden arayabilirler. Bize gel istersen bu akşam. Bizden hiç; kimseyi tanıyamamışlar. Boyacının yaptığı çocukluk işte. Heyecanlanmış o anda. Seni zor duruma düşürecek. Neyse, oldu bir kere. Burada fazla durma. Gidelim istersen.

Hiç aklına gelmezdi böyle bir şey. Birini bıçakladığı için aranacaktı ha?! Bir bu eksikti. Kahveden çıktıktan sonra çadıra gidecekti. Gidemeyeceği düşüncesi kafasını allak bullak etti. Bütün bunlar bir yana İsa'nın dediği gibi köyden bir an evvel uzaklaşmalıydı.

*
**

Tam karşısında İsa'nın yatağı. Onun henüz uyumadığını biliyor Birol. Kendisinin de uyuyabileceğini sanmıyor. Perdenin aralığından sokak lambasının ışığı gözüküyordu. Güçlü bir hortum gelmiş, onu dünyadan koparmış, çok uzakta küçük bir yıldıza atmıştı. Dünyayı görüyordu uzaktan; orada bir sürü insanların olduğunu biliyordu. Alıştığı tüm bir yaşam vardı orada: Duygularını, acılarını, düşüncelerini oluşturan bütün bir yaşam... Oradaydı. Gitmesi de olanaksızdı.

Sabah her zamanki gibi herkes toplanacaktı çadırın

önüne. O olmayacaktı yalnız. Yüreğini korkunç bir sıkıntı kapladı. Eli kolu bağlanmış gibiydi.

İsa'nın kızkardeşi kalınca bir yorgan vermişti üstüne. Kışın soğuk günleri değildi henüz. Bir ara gözleri yarı açık, uykuya daldı. Kalın yorganın altında terlediğini hissetti. Farkında olmadan açtı üstünü. Gözlerini açtığında vücudunu bir titremedir aldı. Sokak lambasının ışığı sönmüştü. Odanın içi kopkoyu bir karanlıktı. Başını kaldırıp, İsa'nın yattığı tarafa baktı. Gözleri karanlığa alışana dek görmeye çalıştı. İsa uyuyor mu, uyumuyor mu anlıyamadı. Vücudundaki titreme geçmemişti daha. Ayağından omuzuna kadar sağ tarafı ısınmıyordu bir türlü. Tekrar kalın yorganı çekti üstüne.

Buraya gelişini düşündü. İsa'nın anası iri ve sert çizgilerin oluştuğu eliyle omuzuna vurmuştu dostça.

— Kakutsy?

Kadın türkçe bilmiyordu. «Nasılsın?» diye soruyor dedi İsa usulca.

— İyiyim.

— Dobro, de! Boşnakça «iyiyim» demektir.

— Dobro!

Anası içeri buyur etti onları. Boşnakça bir şeyler söyledi. «Aynı fabrikadan mısınız?» diye soruyor dedi İsa, Birol'a dönüp. Anasına; «Aynı fabrikadanız» diye yanıt verdi.

Anası bir süre sonra yalnız bıraktı onları. Aradan çok geçmedi, yer sofrası kuruldu. Boşnak böreği, ayran, et yemeği... Birol'un uzun zamandan beri ağzına koymadığı yemeklerdi bunlar. İsa'nın kızkardeşi, bir de ağabeyinin karısı hazırlamışlardı sofrayı.

— Ağabeyim otobüs fabrikasında çalışıyor. Büyük ağabeyim yurtdışında.

Birol'un gördüğü dostluk, yemeğin verdiği sıcaklık

içindeki sıkıntıyı unutturmuştu ona. Bundan sonra ne yapacağı sorusunu düşünmek bile istemiyordu o anda. İsa'nın yaşlı anası ile babası bilmiyordu türkçeyi. Türkiye'ye yaşlılıklarında gelmişler, o yaştan sonra da türkçe öğrenememişlerdi. Öğrenmelerine de gerek yoktu pek. Çevrelerinde hep Boşnak aileler oturuyordu.

İsa kızkardeşine;

— Arkadaşım bizde kalacak, dedi. Ona da yatak yapın.

İsa, evde de çadırdaki gibi otoriter davranıyordu. Birol'un dikkatini çekmişti bu hali. Kırıcı bir sertlik değildi yalnız; doğal davranıyormuş gibiydi. Bir şey isterken «verir misin?» demiyordu meselâ. «Ver» diyordu. Ya da «şunu yap,» diyordu. Hepsi de oldukça rahat ve içten davranıyorlardı Birol'un yanında. Ağabeyinin iki çocuğu vardı. Biri oldukça küçüktü. Anası bir ara bir köşeye çekilip emzirdi onları. İsa'nın yaşlı babası fabrika hakkında birkaç soru sordu Birol'a. İsa türkçeye çevirdi, Birol da yanıt verdi.

Sıkılacağını sanmış ama sıkılmamıştı. Yine de bir süre sonra İsa, onu başka bir odaya götürdü. Onlar, o odaya geçmeden önce **yataklar yapılmıştı bile.**

Yatağa uzandıklarında, «bundan sonra ne yapacağım?» diye sordu Birol.

İsa neden sonra yanıt verdi.

— Herhalde çadıra gelemezsin bir süre. Ortalıkta gözükmesen iyi olur.

Uzun bir süre konuşmadılar.

— Bu yüzden hapse girermiyim dersin? Neresinden girmişti bıçak?

— Kalçasından.

Birol, doğrulup oturdu yattığı yerden.

— Ne diyor boyacı oğlan? Niye batırmış bıçağı?

— Sesini çıkarmıyor. Korkmuş. O an heyecana kapılmış birden. —Yattığı yerde yana döndükten sonra— jandarmalar gelmiş bizden sonra adamı hastaneye götürmüşler. Jandarmalar ifadesini almış. Diğerleri sonradan gelip ifade vermişler.

Gece yarısı olmuş, halâ konuşuyorlardı. Yalnız birbirlerine verdikleri cevaplar arasındaki süreler gitgide uzamıştı. Bir de yan odalarda uyuyanları uyandırmamak için fısıltıyla konuşmak zorundaydılar.

— Böyle olacağı aklıma gelmezdi hiç. Şansa bak! Gele gele bizim fabrikadakiler geldi. O anda, onları birden karşımda görünce düşünmeye fırsat bulamadım. İçimden hep köşeden biri çıkar çıkmaz atılacaksın üstüne diye şartlandırmıştım kendimi. Hoş düşünsem de değişen bir şey olmazdı ki. —Bir süre suskun kaldı— Zor sıyrılacağım galiba bu işten... Ha?.. Ne dersin? —Sorusuna yanıt alamadığının farkında olmadan konuşmasına devam etti.— Bıçaklamanın cezası nedir?

Yine yanıt alamamıştı İsa'dan. Yattığı yerden doğruldu. Bu sefer birazcık daha yüksek sesle sordu:

— Bıçaklamanın cezası nedir sence?

— .....

— Uyudun mu?

Baktı ki İsa uyumuş, yeniden uzandı yatağa. İsa'yı sorduğu sorunun yanıtını kendi bulmaya çalıştı.

Sokak lambasının ışığı yeniden yandı. Düşünceleri fabrikaya doğru uzandı. Kalın yorganı bir kenara itti tekrar. Sorular bir çığ gibi büyüyordu kafasında. Birine yanıt bulmadan, bir diğerine geçiyordu. Karşısında müdürün odacısını gördü bir anda. O da en az onun kadar şaşırmıştı. Arabadan inenlerle ilk kendisinin karşılaşacağı aklına gelmemişti. Bunlar bizim fabrikadan, diye bağırdığını hatırladı. İlk yumruğu vurmaktan başka bir şey dü-

şünememişti o an. Haklı mıydı, değil miydi; onu da düşünemiyordu. Farkında olduğu tek bir şey vardı: Zorunluydu buna.

*
**

Dağılmakta olan işçilerin arasında Ateş'i gördü. Servis arabasına binmek üzereydi. Birol çıkış kapısındaydı. Seslendi; duyuramadı. Çekine çekine bağırdığından sesini fazla yükseltememişti. Kapıdaki bekçiye söyledi. «Gidemem,» dedi bekçi. «Ben gideyim yanına,» dediyse de bekçi oralı olmadı. Ne lâftan anlamaz adam, diye geçirdi aklından.

İki saattir bekliyordu fabrikanın önünde. O kadar yakınındayken onu göremezse... Fabrikanın çevresinde bekçilerin dikkatini çekecek kadar dolaştığını sanıyordu. Belki de bekçi bu yüzden ters davranmıştı. Neredeyse arabalar hareket edecekti. Umutsuzluk içinde işçilerin arasından arabalara kadar koşmayı bile düşündü. Bekçiden yana bakınca, ona görünmeden geçmenin olanaksız olduğunu kabul etmek zorunda kaldı. Çabuk bir çözüm bulmalıydı. Ama nasıl? İşçilere baktı; birine söyleyebilirdi. Söyleyebileceği birini arandı. Aklına yatan birini buldu sonunda. Çok genç bir işçiydi bu. İlerideki beyaz renkli büyük otobüsü gösterdi ona.

Biraz bekledikten sonra Ateş'in otobüsten indiğini görünce rahatladı. Kaç kez geri dönüp ana yola kadar gitmiş, sonra tekrar gelmişti fabrikanın önüne. Acemice elini sıktı Ateş'in.

— Seninle konuşmak istiyorum.

— Burada mı?

Çevresine garip garip baktı Birol. Sonra çabucak toparladı kendisini.

— Yoo... Biraz dolaşalım diyecektim. Servis araba-

sıyla gitmesen olmaz mı?

— Çantamı alayım öyleyse.

Servis arabası kalkmak üzereydi. Koşa koşa gitti. Çabucak indi arabadan. Onun arabalara kadar gidip gelmesi arasındaki zaman bir ömür boyu kadar uzun geldi Birol'a. Halâ gelmekle yanlış yapıp yapmadığını düşünüyordu. Söyleyeceği ne varsa hepsini unutmuştu. Anlatacağı şey önemini birdenbire yitirivermişti. Başına gelen olayı ne kadar da büyütmüştü gözünde. Ya az evvelki telaşlı hali? Ateş'i meraklandırmamak için hemen söylemeyecekti. Daha sonra da soğukkanlılıkla kısaca anlatacaktı başına gelenleri. Kendi için üzülmemesini istiyecekti ondan. Merak edilecek bir şey yoktu.

Şimdi ise fabrikanın kapısında beklerken pek komik, biraz da garip hissediyordu kendisini. O kısa an içinde kötü tahminlerde bulundu. Onun çantasını sonradan almasını, görüşmek için istekli olmayışına yordu. Azcık olan cesaretini kaybetti. İnsanın budala olmaya gönüllü olduğu anlar vardır. Kendisini, kendi gözünde küçük düşürmek için elinden geleni yapar. Böylelikle o andaki garip durumundan kurtulacağını sanır. Kendisini yüceltmesi de, küçültmesi de birtakım dayanaklardır aslında.

Ateş geri geldiğinde, düşünceli bir halde buldu Birol'u. Gelir gelmez, durmadılar, birlikte yürümeye devam ettiler. Ateş, yol boyunca kaçamak bakışlarla Birol'dan yana baktı. Konuşmasını bekledi onun.

— Ne olduğunu söylemeyecek misin?

İçtendi Birol'un bakışları. Bu bakışlardaki sıcaklığın yüreğini ısıttığını hissetti.

— Seninle konuşmak ihtiyacını duyuyorum, diyerek söze başladı Birol. Geç kalırsan merak ederler mi seni?

Usulca «hayır» dediğini duydu Ateş'in. Tüm dikkati anlatacağı olaydaydı. Söze nereden başlayacağını düşünü-

yordu devamlı. Bir türlü başlayamamanın verdiği bir sıkıntı kapladı yüreğini. Yaşamının kaba yanlarının farkına vardı o anda. Her nedense yaşamının bu yönü daha önce bu denli kaba gelmemişti ona. Ne olduysa dobra dobra söylemeliydi. Düşündüğü gibi yaptı. Hatta biraz fazla ileri gitti.

— Jandarma beni arıyor.

Şaşırtmıştı Ateş'i. Sanki onu daha da şaşırtmak istercesine:

— Direnişten değil, adam bıçaklamaktan.

Ateş'in yüzüne baktı. Onun neler düşündüğünü anlamaya çalıştı. Ateş'in yüz çizgilerinin bir anda üzüntüye dönüştüğünü gördü.

— Bıçaklayan ben değilim, diye düzeltti sözlerini. Sadece, ben oradaydım. Benden biliyorlar şimdi.

Kendisinin suçsuzluğunu kanıtlamaya uğraştı durdu. Birol için Ateş'in üzüntüsünün gerçek nedenini anlayabildiği pek söylenemez! Bıçaklanan adama vuranın ilk kendisi olduğunu büyük bir saflıkla söylemek zorunda kaldı. Bocaladı durdu. Adamın yere düşüşünü, ayaklar altına alınışını kısadan geçti. Direnişi sürdürebilmeleri için böyle davranmak zorunda olduklarına dair uzun izahlara girişti. Anlattıkça anlattı ama sıkıntıdan kurtaramadı bir türlü kendisini.

— Ne yapacaksın şimdi?

— Eve gidemem, diye yanıt verdi Birol. Kızkardeşim var gidebileceğim yer bir tek. Dün gece benim Küçükköy'deki eve jandarma gelmiş polisle birlikte. Yan tarafta oturanlara sormuşlar. Bu sabah öğrendim. Dün gece bir arkadaşın evinde kalmıştım. Şu işe bak. Jandarmaların yanında şişmanca bir astsubay varmış.

Anlatacak bir şeyler bulamamanın sıkıntısı içinde başçavuşu anlatmaya koyuldu:

— Bak bu başçavuş nasıl bir adam biliyor musun? Bizi kötü durumda gördükçe yüzü gülüyor adamın. Direnişi kaybedeceğimize dair bahse girdi adam. Direnişi kazanırsak rütbelerini sökecekmiş. En büyük zevki de karşımızda pis pis sırıtmak. Söylediğine bakılırsa durumumuza çok üzülüyormuş.

Düşünceli bir hali vardı Ateş'in. Birol oldukça beceriksiz hissediyordu kendisini. Bu beceriksiz, bu sıkıcı durumdan kurtulması için bir şeyler yapmalıydı. Kendi de farkında olmadan Ateş'in elini arandı eliyle. Eli boşlukta dolaştı bir süre, aradığını buldu sonunda. İlkten ürkek ürkek... Dokunduğu elin hareketini bekledi; tedirgin. Ateş çekmedi elini. Yavaş yavaş avucunun içine aldı. Sonra çok değerli bir şeyi yitirmek istemezcesine hafifçe sakladı avucunda. Güzel, sımsıcak duygulardı bunlar. Birol, başını ondan yana çevirip, bakmaya dahi korkuyordu. İyice emin olmak için avucundaki eli yokladı; gevşetti elini bırakır mı diye. Hayır, bırakmıyordu. Avucundaki sıcak duygudan başka bir şey düşünemiyordu artık.

Hava kararmıştı. Arabaların ışıkları akıp gidiyordu yol boyunca.

Kasım ayının son pazartesi akşamı kazan işçilerinin günlüğüne önemli bir tarih olarak geçecekti. O günkü olayları hazırlayan nedenleri anlayabilmek için birkaç hafta öncesine dönmek gerekir. Aslında bu kadarı da yetmez elbet. Pazartesi ve bir gün öncesine dört aylık bir mücadele sonucu gelindiğini unutmamamız gerekir.

Dört aydır süren direniş işçilerde sabır bırakmamıştı. Fabrikada çalışanların sayısında artma olmuyordu ama ne yapılırsa yapılsın çalışanlar engellenemiyordu bir türlü. Küçük bir azınlık bile olsalar, fabrikanın çalışıyor olması demekti bu. O güne değin bir sürü adam dövülmüştü çalışanlardan. Yine de birkaç kişinin dışında inatlarından vazgeçmemişlerdi. Direnişçi işçilerin tüm dikkatleri bu noktada toplanıyordu. Fabrikada çalışan birkaç kişi de olsa direniş bitmeyecekti. Dışardan yabancı işçi getirildiğini de duyuyorlardı. İşçilerin konuştukları tek konu buydu.

Aralarında geçen tartışmalar, kafalarındaki düşünceler, sonunda öyle bir noktada birleşti ki; ne pahasına olursa olsun fabrikada çalışanların kesin olarak engellenmesi sonucuna vardılar. Başka çıkar yolları yoktu. Kimse ortaya çıkıp bu şekilde bir öneri getirmedi. Kendiliğinden bir düşünce herkesin ortak fikri haline geldi. Fabrikayı yeniden işgal etmemiz gerek diyordu işçiler. Nasıl gerçekleşecekti bu, bilmiyorlardı. Lakin gitgide herkesin kafasında yeretmeye başladı bu düşünce. Sonra başka bir

şekle dönüştü: Fabrikanın çıkış kapısının önünü kesmek! Daha evvel denemişlerdi bunu. Üstelik başarısızlıkla sonuçlanmıştı. Şimdi ise böyle bir şeyi cesaretle konuşuyorlardı. Jandarmaların, onları engelleyeceği umurlarında bile değildi. Tutuklanmayı da umursamıyorlardı. Hani içlerinden biri çıksa, «hadi yürüyün fabrikaya,» dese, hemen o kişinin arkasına takılıp yürüyüşe geçeceklerdi. Gözleri tehlikeyi görmez olmuştu. Hiçbir şeyden korkmuyorlardı.

Kimse çağırmasa da geliyorlardı çadıra. Çadırda toplanıp, akşama değin dağılmadan duruyorlardı. Kahvelere de gitmiyorlardı. Son günlerde içlerindeki öfkeyi açığa çıkaran küçük birtakım olaylar gerçekleşti. Küçük olmakla birlikte, direnişin havasını son derece gerginleştirecek, küçümsenmeyecek olaylardı bunlar. Bu olayların en önemlisi Sivaslı Mehmet ile başçavuş arasında geçti.

Olayın asıl nedeni Selimoğlu'nun fabrikaya gelişiydi. Yağmur yağıyordu o gün. İşçiler yağmur çamur demiyorlar, çadırın çevresinden ayrılmıyorlardı. İçlerindeki öfke azgın ve dizginlenemez bir hale gelmişti. Hepsi böyleydi. Yaşadıkları günlerin zorluklarından bunalmışlardı artık. Yağmur hafiften yağıyor, insanların açıkta dolaşmalarını engellemiyordu. Bir gece önce hiç durmamacasına yağmış, etrafta su gölleri oluşmuştu. İşçiler, yağmur sularından oluşan su gölcüklerine, havanın serinliğine baktıklarında kışın yaklaşmakta olduğunu hissediyorlardı. Sıcak rüzgârlar yerini soğuk rüzgârlara bırakmıştı. Kara bulutlar, gökyüzünden hiç eksik olmuyordu. Çadırın etrafında kanal açmasalardı, olduğu gibi su basacaktı çadırı. Kış kötü şeyler getiriyordu akıllarına. Başlangıçta hiçbiri direnişin bu kadar çok süreceğini tahmin etmemişti. Kış akıllarına gelmemişti. Şimdi ister istemez düşünmek zorunda kalıyorlardı. Hiçbiri yakacak alamamıştı evine Bu da kışı

soğukta geçirmeleri demekti. Bunu düşünmek bile insanda akıl bırakmıyordu. Direniş boyunca farkında olmadan yediyüz kişi olarak düşünmeye alışmışlardı. Yediyüz kişi birbirinden ayrılmaz olmuştu. Tek kişilik çözüm aramıyorlardı. Dört aydır nereye giderlerse birlikte gitmişler, jandarmalar kovaladığında birlikte kaçmışlar, arkadaşları tutuklandığında birlikte üzülmüşler, adam dövmeye gittiklerinde birlikte dövmüşlerdi. Geceler boyu birlikte nöbet tutmuşlar, karılarından daha çok beraber olmuşlardı birbirleriyle.

Barajın kapaklarını açmışlardı o gün. Derenin suları tahta köprünün hizasına kadar geliyordu. Hatta öğleye doğru zaman zaman köprüyü bile aşmaya başladı. İşçiler koşarak geçiyorlardı üstünden. Yağmur sularıyla, kapakları açılan barajdan gelen sular deli gibiydi. Önüne ne çıkarsa sürüklüyordu: Tahta parçaları, ağaç dalları, hiçbiri suyun şiddetli sürükleyişinden kurtulamıyordu.

İşçiler artık çekinmiyorlardı fabrika tarafına geçmeye. Askerler eskisi gibi engel olamıyorlardı onlara. Askerlerle işçilerin çoğu birbirini tanır olmuşlardı artık. Hatta bazı geceler erlerden birkaçı sohbete geliyordu. Aralarında başka fabrikada çalışmış olanlar da vardı. Onlar fabrikada çalışanlara kızıyorlardı. Onların yüzünden bütün gün burada dikiliyoruz diyorlardı. Söylediklerine göre, fabrika idarecileri direnişin ilk günleri fabrikadaki yemeğe erleri de çağırıyorlardı. Sonraları sadece başçavuşu çağırır olmuşlar.

İşçiler Selimoğlu'nun geldiğini duyar duymaz, fabrikanın yan tarafından geçen yola doluştular. Bulundukları kısımdan, arka arkaya dizilmiş atelyelerin kapıları görünüyordu. Sayıları dörtyüze varmıştı işçilerin. Hep bir ağızdan Metalurji Sendikası'nın adını yüksek sesle bağırmaya başladılar.

Çok geçmedi, Selimoğlu, ortadaki atelyenin kapısında gözüktü. Önce derin bir sessizlik oldu. Kimseden çıt çıkmadı o an. Sonra yuh sesleri duyulmaya başladı. Giderek daha da yükseldi. Ses, fabrikanın duvarlarında yankılandı. Selimoğlu ne yapacağını şaşırmış, atelyenin kapısında kalakalmıştı. Yanındakiler apar topar içeri kaçırdılar onu.

İşçiler bir saat boyunca fabrikanın yan tarafından ayrılmadılar. Delicesine bir güç onları boyunduruğuna almıştı sanki. O anda hiçbir şey umurlarında değildi. Askerlerin gelip onları dağıtacaklarından korkmuyorlardı. Her şeyi göze almışlardı o anda.

⁂

O akşam çadırın önündeki toplantıda heyecan son haddine varmıştı. İsa konuşma yaptığı sırada işçilerden biri heyecanla bağırdı:

— Fabrikanın önünde toplanalım. Çalışanları çıkarmayalım dışarı.

Arkalardan Sinan'ın sesi duyuldu.

— Doğru söylüyor. Neden çekiniyoruz? Onlar çalıştıkça bize rahat yok. Korkacak hiçbir şeyimiz kalmadı.

Diğer işçilerden de sesler yükseldi. Herkes aynı fikirdeydi. İsa bir an ne diyeceğine karar veremedi. İşçilerden gelen bu istek önüne geçilemez bir hale gelmişti.

— Arkadaşlar, sabırlı olmalıyız, dedi sonunda.

O anda evet dese yürüyecekti işçiler. Karar vermekte tereddüte düşmüştü. Ancak kesin olan bir şeyi gördü. Bu işin sonu oraya varacaktı. Kaçınılmaz bir gerçekti bu. İşçilerde sabır kalmamıştı artık. Parasızlık çalışanların canlarına tak etmişti. İsa, bir anlık heyecana kapılıp, kötü sonuçlara düşmekten korkmuştu. Enine boyuna düşünmek gerekiyordu bu işi. Kendini, işçilerin heyecanına kaptır-

maktan zor kurtarabilmişti. Tek başına karar vermeye cesaret edememişti.

*
**

Oldukça geç saatte gidiyordu çadıra. Nöbetçilerin dışında kimse kalmamış oluyordu o saatlerde. Komitedekilerden bazıları oluyordu bir de. Direniş hakkında bilgi alıyordu onlardan. Tüm ayrıntılarıyla anlatmalarını istiyordu. Bazı zamanlar geç saatlere kadar sohbete dalıyorlar; o zaman dönmüyordu geri. Çadırda uyuyordu. Sabah gün aydınlandığında ilk otobüse biniyordu. Birkaç gündür ablasında kalıyordu.

O gece çadıra geldiğinde İsa'yı bir hayli düşünceli buldu. Can sıkıntısıyla önündeki kâğıda birşeyler karalıyordu. Onun geldiğini farketmedi bile. Sinan bir köşeye çekilmiş, kitap okuyordu. Kendini iyice vermişti kitaba. Çadırın içindeki herşeyde bir durgunluk vardı. Eskiden olsa bunun farkına varmazdı Birol. Şimdi ise en ufak bir ayrıntı dikkatini çekiyordu.

Yağmur durmuştu çoktan. Geride bir çamur yığını kalmıştı. Birol'un ayakkabıları çamurdan iki kat ağırlaşmıştı. Çadıra geldiğinde tedirginliğini bir türlü atamıyordu üstünden. Şimdi de öyleydi. Neden sonra İsa, «hoşgeldin,» dedi.

Ona en çok koyan çadırdaki durgunluktu. Böyle bir şey, onun geldiği zamana mı rastlıyordu, yoksa evvelden de böyle durumlar olurdu da o mu farkına varmazdı anlıyamıyordu. Direnişin havasına yabancılaşmış hissediyordu kendisini. Dört ay boyunca teneffüs ettiği o havadan koparılmış gibiydi. Çadırın içindeki suskunluğa dayanamayınca dışarı çıktı. Yok, yok, en iyisi bir an evvel yakalanmasıydı. Ne olacaksa olsun, bir an evvel aydınlığa kavuşsun! Başından beri bitirmek için uğraştığı, başarılı

bir sonuca ulaşması için gecesini, gündüzünü harcadığı direniş garip bir sürpriz hazırlamıştı ona. Direnişin bitmiş olması büyük bir sevinçle birlikte kötü bir sonucu da beraberinde getirecekti ona. Direniş, onun için kötü bir olayı beraberinde getirse de bitmeliydi.

Arkasından birinin daha çadırdan dışarı çıktığını farketti. Döndü baktı: Sinan'dı bu. Yanına gelmesini bekledi. Sabırsız bir hali vardı Sinan'ın. İçinde sıkışıp kalmış bir düşünceyi bir an evvel söylemek istiyordu sanki.

— Bugün olanları biliyor musun?

— Kimseyle konuşmadım henüz.

— Selimoğlu geldi bugün fabrikaya.

Merakla yüzüne baktı Sinan'ın. Sinan, işçilerin Selimoğlu'nu yuhaladığını, Sivaslı Mehmet'in başçavuşu dereye atmak isteyişini, hepsini bir bir anlattı. Başçavuşun korkudan gözlerinin nasıl yuvalarından fırladığını belirtmeyi unutmadı. Birol, her şeyi bir kere daha tekrarlattırdı ona. En ufak noktayı bile atlamasını istemiyordu.

— Akşam üstü hep birlikte fabrikanın önüne gidecektik. Fabrikanın önüne dikilip, hiçbirini dışarı çıkarmayacaktık. İsa engel oldu bize.

Bir süre sustu Sinan. Birol'un herhangi bir şey söylemediğini görünce sordu:

— Sen de onun gibi mi düşünüyorsun?

Birol alelacele; «bunu sonra konuşuruz,» dedi. Onunla konuşmayı kesip, çadırdan içeri girdi. Yepyeni bir duygu doğmuştu içinde. İşçilerin bağırışlarını aynen içinde yaşamıştı. Direniş, canlılığından bir şey yitirmemişti. Duygularındaki coşma, heyecanlı davranmasına neden oldu. Sanki herşey o anda gerçekleşiyordu. İşçiler, fabrikanın önünde toplanmak istiyorlar; İsa ise sakin sakin oturuyordu.

— Oturup beklemekten başka hiçbir şey yapmaya-

cak mıyız? dedi İsa'ya. İsa'nın bir şey demesini beklemeden devam etti. Niye gidip fabrikayı işgal etmiyoruz?

İsa, Birol'un heyecanını ciddiye almamıştı. Başındaki ağrıdan başka bir şey düşünemiyordu o anda. Böylesine zorlu bir başağrısı hatırlamıyordu. Beyninin içinden bir şeyler kopuyordu sanki. Günlerdir direniş üstüne kafa patlatmak, uykusuzluk; hepsi bir olmuş, acısını çıkarıyordu ondan. Birol'a cevap verecek halde değildi. Birol, heyecanlı bir şekilde sürdürdü konuşmasını. Fabrikada çalışanlara kesin engel olunmalıydı. Direnişin artık beklemeye tahammülü kalmamıştı. Herkes sabırsızlık içindeydi ve bu sabırsızlık patlama noktasına gelmişti. Bu patlamanın önüne geçemezdi kimse. Ve geçmeye çalışmak yanlıştı.

Konuşmasını daha bitirmemişti ki İsa ayağa kalktı.

— Ben köye gidiyorum, dedi. Yarın konuşuruz. Yarın gündüz gel çadıra.

Bir yanıt veremedi İsa'ya. Kalakaldı öyle. Olayların dışına atıldığını hissediyordu.

Zülfü girdi çadıra o sıra. Birol, düştüğü yapayalnızlık duygusundan, Zülfü'nün gelişiyle sıyrılabildi ancak. Zülfü oturur oturmaz, «Neler oluyor, anlatsana bana,» diye sordu hemen. «Haberim olmuyor hiçbir şeyden. Fabrikanın önünde olay çıkıyor, çalışanların önlerinin kesilmesinden bahsediliyor; hiçbirinden haberim yok. İsa bile bir tek kelime konuşmadı benimle.»

— Yolda rastladım İsa'ya, dedi Zülfü. Başı ağrıyormuş çok. Eve gidip yatacakmış.

İsa'nın suskunluğunun nedeni bu olmalı, diye düşündü. Düşüncesizce hareket etmişti.

Çadırda yaşlı bir işçi vardı onlarla birlikte. O dışarı çıkar çıkmaz, Zülfü anlatmaya başladı:

— Fabrikayı geceden işgal edeceğiz. Ya da paydos saatinde önünde toplanıp, servis arabalarını dışarı çıkartmayacağız.

— Senin düşüncen mi bu?

— Hayır, komiteden birkaç kişi biliyor. Seninle konuştuktan sonra bir karara varacaktık.

Birol gelişmelerden ne kadar kopuk kaldığını anladı o anda. Zülfü'nün tahmininden daha çok ciddileşti yüzü. Derin bir sessizliğe gömüldü.

Zülfü:

— Yarın çadıra gündüz gelmelisin. Bu konuyu konuşacağız.

Düşüncelerinin çok dağınık olduğunu hissediyordu Birol. Ne olup bitiyor, ne yapacak, kafasında iyice toparlamak ihtiyacını duyuyordu. Ayağa kalkıp: «Gideyim ben,» dedi. «Yarın öğleden sonra burada olurum.»

Dışarı çıktığında uzun bir müddet hiçbir şey düşünmeden yürüdü. Yağmur sinmiş toprak kokusu biraz kendine getirdi onu. Upuzun bir gece vardı önünde. Bitmeyecekmiş gibi gelen; yarını iple çekeceği bir gece.

***

Kazan işçileri, fabrikanın yanındaki yoldan yürüyüşe geçmişlerdi. Az sonra fabrikanın önünde gözüktüler. Toplu halde bulunmaya dikkat ediyorlardı. Sayıları bir hayli kalabalıktı: Altıyüzün üstünde... Fabrika kapısının tam karşısında durdular, daha öteye gitmediler.

Gökyüzü donuk bir griliğe bürünmüştü. Bulutlar bir çarşaf gibi örtmüştü yeryüzünü. Hiçbir rüzgar esintisi yoktu.

Kapı bekçileri, kazan işçilerini toplu halde karşılarında görünce şaşkınlığa uğradılar. Bir anlam veremediler önce. Telaş içinde kaldılar. Dışarıya çıkmaya cesaret

edemeden pencere kenarından, gözükmeyecek şekilde bakıyorlardı işçilere. Önce işçileri, fabrikanın önünden yürüyüp geçecek sandılar. Epey bir süre geçti; işçilerin fabrikanın önünden ayrılmaya niyetleri yoktu.

Çok geçmeden müracaattaki telefonun sesi duyuldu. Kapı başbekçisi alelacele aldı telefonu eline. Telefondaki sesi duyar duymaz yüzü saygılı bir hal aldı. Bir yandan camdan dışarısını görmeye çabalıyor, aynı zamanda telaşlı bir şekilde cevap veriyordu.

— Bilmiyorum efendim. Ben de bir şey anlayamadım. Uzun süreden beri buradalar. Dağılacakları yok.

Telefonda ne söylemişse, başbekçinin yüzü endişeli bir hal aldı. Canı sıkkın, kapattı telefonu. Zayıf yüzlü; yüzünün kemikleri iyice çıkık, gözünün altındaki çizgilerin çokluğundan yorgunmuş izlenimi veren ters bir adamdı başbekçi. Yüzü gülse bile, bu terslik kaybolmazdı hiçbir zaman. Genellikle pek konuşmazdı çevresiyle.

İstemeye istemeye kapıdan dışarı çıktı. Arkasındaki kapıyı kapatmamıştı. Bir süre durup işçilere baktı.

— Ne o, dedi işçilerden biri. Bizi çaya mı davet edeceksin?

Yüzünde hiçbir değişiklik olmamıştı başbekçinin Ancak, bir şey söyleyemedi. Dönüp, içeri girdi. O girer girmez, müracaat binasının perdelerini içerisi görünmeyecek şekilde kapattılar.

Fabrikanın paydosuna tam bir saat vardı. Eski model servis otobüsü müdüriyet binasının önünde duruyordu. İşçiler kapının önünde toplandığındanberi fabrika soluk almaz olmuş, derin bir sessizliğe gömülmüştü. Müdüriyet binasının pencerelerinde de kimseler gözükmüyordu. Sanki kimseler yoktu fabrikada. İlkten binanın ikinci katındaki perdelerde bir kıpırdanma görüldüyse de

sonradan perdelerin gerisinde birilerinin olduğuna dair hiçbir işaret kalmadı.

Kazan işçilerinin fabrikanın önünde toplanmasına kadar geçen olaylar şöyle gelişti...

Zülfü öğleden sonra eve gitmek zorunda kalmıştı. Evlerinin karşısındaki komşunun çocuğu çadıra gelmiş, acele eve gitmesini söylemişti. Toplantıdaydılar o sıra. Toplantıya komitenin dışından katılan bir sürü işçi vardı. Çadıra giremeyenler de, çadırın çevresinde halka olmuşlar, komitenin alacağı kararı bekliyorlardı. Hemen hemen bütün işçiler gelmişti o gün. Her kafadan bir ses çıkıyordu.

İsa, kalabalığın arasında sıkışmış, çadırın boğucu havasında ter içinde kalmıştı. Yüksek sesle bağırıyor, sesini duyurmaya çalışıyordu. Toplantıya hakim olan gergin hava, işçilerin duygusal taşkınlıkları, gerekli disiplini bozmuştu. İsa bir ara işçilerin heyecanını yatıştırmaya çalışmış, başaramamıştı. Olayları yönlendirmenin olanağı kalmamış gibiydi. Ancak olayların önünden sürüklenmek olasıydı.

Bir gün önceden ve sabahtan işçilerin arasında konuşulan tek bir konu vardı: Fabrikanın önünde toplanılacak, içerde çalışanlar ne pahasına olursa olsun dışarı çıkarılmayacaktı. Komitenin, işçilere açıkladığı böyle bir karar yoktu aslında. Bu düşünce işçilerin kafasında kendi kendine boy atmıştı. Daha komite böyle bir kararı açıklamadan işçiler nasıl hareket edeceklerini kafalarında oluşturmuşlardı bile.

Sinan, sekiz kişilik bir grubun ortasında heyecanlı heyecanlı konuşuyordu.

— Şimdiye kadar adamları dövdük hep. Ne oldu? Yine gittiler fabrikaya. Yine çalıştılar. Tek tek adam dövmekle bitiremeyiz bu işi. Toplu halde karşı koymak la-

zım. Hepimiz fabrikanın önünde toplanalım, korkmayalım. Kimse bir şey yapamaz bize. Ama öyle eskisi gibi dipçiği yer yemez kaçmak yok! Korkmakla elimize bir şey geçmez. Dört aydır direniyoruz. Daha ne kadar direnmeye tahammülümüz var? İçinde bulunduğumuz durumdan daha kötüsü ne olabilir ki?

Sinan'ın heyecanlı konuşması çevresindekilerin heyecanını daha da arttırmıştı.

Boşnak Zeynel:

— Adamları dövmemiz bir işe yaramadı mı diyorsun sen şimdi?

— Hayır, onu demek istemiyorum. Ama bu kadarı yetmiyor. İşveren yabancı işçi de çalıştırıyor fabrikada.

Zeynel düşüncesinde ısrar ederek:

— Adamların yolunu kesmeseydik bak görürdün o zaman fabrikada kaç kişi çalışıyor? Gece gündüz yol kestik de adamların sayısı ondan artmadı.

Cabbar dayanamayıp ayağa kalktı.

— Toplantıya falan gerek yok, dedi bağırarak. Bu işi daha fazla uzatmadan toplanıp hep beraber gidelim fabrikanın önüne. İsterlerse öldürsünler bizi. Valla herkes kaçsın, başta ben çıkartmam otobüsü dışarı.

Birol'un heyecanı çadırda bulunan herkesten farklıydı. Günlerdir çadırdan uzak kalmanın acısını çıkarıyordu şimdi. Direnişin ilk günlerindeki gücü bulmuştu yeniden. Direnişin düğümlendiğini hissediyor; bu düğümün mutlaka çözülmesi gerektiğine inanıyordu. Direnişin sonuca ulaşması için son ve belki de en önemli çabaydı bu. Başarılı bir sonuç almaları hiç de olanaksız değildi. Nedense başaracaklarına dair bir inanç doğmuştu içinde. İşçi arkadaşlarını hiç böylesine canlı, hiç böylesine kararlı görmemişti. Çevresindeki bu kararlılık, heyecan, onu öylesine etkilemişti ki, sevinçten uçuyordu adeta... Kendi

ile ilgili herşeyi unutmuştu. Arandığı günden beri ilk kez çadıra gündüzden gelmiş olması da tedirgin etmiyordu onu. İçinden bir ses direnişin yazgısının bu düğümde olduğunu söylüyordu ona. Düğüm ya çözülecek, ya da bu iş burada bitecekti. Daha ne kadar dayanabilirlerdi? Kendi yazgısını da bu düğüm belli edecekti. Direniş bitmezse yakalanmayacak; kaçacak! Eğer bir sonuç alırlarsa?... Ne pahasına olursa olsun sonuç almalıydılar.

İsa'yı da kararlılık içinde görüyordu Birol. Önceki gece yanılmıştı İsa hakkında. Böylesine cesaretli olması gerektiği bir kararda geri adım atmadığını görüyordu onun. Rahat olduğu bir şey daha vardı Birol'un. Çadırın dışında, gerekse içinde öylesine yoğun bir heyecan yaşanıyordu ki, kolay kolay kimse durduramazdı bu heyecanı. Saatine bakıyordu devamlı: Paydos saatine çok vardı daha.

Bir ara Raşit'e ilişti gözleri. Ses çıkarmadan çevresine bakınıyordu Raşit. Çadırda bulunanların içinde en sakin olanı oydu. Onun bu hali garibine gitti hatta. Uzun bir süre gözlerini ayırmadı ondan. Konuşmaya niyetli görünmüyordu pek. Ağzında sakız, durmadan çiğniyordu.

İsa bağırtıları susturmaya çalışarak:

— Bir an evvel ne yapacağımızı kararlaştıralım, dedi yüksek sesle. Önceden peşin konuşalım. Oraya gittikten sonra geriye dönmek, ne olursa olsun dağılmak yok. Ölmeyi dahi göze almalıyız giderken.

Bir an çadırın içinde derin bir suskunluk oldu.

— Kaçmayı düşünen varsa şimdiden gelmesin, dedi Doğan.

Tam o sıra boyacı çocuk girdi içeri. Çevresindekilerin bağırarak konuşmalarına aldırmadan:

— Fabrikanın etrafında asker yok, dedi.

— Bu iyi işte, diye cevap verdi İsa. Hiç değilse biz kapının önüne gidene kadar gelmeseler...

Boyacının söylediğini, çoğu gürültüden duymamıştı bile. Ondan sonra da toplantı bir türlü sakin geçmedi. Herkes aynı fikirdeydi aslında. Ne yapacaklarını tartışmaktan çok, içlerindeki öfkeyi dile getiriyorlardı. Dakikalar da ilerliyordu durmadan. Toplantıda alınacak karar daha başında belli olmuştu. Harekete geçmekten başka yapılacak bir şey kalmamıştı. Lâkin konuşmalar bitmek bilmiyordu bir türlü.

Birol dakikada bir saatine bakıyordu. Harekete geçme sırası gelmişti. Sabırsızlıktan duramıyordu yerinde. Çadırın boğucu havasında duramaz oldu. İkide bir alnında biriken terleri siliyor, konuşulanları anlamaya çalışıyordu ama boşuna. Aklı hep gittikçe vaktin azalıyor olmasındaydı. Son anda beklenmedik bir aksilik olacak gibi geliyordu Birol'a. Bir ara sabırsızlığından yerinde duramadı, dışarı çıktı. Kimse birbirini dinlemiyordu zaten.

Aradan çok geçmedi, diğerleri de dışarı çıkmaya başladılar. Birol tekrar çadırın içine girip, İsa'nın yanına gitti.

— Ne zaman hareket ediyoruz? diye sordu ona.

İsa:

— Birazdan gideceğiz, diye yanıt verdi sakin bir şekilde. Sonra merakla sordu: Sen de geliyor musun?

İsa'nın sorusu gücüne gitmişti Birol'un.

— Elbette, dedi şaşkınlıkla. Gelmeyip de ne yapacağım?

— Sen, bizden ayrı git. Ne olur, ne olmaz! Başçavuş görürse tutuklar seni. Gerçi kalabalığın içinden çekip alamaz ama, yine de iyi olmaz.

Birol itiraz edecek oldu. Bir gece önceki gibi duygu-

sal davranmaktan vazgeçti sonunda.

— Ben tepe tarafında olurum. Oradan fabrikanın önünü görebilirim. Benim için zor böylesi. Ha!.. Bak ne diyeceğim. Geçen akşamki yanlış davranışım için üzgünüm.

— Birbirimize darılmanın sırası değil şimdi.

O sıra işçilerden biri İsa'nın yanına gelip:

— Ne yapıyoruz, gidiyor muyuz? diye sordu.

— Evet, gidiyoruz.

İsa, Birol'u yalnız bırakıp, Doğan'ın yanına gitti. Birol gitmedi arkasından. Arkasında bir ses duydu; döndü baktı: Selim!

***

Zülfü, çadırdan eve kadar olan yolu bir solukta aldı. Oturdukları ev köyün tam içindeydi. Meydana açılan çıkmaz bir sokak vardı, sokağın bitimindeydi ev. Yol boyunca iki düşünce çarpıştı kafasında. Bir yandan karısını düşünüyor, diğer yandan paydos saatini çıkarmıyordu aklından. Bir an evvel eve gidecek, sonra geri dönecekti. Koşmaya başladı. Alelacele çağırdıklarına göre önemli bir şey olmalıydı. Karısına mı bir şey olmuştu yoksa? Yanlış hesaplamadılarsa doğumuna vardı daha. Doğacak olan ikinci çocuklarıydı. Doğuma ne kadarlık bir süre kaldığını düşündü. Kafasında ayları hesaplamaya başladı. Bir ay kadar bir zaman olmalıydı.

Karısını yatakta yatar buldu. Komşu kadın da başucundaydı. Küçük kızı merdivenlerin başına oturmuş ağlıyordu. Karısının iki saat boyunca sancısı tutmuş... Telaşından kapı girişindeki su testisini devirdi. Soluğunu dinlendirdikten sonra karısının alnını tuttu eliyle. Islaktı alnı. Soğuk terler döküyordu kadın.

— Ne yapacağız şimdi? diye sordu karısına. Gerçek-

ten ne yapılacağı konusunda hiçbir şey bilmiyordu.

Karısı tavana bakıyordu boş gözlerle. Acıdan yorgun düştüğü belliydi. Cevap yerine kocasının elini tuttu sımsıkı. İki yaşındaki kızı ağlıyordu durmadan. Kafasını toparlamaya uğraştı.

Komşu kadın: «Hastaneye götürmelisin,» dedi. «Çocuk erken doğacak belki de...»

Saatine baktı. Fabrikanın paydos saatine vardı daha. Bu süre içinde hastaneye gidip gelebileceklerini düşündü.

— Ben bir araba çağırayım, dedi. Alelacele koştu dışarı.

Zülfü araba çağırmaya gittikten sonra bir kez daha sancılandı kadın. Bu seferki sancı daha kuvvetliydi. Sancı geldiğinde dişlerini sıkıyor, bağırmamaya çalışıyordu. Küçük kızını daha fazla korkutmak istemiyordu. Az sonra Zülfü'nün ayak seslerini duydu merdivenlerde.

Ondan sonraki saatleri de devamlı koşturmakla geçti Zülfü'nün. Hastanenin merdivenlerinde yuvarlanıyordu az daha. Doktoru bulana kadar koşuşturdu durdu, hastanede. Çadıra gitmek için fazla bir zamanı kalmamıştı. Çadıra gitmemek diye bir şeyi almıyordu aklı. O akşam tüm kazan işçileri için ölüm kalım meselesi olacaktı. Arkadaşları fabrikanın önünde türlü tehlikelere göğüs gererken, o arada bulunmamış olamazdı. Bu çok küçültücü bir şeydi, onun gözünde. Doktor, aradan uzun bir zaman geçtikten sonra geldi karısını muayeneye.

— Eşyalarını alın, derhal hastaneye yatırmalısınız karınızı.

— Bu akşam bir tehlike var mı peki?

— Bir şey diyemem. Belli olmaz!

Karısını hastaneye yatırması için gerekli işlemler uzun sürecekti. Oysa Zülfü'nün o kadar vakti yoktu. Ar-

kadaşları, fabrikanın önüne varmış olmalıydı bile. Askerler de gelmiştir herhalde, diye düşündü. Askerlerin işçileri dağıtmak istediğini, birçok kişiyi tutukladığını geçirdi kafasından. O ise burada, mücadelenin uzağına düşmüştü. Yediremiyordu kendisine bunu.

— Bu akşam bir şey olma ihtimali yüzde yüz mü? diye sordu doktora.

Doktor kesin bir şey söyleyememişti. Saatine baktı. Artık hiç zamanı kalmamıştı.

— Hayır, dedi. Yatırmıyorum hastaneye. Ne olursa olsun. Bugün olmaz!

Doktorun işi başından aşkındı zaten. Acilde bir sürü hasta vardı onu bekleyen. Bir de bu lâf anlamaz adamla uğraşacak hali yoktu. Böylesi bir olayla ilk kez karşılaşmıyordu. Bunun gibi çeşit türlüsü vardı. Adamı iyice bir paylamak isterdi. Buna bile vakti olmadığını düşündü.

Doktorun kızgınlığını umursamamaya çalıştı Zülfü. Aslında biraz da suçlu hissediyordu kendisini. Yalnız kafasındaki düşünce öylesine bir saplantı haline gelmişti ki kurtulmanın imkânı yoktu. Daha fazla beklemenin yararı olmayacaktı. Evet kalın kafalıydı. Düşüncesiz biriydi. Kalın kafalı olmaya da, düşüncesiz olmaya da katlanabilirdi. Ama o akşam fabrikanın önünde bulunmamak yapamayacağı bir şeydi. Karısının erken doğum yapacağına da inanmıyordu. Ailesinde erken doğum yapmış hiçbir kimse yoktu o güne dek. Hem sonra kafası hastanede doğum yapmaya da yatmıyordu. Anası, babası, sülalesindeki herkes evde doğmuştu. Zamanı gelince ebe gelir, doğurturdu kadını. Yaşayacağı varsa yaşardı çocuk. Alnına ne yazılırsa o olurdu insanın. Alnında yazılıysa doğup, yaşardı çocuk. Doğsa ve yaşasa da ne bekliyordu onu hayatta? Koca bir hiç! Kendi hayatı gibi koca bir hiç. Kadının sağlığını düşünmek hiç aklına gelmedi. Kadın kendine dü-

şen acıya katlanmak zorundaydı. Kadının sorunlarını önemsememeye fazla alışkın değildi kafası. Geleneklerle yoğrulmuştu bu kafa. Direniş yerine gitmesini gerektiren neden oldukça basitti. Korkup, kaçtı derlerdi yoksa. Aslında herkesten çok, kendi böyle düşünürdü. Mertçe bir davranış olmazdı bu. Fabrika önünde toplanmayı en çok kendi istemiş, bu konuda herkesten çok diretmişti. Karşılaşılacak tehlikeleri göze almak gerektiğini söylemişti kaç kez. Herkes fabrikanın önünde toplanmış olmalıydı. Birçok tehlikeler bekliyordu arkadaşlarını. O ise tehlikeden uzak, hastanedeydi. Hayır, hayır! Kendini tehlikeden kolayca sıyıramazdı. Sonra nasıl anlatırdı arkadaşlarına? Her şeyden önemlisi kendini nasıl inandırırdı. Karısını hastaneye yatırmadan, arabayla geldiği gibi eve döndü.

*
**

Araba beklemedi. Yola koyuldu. Araba beklemeye sabrı yoktu. Köyün içinden mezbahanın oradaki köprüye giden yola saptı. İlk kez böyle tehlikeli bir işe kalkışmıştı. Jandarmalardan birine görünmemek için çabuk çabuk geçmişti köy meydanını. Köy meydanının içinden geçerken, az ileride jandarma karakolunu düşündükçe korku yüreğinde kabarmış, boğazında düğümlenmişti sanki. İçindeki korku tuhafına gidiyordu. O istemediği halde yakasına yapışıp, bir türlü bırakmayan bir duyguydu bu. Büyük bir nefret duydu bu korkudan. Sonunda baktı ki nefret de etse, kendini kurtarmaya da çabalasa söküp atamayacak içinden, bıraktı onunla uğraşmayı. «Korkarsam korkayım,» diye düşündü. «Korksam da kaçmıyorum ya?» «Korku denilen o pis duygu beni pençesine alıp eziyor, ama ayaklarımı yürüten de, ne yapacağıma karar veren de o değil ya? Pis bir asalak gibi yanımda taşıyo-

rum onu ama bana sözünü geçiremiyor henüz?» Böyle düşününce rahat bir nefes aldı Birol. Korkunun neden olduğu o küçültücü etkiden bir ölçüde kurtulabildi.

İlerde duran köprü epey uzak geliyordu ona. Köprüyü geçecek, köprünün tam karşısındaki merdivenlerden tepeye tırmanacaktı. Kimseye görünmeden, tepelerden dolanıp, fabrikanın karşısına ancak öyle varabilirdi. Fabrikanın karşısındaki tepede çalılıklar olmalıydı. Fabrikayı görebileceği bir yerde durur, hava kararana kadar beklerdi. Bütün bunları yapabilmesi için önce köprüye kadar olan yolu kazasız belasız aşması gerekiyordu. O anda olabilecek en kötü ihtimaller birbiri ardına geliyordu aklına! Ya başçavuş cihiyle geçerse? Şu anda haber almış olmalılar. Belki de gitmişlerdir bile. Arkasına baktı. Belediye otobüsünden başka bir şey göremedi.

Tepeye vardığında merdivenleri üçer beşer atladı. Aşağılardan görünmediğine emin olana kadar soluk soluğa çıktı yukarı. Sonra biraz olsun sakinleşebildi. Derken korkuyla arasında garip bir oyun başladı. Köprünün başından fabrikanın önüne kadar giden tepedeki toprak yolda bu oyunu oynadı. Korku denilen duyguya karşı çıkmadı bu oyunu oynarken. Ondan kurtulmak için çırpınmaya da uğraşmadı. Aksine onunla birlik olmayı denedi.

Aşağıda küçük fabrika; derenin kenarına yaslanmış duruyordu suçsuz suçsuz. Her şey sakin görünümündeydi. Birol, fabrikanın önünde birkaç kişinin dolaşmakta olduğunu gördü uzaktan. Neyle uğraştıklarını pek seçemedi. Ama çalıştıkları belliydi. Sanki az sonra kopacak fırtınayı yalanlar gibiydi bu görünüm. Hatta Birol o ara tereddüte bile düştü. Yoksa fabrikanın önünde kimse yok muydu? Bulunduğu kısımdan daha henüz göremiyordu

büyük fabrikanın önünü. Biraz daha ilerleyince yanıldığını anladı. Fırtının belirtileri henüz küçük fabrikaya yansımamıştı besbelli. Zaten planda küçük fabrika yoktu. Hareket bir tek ana fabrikanın önünde konulacaktı. Herkesin bir arada bulunması zorunluydu çünkü.

Önce birkaç kişiyi gördü. Ön kısımda evler vardı; ana fabrikanın önünü tam olarak göremedi. Kalbinin sesiyle ayakları aynı ritimde gidiyordu sanki. Daha işçilerin hepsi gelmemişti belki de. Belki kendisi onlardan önce gelmişti. Görebildiği kadarıyla yolda birkaç kişi vardı. İçinde tarif edilmez bir istek. Şu anda fabrikanın önünde olsaydı. Aşağıda neler olup bittiğini daha iyi öğrenirdi o zaman.

Tepedeki yol, ana fabrikanın ön tarafına dek uzanmıyordu. Döküm fabrikasının hizasında kesiliyordu yol. Yolun o kısmından, kazan fabrikasının duvarlarını görmek mümkündü ancak. Çalılıklar ve kayalar vardı yolun ötesinde. Ayrıca tepenin bu kısmı aşağıdan görüldüğü gibi değildi! Açıklıktan geçmemek, aşağılardan görünmemek için biraz daha arkalardan dolaşmak gerekiyordu. Tepenin tam üstte kalan kısmı tel çitle çevriliydi. Askeri bölgeydi öte yanı. Birol'un kazan fabrikası tarafındaki çalılıklara görünmeden varabilmesi için askeri bölgeyi geçmesi gerekiyordu.

O anda kulağına ona yabancı gelmeyen bir ses çalınır gibi oldu. Ses kopuk kopuk geliyordu. Rüzgâr alıp götürüyordu bir kısmını. Ama düzenli bir ritimde, bir topluluktan çıkan bir sesti bu. Evet, evet!. Dinledikçe daha da emin oldu. İşin düşünecek yanı kalmamıştı artık. Tel çiti atlayıp, askeri sahaya geçti. Bulunduğu kısımdan aşağısı görülmüyordu artık. Diz boyu büyümüş otların içinden koşmaya başladı. Fabrikanın karşılarına geldiğine emin oluncaya kadar koştu. Yüzlerce kişinin ağzın-

dan çıkan uğultuyu iyice duyuyordu artık. Alelacele öte tarafa geçeyim derken, heyecandan kazağını taktı dikenli tellere. Zorlayarak geçmeye çabaladı. Olmadı! Kazağını bırakmıyordu dikenli tel. Kurtarmak için epey uğraştı. Aslında basit bir hareket gerekiyordu. Sabırsızlığından acele edeyim derken kazak daha da dolaştı tellere. Kazağı biraz yırtma bahasına kurtardı sonunda. Aklı bir tek şeyle meşguldü o sıra. İşçi arkadaşları aşağıda var güçleriyle marş söylüyorlardı.

Çalılıkların arasından fabrikanın önünü görebileceği kadar süründüğünde toplanmış büyük kalabalığı gördü. İşçilerle, fabrikanın arasında askerler dizilmişlerdi. Nefesini almadan bakmaya devam etti. İşçiler fabrikanın önünde boydan boya dörderli sıra olmuşlar, kolkola girmişlerdi. Şimdiye dek hiç böylesine güçlü, böylesine duygulu çıkmamıştı sesleri. Koskoca bir gövdeydi bu. Kuvvetli, güçlü bir haykırıştı. Birol'un o anda duyduğu hisleri hiçbir sözcük anlatamaz. O anda gördüklerini, güçlü gövdenin sarsılarak isyanını dile getirişini hiçbir sözcük tanımlayamaz. Büyüleyici bir sesti duyduğu. O anda ona nerede bulunduğunu unutturan, o gövdeye kavuşmak için içinde koşma hissi uyandıran bir sesti bu. Tırnaklarını etine bastırırcasına yumruklarını sıktı. Gözleri dolu dolu olmuştu.

*
**

Fabrikanın önüne gitmek üzere harekete geçtiklerinde, tüm vücudunu engel olamadığı bir titremedir almıştı İbrahim'in. Kimseye belli etmemeye çalışıyordu korkusunu. Son ana kadar işçilerin böyle bir çılgınlığa kalkışacaklarına ihtimal vermemişti.

Bir anda büyük bir heyecan dalgası sarıvermişti ortalığı. Herkes harekete geçmek için sabırsızlıkla bekli-

yordu. Çok geçmedi, topluluk harekete geçti. Tahta köprüyü geçip, fabrikanın önüne doğru yola koyuldular. Kaçacağı hiçbir yer yoktu İbrahim'in. İster istemez diğer işçilerin arasından yürümüştü. Delilikti bu. Sürüklenmişti adeta. Onun dışında büyük bir güç, o istese de istemese de, onu da içine almış, götürüyordu. Korksa da korkmasa da o güce uymak zorundaydı.

Fabrika, duvarların ötesinde büyük bir sessizlik içindeydi. Henüz askerlerle karşılaşmamışlardı. Sanki çıkacak olayların habercisi en ufak bir işaret yoktu.

Daha fabrikanın ön tarafına dönmeden marş söylemeye başladılar. İbrahim ilkten katılmamıştı marşa. Sonra sözler kendiliğinden dökülmeye başlamıştı ağzından. Fazla çıkmıyordu sesi; birçok sesin arasında kayboluyordu. Korkusu biraz yatışır gibi olmuştu.

Fabrikanın ön tarafına döner dönmez askerlerle karşı karşıya geldiler. Sayıları fazla değildi. Dört kişiydiler. Telaşlı ve şaşkın bir halde bakıyorlardı. Kalabalığın önünü kesmeye çalıştılar ama daha işin başında bir şey yapamayacaklarını anladıklarından geri çekildiler. Kapının önüne dizildiler yanyana; tüfekleri ellerinde. İşçiler de tam karşılarında dizildiler. İbrahim sıranın en arkalarındaydı. Askerleri görür görmez, heyecanı boğazında düğümlenmiş, askerlerin geri çekildiklerini görünce yatışabilmişti ancak. Askerlerden çavuş olanı bağırarak bir şeyler söylediyse de işçilerin sesinden ne dediği anlaşılamadı.

Zülfü en ön sıradaydı. Gözlerini kapamış, var gücüyle bağırıyordu. Boyun kaslarıyla kol kasları sanki bir olmuş; her kasılışlarında güçlü bir haykırış fırlatıyorlardı ağzından. İşçilerin birbirlerine geçmiş kolları gerili bir yay gibiydi. Gitgide marşın ritmiyle kasılıp gevşeyen kaslar arasında bir uyum doğdu. Koldan kola, sıranın bir

ucundan öbür ucuna yayılan güçlü bir titreşimdi bu. En önden en arkaya aynıydı titreşim. Gitgide büyüyen bu titreşim vücutları daha bir etkiliyor, her seferinde arttırıyordu gücünü.

Zülfü hiçbir şeyi görmüyordu. Büyülü bir havaya kaptırmıştı kendisini. Ses bambaşka bir nitelik kazanmıştı. O anda orada bulunan bütün vücutlar, bütün duygular bu seste erimiş, bu seste yeni bir yaşam bulmuştu. Varlığın sese aktarımıydı bu. Çığlık değil, ağıt değil, öfke değil, heyecan değil, isyan değil; tek tek bunların hiçbiri değil. Ama içinde hepsinden bir parça olan bir güç. Martı sürülerinin çığlıklarını andırır, gök gürlemesi gibi şiddetli, yavrusunu kaybetmiş bir ananın; o duygulu, doğaya başkaldırır acılı sesi... Zülfü, bir hayat boyunca duyabileceği duyguları bir anda yaşıyordu sanki.

Bir araç dolusu asker daha geldi. Başçavuşun cibi hızlı bir fren yaparak tam işçilerin önünde durdu. Ortalığı tozu dumana bozmuştu cibin askerleri. Başçavuş hızla indi araçtan. İner inmez de tabancasını çekti. Sert emirler yağdırmaya başladı etrafına. Askerler, tüfekleri çapraz tutuşta, koşar adımlarla dizildiler işçilerin önüne. Başçavuş, beklemeden, «süngü tak!» emrini verdi.

— Dağıtın şunları! diye bağırdı. Öfkeden kudurmuş gibiydi. Dağıtın hepsini!

Cabbar, yanındaki işçi arkadaşının kolunu acıtırcasına sıktı. Sıranın en önündeydi. Başçavuşun sesini duymak istemiyordu. Yüreğinde ne kadar nefes varsa o kadarıyla haykırdı marşın dizelerini. Askerlerin süngüleri kılıflarından çıkarıp, namluların uçlarına taktıklarını gördü. Umursamadı. Umursamayacaktı. Yeter! Bir adım bile gerilemeyecekti yerinden. Yanındakinin kolunun sımsıkı kasıldığını hissetti. Kulakları, umutlarını yıkmadı. Marş daha bir güçle çıkıyordu ağızlardan. Kimse kı-

mıldamamıştı yerinden.

Gövde, İbrahim'i de kendine uymaya zorluyordu. Başçavuşun sesini duyuyor, askerlerin süngü taktıklarını görüyor; hiçbir şey düşünemiyordu. Birbirini sımsıkı tutan kollar korkunç bir iletişim sağlamış, tereddüt eden yürekleri, gövdeye uymaya zorluyordu. İlk panik ânı, ilk tereddüt anı geçtikten sonra; böylesi bir tereddüt kollarda eridikten, korkuyla cesaret gövdenin bütününde çakıştığında, korku alt edildikten sonra büyümsü bir cesaret dolaştı yüreklerde. O ana değin duymadıkları bir coşkuyu duydular. Kendilerini havanın büyüsüne kaptırmışlardı. Hangi güç korku sağlayabilirdi? Hangi korku gevşetebilirdi bu kolları? Hiçbiri! Hiçbiri!

Askerler süngüleri takıp, ileri atıldılar. Lâkin süngü tutan kolları gevşedi bir anda. Süngüler havada bir şeye takılmıştı sanki. Birer birer yere eğiyorlardı başlarını. Askerlerin düzgün sırası bozuldu. Kimi ileride kaldı, kimi geride. Önlerinde gövdelerden canlı bir duvar vardı. Biraz dağılır gibi olsaydı bu duvar... Tam bir şaşkınlık içine düştüler. Süngülerini kaldırırlarken nefret yoktu içlerinde. Dört aydır karşı karşıya kaldıkları yüzler kıpırdamıyorlardı şimdi. Eskiden çil yavrusu gibi dağılanlar, dağılmıyorlardı artık. Seslerinde insanı etkileyen bir şey vardı. Onlar, bir emri yerine getirmek için ileri atılmışlardı. Makinenin bir parçası gibi ileri atılmıştı kolları. Ancak insandılar. Kollarının düşmesine engel olamamışlardı.

Beklemiyordu böyle bir şeyi başçavuş. Şaşkınlık, bir şey yapamamış olmanın öfkesi çılgına döndürdü onu.

— Saldırın diyorum. Süngüleyin! Hepinizi mahkemeye veririm. Ne duruyorsunuz?

Askerlerin şaşkınlıktan kendilerini toparlayacak halleri yoktu artık. Başçavuş o hırsla tekmeledi bir tanesini.

Kendi atıldı ileri. Yaptığı yanlışlığı çabucak kavrayıp, kalakaldı olduğu yerde. Korku yüzünün şeklini değiştiriverdi birden. Paniğe kapıldı. Bir şeyler yapması gerektiğini düşünüyordu. Beynini sarsan, onu kudurtan sesler bir anda korkusunu daha da arttırdı. Cesaretini yitirmişti. Bağıra çağıra, el kol hareketleriyle askerleri yeniden dizdi. Ancak askerlere dağıtma emri verecek cesareti kalmamıştı. Panik içersinde, kaybettiği disiplini sağlamaya çabaladı.

İşçiler marşın birini bitiriyorlar, hemen bir başkasına başlıyorlardı. Susmamalıydılar. Altıyüz kişiyi birleştiren güçtü bu ses. Onları hiç korkmaksızın ayakta tutan, en küçük bir tereddüte düşürmeyen... Gözlerinden yaşlar akıyordu çoğunun. Öyle, uzaktan belli olmayan: Ufacık bir damla!.. Ömürleri boyunca unutamayacakları bir andı bu.

İsa bağırıyordu. Yüreğindeki korkunun en ufak bir zerresi kalmamıştı. Kendisi için değildi bu korku. Başaramayacaklar diye korkuyordu. Askerlerin süngüyü taktıkları anda; her şeyin bittiğini sanmıştı. O birkaç saniyelik an içersinde gözlerini kapayıp beklemiş; vücudu, yüreğine dayanamayacak hale gelmiş, kollarındaki sarsıntının başlamasını beklemişti. Hiçbir dalgalanma olmamıştı sıralarda. Dipçiği yemesi neden gecikiyordu bu kadar? Neden halâ yere yuvarlamamışlardı onu? Gözlerini açmaya korkuyordu. Koskoca bir asır kadar uzun geldi saniyeler. Beklediği şey gerçekleşmiyordu bir türlü. Açtı gözlerini... Askerler öylece duruyorlardı karşısında. Ellerindeki tüfekleri ne yapacaklarını şaşırmış bir halde.

Başçavuş, askerleri iki sıra dizdikten sonra, hışımla fabrikanın müracaat kısmına girdi. Telefona sarıldı. Tüm hırsını telefondan alıyordu şimdi. Aradığı numarayı düşüremedi bir türlü. En sonunda telaşlı bir sesle, kazan

fabrikasında çok önemli olaylar olduğunu söyleyerek, acele yardımcı kuvvet istedi.

İşçiler susmuşlardı. Sinir bozucu bir sessizlik hüküm sürüyordu şimdi. Paydos saati çoktan gelip geçmişti. Fabrikanın içindeki otobüs boş duruyordu halâ. Ne müdüriyet binasından, ne de atelyelerden kimse çıkamamıştı dışarı. Arada bir atelyenin geniş kapısından kafalar korka korka dışarıya uzanıyor, sonra hemen kayboluyordu. Müdüriyetin pencerelerinde hiçbir canlılık belirtisi görülmüyordu.

Başçavuşun içeri gitmesini fırsat bilen işçilerden biri, askerlere: «Bizim, size karşı bir şeyimiz yok,» dedi. «Bizim işimiz içerideki çalışanlarla. Onların yüzünden dört aydır aç açına direniyoruz. Artık buramıza kadar geldi. Bir avuç kişi onlar. Bir avuç kişi, altıyüz kişinin ekmeğine mani oluyor. Böyle yaşamaktansa ölürüz daha iyi. Bu yüzden buradayız. Çıkarmayacağız onları dışarı. Fabrikada çalışmalarına izin vermeyeceğiz.»

Askerlerden biri, işçiye yanıt verdi:

— Sizin aranızdaki mesele bizi ilgilendirmez, dedi. Biz emir kuluyuz.

— Siz hiç fabrikada çalışmadınız mı? Yarın, öbür gün siz de bizim gibi, aynı duruma düşeceksiniz.

Yanındaki asker, konuşanı dürttü.

— Başçavuş geliyor. İşçilerle konuştuğumuzu görmesin.

Havanın kararmakta olduğunun farkında olmadı hiç biri. Hafif bir rüzgâr esmeye başlamıştı tepelerden doğru. Yorgun düşmüştü işçiler. Sessiz sessiz bekleşiyorlardı. Askerler de aynı sessizlik içersindeydiler. İşçiler, birbirlerinin kollarına girmekten vazgeçmişlerdi artık. Yine de toplu halde duruyorlardı. Başçavuş uzun bir süre fabrikanın kapısının önünde sinirli sinirli dolaşıp dur-

muş, sonra ani bir hareketle fabrikanın içine girmiş, doğruca müdüriyet binasına gitmişti.

Havanın gitgide karardığının farkında olan bir tek kişi vardı; Birol. Kaç kez tepeden aşağı inmeye kalkışmış, sonra gerisin geri çalılıklara dönmüştü. Sabırsızlıktan toprakta koca bir oyuk açmıştı elleriyle. Hava iyice karardığında aşağı inmeye karar verdi. Aşağıda neler olup bittiğini tam olarak göremiyordu. Bir ara askerlerin arasında kıpırdanma olduğunu farketti. Yarı sürünerek çalılıklardan aşağı kaydı. Başçavuşun işçilere doğru koştuğunu gördü o sıra. Büyükçe bir kayanın arkasına kadar süründü. Uzun bir süre bekledi orada. Hayatında belki de ilk kez havanın kararmasını anı anına, saniyesi saniyesine yaşıyordu. Evvelden havanın birdenbire kardığını zannederdi. Hava birdenbire kararmış, gece birdenbire olmuş gibi gelirdi ona. Şimdi ise gündüz ile gece arasındaki değişimi bütün ayrıntılarıyla takip ediyordu. Sonunda sabredemedi. Uzun bir süreden beri başçavuşu görmemişti. Az öteden yola inip, dikkati çekmeden karışabilirdi işçilerin arasına. Aşağı inmeye karar verdiğinde, hafif bir ürperti halinde, tüm vücudunu sarıyordu heyecan. Hiç telaşa kapılmıyordu artık. Alabildiğine sakindi. Fabrikanın karşısından dikkati çekmeyecek kadar uzaklaştıktan sonra aşağı saldı kendisini. Çevik hareketlerle, sıçraya sıçraya birkaç hamlede indi aşağıya. Yola atlar atlamaz durdu bir süre. İşçilerle arasında yüz metrelik bir mesafe vardı. Kendinden emin, yürümeye koyuldu. İçindeki o tatlı heyecan, yaklaştıkça büyüyordu. Bir rüyada yürüyor gibiydi. Askerlerin göremeyeceği kadar işçilerin arkasına gelince hemen girdi araya. İşte o zaman derin bir soluk aldı.

Karanlık iyice çökmüştü. İşçiler, sonsuza kadar bekleyeceklermiş gibi dikiliyorlardı ayakta. Ne bir yorgun-

luk, ne de bir bıkkınlık içindeydiler. Yazgıları orada, fabrikanın önünde düğümlenmişti sanki. İlk toplandıklarında ağızlarından çıkan güçlü haykırışlar, nasıl kararlılıklarını ifade ediyorsa, sessizlikleri de aynı anlam kazanmıştı şimdi. Fabrikanın içindekilerin büründükleri sessizlikten farklıydı bu.

Bu korkunç sessizliği küçük fabrika tarafından bir konvoy halinde gelen araçların kuvvetli ışıkları bozdu. Işıklar yaklaşınca bunların ardarda dizili askeri araçlar olduğu görüldü. Büyük cemselerin kuvvetli farları fabrikanın önünü bir anda ışığa boğdu. Askerlerde bir hareketlenme oldu hemen. Başçavuş koşa koşa geldi, askerlerin yanına geçti. Kazan işçileri sımsıkı sokulmuşlardı birbirlerine. Işığın aydınlattığı yüzler daha bir ürkekti şimdi. Sonları ne olursa olsun, kaçmak düşüncesini kafalarından atmış, boynu bükük bekler bir halleri vardı. Derin bir acı, derin bir üzüntü vardı yüzlerinde. Farların ışığında askerlerin araçlardan indiklerini, fabrikanın önüne gelip, koşar adımla çevrelerini sardıklarını gördüler.

— Hiç kimse dağılmasın, diye bir ses duyuldu işçilerin arasından.

Birol işin sonuna geldiklerini düşünüyordu. Hiçbir şey umurunda değildi. Yapacakları başka bir şey yoktu. Her şey ne kadar sessiz... Herkes birbirine sokulmuştu yalnızca. O anda birbirlerinden başka güven duyacakları kimse yoktu. Işıktan gözleri kamaşmıştı herbirinin. Kuvvetli ışığın ötesinde fabrika görünmüyordu. Gökyüzü bile görünmüyordu. Işık bir anda onları çevrelerindeki her şeyden koparmıştı. Sokuldukça sokuldular birbirlerine.

Dakikalar birbirini izledi. Bir şey olmadı. Askerler, çevrelerinde öylece duruyorlardı. Derken askeri bir cip geldi. Binbaşı rütbeli bir asker indi cipten. Binbaşı, işçilerin önüne gelerek, fabrikanın önünden dağılmalarını istedi.

Kimsede hiçbir kıpırtı yok!

— Fabrikanın önünü terkedin!

Kimsede hiçbir kıpırtı yok!

Binbaşı sıkıntıyla baktı çevresine. Cabbar'ın sesi:

— Albay gelmeden bir yere gitmeyiz.

Binbaşı sesin geldiği yana döndü. Kimin konuştuğunu görememişti.

— Hanginiz istiyor albayı?

İşçilerin hepsi aynı tümceyi tekrarladı. Bir kişi değil, altıyüz kişi birden konuşuyordu.

— Albay gelsin. Ancak ondan sonra dağılırız. Albay, fabrikada kimsenin çalıştırılmayacağını söylesin.

Binbaşı, böyle bir istekle karşılaşacağını ummamıştı. Kısa bir süre düşündükten sonra:

— Albaya bu isteğinizi iletirim. Şimdi dağılın!

Sinir bozucu bir sessizlik kapladı ortalığı. Yoldan doğru bir araba geldi. Askerler de işçiler de yol verdiler arabaya. Bir süre sonra gözden kayboldu araba. Yine sessizliğe büründü ortalık.

Rüzgâr soğuk esiyordu. Kimse soğuğu duyacak halde değildi. Binbaşı cibin yanına gitti. Telsizi açıp bir şeyler konuştu; ancak ne konuştuğu işçilerin oradan duyulmuyordu. Her an birşeylerin olmasını bekliyordu işçiler. Her an bir komut duymaya hazırdı kulakları. Çevreleri hep askerle doluydu. İsteseler de kaçabilecek durumda değildiler. Rüzgârın soğuğu iyice artmıştı. Evlerinde karıları çocukları merak içinde olmalıydılar. Onlara umut götüremedikten sonra varsın askeri araçlarla gitsinler; değişen bir şey olmazdı.

Bekledikleri gerçekleşmiyordu halâ. Beklemek daha kötüydü. Ne olacaksa bir an evvel olmalıydı. Hatta askerlerin zor kullanmalarına gerek bile yoktu. Onlar kendileri binerlerdi cemseye. Başka bir yere gitmeyecekler-

di. Ya fabrikanın önünde kalacaklar, ya da cemselere; ikisinden biri.

Binbaşının sesi duyuldu.

—Arkadaşlar, albay gelemeyecek. Önemli bir işi varmış. İsteğinizi albaya ilettim. Fabrikanın önün boşaltın.

— Albay gelene kadar bir yere ayrılmayacağız. Gerekirse sabaha kadar bekleriz. Dört aydır kimsenin umurunda değiliz. Hepimizin çocukları olduğunu, eve ekmek götürmek zorunda olduğumuzu umursamıyor kimse. Burada olmasak, varlığımızı bile unutmuşa benziyor herkes.

Diğer işçilerden de Zeyyat'ın dediklerini doğrulayan sesler yükseldi. Doğrusu askerlerin onları dağıtması, askeri araçlara bindirmesi için ellerinden geleni yapıyordu işçiler. Bekledikleri umudu ancak burada bulacaklarını düşünüyorlardı.

Dakikalar geçtikçe bir umut yeşerdi yüreklerinde. Saatler geçmiş, hiçbir şey olmamıştı. Askeri araçlarda, askerler de duruyorlardı öylece. Başarıyorlardı. Başardıklarını hissetmek güç katıyordu yüreklerine. Kimse dağılmamıştı. Her şeyi göze almışlar, ama herhangi bir tehlike gelmemişti başlarına. İlk kez korkuya benzer bir şey duydular. Kazandıkları umudu kaybetmekten ileri gelen bir korkuydu bu.

İleriden doğru bir arabanın ışıkları yaklaştı. Yakına gelince durdu araba. Herkes heyecanla bakıyordu o tarafa. Sendikanın avukatıydı gelen. Alelacele indi arabadan. Doğruca işçilerin yanına geldi. Askerlerde herhangi bir kıpırdanma olmadı. İsa çıktı az öne. Avukat bir şeyler konuştu onunla. Sinirli ve telaşlı bir hali vardı. Askerlerden biri avukatın yanına gelerek, binbaşının onu çağırdığını söyledi. İşçiler, avukatın, binbaşının yanına gittiğini gördüler. Konuşma bittikten sonra avukat, işçilerin

yanına gelerek, komiteden birkaç kişiyi fabrikanın yan tarafına götürdü.

— Arkadaşlar, artık dağılın. Tamam, yapmak istediğinizi gerçekleştirdiniz. Hem de en mükemmeli yaptınız. Her şeyi berbat etmeyin bundan sonra. Binbaşı, fabrika direnişteyken kimsenin çalıştırılmaması için albayla konuşacakmış. Sanırım bundan sonra fabrikada kimseyi çalıştıramazlar. Siz kararlı olduğunuzu gösterdiniz. Size sevineceğiniz bir şey söyleyeyim. Jandarma albayı, sendikayla işvereni biraraya getirmek için girişimde bulunacakmış. Selimoğlu da bu günlerde böyle bir toplantıya yanaşır gözüküyormuş zaten.

— Ne olursa olsun, albay gelmedikçe biz dağılmayacağız, dedi Birol.

— Albay gelene kadar dağılmak yok, dedi Cabbar.

— Ama saçma bir şey bu.

— Hayır, biz dağılmayacağız.

— Peki, ben karışmıyorum. Bundan sonra olacaklardan da sorumlu değilim.

Sinirli sinirli uzaklaştı işçilerin yanından. Sinir bozucu bir sessizlik başladı yine. İşçilerin sinirleri, baştaki gücünü kaybetmişti. Tedirginlik kıpır kıpır kıpırdanıyordu yüreklerinde. Buna rağmen kimse gitme lâfını etmiyordu. Anlaşılmaz bir güç yerinden kıpırdatmıyordu onları.

Fabrikada çalışanları dışarı çıkarmamak, daha öte bir anlam taşıyordu. O da direnişin kesin bitmesi istemiydi. Çaresizlik içinde bütün güçlerini ortaya koymuşlardı. Gecenin geç saatlerine yaklaşıldığında halâ ayaktaydılar. Umutsuzluk içinde olmamaya çabalıyorlardı. Umutsuzluklarını bastırmaya çalışarak, albayın gelmesini beklediler. Albayın gelmesi, elle tutulur bir şey sağlayacaktı

onlara. Yoksa baskın çıkıverirdi içlerindeki umutsuzluk. Soluk almaları için gerekliydi bu.

Epey bir zaman geçtikten sonra binbaşının sesi duyuldu. Binbaşı, albayın birazdan fabrikada olacağını bildirdi.

Bir cumartesi gününün öğleden sonrasıydı.

Koskoca dört ay. Geceleri ve gündüzleri mücadelelerle dolu... Ve bitti. Kazan direnişi bitti. Şimdi işbaşı yapılacak! Gerçekten mücadele bitti mi acaba? Başka bir şekilde yeniden başlayacak ve hep devam edecek mi yoksa?

Kazan direnişinin bitişi birdenbire oldu sanki. Oysa sırf bunun için dört ay direnildi. Yine de haber beklenmedik bir anda gelip, herkesi şaşkınlığa boğdu. Tabi hiç kimse inanamadı. İşbaşı yapılacak mı şimdi. Herkes işbaşı yapabilecek mi?

Ani bir boşluğa yuvarlanmıştı Birol. Evet, kazanmışlardı direnişi işte. Otuz kişi bir süre için işbaşı yapamamasına rağmen kazanmışlardı. Bu otuz kişi bir ay süreyle izinli sayılacak, fabrika üretime başladıktan bir ay sonra çalışmaya başlayacaklardı. İsa, Birol, Cabbar, Zeyyat, Zülfü ve diğerleri... Komitenin en faal isimlerinden otuz kişi. Raşit ve Muharrem yoktu bu listenin içinde. Tacettin de yoktu.

Direnişin bittiği haberi duyulduğunda nasıl da sevinmişti herkes. Havalara uçmuştu işçiler. Kepler fırlatılmıştı başlardan. Herkes birbirine sarılmaya, birbirini kutlamaya başlamıştı. Dört aylık bir bekleyişten sonra böylesi sevinmek haklarıydı doğrusu. Raşit, sendikanın arabasından inip, ağzı kulaklarına varır bir şekilde müjdeyi verince, işçiler bir anda omuzlarına aldılar onu. Di-

renişin bittiğini öğrendiler ya, daha ötesini dinlemediler. Bayram yerine döndü ortalık.

Birol çadırdaydı o sıra. Dışarı çıkıp baktı ki herkes bağırıyor, herkes sevinç içinde, direnişin bittiğini duyunca o da şaşırdı. Beklemediği bir şeydi bu. İnanması zor olan bir şeydi. Sevindi. Çok sevindi. Ama sevinci kısa sürdü. Kafasına bir sürü soru üşüştü birden. Direniş bitmişti, evet ama hangi şartlarla ve nasıl bitmişti? İsa'ya baktı. İsa da aynen onun gibi... O da fazla sevinemiyor henüz. İşçilerin nasıl coştuklarına bakıyorlar. Sevinmek için henüz erken olduğunu düşünüyorlar.

Gerçekten bitti mi direniş? O güne kadar buna benzer haberler öylesine çok duyulmuştu ki, yok bitti, bitecek, bitiyor...

Birol doğruca şube başkanının yanına gitti. Raşit bir sandalyenin üstüne çıkmış, direnişin bittiği haberini açıklıyordu işçilere. Şube başkanının çevresini işçiler sarmıştı. Birol bir ara fırsat bulup, direnişin hangi şartlarla bittiğini sordu şube başkanına. Yanıt alamadı. Aşırı kötümser olmuştu galiba. Önemli olan işbaşı yapılması değil miydi? Yine de tedirginliği niye atamıyordu üstünden. Şube başkanı yanıt vermekten kaçınıyordu sanki.

Komitedekilerle çadırda toplantı yapılacağını söyledi şube başkanı. O karışıklıkta komitenin bir araya gelmesi kolay olmadı. Küçücük çadırın içine yirmi, otuz kişi doluştular. Herkes şube başkanının ne dediğini duyabilmek için birbirini ittiriyordu. Öndekiler yere çömeldiler sonunda. Şube başkanının yorgun bir hali vardı.

— Arkadaşlar, zor bir işi başardınız. Bu başarıda en büyük pay sizin. Yalnız katlanmak zorunda kalacağınız bir konu var. Söylemeden önce heyecana kapılmadan, akılcı bir şekilde düşünmenizi istiyorum. Selimoğlu bir nokta üzerinde ısrarla durdu. Hatta bu nokta öyle önemli

bir sorun haline geldi ki; sırf bu yüzden anlaşma olanağı yokoluyordu.

Selimoğlu belli bir listenin üzerinde duruyordu hep. Bu kişilerin işbaşı yapmasına kesinlikle karşıydı. Bu kişiler fabrikaya girdikçe fabrikamda huzur sağlanmaz diyordu. Biz ona geçmişte fabrikada birtakım sürtüşmelerin olduğunu, bu sürtüşmelerde büyük payın idarecilerde olduğunu söyledik. Katı tavırlardan vazgeçilmesini istedik. En sonunda şu karara vardık: Otuz kişi bir ay süreyle işbaşı yapmayacak. Fabrika çalışmaya başladıktan bir ay sonra işbaşı yapabilecek bu kişiler.

Birol, şube başkanının anlattıklarını daha fazla dinlemedi. Kalktı, dışarı çıktı. Çadırın havası boğucu gelmişti ona. Ne olacak şimdi? İçinde büyüdükçe büyüyen bir sıkıntı vardı. Erzurumlu'yu gördü. Mutluluktan ağzı kulaklarına varıyordu. Birol'u görünce yanına geldi hemen.

— Başardık kardaş nihayet. Anlaşma olacağına inanmıyordum doğrusu. Gözümüz aydın. Başardık nihayet. Ne o sen sevinmiyor musun yoksa?

— Seviniyorum. Niye sevinmeyeyim? Öyle bir halim mi var?

— Suratın asık da.

— Yok yok! Yanlış görmüşsün sen.

Erzurumlu'yu bıraktı orada. Dere boyuna gitti. Yalnız kalmak istiyordu. O anda kimseyle konuşacak hali yoktu. Ne diyebilirdi ki? Düşünceler, düşünceleri kovalıyordu: Demek suratımın hali belli oluyor, zorla da gülemem ya. Sevinmek herkesin hakkı. Başardık. Evet, başardık. Ne pahasına? Otuz kişi dışarıda kalacak! İşbaşı yaptıktan sonra ne olacağı belli olur mu? Bir ay sonra otuz kişi işbaşı yapabilecek mi bakalım.

Dönüp, geriye baktı. Sevinç dalgaları sönmemişti ha-

lâ. Sevinmek hakları diye düşündü. Gerçekten bu otuz kişi bir ay sonra işbaşı yapabilecek mi? Yok, yok olamaz. Zaman kazanmak istiyorlar. Herkesin direncini kıracaklar önce. Hele bir işbaşı yapılsın, bir ay sonra bu otuz kişiyi fabrikaya sokmazlar bile. Allah kahretsin! Geri dönmenin imkânı yok. Gidip bağırsa; «hayır arkadaşlar, bu anlaşmayı kabul etmeyelim. Ya herkes birden işbaşı yapar, ya da hiç kimse,» kim dinler? Çözüm ne peki? Daha ne kadar direnebiliriz? Kimde direnme gücü kaldı? Neyle dayanabileceğiz? Bu soruların hiçbirine yanıt bulamayınca, can sıkkınlığından, yerden koca bir taş alıp, dereye fırlattı. Sonra ayağa kalkıp, çadıra geri döndü.

Komitedekilerin hemen hemen hepsi moral bozukluğu içindeydi. Her şey o kadar ani olmuştu ki; kimsenin düşünmeye bile fırsatı olmamıştı. Haber, tüm işçileri sevince boğmuştu. İlkten o sevinç içinde, otuz kişinin işbaşı yapmamasını önemsememişlerdi. Her şey olup bitmişti. İşçiler, pazartesi sabahı fabrikada olmak üzere dağılmışlardı. Komitedekiler, sonradan uzun uzun düşünmek zorunda kaldılar. Hatta aralarında bu anlaşmayı kabul etmeyelim, diyenler de oldu. O hırsla sendikanın bölge binasına gittiler. O akşamki toplantı hareketli ve tartışmalı geçti. Bunlar yetmiyormuş gibi bir de yeni bir sorun çıktı ortaya. Şube başkanı, işe başlamadan önce temsilcilerin seçilmesini önerdi. Adaylar hazırdı hemen. Büyük fabrika için İsa ile birlikte Zülfü'yü, Doğan'ı ve Raşit'i önerdiler. Küçük fabrikadan da Birol ile birlikte Remzi önerildi. Şube başkanı kabul etmedi bu öneriyi. Temsilciler, fabrikaya işbaşı yapacakların arasından olacaktı. Tartışmalar oldu. Ne demekti bu? Yoksa işbaşı yapmayacaklar gözüyle mi bakılıyordu bu işçilere? Tartışmalar kavgaya dönüşecekti neredeyse. Şube başkanı, işbaşı yapıldıktan sonraki ilk bir ayda temsilcilerin fabrikada bu-

lunmalarının gerekliliğini savunuyordu. Uzun tartışmalardan sonra şube başkanının dediklerini kabul etmek zorunda kaldılar. İstemeyerek de olsa, büyük fabrikadan Raşit'i ve Tacettin'i, küçük fabrikadan Muharrem'i aday gösterdiler.

*
**

Yol boyunca yürürlerken ikisi de suskundu. Taşlıtarla yokuşunu tırmanıyorlardı. Karanlıktı. Bir tek yıldızların donuk ışıkları vardı gökyüzünde. Hüzün vardı içlerinde; derin bir hüzün. Umutsuz bir isyan; boşa çıkacağını bildikleri bir isyan. Bu hüzün, haksızlık karşısında duydukları çaresizlik, onları birbirlerine yaklaştırıyordu.

Garip bir duygu içindeydi Birol. İsa da aynı duygular içinde olmalıydı. Haksızlık karşısında başeğmez bir gurur. Dört aydır direnişi birlikte yürütmüşlerdi. Geceler, gündüzler boyunca... En ufak bir hata yapmamak için kafalarını yormuşlar, mücadelenin aksamamasını her şeyden üstün tutmuşlardı. Sonuç birdenbire nasıl kabul ettirmişti kendisini? Güçleri yetmemişti daha ötesine. İlk şaşkınlık geçtikten sonra, bir şey çıkmıyacağını bile bile karşı durmuşlar, sonunda gerçeği kabullenmek zorunda kalmışlardı. Gerçeğin etkisi; ilkin şaşkınlık, sonra umutsuz bir karşı durma ve yıkım. Lâkin yıkımları zafer doluydu. Öyle bir his içindeydi Birol. Öylesine haklı görüyorlardı ki kendilerini; yenilgi gurur kırıcı değildi. Evet, otuz kişiyle birlikte fabrikada olmayacaklardı. Ama onur onlarındı. İşte yıkımın verdiği hüzün bu onurla bütünleşiyor, başeğmez bir yücelik kazanıyordu.

Başını yukarı kaldırıp, göğe baktığında, sonsuz bir zaman şeridi uzanıyordu sanki önünde Birol'un. İçindeki yüce duygular, bu sonsuzluğu kucaklamak istiyordu. Tarih boyu kimbilir kaç kişi böylesi haksızlıklarla karşı kar-

şıya kalmış, başını göğe kaldırıp, umutsuz isyanını dile getirmiştir. Kim bilir kaç kişi? Tüm ruhunu saran öfke karşısında başını niye göğe kaldırıp, duygularını evrenle bütünleştirir insan. Öfkesini niye gökyüzüne haykırır? Başını göğe kaldırıp da tüm yıldızları kucaklarcasına, hayır, boyun eğmeyeceğim, diye sessizce haykırırken, öfkesine dayanabileceği gücü ona veren neydi? İlk çağların insanı bile çaresiz kaldığında, başını yukarı kaldırıp, isyanını dile getirmiş olmalıydı. Göğe kaldırınca başını, yaşam sınırının çok ötesinde bir zamanı kucaklıyor gibi oluyor insan. Ve unutulmaması gereken bu isyanı, çok uzun bir zaman sürecine kazıyor. Ve sanki kendisi yitip gitse bile haksızlığa karşı savaşı yitip gitmiyor.

Bir şey görür gibi oldu Birol. Bir insan başını göğe kaldırmış, haksızlığa karşı isyan ediyor. Ve önünde az bir zaman kalmış; haklı olduğunu biliyor ama gücü yetmemiş. Belki yaşamı da yetmeyecek. Yaşamın sınırlılığı daha da öfkelendiriyor onu. Ve sanki sonsuzluğa kazımak istiyor öfkesini. Haykırıyor, haykırıyor! Birol, kendi haykırışıyla birlikte, onun haykırışını da duyar gibi oldu. Duyduğu ses kendi sesi miydi, yoksa çok daha öncelerden gelen bir ses miydi? Ayırdedemiyordu. İnandığı bir şey vardı: O da sonsuzlukta yol alan bu isyandı. Baş eğmeyecek, direnecek, direnecek! Haklı olanın acısı unutulmayacak!

İsa'nın sesi ile düşüncelerinden sıyrıldı.

— Doğru olan kazanmıyor hiçbir zaman. Doğrular yenik düşüyor hep.

Önce hiç sesini çıkarmadı Birol. İsa sanki kendi kendisiyle konuşur gibi devam etti:

— Boşuna uğraştık biz. Yanlışları savunanlar haklı çıktı sonunda. O kadar uğraştık, didindik ve sonunda dışarıda kaldık.

— Kazanıp, kazanmamak meselesi değil bu, diye söze başladı Birol. Başka bir şey. Bambaşka bir şey! Bir gelişme bu. Yanlışlarla doğrular sürekli mücadele halinde. Ama her seferinde sürekli bir gelişme sözkonusu. İleriye doğru bir gelişme; hareket. Bundan sonra daha çok mücadele etmemiz gerekecek. O bir ay içinde işçi arkadaşlar, bizim yerimize sürdürecekler mücadeleyi. Bir ay sonra, yanıldıklarını anlayacaklar. Çünkü bir ay sonra hiçbir şey değişmeyecek; biz de gireceğiz fabrikaya.

*
**

Ertesi gün beklenmedik bir sürprizle karşılaştı Birol. Hiç beklemediği bir şeydi bu. Baştan aşağı buz gibi oldu. Şaşırdı, bocaladı. Ne olup, bittiğinin çok sonra farkına varabildi.

Mehmet'le karşılaştı. O güne değin çok az aklına getirmişti onu. Mehmet, yaşamından birdenbire yok olmuş, birdenbire çıkıvermişti karşısına. Onun hakkında hiçbir şey sormamıştı Ateş'e. O konuda hiçbir şey bilmemeyi yeğlemişti. Çözümü hep sonraya bırakmıştı. Mehmet karşısında duruyordu şimdi.

Fabrikaların paydos saatiydi. İçinde Ateş'i görmek için dayanılmaz bir arzu duymuş, doğruca onun çalıştığı fabrikaya gitmişti. Direnişin bittiğini anlatacaktı ona. Başardıklarını söyleyecekti. Jandarma onu halâ arıyor olmalıydı. Bu duruma bir son vermeliydi. Ne olacaksa olmalıydı bir an evvel. Yoksa hiç dönemeyecekti fabrikaya. Fabrikaya dönemedikten sonra kaçmanın, yakalanmamanın hiçbir anlamı yoktu. Bunları anlatacaktı Ateş'e.

Düşünceleriyle boğuşmaktan, çevresine dikkat etmiyordu. Arkasından, birinin adını çağırdığının farkında olmadı. Bir el onu kuvvetlice çevirip, kucaklayınca birdenbire Mehmet'i buldu karşısında. Şaşkınlığı kolay an-

latılamaz. Mehmet kuvvetlice elini sıktı, yanaklarından öptü. O, şaşkınlığından bir şey yapamadı.

— Ne yapıyorsun? Fabrikada mısın yine? Greve çıkmış fabrika ha? Şu tesadüfe bak. Seni nasıl göreceğimi düşünürken... Dur bakayım sana şöyle bir. Zayıflamışsın sen.

Birol, gülümsemeyi başarabildi ancak.

— Nerelerdeydin sen? diye sorabildi.

— Buralarda değildim. Eski işime döndüm. Gemilere girdim. Sen boşver şimdi beni. Söyle bakalım ne yapıyorsun?

— Grevdeyiz. Ama grevimiz bitti şimdi.

Mehmet'e bunları söylerken, ne çok şeyin değişmiş olduğunun farkına vardı. Ne kadar farklılaşmıştı herşey. Konuşmayı bir an evvel bitirmek ve gitmek istiyordu. Alışık olduğu dünyadan kopuvermişti. Buradan kurtulur kurtulmaz, derin bir nefes alacak, tekrar direnişin o büyülü dünyasına dalacaktı. Sanki karşısında hiç tanımadığı yabancı biri duruyordu.

Bir sürü sorular sordu. Mehmet. Bir şeyi farketti Birol; onun için yaşam derecesinde önemli olan olaylar, Mehmet'in dikkatini çekmemişti pek. O, postabaşıların korkusundan başlarını kaldıramayan işçilerin, nasıl olup da direnişe geçebildiklerine şaşıyordu. Dört aydır çektikleri birtakım zorlukları anlatmayı denedi, sonra vazgeçti. Pek ilgilendirmiyordu Mehmet'i bunlar.

Ateş'ten bahsetmiyordu ikisi de. Birazdan fabrikanın paydos düdüğü çalacaktı. Bunun farkındaydı Birol. Aklı hep Ateş'deydi. Zaman yaklaştıkça içinde kabaran heyecan, tüm vücudunu sarıyordu. Bu heyecanını belli etmekten korkuyordu. Bir ara ikisinin de bakışları rastgeldi. Kısa bir andı bu. Bakışlarını birbirlerinden kaçırmak istediler. İkisi de duygularını belli etmek istemi-

yorlardı. Gemideki günlerinden bahsediyordu Mehmet. Sözcükler, anlattığı konudan kopmuştu. Konuşmaya devam ediyordu ama aklından bambaşka şeylerin geçtiği, bambaşka duygular içinde olduğu belliydi. Birol da ondan farklı değildi. Ve sanki ikisi de birbirlerini anladıkları halde oyunu sürdürdüler. Bakışlarını hep kaçırdılar birbirlerinden.

— Bir haftalığına geldim. Dört günüm kaldı. Bir sene daha çalışacağım gemilerde. Gemilerde buradan daha çok para var. Sonra dönüp Ateş'i alacağım. İsviçre'ye ya da Fransa'ya götüreceğim onu. Burada hayat yok.

Gülümsedi Birol. Gülüşü buruktu. Ellerinin titreyişini belli etmemek, soğukkanlılığını korumak için çok çaba harcadı. Ne diyebilirdi ki?

Paydos düdüğü uzun uzun çaldı.

— Ateş çıkar şimdi, dedi Mehmet.

— Bizi görür mü acaba?

— Telefon etmiştim ona, geleceğimi biliyor.

— İşte geliyor.

İki işçi kızın arasındaydı. Mehmet'in yüzündeki mutluluğa baktı. Haksızlık ediyormuş gibi geldi ona. Soğukkanlı olmalı, hiçbir duygusunu belli etmemeliydi. Aklına başka şeyler getirmeye çalıştı. Bir gün sonra fabrikaya gideceğini, belki de tutuklanacağını düşündü. Yapılacak bir sürü iş vardı. Duygulara ayırabileceğim zaman az, dedi kendi kendine. Bir ay sonra fabrikaya girebilmenin mücadelesini vermeliyiz. Şimdi daha iyi anlıyordu. Önemli olan direnişteki birliği, fabrikanın içinde de koruyabilmeleriydi. Bağları koparmamak gerek! İşveren bir ayın sonunda otuz kişiyi işe almadığında, işçiler direnebilmeli. Aynı kararlılığı fabrika içinde de sürdürebilmeliler.

Ateş, arkadaşlarından ayrıldı. Onlardan yana geliyor... Yapılacak ne kadar çok şey var, diye düşündü Bi-

rol! Önce bu kaçak durumdan kurtulmalıyım. Direniş bitince, herşeyin bittiğini sandık biz. Bitmiyor oysa. Hep yeni şeyler çıkıyor insanın karşısına. Ateş'in yüzünden hiçbir şey anlamanın olanağı yok. Her zamanki hali. İşten çıkmanın yorgunluğu içinde...

Birol, orada olmaması gerektiğini daha kuvvetle duydu o an. Ateş gayet doğal davranıyordu. Hiç şaşırmamış gibiydi. İlk sorduğu şey direnişin nasıl gittiği oldu.

— Direniş bitti.

Çok şaşırmıştı. Bunu öğrenir öğrenmez, bütün ilgisini Birol'a yöneltti.

— Yani anlaşma oldu mu?

Sevincinden kabına sığamaz oldu. Onun bu sevinci, gösterdiği sıcak ilgi, Birol'u düşüncelerinden sıyırıverdi. Birçok şey umurunda değildi artık.

— Evet, sonunda başardık. Kolay olmadı ama başardık. Biliyor musun Ateş? İnanılmaz bir şey bu. Sanki hep direnişte olacağız, hiç bitmeyecekmiş gibi geliyordu bize. Hele son günlerde görmeliydin bizi. Orada olmalıydın. Nasıl direttik. Herkes, herşeyi göze almıştı. Hiçbir şey umurumuzda değildi. Fabrikada çalışanları dışarı çıkarmadık. Orada olup, görmeliydin bizi. O gece duyduğum güzel duyguları anlatamam.

Konuşurken coşuyordu. Ateş'in hali... Tüm dikkatle onu dinleyişi, bakışları... Tüm bunlarda, anlattıklarının onun için ne kadar önemli olduğunu görüyordu Birol. Birol'un anlattıklarını o da yaşıyordu sanki. Tüm bu duygular, onunla arasında gizli bir bağ oluşturmuştu. Kimsenin oraya ulaşamayacağı bir gizli bağ.

— Peki şimdi sen ne olacaksın? Sen işbaşı yapmayacak mısın?

Birol ne cevap vereceğini bilemedi. Bir şeyler anlatmaya çalıştı. Ateş, dediklerini anlayamamış, yüzü en-

dişeli bir hal almıştı. O an kendi de bir şeyin farkına vardı. Ateş'e anlatırken umutsuz değildi. Hayır, başlarına kötü bir şey gelmemişti. Bu durum, üstesinden gelebilecekleri bir şeydi. Ateş, yeniden, «sen ne olacaksın peki?» diye sordu. Birol, sorunun bu kısmını geçiştiriyordu hep.

Mehmet, yabancı gibi kalmıştı aralarında.

— Direnişin bittiğini söylemedin bana.

Mehmet'in sorusu şaşırttı Birol'u. Gerçekten söylememiş miydi? Söylemiş olmalıydı. Mehmet'in, onun anlattıklarını hiç dinlemediğini düşündü.

— Kutlayalım öyleyse bunu, dedi. Ateş bir yere gidip oturalım. Pastalar benden.

Ateş son sözcükleri söylerken duraklamış, yersiz bir şey söylemiş gibi hissetmişti kendisini. Seviniyordu ama sevincin arasında hüzün vardı.

— Ben gelemem, dedi Birol. Gitmem gerekiyor.

— Nereye gideceksin? diye sordu Ateş, yumuşak ve dostçaydı sesi. Elindeki bir şeyi yitirivererecekmiş gibi korkan bir çocuğun ağlamaklı haliyle...

— Çadıra gideceğim. Pazartesi işbaşı yapılacak. Arkadaşlar toplanıp konuşacağız.

Çaresizliğini bellli etmemeye çalışıyordu Ateş. Hüznünü boğmaya gayret ediyor, sevincinin arkasına gizleniyordu. Bitmesini istemediği bu an bitiverecek... Sarsılmamaya, dik durmaya çabalıyordu. Duyguları, boğazına gelip tıkanmış, dışarı taşmamak için zor tutuyordu kendisini.

Elini uzattı Birol. Ateş, sımsıkı tuttu onun elini. Bırakmak istemezcesine.

— Görüşeceğiz, oldu mu?

— Tabi!..

Ateş, onu elinden çekip yanağına küçük bir öpücük

kondurdu. İçinden taşmak isteyip taşma olanağı bulamayan duyguların tümü için bir köprü olmuştu öpücük.

Mehmet'e de veda etti. Ayrıldı yanlarından.

Sabah erkenden kalktı. Traş oldu. Çok seyrek giydiği temiz bir elbisesi vardı, onu giydi üstüne. Aynanın karşısına geçip, gülümsedi. Yumruğunu sıktı. Başardık, diye tekrarladı birkaç kez.

O gün vakit çok çabuk geçti. Direnişin başladığı ilk günkü gibi erken çıktı evden. Fabrikaya çalışmaya giden işçilere rastladı yolda. Ana yola çıktığında, birazdan fabrikanın servis kamyonunu görecekmiş gibi bir hisse kapıldı. Acele, telaşlı telaşlı yürüyor, işçiler, yanından gelip geçiyorlardı. Onları öyle telaşlı halleriyle görünce, unutmuş olduğu bir şeyi hatırladı. Fabrika çalışırken, her seferinde koştururdu böyle. Fabrikaya çalışmaya gitmiyordu. Bir burukluk doldu içine. Sakin ve telaşsız olmaya zorladı kendisini. Yapamadı. İçindeki tedirginliği söküp atamadı.

Yokuştan aşağı inerken, her zamanki tanıdık görüntü çarptı gözüne. Fabrikalar, çalışmaya hazır bekliyorlardı. Fabrikalardan koparılmış gibi hissediyordu kendisini.

Kafasında bir sürü düşünceyle Haliç'e indi. Kazan fabrikasının önüne varıncaya kadar geçtiği yolların farkında olmadı. Birdenbire kazan fabrikasının karşısında buldu kendisini. Tüm kazan işçileri büyük fabrikanın önüne yığılmışlardı.

Büyük bir heyecan yaşanıyordu. Az sonra fabrikanın kapıları ardına kadar açıldı. Fabrikanın kapısında ilk kez o gün asker yoktu. İşçiler toplu halde fabrikadan içeri girdiler. Ayrılık uzun sürmüştü. Şaşkındılar. Yuvalarına kavuşmuş gibiydiler. Sendikanın arabası önceden gelmiş olacak, fabrikanın içindeki alandaydı. İşçiler, parayla tuttukları bir davulcuyu yanlarında getirmişlerdi. Davulcu daha fabrikaya girerlerken, davulunu gümletmeye başla-

mıştı bile. Heyecanlarını ve mutluluklarını davul anlayabilirdi ancak. Davul gümledikçe, coşkular zaptedilemez hale geldi. Çepeçevre oldular. Hepsi kolkola girip, geniş bir alan boyunca uzandılar. Davulun her vuruşuyla ayaklar hareket etmeye; bir o yana, bir bu yana dönmeye başladılar. Önce karışık bir haldeydiler. Sonra bir daire oluşmaya başladı. Daire gitgide büyüdü. Herbiri çemberin içinde yer açmaya çabalıyordu kendine. Çember büyüdükçe büyüdü. Fabrikanın önündeki geniş alana yayıldı. Yediyüz kişiden oluşan büyük çember, davulun sesiyle aynı anda zıplamaya, geniş alanı dönmeye başladı.

Ayaklar aynı anda kalkmasını beceremiyordu belki ama anlatılmaz bir coşku sarmıştı hepsini. Birol bu coşkunun içersinde kayboldu. Yüreğini sıkan endişeleri umursamaz oldu. Daha çok zıpladıkça, daha bir kurtuluyordu endişelerinden. O zaman duyguların en yükseğine ulaşıyor, içinde ne kadar duygu varsa, yaşam kazanıyordu, soluk alıyordu. Dönmekten, kolkola girdiği vücutlarla birlikte aynı tempoyla bacaklarını sallamaktan sarhoş olmuştu adeta. Umutsuzlukları, korkusu, hepsi birlikte dans ediyordu onunla. Yaşam buydu; hareket demekti. Vücudu hareketin en hızlısına ulaştıkça, yaşamla bütünleşiyordu. Korkularının, umutsuzluklarının, mutluluklarının, endişelerinin, başarılarının, hepsinin ama hepsinin yaşamı harekete geçiren şeyler olduğunu hissetti. Yaşamak ne güzel bir şeydi. Bacaklarını var gücüyle salladığında, yaşamla kolkola girmiş, onunla birlikte, aynı tempoyu tutturmuşlardı sanki. Hareket hızlandıkça soluk soluğa kaldı. İlkten tıkanıp kalacak sandı kendisini. Umurunda değildi. Tıkanıp kalsa da devam edecekti. İç içe iki çember oluşturdular. Çember, Birol'un olduğu yerden koptu bir ara. Yanındakinin elinden mendili aldı. Kolunu havaya kaldırıp, var gücüyle salladı. Gittikçe açılıyordu nefesi.

Başçavuşun cibinin kapıdan içeri girdiğini gördü o ara. Devamlı dönüyorlardı. Çemberin iç tarafındaydı. Başçavuşun cibi bir gözüküyor, bir kayboluyordu. En ufak bir korku duymadı içinde. Hareketlerinde en ufak bir aksama olmadı. Çemberin dış tarafına geçtiğinde, cibin yanında iki askerin durmakta olduğunu gördü. Başçavuş yoktu. Elindeki mendil havada uçuyordu. Sanki sonsuzluğa kadar döneceklermiş gibi geliyordu ona. Hiçbir şey umurunda değildi. Yorulup da ayrılanlar, tekrar katıldılar oyuna. Birol'un elinden başka biri aldı mendili. Kalbi küt küt atıyordu Birol'un. Bırakmayacaktı ama. İstiyordu ki oyun bitmesin. Hiç bitmesin!

Derken davul yavaşladı, sustu... Davul çalıyormuşcasına birkaç kez daha döndüler. Sonra sıralar bozuldu. Nefes nefeseydi herkes. Kalabalığın arasında kalmıştı Birol. Bakışlarıyla başçavuşu, askerleri arandı. Şube başkanının müracaat binasının merdivenlerini çıktığını gördü. Başkan, herkesin susmasını istedi; konuşma yapacaktı.

Askerler halâ aynı yerde duruyorlardı. Korktuğu yoktu. Yakalanmak istemiyordu sadece. Hiç değilse şimdilik. Birazdan işçiler, işbaşı yapacak diye düşündü. İsa'yı aradı bakışlarıyla. Zülfü'yü aradı. Onların arasına karışır, onlarla birlikte çıkardı dışarı. Çok dikkatli davranması gerektiğini biliyordu. Ortada tek başına kalmamalıydı. Şube başkanı konuşmasına devam ederken, işçilerin arasında dolanıp İsa'yı aradı. Sıranın ön taraflarında Doğan'la karşılaştı. Onunla birlikte çıkmaya karar verdi.

— Başçavuşu gördün mü? diye sordu Doğan'a. Doğan'ın gösterdiği tarafa baktığında, çay ocağının yan tarafında gördü onu. Elinde olmadan Doğan'ın arkasına geçti.

Davullar bir daha çalsa, bir kez daha dönseler. Sendika başkanı konuşmasını bitirdi. İşbaşı yapmanın sırası

gelmişti. Dışarıda kalan otuz kişiye bir hüzün çöktü. Kiminin gözleri nemlendi. Çalışmaya giden arkadaşlarıyla el sıkıştılar. «Bir ay sonra biz de fabrikadayız,» dediler. «Siz gelmezseniz, biz geliriz dışarı,» dedi çalışacaklardan biri.

Askeri cip ve askerler, tam karşısında duruyorlardı Birol'un. Başçavuş görünürlerde yoktu. Müdüriyete gitmiş olmalıydı. İsa geldi yanına. «Hadi, gitmiyor muyuz?» diye sordu.

— Evet, gidelim.

Arkasına bakmadan, kapıya doğru yürüdü. Tüm vücudu gerili bir yay gibiydi. Bir anda nasıl olmuşsa, açıkta kalıvermişti. Birkaç saniye vardı önünde. O birkaç saniyeyi de atlatırsa, fabrikanın dışına çıkmış olacaktı. Çadır tarafına giden yola saptı mıydı, uzaklaşması kolay olurdu. İsa'yı ve diğerlerini geride bırakmış olmalıydı. Geri dönemezdi. En iyisi arkaya bakmadan yürümek!

Birisinin seslendiğini duyar gibi oldu. Beyni uğuldadı o an. Durmadı. Kapıya yürüdü. Bekçi kapıyı açmadan önce; «Askerler bir şey söylüyorlar galiba,» dedi. Başından aşağı buz gibi oldu o an. Durdu, yürümedi ayakları. «Geçecek misin?» diye sordu bekçi. Rüyada gibi çıktı dışarı. Yürüyor ama gidemiyordu ileri. «Seni çağırıyorlar,» dedi bekçi arkasından. Geriye dönüp baktığında, askerlerden birinin, bulunduğu yere koştuğunu gördü. Başçavuşu da gördü. Cibin yanındaydı.

Hayatında hiç o anki gibi sakin olmamıştı. Heyecanı, bıçakla keser gibi yok olmuştu birden. Az önceki gibi hızlı hızlı atmıyordu kalbi. Askerin, yanına gelmesini sakin sakin bekledi. Hatta askerin bayağı telaşlı olduğu tuhafına gitti.

Asker onu alıp, başçavuşun yanına götürürken, ne için gittiğini unutmuş gibiydi. İşçiler, işbaşı yapmış olmalıydılar. Fabrikanın önündeki alan boşalmıştı. Komiteden

birkaç kişinin de kendisiyle birlikte geldiğini farketti. Başçavuşun yanına vardığında, sanki birşey söylemek için çağırılmış gibi, merakla baktı onun yüzüne. Başçavuş, daha heyecanlıymış gibi geldi ona.

Başçavuş, «gidelim,» dedi sadece. Askeri aracın kapısını açtı. Hiç tereddüt etmeden bindi Birol. En arka köşeye geçip, rahatça oturdu. Arkadaşlarını gördü dışarıda. Yüzleri sararmış bir halleri vardı. Ne yapacaklarını şaşırmıştılar. Bu kadar sakin oluşu tuhafına gidiyordu. Arkadaşlarına birkaç şey söylemek geldi içinden. «Yakında fabrikaya dönerim,» diyecekti. Fırsat bulamadı. Başçavuş alelacele bindi araca. Askerler de bindiler. Biri, Birol'un yanına geçti. Fabrikanın kapısı ardına kadar açıldı. Hareket ettiler. Dönüp baktı bir kez. Gülmedi ama üzülmediğini anlatmaya çabaladı. Başçavuş önde oturuyordu. Karakola gidene kadar arkasını dönmedi. Tek kelime konuşmadı.

Küçük fabrikanın önünden geçtiler. Orada çalışma başlamıştı. Birkaç işçi, fabrikanın önündeki alanda saçları kesiyordu. Kendini görür gibi oldu orada. O olmasa da farketmiyordu zaten. Saçlar kesiliyordu yine de. Fazla kötümser olmama gerek yok, diye düşündü. Kazandık direnişi. İşçi arkadaşların büyük çoğunluğu girdi fabrikaya. Geri kalan otuz kişi de girecek. Mutlaka girecek! Girecek çünkü, fabrikadaki işçiler, dört ay önceki işçi değil. Çok şey değişti dört ayda. İşveren, işçileri aynı işçiler sanıyor. Yanılıyor. Yanıldığını anlayacak yakında. Rahatça arkasına yaslandı.

Askeri cip, karakolun önünde durduğunda, Birol'u araçtan indirip, doğruca alt kata, nezarethanenin olduğu kısma götürdüler. Nezarethane, hiç penceresi olmayan, bodrum gibi bir yerdi. Demirparmaklığın kapısını açıp, içeri soktular. İçeride duvara zincirle bağlı tahta bir ran-

za vardı. Tahta ranzada biri oturuyordu. Yüzü gözü şiş içindeydi ranzada oturanın. Epey dayak yemiş bir hali vardı.

Demirparmaklıkların öte tarafında askerler, bir masanın başına çevrelenmişler, şakalaşıyorlardı birbirleriyle. O daracık yerden dışarısı çok uzak geliyordu Birol'a. Dışarının gürültüsü ulaşamıyordu Birol'a. Oysa şu anda yolda yürümekte olan birilerinin olduğunu, hem de onlarla arasındaki mesafenin çok yakın olduğunu düşündü.

Cılız bir ışık vardı tavanda ve fazla aydınlatmıyordu içersini. Öğleden sonra, tanımadığı bir asker sigara getirdi Birol'a. Direniş yerinde birkaç kez nöbette bulunmuş. Oradan tanıyormuş Birol'u.

Tahta ranza iki kişinin yatamayacağı kadar dardı. Yanındaki adamın ağrısı olacak, bir köşede büzülmüş duruyor ve hiç konuşmuyordu.

Akşama doğru bir asker gelip, demir parmaklığın kilidini açtı; çıkardı Birol'u. Askere bir şey soramadı. Onu alıp, yukarı, küçük bir odaya götürdüler. Odada bulunan assubay, daktiloda yazılı ifadesini aldı. Uzun bir süre kapının yanında, yanında asker dikildi ayakta. Tekrar nezarethaneye gideceğini sanıyordu. Götürmediler. Bir asker gelip, bileklerine kelepçe taktı. Bir süre daha beklendi. Başçavuş yanına çağırıp, gerekli dosyaları verdi askere.

Çok uzun sürmedi, askerle birlikte çıktılar dışarı. Kelepçeler alışamadığı, yabancı bir cisimdi elinde. «Nereye gidiyoruz?» diye sordu askere. «Savcılığa, oradan da mahkemeye çıkacaksın,» yanıtını verdi asker. «Kelepçeleri arabaya binince çıkarırım» diye ekledi sonra. «Bana kalırsa takmazdım ama başçavuş takmadığımı görürse kızar Birol abi.» Kendisini götüren askerin, ona sigara ge-

tiren asker olduğunu farketti Birol. Daha önce dikkat etmemişti.

Asker, yoldan geçen bir arabaya durması için işaret etti. Minibüse bindikten sonra geriye dönüp baktı. Kazan fabrikasıyla arasında bir sürü evler vardı. Yine de bir şeyler gördü orada. Kazan işçileri çalışıyor olmalıydı. Makineler yeniden canlanmış, yeniden harekete geçirmişti fabrikayı. Yaşam sürüyordu; yaşam durmadan değişiyor, hiçbir şey aynı kalmıyordu.

Direnen Haliç

Haliç'in bitiminde, Alibeyköy yöresinde bulunan iki fabrikanın direnişinin öyküsüdür bu roman. Öykünün gelişimi o yıllardaki direniş ve grevlerde yaşanan olaylarla sürer. Ancak romanın tamamiyle belgesel olduğu söylenemez. O dönemdeki olaylardan yola çıkıldığı halde, roman kendi içinde gitgide bağımsızlığını kazanmış, kişiler, hatta zaman zaman olaylar gerçektekilerin kopyası olmaktan öte kendi yaşamlarını oluşturmuşlardır.

KDV içinde 700 adet